

URFA SANCAĞI VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER

(XVIII. VE XIX. YÜZYILLAR)

DR. MEHMET NURİ ŞANDA

 SERÜVEN
YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi
Birinci Basım / First Edition • © Şubat 2024
ISBN • 978-625-6644-65-6

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing.

Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit

Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

URFA SANCAĞI VE
ÇEVRESİNDE AŞİRETLER
(XVIII. VE XIX. YÜZYILLAR)

DR. MEHMET NURİ ŞANDA

ÖZET

URFA SANCAĞI VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER (XVIII. ve XIX. YÜZYILLAR)

Orta Doğu'da "*Bereketli Hilâl*" olarak adlandırılan bölgenin kuzeyinde yer alan Urfa birçok aşiretin yurdu olmuştur. Demografik yapıdaki çeşitlilik Urfa'nın tarih boyunca farklı devlet ve toplumların hâkimiyetine girmesiyle ilgilidir. VII. yüzyılda Müslüman Araplar, Arabistan'ın kuzeyine doğru fetih hareketleri gerçekleştirmiş ve Anadolu'nun güneyine kadar olan bölgeleri fethetmişlerdir. Bu fetih hareketlerinden sonra bölgeye Şemmer, Aneze ve Tayy gibi birçok Arap kabilesi yerleşmiştir. Daha önce bölgede bulunan Ekrâd kabileleri de İslâmiyet'i benimseyerek Urfa ve çevresinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. İskitler zamanında Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınları yurt bulma amacıyla yapılmamış, ekonomik kazanç elde etme amacıyla gerçekleştirilmiştir. XI. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti'nden itibaren Anadolu'ya yapılan Türk-İslâm akınları ve göçleri yurt bulma amacına yöneliktir. XIII. yüzyılda meydana gelen Moğol istilası Türklerin batı yönündeki göç hareketlerini hızlandırmıştır. Bu istiladan kaçan Beydili, Döğer, Avşar gibi 24 Oğuz boyuna mensup Türk boyları Anadolu'ya gelerek burayı yurt edinmişlerdir. Bu durum Anadolu'da farklı toplumlara mensup birçok aşiret, kabile ve oymağın bir arada yaşamasına ortam hazırlamıştır.

Anadolu'nun güneydoğusunda yer alan Urfa'daki aşiret ve oymakların büyük bir kısmı XVIII. ve XIX. yüzyıllarda konargöçer olup sonraki yıllarda yerleşik hayata geçmişlerdir. Yaşam tarzları gereği hareketli olan konargöçer aşiretler bazen yaylak ve kışlaklarına giderken yerleşiklerin ekinlerine zarar vermiş, bazen de yerleşim birimlerini yağmalamışlardır. Aşiretlerin bu yağma hareketleri merkezi ve mahalli yöneticiler tarafından çeşitli tedbirlerle engellenmeye çalışılmışsa da tam olarak sonlandırılmamıştır. Tüm uyarılara rağmen yağma ve gasp hareketlerinde ısrarcı olan aşiretler merkezi hükümetler tarafından zorunlu iskâna tâbi tutulmuştur. Bu iskân faaliyetleri belli bir plan dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Bu duruma 1691 yılında Urfa ve Rakka arasına gerçekleştirilen iskânlar örnek gösterilebilir.

Urfa sancağı ve çevresindeki aşiretler, yaşam tarzları gereği yerleşiklere bazı zararlar vermiş olsa da toplum ve devlete önemli katkılar

da sağlamışlardır. Örneğin besledikleri hayvanlar için her yıl devlete ciddi meblâğlarda ağnam ve ağıl vergileri ödemişlerdir. Bunun yanında ürettikleri hayvansal ürünlerle yerleşiklerin et, süt ve yağ gibi ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Aşiretler askeri anlamda da devlete önemli katkılar sunmuşlardır. Bu duruma aşiret kuvvetlerinin Avusturya, İran ve Rusya'ya karşı yapılan savaşırlara çağrılması ve Ermenilerin ayaklanma ihtimaline karşı Hamidiye Alaylarının kurulması örnek verilebilir. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında Urfa, Fransızlar tarafından işgal edilince Badılı, Bucak, Fettahlı, Şeddâdi, Gerger, Karakeçili ve Kırvar gibi aşiretler Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri etrafında örgütlenerek işgale karşı direnmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ndeki toplumsal yapının bir bütün olarak değerlendirilmesi için bu yapı içinde yer alan aşiretlerin de sosyal, idari, hukuki, askeri ve ekonomik yapılarının incelenmesi ve bu aşiretlerin devletle, yerleşiklerle ve birbirleriyle olan ilişkilerinin araştırılması önem arz etmektedir. Literatürde aşiretlerle ilgili araştırmalar bulunsa da yapılan çalışmalarda başvuru kaynaklar, araştırılan dönemler ve takip edilen yöntemlere bağlı olarak yazılanlar arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Araştırmacıların bir kısmının konuyu yüzeysel olarak ele aldığı ve arşiv belgelerinden yeterince faydalanmadığı, bir kısmının da konuyu nesnel değerlendirmeden subjektif yorum ve yönlendirmelere yer verdiği tespit edilmiştir. Bu tespitlere araştırmanın ilgili bölümlerinde değinilmiştir. Aşiretler konusu çok sayıda ihtilaf ve problemi içinde barındırdığı için açıklamalarda olabildiğince dikkatli davranılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşayan birçok aşiret, oymak ve cemaat ele alınmıştır. Urfa sancağı ve çevresinde yaşayan yüzlerce aşiretin Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgelerinden tespit edilmesi, incelenmesi ve sınıflandırılması beraberinde bir takım sıkıntıları da ortaya çıkarmıştır.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ziraatle uğraşan yerleşik aşiretler olduğu gibi göçebe olan aşiretler de mevcuttur. Zikredilen yüzyıllarda aşiretler genel olarak yaylak ve kışlak arasında yarı göçebe bir yaşam sürmüşlerdir. Konargöçer olan bu sosyal teşekküllerin tamamen bir sancak veya kazaya yerleştiğini belirtmek doğru değildir. Nitekim bazen bir aşiret birden fazla sancak ve kazanın sınırları içinde yaşamıştır. Bu noktada araştırmamızda konargöçer olan aşiretlerin Urfa sancağında daha

çok hangi kazada yaşadığı arşiv belgeleri ve literatürdeki araştırma-inceleme eserler ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan araştırma neticesinde XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde toplamda 376 aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bunların 100'ü Urfa merkez kazası, 50'si Birecik kazası, 45'i Suruç kazası, 26'sı Rumkale kazası, 58'i Harran kazası, 93'ü de Karacadağ ve Viranşehir sınırları içindedir. Bu aşiretler dışında Urfa sancağına bağlı olmamakla birlikte yılın belli dönemlerinde gasp ve yağma amacıyla Urfa'ya gelen Aneze, Şemmer, Caf ve Hemavend gibi aşiretler de araştırmada yer almaktadır. Açıklanan 376 aşiret, cemaat ve oymak dışında da birçok aşiret ve cemaatin adı araştırmada geçmektedir.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresindeki aşiretleri konu alan bu çalışma sekiz ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde araştırmanın problem tanımı, amacı, önemi, yöntemi, veri toplama teknikleri ve kaynak değerlendirmesi; ikinci bölümde Urfa'nın konumu, tarihi ve idari yapısı; üçüncü bölümde aşiretlerin sosyal ve idari yapısı; dördüncü bölümde aşiretlerin Urfa sancağına iskân edilmeleri üzerinde durulmaktadır. Beşinci bölümde XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşayan aşiretlere; altıncı bölümde Urfa'daki aşiretlerin birbiriyle mücadeleleri ve devlete karşı gerçekleştirdikleri isyanlara; yedinci bölümde Urfa sancağındaki aşiretlerin ekonomik yapısına; sekizinci bölümde ise Urfa sancağındaki aşiretlerin askeri yapısına değinilmektedir.

Urfa ve çevresindeki aşiretlerle ilgili konunun bu sekiz bölümde anlatılanlarla tamamlanmış olmadığı da bir gerçektir. İleriki yıllarda bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalar konunun daha da aydınlanmasına katkı sunacaktır.

ABSTRACT

THE TRIBES IN AND VICINITY OF URFA SANJAK (SUB- PROVINCE) (IN THE 18th AND 19th CENTURIES)

Located in the north of the region called "Fertile Crescent" in the Middle East, Urfa has been the home of many tribes. The varieties in demographic structure are related to the fact that Urfa has been dominated by different states and societies throughout history. In the 7th century, Muslim Arabs carried out conquest movements to the north of Arabia and conquered the regions to the south of Anatolia. After these conquest movements, many Arab tribes such as Şemmer, Aneze and Tayy have settled in the region. The Ekrâd tribes who had been living in the region also adopted Islam and continued their existence in Urfa and its surroundings. The first Turkish raids to Anatolia in the time of the Scythians were not for the purpose of finding a motherland, but for the purpose of obtaining economic gain. In the 11th century the Turkish-Islamic raids and immigraions that happened to Anatolia since the Great Seljuk State had been aimed at finding a home. The Mongol invasion that took place in the 13th century accelerated the migration movements of the Turks in the west. Turkish tribes belonging to twenty four (24) Oghuzz tribes such as "Beydili, Döğer, Avşar, Kayı", who escaped from this invasion, came to Anatolia and created their homeland there. This situation has created an environment for many tribes, troops and families belonging to different nations to live together in Anatolia.

Most of the tribes in Urfa, in the southeast of Anatolia, in 18th and 19th centuries were nomadic and then settled in the following years. Unaccustomed to being under the domination of a certain authority due to their lifestyles, the active apostles sometimes damaged the crops of the settlers on their way to the pastures and winter quarters, and sometimes they looted the settlements. Although these pillaging movements of the cultists were tried to be prevented by the central and local administrators with various measures, they could not be ended completely. Despite all warnings, the tribes who insisted on looting and extortion were subjected to mandatory requirement to settle somewhere else by the central government. These settlement activities had been carried out within a

certain plan. The settlements between Urfa and Raqqa in 1691 can be given as an example to this situation.

Although the sanjak of Urfa and the tribes around it caused some damage to the residents due to their lifestyle, they also did important economic contributions to the state. For example, they paid serious amounts of agnam and sheepfold taxes to the state every year for the animals they fed. In addition, they met the needs of the society residents such as meat, milk and oil with the animal products they produced. The tribes not only contributed to the state in social and economic terms, but also in military terms. This situation can be given as an example of calling the citadel forces to wars against Austria, Iran and Russia and the establishment of the Hamidiye Regiments against the possibility of the Armenian revolt. In addition, when Urfa was occupied by the French during the War of Independence, the tribes in Urfa such as Badılı, Bucak, Fettahlı, Şeddadi, Gerger, Karakeçili and Kırvar organized around the Mudafa-i Hukuk Societies and resisted the occupation.

In order to evaluate the social structure in the Ottoman Empire as a whole, it is important to examine the social, administrative, legal, military and economic structures of the tribes in this context and to investigate their relations with the state, residents and each other. Although there are studies on tribes in the literature, there are significant differences between the written work depending on the sources referenced, the periods researched and the methods followed. It has been determined that some of the researchers deal with the subject superficially and do not make enough use of archive documents, and some of them include subjective comments and directions without objective evaluation. These findings are mentioned in the relevant sections of the research. Since the subject contains many conflicts and problems, it has been tried to be treated as carefully as possible in the explanations.

In this research, the sanjak of Urfa and its environs with many tribes, troops and tribes in 18th and 19th centuries were discussed. The detection, analysis and classification of hundreds of tribes living in the city of Urfa and its surroundings from the documents of the Presidential Ottoman Archives have also revealed some problems. As it is known, tribes generally had a nomadic life. In the 18th and 19th centuries, there were settled tribes engaged in agriculture as well as nomadic tribes. In the mentioned centuries, the tribes generally led a semi-nomadic life between the highland and winter quarters. It is not correct to state that these social

organizations, which are nomads, are entirely within a sanjak or country lifestyle. As a matter of fact, sometimes a tribe lived within the borders of more than one sanjak and district. At this point, in our research, it has been tried to determine which district the nomadic tribes mostly lived in the Urfa sanjak in the light of archive documents and research-analysis works in the literature.

As a result of the research, a total of 376 tribes and communities were identified in and around the sanjak of Urfa in the XVIII and XIX centuries. 100 of them are in the central district of Urfa, 50 in the Birecik district, 45 in the Suruç district, 26 in the Runkale district, 58 in the Harran district and 93 in the Karacadağ - Viranşehir borders. Apart from these tribes, tribes such as Aneze, Şemmer, Caf and Hemavend, which come to Urfa for the purpose of usurpation and plunder at certain times of the year, are also included in the research, although they are not affiliated with the Sanjak of Urfa. Apart from the 376 tribes, communities and tribes described, many tribes and communities are mentioned in the research.

This study, which deals with the sanjak of Urfa and its surroundings in 18th and 19th centuries, consists of eight main sections.

In the first part; the purpose, method, problem definition, the technical dimension of data collection and importance of the research are mentioned; In the second part; the location, history and administrative structure of Urfa; In the third part; the social and administrative structure of the tribes; The fourth part focuses on the settlement of the tribes in Urfa sanjak. In the fifth part; to the tribes living in and around the sanjak of Urfa in the 18th and 19th centuries; In the sixth part; the struggles of the tribes in Urfa with each other and the revolts they carried out against the state; In the seventh part; the economic structure of the tribes in the sanjak of Urfa; In the eighth part; the military structure of the tribes in the sanjak of Urfa is mentioned.

It is a fact that the subject of the tribes in and around Urfa is not totally complete with these eight parts. Studies on this subject in the following years will contribute to further enlightenment of the subject.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xiii
HARİTALAR DİZİNİ	xvii
GRAFİKLER DİZİNİ	xix
KISALTMALAR	xxi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problem Tanımı	3
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Araştırmanın Yöntemi	6
1.5. Veri Toplama Teknikleri	7
1.6. Sınırlamalar	7
1.7. Kaynak Değerlendirmesi	8
2. URFA SANCAĞININ KONUMU, TARİHİ VE İDARİ YAPISI	13
2.1. Urfa'nın Coğrafi Konumu ve Özellikleri	13
2.2. Urfa Tarihine Genel Bir Bakış	14
2.3. XIX. yüzyılda Urfa Sancağının İdari Yapısı ve Nüfusu	18
2.3.1. Urfa Merkez Kazası	21
2.3.2. Birecik Kazası	28
2.3.3. Harran Kazası	31
2.3.4. Rumkale Kazası	33
2.3.5. Suruç Kazası	37
3. AŞİRETLERİN SOSYAL VE İDARİ YAPILARI	41
3.1. Urfa ve El-Cezire Bölgesinin Toplumsal Yapısı	41
3.2. Aşiretlerin Sosyal Yapısı	61
3.2.1. Aşiret	61
3.2.2. Cemaat	65
3.2.3. Oba	67
3.3. Aşiretlerin İdari Yapısı	68

3.3.1.	Aşiret Reisleri	68
3.3.2.	Türkmen Voyvodası	70
3.3.3.	Kethüdâ	71
3.3.4.	Ağa	72
3.3.5.	Kadı	73
3.3.6.	Tanzimat Döneminde Aşiret İdaresindeki Düzenlemeler	73
3.3.6.1.	Aşiret Müdürü	75
3.3.6.2.	Aşiret Müdür Vekilleri	76
3.3.6.3.	Meclis Azâlığı	77
4.	AŞİRETLERİN URFA SANCAĞINA İSKÂNİ	79
4.1.	İskânların Nedenleri	79
4.1.1.	Ekonomik ve Sosyal Sebepler	79
4.1.2.	Askeri Sebepler	80
4.1.3.	İdari Sebepler	80
4.1.4.	Doğal Afetler ve Çevresel Faktörler	81
4.1.5.	Aşiretlerin Eşkıyalık Hareketleri	81
4.2.	Urfa Sancağı ve Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar	82
4.2.1.	XVII. Yüzyılda Urfa Sancağı ve Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar	82
4.2.2.	XVIII. Yüzyılda Urfa Sancağı ve Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar	88
4.2.3.	XIX. Yüzyılda Urfa Sancağı ve Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar	91
4.3.	İskânların Kalıcı Olması İçin Alınan Tedbirler	98
5.	XVIII. VE XIX. YÜZYILLARDA URFA SANCAĞI VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER	101
5.1.	Urfa Merkez Kazasındaki Aşiretler	101
5.2.	Birecik Kazasındaki Aşiretler	159
5.3.	Harran Kazasındaki Aşiretler	181
5.4.	Rumkale Kazasındaki Aşiretler	227
5.5.	Suruç Kazasındaki Aşiretler	241
5.6.	Karacadağ ve Viranşehir Çevresindeki Aşiretler	273
5.7.	Urfa Sancağı Çevresindeki Aşiretler	309

6. AŞİRETLERİN BİRBİRLERİYLE VE DEVLETLE OLAN İLİŞKİLERİ	325
6.1. Aşiretler Arasındaki Mücadeleler	325
6.2. Aşiret İsyamları	339
7. AŞİRETLERİN EKONOMİK YAPISI	357
7.1. Aşiretlerin Has Reayası Olması	358
7.2. Urfa Sancağındaki Tımarlı Köyler	359
7.2.1. Döğerli Nahiyesi Tımarı	359
7.3. Urfa Sancağındaki Mukâtaalı Aşiret ve Cemaatler	360
7.4. Aşiretlerin Ödediği Vergiler	369
7.5. Tanzimât Dönemindeki Mali Düzenlemeler ve Aşiretlere Etkileri	384
7.6. Urfa Sancağındaki Aşiretlerden Yapılan Tevziâtlar	387
7.7. Aşiretlere Yapılan Mali İndirimler	395
8. AŞİRETLERİN ASKERİ YAPISI	397
8.1. Hamidiye Alayları ve Aşiretler	398
8.1.1. Urfa ve Çevresinde Hamidiye Alaylarına Katılan Aşiretler	402
8.2. Hamidiye Alaylarına Karşı Tepkiler	419
9. SONUÇ	421
<hr/>	
KAYNAKLAR	433
EKLER	453
SÖZLÜK	467

TABLolar DİZİNİ

Tablo No	Sayfa
Tablo 2.1. 1890 Yılında Urfa Sancağının Toplam Nüfusu	20
Tablo 2.2. 1890 Yılında Urfa Sancağındaki Köy Sayıları	21
Tablo 2.3. 1867 Yılında Urfa Livâ Merkezindeki Mahalleler	24
Tablo 2.4. 1869 Yılında Bozâbâd, Oymaağaç, Çaykuyu ve Kabahaydar Nahiyelerine Bağlı Olup Aşiretlerin Bulunduğu Köyler	25
Tablo 2.5. 1867 Yılında Birecik Kazasına Bağlı Köyler	30
Tablo 2.6. 1867 Yılında Harran Nahiyesine Bağlı Köyler	32
Tablo 2.7. 1867 Yılında Rumkale Kazasına Bağlı Köyler	34
Tablo 2.8. 1867 Yılında Suruç Kazasına Bağlı Köyler	38
Tablo 3.1. XIX. Yüzyılda El Cezire'deki Bedevi Arap Aşiret ve Cemaatler	44
Tablo 3.2. El Cezire'deki Fellah Arap Aşiretler	46
Tablo 3.3. Reşidüddin'e Göre Oğuz Boyları	49
Tablo 3.4. Anadolu'daki Cemaatlerin Bağlı Buldukları Oğuz Boyları	50
Tablo 3.5. XVI. Yüzyılda Kürt Aşiretler ve Yaşadıkları Bölgeler	56
Tablo 4.1. XVII. Yüzyılda Urfa ve Rakka Çevresine İskân Edilen Aşiretler	84
Tablo 4.2. XVIII. Yüzyılda Urfa ve Rakka Çevresine İskân Edilen Aşiretler	89
Tablo 4.3. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Türkmen Aşiretler (1865-1866)	92
Tablo 4.4. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Ekrâd Aşiretler (1865-1866)	93
Tablo 4.5. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Arap Aşiretler (1865-1866)	96
Tablo 4.6. 1911'de Harran'da Yerleşik Hayata Geçmek İsteyen Aşiretler	100
Tablo 5.1. Çakallı Aşireti'nin İskân Yerleri ve Hane Sayıları	136
Tablo 5.2. 1867 Yılında Döğerli Nahiyesine Bağlı Köyler	144
Tablo 5.3. Urfa Merkez Kazasındaki Diğer Oymak, Aşiret ve Cemaatler	157
Tablo 5.4. Barak Aşireti'nin Yaşadığı Köy ve Mezralar	163

Tablo 5.5. Rişvan Aşireti'ne Mensup ve Tâbi Cemaatler	171
Tablo 5.6. Birecik Kazasındaki Diğer Aşiret ve Cemaatler	178
Tablo 5.7. Benî Kays Aşireti Konfederasyonunda Yer Alan Aşiret ve Cemaatler	195
Tablo 5.8. Harran Kazasındaki Diğer Aşiret ve Cemaatler	225
Tablo 5.9. Bizikî Aşireti'nin Yaşadığı Bölgeler	230
Tablo 5.10. Bizikî Aşireti'nin Kethüdâları ve Nefer Sayıları	231
Tablo 5.11. Ank Nahiyesinde Bizikîlerin Yaşadığı Köyler ve Vergi Miktarları	232
Tablo 5.12. Rumkale Kazasındaki Diğer Aşiret ve Cemaatler	238
Tablo 5.13. XIX. Yüzyılda Berâzi Aşireti'ne Tâbi Oymaklar ve Hane Sayıları	244
Tablo 5.14. XX. Yüzyıl Başlarında Berâzi Aşireti'ne Tabi Aşiretler ve Hane Sayıları	245
Tablo 5.15. Berâzi Aşireti'ne Tâbi Aşiret ve Cemaatler	248
Tablo 5.16. Suruç Kazasındaki Diğer Aşiret ve Cemaatler	271
Tablo 5.22. Milli Aşireti'ne Tâbi Cemaatler ve Yaşadıkları Yerler	276
Tablo 5.23. 1843'te Hoşin ve Çem Nahiyelerine Bağlı Köyler ve Nüfusu	278
Tablo 5.24. Millî Aşireti'ne Tâbi Aşiret ve Cemaatler	281
Tablo 5.25. XX. Yüzyıl Başlarında Milli Aşireti'ne Tabi Aşiretler ve Nüfusu-1	299
Tablo 5.26. XX. Yüzyıl Başlarında Milli Aşireti'ne Tabi Aşiretler ve Nüfusu-2	300
Tablo 5.28. Şemmer Aşireti'ne Mensup Kabileler	315
Tablo 7.9. Malikâne Usulüyle Verilen Aşiret Mukâtaaları ve Bedelleri	362
Tablo 7.10. Dalyânlı Rişvan Aşireti Mukâtaasından Alınan Vergi Miktarları	366
Tablo 7.15. 1737 Yılında Urfa Civarına İskân Edilen Aşiretlerin Ödediği Miri Vergi Miktarları	370
Tablo 7.16. 1841 Yılında Diyarbakır Eyaletince Urfa Aşiretlerinden Alınan Mâl-i Miri ve Kışlakiye Vergisi	371
Tablo 7.17. 1842 Yılında Urfa Sancağında Aşiretlerden Alınan Mâl-i Miri ve Kışlakiye Vergisi	372
Tablo 7.18. Urfa'daki Aşiretlerden 1844 Yılında Alınan ve 1847 Yılından İtibaren Alınacak Olan Mâl-i miri Miktarları	373

Tablo 7.19. Halep Eyaletindeki Beydili Cemaatlerinin Sahip olduğu Küçükbaş Hayvan Sayısı	375
Tablo 7.20. Aşiret ve Kazalardan Alınan Ağnam Vergisi	375
Tablo 7.21. 1737’de Konargöçer Aşiretlerden Alınan Kışlak Vergisi	378
Tablo 7.22. 1737’de Urfa Sancağında Cemaatlerin Ödediği Zahire Bedeli	381
Tablo 7.23. 1865 Yılında Mükerrer Vergi Talep Edilen Aşiretler	383
Tablo 7.24. 1842-1844 ve 1847 Yıllarında Urfa Sancağındaki Aşiretlerden Yapılan Tevziâtlar	389
Tablo 7.25. 1842-1844 Yılları Arasında Barak Aşireti’nden Yapılan Tevziâtlar	390
Tablo 7.26. 1842-1844 Yılları Arasında Dögerli Aşireti’nden Yapılan Tevziâtlar	390
Tablo 7.27. 1842-1844 Yılları Arasında Berâzi Aşireti’nden Yapılan Tevziâtlar	391
Tablo 7.28. 1842-1844 Yılları Arasında Milli Aşireti’nden Yapılan Tevziâtlar	391
Tablo 7.29. 1842-1844 Yılları Arasında Benî Kays Aşireti’nden Yapılan Tevziâtlar	392
Tablo 7.30. 1842-1844 Yılları Arasında Benî Said Aşireti’nden Yapılan Tevziâtlar	392
Tablo 7.31. 1842-1844 Yılları Arasında Afazla Aşireti’nden Yapılan Tevziâtlar	393
Tablo 7.32. 1842-1844 Yılları Arasında Hamd el Nasr Aşireti’nden Yapılan Tevziâtlar	393
Tablo 7.33. Müteferrik Urban Aşiretlerinden Yapılan Tevziâtlar	394
Tablo 7.34. Urfa’daki Aşiretlerin Mahalli İdarelere Ödediği Vergi Miktarları	394
Tablo 7.35. 1842-1844 Yıllarında Urfa Sancağındaki Aşiretlere Yapılan İndirim Miktarları	395
Tablo 7.36. 1842-1844 Yılları Arasında Berâzi, Hamd el Nasr, Gazahanlı ve Milli Aşiretlerine Yapılan Mali İndirimler	396
Tablo 8.1. Hamidiye Alaylarını Oluşturan Aşiretler ve Alay Numaraları	401

Tablo 8.2. Benî Kays Aşireti'nden Oluşturulan 51. ve 52. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı	404
Tablo 8.3. Berâzi Aşireti'nin Hamidiye Alaylarındaki Asker ve Hayvan Sayıları	406
Tablo 8.4. Berâzi Aşireti'nden Oluşturulan 53, 54 ve 55. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı	407
Tablo 8.5. Karakeçili Aşireti'nden Oluşturulan 45. ve 46. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı	411
Tablo 8.6. Milli Aşireti'nden Oluşturulan 41. ve 42. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı	414
Tablo 8.7. Milli Aşireti'nden Oluşturulan 43. ve 44. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı	415
Tablo 8.8. Tayy Aşireti'nden Oluşturulan 47. Hamidiye Alayının Ümera ve Zâbitanı	418

HARİTALAR DİZİNİ

Harita No	Sayfa
Harita 2.1. Urfa Merkez Kazası ve Köyleri	23
Harita 2.2. Birecik Kazası ve Köyleri	29
Harita 2.3. Harran Kazası	32
Harita 2.4. Rumkale Kazası	33
Harita 2.5. Yüzbaşı Yusuf Rıza'nın Seyahat Güzergâhı	36
Harita 2.6. Suruç Kazası ve Köyleri	37
Harita 3.1. Urfa ve Çevresinde Yaşayan Kürt Aşiretler	58
Harita 4.1. 1691'de Urfa ve Rakka Arasına İskân Edilen Aşiretler	83
Harita 4.2. 1691'de Urfa ve Rakka Arasına İskân Edilen Aşiretler ve Hane Sayıları	87
Harita 4.3. 1737'de Urfa, Harran ve Rakka Çevresine İskân Edilen Aşiretler	91
Harita 4.4. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Türkmen Aşiretler (1865-1866)	93
Harita 4.5. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Ekrâd Aşiretler (1865-1866)	95
Harita 4.6. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Arap Aşiretler (1865-1866)	98
Harita 5.1. Urfa ve Çevresinde Beydili Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	112
Harita 5.2. Urfa ve Çevresinde Döğer Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	142
Harita 5.3. Urfa ve Çevresinde Haltânlı Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	148
Harita 5.4. Urfa ve Çevresinde Barak Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	161
Harita 5.5. Urfa ve Çevresinde Hartavi Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	167
Harita 5.6. Urfa ve Çevresinde Benî Kays Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	189
Harita 5.7. Urfa ve Çevresinde Cümeyle Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	199
Harita 5.8. Urfa ve Çevresinde Tayy Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	222

Harita 5.9. Urfa ve Çevresinde Bizikî Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	231
Harita 5.10. Urfa ve Çevresinde Berâzi Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	243
Harita 5.14. Urfa ve Çevresinde Milli Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	279
Harita 5.15. Urfa ve Çevresinde İzol Aşireti'nin Bulunduğu Yerler	291

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik No	Sayfa
Grafik 7.1. 1844 Yılında Urfa Sancağında Aşiretlerden Alınan Mâl-i Miri Vergilerin Aşiretlere Göre Dağılımı	374
Grafik 7.2. Urfa Sancağında Kaza ve Aşiretlerden Alınan Ağnam Vergilerinin Dağılımı	376
Grafik 7.3. 1737’de Alınan Kışlak Vergisinin Aşiretlere Göre Dağılımı	379
Grafik 7.4. 1737’de Urfa Sancağında Cemaatlerin Ödediği Zahire Bedelinin Dağılımı	382

KISALTMALAR

Kısaltma	Tanım
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.g.a.	Adı Geçen Ansiklopedi
AÜ OTAM.	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Bilig	Ahmet Yesevi Üniversitesinin Uluslararası Akademik Dergisi
Bkz.	Bakınız
bs.	Basım
C.	Cilt
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	Çeviren
DTCFD	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	Editör
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
HRT.	Harita
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İ.Ü.H.F.M.	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İst.	İstanbul
M.	Miladi
Nr.	Numara
R.	Rumi
p.	Page/sayfa
s.	Sayfa
S.	Sayı
ss.	Sayfa sayısı
SŞS	Siverek Şer'iyye Sicili
T.A.D.	Tarih Araştırmaları Dergisi
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV. İA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Kısaltma	Tanım
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
UŞS	Urfa Şer‘iyye Sicili
v.b.	Ve benzeri
v.d.	Ve diğerleri
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Aşiret sözcüğü Arapça bir kelime olup, kabile anlamına geldiği gibi kabileden küçük sosyal toplulukları tanımlamak amacıyla da kullanılmıştır.¹ Türkçede bu tabir, kan bağına dayalı olan halk toplulukları anlamına gelmektedir. Bazen kan bağı olmayan kabileler de farklı aşiretlerin çatısı altında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nde göçebe topluluklara aşiret dendiği gibi, göçebe olup zamanla yerleşik hayata geçen topluluklara da aşiret denmiştir.² Arşiv belgelerinde aşiretler; aşiret, cemaat ve oymak gibi isimlerle zikredilmiştir. Daha çok belli bir soya mensup insanların oluşturduğu aşiretler, ekonomik uğraşlarından dolayı konargöçer bir yaşam sürdürmüştür. Göçebe hayatı benimseyen aşiretler, buldukları bölgelerde hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Hayat şartlarının zorluğu, hayvanların bakımı, beslenmesi, korunması, hayvanların hastalanması, iyileştirilmesi, hayvan ürünlerinin üretimi ve bu üretim sırasında uygulanan yöntemler aşiret üyelerinin birlikte yaşamasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu tecrübeler, aşiretlerin zorlu hayat şartlarına karşı daha dayanıklı olmasını sağlamıştır. Güçlü akrabalık bağlarını sürdüren aşiretler, her türlü dış tehdide karşı birlikte hareket etmişlerdir. Aşiret mensuplarını bir arada tutan diğer bir unsur da iklimsel etkenler ve coğrafi koşullardır. Karasal iklim ve çöl ikliminden kaynaklanan zorlu yaşam şartları aşiret mensuplarını iktisadi ve içtimai açıdan birbirleriyle dayanışmaya sevk etmiştir.

Aşiretler, yaşadıkları yerlerde güçlü olmak ve o yerleri kontrolleri altında tutmak amacıyla kalabalık olmayı tercih etmişlerdir. Bir aşiretteki erkek sayısı o aşiretin askeri gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Bundan dolayı aşiretler bazen diğer aşiret ve oymakları da kendi bünyelerine kabul etmişlerdir.

Osmanlı toplum yapısında önemli bir yere sahip olan aşiretler ekonomik ve sosyal hayatın vazgeçilmez birer unsuruydu. Hayvancılıkla uğraşan aşiretler bu yönleriyle devlete ve topluma önemli hizmetler sunmuşlardır. Örneğin davar sürüleri besleyen aşiretler, hem Osmanlı Devleti'nin et ihtiyacını karşılamış hem de sahip oldukları bu hayvanlar

¹ Bu kitap, Mersin Üniversitesinde Prof. Dr. Şerife YORULMAZ danışmanlığında Mehmet Nuri ŞANDA tarafından tamamlanan "Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)" adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Yusuf Halaçoğlu, Aşiret, *TDV. İA.*, C.IV, İstanbul, 1991, s.9.

için devlete her yıl belli miktarlarda vergi ödemişlerdir. Aşiretlerin ödedikleri vergiler Osmanlı Devleti için önemli bir gelir kaynağıydı.³ Devlet, her bir aşiretten iktisadi faaliyetine göre ağnam vergisi, ağıl vergisi, yaylak ve kışlak vergisi, otlak vergisi, çift vergisi ve bād-ı hevâ vergisi gibi vergiler almıştır.⁴ Ayrıca deve ve at yetiştiriciliği yapan aşiretler sivil taşımacılık veya askeri malzeme taşımacılığı hizmetlerini yerine getirmişlerdir. Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıl ve sonrasında Avusturya, İran ve Rusya ile olan savaşlarında aşiret kuvvetlerine sıkça başvurmuştur.⁵ Bunun yanı sıra devlet bu konargöçer aşiretlerden Celâlilik gibi taşkınlık olaylarının bastırılmasında, çeşitli maden işlerinde, geçitlerin muhafazasında ve ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasında yararlanmışlardır.⁶

Osmanlı Devleti'nde merkezî hükümetlerin aşiretlere karşı izlediği politikanın temelinde, aşiretleri belli bir vergi dairesi içine alma ve onları yerleşik hayata geçirme amacı etkili olmuştur.⁷ Bu yüzden devlet, aşiretleri göçebe hayat tarzından koparmak ve kendi sistemi ile uyumlu hale getirmek amacıyla aşiretlere sınırlar belirlemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda konargöçer aşiretlere yaylak ve kışlak arazileri vermiştir. Bu yaylak ve kışlaklarda toplumsal düzeni ve asayiş bozan bazı aşiret mensuplarını değişik bölgelere zorunlu iskâna tâbi tutmuştur.

Aşiretler, göçebe hayatı sürdürebilmek ve sahip oldukları hayvan sürülerini besleyebilmek amacıyla yılın belli dönemlerinde yaylak ve kışlaklar arasında göç etmişlerdir. Bu göç hareketleri sırasında bazen geçiş yolları üzerinde bulunan ekili tarlalara, bağ ve bahçelere hayvanlarını salmış bazen de ekonomik zorunluluklardan ve siyasi istikrarsızlıklardan dolayı eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Aşiretlerin bu tür davranışları yerleşiklerle konargöçerler arasında ciddi sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde emniyet ve asayişin bozulmasında aşiretlerin bu tür taşkınlıkları etkili olmuştur.

³ Halil İnalçık, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)”, (Çev. Halil Berktaş), Eren Yayınları, C. I, İstanbul, 2000, s. 75.

⁴ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Re'âyâdan Alınan Vergi ve Resimler”, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. V, 1947, ss. 483-511.

⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Üçdal Neşriyat, C. II, İstanbul, 1983, s. 2.

⁶ Mustafa Akdağ, “Celâli isyanlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)”, *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), Ankara, 1964, ss.14-15.

⁷ Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev. Müfit Günay), İmge Kitapevi, Ankara, 2000, s. 97.

Yöneticiler, aşiretlerin bu tür taşkınlıklarını çeşitli tedbirlerle önlemeye çalışmışsa da çoğu zaman başarılı olamamıştır. Bu durumda devlet yetkilileri aşiretleri cezalandırma yoluna gitmiştir. Nitekim bu doğrultuda XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Urfa ve Rakka civarına birçok aşiret iskân edilmiştir. Kalıcı çözümün aşiretlerin iskânı ile mümkün olacağı düşüncesi daha önceki yüzyıllarda da tecrübe edildiğinden Tanzimat Dönemi'nde aşiretlerin iskânına tekrar teşebbüs edilmiştir. Bu dönemde iskân işi daha sistematik ve planlı olarak ele alınmıştır.⁸

1.1. Araştırmanın Problem Tanımı

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresini birçok aşiret yurt edinmiştir. Bu aşiretlere Advân, Aneze, Barak, Beydili, Dodikân, Döğer, Karakeçili, Kays, Milli, Şemmer ve Tayy gibi aşiretler örnek verilebilir. Urfa sancağı ve çevresinde yaşayan aşiretlerle ilgili genel kapsamlı tarihi bir araştırma yapılmamıştır.

Anadolu'ya dağılmış olan aşiretlerle ilgili farklı tarihlerde birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar genellikle arşiv belgelerine dayalı araştırmalardır. Arşiv belgelerinde, aşiretlerin devlete ve yerleşiklere karşı asayişsizliklerine çokça rastlanmaktadır. Arşiv araştırması dışında Anadolu'da bulunan aşiretlerin yaşam tarzlarını, gelenek ve göreneklerini değerlendiren saha çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çalışmalara Ali Rızâ Yalman'ın "*Cenupta Türkmen Oymakları*" adlı eseri örnek gösterilebilir. Ayrıca Faruk Sümer'in "*Çepniler*" ve "*Döğörlere Dair*" adlı eserleri, Mehmet Ersöz'ün "*Yörükler*" adlı eseri aşiretler konusunda yapılmış olan diğer saha çalışmalarıdır.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşayan aşiretlerin birçoğu farklı coğrafyalardan gelip buralara yerleşmişlerdir. Urfa'da yaşayan aşiretlerin geçmişine yönelik bazı bilimsel çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar genellikle bir aşirete veya o aşiretin kültürel yapısını incelemeye yöneliktir. Bu durum bölgedeki diğer aşiretlerin göz ardı edilmesine ve bölgenin demografik yapısının nesnel olarak değerlendirilmemesine neden olmuştur. Bunun yanında yüzyıl bağlamında Urfa ve kazalarını inceleyen bilimsel çalışmalar da

⁸ Mahmut Ulubaş, *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, K.Maraş, 2016, s.1.

bulunmaktadır. Bu çalışmalar Urfa’da yaşayan aşiretlerden ziyade Urfa ve kazalarının ekonomik, idari ve sosyal yapısını aydınlatmaya yönelik çalışmalardır.

Urfa ve çevresinde yaşayan aşiretlerle ilgili bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmalar, Ahmet Nezih Turan’ın, “*XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*”, Mehmet Nuri Şanda’nın “*Geçmişten Günümüze Beydili Aşireti Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yapısı*” ve Mehmet Emin Üner’in, “*Aşiret, Eşkiya ve Devlet*” adlı eseriyle “*Halep Sâlnâmelerinde Suruç*” adlı çalışmalardır. Konuyla ilgili doktora ve yüksek lisans tez çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çalışmalara Murat Çelikdemir tarafından kaleme alınan “*Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka’ya İskânı (1690-1840)*” adlı doktora tezi, Ahmet İlyas tarafından kaleme alınan “*Türkiye’de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği (1950-2003)*” adlı yüksek lisans tezi, Naci Tikici tarafından kaleme alınan “*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret - Devlet İlişkisi: Millî Aşireti Örneği*” adlı yüksek lisans tezi, Timur Kumbar tarafından kaleme alınan “*Osmanlı Ordusunda Zorunlu Askerlik ve Aşiretler: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneği (1843-1880)*” adlı yüksek lisans tezi, Kâmil Kaya tarafından kaleme alınan “*Karacadağ Türkmen Aşireti’nde Arabuluculuk ve Arabuluculukta Dinin Etkisi: Siverek Örneği*” adlı yüksek lisans tezi örnek gösterilebilir. Ayrıca, Fatih Ünal tarafından yazılan “*Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa*” adlı bir makale ile Said Bozanoğlu tarafından yazılan “*19. Yüzyıl Halep Sâlnâmesinde Urfa Sancağı*” adlı bir makale bulunmaktadır.

Yukardaki kitap, tez ve makalelerin bir kısmı Urfa’nın idari, ekonomik ve sosyal yapısını aydınlatmaya yönelik iken diğer bir kısmı Urfa ve çevresinde yaşamış olan bir aşiretin yayıldığı alanları ve bu aşiretin sosyokültürel yapısını incelemeye yöneliktir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşamış olan aşiretleri bir bütün olarak ele alan bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırmada XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşamış olan aşiretlerin idari, sosyal, askeri ve ekonomik yönleri üzerinde durulacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşamış olan aşiretleri tespit etmek ve bu aşiretlerin yayılma alanlarını, nüfuslarını, eşkiyalık hareketlerini, iskân bölgelerini,

devlete ödedikleri vergileri ve miktarlarını mümkün olduğunca birinci elden kaynaklara dayanarak ortaya koymaktır. Bu çerçevede daha çok XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait bilgilere yer verilecek ve gerektiği ölçüde bu yüzyıllardan önceki ve sonraki yüzyıllara da değinilecektir.

Bölgesel alanda yapılan mikro tarih araştırmaları ulusal alanda yapılan makro tarih araştırmalarına temel oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yerel anlamda aşiret ve oymaklarla ilgili yapılan çalışmalar günümüzde ulusal anlamda yapılan çalışmaları beslemektedir. Bu araştırmanın yerel ölçekte Urfa'nın sosyal tarihine ışık tutacağı, ulusal ölçekte ise Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Bu araştırmanın amaçlarından biri de bölgede yüzyıllarca barış içinde yaşamış farklı etnik unsur ve dinlere mensup aşiretlerin geçmişine ışık tutmaktır. Bölgenin tarihi, sosyal ve kültürel zenginlikleriyle oluşturulmuş mozaikine katkıda bulunmaktadır. Nitekim insanları mensup oldukları inanç ve ırk üzerinden gruplara ayırmak, bunları radikal ayrılıkçı fikirlerle desteklemek bilimsel olmadığı gibi medeni bir eylem de değildir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Aşiretler, Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısını oluşturan unsurlar içerisinde son derece önemli teşekküllerdir. Urfa, Rakka, Halep, Adana, Tarsus, Antakya, Maraş ve Sivas gibi şehirler konargöçer aşiretlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Zikredilen yerlerde yeterli otlak ve meranın bulunması temel geçim kaynağı hayvancılık olan aşiretlerin bu bölgeleri yurt tutmasına neden olmuştur. Her biri bulunduğu bölgede kanun ve devlet fikrinden uzak, bağımsız yaşamaya alışkın olan aşiretler, devlet ve toplum yararına sundukları hizmetlerin yanı sıra, asayişsizlikleri ile de idari, iktisadi ve sosyal açıdan bazı sorunlar oluşturmuşlardır.⁹

Urfa, zengin bir toplumsal çeşitliliğe ve kültürel birikime sahiptir. Bu yönüyle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşamış olan aşiretlerin tarihi ve sosyolojik yönden incelenmesi önem arz

⁹ Naci Tikici, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millilî Aşireti Örneği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010, s. 1.

etmektedir. Bu tür bir araştırmanın Urfa özelinde Osmanlı toplum yapısını anlamaya yönelik önemli bilgiler içereceği düşünülmektedir.

Araştırmada, Urfa sancağında bulunan herhangi bir etnik unsur veya aşiret üzerine yoğunlaşılması, bilakis sancak sınırları dâhilinde yaşamış olan farklı etnik unsur ve aşiretler hakkındaki bilgiler nesnel bir bakış açısıyla arşiv belgeleri doğrultusunda aktarılmaya çalışılmıştır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma konusu tarihi bir süreci (XVIII. ve XIX. yüzyılları) kapsadığı için araştırmada “*Tarihsel Yöntem*” kullanılmıştır. Geçmişte yaşanmış olay ve olguların araştırılmasına veya bir olayın geçmişle olan ilişkisi bakımından incelenmesine “*Tarihsel Yöntem*” denir. Tarihsel yöntemde araştırmacı, elindeki sorunun çözümünü geçmişteki olay, olgu, bilgi ve belgelerde aramaktadır. Tarihsel yöntemde olayın meydana geldiği günkü şartlar göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılır.¹⁰

Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda esas alınan yöntemlerden biri de “*Nitel Araştırma Yöntemi*”dir. Bu yöntemle, sosyal bilimlerde kişi ile toplum arasındaki bağları incelemek mümkündür. Nitel araştırmada, tespit edilen problemlere güvenilir çözümler getirmek için sistemli ve planlı bir şekilde verilerin toplanması, çözümlenmesi, sınıflandırılması ve yorumlanıp değerlendirilmesi gerekmektedir.¹¹ Nitel araştırma yöntemi doğrultusunda farklı tarihlerde Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’ne gidilerek konuyla ilgili birinci elden kaynaklar tespit edilmiştir. Tespit edilen belgeler aşiret adlarına göre sınıflandırılmış ve transkript edilerek yorumlanmıştır.

Arşiv belgelerinden elde edilen sayısal veriler analiz edilerek “*Nitel Araştırma Yöntemi*” doğrultusunda tablo ve grafiklere aktarılmıştır. Ulaşılan sonuçlarda mantıksal tutarlılığından şüphe duyulan durumlar nedenleriyle birlikte ilgili bölümlerde açıklanmıştır.

¹⁰ İbrahim Aslanoğlu, *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*, Gazi Kitapevi, Ankara, 2016. s.12.

¹¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, (10. Basım), Ankara, 2000, s.22.

1.5. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada arşiv kayıtlarının taranıp sınıflandırılması ve bu kayıtlardan elde edilen verilerin incelenerek analiz edilmesi ve bulguya dönüştürülmesinde nitel araştırma metodu çerçevesinde “*Doküman ve içerik analizi*” teknik ve yöntemleri kullanılmıştır.

Belgelerden yararlanma; tarihi, edebi eserlerin ve arşiv belgelerinin çözümlenmesidir. Olayların sadece şimdiki durumda gözlenmesi yeterli değildir. Şu anki veriler soruların bütün cevaplarını içermeyebilir. Bunlara geçmiş zaman içindeki gelişimin incelenmesi de katılmalıdır. James W. Thompson, “*İnsan geçmişine karşı ilgi duyan ve onun farkında olan tek yaratıktır*” demiştir. Tarih, insan başarısının doğru, anlamlı ve bütün olarak saptanıp kaydedilmesidir. Tarih, sadece olayları tespit etmekle kalmayıp, olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi de aramaktadır. Başka bir ifade ile tarih, belgelere, olgulara ve olaylara bakarak, bunlar arasında bağlantı ve ilişki kurup sosyal konularda genellemelere varmaya çalışmaktır. Bu anlayışı tarihe ilk kez İslâm tarihçisi ve sosyoloğu İbn-i Haldun kazandırmıştır. İbn-i Haldun’a göre, tarihin içinde saklı olan anlamı incelemek, düşünmek, araştırmak, varlığın sebeplerini anlamak için olayların meydana gelişini ve akışını bilmek gerekir.¹²

Araştırma problemi etrafında elde edilen belge ve dokümanlar, doküman ve içerik analizi çerçevesinde irdelenerek belirlenen konu başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Bu işlemlerden sonra araştırma verileri analiz edilerek bulgulara dönüştürülmüştür. Ayrıca, Urfa sancağı ve çevresinde yaşayan aşiretlerin, tâbi tutuldukları iskânlardan nasıl etkilendikleri “*Örnekleme Yöntemi*” kullanılarak açıklanmıştır.

1.6. Sınırlamalar

Araştırma mekânsal sınırlama anlamında Urfa sancağı ve çevresini kapsamaktadır. Tarihsel sınırlama olarak da Osmanlı Devleti’nin XVIII. ve XIX. yüzyıllarını kapsamaktadır. Araştırmada

¹² Aslanoğlu, a.g.e., s.11.

tarihsel ve mekânsal sınırlamaya gidilmesinin çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır.

Aşiretlerin bir kısmı Osmanlı Devleti kurulmadan önce Anadolu'ya yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla da Anadolu'daki aşiret sayısı önemli ölçüde artmış ve yaşam alanları daha da genişlemiştir. Osmanlı coğrafyasının büyük bir kısmına yayılmış olan tüm aşiretleri XIII. yüzyıldan itibaren araştırmak ve incelemek oldukça zordur.

Aşiretlerin çoğu konargöçer olduğu için sürekli hareket halindedir. Bu hareketlilikten dolayı aşiretlerin yaşadığı tüm coğrafyaları incelemek, bu coğrafyalardaki aşiretlere ait belgelere ulaşmak ve bu belgeleri sınıflandırmak oldukça zordur. Bu sebeplerden dolayı konuda zaman ve mekân olarak sınırlamaya gidilmiştir.

1.7. Kaynak Değerlendirmesi

Araştırmanın kaynakları Osmanlı arşiv belgeleri, sâlnâmeler, şer'iyeye sicilleri, seyahatnâmeler ve yerli-yabancı araştırma inceleme eserlerdir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan belge taramaları neticesinde elde edilen vesikalar transkript edilerek günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Çevrilen vesikalar değerlendirildikten sonra ilgili bölümlerde kullanılmıştır.

Problemin çözümü için gerekli olan belgeler Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan kayıtlar içinde çeşitli tasnifler halinde dağılmış durumdadır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşamış olan aşiretlerle ilgili bilgi veren belgeler Bab-ı Âsafî Belgeleri, Sadâret Mektubî Kalemi Belgeleri, Ali Emirî, Babîâlî Evrak Odası Belgeleri, Cevdet, Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Hatt-ı Hümâyûn, Hazine-i Hâssa, Hariciye Nezâreti Siyasi, Haritalar, İradeler, İbnülemin, Kâmil Kepeci, Mâliyeden Müdevver Defterler, Maarif Nezâreti, Mâliye Nezâreti, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, Meclis-i Vâlâ Evrakları, Nüfus Defterleri, Şûrâ-yı Devlet Evrakı ve Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri başlıkları altında sınıflandırılmıştır.¹³ Ayrıca araştırmada Hicri 1318, 1319, 1321, 1323 yıllarına ait Diyarbakır Vilayet Sâlnâmelerinden; Hicri 1284, 1285, 1286, 1303, 1305, 1307, 1308, 1309, 1315, 1316, 1318, 1321,

¹³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Yayın Nu:108, İstanbul, 2010, ss.5-507.

1322, 1323 ve 1324 yıllarına ait Halep Vilayet Sâlnâmelerinden ve 1927 yılına ait Urfa Vilayet Sâlnâmesinden de faydalanılmıştır.

Urfa sancağında yaşayan aşiret, cemaat ve oymakların hane sayıları ve nüfusları hakkında nesnel bilgiye ulaşmak için bu sancaktaki nüfus defterleri büyük önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı 1831 yılında II. Mahmut döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu nüfus sayımı askeri ve ekonomik amaçlar doğrultusunda yapılmıştır. Urfa'daki aşiretlerin hane ve nüfus sayılarının tespiti için Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki nüfus defterleri incelendiğinde Urfa sancağına ait az sayıda defterin olduğu görülmüştür. Bu durumun nedeni araştırıldığında Temmuz 1894 tarihinde Urfa Nüfus Dairesi'nde büyük bir yangının meydana geldiği ve bu yangın sırasında Urfa Nüfus İdaresi'nde bulunan 160 adet Tezkire-i Osmaniye, 2 adet Esas Defteri ve 2 adet Halep Vukuat Defteri ile birlikte birçok nüfus defterinin yandığı anlaşılmaktadır. 30 Temmuz 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Halep Vilayetine gönderilen (BOA, DH. MKT. 251/7) emirle yanan bu evrakların zimmet kayıtlarının düşürülmesi istenmiştir.¹⁴

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde aşiretler araştırılırken bazı zorluklarla da karşılaşmıştır. Bu zorlukları şu şekilde ifade etmek mümkündür. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi incelendiğinde bazı belgelerde bir aşiret için birden fazla adın kullanıldığı görülmektedir. Bu durum karışıklığa neden olduğu gibi aşiretlerle ilgili sağlıklı bilgiye ulaşmayı da zorlaştırmaktadır. Örneğin, arşiv belgelerinde Harran kazası sınırları içinde yaşayan Benî Kays Aşireti için Kays, Geys ve Ceys adları kullanılmıştır. Bu durum Benî Kays Aşireti hakkında sağlıklı bilgiye ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Arşiv belgelerindeki diğer bir sorun da Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi envanterindeki belgeleri okuyan uzmanların aşiret isimlerini yanlış okumaları ve bunları sisteme yanlış kaydetmeleridir. Şöyle ki, Aneze Aşireti'ne dair bilgiler araştırılırken "*Arşiv Tarama Motoru*"nda bu aşiretin adı birçok belgede "Gazze Aşireti" şeklinde kaydedilmiştir. Yine Harran kazası sınırları içinde yaşamış olan Cümeyle Aşireti ile ilgili taramada bu aşiretin adı birçok belgede "*Cemile Aşireti*" şeklinde kaydedilmiştir. Bu durum aşiretlerle ilgili sağlıklı bilgiye ulaşmayı zorlaştırdığı gibi karışıklığa da sebep olmaktadır.

¹⁴ BOA, DH. MKT. 251/7, s.2, R.18 Temmuz 1310 (30 Temmuz 1894)

Arşiv belgelerinin yanında araştırmada yerli ve yabancı seyyahların Urfa ve çevresine yaptıkları seyahatleri sırasında yazdıkları seyahatnâmelerinden de faydalanılmıştır. Bu yerli seyyahlara ve seyahatnâmelerine Evliya Çelebi'nin "*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*", Düyûn-ı Umûmiye müfettişi Âli Bey'in "*İstanbul'dan Bağdat'a ve Hindistan'a Seyahatnâmesi*", Yüzbaşı Yusuf Rıza'nın "*Musul-Van, Musul Halep Seyahatleri*", Süleyman Şefik'in "*Hicaz Seyahatnâmesi*" ve Abdullah Es-Süveydî'nin "*en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*" adlı eserleri örnek gösterilebilir. Yabancı seyyah ve seyahatnâmelerine de Jean Baron Rousseau'nun "*Bağdad'dan Haleb'e Arabistan Seyahati*", Mark Sykes'in "*The Caliphs' Last Heritage: A Short History of the Turkish Empire*", Vital Cuinet'in "*La Turquie D'asie Geographie Administrative*" adlı eserleri örnek verilebilir.

Araştırmada aşiretlerle ilgili birçok araştırma-inceleme eserden de yararlanılmıştır. Bu eserlere Yusuf Halaçoğlu'nun "*Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*", Cengiz Orhonlu'nun "*Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*", Cevdet Türkay'ın "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*", Ahmet Refik'in "*Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*", Faruk Sümer'in "*Oğuzlar (Türkmenler)*", Ziya Gökalp'ın "*Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*", Tufan Gündüz'ün "*Anadolu'da Türkmen Aşiretleri (Bozulus Türkmenleri)*", Adnan Menderes Kaya'nın "*Avşar Türkmenleri*", İsmail Uçakçı'nın "*Oğuz Boyları-Bozoklar*", İbrahim Bozkurt'un "*Aşiretler Tarihi*" adlı eserleri örnek gösterilebilir. Yabancı eserlere de Peter Benjamin Golden'in, "*An Introduction to the History of the Turkic Peoples*", Hellmut Christoff'un, "*Kurden und Armenier*", Martin Van Bruinessen'in "*Agha, Shaikh and State*" ve Doktor Fraylıç ile Mühendis Ravling'in "*Türkmen Aşiretleri*" adlı eserleri örnek verilebilir.

Araştırma konusu olan aşiretlerle ilgili birçok makale yazılmıştır. Bu makalelere Faruk Sümer'in "*Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir*", "*XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmi Bir Bakış*", "*Döğerlere Dâir*", "*Karakeçili*" makaleleri, A. Vahap Uluç'un "*Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret*", Bayram Kodaman'ın "*Hamidiye Hafif Süvâri Alayları*", Yusuf Halaçoğlu'nun "*Beydili*", Fatma Akın'ın, "*19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyeti*", Mesut Ögmen'in "*XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinden Cumhuriyetin İlanına Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Aşiretlerin*

Demografik Yapısı”, Abdülkerim Özaydın’ın “Aneze”, “Esed”, İbrahim Özgül’ün “Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Diyarbakır’da İkamet Eden Aşiretlerdeki Problemler ve Çözümleri”, M. Fatih Sansar’ın “19. Yüzyılda Çukurova Türkmen Aşiretleri I: Cerid ve Tecirliler”, Yağmur Say’ın “Karakeçili Aşireti ve Eskişehir’e İskân ile Kuyucak Karyesi’ndeki Özbekli Cemaati”, Abdullah Saydam’ın “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dâir Gözlemler”, Thomas J. Barfield’ın “Tribe and State Relations”, Carl Max Kortepeter’in “The Origins And Nature Of Turkish Power”, Dawn Chatty, *The Bedouin in Contemporary Syria: The Persistence of Tribal Authority and Control*”, Ruth Kark & Seth J. Frantzman’ın “Empire, State and the Bedouin of the Middle East, Past and Present: A Comparative Study of Land and Settlement Policies” adlı makaleleri örnek verilebilir.

Ayrıca bu çalışmada, araştırma inceleme eserlerle birlikte birçok yüksek lisans ve doktora tezinden de faydalanılmıştır. Bu tezlerden bazıları bir aşiret üzerine yoğunlaşmışken bazıları da bir şehir veya bölgedeki aşiretler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu tezlere Murat Çelikdemir’in “Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka’ya İskânı (1690-1840)”, Mehmet Rezan Ekinci’nin “Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII. – XIX. yy”, Said Tekeboğan’ın “İbn-i Reşid ve Şammar Emirliği”, Tahir Öğüt’ün “XVIII. ve XIX. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı”, Işıl Işık Bostancı’nın “Halep Türkmenleri, Boy ve Oymaklar”, Yasin Taş’ın “Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa’da Sosyal Hayat”, Mahmut Ulubaş’ın “Maraş ve Çevresinde Aşiretler”, Gülden Zeyrek’in “Barak Türkmenleri” ve Onur Usta’nın “In Pursuit Of Herds Or Land? Nomads, Peasants And Pastoral Economies In Anatolia From A Regional Perspective-1600-1645 (Sürülerin Peşinde mi Yoksa Karada mı? Bölgesel Bir Perspektiften Anadolu’daki Göçebe, Köylü ve Kırsal Ekonomileri 1600-1645) adlı tezleri örnek verilebilir.

2. URFA SANCAĞININ KONUMU, TARİHİ VE İDARİ YAPISI

2.1. Urfa'nın Coğrafi Konumu ve Özellikleri

Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan Urfa, Anadolu'yu Ortadoğu'ya bağlayan önemli bir geçiş noktasıdır. Urfa'nın da içinde yer aldığı Mezopotamya bölgesi için Araplar “ada” anlamına gelen “El-Cezire” ifadesini kullanmışlardır. Bunun sebebi ise bölgedeki ovaların Dicle ve Fırat nehirleriyle çevrilmiş olmasıdır.¹⁵ Urfa şehri, Fırat ve Dicle nehirlerinin oluşturduğu bu plato üzerine kurulmuştur. 1822 yılında Halep'e bağlanan Urfa sancağı, Halep'in 190 km kuzeydoğusunda yer almaktadır.¹⁶ Coğrafi konum olarak Urfa'nın doğusunda Mardin ve Musul, batısında Antep, kuzeyinde Diyarbakır, güneyinde ise Rakka ve Deyr-i Zor bulunmaktadır.¹⁷

1890 yılında Vital Cuinet, Urfa sancağı ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “*Sancak genellikle düzlüklerden oluşmaktadır. Sancağın merkez kazasında dağlar bulunmaktadır. Bunun dışında sancakta çok az dağ vardır. Sancağın batı kısmında Fırat Nehri geçmektedir. Urfa'nın iklimi sıcak olduğu için çok az hastalık görülmektedir. Sancakta en fazla buğday tarımı yapılmaktadır. Bunun yanında Birecik ve Rumkale üzümlerinden kuru üzüm ve şarap üretilmektedir. Nizip, Birecik ve Rumkale'de çok sayıda zeytin bahçesi bulunmaktadır. Bu zeytin bahçelerinden elde edilen zeytinlerden yağ üretilmektedir. Türkmen Colabı'nda ciddi miktarlarda mısır ve susam üretimi yapılmaktadır.*”¹⁸

1885-1886 yıllarına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde Urfa'nın iki küçük dağ arasında kurulduğu ifade edilmiştir. Şehirde “*Ayn-ı Zeliha*” ve “*Halilü'r-Rahman*” adlarında iki su kaynağının olduğu ve bu kaynakların “*Berke-i İbrahim*” denilen küçük bir göle döküldüğü belirtilmiştir. Ayrıca Bozâbâd nahiyesinde doğan “*Kehriz Çayı*”nın da Urfa'dan geçtiği

¹⁵ Abdullah Ekinci ve Kazım Paydaş, *Kuruluşundan Osmanlı Hâkimiyetine: Urfa Siyasi Tarihi, Osmanlı Urfası*, Ed. Abdullah Ekinci, Urfa Okulu Yayınları, İstanbul, 2018, Cilt 1, ss. 6-31.

¹⁶ Verilen kilometre XIX. yüzyıl itibarıyla. Bu yüzyılda ticaret kervanlarının geçtiği yol ile XXI. yüzyılda Halep'e giden yolların güzergâhları farklıdır.

¹⁷ H.1303 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.209.

¹⁸ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie-Géographie Administrative (Asya'nın Türkiyesi-İdari Coğrafyası)*, C.2, Paris: Ernest Leroux, 1892, p.250.

belirtilmektedir.¹⁹ Direkli Dağı ve çevresindeki dağlarda yağmur yağdığı zaman sel meydana gelmekteydi. Bu sel suları şehri basıp bağ ve bahçelere zarar verdiği için hayırseverler tarafından selin aktığı yerde bir hendek kazılmıştır. Bu hendeğin adı “*Karakoyun Hendeği*”dir.²⁰

Urfa, verimli topraklara sahip olmakla birlikte bol miktarda otlak ve meraya sahip bir şehirdir. Bu özelliğinden dolayı konargöçerler, Urfa ve çevresini yaylak ve kışlak olarak kullanmış, buradaki meralarda hayvanlarını otlatmışlardır. Urfa, bulunduğu bu önemli konum ve verimli topraklardan dolayı tarih boyunca birçok devlet tarafından elde edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda birçok kez el değiştirmiştir. Urfa'nın farklı devlet ve toplumların hâkimiyetine girmesi burada zengin bir kültürel yapının oluşmasını etkilemiştir.

2.2. Urfa Tarihine Genel Bir Bakış

Urfa şehrinin kim tarafından ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Urfa'nın kuruluşunu Ebu'l-Farac, Hz. Nuh'a kadar götürmektedir. Ona göre, Hz. Nuh zamanında 180 şehir kurulmuştur. Bu şehirlerden biri de “*Edessa*” adıyla anılan Urfa'dır.²¹ Arkeologlar tarafından Urfa'da yapılan kazılarda şehrin tarihi M.Ö. 9500'e kadar götürülebilmektedir.²² Urfa'nın 22 km kuzeydoğusunda yer alan Göbeklitepe'nin tarihi MÖ.10.500 ile MÖ.7.500 yılları arasındaki neolitik döneme dayanmaktadır. Bir inanç merkezi olan Göbeklitepe, kireçtaşı kayalıklardan oluşan bir höyük üzerine inşa edilmiştir. Konumu itibarıyla Harran Ovası'na hâkim bir noktadadır.²³ Göbeklitepe, 1994 yılında Alman Arkeolog Klaus Schmidt tarafından keşfedilmiştir. Türk-Alman işbirliğiyle yapılan kazılar neticesinde bu inanç merkezindeki kalıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır.²⁴ Göbeklitepe tapınağı, çapı 10 ile 30

¹⁹ H.1303 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, ss.209-210.

²⁰ H.1316 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.280.

²¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul,), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, C.I, 1945, s. 71

²² Selami Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2009, s. XI.

²³ Ali Osman Kurt, Mehmet Emin Göler, Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.21, S.2, ss.1107-1138.

²⁴ Nezhil Başgelen, Nevali Çori/Veba Vadisi'nden Göbekli Tepe'nin Dilek Ağacına: Klaus Schmidt, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.46, 2015, ss. 30-37.

metre arasında değişen ve çevresi taş örgü duvarla çevrili dairesel yapılardan oluşmaktadır. Evreni, sonsuzluğu ve bütünlüğü simgeleyen bu yapıların içinde belli aralıklarla dizilmiş “T” şeklinde dikili taşlar yer almaktadır. Bu “T” şeklindeki dikili taşlar üzerine akrep, aslan, yılan gibi çeşitli hayvan figürleri çizilmiştir.²⁵

XIX. Yüzyılda “*Urfa*” olarak adlandırılan şehir önceki dönemlerde farklı isimlerle anılmıştır. Bu isimlerden ilki Hitit çivi yazılarında bulunan ve M.Ö. 2000’li yıllara ait olan “*Hur Memleketleri*” adıdır. M.Ö. 1.000 yılında bölgenin adı Asur vesikalarında “*Hanigalbat*” olarak geçmiştir.²⁶ Hicri 1303 tarihli Halep Vilayet Sâlnâmesinde Urfa’nın eski adının Tevrat’da “*Uru’l-Keldânin*” ve İncil’de de “*Ur*” olarak geçtiği ifade edilmektedir.²⁷ Urfa’ya Seleukoslardan önce “*Antakia*” adı da verilmiştir.²⁸ Seleukoslular zamanında Urfa “*Edessa*” olarak da adlandırılmıştır. Seleukosluların Urfa’yı “*Edessa*” olarak adlandırmalarının nedeni Makedonya’daki asıl vatanları olan İdessa’ya²⁹ benzetmeleridir.³⁰ Urfa’ya bir dönem “*Çeşme*” anlamına gelen “*Kalirha*” adı da verilmiştir. “*Ruha*” adının “*Kalirha*” adından türemiş olduğu, “*Urfa*” adının da “*Ruha*” adından türemiş olduğu düşünülmektedir.³¹

Şehrin “*Urfa*” adını almasıyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden biri “*Orhai*” kelimesinin, Yunanca’daki “*Osrhoenee*”, Latince’deki “*Orrpei*” kelimelerinden türemiş olduğudur. Bu kelimeler anlam olarak “*Kale*” ve “*Pınar*” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca 215 yılında Urfa için “*Aurelia*” ve “*Antonina*” adları da kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde Urfa, “*Opellia, Macrinina, Edessa, Marcia, Aurelia, Alexandria veya Alexandriana*” adlarıyla da anılmıştır.³² Diğer bir görüş de Arapça kaynaklı “*Orhai*” şeklindedir. Orhai kelimesi

²⁵ Emine Sonnur Özcan, Göbekli Tepe, TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, S.560, Temmuz 2014, ss.32-39.

²⁶ Yıldız, *a.g.e.*, s.2.

²⁷ H.1303 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.211.

²⁸ H.1305 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.201.

²⁹ İdessa, Selanik vilayetinde “*Vudine*” olarak adlandırılan kasabanın adıdır.

³⁰ H.1308 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.238.

³¹ H.1309 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.166.

³² Ekinci ve Paydaş, *a.g.m.*, 2018, ss.6-7.

zamanla “*Orhe, Orha, Ruhe, Ruha*” şeklinde telaffuz edilmiş ve nihâyetinde “*Urfa*” şekline dönüşmüştür.³³

İslâm fetihlerinden önce Urfa'nın da içerisinde bulunduğu Mezopotamya bölgesi Asur Devleti'nin hâkimiyetindeydi. Asur Devleti, Babil Krallığı ve Medler tarafından ortadan kaldırılınca Urfa ve çevresi Medlerin kontrolüne girmiştir. Medlerin yıkılışından kısa bir süre sonra Persler bölgede hâkimiyet kurmuştur. Pers Krallığı'nın Büyük İskender'e yenilmesi üzerine Urfa ve çevresi Makedonya Krallığı'nın hâkimiyetine girmiştir. M.Ö. 132'de Mezopotamya, Osrhoene Krallığı'nın kontrolüne girmiştir. M.Ö.132 ile M.S. 216 yılları arasında toplamda 348 yıl bu krallığın hâkimiyetinde kalmıştır. Urfa ve çevresi daha sonra Sasani Devleti, Roma ve Bizans İmparatorluklarının hâkimiyetine girmiştir.³⁴

İslâm Devleti'nin kurucusu olan Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçen halifeler sınırlarını genişletme amacıyla birçok fetih gerçekleştirmiştir. Halife Ebubekir döneminde 634 yılındaki Ecnadeyn Savaşı ve Halife Ömer döneminde 636 yılındaki Yermük savaşıyla Bizans yenilgiye uğratılmıştır. Bu savaşlar neticesinde Bizans'tan, Filistin ve Suriye havalisi alınmıştır.³⁵ 639 yılında İyâd bin Ganem, El-Cezire'nin birçok şehriyle beraber Urfa'yı da Bizans'tan almıştır.³⁶

Halife Osman döneminde Urfa ve çevresi Şam valisi Muaviye'nin emrine verilmiştir. Halife Osman, Muaviye'den Samsat ve çevresini gazâ etmesini istemiştir. Muaviye de Habib bin Mesleme ve Safvan bin Muattal'ı³⁷ bu bölgeye göndermiştir. Gönderilen bu elçilerle IV. Arminiya arasında barış anlaşması imzalanmıştır. Urfa, bu anlaşmayla tamamen Müslümanların kontrolüne girmiştir. Sonraki dönemlerde Urfa ve çevresi Bizans üzerine yapılan saldırılarda üs olarak kullanılmıştır.³⁸

³³ Judah Benzion Segal, *Edessa, Urfa Kutsal Şehir*, (Çev. Ahmet Aslan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.3.

³⁴ Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1960, ss.3-27.

³⁵ Yıldız, *a.g.e.*, s.6.

³⁶ Ekinci ve Paydaş, *a.g.m.*, 2018, s.8.

³⁷ Safvan bin Muattal, Fırat Nehri civarında şehit düşmüştür. Bu komutanın türbesi günümüzde Adıyaman ilinin Samsat ilçesi sınırları içindedir.

³⁸ El Belâzuri, *Fütûhu'l-Buldan*, (Çev. Mustafa Fayda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 178.

Dört Halife Devri'nden sonra İslâm Devleti'nin başına Muaviye geçmiştir. Böylece 661 yılında Emevi Devleti kurulmuş ve başkent Şam'a taşınmıştır. Muaviye'den sonra Emevilerin başına geçen yöneticiler ülkeyi iyi idare edememiştir. Emevilerin zayıfladığını gören Abbasiler, Emevilerle mücadeleye başlamış ve bu mücadeleler neticesinde 750 yılında Emevi Devleti'ne son vermiştir. Emevilerin yıkılması üzerine Urfa ve çevresi Abbasi Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir.³⁹

Anadolu'ya ilk Türk akınları İskitler tarafından gerçekleştirilmiştir. İskitlerden sonra IV. yüzyılda Hunlar tarafından Anadolu'ya akınlar düzenlenmiştir. Hunların bir kısmı Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara doğru ilerlerken, bir kısmı da Kafkaslardan Anadolu'ya inmiştir. Hun atlıları Erzurum'dan başlayarak Karasu ile Fırat vadileri boyunca ilerlemiş, Çukurova'ya kadar inmişlerdir. Anadolu'nun en zor alınan kalelerinden olan Urfa ve Antakya kalelerini belli bir süre kuşatmışlardır. Daha sonra Suriye topraklarına yönelerek Sur şehrini baskı altına almış ve oradan da Kudüs'e yönelmişlerdir.⁴⁰

Anadolu'ya ilk Türk-İslâm akınları Büyük Selçuklu hükümdarları Tuğrul ve Çağrı Beyler zamanında 1015-1018 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Urfa'ya ilk Türk-İslâm girişi, Tuğrul Bey döneminde olmuştur.⁴¹ 10 Mart 1071 tarihinde Alp Arslan Urfa'yı kuşatmıştır. Urfa halkı, Bulgar Alusianus'un oğlu dük Vasil'in komutasında Sultan Alp Arslan'ın şehre girmesine izin vermemiştir.⁴² Elli gün süren bu kuşatma Malazgirt Meydan Muharebesi tehlikesinin baş göstermesi üzerine kaldırılmıştır. Alp Arslan'dan sonra hükümdar olan Melikşâh bir kez daha Urfa üzerine akınlar düzenlemiştir. Melikşâh'ın komutanlarından Emir Bozan, Urfa'yı üç ay kuşatma altında tutmuş ve nihâyetinde şehir, 1087 tarihinde Selçukluların eline geçmiştir.⁴³ Bu durum Türk-İslâm dünyası üzerine haclı seferlerinin yapılmasına sebep olmuştur. I. Haçlı Seferi'nde Urfa, 10 Mart 1098 tarihinde Müslümanların

³⁹ Ahmet Nezihî Turan, Şanlıurfa, *TDV. İA.*, C.38, İstanbul, 2010, ss.336-341.

⁴⁰ Gülçin Çandarlıoğlu, *İslâm Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, ss.17-18.

⁴¹ Ekinci ve Paydaş, *a.g.m.*, 2018, s.12.

⁴² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hrant D. Anderasyan, *Notlar: Edouard Dulaurer (Çev. Halil Yınanç)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2019, s.139.

⁴³ Yıldız, *a.g.e.*, s.10.

elinden çıkmıştır. Musul Atabeyi olan İmameddin Zengî, 1144 yılında haçlılardan Urfa'yı geri almıştır. Urfa'nın Müslümanların eline geçmesi üzerine II. Haçlı Seferi gerçekleştirilmiştir. Musul Atabeyi Nureddin Mahmud Zengî 1174'te ölünce, onun komutanlarından Salâhattin, Mısır'daki Fatımi Devleti'ne son verip Eyyubi Devleti'ni kurmuştur.⁴⁴ Urfa, 1182 yılında Eyyubilerin hâkimiyetine girmiştir. Şehir bir süre Anadolu Selçuklu Devleti'nin eline geçmişse de daha sonra tekrar Eyyubi Devleti'nin eline geçmiş ve Eyyubilerin yıkılışına kadar da hâkimiyetinde kalmıştır. 1258 yılında Abbasi Devleti'ne son veren Moğol İmparatoru Hülagü Urfa, Harran ve çevresini de yağmalayarak kendisine bağlamıştır. Kendisini Moğolların varisi olarak gören Timur, Moğolların hâkim olduğu toprakları kendi imparatorluğuna katmak istemiştir.⁴⁵ Bu doğrultuda 29 Ocak 1394'te Urfa ve çevresini almıştır.⁴⁶ Urfa ve Harran çevresi, 1403-1404 yıllarında Döğerlerin reisi Seyfettin Dımaşk Hoca'nın hâkimiyetine girmiştir. 1406 yılından sonra bölge Memlûklü, Karakoyun ve Akkoyunlu devletleri arasında el değiştirmiştir. Şehir, 1516 yılındaki Mercidabık Savaşı ile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir.⁴⁷

2.3. XIX. yüzyılda Urfa Sancağının İdari Yapısı ve Nüfusu

Urfa, 1587 yılına kadar Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak statüsündedir. 1587 yılında bu eyaletten alınarak Rakka eyaletine bağlanmıştır. 1822 yılına kadar Rakka eyaletine bağlı kalan Urfa, bu tarihten itibaren Halep eyaletine bağlanmıştır.⁴⁸ Tanzimat düzenlemelerinin uygulanmaya konmasıyla Urfa, Halep eyaletine bağlı bir sancağa dönüştürülmüştür.⁴⁹ 1910 yılında ise Urfa, Halep

⁴⁴ Erdoğan Merçil, Sultan Selahaddin Eyyubi'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri, *Belleten*, Sayı 209, Ankara, 1990, ss. 417-418.

⁴⁵ Fernand Grenard, *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları*, (Çev. Orhan Yüksel), İstanbul, 1970, s. 56.

⁴⁶ Mehmet Alper, Tarihi Süreç İçinde Urfa, *Tarihi ve Kültürel Boyutları İçerisinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, İstanbul, 1988, s. 122.

⁴⁷ Ramazan Şeşen, Harran, *TDV. İA.*, C.16, İstanbul, 1997, ss.237-240.

⁴⁸ Ekinci ve Paydaş, *a.g.m.*, 2018, s.25.

⁴⁹ Tahir Öğüt, Urfa'da Tanzimat'a Geçiş Sürecinde İdari ve Mali Yapı, *Bülent Ecevit Üniversitesi Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.7, S.14, 2011, ss.325-344.

Vilayetinden ayrılarak başlı başına bir livâ olmuştur.⁵⁰ 1864 yılında Teşkil-i Vilayet Nizamnâmesi ile Rakka eyaleti tamamen lağvedilerek tüm toprakları Halep eyaletine dâhil edilmiştir. 1864 ile 1871 yıllarındaki vilayet nizamnâmeleri doğrultusunda köylerin bir araya gelmesiyle kazalar, kazaların bir araya gelmesiyle sancaklar/livâlar ve sancakların bir araya gelmesiyle de vilayetler oluşturulmuştur. Bu nizamnâmeler doğrultusunda vilayet merkezinde “*Vilayet İdare Meclisi*”, “*Livâ*” adını alan sancak merkezinde “*Livâ İdare Meclisi*”, kaza merkezlerinde ise “*Kaza İdare Meclisi*” oluşturulmuştur.⁵¹ Yine bu doğrultuda “*Urfa Livâ Meclisi*” oluşturulmuştur. Islahat Fermanı ile bu meclislerde Müslüman temsilcilerle birlikte gayrimüslim temsilciler de yer almıştır.⁵²

1867 yılında Urfa livâsında yaşayan Müslüman ve gayrimüslim hane sayısı toplamda 7.382’dir. Aynı yıl itibarıyla Urfa sancağına bağlı Urfa, Suruç, Rumkale ve Birecik adlarında 4 kaza vardır. Ayrıca Urfa merkez kazasına bağlı Harran, Döğerli, Oymaağaç, Bozâbâd adlı dört nahiye ve 360 köy bulunmaktadır.⁵³ 1865-1866 tarihli arşiv belgesinde Urfa kazasına bağlı Oymaağaç nahiyesinin nüfusu 2.516 olarak verilmiştir. Aynı belgede Çaykuyu nahiyesindeki hane sayısı 163 olup nüfusu 561; Döğerli nahiyesindeki hane sayısı 358 olup nüfusu 1.797; Harran nahiyesindeki hane sayısı 810 olup nüfusu 4.400; Bozâbâd nahiyesindeki hane sayısı 1.699 olup nüfusu 4.574 olarak belirtilmiştir.⁵⁴

Düyun-u Umumiye İdaresi adına Osmanlı eyalet ve sancaklarında ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda çalışmalar yürüten Fransız araştırmacı Vital Cuinet, 1892 yılında Paris’te yayımladığı “*Turquie d’Asie Géographie Administrative (Asya’nın Türkiyesi-İdari Coğrafyası)*” adlı eserinde XIX. yüzyıl Urfası hakkında bilgilere yer

⁵⁰ Ekinci ve Paydaş, *a.g.m.*, 2018, s.26.

⁵¹ Ortaylı, *a.g.e.*, 2011, ss. 61-62.

⁵² Kasım Ertaş, 19. Yüzyıl’da Urfa’da Ermeniler ve İdari Hayattaki Konumları, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 68, Şırnak, 2016, ss.1-24.

⁵³ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.141-143.

⁵⁴ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866) tarihli Halep, Urfa ve Adana’ya ait nüfus, memur ma’aşları vesâir husûsâta ait defterde: “...*Nevâhi-i Urfa Nüfusu Defterinde 595 hâne 2.516 nüfus Oyma Ağaç nahiyesi, 163 hâne 561 nüfus Çaykuyu nahiyesi, 358 hâne 1.797 nüfus Döğerli nahiyesi, 810 hâne 4.400 nüfus Harran nahiyesi ma’a Türkmân Colabı, 1.699 hâne 4.574 nüfus Bozâbâd nahiyesi...*”; Bozâbâd nahiyesinde belirtilen hâne ve nüfus sayısı dışında 175 hâne ve 564 nüfus Ermeni de yaşamaktadır.

vermiştir. Bu eserde 1890 yılında Urfa sancağının idaresinde birinci sınıf bir mutasarrıf, ikinci sınıf bir kaymakam, üçüncü sınıf iki kaymakam ve on müdürün bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca şehirdeki Müslümanlar için cami ve medreselerin bulunduğu, Katolikler ve Süryaniler için birer piskoposun, Gregoryan Ermeniler için de yine farklı bir piskoposun bulunduğu belirtilmiştir. Zikredilen yılda sancaktaki toplam nüfus 143.485'tir. Bu nüfusun dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.⁵⁵

Tablo 2.1. 1890 Yılında Urfa Sancağının Toplam Nüfusu

Dinler	Topluluklar	Erkek	Kadın	Toplam	Genel Toplam
Müslüman	Osmanlı Türkleri	37.806	36.908	74.714	122.665
	Kürtler	20.536	20.140	40.676	
	Diğer Topluluklar	3.743	3.532	7.275	
Hristiyan (Katolikler)	Rumlar	760	740	1.500	20.453
	Ermeniler	1.317	1.120	2.437	
	Keldaniler	420	418	838	
	Latinler	380	20	400	
Hristiyan (Diğer)	Ortodoks Rumlar	2.560	2.500	5.060	20.453
	Gregoryan Ermeniler	1.150	850	2.000	
	Yakubi Süryaniler	3.200	3.018	6.218	
	Protestanlar	1.075	925	2.000	
Yahudiler	-	189	178	367	367
Toplam		73.136	70.349	143.485	143.485

Kaynak: Cuinet, *a.g.e.*, p.249.

Tabloda görüldüğü üzere XIX. yüzyılda Urfa sancağında Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler birlikte yaşamaktadır. 1890'da Urfa sancağında 73.136 erkek, 70.349 kadın kayıt altına alınmıştır. Sancakta yaşayan nüfusun 122.665'i Müslüman, 20.820'si gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Ayrıca sancakta gayrimüslimlere ait ibadethanelerin bulunması ve bu ibadethanelerde görev yapan din adamlarının olması toplumsal alanda bir hoşgörünün olduğunu göstermektedir.

Vital Cuinet, Urfa'nın Halep eyaletine bağlı olduğunu, Rumkale, Birecik ve Suruç adında üç kazası ile Harran, Türkmen Colabı, Döğerli, Kabahaydar, Bozabâd, Oymaağaç⁵⁶, Çaykuyu, Barak, Çukur ve Su Boyu

⁵⁵ Cuinet, *a.g.e.*, p.249.

⁵⁶ Vital Cuinet, eserinde "Oyma Ağaç" yerine "Ouzoun-Aghadj (Uzun Ağaç)" şeklinde yazmıştır. *Bkz. Cuinet, a.g.e., p.248.*

(Sou Boyou) adlarında on nahiyesinin bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Urfa sancağında 1.239 adet köyün bulunduğunu belirtmiştir. Bu köylerin nahiyelere göre dağılımları şöyledir.⁵⁷

Tablo 2.2. 1890 Yılında Urfa Sancağındaki Köy Sayıları

Nahiye Adı	Bağlı Köy Sayısı
Harran nahiyesi	253
Türkmen Colabı nahiyesi	
Döğerli nahiyesi	13
Kabahaydar nahiyesi	21
Bozabâd nahiyesi	140
Oymaağaç nahiyesi	71
Çaykuyu nahiyesi	114
Barak nahiyesi	180
Çukur nahiyesi	129
Su Boyu nahiyesi	318
Toplam	1.239

Kaynak: Cuinet, *a.g.e.*, p.248.

Urfa sancağında 1.239 köyün bulunması Urfa sancağının taşra kısmında ciddi bir nüfusun olduğunu göstermektedir. Halep vilayet sâlnâmelerinde Urfa merkez kazasıyla Rumkale, Birecik, Suruç kazalarına bağlı nahiye adları ayrı ayrı belirtilmişken Vital Cuinet eserinde hangi nahiyenin hangi kazaya bağlı olduğunu belirtmemiştir. Ayrıca Halep vilayet sâlnâmelerinde “*Suboyu*” adında bir nahiyeye rastlanmazken Vital Cuinet’in eserinde bu nahiyenin de adı geçmektedir.

2.3.1. Urfa Merkez Kazası

Evliya Çelebi, Urfa’yı 1646 yılında ziyaret etmiştir. Bu ziyareti sırasında kaleme aldığı seyahatnâmede Urfa kalesi, çarşıları, mimari yapısı hakkında bilgiler vermiştir. Seyahatnâmesinde Urfa kalesinin Damlacık adında kayalık bir dağın üzerinde inşa edildiğini, kalenin batısında sağlam bir kapısının olduğunu, bu kapımı iç tarafında minaresiz bir caminin olduğunu, iç kalenin üstünde yirmi hanenin bulunduğunu ve kale dizdarının ailesiyle bu hanelerde oturduğunu belirtmiştir. Ayrıca

⁵⁷ Cuinet, *a.g.e.*, p.248.

şehirde Yemiş, Ala Han, Samsad Kapısı, Hacı İbrahim, Beğ Kapısı, Sebil Han adlarında hanların olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸

XVIII. yüzyılda Bağdat'ta yaşamış olan Osmanlı âlimi Süveydî, 1744 yılında hac yolculuğuna çıkmıştır. Bu yolculuk sırasındaki hatıralarını yazdığı “*en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*” adlı eserde Urfa şehir merkezi hakkında şu bilgilere yer vermiştir: “*Ruhâ, havası güzel, suyu tatlı, birçok değişik meyvenin yetiştiği ağaçlara sahip bir şehirdir. Bu şehrin ahalisi de güzel ahlak ve faziletlerle donanmıştır. Öyle ki burada ilim, din, esenlik ve hayır her tarafta kendisini göstermektedir.*”⁵⁹

1868 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde Urfa merkez kazası ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir. Urfa'nın merkezinde bulunan Karakoyun deresi şehrin içinden geçmektedir. Bu dere üzerinde “*Hızmalı Köprü*” adında bir köprü vardır. Ayrıca şehirde “*Samsad Kapı, Saray Kapı, Harran Kapı ve Beg Kapı*” adında dört kapı bulunmaktadır.⁶⁰ Alman Oryantalist Ernst Kirsten, IV. ve VI. yüzyıllarda Urfa'nın beş kapısının olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu kapılar: Barlağa, Güneş Evi, Kale kapısı, Kemerler ve Saatler/Samsat kapılarıdır.⁶¹

1869 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesi'ne göre şehirde 30 câmi, 25 mescit, 3 medrese, 8 tekke, 7 kilise, 18 sebil, 1 manastır, 34 mektep, 15 hamam, 1595 dükkân, 1 mağaza, 1 bedesten, 7 han, 18 değirmen, 22 fırın, 1 yağhane, 1 basmahane, 56 kahvehane, 1 boyahane, 2 sabunhane, 899 bağ ve 212 bahçe yer almaktadır.⁶² Sancağın 1890 yılında nüfusu 55.000'dir. Bu nüfusun 40.835'ini Türk, Kürt ve diğer Müslüman topluluklar, 13.843'ünü Hristiyan Rum, Ermeni, Süryaniler ve 322'sini de Yahudiler oluşturmaktadır.⁶³

1885 yılında Urfa'da 44 sıbyan mektebinde 756 çocuk okumaktadır. 1890 yılında Urfa'da 18 medrese bulunmaktadır. Bu

⁵⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, (Haz. S. Ali Kahraman, Yücel Dağlı), C.3, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, ss.198, 200.

⁵⁹ İbrahim Barca, Abdullah Es-Süveydî'nin (Ö.1174/1761) Gözüyle Er-ruhâ/Şanlıurfa Şehri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.40, Aralık 2018, ss.51- 70.

⁶⁰ H.1285 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.202.

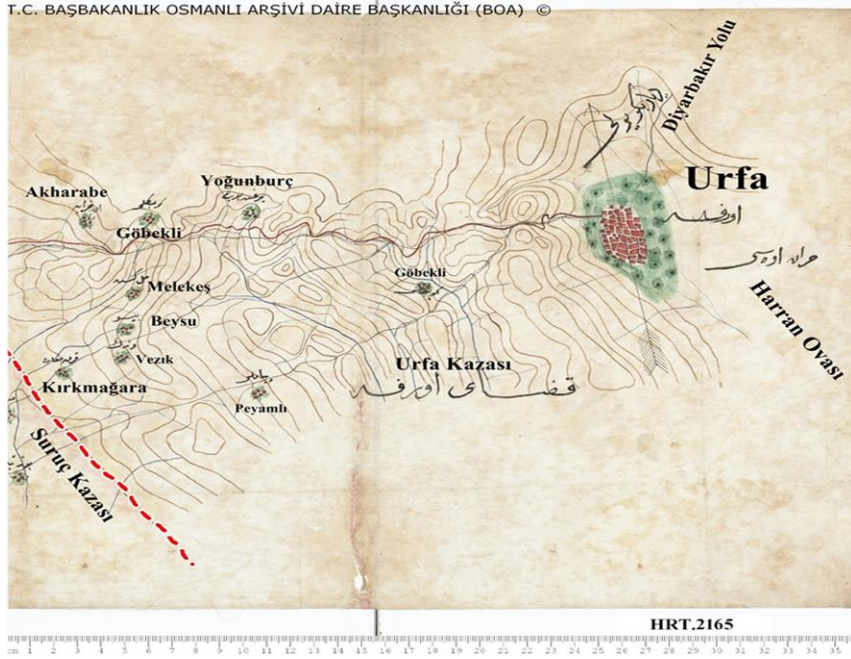
⁶¹ Abdullah Ekinci, Şehrin Aynası Kapılar: Urfa Şehir Kapıları, Osmanlı Urfası, Ed. Abdullah Ekinci, İstanbul, 2018, C. 1, s.68.

⁶² H.1286 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.156-157.

⁶³ Cuinet, *a.g.e.*, p.261.

medreselerde 500 öğrenci eğitim görmektedir. Aynı yılda Vital Cuinet'e göre Urfa ve kazalarında 2 latin ilkokulunda 90, 6 Katolik Ermeni ilkokulunda 334, 8 Gregoryen Ermeni ilkokulunda 460, 1 protestan Ermeni ilkokulunda 190, 1 Jakobin Cemiyetine ait Süryani ilkokulunda da 50 öğrenci okumaktadır.⁶⁴

Harita 2.1. Urfa Merkez Kazası ve Köyleri

Kaynak: BOA, HRT.2165, H.09 10.1306, (9 Haziran 1889).

1867 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde Urfa livâsına bağlı 7 büyük mahallenin olduğu ve bu mahallelerin de kendi içinde küçük mahallelere ayrıldığı belirtilmiştir. Bu mahallelerin bazılarında aşiret mensupları yerleştirilmiştir. 1867 yılında Urfa liva merkezinde 7 kola ayrılmış 56 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalle isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

⁶⁴ Abdullah Ekinci, Tarihsel Süreçte Urfa'da Değerler ve Kırılmalar, *ŞURKAV Şanlıurfa, Kültür, Sanat, Tarih ve Turizm Dergisi*, Sayı 15, Şanlıurfa, 2013, ss.12-18.

Tablo 2.3. 1867 Yılında Urfa Livâ Merkezindeki Mahalleler

Halilü'r-Rahman Kolu	Karamusa Kolu	Göşiler Kolu	Câmii Kebîr Kolu	Yusuf Paşa Kolu	Hristiyan Kolu	Küçük kilise Kolu
Halilü'r-Rahman	Kara Musa	Haliga	Hasan Paşa	Yusuf Paşa	Kilise-i Kebîr	Tışarı Mahalle
Tahtımor	İmam	Göşileri	Câmii Kebîr	Dergezenli	Bacaklı	Kulluk -Kolluk
Mevlûd Halil	Arab Meydânı	Hacı Hamza	İhlasiye	Kanberye	Teleftor	Yahudi
Narenci	Havacı	Müderriş	Muhakema	Hekim Dede	Timur	
Kazancı	Ahmed	Çakerli	Kıbrızı	Kadioğlu	Esb Bazarı	
Alicanbeg	Ömeriye	Asker	Kutbeddin	Haseki		
Kırk Mağâra	Zevakiye	Karaburç	Gerz	Lekler		
Sultanbeg	Sivrekli	Sehabin	Tabaahanlı			
Kabr Mescidi	Nimmetah		Mesrakiye			
İmam Sekâkî	Hacı Azel		Bazar			
Acem Beg	Hacı Yadiğâr					
	Nur Ali					

Kaynak: H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.141-143.

Aşiretlerin yaşadıkları kaza, nahiye, köy ve mahalleler genellikle o aşiretin adıyla zikredilmiştir.⁶⁵ Berâzi kazası, Karakeçili nahiyesi, Döğerli köyü gibi. XIX. yüzyılda Urfa sancağında Acem Aşireti'ne mensup hanelerin yaşadığı bilinmektedir. Bu hanelerin Acem mahallesinde oturmuş olmaları muhtemeldir. 1691 yılında Kadızade Hüseyin Paşa döneminde gerçekleştirilen Rakka iskânında Lekvanik Aşireti'ne mensup haneler Urfa merkezine yerleştirilmiştir. Lekvanik Aşireti'nin yerleştiği bu yere sonradan "*Lek Mahallesi*" adı verilmiştir. Lekvanik Aşireti'ne tabi olarak Urfa sancak merkezine yerleştirilen Kızılkoyunlu Aşireti'ne mensup hanelerin yerleştiği bölgeye de "*Kızılkoyun Mahallesi*" adı verilmiştir. Urfa merkez kazasına bağlı köy ve mezarların birçoğunda da aşiretler meskündür. Örneğin, Çakallı Aşireti'ne mensup haneler Çakallı mezraasına, Döğer Aşireti'ne mensup haneler Döğer köyüne, Horani ve Serahi aşiretlerine mensup haneler Çölmekçi (*Çölmekiye*) köyüne, Şemsik Aşireti'ne mensup haneler

⁶⁵ H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.155.

Şemsik köyüne, Çepni Aşireti'ne mensup haneler Yaslıca köyüne, Kürdikân Aşireti'ne mensup haneler Kürdik köyüne, Şeyhanlı Aşireti'ne mensup haneler İlhan/Elhan köyüne, Goran Aşireti'ne mensup haneler Köran köyüne ve Avşar Aşireti'ne mensup haneler de Kanlı Avşar köyüne yerleşmiştir. Yine Ağızhan, Akziyaret, Aşağı Ağviran, Hamurkesen, Horzum, Küçük Salhım, Külafi, Külafı mezraası, Salhım-ı Kebir, Şeyh Zeliha, Toydepe, Uzuncakuyu ve Yukarı Ağviran köylerine Beydili Aşireti'ne mensup haneler yerleşmiştir. Hamurkesen köyüne Beydili Aşireti'nin Beğlü, Hoyî ve Ahmetoğlu cemaatleri; Külafi ve Külafı mezraasına da Beğlü cemaati yerleşmiştir. XVII. yüzyılda Kırıkpınar köyüne Bozulus Türkmenlerinin ve Yarımdepe köyüne de Bizikî Aşireti'nin yerleşmiş olduğu bilinmektedir.⁶⁶

1867 yılında Urfa merkez kazasına bağlı Döğeri nahiyesinde 38 köy⁶⁷, 1869 yılında Bozâbâd nahiyesine bağlı 150 köy, Oymağaç nahiyesine bağlı 69 köy, Çaykuyu nahiyesine bağlı 65 köy, Kabahaydar nahiyesine bağlı 12 köy bulunmaktadır. Bu köylerde aşiretlere mensup haneler yaşamaktadır. Zikredilen nahiyelere bağlı köy isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.⁶⁸

Tablo 2.4. 1869 Yılında Bozâbâd, Oymağaç, Çaykuyu ve Kabahaydar Nahiyelerine Bağlı Olup Aşiretlerin Bulunduğu Köyler

Bozâbâd Nahiyesi				
(Genellikle Beydili, Şeyhanlı ve Döğeri Aşiretlerine mensup haneler meskündür. ⁶⁹)				
Ağ meşut	Çakallı mezraa	İlyas Pınarı	Küçük Salhım	Seyyid Viran
Ağaçhisar	Çiftlik	İsa Viran	Külafı	Sitti kale
Ağızhan	Çokreş	Kalecik	Külafı mezraa	Subegli
Ağviran (Aşağı)	Çölmekci	Kalecik Mezra	Kürd Deresi	Şâh Murad
Ağviran (Yukarı)	Çölsan	Keşişlik Cafer	Kürt Höyük	Şavaş
Akpınar	Diğer Kalecik	Karacaviran	Kürt Höyük Ulyâ	Şemsik mezraa

⁶⁶ Onur Usta, *Pursuit Of Herds Or Land? Nomads, Peasants And Pastoral Economies In Anatolia From A Regional Perspective 1600-1645, A Doctoral Thesis, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek studies School of History and Cultures University of Birmingham, Birmingham, November 2016, p.154-155.*

⁶⁷ H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.144.

⁶⁸ H.1286 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, ss.153-155.

⁶⁹ Mehmet Nuri Şanda, *Geçmişten Günümüze Beydili Aşireti Siyâsi, Sosyal ve Kültürel Yapısı*, İKSAD Publishing House, İstanbul, 2018, ss.23-28.

Akpınar diğer	Diğer Kurucık	Karakaş	Lidar	Şeşgan
Akziyaret	Direkli mezraa	Karakol	Ma' a Belviran	Şeyh Zeliha
Arab Kantar	Doksan	Kasımkapı	Ma' a Sülüklü	Şeyhsar
Arpa Höyük	Dokuz Kapı	Kermut	Maşuk	Taşan
Âşık	Döger ⁷⁰	Karaca Viran mezraa	Mescidi Ma' a Kaza Harran	Timurcek Kantarası
At görân	Elmalı	Keşişlik kebîr	Mirhan	Tatar Höyük
Bahât Şehir	Esemkulu	Kılıcviran	Mustafacık	Telmiyan
Bakr-ı kebîr	Gazbek	Kırıkpınar	Nedid viran	Terb Sebi
Baslıca	Germüş	Kızılburc	Oğlan	Tez Harab
Baş mezraa	Gök Ömer	Kızılhöyük	Ortaviran	Timurcek
Bilacık	Gökviran	Kızlar	Öküztaş	Tat burcu
Bornaz ve Tutlu	Gölpınar	Kızlar mezraa	Öküzviran	Titriş
Bostancık	Gölpınar Diğer	Kızlar Tehtani	Ördek	Toydepe
Boyunsuz	Günce ma' a caber	Kipek	Parçinek	Uzuncakuyu
Buğda Höyük	Hacı İlyas	Köbekli	Pezuberan	Vaz Kantarası
Burc Reşid	Hamurkesen	Köyned	Pir Halil	Yagercafer?
Canık Ulyâ	Hancafer	Kulan Şehri	Resulayn	Yarımcı ve Erikli
Canık Süflâ	Haramîburc	Kulik	Küçük Telmiyan	Yarımdepe
Cankesik	Has	Kulik diğer	Salhımı Kebîr	Yaslıca
Castak	Horzum	Kürdik	Salı Kapı	Yedi Kapı
Cemalviran	Hoşnek	Kurucık	Salluca	Yengiköy
Cimcime	Höyük	Kurunca	Sarraf	Yogunburc
Cinkale	İkner/igner	Kuşkapı	Sayinelhak	Yusuf Kapı
Cusan	İlhan/Elhan	Kuyuk	Sekla/ Süflâ	Zareli
Oymağaç Nahiyesi				
Açar	Estebelviran	Kızılkilise	Mala Ali	Taalık
Adil Bazarı	Gönek	Kızılkapı	Melek ve Tibet	Tamlıca
Ag Mağâra	Hacılar	Kızır Ali	Mesnekli	Timurcek
Ak oğlan	İherli?	Kızlar ve Görümce	Okunmuyor	Türkmân Viranı
Âşık	İkizce	Kirdik	Öküz	Tut Ali
Banuk	Kabacık	Kobek	Pirli	Tuzluca
Birecik	Kanlı Avşar	Koçhisar	Salluca	Tosun
Bozdepe	Kaplan	Kokangör mez	Sam	Üçdirek

⁷⁰ Bu köy adını 24 Oğuz boyuna mensup Döger boyundan almıştır. Bu köyde Döger Aşireti'ne mensup hânelerin yaşamış olması muhtemeldir.

Budaklı	Karacaviran	Konakgör man	Sevgenli	Üçkilise
Curnus	Kargılı	Köse Şâhin	Sincabahk?	Yaylak
Çar Melik	Keprüce	Lurhasin	Sumaki	Yerce
Çinpolad	Keşgân	Ma'a Ülük	Şaliku	Yogunburc
Ekerçe	Kılıçviran	Magirhu	Şeran	Zivanlı
Ermi	Kırkpınar	Mağâracık	Şeyhler	
Çaykuyu Nahiyesi (Çaykuyu nahiyesinin tamamı Haltânlı Aşireti'ne mensuptur. ⁷¹)				
Arzık	Ekiz/İkiz	Kadıkendi	Kürtviran	Sarem
Aşağı Harabreş	Ermi	Kara Kapı	Mağâracık	Semaki
Boyunsuz	Fuyis	Kasır Hayvan nam	Mecid	Serarşek
Cerg	Hamdan	Keferi	Melekeş	Seyfeddin
Cutbel	Harab Zil	Kırk Mağâra	Mendbek	Taneli
Çaya maa	Haraba Bir	Kızıl Kapı Ma'a Hayrangalı	Mercan	Timurcek
Dede Kapı	Harabgöl	Koçviran	Meşkene	Üç Direk
Dengiz	Harabreş	Köprülü	Mevasülük	Vezenk
Dibek	Harabsor	Körân	Mezibel	Yedisu
Diğer Koçviran	Hasan Kôm	Kötil/Kotil	Nefsi Çaykuyu	Yunus
Duşân	Heştıran	Kupık/Kuy uk	Nurviran	Zeknik
Diğer Pederburc	Hikce	Kuşum ma'a Azdek	Ortaviran	Zencik
Duz ma'a şikeft	İki Ağızlı	Kürk	Perurih	Zeydoğlu
Kabahaydar Nahiyesi (Döğer Aşireti'ne mensup haneler yerleşmiştir. ⁷²)				
Ağzı Büyük		Bağlı Musa	Hanek	Kel Beyram
Âlem Pınar nâm-ı diğer Göklü		Gök Musa	Kangallı	Nefsi Kabahaydar
Avratlı		Halefcik	Karapınar	Yedi Kapı

Kaynak: H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.144; H.1286 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.153-156.

Urfa merkez kazasında yaşayan aşiretler şehir merkezinden ziyade taşrada bulunan nahiyeye ve köylerde yaşamıştır. Bu durum yukardaki tablolarda da açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin, Beydili

⁷¹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁷² 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.98.

Aşireti'ne mensup haneler daha çok Bozabâd nahiyesinin sınırları içine yerleşmişken, Haltânlı Aşireti'ne mensup haneler Çaykuyu nahiyesine ve Döğër Aşireti'ne mensup haneler de Kabahaydar nahiyesine yerleşmiştir.

Taşrada yaşayan aşiretler yukarıda zikredilenlerle sınırlı değildir. Bu aşiretlerin dışında da Urfa merkez kazasına bağlı nahije ve köylerde birçok aşiret yaşamıştır. Bu aşiretlerin yaşadıkları nahije ve köyler araştırmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.3.2. Birecik Kazası

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Birecik, Urfa sancağına bağlı bir kaza statüsündedir. 1867 tarihli Halep Vilayet Sâlnâmes'inde Birecik'in diğer adının “*Biret-ül Fırat Kasabası*” olduğu ve Birecik kazasında 7 mahalle, 3 nahije, 115 köyün bulunduğu belirtilmiştir. Zikredilen yılda Birecik'teki hane sayısı 1000'dir. Bunların 900'ü Müslüman, 100'ü de gayrimüslim ailelerden oluşmaktadır.⁷³

Düyûn-ı Umûmiye müfettişi Âli Bey'in, 1885-1888 yılları arasındaki seyahat notlarını kaleme aldığı “*İstanbul'dan Bağdat'a ve Hindistan'a*” adlı seyahatnâmede Birecik'in nüfusu 10.000 olarak verilmiştir. Ali Bey, Birecik civarında eski Belkıs şehrinin harabelerinin olduğunu ve bu harabelerden Birecik halkının işlenmiş büyük mozaikleri çıkarıp kendi evlerine döşediklerini belirtmiştir. Ayrıca, Birecik'te Fırat Nehri'nin üzerinde büyük kayıkların olduğunu ve bu kayıkların yardımıyla insanların eşya ve hayvanlarını karşıya taşıdığını ifade etmiştir.⁷⁴

1890 yılında ise Birecik kazasının genel nüfusu 26.466'dır. Bu nüfusun 23.363'ünü Müslümanlar, 3.058'ini Hristiyanlar ve 45'ini de Yahudiler oluşturmaktadır. Birecik kaza merkezindeki nüfus da 10.162'dir. Bu nüfusun 8.702'sini Müslümanlar, 978'ini Hristiyanlar ve 45'ini de Yahudiler oluşturmaktadır. Aynı yıl itibarıyla Birecik kazasının kuzeyinde Rumkale, doğusunda Urfa ve Suruç, güneyinde Membiç, batısında Antep ve Rumkale bulunmaktadır.⁷⁵

⁷³ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.152-154.

⁷⁴ Ali Bey, *Seyahat Jurnalı, İstanbul'dan Bağdat'a ve Hindistan'a*, Basım ve Yayın: Raif Bey Kütüphânesi, İstanbul, 1314, s.9.

⁷⁵ Cuinet, *a.g.e.*, p.266.

Harita 2.2. Birecik Kazası ve Köyleri

Kaynak: BOA, HRT.2165, H.09 10.1306, (9 Haziran 1889)

1899 tarihli Halep Vilayet Sâlnâmesinde Birecik’le ilgili şu bilgilere yer verilmiştir. Kaza merkezinin nüfusu 9.990’dır. Kazada 1 hükümet konağı, 1 kale, 1411 hane, 462 dükkân, 4 fırın, 4 han, 4 hamam, 18 değirmen, 20 anbar, 507 bağ, 180 bahçe, 1035 tarla, 4 çayır, 10 mera, 1 buğday arsası, 17 câmii ve mescit, 1 rüştiye mektebi, 8 sübyân mektebi, 1 medrese, 3 kilise, 3 çeşme ve sebil vardır. Birecik kazasının gelirleri arasında 208.746 kuruş emlak vergisi, 68.553 kuruş temetuat vergisi, 23.111 kuruş askeriye bedeli, 142.198 kuruş ağnam vergisi, 703.000 kuruş aşar vergisi, 79.750 kuruş kantar ve delaliye vergisi bulunmaktadır.⁷⁶

1900 tarihli Halep Vilayet Sâlnâmesinde Birecik kazasına bağlı 3 nahiyenin olduğu belirtilmiştir. Bunlar Nizip, Barak ve Çukur nahiyeleridir. Nizip nahiyesine bağlı 5, Barak nahiyesine bağlı 72 ve Çukur nahiyesine bağlı 52 köy vardır.⁷⁷ 1867 yılında Birecik kazasına bağlı köyler aşağıdaki tabloda verilmektedir.⁷⁸

⁷⁶ H.1307 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.181.

⁷⁷ H.1318 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.319-321.

⁷⁸ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.152-154.

Tablo 2.5. 1867 Yılında Birecik Kazasına Bağlı Köyler

Birecik Kazasına Bağlı Köyler				
Ağpınar	Deve Höyüğü	Kabain	Koyman	Surtepe
Akçaköy	Doylu	Kabul	Körab	Sülüslü
Anab	Dönek/Döknek	Kalecan	Kumluk	Şamık
Aşağı Şeyhler	Elagöz	Kara Umud	Kurucahöyük	Şebib
Avşar Bucağı	Elifoğlu	Karababa	Mağaracık	Şera
Bazir	El-Ömer Atası	Karabaş	Mağbeli	Tacur?
Bilanlu	Eminlik/Emenlik	Karacurun	Mahmur	Tahcı
Bilkays	Ferzu	Karakapı	Kumluğu	Taşatan
Bilviran	Gögüs	Karanfil	Melek	Tayyib
Boz Höyük	Güllü	Kefer Şeyh	Merhacı	Tebel
Cabir	Güllüce	Kefere	Merzin	Tel Mağâra
Cağtelik	Habib	Kefertud	Mevkanlı?	Telciş
Cancagız	Hacı Fakılı	Kefrik	Mizâr	Telmiyan
Cerablus	Hamil	Kehriz	Mezmegar	Telmus
Cesrin	Hams	Kemaş	Mihrab	Telsaman
Cin Felek	Haramoğlu	Kerlavık	Munesi?	Telşair
Corncık	Harisan	Kertel	Nacar	Tuk
Cuferik	Havana	Kerzin	Nevhi Telkeri	Yarımdepe
Çerkiş	Hayar/Hebar	Kımı	Nizib	Yukarı Şeyhler
Çiftlik	Helen	Kiriş	Sekdeman	Yusuf Beg Höyüğü
Dağ Arar	Herat	Kiriştaş	Senkak	Zahiri
Dana Höyük	Hubab	Klavuz/Kaluz	Sevrek	Zan
Deli Ahmed Atası	İkizce	Konderi	Sukertalan?	Zehrecik
				Zor Mağâra

Kaynak: H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.152-154.

XVII. yüzyılda Güllüce köyüne Karakeçili Aşireti'ne mensup haneler yerleşmiştir.⁷⁹ 1911 yılının yaz mevsiminde Almanya hükümeti tarafından hafriyat icrâsı için görevlendirilen Yüzbaşı Yusuf Rıza, “*Musul-Van, Musul Halep Seyahatleri*” adlı eserinde Fırat kenarında

⁷⁹ Usta, a.g.t., p.154.

bulunan Birecik'e uğradığını ve burada büyük bir handa iki gün kaldığını ifade etmektedir.⁸⁰

2.3.3. Harran Kazası

Nuh Tufanı'ndan sonra kurulduğu iddia edilen ilk şehirlerden biri de Harran'dır. Harran adı İbrahim Peygamberin kardeşi Hârân'dan gelmektedir.⁸¹ Harran şehri Asur, Med, Keldâni, Pers, Makedonya Krallığı, Roma İmparatorluğu, Sasani ve Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. 639-640 yıllarında Halife Ömer döneminde İyad bin Ganem tarafından İslam Devleti'nin sınırlarına dâhil edilmiştir. Daha sonra Emevi, Abbasi, Büyük Selçuklu, Haçlı Kontluğu, Musul Atabeyliği, Eyyubi, Memlûklü ve Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁸²

Harran, tarih öncesi, ilk çağ ve İslami dönemde önemli bir ilim merkezidir. Burada Sabit bin Kurra (Ebu'l Hasan el-Harranî), Hayat Bin Kays el-Harranî ve ünlü astrolog-matematikçi El-Battanî (Albatagnius) gibi birçok bilim insanı ve düşünür yetişmiştir. Harran, İyad b. Ganem tarafından fethedildikten bir müddet sonra fıkıh, hadis, kelam, tefsir, felsefe, tarih ve edebiyat gibi ilimlerle de tanınmaya başlamıştır.⁸³

1650'li yıllarda Harran'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, Harran'daki harabelerin göçebe Arap aşiretleri tarafından kışlak olarak kullanıldığını ve bu dönemde Harran kalesinin sağlam olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴ Urfa sancağının güneydoğusunda yer alan Harran, 1897 yılına kadar Urfa'ya bağlı bir nahiye statüsündedir. 1897 yılında kaza statüsüne yükseltilmiştir. Belirtilen yılda Harran kazasının Kaymakamı Mustafa Ağa, Mal müdürü Reşid Efendi, nüfus memuru Müslüm Şefik Efendi'dir.⁸⁵

⁸⁰ Yüzbaşı Yusuf Rıza, *Musul-Van, Musul Halep Seyahatleri, Matbaa-i Askeriye-Süleymaniye, İstanbul, R.1331 (M.1915)*, s.13.

⁸¹ Abdulhakim Önel, Harran'a Arap Nüfusunun Yerleşmesi ve Meseller Örnekliğinde Harran Lehçesinin Dilsel Özellikleri, *I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu (25-27 Mart 2016)*, Ankara, 2016, ss.470-487.

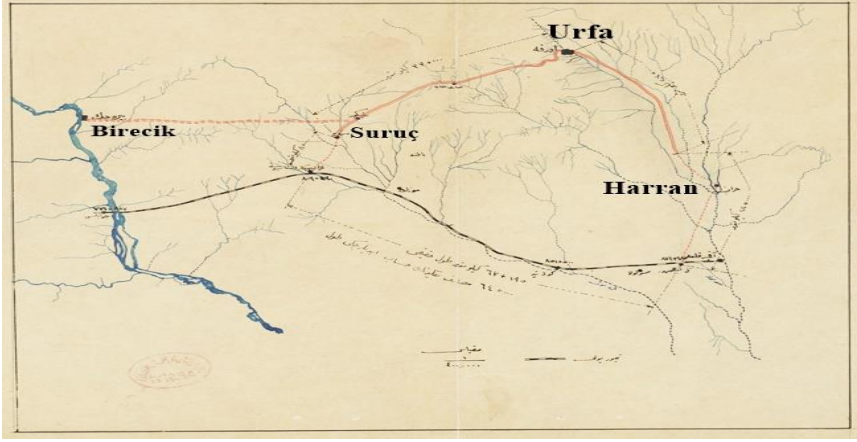
⁸² Şeşen, *a.g.m.*, ss.237-240.

⁸³ Abdullah Ekinci, *Bilimin Öncü Şehri: Urfa, Harran ve Çevresi Tarihi, Ed. Abdullah Ekinci, Şurkav Yayınları*, 2019, ss. 15-31.

⁸⁴ Şeşen, *a.g.m.*, ss.237-240.

⁸⁵ H.1315 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.388.

Harita 2.3. Harran Kazası

Kaynak: BOA, HRT. 1403, s.5, H.19 Zi'l-hicce 1333 (28 Ekim 1915)

Konargöçer durumdaki aşiretler içinde yerleşik hayatı benimseyen haneler de mevcuttur. Bu haneler Harran kazasındaki köylere yerleşmişlerdir. 1867 yılında Harran nahiyesine bağlı 72 köy bulunmaktadır. Bu köyler aşağıdaki tabloda verilmektedir.⁸⁶

Tablo 2.6. 1867 Yılında Harran Nahiyesine Bağlı Köyler

Harran Nahiyesine Bağlı Köyler			
Ağça Mescid	Gömence	Kızılcadde	Pulgur
Alibar	Hacı Hasan	Kızılburc	Seksanviran
Araboğlu	Hancı gaz	Korunca	Selman
Ayn-ı Halil	Harin	Köprülük	Sultantepe
Bine/Yine	Harran	Köşker	Şebli
Bozhöyük	Hasankendi	Küçük Zare	Şeyh Çoban
Burç Kayan	Horuz	Kürttaş	Taşanbasan
Cabir'ül Ensâri	Kab	Mamuca	Taşlıca
Cafer	Kabacık	Mecebeli	Tel Anbar
Ceb-el Hayat	Kabacıkdiğer	Melikviran	Tel Bağdad
Cedidi	Kadime	Mihrablı	Tel Hazran
Çekçek	Karaman	Mincer	Tuzluca
Çekme Oruc	Kazani	Modanlı	Ulubağ
Çobanek	Kebarlı	Modanlı Kantarası	Uruzluk
Çukurburc	Keçi Kıran	Nakıbhân	Vesfale
El-Geran	Keseredede	Osman Beg	Yarımcı Ulyâ
Eski Harran	Kırmıtlı	Pâre Pâre	Yeniğce
Gökdişi	Kısâs	Pir Beg	Zeyneb

Kaynak: H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.143-144.

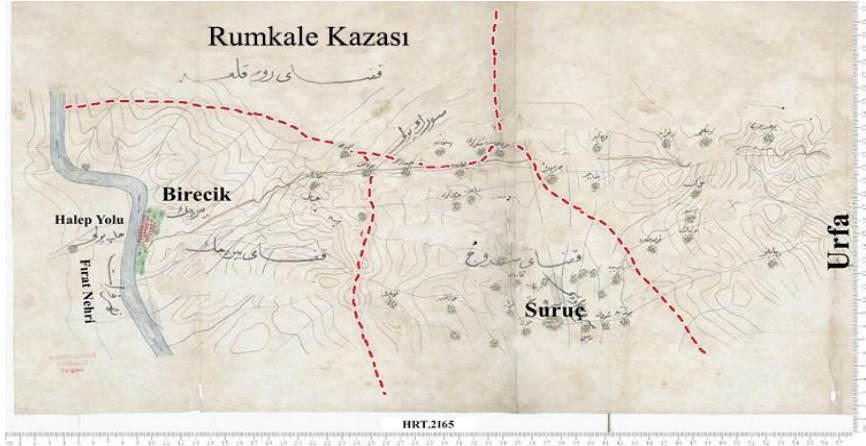
⁸⁶ H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, ss.143-144.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Harran kazasında genellikle konargöçer Arap aşiretleri yaşamaktaydı. Harran'da Arap aşiretleri kadar olmasa da Türkmen ve Ekrâd aşiretleri de mevcuttu. Buradaki Türkmen aşiretler XVII. ve XVIII. yüzyıllarda zorunlu iskânlarla Harran ve çevresine yerleştirilen Türkmenlerdi. Örneğin Kıyas ve Keserdede köylerine yerleştirilen aşiretler Beydili ve Kıyas aşiretleriydi.⁸⁷ Sultantepe, Mamuca, Mihrablı köylerine Melek Ahmedoğulları Cemaati yerleştirilmiştir. Türkmân Colabı'ndaki Hamambendi köyüne Şarkevi Türkmân Aşireti'ne mensup haneler, Modanlı ve Modanlı Kantarası köylerine de Modanlı Aşireti'ne mensup haneler yerleştirilmiştir.⁸⁸

2.3.4. Rumkale Kazası

XIX. yüzyılda Rumkale, Urfa sancağına bağlı bir kaza statüsündeydi. 1868 yılında Rumkale kazasının merkezi Halfeti köyüdür. Aynı yıl Halfeti'nin Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle, Bostan Mahallesi adında üç mahallesi ve Ank, Merzaman, Urbân adında da üç nahiyesi bulunmaktadır.⁸⁹ 1890 yılı itibarıyla Rumkale kazasının kuzeyinde Malatya sancağı, doğusunda Urfa sancağı, güneyinde Birecik kazası, batısında Antep ve Maraş sancakları yer almaktadır.⁹⁰

Harita 2.4. Rumkale Kazası

Kaynak: BOA, HRT.2165, H.09.10.1306, (9 Haziran 1889)

⁸⁷ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zi'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁸⁸ BOA, A. (DVNSMHM. d., 136/120, H.20 Receb 1142 (8 Şubat 1730)

⁸⁹ H.1285 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.166

⁹⁰ Cuinet, *a.g.e.*, p.264.

1886 yılında Rumkale kazasında Altuntaş ve Rumkale adında iki kale mevcuttu. Bu kazada farklı çeşitlerde hububat ve fıstık yetiştirilmekteydi. Karadağ ile Merzaman dağlarında ormanlar vardı. Belirtilen yılda kazanın sınırları içinde Karasu ve Merzaman adında iki nehir de bulunmaktaydı. Bu nehirlerin suları Fırat Nehri'ne karışıyordu.⁹¹ Ayrıca Merzaman Nehri üzerinde Andeğirmen mevkiinde kim tarafından yapıldığı bilinmeyen Sultan Murad Caddesi üzerinde Kesik Köprü adıyla çok sağlam ve muntazam bir köprü bulunmaktaydı. Bu köprü dışında kazada 6 köprü daha vardı. Rumkale kazasına tâbi Urbân nahiyesinde aşere-i mübeşereden⁹² Said ibn-i Vakkas hazretlerinin türbesi Ziyaret köyü civarında bir tepe üzerindeydi. Kazanın merkezi olan Halfeti de 4.000 hane, 40 dükkân, 16 Câmii, 10 mescit, 2 medrese, 1 Rüştiye okulu, 1 mahalle mektebi ve 2 kilise bulunmaktaydı. Kazanın 308.530 kuruş vergi geliri, 12.259 kuruş bedel-i askeriye vergisi, 703.676 kuruş aşar vergisi, 237.487 kuruş ağnam vergisi ve 5.102 kuruş da muhtelif geliri vardı.⁹³ 1867 yılında Rumkale kazasındaki Müslüman ve gayrimüslim hane sayısı 2.837 idi. Kaza sınırları içinde 144 köy ve mezraa vardı. Bu köylerin isimleri aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.⁹⁴

Tablo 2.7. 1867 Yılında Rumkale Kazasına Bağlı Köyler

Rumkale Kazasına Bağlı Köyler					
Acemî	Cebile	Hehez	Karaburc	Milesi	Şelaşel
Adam	Cusak	Helber	Karacaviran	Miri	Şevkatlı
Afşar	Çakallı	Hematlu	Karaoğul	Mirli	Şeyh Bekir
Ağ Viran	Çikan	Herednek	Karsiye	Murku Obası	Tain
Ak	Deliler	Hırari	Keferhan	Narsaid	Tata
Alahacı	Dibcini	Hicanlı	Kefkab	Nesme	Tavşanviran
Altuntaş	Dürtü	Hisarcıklı	Kelek	Nugöcek	Tebamlı
Ani	Enhaş	Hoh	Keller	Nuhurud	Tecrik
Aşağı çardak	Erah	Hubay	Kınık	Oğul	Tetbanek
Aşağı Göklü	Erzel	Humluca	Kırıkıt	Ömerli	Telkade
Bağlıca	Esmen	İran	Kilisecik	Pulu	Tenekeci
Balukanlu	Faklı	İrtelin	Köçekli	Rezel	Telakan

⁹¹ H.1303 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.213.

⁹² İslâm Peygamberi tarafından yaşarken cennetle müjdelenen on kişi için kullanılan terimdir.

⁹³ H.1307 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.183.

⁹⁴ H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, ss.155-157.

Rumkale Kazasına Bağlı Köyler					
Tablonun Devamı					
Baroz	Fecirli	Kababaş	Köhlük	Rumkale	Tıgnık
Başpınar	Gadarnı	Kahnin	Körek	Saburgücü	Topuzoğlu
Bediran	Göklü	Kâhyalı	Köseler	Salhanlı	Tosyanlı
Beg Burcu	Görgen	Kalban	Köşepınarı	Sarıca	Tulca?
Bındık	Gülesor	Kalecik	Köylü	Sarık	Varan
Biçkânlı	Güllü	Kalehan	Kudretdepe	Sarılar	Vıran
Bilesur	Gülyarı	Kalmu Oba	Kuvaybu Oba	Sebeb	Yarımcı
Bozatlı	Habib	Kamsalı	Levlan	Sandık	Yukarı Çardak
Bozok	Hacı Malı	Yukarı Karamezralı	Macuni	Sevsek	Zahir
Bucakanlı	Hasanağa oba	Karamezralı	Mağnan	Sülük	Zegire
Bukurtulan	Havğanlı	Kara Vaiz	Mankullu	Şebekoğlu	Zikri
Cebayın	Heft	Karayusuflu	Melek	Şekerköy	Ziyaret
					Zorkum

Kaynak: H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.155-157.

Rumkale kazası sınırları içinde bulunan yukardaki köylere birçok aşiret yerleşmiştir. Bu aşiretler içinde sayıca en kalabalık olanı Bizikî Aşireti'dir. Rumkale'deki Ank nahiyesi ile Bilesur, Havgan, Kalecik, Karacavıran ve Tavşanvıran köylerinde Bizikî Aşireti'ne mensup hanelerin yaşadığı bilinmektedir.⁹⁵

Vital Cuinet, 1890 yılında Rumkale kazasının nüfusunu toplamda 27.696 olarak vermiştir. Bu nüfusun 25.677'sini Türk, Kürt ve diğer Müslüman topluluklar oluştururken 2.019'unu da Süryani ve diğer Hristiyan topluluklar oluşturmaktadır. Aynı yıl itibarıyla Rumkale merkezinde bulunan nüfus 2.000 kişidir. Bu nüfusun 1.560'ı Müslüman, 440'ı da Hristiyanlardan oluşmaktadır.⁹⁶

1890 yılında Rumkale kazasının genel nüfusu 27.696 kişi iken bu sayı 1900 yılında 24.319 kişiye düşmüştür. Bu durum kaza nüfusunun çeşitli nedenlerle azalmış olduğunu göstermektedir. 1900 yılında Rumkale'deki Müslüman nüfusun toplamı 23.686'dır. Bu nüfusun 11.578'i kadın, 12.108'i erkektir. Kazadaki Ermeni nüfusun toplamı 556

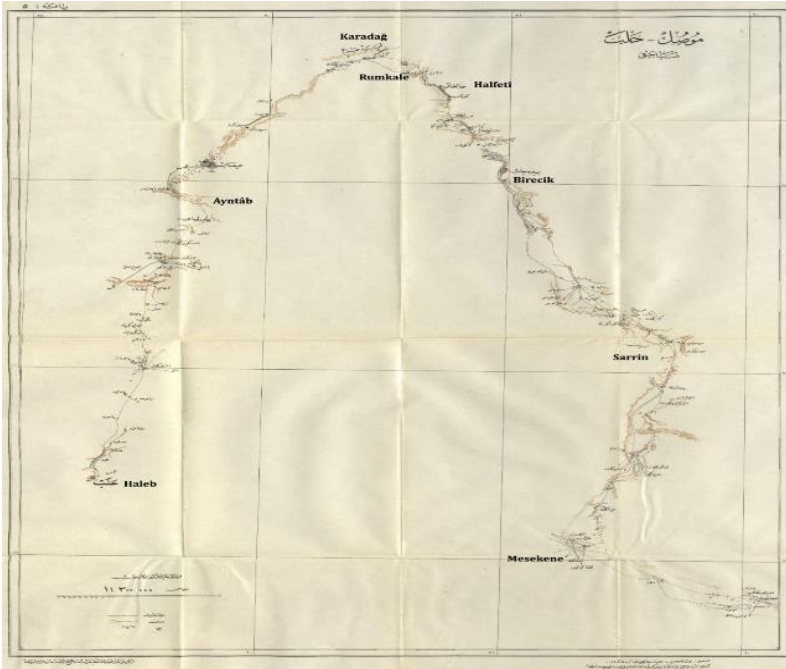
⁹⁵ Tahir Ögüt, 18-19.YY.'da Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2008, ss.84-90.

⁹⁶ Cuinet, *a.g.e.*, p.264.

olup bunların 291'i kadın 265'i erkektir. Kazada ayrıca 77 yabancı da bulunmaktadır. Bu yabancılardan 36'sı kadın 41'i erkektir.⁹⁷

1911 yılında Alman hükümeti tarafından görevlendirilen Yüzbaşı Yusuf Rıza, Birecik'te iki gün kaldıktan sonra yanındakilerle beraber Rumkale'ye doğru yola çıktıklarını ve Fırat Nehri kenarından kuzeye doğru gittiklerini ifade etmektedir. Bu yolculuk sırasında güzel bahçelerin bulunduğu köylerden geçtiklerini, Halfeti'de birkaç saat kaldıktan sonra hayvanlarıyla birlikte bir sal ile nehrin öte tarafına geçmek istediklerini fakat karşı tarafta yol olmadığı için bu saldan istifade edemediklerini, biraz yürüdükten sonra başka bir sal yardımıyla Rumkale'ye vardıklarını belirtmiştir. Rumkale'de kısa bir süre kaldıktan sonra Antep'e gitmek için yola çıktıklarını, Karababa tepelerini geçtikten yarım saat sonra Rumkale'den Fırat'a karışan Merzaman Çayı'na vardıklarını, oradan da Erki deresini takip ederek bir Türk yerleşkesi olan Hami Marla'ya geldiklerini ve orada bir gün kaldıklarını ifade etmiştir.⁹⁸

Harita 2.5. Yüzbaşı Yusuf Rıza'nın Seyahat Güzergâhı

Kaynak: Yüzbaşı Yusuf Rıza, *a.g.e.*, s.19.

⁹⁷ H.1318 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.325.

⁹⁸ Yüzbaşı Yusuf Rıza, *a.g.e.*, s.13.

2.3.5. Suruç Kazası

XIX. yüzyılda Suruç, Urfa sancağına bağlı bir kaza statüsündedir. Suruç kazasının doğu ve kuzeyinde Urfa, batısında Birecik ve güneyinde Ayn-el Arap bulunmaktaydı.⁹⁹ Suruç kazasının merkezi olan Eski Suruç köyü daha önceleri çok gelişmiş bir merkez iken Timur zamanında harap edilmiştir. Kaza halkı geçimini hayvancılık ve tarımla sağlamaktaydı. Verimli arazilere sahip olan Suruç Ovası'nda birçok hububat çeşidi yetiştirilmekteydi. 1889 yılında Suruç kaza merkezinde 3.034 hane bulunmaktaydı. Bu hanelerde yaşayan kadın ve erkeklerin toplam nüfusu 17.232 kişiydi. Aynı yıl kaza merkezinde 7 câmii, 2 mescit ve 34 değirmen bulunmaktaydı.¹⁰⁰ Ayrıca kazada çok miktarda kilim, halı, seccade ve aşiret işi kıl çadırı imal edilmekteydi.¹⁰¹

1867 yılına ait Halep vilayet sâlnâmesinde Suruç kazasında yaşayan halkın genelinin Müslüman olduğu ve bu Müslüman hanelerle birlikte Hristiyan 40 hanenin de yaşadığı belirtilmektedir.¹⁰² Vital Cuinet'e göre 1890 yılında Suruç kazasının nüfusu 20.488'dir. Bu nüfusun 18.955'i Müslüman, 1.533'ü Hristiyanlardan oluşmaktadır. Aynı yıl itibarıyla Suruç kaza merkezinde 1.500 kişi yaşamaktadır.¹⁰³

Harita 2.6. Suruç Kazası ve Köyleri

Kaynak: BOA, HRT.2165, H.09 10.1306, (9 Haziran 1889)

⁹⁹ Cuinet, *a.g.e.*, p.264.

¹⁰⁰ H.1307 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.183-184.

¹⁰¹ H.1318 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.329.

¹⁰² H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.149-151.

¹⁰³ Cuinet, *a.g.e.*, p.270.

1867 yılına ait Halep vilayet sâlnâmesinde Suruç kazasına bağlı 175 köy ve mezranın olduğu belirtilmiştir. Bu köy ve mezraların birçoğuna Berâzi Aşireti'ne mensup haneler yerleşmiştir. Sâlnâmede adı geçen köyler aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.¹⁰⁴

Tablo 2.8. 1867 Yılında Suruç Kazasına Bağlı Köyler

Suruç Kazasına Bağlı Köyler (Suruç kazasındaki köylere genellikle Berâzi Aşireti'ne mensup haneler yerleşmiştir. ¹⁰⁵)				
Akçakuyu	Eski Suruç	Karakeçili	Melik Sekvan	Şuman
Aligör	Eşme	Karikan	Menasi	Taşlıhöyük
Alişar	Fermin	Kastonik	Mevman	Tavenin
Araban	Gölcek	Kaz sekran	Meyhan	Tavşan
Arslantaş	Gömedkapı	Kaza	Mezar	Tel Erbain
Aşağı Abamur	Hacıköy	Keskan	Mezkefli	Telal
Aşağı Canik	Halilci	Kesme	Mezra-i Cesas	Telanter
Aşağı Parepare	Harabcil	Keyfun	Mezra	Telhabab
Aşkan	Harabeşiş	Kıran	Miczirac?	Telharman
Atmânik	Harabkalik	Kızılkuyu	Mirani	Telhotik
Atşan	Harabkar	Kikan	Mirhan	Telşair
Ayınbat	Harabnaz	Kirbenav?	Mizgetlü	Telveser
Aynı viran	Harabsor	Kirli	Mizibel	Teyvi
Bademli	Harpınarı	Koca Sekvan	Mizrin	Timin Ali
Bizan	Harran	Konak	Murad Şâmil	Toprakçı
Bubika	Hasan Gölik	Kopu	Murat	Topuz
Bostancık	Hazin	Köreb	Müşirpınar	Turkak
Boydan	Herduşan	Körkuyu	Müşkülât	Tuzaki
Boydi	Hesami	Körttek	Oğulbek	Umirik
Bozdepe	Hıdır Ahmed	Kubık	Pınarbaşı	Ülük
Buban	Hızır Hayiz	Kucak	Sami	Yedikuyu
Bulgan	Hicek	Küllik	Satılsekran	Yekan
Burc Hamam	Himi	Külmüt	Seftik?	Yengi yapan
Cine?	Hristiyan	Kürtül	Selesin	Yengi dam
Cumali	İlhan	Küsan	Semaki	Yukarı Abmur
Çarıklı	Kabacık	Maaperi	Sencer	Yukarı Canik
Çarık	Kapıcı	Maasade	Şâhancık	Yukarı Parepare
Çelik	Kara	Mala Hamde	Şamat	Yukarı Taşlı Höyük
Çenkök	Kara Remik	Maraz Ali	Şaran	Zehvan
Darık	Karaali	Masicadık	Şavel	Zeki
Daver	Karacurun	Mederbaz	Şehanbeg	Zeysefer
Dengiz	Karahöyük	Medyib	Şervankebîr	Ziyaret
Dere	Karakapı	Meftuş	Şervansağır	
Dilli	Karakapı Diğer	Mektel	Şeyh Emir	Zoncuk
Diyabekli	Karakaş	Melik	Şobek	

Kaynak: H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.149-151.

¹⁰⁴ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.149-151.

¹⁰⁵ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

Suruç kazasına bağlı köylerde Berâzi Aşireti ve ona bağlı cemaatler dışında birçok aşiret ve cemaat yaşamıştır. Bu aşiretler ve yaşadıkları köyler araştırmanın ilgili bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3. AŞİRETLERİN SOSYAL VE İDARİ YAPILARI

3.1. Urfa ve El-Cezire Bölgesinin Toplumsal Yapısı

Kişi çoğu zaman bir grubun parçası olmak ister. Bu durum kişiye ihtiyaçlarını karşılamada kolaylıklar sağladığı gibi bazı yükümlülükler de yükler.¹⁰⁶ Devlet ve toplumu oluşturan çeşitli sosyal katmanlar bulunmaktadır. Bu sosyal katmanlar toplumun en küçük birimini oluşturan fert ve aileden başlayıp aşama aşama büyümektedir. Topluların örgütlenme yapısını anlatan Durkheim'e göre toplumsal yapının en küçük birimi topluluk anlamına gelen *horde*'dir. Hordelerin bir araya gelmesiyle klanlar, klanların bir araya gelmesiyle aşiretler ve aşiretlerin bir araya gelmesiyle de halklar oluşur.¹⁰⁷ Durkheim'in bu açıklamasına benzer bir sosyal yapı da XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa ve çevresinde yaşamış olan Arap, Türk ve Kürtlerde görülmektedir. Bu kavimleri meydana getiren sosyal katmanlar birbiriyle benzer özellikler göstermektedir.

3.1.1. Arap Toplumunun Yapısı

Arap kabileleri köken olarak “*Adnânî*” ve “*Kahtânî*” şeklinde iki ana koldan meydana gelmektedir. Adnânîlerin atası Adnân bin Üded'dir. İslam kaynakları Adnân'ın Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in soyundan geldiğini belirtmektedir.¹⁰⁸ “*Arab-ı âribe*” veya “*Yemenliler*” denilen Kahtânîlerin atası Kahtân'dır. İslam kaynakları ve Tevrat, Kahtân'ın Hz. Nûh'un oğlu Sâm'ın soyundan geldiğini belirtmektedir. Bu iki kol kendi içinde kabilelere ayrılmıştır.¹⁰⁹

Araplar arasında kabilecilik, İslamiyet'ten önceki yıllara dayanmaktadır. Hemen hemen Arapların tamamının sosyal, idari, siyasi, hukuki ve kültürel yapılanmaları kabilecilik olgusu üzerinedir. Araplardaki kabile olgusu temelde asabiyet kavramı üzerine kuruludur. Asabiye, akrabalar arasındaki dayanışma ruhudur.¹¹⁰

¹⁰⁶ Erdal Tekarslan, *Sosyal Psikoloji*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1989, s. 66.

¹⁰⁷ A. Vahap Uluç, *Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret*, *Mukaddime Dergisi*, Sayı: 2, Mardin, 2010, ss. 35-52.

¹⁰⁸ Mustafa Fayda, Adnân, *TDV İA*. C.1, İstanbul, 1988, ss.391-392.

¹⁰⁹ Mustafa Fayda, Kahtân, *TDV İA*. C.24, İstanbul, 2001, ss.201-202.

¹¹⁰ Emre Berber, *Kabile Sistemi Ekseninde Medine Vesikası ve Yeni İslam Toplumunun Sosyo-Siyasal Niteliği*, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.26, Nisan 2016, ss.461-492.

Arap Yarımadası'nda yaşayan Araplar, öteden beri çeşitli kabilelere ayrılmış ve nispeten büyük ailevi topluluklar halinde yaşamaya mecbur olmuşlardır. Kabilelerin, doğanın kendilerine hâkimiyeti karşısında yiyeceklerini elde etmek için zorunlu olarak çapulculuğa ve çölde gezmeye mecbur kalması kabile mensuplarında çeviklik, cesaret ve yiğitlik gibi niteliklerin gelişmesine yardım etmiştir.¹¹¹

Arap aşiretlerinin örgütlenme modeli, ortak bir atadan geldiklerine inanan iç içe geçmiş gruplara dayanmaktadır. Kabilelerdeki nüfus normal şartlarda on binleri bulabilmektedir.¹¹² Arap toplumunda anne, baba, çocukların bir araya gelmesiyle “*Ayâl-(Aile)*”, ayâlların bir araya gelmesiyle “*Ehl*”, ehllerin bir araya gelmesiyle “*Asabe*”, asabelerin bir araya gelmesiyle “*Tâlî Semiyе*”, tâlî semiyelerin bir araya gelmesiyle “*Semiyе*”, semiyelerin bir araya gelmesiyle “*Bâtın*”, bâtınların bir araya gelmesiyle “*Amâre*”, amârelerin bir araya gelmesiyle “*Kabile*”, kabilelerin bir araya gelmesiyle “*Şab*”, şabların bir araya gelmesiyle de “*Arap Kavmi*” oluşmaktadır.¹¹³ Arap toplum yapısını inceleyen araştırmacılar bu konu hakkında farklı yaklaşımlar ileri sürmüşlerdir. Halaçoğlu, Araplarda birkaç aşiretin birleşmesiyle “*Fasile*”, fasilelerin birleşmesiyle “*Fahz*”, fahzların birleşmesiyle “*Batn*” ve batnların birleşmesiyle “*İmâre*” ve imârelerin birleşmesiyle de kabilenin oluştuğunu ifade etmektedir.¹¹⁴ Adem Apak'a göre Arap toplumundaki kabile sisteminde farklı soydan gelenler de kabileyeye dâhil olabilmektedir.¹¹⁵ Bundaki amaç kabiledaki kişi sayısını artırıp her türlü iç ve dış tehdide karşı birlikte hareket etmektir. Özellikle merkezi bir siyasi otoritenin bulunmadığı çöl koşullarındaki Araplar için kabilecilik güvenliğin ve istikrarın en önemli unsurlarından biridir.¹¹⁶ Kabilelerde ferdin tek başına varlığı önem arz etmez. Bu sistemde temel esas fertlerin

¹¹¹ M. Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, s.23.

¹¹² Thomas J. Barfield, *Tribe and State Relations, Tribes and State Formation in the Middle East* ed. Philip S. Khoury and Joseph Kostiner (Univ. of California Press, 1990), p.159.

¹¹³ Gökalp, *a.g.e.*, s. 19.

¹¹⁴ Halaçoğlu, *a.g.m.*, 1991, s.9.

¹¹⁵ Adem Apak, *Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler, İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1 İstanbul, 2017, s.80.

¹¹⁶ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, Ensar Yayınları, C.1, Ankara, 2011, s.76.

birleşmesiyle oluşmuş olan kabilenin kendisidir. Fertlerin toplum içindeki şahsiyetleri kabiledaki pozisyonlarına göre şekillenmiştir.¹¹⁷

Araplarda hem ferdin kimliği hem de siyasi liderliğin sınırları kabileler aracılığıyla belirlenmiştir. Kabilelerin başında “Şeyh” adı verilen reisler bulunmaktadır. İbn-i Haldun, aşiret reisliğindeki hâkimiyet döngüsünün birkaç kuşakta bir değiştiğini ifade etmektedir.¹¹⁸ Arap kabileler ya birbirlerini desteklemiş veya akrabalık dereceleri doğrultusunda birbirlerine karşı hareket etmişlerdir. Bu durumu Thomas J. Barfield şu şekilde izah etmektedir: “*Ben kardeşlerime karşıyım; Ben ve kardeşlerim kuzenlerimize karşıyız; Ben, erkek kardeşlerim ve kuzenlerim dünyaya karşıyız.*”¹¹⁹

Asabiyyetin temelini oluşturan neseb, yani hısımlık ve akrabalık bağı yaratılıştan gelen bir durumdur. Bundan dolayı kabileye mensup herhangi bir kişi saldırıya uğrarsa onun akrabaları yaratılışlarındaki bu his ile hısımlarının hakkını savunmak için harekete geçerler. Asabiyyetin temeli olan neseb gerçeklikten ziyade itibari ve vehmidir.¹²⁰ İbn-i Haldun’a göre neseblerin karışması kabile mensuplarından bir fert veya ailenin başka bir kabileye sığınması, bir kabilenin diğer bir kabileyle ittifak yapması ve mensûbu olduğu kabilede bir suç işledikten sonra cezadan kurtulmak için ferdin başka bir kabileye sığınması yollarıyla gerçekleşir. Üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra fert veya aile ilk nesebini unuttur ve sığındığı kabilenin nesebine karışmış olur.¹²¹

Arap kabile halklarının hayatta kalmasına etki eden iki temel faktör bulunmaktadır. Bunlar, bölge ekolojisi ve ekonomisidir.¹²² Bu iki faktör Araplar arasında sosyo-kültürel bir ayrımın da ortaya çıkmasına etki etmiştir. Bu ayrım yaşam tarzları doğrultusunda “*Bedevi*” ve “*Hadari*” ayrımıdır. Araplarda çöl ve kırsal alanlarda göçebe olarak yaşayanlar için bedevi, şehirlerde yerleşik yaşayanlar için de hadari tabirleri kullanılmıştır. Bedeviler geçimlerini daha çok hayvancılıkla sağlarken Hadariler ise ziraat ve ticaretle sağlamışlardır.¹²³

¹¹⁷ Berber, *a.g.m.*, s.466.

¹¹⁸ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), C.I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997, ss.329-330.

¹¹⁹ Barfield, *a.g.e.*, p.159-160.

¹²⁰ Apak, *a.g.e.*, 2011, s.77.

¹²¹ İbn-i Haldun, *a.g.e.*, ss.329-330.

¹²² Barfield, *a.g.e.*, p.160.

¹²³ Berber, *a.g.m.*, s.463.

Bedeviler, ihtiyaç duydukları maddeleri çevrelerindeki kasaba ve şehirlerde yaşayan Hadarilerden değiş-tokuş yönetimi ile temin etmiştir. Bedeviler, Hadarilere daha çok halı, tulum, hasır, çuval, ip ve benzeri ürünler satarken onlardan zirai ürünler satın almışlardır. Bu iki topluluk arasındaki değiş-tokuş sistemi kervan ticaretinin gelişmesine ortam hazırlamıştır.¹²⁴

Jean Baron Rousseau, Urfa'nın da içerisinde bulunduğu El Cezire bölgesindeki Arapları yaşam tarzlarına göre “*Bedevi*” ve “*Fellah*” şeklinde iki kola ayırmıştır. Yazara göre Bedeviler çölde yaşayan göçebe Araplar olup geçimlerini yağma ve gasp faaliyetleriyle sağlarken Fellahlar da yerleşik hayata geçmiş olup geçimlerini çiftçilikle sağlamışlardır. Bu iki kol içinde çok sayıda Arap aşiret ve cemaati yer almaktadır. Bedevi Arap aşiret ve cemaatler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.1. XIX. Yüzyılda El Cezire'deki Bedevi Arap Aşiret ve Cemaatler

Celâ Kabilesi			
Aneze Aşireti'ni oluşturan ana kabiledir. Bu kabileye mensup olanların hemen hemen hepsi zengin ve nüfuzlu kişilerdir. Arap kabileleri arasında yalnızca bunlar arasına süs ve ziynet gibi eşyalar girmiştir.			
Tabi Cemaatler			
Şelân	Remah	Revale	Muca
Abdullah	Melihane	Bedur	Fetate
Belas	Kevakebe	Sevalme	Malh
Hemsi	Köşke	Cerfe	Rebehan
Restav	Mücatere	Deleme	Sevalşe
Keşum	Hadlat	Nasır	Amaze
Meşun	Şimalyat	Merid	Rues
Hekşa	Anakere	Dengali	Henatis
Kerse	Avad	Cede	Mühyub
Defi Kabilesi (Reisi, Münah el Ruşi'dir.)			
Tabi Cemaatler			
Nefis	Hekiş	Arif	Asker
Müşafid	Mumere	Semid	Tuvrine
Seyde	Mâ'den	Derân	Said
Telve	Halaf		

¹²⁴ Günaltay, *a.g.e.*, s.24.

Sefur Kabilesi			
(Aneze Aşireti'ni oluşturan diğer bir ana kabiledir. Reisi, İbn-i Hedad isimli kişidir.)			
Tabi Cemaatler			
Mutarife	Selatin	Heyaze	Kemuse
Ceban	Kamsân	İmârât	Resâlin
Şerif	İbadet	Süleyman	Casım
Celayid	Remâh	Ali	Mueşan
Dehamşe	Müaişe	Hebalan	Arif
Ebende	Ebu Aid	Müsneske	Kebâyin ve Sabah
Şemmer Kabilesi (Reisi, Faris'tir.)			
Tabi Cemaatler			
Abade/Ubâde	Rekiban	Elyai'	Cekidem
Benir	Cedele	Sisidat	Derâyic
Sabahi	Tuga/Tevga	Müniyet	Tezirât
Eslem	Mer Cebineyn	Zagâred	Cafer
Necm	Kemasi	Herire	Şemile
Sâdân	Sebahât	Hemmam	Nasrullah
Ramuz	Agab	Remirân	Selete
Afârid	Cetâli	Kesrec	
Fazul Kabilesi¹²⁵ (Reisi, İbn-i Fellah'dır.)			
Tabi Cemaatler			
Cetere	Müşâfede	Benî Hâlid	Lebilât
Amur	Selâm	Sübhone	Benî Lâm
Abid Kabilesi			
(Bu kabilenin Câsım Baga ve Ali el Hamd adında iki reisi vardır.)			
Tabi Cemaatler			
Elbu el Seka	Lehib	Elbu Heyâze	Kerir
Elbu Hamd	Ebu Kerbe	Lelbu Sefir	Şâvua
Çeşm Kabilesi (Reisi, Nasr adında biridir.)			
Tabi Cemaatler			
Hamid	Refi	Said	Hesi
Benic Kabilesi (Reisi, Sultan ül Şeyhân'dır.)			
Tabi Cemaatler			
Aziz	Said	Adil	Biada
Aşan	Zenalat	Keşbe	Negarese
Benî Zeyd Kabilesi (Reisi, Hattâb adında biridir.)			
Bu kabilenin büyük bir kısmı göçebe hayattan usanarak Fırat ve Dicle nehirlerinin kenarlarına yerleşmiştir. Buralarda ziraatla meşgul olmuşlardır.			
Tabi Cemaatler			
Müemere	Meşâyih	Ebu Sukân	Cemil
Seyde	Hecir	Delim	Mündize
Yesân	Herire	Cebur	Ebu Ferac
Benî Temim	Zeni Leyd	Ebu'l-Amara	Nâfi

¹²⁵ Fazul kabilesine mensup Benî Halid ve Benî Lâm aşiretleri Fırat Nehri ve Basra Körfezi sahillerinde sakindirler. Bunlardan Benî Halid Vehhabî mezhebini kabul etmiştir.

Hariyriy Kabilesi (Reisi, Muhammed ül Kâsım'dır.)				
Tabi Cemaatler				
Ebu Derubi	Semide	Malâvuşe	Ebu Müşeyye	Kenâvuşe
Fi Kabilesi (Reisi, Fâris isimli kişidir.)				
Tabi Cemaatler				
Kerkeriye	Râşid	Seyâle	Aştiye	

Kaynak: Jean Baron Rousseau, *Bağdad'dan Haleb'e Arabistan Seyahati*, (Mütercim: Muhammed Said), Türk Matbaası, İstanbul, s.60-64'te verilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Rousseau, yazmış olduğu seyahatnâmede yerleşik hayata geçen Fellah Arap aşiretlerinin bağlılıklarını Bağdat valisine bildirdiklerini ve bundan dolayı her yıl bu aşiretlerin reislerine Bağdat valisi tarafından hilat giydirildiğini ifade etmiştir. Fellah aşiretlerin isimleri ve yerleştikleri bölgeler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.2. El Cezire'deki Fellah Arap Aşiretler

Aşiret Adı	Yerleştikleri Bölge	Aşiret Adı	Yerleştikleri Bölge
Şerâbeyn	Hâbus Irmağı sahiline yerleşmişlerdir.	Eskidât	Deyr-i Zor ormanlarına yerleşmişlerdir. Bu büyük orman, Fırat boyunca devam eder.
Diyâbât		Sâbehe	
Degare		Veveled/Vuled	
Ebu Şehlân		Arab ül baş	
		Arab ül fellah	
		Halif ebâşir	
Ebu Zurnâm	Fırat sahilinde Birecik, Urfa ve Zor arasındaki bölgeye yerleşmişlerdir.	Kertân	Fırat üzerinde Hit ile Aga arasındaki bölgeye yerleşmişlerdir.
Ebu Reyâş		Cenâyin	
Advân		Benî Sehem	
Ceyş		Benî Yusuf	
Ebu Fellah		Benî Nezât	
Afazla		Şekerin	
Ebu Sâhid		Merşid	
Celabeyin	Bağdat civarında Dicle Nehri sahilinde yerleşmişlerdir.	Beyân	Dicle'nin iki sahili üzerinde Cecel'den Musul civarına kadar.
Benî Sehed		Benî Avis	
Mücemâ		Nede	
Revâşid		Sâmere	
Cemil		Duriyin	
Müşâde		Farsiye	
		Kersir	
Ecz		Ebu Hamdan	
	Saidiye		

Kaynak: Rousseau, *a.g.e.*, s.64-65'te verilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Arap aşiretlerinin sayısı 204'tür. Her aşiretin en az beş bin nüfusa sahip olduğu tahmin edilirse toplamda bir milyon yirmi bin¹²⁶ nüfusa sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu sayıya bölgede bulunan Türk, Kürt ve Yezidî aşiretleri dâhil değildir.¹²⁷ Tabloda yer alan Benî Yusuf, Afazla, Ceyş, Mücemâ, Ebu Hamdan ve Benî Avis gibi Arap aşiretleri Urfa sancağına yerleşmiştir.

1858 yılında çıkarılan “*Arazi Kanûnnâmesi*” ile şehirli yatırımcılar büyük toprak parçaları satın alabilmişlerdir. Bu kanûnnâme doğrultusunda birçok aşiret sahip olduğu toprağı terk etmek zorunda kalmıştır. Sultan II. Abdülhamid, birçok bölgede büyük mülkler satın alarak arazi mülkiyetinin doğasını değiştirmiş ve bu durum çöl bölgesinde devlet kontrolünü artırmıştır. Ayrıca 1868 yılında Suriye'nin kuzey ve batısındaki çöllerde asayişî sağlamak amacıyla “*Çöl valiliği*” kurulmuştur. Vali Arslan Paşa, Arap bedevilerin saldırılarını engellemek ve bölgede huzuru tesis etmek amacıyla görevlendirilmiştir.¹²⁸

3.1.2. Türk Toplumunun Yapısı

Türk toplumunda anne, baba ve çocukların bir araya gelmesiyle “*Akev*” oluşur. Akevlerin bir araya gelmesiyle “*Ocak*”, ocakların bir araya gelmesiyle “*Soy*”, soyların bir araya gelmesiyle “*Yarım Tire*”, yarım tirelerin bir araya gelmesiyle “*Tire*”, tirelerin bir araya gelmesiyle “*Bölük*”, bölüklerin bir araya gelmesiyle “*Boy*”, boyların bir araya gelmesiyle “*Kol (Aşiret)*”, kolların bir araya gelmesiyle “*İl*”, illerin bir araya gelmesiyle “*Uruk*”, urukların bir araya gelmesiyle de “*Türk Kavmi*” oluşur.¹²⁹ Türk toplum yapısını inceleyen araştırmacılar bu konu

¹²⁶ Jean Baron Rousseau, seyahatnâmesinin 65. sayfasında aşiret sayısını 204 olarak vermiş ve her aşiretin en az 5.000 nüfustan oluştuğunu ifade *emiştir*. Bunların toplam nüfusunun da 10.200.000 olduğunu belirtmiştir. Buradaki hesaplamada çarpma işlemi ile ilgili bir yanlışlığın yapıldığı görülmektedir. Şöyle ki, 204x5.000:1.020.000'e denk gelmektedir. Seyahatnâmedeki 10.200.000 sayısının yanlış hesaplandığı görülmektedir.

¹²⁷ Jean Baron Rousseau, *Bağdad'dan Haleb'e Arabistan Seyahati*, (Mütercim: Muhammed Said), Türk Matbaası, İstanbul, s.65.

¹²⁸ Ruth Kark & Seth J. Frantzman, *Empire, State and the Bedouin of the Middle East, Past and Present: A Comparative Study of Land and Settlement Policies*, *Middle Eastern Studies*, Vol.48, No.4, July 2012, pp.487-510.

¹²⁹ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Haz. Şevket Beysanoğlu, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 20-21.

hakkında farklı isimlendirme ve yaklaşımlar ileri sürmüşlerdir. Bunun nedeni araştırmacıların belirli bir Türk zümresini ele almaları ve inceledikleri dönem içinde kalmalarıdır. Türkler, farklı dönemlerde yaşadıkları bölgenin de etkisiyle bazı bünye değişiklikleri yaşamışlardır. Bunun da etkisiyle kullanılan tabirlerde farklılıklar ortaya çıkmıştır. İbrahim Kafesoğlu, bu konu hakkında esas alınması gereken kaynağın Orhun kitabeleri olduğunu dile getirmekte ve Türk toplum yapısını şu şekilde izah etmektedir. Ona göre fertlerin bir araya gelmesiyle “*Oğuş-(Aile)*”, oğuşların bir araya gelmesiyle “*Urug-(Aileler Birliği)*”, urugların bir araya gelmesiyle “*Bod-(Boy)*”, bodların bir araya gelmesiyle “*Bodun-(Boylar Birliği)*”, boylar birliğinin bir araya gelmesiyle “*El-(Devlet)*” oluşmuştur.¹³⁰

Türk toplumu hakkında Peter Benjamin Golden ise şunları ifade etmektedir. “*Aile ve uruk toplumun temel taşları idi. Teoride uruk, kıdeme göre örgütlenmiş ataerkil akraba topluluklara dayanıyordu. Aile ve uruk düzeyinde kan bağları üst düzey toplumsal örgütlenmelere göre daha geçerli idi.*”¹³¹ Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere Türk toplumunun en temel birimlerini aile ve uruk katmanları oluşturmaktadır. Türk toplumunu oluşturan sosyal katmanlar arasında kan bağıının en üst düzeyde olduğu katmanlar yine aile ve uruk katmanlarıdır. Bu birimler dışında kalan bod, bodun ve el katmanlarında kan bağı giderek zayıflamaktadır. S. Ataniyazov, Türkmen boylarının geçmişi üzerine yazmış olduğu çalışmada Türk topluluklarının hemen hemen hepsinin boy, urug ve tire gibi halkalardan meydana geldiğini ve bu halkaların sayısının bazı Türkmen boylarında on halkaya kadar uzadığını dile getirmektedir. Ayrıca Türk topluluklarında bu halka adlarına benzer oymak, halk, tayfa, il, kovum, kök, kabile, bölük, oba, gandüşer, bölüm, depe, küde, lakam, desse, topar, top ve birata gibi terimlerin de kullanıldığını ifade etmektedir.¹³²

Türk toplum yapısını daha iyi anlayabilmek için Oğuz boylarının yapısına bakmak faydalı olacaktır. Oğuzlar, kendi içinde “*Üç-ok*” ve

¹³⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 1998, s.227

¹³¹ Peter Benjamin Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev. Osman Karatay), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s.22.

¹³² Soltanğa Ataniyazov, Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği, *Bilig*, S.10, Yaz, 99, ss.1-32.

“Boz-ok” şeklinde iki kola ayrılmıştır. Bu kolların her biri on iki boydan meydana gelmektedir. Oğuznâme adlı eserini XIV. yüzyıl başlarında tamamlayan Reşidüddin yirmi dört Oğuz boyunu şu şekilde sıralamaktadır:

Tablo 3.3. Reşidüddin’e Göre Oğuz Boyları

		Boy Adı	Anlamı	Ongunu	Boy Sırası
Boz-oklar	Gün-Han	Kayı	Muhkem	Şahin	1
		Bayat	Devletli ve nimeti bol	Şahin	2
		Alkaravlı	Nereye varsa başarır	Şahin	3
		Kara-ivli	Kara otağlı	Şahin	4
	Ay-Han	Yazır	Çok ülkeye hâkim	Kartal	5
		Döğer	Toplanmak İçin	Kartal	6
		Dodurga	Ülke almak ve hanlık yapmak	Kartal	7
		Yaparlı	-	Kartal	8
	Yıldız-Han	Avşar	Çevik ve vahşi hayvan avına hevesli	Tavşancıl	9
		Kızık	Kuvvetli, yasakta ciddi	Tavşancıl	10
		Begdili	Büyükler gibi aziz	Tavşancıl	11
		Karkın	Çok ve doyuran aş	Tavşancıl	12
Üç-oklar	Gök-Han	Bayındır	Daima nimetle dolu olan yer	Sunkur	13
		Beçene	İyi çalışır, gayret gösterir.	Sunkur	14
		Çavuldur	Şerefli, ünü yaygın	Sunkur	15
		Çebni	Nerede yağı görse hemen savaşıır	Sunkur	16
	Dağ-Han	Salur	Nereye varsa kılıç ve çomağı iş görür	Uc	17
		Eymür	Son derece iyi ve zengin	Uc	18
		Ala Yuntlu	Hayvanları iyi	Uc	19
		Yüregir	Daima iyi iş ve düzen kurucu	Uc	20
	Deniz-Han	Yigdir	İyilik, büyüklük, yiğitlik	Çakır	21
		Begdüz	Herkese tevazu gösterir ve hizmet eder	Çakır	22
		Yıva	Derecesi hepsinden üstün	Çakır	23
		Kımık	Nerede olsa azizdir.	Çakır	24

Kaynak: Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara, 2009, s.XXIX-XXX.

Yukarıda isimleri verilen Oğuz boylarının Anadolu'nun farklı bölgelerine Yörük, Türkmen, Taife ve Cemaat adlarıyla dağıldıkları bilinmektedir. Bu boylar kendi içlerinde farklı bölüklerin (urugların) birleşmesiyle oluşmuştur.

Özgürlüklerine düşkün olan Türkler, yüzyıllar boyunca göçebe bir hayat yaşamış ve bu doğrultuda Orta Asya'dan başlayarak farklı

yönlere doğru göç etmişlerdir. Bu göç hareketlerinin bir kısmı da Hazar Denizi'nin kuzeyi ve güneyi yönünde gerçekleşmiştir. Hazar'ın kuzeyinden geçen Peçenek, Kıpçak ve Hun Türkleri Avrupa içlerine kadar ilerlerken güneyinden geçen Oğuz boyları İran, Irak, Suriye ve Anadolu topraklarına kadar gelmişlerdir. Bu bölgelere gelen Türkler, Orta Asya'daki konargöçer yaşam tarzlarını uzun yıllar boyunca buralarda devam ettirmişlerdir. Anadolu'ya gelen yirmi dört Oğuz boyunun cemaat, hane ve mücerred sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.4. Anadolu'daki Cemaatlerin Bağlı Buldukları Oğuz Boyları

Sr.	Boy Adı	Cemaat Sayısı	Hane	Mücerred
1	Avşar	5.406	140.357	43.627
2	Beğdili	1.540	42.738	13.297
3	Kayı	1.707	70.406	13.874
4	Bayat	2.099	59.222	17.333
5	Bügdüz	229	4.358	993
6	Yüreğir	1.261	26.405	9.016
7	Çepni	512	22.128	5.885
8	Çavundur	146	4.432	1.686
9	Yıva	3.782	120.939	30.692
10	Karaevli	44	1.953	1.179
11	Yazır	569	22.049	4.743
12	Dodurga	637	15.926	4.624
13	Karkın	1.480	23.544	6.243
14	Kızık	1.587	19.051	9.314
15	Salur	2.318	69.416	21.578
16	Peçenek	547	14.025	4.271
17	Eymür	2.320	58.805	19.023
18	Bayındır	3.010	88.823	23.899
19	Kınık	1.200	25.601	9.270
20	Yaparlı	181	3.635	1.324
21	Döğür	1.560	40.720	12.784
22	Alayundlu	624	15.829	3.609
23	İğdir	1.182	35.359	11.140
24	Alkaevli	2	19	15
Toplam		33.943	925.740	269.419

Kaynak: Halaçoğlu, a.g.e., 2009, s.XXXI-XXXII.

Anadolu'da yukarıdaki Oğuz boyları ve cemaatleri dışında birçok Türkmen ve Yörük aşireti de bulunmaktadır. Bunlara Acarlı, Varsak, Barak, Burhan, Fettahlı, Akkeçili, Karakeçili, Mamalı, Reyhanlı, Çağıranlı, Çunkar, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Şarkefli, Anterli, Cerid,

Tecirli, Danişmendli Türkmenleri, Yeni-il Türkmenleri, Halep Türkmenleri ve Bozulus Türkmenleri örnek gösterilebilir. Araştırmamızın aşiretler bölümünde bu Türkmen ve Yörükler hakkında bilgiler verilmiştir.

Anadolu dışında da Kazak, Kırgız, Türkmen, Azeri, Özbek, Uygur, Altay, Tıva, Saha ve Hakas gibi birçok Türk boyu ve topluluğu bulunmaktadır. Bunların bir kısmının tarihte köklü devletler kurdukları bilinmektedir. Uygur ve Kırgızlar gibi.¹³³

Türk boylarının başında “*Boy beyi*” adı verilen reisler bulunmaktaydı. Bu boy beylerinin devlete ve kendi aşiret mensuplarına karşı bazı görev ve yükümlülükleri vardı. Boy beylerinin bu görev ve sorumlulukları hakkında C. M. Kortepeter, makalesinde W. Eberhard’ın şu görüşlerine yer vermektedir:

Yaz ve kış ayları için mera tahsis etmek ve bu alanları korumak. Boyun meradan meraya geçişini koordineli bir şekilde sağlamak ve onu dış saldırılara karşı korumak. Boy veya tabi aşiretler genellikle büyük mesafeler katettiği için bu göçü organize eden liderin diploması, planlama, askeri liderlik becerilerine sahip olması ve bunları kendi boyu lehine kullanması. Boy içerisindeki her aile yüksek değere sahipti. Boybeylerinin bir görevi de bu aileler arasında uyumu sağlamak. Boyda at sayısının azalması zafiyetlere ve aksaklıklara sebebiyet vereceği için bunun kontrollünü sağlamak. Çünkü at yetiştiriciliği özel bir beceri olduğundan ve üremeleri diğer hayvanlara nispeten daha yavaş olduğundan bunun kontrollü bir şekilde yapılması gerekliydi. Bu doğrultuda her ailenin belli sayıda at yetiştirmesi istenirdi. Merada belirli bir alanda mevsimlik tarımın yapılmasını sağlamak. Bu tarım faaliyetleri muhtemelen kadınlar aracılığıyla yapılmaktaydı.¹³⁴

Yukarıda boy beylerinin kendi boyuna karşı görev ve sorumluluklarını yer almaktadır. Bu görev ve sorumlulukların yanında boy beyi’nin devlete karşı görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Bunlar, vergilerin düzenli bir şekilde toplanmasını sağlamak, devletin

¹³³ M. Turgut Demirtepe, Murat Yılmaz, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılığ-2013*, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara, 2015, ss.III-IV.

¹³⁴ Carl Max Kortepeter, *The Origins And Nature Of Turkish Power*, A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.6, S.10-11, Ankara, 1968, ss.241-285.

emir ve yasaklarını kendi boyu içerisinde tatbik etmek, bulunduğu bölgede emniyet ve asayişin sağlanmasında devlete yardımcı olmak ve herhangi bir savaş durumunda emrindeki kuvvetlerle birlikte savaşa katılmak şeklinde sıralanabilir.

3.1.3. Kürt Toplumunun Yapısı

Kürt toplumunda anne, baba, babanın kardeşleri ve çocuklarının bir araya gelmesiyle “*Mal-(Aile)*”, malların bir araya gelmesiyle “*Malbat-(Aileler Birliği)*”, malbatların bir araya gelmesiyle “*Bav-(Ata)*”, bavların bir araya gelmesiyle “*Kabile*”, kabilelerin bir araya gelmesiyle “*Aşiret*”, aşiretlerin bir araya gelmesiyle “*Abr*”, abrların bir araya gelmesiyle “*Bend*”, bendlerin bir araya gelmesiyle de “*Kürt Kavmi*” oluşur. Kürt aşiretlerinde kabile katmanına kadar kan bağı vardır. Kabileden sonra gelen toplumsal oluşumlar arasında kan bağı pek aranmaz. Akraba olmayan iki kabilenin de bir araya gelmesiyle “*Aşiret*” teşekkülü oluşturulabilir.¹³⁵ Kürt toplum yapısını inceleyen araştırmacılar bu konu hakkında farklı yaklaşımlar ileri sürmüşlerdir. Örneğin M.V. Bruinessen, Kürt toplum yapısının hane, sülale, klan ve aşiret tabakalarından oluştuğunu ifade etmektedir. Hane ile sülale tabakalarının aynı atadan geldiğini ve aralarında kan bağı olduğunu, klan ile aşiret tabakalarında kan bağı aranmadığını ifade etmektedir.¹³⁶

Thomas Bois’e göre Kürtlerde fertlerin birleşmesiyle aile yani “*Mal*” oluşmuştur. Malların birleşmesiyle “*Bavik*”, baviklerin birleşmesiyle “*Klan*”, klanların birleşmesiyle de “*Aşiret*” meydana gelmektedir. Baviklerin başında “*Mezin*” veya “*Rêspi*” denilen sözü dinlenen aksakallılar bulunmaktadır.¹³⁷

Doğu Anadolu’daki aşiretler üzerine araştırma yapan Ahmet Özer’e göre Kürt toplumunun temelini aile oluşturur. Ailelerin bir araya

¹³⁵ İbrahim Bozkurt, *Aşiretler Tarihi*, Kitap Matbaası Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 39, 41.

¹³⁶ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh Devlet*, (Çev. Banu Yalkut), 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.83; Hollandalı antropolog ve yazar Bruinessen, 10 Temmuz 1946’da Hollanda’nın “*Schoonhoven*” şehrinde doğmuştur. Türk, Fars, Kürt, Zaza ve Endenozya toplulukları ile İslam dini üzerine birçok araştırma yapmıştır.

¹³⁷ Thomas Bois, *La Vie Sociale Des Kurdes*, Extrait de la Revue *Al-Machriq*, Imprimerie Catholique, Beyrouth, 1962, s.11.

gelmesiyle “Çadır”, çadırların bir araya gelmesiyle “Zom”, zomların bir araya gelmesiyle “Oba”, obaların bir araya gelmesiyle “Tayfa”, tayfaların bir araya gelmesiyle de “Kabile”, kabilelerin bir araya gelmesiyle “Aşiret” ve aşiretlerin bir araya gelmesiyle de Kürt toplumu oluşur.¹³⁸ Özer’in ifade ettiği çadır, zom ve tayfa katmanları Güneydoğu Anadolu’daki Kürt aşiretlerinde pek görülmez. Bu durum farklı bölgelerde yaşayan Kürt topluluklarının, toplumsal katmanlar için farklı tanımlamalar yaptıklarını göstermektedir. Tanımlamaların farklı olmasında çevre kültürlerin de etkisinin olduğu muhakkaktır. Şöyleki, Özer’in yapmış olduğu toplumsal katman tanımlamaları arasında Türklerdeki oba katmanı ve Araplardaki “Kabile” katmanı da yer almaktadır. Bu durum çevredeki toplulukların birbiri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yine Kürtler üzerine araştırma yapan Lale Yalçın-Heckmann’a göre aşiretlerin en alt birimini hane anlamına gelen “Mal” oluşturmaktadır. Mal, “bir evi paylaşan aile fertleri ve sülale” anlamlarına gelmektedir. Sülale, belli bir atadan gelen akraba topluluğudur. Kürtlerde malların birleşmesiyle “Kabile” veya “Ocak” katmanı, kabilelerin birleşmesiyle de aşiret katmanı oluşmaktadır.¹³⁹ Heckmann’a göre aşiret ideolojisinde kişilerin ortak bağımlıyı sağlayan unsur babasoyluluktur. Dayanışma, babasoylu ilkesi etrafına şekillenmektedir. Merkezde baba soyundan yakın akrabalar bulunmaktadır.¹⁴⁰

Yukardaki açıklamalarda da görüldüğü üzere üç topluma ait katmanların isimleri farklı olsa da yapıları benzer özellikler taşımaktadır. Nitekim her üç toplumun temelini anne, baba ve çocuklardan müteşekkil olan aile birimi oluşturmaktadır. Aile ile başlayıp aşama aşama genişleyen sosyal tabakalar nihâyetinde Türk, Kürt ve Arap toplumlarını meydana getirmiştir.

¹³⁸ Ahmet Özer, *Doğu’da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Elips Kitap Yayınları, Ankara, 2003, s.27.

¹³⁹ Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, (Çev. Gülhan Erkaya), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss.1-4.

¹⁴⁰ Mahmut Kaya, *Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile ve Aşiret Dernekleri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2013, s.162.

Hellmut Christoff, Kürtleri dört gruba ayırmaktadır. Birinci grup Toroslarda sığır yetiştiriciliği yapan göçebelere dir. Bu Kürtler, kışın Mezopotamya ve Suriye'deki Bedevilerle temas kurup o bölgelere göç ederler. Bu göç sırasında kötü hava koşulları ve yağmacı Araplara karşı sürekli bir mücadele halindedirler. İkinci grup, Ermenistan'daki göçebe Kürtlerdir. Bunlar hayvan yetiştiricisi oldukları için Ermenistan yaylalarındaki Ermenilerle sık sık çatışma halindedirler. Bu çatışmaların en büyük nedeni kış aylarında ortaya çıkan otlak ve mera sorunudur. Bu Kürtler birincisine göre daha açıkgozlüdürler. Üçüncü grup yağma hareketleri sonucu elde edilen ganimetlerle yaşayan sınırdaki Kürtlerdir. Bunlar başkalarını sömürürler. Son grup ise yarı göçebe Kürt gruplarıdır.¹⁴¹

Fransız yazar Rondot ise Kürtleri göçebeler ve yerleşikler şeklinde ikiye ayırmıştır. Ona göre göçebeler kendi arasında sınıflara ayrılırken yerleşikler köy ve kasabalarda yaşayan halktan meydana gelmektedir. Kürt göçebelerle Arap bedeviler birbirine çok az benzerlik göstermektedir. Kürt göçebeler, Araplar gibi çölde yaşamaz. Onların ana meslekleri koyun, keçi, manda ve at yetiştiriciliğidir. Araplar gibi deve yetiştiriciliği yapmazlar. Kürt göçebeler daha çok Türklerle Ermeniler arasındaki yüksek platoda, Fırat ve Van Gölü havzasında yaşarlar.¹⁴² Kürtler, Anadolu'da Erzincan, Erzurum, Kars, Malatya, Tunceli, Elâzığ, Bingöl, Muş, Ağrı, Adıyaman (Hısn-ı Mansur), Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Van, Urfa, Mardin ve Hakkâri bölgelerinde yaşamaktadır.¹⁴³

Göçebe Kürtlerin büyük çoğunluğu aslında yarı göçebedir. Çünkü hemen hemen hepsinin buldukları ova ve vadilerde kalıcı bir evi veya çadırı vardır. Konargöçer Kürt kabilelerin yaylak ve kışlakları bulunmaktadır. Bazı Kürtler yaylak kelimesi yerine yayla anlamına gelen “Zozan” kelimesini kullanmaktadır. Kürtlerde de aşiretçi bir anlayış

¹⁴¹ Hellmut Christoff, *Kurden und Armenier: Eine Untersuchung über die Abhängigkeit ihrer Lebensformen und Charakterentwicklung von der Landschaft*, University of Hamburg, Hamburg, 1935; Basil Nikitine, *Kürtler*, (Çev. E. Karahan, H. Akkuş, N. Uğurlu), 2. Basım, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 142.

¹⁴² Bois, *a.g.e.*, s.4.

¹⁴³ Thomas Bois, Viladimir Minorsky, David Neil MacKenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, Doz Yayınları, ikinci Baskı, İstanbul, 2004, p.13.

mevcuttur. Bütün Kürt aşiretlerini saymak oldukça zordur. Kürt aşiretlerine Irak'ta Baban, Hemavend ve Herki, İran'da Şikak, Mukri, Ardalan, Djaff, Kelhor, Lur ve Bahtiari, Türkiye'de Hartuşı, Hakkâri, Zirikan, Djalali, Heyderan, Suriye'de Berâzi, Milli, Mirân, Dakuri, Haverki, Mersini ve Kiki aşiretleri örnek gösterilebilir.¹⁴⁴

Kürtlerde aşiretler iki büyük federasyona ayrılır. Bunlar “*Milân*” ve “*Zilân*” federasyonlarıdır. Zilân federasyonuna “*Silivân*” adı da verilmektedir. Mark Speys'e göre doğudaki Zilânlılar, yüksek dağlarda ve zorlu şartlarda kaldıkları için kaba ve sert mizaçlarını korumuşlardır. Eski Kürt göçebe geleneklerine bağlı kalmışlardır. Milânlılar ise Araplar sayesinde Zilânlılara göre daha ince ve yumuşak bir niteliğe sahiptirler. Milânlılar, iç çekişmelerden dolayı kendi içinde iki kola ayrılmıştır. Bunlar, “*Gamirî*” ve “*Bamirî*” şeklindedir. Sonraki dönemlerde bunlar da kendi içlerinde Hasenan ve Hayderân gibi aşiretlere bölünmüşlerdir.¹⁴⁵ Kürt topluluğu genel olarak dil, gelenek ve görenekleri yönünden dört kısma ayrılmaktadır. Bunlar Kurmançlar, Lorlar, Kelhorlar ve Goranlardır.¹⁴⁶ XIV. yüzyılda yaşamış olan İbn Fazlullah el-Ömerî, yazmış olduğu “*Mesâlikü'l-Ebsâr*” adlı eserinde Kürtlerin Suriye, Irak, El-Diyarül Arab ve Yemen topraklarında yaşadığını ifade etmektedir. Ayrıca El-Cezire'den Hemedân'a kadar olan bölgede yirmi aşiretini yaşadığını belirtmektedir. Bu aşiretler Gerâni, Gilâli, Zangali, Kusa ile Mabir, Sutuni, Hasnani, Karhin, Mazancan, Soran, Zarzari, Culamerg, Markavan, Gavar, Zibari, Hakkâri, Besitki, Bokhti, Dasini, Dınbılı ve Erbil yakınlarındaki diğer bir aşirettir.¹⁴⁷

Şerefnâme adlı eserini 1597 yılında tamamlayan Şeref Han, bu çalışmasında Kürt aşiretleri ve yaşadıkları bölgeler hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Bu bilgiler aşağıdaki tabloda bölümler halinde sıralanmaktadır. Tabloda verilen aşiretlerin hepsi Kürt olmayıp içinde Arap, Türk ve Yezidî aşiretler de yer almaktadır.

¹⁴⁴ Bois, *a.g.e.*, ss.5,10.

¹⁴⁵ Mark Sykes, *The Caliphs' last Héritage, A Short History of the Turkish Empire*, Macmillan And Co., London, p. 317.

¹⁴⁶ Şeref Han, *Şerefnâme, Kürt Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1971, s.20.

¹⁴⁷ Bois, *a.g.e.*, s.76.

Tablo 3.5. XVI. Yüzyılda Kürt Aşiretler ve Yaşadıkları Bölgeler

El- Cezire Vilayeti Aşiretleri	
Bohtan Aşireti	Cezire Vilayeti, Ermişta Kalesi
Şehreveri, Gurgil, Şehreveri ve Isturi	Gurgil nahiyesi
Nividkavun, Hivdil ve Şoreş aşiretleri	Gurgil nahiyesi (Bu üç aşiret Yezidi'dir.)
Bereket Aşireti	Bereket Yöresi
Eruh Aşireti	Eruh Yöresi
Piruz Aşireti	Piruz Yöresi (Bu Aşiret Bızım, Castulan ve Kırıfan şeklinde üçe ayrılmıştır.)
Garısî Aşireti	Cezire, Gurgil, Arvah, Piroz, Badan ve Tinze; Hristiyanların Yaşadığı Tur, Heysem, Şah, Neşatıl, Ermişat, Kiver, Derde, Kiver ve Kelhok kaleleri
Kırşı Aşireti	Kamiz Kalesi
Şekakî, Becnevî, Goniye ve Mirân aşiretleri	Fınık nahiyesi
Benî Ubâde, Safan ve Tuhay Aşiretleri (Üçü Arap aşiretidir.)	Tınzi Yöresi ve Derde Kalesi
Dınbilî, Mahmudî, Nukî, Şeyh Bızını, Reşikî, Maskî, Peykan, Mih Nehran, Belan, Şiroyan, Sıturan, Duturan aşiretleri	Tınzi Yöresi ve Derde Kalesi
Diyarbakir ve El-Cezire Arasındaki Aşiretler	
Mervanî Aşireti	Meyyafarkin, Diyarbakir ve Cezire
Hasanveyh Aşireti	Dinever, Şehrezor, Ahvaz, Kuma, Berucerd, Huzistan, Nihavend, Esedabad
Fadlavî Aşireti	Şam, Manrud, Luristan, Şolistan eyaleti, Huzistan, Kuhgilveyh Eyaletleri İle Firuzan ve Cerbadkan şehirleri
Otrî Aşireti	Küçük Lur bölgesi
Şelburi Aşireti	Küçük Lur bölgesi
Cengevî Aşireti	Sımha Vilayeti
Bayat Aşireti	Küçük Luristan
Erdalan Aşireti	Şehr-i Zor
Şenbu Aşireti	Hakkâri, Diyarbakır, Bitlis, Eleşkirt çevresi
El-Cezire ve Dersim (Tunceli) Arasındaki Aşiretler	
Namrân Aşireti	Hizan, Botan ile Mervan arasındaki bölge
Melikân Aşireti	Şirvan ve Botan'dan Siirt'in kuzeydoğusuna kadar
Şirvan Aşireti	Şirvan çevresi
Rojikî Aşireti	Bitlis çevresi
Şiroyî, Susanî, Tımak, Babusî ve Rujkan aşiretleri ve Halıdî, Azizan ile Dermiharî boyları	Sason çevresi
Sıvidî Aşireti	-

Pazukî Aşireti, Şekerbegli ve Halidbegli şeklinde iki kola ayrılmıştır.	Hizan, Malazgird, Bitlis, Muş ve Eleşkird
Mirdasî Aşireti, Bunlar daha sonra biri Buldukâniler olmak üzere üçe ayrılmıştır.	Halep, Palu, Harput, Bahin, Çermük, Ergani ve Maden çevresi
Melkişî Aşireti	Çemişgezek çevresi
El-Cezire ve Kilis Arasındaki Aşiretler	
Melikân Aşireti	Mardin, Savur, Batman, Hasankef çevresi
Süleymani/Silivânî Aşireti, Banukî ve Basiyân gibi birçok aşiretin birleşmesiyle oluşmuştur.	Aladağ, Batman, Meyyafakin, Sason, Kulp çevresi
Zırkî Aşireti, Tercil, Atak, Derzinî ve Gırdıkân kollarından meydana gelmekteydi.	Mardin, Batman, Diyarbakır, Meyyafarkin çevresi
Mend (Menteşe) Aşireti	Kilis, Mend, Kusayr, Hama ve Maraş çev.
El-Cezire ve Hoy Arasındaki Aşiretler	
Hakkârî Aşireti	Hakkârî
Mahmudî Aşireti	Van ve Ercek gölleri arasında
Bohtanî Aşireti	Azerbaycan, İran'ın Hoy Şehri, Sekmanabad çevresi
Goranî Aşireti	Urmiye'nin Batısı, Somay, Tergever, Kala Davud
Istunî Aşireti	Harkik nahiyesi
Zerza Aşireti	-
Terza Aşireti	-
Hakkârî'nin Güneyindeki Aşiretler	
Bahâdınan, Rıdkan, Zebarî, Mızurî, Perverî, Siyabruyî, Mahal ve Behli aşiretleri	Amadiye ¹⁴⁸ , Şemdinan, Zaho, Gara Dağı çevresi
Tasnî Aşireti	Dahok, Sorhan çevresi
Sorhan Aşireti	Evan nahiyesi, Sohran Bölgesi, Ravandüz,
Baban Aşireti	Şehrbazar, Süleymaniye
Mekrî Aşireti (Baban Aşireti'nden ayrılmıştır.)	Urmiye Gölü'nün güneyi
Bane Aşireti	-
Gelbaği Aşireti	Kerend, Şehan, Çekıran, Hırhıre, Tirezend, Erkele, Rengerajan ve Sihbanan
Kalhor Aşireti	Dinaver ve Bilavar'dan Bağdat'a kadar

Kaynak: Şeref Han, *a.g.e.*, s.1-275; Bois, Minorsky, MacKenzie, *a.g.e.*, p.84-96'da verilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

¹⁴⁸ Amadiye, adı bazı kaynaklarda “*İmadiye*” ve “*Amedi*” şeklinde geçmektedir. Bu şehir Diyarbakır ile karıştırılmamalıdır. Amadiye şehri, Kuzey Irak topraklarında olup Hakkârî'nin güneybatısında yer almaktadır.

Yukarıdaki haritada da görüldüğü üzere David Mcdowal'a göre XIX. yüzyılda Urfa sancağında yaşayan Kürt aşiretlerin en büyüğü Milli Aşireti'dir. Anadolu'da Kürt aşiretleri daha çok Bitlis, Van, Hakkâri ve Şırnak çevresinde yoğunlaşırken Anadolu dışında Irak ve İran topraklarında yoğunlaşmıştır.

Yukarıdaki bölgelere dağılmış olan Kürtler arasında Kürtçenin farklı ağızları olan Kurmancî, Soranî, Kirmaşani (*Faili, Kakhuri*), Zazakî ve Goranî ağızları konuşulmaktadır. Goranî ağızı için birçok filolog "*Hawramî*" tabirini de kullanmaktadır.¹⁵⁰

Osmanlı belgelerinde bu toplumlara ifade eden bazı kavramlar bazen gerçek anlamından sıyrılarak mecâzi bir anlam kazanmıştır. Bu kavramlara "*Ekrâd, Etrâk*" ve "*Urbân*" sözcükleri örnek gösterilebilir. Bu sözcüklere tapu tahrir defterlerinde, kanûnnâmelerde ve diğer arşiv belgelerinde sıkça rastlamak mümkündür. Etrâk, Ekrâd ve Urbân sözcükleri her daima Türk, Kürt ve Arap toplumlarının çoğulu anlamında kullanılmamıştır. Bu kavramlar bazen konargöçer olup hayvancılıkla uğraşan sosyal teşekküller için de kullanılmıştır. Örneğin, bazı arşiv belgelerinde Badılı Aşireti için "*Badılı Ekrâdi*"¹⁵¹ tabiri kullanılırken bazı belgelerde "*Etrâk*" anlamındaki "*Türkmân Taiifesinden Badılı Cemaati*"¹⁵² ifadesi kullanılmıştır. Yine bu aşiret bazı arşiv belgelerinde "*Türkmân-ı Yörükân-ı Badılı*"¹⁵³ ve "*Badılı Türkmân Aşireti*"¹⁵⁴ şeklinde zikredilmiştir. Etrâk, Ekrâd kelimelerinin "*Konargöçer*" anlamında

¹⁵⁰ Wolfgang Taucher, Mathias Vogl, Peter Webinger, *The Kurds*, (The language varieties of the Kurds Jaffer Sheyholislam), Austrian Federal Ministry of the Interior, Vienna, 2015, p.31-35.

¹⁵¹ BOA, AE. SAMD. III. 120/11839, H.08 Zî'l-ka'de 1133 (31 Ağustos 1721) tarihinde Erzurum valisine ve kadısına gönderilen hükümde "...*Rakka mukâta'âtı mülhâkâtından Erzurumda olan tavâ'if-i iskânlarından Badılı ve Mertan ve Modanlı Ekrâdları cemaatleri...*"

¹⁵² BOA, AE. SMHD. I. 86/5809, H.27 Safer 1165 (15 Ocak 1752) tarihli belgede "...*Güğercinlik kazasında Karagöz adlı mevkiide sâkin Türkmen tâ'ifesinden ve Badılı Cemaati'nden Kara Mehmed ve oğlu Ali ile Edincik kasabası...*"

¹⁵³ BOA, C. ML. 200/8272, H.24 Safer 1250 (2 Temmuz 1834) tarihinde Defterdârlık kaleminden gönderilen belgede "...*Dergâh-ı Âli kapıcı başularından Cabbarzâde Mahmud Beg'in ber-vech-i malikâne mutasarrıf olduğu Türkmenân-ı Yörügân aşâir-i Badilü mukâta'ası dâhilinde olan cemaatlerden Cihânbeglü ve Tecirlü ve Bendebadılı ve Perâkende Cihânbeglüden Barcîkân nâm diğer Pazeneklü ve Şehnalı ve Ridelü ve Öküzlü nâm-ı diğer Sergenlü ve Bende-i Badillü ve Besbanlı ve muhaveratlı nâm-ı diğer Sündânlı ve Atmalu nâm-ı diğer Atmanlı nâm on iki aded cemaat ahâlilerinin ber-mûceb-i şürût mâl-i mîrîlerinin tahsilinde muhâlefetleri iktizâ etmez iken...*"

¹⁵⁴ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

kullanıldığını savunan Yusuf Halaçoğlu bu konuyla ilgili şu örneği vermektedir:

“*Ekrâd ve Kürt tabirlerinin her zaman için etnik bir anlam taşımadığının en güzel örneklerinden biri, 24 Oğuz boyundan olduğu bilinen Döğerler’den Urfa yöresinde yaşayan bir gurubun “Ekrâd-ı Döğerlü” olarak ifade edilmesidir. Buradaki Ekrâd kelimesinin tıpkı Etrâk kelimesinde olduğu gibi, yörük veya göçebe anlamlarında kullanılmış olması gerekir. Zira gerek Reşidüddin’de gerekse Kaşgarlı ve Yazıcıoğlu’nda¹⁵⁵ yer alan Oğuz boyu listelerinde Döğer boyu, damgalarıyla birlikte yer almaktadır.*”¹⁵⁶

1822 tarihli belgede Arap Aşireti olan Fahil Halil Aşireti’nden bahsedilirken “*Arap Urbânî*” tabiri kullanılmıştır. Bu tabirden anlaşılacağı üzere “*Urbân*” tabiri “*Araplar*” anlamında değil “*Konargöçer olup çölde yaşayanlar*” anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁷

Yukardaki örneklere benzer bir durumda Bozulus Türkmenlerinden olan Cihânbeyli Aşireti için geçerlidir. Bazı arşiv belgelerinde bu aşiret için “*Etrâk*” anlamındaki “*Bozulus Türkmenlerinden Cihânbeyli Aşireti*”¹⁵⁸ tanımlamasında bulunulurken bazı belgelerde de “*Cihânbegli Ekrâd Taifesi*”¹⁵⁹ tanımlamasında

¹⁵⁵ “Târih-i Âl-i Selçûk” adlı eseri yazan Yazıcıoğlu Ali’nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Adı geçen eser II. Murat’ın isteği üzerine yazılmıştır. Eserde Oğuz boyları, Selçuklular, İlhanlılar ve Osmanlılar’ın kuruluşuna dair bilgiler yer almaktadır. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, Târih-i Âl-i Selçûk, TDV İA., C.40, İstanbul, 2011, ss.72-73.)

¹⁵⁶ Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd-Ekrâd Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt LX, S.227 (Nisan 1996), s. 139-146.

¹⁵⁷ BOA, HAT. 386/20677-İ, s.1, H.15 Cemâziye’l-evvel 1237 (7 Şubat 1822) tarihli hatt-ı hümayûnda “...*Rakka eyâleti re’âyâtından “Buk” nâm mahalden yedi sekiz yüz çadırlar ile (gelen) Arab urbânî eşkıyâlarının serkerdeleri olan Fahil Halil nâm hâin Rakka ve Maraş eyâletleri vâlisi atûfettü Celâleddin Paşa hazretleri Birecik tarafında iken hiç hareket etmeyüb...*”

¹⁵⁸ BOA, C. DH. 63/3137, H.29 Rebî’ü’l-âhîr 1246 (17 Ekim 1830) tarihli belgede: “*Ceyb-i Hümayûn havâssından esbkeşân ve Türkmenân-ı Bozulus ahâlisinden Cihânbegli ve sâ’ir aşâirden...*”

¹⁵⁹ BOA, C. DH. 7/316, H.05 Muharrem 1240 (30 Ağustos 1824) tarihinde Ankara ve Kengiri (Çankırı) mutasarrıfının Dâhiliye Nezaretine yazdığı yazıda:

bulunulmuştur. Örneklerde görüldüğü üzere “Ekrâd” ve “Etrâk” kelimeleri aynı aşiretler için kullanılmıştır. Eğer bu kavramlar her daim bir milleti temsilen ifade edilmiş olsaydı, aynı aşiret için “Kürtler” veya “Türkler” anlamlarına gelen “Ekrâd” veya “Etrâk, Türkmân” tabirleri kullanılmazdı.

3.2. Aşiretlerin Sosyal Yapısı

Araştırma konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için Etrâk, Ekrâd ve Urbân tabirlerine değindikten sonra konuyu birinci dereceden ilgilendiren aşiret, cemaat ve oba gibi kavramlara da değinmek faydalı olacaktır.

3.2.1. Aşiret

Araplarda “Kabile” kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “Aşiret” kelimesi, kabileden daha küçük toplulukları tanımlamak için de kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde boydan küçük cemaatten büyük topluluklar için kullanılmıştır.¹⁶⁰ Arapça “El-Aşîra” kelimesinden türemiş olan bu tabir, kan bağına dayalı ve birlikte konup göçen halk toplulukları anlamına gelmektedir. Aşiret kelimesi, Kamûs-ı Türkî de “Bir asıldan olup birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen bedevîler halkı, oymağı ve kabilesi” şeklinde izah edilmiştir.¹⁶¹

Stanford Shaw’a göre Osmanlı toplumunda halk iki gruba ayrılmıştır. Bunlar sancak, kaza ve köylerde yaşayan yerleşikler ile konargöçerlerdir. Bu iki grubun da hakları yükümlülükleri ve ayrıcalıkları bulunmaktadır.¹⁶² Aşiretlerin geneli konargöçer olup hareketli yapılardır. Türkler tarafından Anadolu’ya taşınan “Boy” kavramı Osmanlı Devleti’nin sınırlarının genişlemesiyle birlikte “Tâife”

“Ekrâd tâifesinden Şeyh Bizinli ve Türkânli ve Cihânbegli aşâiri Ankara’nın kazaları re’âyâsına ziyân getirdiklerinden tehdîdleri hakkında fermân sudûru...”

¹⁶⁰ Halaçoğlu, a.g.m.,1991, s.9.

¹⁶¹ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Akdem Matbası, İstanbul, R.1317, (M.1901), s.938.

¹⁶² Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, s.450.

şeklini almış, daha sonra da “Aşiret” sözcüğü bu kavramların yerine yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶³

Martin Van Bruinessen, “Ağa, Şeyh, Devlet” adlı eserinde aşireti “gerçek olan veya gerçek olduğu düşünülen ortak bir ata ve akrabalık temelinde, örgütlenmiş genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir içyapıya sahip sosyo-politik bir birim” olarak ifade etmiştir.¹⁶⁴ Aynı eserde doğuda gözlemci olarak görev yapan İngiliz William Rupert Hay, aşiretler için “üyelerini dış saldırılara karşı korumak ve eski ırksal âdet ve yaşam tarzını sürdürebilmek amacıyla oluşan bir cemaat ya da cemaatler federasyonu” cümlesini kullanmış¹⁶⁵, Fransız gözlemci Pierre Rondot ise aşireti “kendi içine yönelik küçük bir dünya, bir savunma organizması, geleneksel ve tutucu bir kuram, kendisi ile aynı özellikte olmayan gruplara karşı üstünlük duygusu olan bir topluluk” şeklinde tanımlamıştır.¹⁶⁶

Peter Benjamin Golden’in yazdığı “Türk Halkları Tarihine Giriş” adlı eserde Amerikalı antropolog Morton Fried, aşiretleri “basit bir şekilde örgütlenmiş olan toplumlar içerisinde nispeten daha yüksek bir düzeyde örgütlenmiş topluluklar” şeklinde açıklamıştır.¹⁶⁷ İ. Bozkurt, “Aşiretler Tarihi” adlı eserinde aşiretlerin “birbirine danışarak iş yürüten, zarar ve menfaatlerinde birbirlerini gözeten büyük ve geniş akraba toplulukları” olduklarını ifade etmiştir.¹⁶⁸ İbn-i Haldun, aşiretleri aralarında sıkı neseplik ve akrabalık ilişkisi bulunan boy ve batınlardan oluşan sosyal teşekküller şeklinde tanımlamıştır.¹⁶⁹

Anadolu’daki aşiretlerle ilgili çalışmalar yapan Faruk Söylemez, aşiret terimini “bir asıldan olup kendi içinde şubelere ayrılan ve birlikte konup göçen halk topluluğu” olarak tanımlamakta ve temelini de Kuran-

¹⁶³ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2012, s.17.

¹⁶⁴ Bruinessen, *a.g.e.*, ss. 82, 105.

¹⁶⁵ Bois, *a.g.e.*, s.10.

¹⁶⁶ Bruinessen, *a.g.e.*, ss.105-106.

¹⁶⁷ Golden, *a.g.e.*, s.22.

¹⁶⁸ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.22.

¹⁶⁹ İbn-i Haldun, *a.g.e.*, s.331.

ı Kerim'deki “*Ey insanlar biz, sizi bir erkekle bir dışıden yarattık ve sizi şıub ve kabilelere ayırdık ki tanışasınız*” ayetine dayandırmaktadır.¹⁷⁰

Sosyolojik bir tanım yapmak gerekirse aşiretler, göçebe yaşamın beraberinde getirdiği bazı ekonomik ve coğrafi zorlukları yenmek için aynı menfaat etrafında birleşmiş çoğunluğu akraba olan insanların oluşturduğu sosyal yapılarıdır.¹⁷¹

Faruk Sümer, Anadolu'daki konargöçerlerin Kızılırmak Nehri'nin doğusunda “*Aşiret*” batısında ise “*Yörük*” olarak adlandırıldığını ifade etmektedir. Sümer'e göre yörük kavramının kavmi hiçbir anlamı yoktur. Yörüklük, konargöçer yaşam tarzıyla alakalıdır.¹⁷² Arşiv belgelerinde aşiret ve yörük kavramlarının birlikte kullanıldığı da bilinmektedir.¹⁷³ Aşiretlerin geneli konargöçer olmakla birlikte içlerinde yerleşik hayata geçen aşiretler de vardır. Ziya Gökalp, aşiretleri ilkel teşkilatlı aşiretler ve çağdaş teşkilatlı aşiretler şeklinde ikiye ayırmıştır. İlkel teşkilatlı olanlar tam göçebe, yarı göçebe ve yerleşik aşiretler ile ağa köyleridir. Çağdaş teşkilatlı olanlar ise ahali köyleridir.¹⁷⁴ Bu sınıflandırmada da görüldüğu üzere aşiretlerin tümü göçebe değildir. Göçebe ve yarı göçebe aşiretlerin ekonomileri hayvancılığa dayanırken yerleşik aşiretlerin ekonomileri tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Ziya Gökalp'ın sınıflandırmasına ek olarak aşiretleri üniter ve konfederasyon aşiretler olarak da ikiye ayırabiliriz. Üniter aşiret, genellikle aynı sülaleden gelen ve akraba hanelerin bir reis etrafında birleşmesiyle oluşmuş teklik özelliği gösteren aşiret türüdür. Bu aşiret türüne Barak, Döğer, Bucak, Fettahlı, Genger, Mersâvi gibi aşiretler örnek gösterilebilir. Konfederasyon aşiret ise farklı aşiretlerin egemenliklerini muhafaza etmek amacıyla bağlılıklarını başka bir aşirete ve reisine bildirmesiyle oluşan aşiret türüdür. Bu aşiret türünde aşiretler arasında kan bağı ve akrabalık aranmaz. Konfederasyonu oluşturan aşiretler arasında sınırlı ortaklık ve menfaat söz konusudur. Bu aşiretlerde ortak

¹⁷⁰ Faruk Söylemez, Aşiret, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.1, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2017, s.377.

¹⁷¹ Şanda, *a.g.e.*, ss.23-28.

¹⁷² Faruk Sümer, XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'da Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi bir Bakış, *İ.F.M*, XI/1-4, İstanbul, 1952, ss.511-522.

¹⁷³ Türkay, *a.g.e.*, s.635.

¹⁷⁴ Gökalp, *a.g.e.*, s.47.

amaç, genellikle dış tehdit ve saldırılara karşı birlikte hareket etme durumudur. Bu aşiret türüne Urfa sancağında yaşayan Berâzi, Benî Kays, Beydili, Karakeçili ve Milli aşiretleri örnek gösterilebilir.

Aşiret, sözcüğü Anadolu'da yaşamış farklı dinlere mensup birçok topluluk tarafından kullanılmıştır. Buna Müslüman Türk, Kürt, Arap toplumları ve gayrimüslim Ermeni, Nesturi, Süryanî ve Yezidiler örnek verilebilir.¹⁷⁵ Urfa sancağında yaşayamış olan Halidanlı, Halid Uşakları¹⁷⁶ ve Şarkıyanlı¹⁷⁷ aşiretleri Yezidi'dir.

Osmanlı Devleti'nde "Aşiret" ve "Boy" kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. XIX. yüzyılda Urfa sancağında yaşayan Karakeçililer bazı arşiv belgelerinde "Karakeçili Aşireti"¹⁷⁸ olarak tanımlanırken bazı belgelerde de "Karakeçili Boyu"¹⁷⁹ şeklinde adlandırılmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinde aşiretler için "Cemaat" tabiri de kullanılmıştır. Örneğin, 18 Ekim 1739 tarihli belgede "Çepni Cemaati"¹⁸⁰ ifadesi kullanılmışken 15 Ekim 1851 tarihli diğer bir belgede Çepniler için "Çepni Aşireti"¹⁸¹ ifadesi kullanılmıştır. Yine XIX. yüzyılda Urfa

¹⁷⁵ Mesut Ögmen, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinden Cumhuriyetin İlanına Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Aşiretlerin Demografik Yapısı*, II. Bingöl Sempozyumu, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl, 2009. s.2.

¹⁷⁶ Türkay, a.g.e., s. 82.

¹⁷⁷ Songül Korkmaz, 205/1 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1269-H.1272/M.1852 -M.1855), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2006, s.140.

¹⁷⁸ BOA, A.} MKT. UM. 325/53, H.03 Safer 1275 (12 Eylül 1858) tarihinde Sadaret Mektubi Kaleminden Halep valisine gönderilen yazıda: "...Urfa toprağına iskân ettirilmiş ve başında bulunan eşhâs ile Karakeçili Aşireti üzerine hücum ile bir takım emvâl ve eşya ve hayvanât gasb ve gâret ve dört nefer..."

¹⁷⁹ BOA, MVL.767/6, H.07 Muharrem 1280 (24 Haziran 1863) tarihli olup Urfa Livâ Meclisin'den Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen belgede: "...İğfal ve fesâdla aşiretler arasında çatışma çıkartarak birçok kimsenin ölmesine ve yaralanmasına yol açan Karakeçili Boyu beyi ile bu çatışmalarda zarar görenlerin müte'allikâtının muhâkeme olunmak üzere Urfa'ya gönderilmesi..."

¹⁸⁰ BOA, C. DH. 95/4730, H.15 Receb 1152 (18 Ekim 1739) tarihli belgede "...Selindi kazası dâhilinde seyâr bir halde bulunan Bozulus Türkmenleri mülhâkâtından Çepni Cemaati'nin Kara Osman oğlu ma'rifeti ile iskânları..."

¹⁸¹ BOA, A.) MKT. MVL. 46/44, H.19 Zî'l-hicce 1267 (15 Ekim 1851) tarihinde Meclis-i Vâlâ tarafından Karahisar-ı Sahib ve Aydın kaymakamlarına gönderilen belgede: "...Çepni Aşireti'nden olup öldürme, gasb gibi uygunsuzluğa önyak olanlar..."

sancağında yaşayan Badıllılar, bazı arşiv belgelerinde “*Badılı Aşireti*”¹⁸² şeklinde yazılırken bazı arşiv belgelerinde de “*Badılı Cemaati*”¹⁸³ şeklinde yazılmıştır. Bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür.

Osmanlı toplumunda aşiretler, sosyal hayatın ve ekonomik yapının önemli bir unsuruydu. Devlet, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda aşiretlerden iktisadi faaliyetlerine göre ağnam, ağıl, yaylak, kışlak, otlak, çift ve bâdı hevâ gibi vergiler toplamıştır.¹⁸⁴ Alınan bu vergiler Osmanlı Devleti için önemli birer gelir kaynağıydı.¹⁸⁵ Örneğin, Urfa çevresindeki Müteferrik Aşireti¹⁸⁶, Döğeri, Geys, Haltanlı, Milli ve Türkmen aşiretleri devlete bir yıllık ağnam vergisi olarak toplam 111.557,5 kuruş vergi ödemiştir.¹⁸⁷

3.2.2. Cemaat (Oymak)

Arapça’da “*Bir araya getirmek, toplamak*” manalarına gelen *cem* kelimesinden türeyen cemaat sözcüğü, lügatte “*İnsan topluluğu*” anlamına gelmektedir.¹⁸⁸ Bu kavram fikhi anlamda “*imamla birlikte namaz kılan topluluk*” manasında kullanılmışken, sosyal anlamda Osmanlı Devleti’nde aşiretleri oluşturan toplumsal teşekküllerden biri için kullanılmıştır.

Bir boyu veya aşireti oluşturan bölümlerin her birine *cemaat* veya *oymak* denmiştir. Arapça kökenli olan “*Cemaat*” kelimesi “*Bir yere toplanmış insan topluluğu, bir grup insan ve insan güruhu*” anlamlarına gelmektedir. Kendi aralarında akrabalık bağı olan insanlardan oluşan cemaat teşekkülü göçebe topluluklar arasında görülen en yaygın sosyal

¹⁸² BOA, C. ML. 479/19503, s.1, H.29 Zî'l-ka'de 1246 (11 Mayıs 1831)

¹⁸³ BOA, AE. SMHD. I. 86/5809, H.27 Safer 1165 (15 Ocak 1752)

¹⁸⁴ Çağatay, a.g.m., ss. 483-511.

¹⁸⁵ İnalçık, a.g.e., 2000, s.75.

¹⁸⁶ Müteferrik kelimesi dağınık ve perâkende anlamlarına gelmektedir. Müteferrik Aşiret ise dağınık haldeki küçük aşiretlerin bir araya gelmesiyle oluşmuş sosyal bir teşekküldür.

¹⁸⁷ BOA, ML. VRD. d. 5099/1 (Tarihsiz Belge); Urfa, Birecik, Rumkale kazalarının vergilerini ve miktarını mübeyyin defterde: “...*deftere göre Döğeri Aşireti’nden 27.384,5 kuruş, Geys Aşireti’nden 11.223,5 kuruş, Çaykuyu nahiyesindeki Haltanlı Aşireti’nden 18.797 kuruş, Milli Aşireti’nden 36.565 kuruş, Türkmen Aşireti’nden 6.437,5 kuruş ve Urfa çevresindeki bazı aşiretlerden 11.150 kuruş ağnam vergisi.*”

¹⁸⁸ Mustafa Uzunpostalıcı, Cemaat, TDV. İA., C.7, İstanbul, 1993, ss.288-289.

ve idari yapılanmadır.¹⁸⁹ İbn-i Haldun, cemaati akrabalık bağıyla birbirine bağlanmış sosyal teşekkül olarak ifade etmiştir.¹⁹⁰ Cemaatler, seksen ve yüz hane arasında ve bazen de yüz ile yüzden fazla haneden oluşan teşekküllerdir.¹⁹¹

Osmanlı arşiv belgelerinde *aşiret*, *cemaat*, *oymak* ve *kabile* kavramları birbiri yerine sıkça kullanılmıştır.¹⁹² Örneğin, bazı arşiv belgelerinde “*Advân Aşireti*”¹⁹³ şeklinde bazı arşiv belgelerinde “*Advân Kabilesi*”¹⁹⁴ veya “*Advân Oymağı*”¹⁹⁵ şeklinde geçmektedir. Arap aşireti olan Cümeyle, bazı arşiv belgelerinde “*Cümeyle Aşireti*”¹⁹⁶ şeklinde bazı arşiv belgelerinde de “*Cümeyle Kabilesi*”¹⁹⁷ veya “*Cümeyle Oymağı*”¹⁹⁸ şeklinde geçmektedir.

¹⁸⁹ Ali Nazîmâ, Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2018. S.48.

¹⁹⁰ İbn-i Haldun, *a.g.e.*, s.394.

¹⁹¹ İlhan Şahin, XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu’su Göçbelerinin İdari ve Sosyal Yapısı, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.15, İstanbul, 1997, s.260.

¹⁹² Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s.938.

¹⁹³ BOA, DH. ŞFR. 245/117, R.22 Şubat 1315 (6 Mart 1900) tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “...*Millî Aşireti’ne mensup Advân Aşireti’nden altmış atlı kadar bir fırka, Resûlayn kazasına tâbi Bakara üzerine hücum ederek altı kişiyi cerh ve bir hayli ağnâm ve mevâfi-i sâ’ire ile altı tüfenk ahz u gasbetmeleri üzerine zabtiyenin ısrarlı takib ve mücâdelesi sonucu bir kısım emvâl-i magsûbenin isdirdâd edildiği...*”

¹⁹⁴ BOA, DH. ŞFR. 233/33, R.05 Mart 1315 (27 Mart 1899) tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “...*Millî Aşireti’ne mensup Advân Kabilesi’nden bazılarının asâkir-i Hamidiye’den iki kişiyi öldürdüğü ve bu gibi olaylar büyük fenâlıklara sebebiyet vereceğinden...*”

¹⁹⁵ BOA, DH. TMIK. M. 81/39, H.26 Şevvâl 1317 (27 Şubat 1900) tarihinde Halep valisi tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen telgrafta: “...*Millî Aşireti’ne mensup Advân Oymağı’ndan kırk atlının Hamambendesi karyesine hücum ederek yedi sürü koyunu gasbettiği...*”

¹⁹⁶ BOA, BEO. 579/43391, H.18 Muharrem 1313 (11 Temmuz 1895) tarihinde Halep valisi tarafından gönderilen belgede: “...*Urfa’ya merbût Cümeyle Aşireti halkından olub Siverek kazası dâhilindeki iskân edecek ahâlinin...*”

¹⁹⁷ BOA, Y. MTV. 98/60, s.2, H.23 Zîl-hicce 1311 (27 Haziran 1894) tarihinde yaver-i ekrem kulları imzasıyla gönderilen belgede “...*Benî Kays Aşireti’nin Cümeyle Kabilesi’nden bir alayın teşkiline itidâr ve bir haylice masraf ihtiyâr olunarak ikmâli derdest iken teşkil komisyonunun buradan hareketi...*”

¹⁹⁸ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866) tarihli defterde “...*Benî Kays Aşireti’nden Cümeyle Oymağı*” şeklinde geçmektedir.

Aşiretleri oluşturan cemaatlerin başında “*Kethüdâ*” adı verilen yöneticiler vardır. 1453-1650 yılları arasında Anadolu’da 39.028 Türkmen, 1.542 Ekrâd, 264 Kıpçak, 201 Arap, 148 Moğol, 5 Kıbtî, 3 Ermeni, 2 Çingene aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bu aşiret ve cemaatlerin toplam sayıları 41.209 olup toplam hane sayıları da 1.117.728’dir.¹⁹⁹

Osmanlı Devleti konargöçer durumdaki aşiretleri kontrol altında tutmak amacıyla bazı tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlere biri de her cemaate yurt olarak belli bir bölgede yaylak ve kışlak vermesidir. Cemaatlere verilen bu yaylak ve kışlakların sınırları belirlenerek tahrir defterlerine kaydedilmiştir. Böylece cemaatlerin hareket alanları belirlenmiştir.²⁰⁰

3.2.3. Oba

İlhan Şahin, obayı “*akraba birkaç ailenin birleşerek oluşturduğu topluluk*” şeklinde tanımlamıştır.²⁰¹ Kaşgarlı Mahmud, oba kelimesinin Oğuzca olduğunu ve obaların birleşmesiyle boyların meydana geldiğini ifade etmektedir.²⁰² Oba kelimesi XIX. yüzyıl ortalarında oymak kelimesiyle aynı anlamda kullanılmıştır. Bölük kelimesi de oba ile aynı manada ya da bir alt birim olarak kullanılmıştır.²⁰³

Obalar daha çok baba, oğul ve birinci dereceden akrabaların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Aynı obaya mensup aileler içerisinde bir hiyerarşik düzen vardır. Bu hiyerarşik düzen, büyük babanın obası, büyük oğulun obası ve küçük oğulun obası şeklindedir.²⁰⁴ 1520-1566 yılları arasında hüküm süren I. Süleyman döneminde Halep Türkmenleri

¹⁹⁹ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara, 2009, s. XXVII.

²⁰⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, (Çev. Halil Berktaş), Eren Yayınları, C. I, İstanbul, 2000, ss.71-75.

²⁰¹ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayınevi, İstanbul, 2006. s.175.

²⁰² Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara, 1972, s.202.

²⁰³ Mahmut Ulubaş, *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, K. Maraş, 2016, s.7.

²⁰⁴ Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Boy Teşkilatı ve Boylar, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.572.

arasında 40 Beydili obası bulunmaktadır. Bu obalara Beydili, Küçükkaracalı, Büyükkaracalı, Kürtler, Arablı, Bozlu, Bozkoyunlu, Kuzucaklı, Balabanlı, Taşbaşı, Dimlekli, Ulaşlı, Tatalı, Bozgeyikli, Sincanlı, Karışeyhli, Çoplu, Begmişli, Beglü, Gün, Güneş, Fakihli, Topaklı, Kazlı ve Çobanbeğli gibi obalar örnek gösterilebilir.²⁰⁵

3.3. Aşiretlerin İdari Yapısı

Aşiretler, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda daha çok konargöçer bir hayat sürmüşlerdir. Bu yaşam tarzı aşiretlerin idari yapısını da etkilemiştir. Aşiretlerdeki idari birimlerde idarecilik genellikle irsi bir müessese olarak kabul edilmiştir. Aşiret ve cemaatlerin başında bulunan reis ve kethüdâlardan birinin ölmesi durumunda yerine erkek çocuklarından veya kardeşlerinden biri geçmiştir.²⁰⁶ Bu durum aşiretlerde bir ailenin “*Yönetici aile*” olmasına neden olmuştur. Aşiretlerin idaresinde bulunan idarecileri şu şekilde sıralamak mümkündür.

3.3.1. Aşiret Reisleri

İbn-i Haldun’a göre asabiyet bağı ile birbirine bağlı olan aşiretlerde, aşiret reisliği devamlı olarak o nesepten gelen belli bir sülaleye mahsustur. Genellikle aşireti oluşturan diğer sülaleler bu haktan mahrumdurlar. Aşiret reisliği güç, kudret ve üstünlük kurma ile olduğundan galibiyeti temin etmek ve kudreti sağlamak için aynı nesepten gelen bu aşiret reisinin ve sülalesinin diğer sülalelere göre kuvvetli ve üstün olması gerekmektedir.²⁰⁷ Martin Van Bruinessen, reislerin aşiretler için azami derecede önemli olduğunu ve kaderleriyle aşiretin başarı ve başarısızlıklarına etki ettiklerini belirterek aşiretin, reisten kimliğini edindiğini dile getirmektedir.²⁰⁸

Reisliğin irsi olarak intikal ettiği aşiretlerde bey ailesinin yanında bir de torun grubu bulunmaktadır. Bunlar konargöçer aşiretlerin beyleri ile birlikte bir aristokrasi grubu meydana getirmişlerdir.²⁰⁹

²⁰⁵ Sümer, *a.g.e.*, 1972, ss.298-300.

²⁰⁶ Faruk Sümer, XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmi Bir Bakış, *İFM*, C.XI, Sayı: 1-4, İstanbul, 1950, ss.511-512.

²⁰⁷ İbn-i Haldun, *a.g.e.*, ss.331-332.

²⁰⁸ Bruinessen, *a.g.e.*, s. 22.

²⁰⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 15.

Aşiret reisi dürüst, cesur ve mali anlamda güçlü kimseler arasından seçilirdi.²¹⁰ Aşiret reisleri devletle aşiret mensupları arasında irtibatı sağlayan kişilerdi. Aşiret reislerinin bu görevi bazen mahalli idarecilerle aşiret reislerini karşışarşıya getirmiştir.²¹¹ Türk aşiretlerin başında “*Boy beyi*”²¹², Kürt aşiretlerin başında “*Mir-i Aşiret*”²¹³, Arap aşiretlerin başında ise “*Şeyhü ’l-Meşâyih*”²¹⁴ adlı liderler bulunurdu. Bu kişiler aşiret ihtiyarları, aşirete bağılı cemaat kethüdâları ve devletin bölgede görevlendirdiğı voyvodaların tavsiyeleri doğrultusunda padişah fermânı ile atanırdı. Örneğın 2 Şubat 1908 tarihinde Milli Aşireti’nin reisi İbraim Paşa, görevden alınmış²¹⁵ ve yerine oğlu Abdülhamid aşiret reisi yapılmıştır.²¹⁶

Türklerde aşiretleri oluşturan cemaatlerin başında “*Kethüdâ*”, Kürtlerde “*Bavık*”, Araplarda ise “*Şeyh*” adlı reisler bulunurdu. Şeyh kavramı, XVIII. yüzyılda Antakya çevresinde köy, nahiye ve kazaların idaresinden sorumlu olan kişiler için de kullanılmıştır. Bu şeyhler adı geğen idari birimlere ahalinin vekilleri olarak tayin edilmişlerdir.²¹⁷

Aşiret reisleri, devlet ve aşiret arasındaki ilişkileri düzenlemiş, aşiret içinde emniyeti ve asayışı te’min etmiş, vergi tahsilinde devletin

²¹⁰ Tufan Gündüz, Bozulus Türkmenleri 1540-1640, Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1996, s.119.

²¹¹ Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkiyâ ve Devlet*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.20.

²¹² BOA, MVL. 767/6, H.07 Muharrem 1280 (24 Haziran 1863) tarihli olup, Urfa Livâ Meclisin’den Meclis-i Vâlâ’ya gönderilen belgede: “...*Karakeçili boy beyi ile bu çatışmalarda zarar görenlerin müte’allikâtının muhâkeme olunmak üzere Urfa’ya gönderilmesi...*”

²¹³ BOA, AE. SSLM. III. 391/22614, H.28 Rebî’ül-âhir 1206 (25 Aralık 1791) tarihli belgede: “...*Mir-i Aşiret İsmail’in Diyarbakır Voyvodalığında Aşiret-i Süveydi Ekrâdi...*” şeklindeki ifade bu durumu desteklemektedir.

²¹⁴ BOA, MVL. 201/66, s.3, H.03 Receb 1267 (4 Mayıs 1851) tarihinde Urfa Livâ Meclisi tarafından Meclis-i Vâlâ’ya gönderilen belgede: “...*Urfa’daki Benî Zeyd Aşireti’nin lideri olan Şeyh Hasan’ın kâtili Ali ile vârislerinin muhâkemesi...*” istenmiştir.

²¹⁵ BOA, BEO. 3404/255255, R.11 Eylül 1324 (24 Eylül 1908)

²¹⁶ BOA, BEO. 3446/258402, R.19 Teşrin-i Sâni 1324 (02 Şubat 1908)

²¹⁷ Doğan Gün, XVIII. Yüzyılda Antakya’da Şeyhlerin Köylerdeki İdarecilik Fonksiyonları, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.37, Ankara, 2005, ss.277-288.

gönderdiği memurlara yardımcı olmuş ve vergilerin düzenli bir şekilde toplanmasını sağlamışlardır.²¹⁸

Aşiret reisleri bazen yağma ve doğal afetleri gerekçe göstererek aşiretlerinin maddi durumunun iyi olmadığını belirtmiş ve vergilerin o yıl için alınmamasını ya da belli bir süre ertelenmesini talep etmişlerdir.²¹⁹ Bazı dönemlerde de aşiretleriyle birlikte savaflara katılmışlardır.²²⁰ Aşiret reislerinin 1890'dan sonra kurulan Hamidiye Alayları içinde Alay Kaymakamı, Binbaşı, yüzbaşı ve kolağası gibi çeşitli kademelerde komutanlıklara getirildiği de bilinmektedir.²²¹

3.3.2. Türkmen Voyvodası

Konargöçer aşiretlerden padişah hasları içinde yer alan aşiretler mali açıdan mukâtaaya verildiğinde, başlarına devlet tarafından bir “*Türkmen Voyvodası*” atanırdı. Osmanlı’da Türkmen voyvodalarına “*Türkmen Ağası*” da denmiştir. Türkmen Ağası bazen görevli olduğu aşiretin adıyla anılmıştır. Örneğin XVIII. yüzyılda Rişvan Aşireti'nin voyvodası, “*Rişvan voyvodası*” ya da “*Rişvan Hassı Voyvodası*” şeklinde anılmıştır.²²²

Türkmen voyvodalarının görevleri, mukâtaa gelirlerini toplamak ve aşiret reislerinin devlet adına topladığı vergileri hazineye aktarmaktır.²²³ Türkmen voyvodaları genellikle bir yıllığına atanmış ve tahsil ettiği vergi üzerinden yüzde almıştır. Toplanan vergilerde herhangi bir eksikliğin çıkması durumunda bu eksikğin Türkmen Voyvodası tarafından tamamlanması istenmiştir. Voyvodalarla aşiretler arasında çıkan en önemli sorun voyvodanın “*Gulamıye*”, “*Haric ez-defter*” ve “*Resim akçesi*” gibi bahanelerle aşiretlerden fazladan vergi talep etmesidir.²²⁴

²¹⁸ Gündüz, a.g.t., 1996, s.119.

²¹⁹ BOA, MVL.719/130, s.1, R.10 Kânûn-ı evvel 1281 (22 Aralık 1865)

²²⁰ Enver Çakar, *17.YY. Halep Eyâleti*, Fırat Üniversitesi Tarih Şubesi Yayınları, Elâzığ, 2006, s.170.

²²¹ BOA, YEE 131/30, s.13, H.16 Kânûn-ı Sâni 1312 (26 Ocak 1897)

²²² Faruk Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Örneği*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s.219.

²²³ Kemal Kaya, *Tanzimât'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar*, A.Ü. D.T.C.F. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.26, Sayı 41, Ankara, 2007, ss. 101-112.

²²⁴ Üner, a.g.e., ss.32-33.

1811-1839 yılları arasında bütün mukâataalar merkezden tayin edilen vali, mütesellim veya voyvodalara iltizam usulü ile verilerek idare edilmiştir.²²⁵ Voyvodalar tarafından idare edilen arazilerin gelirleri sultanlara, havass-ı humâyûna, beylerbeylerine, sadrazamlara, vezirlere ve sancak beylerine tahsis edilmiştir.²²⁶

3.3.3. Kethüdâ

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda aşiretlere mensup veya tâbi olan cemaatlerin başındaki idarecilere “*Kethüdâ*” denmiştir. Birbirleriyle akraba olan oymaklar genellikle on ile seksen haneden bazen de yüz veya daha fazla haneden meydana gelmekteydi.²²⁷ Kethüdâlar, aşiret reisinin hükümete arz etmesi ve aşiret ihtiyarlarının tavsiyesi ile atanmıştır. Kethüdâlık da aşiret reisliği gibi kardeşten kardeşe veya babadan oğula geçebilirdi. Aşiret mensuplarına zulüm eden kethüdâlar görevlerinden alınırdı.²²⁸ Örneğin 28 Mayıs 1856 tarihinde Urfa sancağındaki Suruç Ovası’na yerleşmiş olan Karakeçili, Didanlı ve Kurtgânlı oymaklarının kethüdâsı ve aynı zamanda meclis azâsı olan Hacı İsmail Malik halka kötü davrandığı için azâlık görevinden alınmıştır.²²⁹

I. Süleyman döneminde Anadolu’daki Oğuz boylarına mensup aşiretler cemaat adı altında küçük gruplara bölünmüştür. Bölünen bu cemaatlerin başına “*Kethüdâ*” veya “*Beğ*” adı verilen idareciler tayin edilmiştir. Örneğin Yeni-il Türkmenleri, Bozulus Türkmenleri ve Halep Türkmenlerinin oluşturduğu federasyonlar bu şekilde örgütlenmiştir.²³⁰

Kethüdâlar, kanunen tayin edilen vergi miktarını da voyvodalara ödemeyi taahhüt etmişlerdir. Kethüdâ, belirlenen meblâğı her yıl reisi olduğu cemaatten toplayarak bağlı olduğu voyvodaya teslim etmiştir. Vergi toplamada zayıf kalan kethüdâlar azledilmişlerdir.²³¹

²²⁵ Mehmet Genç, İltizâm, *TDV. İA.*, C.22, İstanbul, 2000, ss.154-158.

²²⁶ İbrahim Yılmazçelik, Malî ve İdarî Bir Birim Olarak Diyarbakır Voyvodalığı, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.III, Kısım: 3, Ankara, 2002, ss. 1209-2047.

²²⁷ Söylemez, *a.g.e.*, s.221.

²²⁸ Mehmet Canatar, Kethüdâ, *TDV. İA.*, C.25, İstanbul, 2002, ss.332-334.

²²⁹ BOA, A.} MKT. UM. 238/11, H.23 Ramazan 1272 (28 Mayıs 1856)

²³⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, s. VIII.

²³¹ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s. 15.

Oymak ve cemaatlerin başında bulunan kethüdâların birçok görev ve sorumluluğu vardı. Kethüdâlar başlarında buldukları cemaat veya oymağın her türlü hareketinden sorumluydu. Aşiretin devlete olan borcunun tahsil edilmesinde boy beyleri kadar kethüdâlar da sorumluydu.²³² Kethüdâlar fazla vergi talep eden yöneticilere karşı idare ettiği oymağın haklarını korumuşlardır.²³³

3.3.4. Ağa

XIX. yüzyılda Urfa sancağında yaşayan aşiretlerin yönetim kadrosunda yer alan diğer bir idareci de ağalardır. Ağalık da kethüdâlık gibi genellikle babadan oğula geçmiştir. Ağa'nın tayin edilmesinde aşiret halkının da belirleyici bir etkisi olmuştur.²³⁴ Bazı dönemlerde ağalar doğrudan devlet yetkilileri tarafından atanmıştır.²³⁵ Örneğin, 4 Şubat 1860 tarihinde Siverek'e bağlı Karakeçili Aşireti'nin müdürlüğüne Hasan Ağa tayin edilmiştir.²³⁶

Aşiretlerin başında bulunan ağalara yaptıkları faydalı işlerden dolayı çeşitli rütbelere verilmiştir. Örneğin Milli reisi Timur Ağa, 1801 yılında vezirlik rütbesiyle Rakka valiliğine getirilmiştir.²³⁷ Yine 1897 yılında Bucak Aşireti'nin başında bulunan Osman Ağa'ya mir-i miranlık rütbesi verilmiştir.²³⁸

Osmanlı merkezi hükümeti, 1847 yılında üretimi artırmak ve boş arazileri tarıma açmak amacıyla bir kanun çıkarmıştır. Bu kanun doğrultusunda topraklar çiftçilere dağıtılmaya başlanmıştır. Fakat yerleşik hayata geçen aşiret mensuplarına fazla toprak verilmemiş, topraklar daha çok aşiret reislerinin adına kaydedilmiştir. Bu durum

²³² Söylemez, *a.g.e.*, s.222.

²³³ Ögüt, *a.g.t.*, 2013, s.90.

²³⁴ Abdullah Saydam, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dâir Gözlemler, Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 2000, s.217.

²³⁵ Söylemez, *a.g.e.*, s.224.

²³⁶ BOA, A.) MKT. UM. 394/57, s.1, H.12 Receb 1276 (4 Şubat 1860)

²³⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C. VII, s. 170.

²³⁸ BOA, İ. TAL. 115/11, H.05 Safer 1315 (06 Temmuz 1897)

sonraki yıllarda aşiret reislerinin büyük toprak ağalarına dönüşmesine neden olmuştur.²³⁹

3.3.5. Kadı

Kaza adı verilen yerleşim yerlerinde, belirli bir süreliğine mülki idare amiri, yerel yönetici ve emniyet müdürlüğü görevlerini yerine getirmek için merkezi yönetim tarafından atanan, şer'î ve idari yargıdan tek başına sorumlu olan bir kamu görevlisiydi.²⁴⁰

Osmanlı Devleti konargöçer aşiretlerin davalarına bakması için aşiretlerle birlikte konup göçen bir kadı veya kadı nâibi tayin etmiştir. Aşiretlerle birlikte hareket eden bu kadı ve naiblerin görevi aşiret içindeki anlaşmazlıkları hukuk kuralları çerçevesinde çözmektir.²⁴¹

3.3.6. Tanzimat Döneminde Aşiret İdaresindeki Düzenlemeler

Osmanlı Devleti XVII. yüzyıl başlarından itibaren duraklamaya başlamıştır. Duraklama sadece siyasi alanda değil idari ve ekonomik alanlarda da yaşanmıştır. Başa geçen padişahlar duraklamayı engellemek amacıyla idari, askeri ve ekonomik alanlarda bazı düzenlemelere başvurmuştur. Fakat yapılan bu düzenlemeler de devletin eski gücüne kavuşması için yeterli olmamıştır.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avusturya, Rusya ve İran gibi devletlerle sık sık savaşlara girilmesi Osmanlı ekonomisini ve toplum yapısını olumsuz etkilemiştir. 1804 yılında Sırp isyanı ile başlayan ayrılıkçı isyanlar Osmanlı'yı iç ve dış politikada zor duruma düşürmüştür.

²³⁹ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.75.

²⁴⁰ Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 10, 2014, s. 71.

²⁴¹ BOA, C. DH, 181/9017, H.10 Muharrem 1156 (6 Mart 1743) tarihinde Rakka valisine ve sair kişilere hitaben yazılan fermana: "...*Ruha kâdısına tâbi' Begdili Türkmeni ahâlileri südde-i sa'âdetime arz-ı hal edib karye-i mezbûreden eşirrà ve mütegallibeden İsmail ve Bekir ve Cuma nâm kimesneler kendi hallerinde olmayıb şer'î ve gammadz olub dâimâ kâdı ve nâib ve mütesellim ve voyvoda ve subaşı ve sâ'ir ehl-i arz tâifesinin yanlarına varub fukarâ-yı hilâf vâki-i mevâdd istinâdıyla gamz ve bi-gayr-i hakkın akçeleri alınmağa bâis...*"

Osmanlı Devleti, kendi tebası durumunda olan gayrimüslimleri bünyesinde tutmak ve Mehmet Ali Paşa isyanında Avrupalı devletlerin desteğini almak amacıyla 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermânı'nı ilan etmiştir.²⁴² Gülhane-i Hattı Hümayûn olarak da adlandırılan bu fermanın ilanından sonra 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı, 23 Aralık 1876 tarihinde de I.Meşrutiyet ilan edilmiştir. 1839 ve 1876 yılları arasındaki Tanzimât döneminde idari anlamda bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen reformların üç temel hedefi vardır. Bunlar;

- Halkın ekonomik ve sosyal refâhını yükseltmek.
- Osmanlıcılık fikri doğrultusunda Osmanlı sınırları içinde yaşayan gayrimüslimlere eşit haklar vererek kaynaşmış bir toplum oluşturmak.
- Görünürde yarı özerk olan fakat bağımsız bir güç gibi hareket eden yerel yöneticiler üzerinde denetimi artırmak ve onları merkezi otoritenin emri altına almak.²⁴³

Bu hedefler doğrultusunda devlet doğuda ve güneyde bağımsız hareket eden aşiretleri kendi kontrolüne almak istemiştir. Çünkü aşiretler buldukları bölgelerde kendilerini bağımsız birer güç olarak görmüş ve sürekli birbiriyle mücadele ederek bölgede devlet otoritesini zayıflatmışlardır. 1865 yılında Çukurova'daki aşiretlerin kontrol altına alınması için “*Fırka-i İslâhiyye Ordusu*” Çukurova'ya gönderilmiştir.²⁴⁴ Devlet, taşrada otoritesini artırmak amacıyla sadece askeri tedbirlerle başvurmamış bunun yanında bazı idari tedbirler de almıştır. Nitekim bu doğrultuda aşiretlerin çoğunlukta oldukları yerlere nahiye ve kaza statüsü vermiştir. Aşiretlerin bu şekilde idari teşkilat içerisine alınması hem vergilerinin toplanmasını kolaylaştırmış hem de devletin bölgedeki otoritesini artırmıştır.

²⁴² Ali Akyıldız, *Tanzimat*, TDV. İA., C.40, İstanbul, 2011, ss.1-10.

²⁴³ Moshe Ma'oz, *Tanzimâtın ilk yıllarında modernleşme hareketinin Suriye siyâseti ve toplumu üzerindeki etkisi*, (Çev. Hayrettin Pınar), H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu (Der.), *Tanzimât içinde* (265-289). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, (2012), s.269.

²⁴⁴ M. Fatih Sansar, 19. Yüzyılda Çukurova Türkmen Aşiretleri I: Cerid ve Tecirliiler, *Osmanlı Hâkimiyet Sahası Çalışmaları Dergisi*, C.III, Sayı 5, Ağustos 2013, ss.1-17.

İdari birime dönüştürülen aşiretlerin başına bir aşiret müdürü, bir boy beyi ve bir de kâhya atanmıştır. Ayrıca aşiretlerin diğer aşiretlerle ilişkilerini düzenlemek ve kendi içlerindeki sorunlarını çözmek amacıyla “*Aşiret Meclisleri*” oluşturulmuştur. Aşiret mensupları arasındaki sorunları hukuk kurallarına göre çözmek amacıyla da bir de “*Kadı*” görevlendirilmiştir.²⁴⁵

3.3.6.1. Aşiret Müdürü

18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere il meclislerine girme hakkı tanınmıştır. Rusya ve Avusturya-Macaristan gibi devletler Osmanlı Devleti’ne nota vererek var olan nahiyelerin ıslâh edilmesini ve yeni nahiyeler kurularak Hıristiyan ahâlinin de bu nahiyelerin meclislerine dâhil edilmesini istemişlerdir. Bu talepler doğrultusunda Meclisi Vükelâ, 6 Nisan 1876 tarihinde İdare-i Nevahi Nizamnâmesini çıkartmıştır. Bu düzenleme ile nahiyelerde müdür, müdür muavini, meclis, meclis üyeleri, kâtip ve güvenlik güçlerinin bulunması zorunlu hale getirilmiştir.²⁴⁶ Kazalara müdür olarak atanan kişilerin kefâlete bağlanması usulü getirilmiştir. Bu kefâlet merkezi hükümet tarafından talep edilmiştir. Kefâletlerde müdürün halktan fazla para talep etmeyeceği ve herhangi bir uygunsuzluğa karışmayacağına dair çeşitli te’ahhütler alınmıştır. Aşiret reislerinin kazalara müdür olarak atanması sırasında da bu tür kefâletler talep edilmiştir. Örneğin 1850 yılında Milli Aşireti’ne müdür olarak atanan Ali Bey’den bu tür bir te’ahhüt alınmıştır.²⁴⁷ Belli bir bölgeye yerleşmiş aşiretler idari birim olarak nahiye, kaza veya sancak statüsünde idare edilmiştir.²⁴⁸ Örneğin Rakka ve Urfa arasına yapılan iskânlarda Yeni-il ve Halep’ten getirilen Türkmenler, Colab Nehri kıyısına yerleştirilmiş ve buraya “*Türkmân Colabı Nahiyesi*”²⁴⁹ adı verilmiştir. Yine bu doğrultuda Suruç ve Birecik arasına yerleşmiş olan Berâzi Aşireti’nin yaşadığı

²⁴⁵ Şahin, *a.g.e.*, 2006, ss.198-199

²⁴⁶ İlber Ortaylı, *Tanzîmât Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, ss. 102-105.

²⁴⁷ Fatma Akın, 19. Yüzyılın ikinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyeti, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Bahar-2020, (32), ss.59-70.

²⁴⁸ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s. 20.

²⁴⁹ BOA, HH. İ. 23/8, H.07 Receb 1273 (3 Mart 1857)

bölgeye “*Berâzi kazası*”²⁵⁰, Birecik’teki Barak Aşireti’nin yaşadığı bölgeye “*Barak nahiyesi*”²⁵¹, Urfa sancağında yaşayan Döğür Aşireti’nin yerleştiği bölgeye “*Döğür nahiyesi*”²⁵², Karacadağ civarına yerleşmiş olan Karakeçili Aşireti’nin yaşadığı bölgeye “*Karakeçili kazası*”²⁵³, Siverek civarına yerleşen Bucak Aşireti’nin yaşadığı bölgeye “*Bucak nahiyesi*”²⁵⁴ ve Gerger Aşireti’nin yaşadığı bölgeye de “*Gerger kazası*” adı verilmiştir. Bu nahiyeler ve kazaların idaresi aşiret müdürlerine bırakılmıştır.²⁵⁵

Aşiretlerin başına tayin edilen müdürler, aşiret halkının idaresinden sorumlu olup aşiretin diğer aşiretlerle ve devletle olan ilişkilerini düzenlemişlerdir. Ayrıca vergilerin toplanmasında merkezi idareye yardımcı olmuşlardır. Görevlerini yerine getiremeyen aşiret müdürleri görevlerinden alınarak yerlerine yeni müdürler tayin edilmiştir. Örneğin, Karakeçili Aşireti’nin müdürü olan Eyüp Bey 4 Şubat 1860 tarihinde görevinden alınmış ve yerine Hasan Ağa tayin edilmiştir.²⁵⁶ Tayin edilen bu aşiret müdürlerine belli miktarda maaşlar ödenmiştir. Örneğin, Berâzi Aşireti’ne mensup hanelerin yaşadığı Berâzi kazasının müdürüne 1842, 1843 ve 1844 yıllarında 2.500’er kuruş maaş ödenmiştir.²⁵⁷

3.3.6.2. Aşiret Müdür Vekilleri

Aşiret müdürlerine idari anlamda yardımcı olmaları için “*Aşiret Müdür Vekilleri*” tayin edilmiştir. Tayin edilen Aşiret Müdür Vekilleri’ne

²⁵⁰ BOA, MVL. 262/21, H.23 Zî'l-hicce 1269 (27 Eylül 1853)

²⁵¹ BOA, İ. MVL. 486/22035, H.06 Muharrem 1280 (23 Haziran 1863)

²⁵² BOA, MVL. 336/9, H.02 Ramazan 1269 (9 Haziran 1853)

²⁵³ BOA, A.) MKT. NZD. 103/105, H. 02 Rebî'ül-evvel 1270 (3 Aralık 1853)

²⁵⁴ BOA, NFS. d. 2703, H.01 Zî'l-hicce 1258 (3 Ocak 1843)

²⁵⁵ BOA, İ. MVL. 270/10380, H.18 Receb 1269 (27 Nisan 1853)

²⁵⁶ BOA, A.) MKT. UM. 394/57, s.1, H.12 Receb 1276 (4 Şubat 1860)

²⁵⁷ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziye'l-âhîr 1262 (10 Haziran 1846) tarihinde Anadolu Ordu-yı Hümayunu Müşiri Osman Paşa'nın valiliği sırasında gönderilen tahrirat üzerine Meclis-i Vâlâ'dan yazılan mazbatanın arzına dair tezkirede: “*Rakka eyâletinde güzêrân iden elli sekiz ve dokuz ve altmış senelerinde cânib-i hâzine-i celîle-i mâliyeye müretteb olan emvâl-ı mîrîyyeden mâ'adâ hâric olarak vukû' gelen tevziât ve tahsîlât mikdârını miyân-ı müfredât defteri... Berâzî Aşiret Müdürü (1)258 senesi 2.500 guruş, (1)259 senesi 2.500 guruş, (1)260 senesi 2.500 guruştur.*”

merkezi idare tarafından maaş bağlanmıştır. Örneğin, 18 Temmuz 1850 tarihinde Milli Aşireti Müdür Vekilliği'ne 200 kuruş maaşla Ali Bey atanmıştır. Milli Aşireti, Ali Bey'e ödedikleri maaşın yıllık vergilerden düşürülmesini talep etmiştir.²⁵⁸

3.3.6.3. Meclis Azâlığı

Islahat Fermanı ile Osmanlı sınırları içinde yaşayan gayrimüslimlere sancak ve kaza meclislerine katılma hakkı verilmiştir. 1864 ve 1871 yıllarında yerel yönetimlerde bazı düzenlemeler yapılmış ve taşrada vilayet, livâ ve kaza meclisleri oluşturulmuştur. Bu meclisler, vilayetlerde “*Vilayet İdare Meclisi*”, livâlarda “*Livâ İdare Meclisi*” ve kazalarda da “*Kaza İdare Meclisi*” adıyla kurulmuştur. Kurulan bu meclislere genellikle aşiret reisleri kendi aşiretlerini temsilen azâ olarak katılmıştır.²⁵⁹

²⁵⁸ BOA, İ. MVL. 176/5250, s.1, H. 08 Ramazan 1266 (18 Temmuz 1850) tarihli olup Milli Aşireti Müdür Vekili Ali Bey'in maaşına dair bilgi veren belgede: “...müdür bulunanların mesârifine tahsîsen altmış altı senesi Mart ayından itibâren şehriye iki yüz guruş maaş ta'yîn olunub ma'âş-ı mezbûr dahi vergi-i seneviyemize ilâve ve mâh be mâh meclisimiz ma'rifetiyle ve bizim ma'rifetimizle tarafına i'tâ olunmak üzere müsâade buyrulduğu...”

²⁵⁹ BOA, A.} MKT. UM. 238/11, H.23 Ramazan 1272 (28 Mayıs 1856)

4. AŞİRETLERİN URFA SANCAĞINA İSKÂNİ

Osmanlı Devleti'nin XV. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu'dan Balkanlara doğru gerçekleştirdiği iskânların sebebi Balkanlarda İslâmiyet'i yaymak ve Balkanların Türkleşmesini sağlamaktı. Bu doğrultuda Konya ve çevresinden tehcir edilen birçok Avşar Türkü, Balkanlara iskân edilmiştir. XVII, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda gerçekleştirilen iskânlar Balkanlardan ziyade Anadolu ve Suriye topraklarına gerçekleştirilmiştir. Bu iskânların birçok ekonomik, sosyal, askeri ve idari sebebi bulunmaktadır. Bu sebepler üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır.

4.1. İskânların Nedenleri

4.1.1. Ekonomik ve Sosyal Sebepler

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıldan itibaren güç kaybetmeye başlamış ve bu zayıflamanın da etkisiyle sonraki yüzyıllarda girdiği savaşlarda yenilgiler almıştır. Alınan bu yenilgiler neticesinde devletin gelirleri azalmış ve sosyo-ekonomik dengesi bozulmuştur. Yapılan bu savaşların etkisiyle Anadolu'nun bazı bölgelerinde karışıklıklar çıkmış ve iç düzen bozulmuştur. Devletin bu karışıklıkları bastırmak için uzun bir mücadeleye girmesi ekonomik yapının daha da bozulmasına neden olmuştur. Savaşların getirdiği mali külfetler yeni vergilerin alınmasına ve var olan vergi miktarlarının da artırılmasına ortam hazırlamıştır. Bu vergilerin başında halktan olağanüstü durumlarda alınan "*İmdâd-ı Seferiyye Vergisi*" gelmektedir. Bu yeni vergi talepleri Anadolu'nun bazı bölgelerinde büyük nüfus dalgalanmalarına neden olmuştur. Bu vergileri ödeyemeyecek durumda olanlar ve ödemek istemeyenler yerlerini terk ederek farklı bölgelere göç etmişlerdir. Bu durum toplumsal yapının daha da bozulmasına neden olmuştur.²⁶⁰

Osmanlı Devleti, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa çevresine yaptığı iskânlarla boş toprakları tarıma açmayı, harap olmuş bölgeleri yeniden imar etmeyi ve konargöçer aşiretlerden aldığı vergiyi düzenli bir

²⁶⁰ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1991, ss.28-31.

şekilde toplamayı hedeflemiştir.²⁶¹ Örneğin, 1865-1866 yıllarında ‘Ubâde, Benî Amir, Benî Asir, Benî Ayis, Benî Esed, Benî Hüseyin, Benî ‘İcil, Benî Muhammed, Benî Naif, Benî Yusuf, Benî Zeyd, Beraki, Cümeyle, Ebu’l-Asâf, El-Cerâd, Ebu Hâmis, El-Avn, Hacı, Havas, Hubeydi, Meşhûr, Na‘im ve Tammah aşiretlerine mensup 2.790 hane Urfa sancağına yerleşmiştir. Bu aşiretler iskân bölgelerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşmış, vergilerini devlete ödemişlerdir.²⁶²

4.1.2. Askeri Sebepler

XVIII. yüzyılda Aneze, Şemmer ve Tayy gibi Arap aşiretler Irak ve Suriye çöllerini geçip Urfa sancağındaki kaza ve nahiyeleri yağmalamıştır. Arap aşiretlerinin bu yağma hareketleri bölgeyi ekonomik, sosyal ve idari anlamda istikrârsızlığa sürüklemiştir. Devlet yetkilileri bu saldırıları engellemek amacıyla Anadolu’nun farklı bölgelerinde bulunup taşkınlık yapan Türkmen ve Ekrâd aşiretleri Urfa, Rakka ve Mardin civarına iskân etmiştir. Böylece devlet, Arap aşiretlerine karşı göçebe Türkmen ve Ekrâd aşiretleri askeri bir denge unsuru olarak kullanmıştır. Rakka ve Urfa civarına yerleştirilen Türkmen aşiretler bu Arap aşiretleriyle sık sık karşı karşıya gelmiştir.²⁶³ Örneğin, Urfa sancağına bağlı Suruç ve Birecik kazaları civarına yerleşmiş olan Gökçe Öyük Türkmenleri, Aneze eşkıyasıyla birçok kez çarpışmıştır. Sayıca kalabalık olan Aneze eşkıyası karşısında zayıf düşen Gökçe Öyük Aşireti, 1848 yılında iskân bölgesini terk ederek farklı bölgelere göç etmiştir.²⁶⁴

4.1.3. İdari Sebepler

Aşiretler, yaşam tarzlarının kendilerine sunduğu şartlardan dolayı merkezi yönetimin koyduğu kanunlara uymak istememişlerdir. Bu durum bazen idarecilerle aşiret mensuplarını karşı karşıya getirmiştir. Örneğin 22 Kasım 1861 tarihinde Suruç kazasında yaşayan Peştemânlı Aşireti’ne

²⁶¹ Gülfettin Çelik, Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası, *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Divân, 1999, Sayı 1, ss. 49-110.

²⁶² BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866); Bu belge Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi envanterine H.29 Zîl-hicce 1295 tarihli olarak kaydedilmiştir.

²⁶³ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.45.

²⁶⁴ Öğüt, *a.g.t.*, s.93.

eşkıyalar tarafından saldırı düzenlenmiş ve bu saldırıda birçok hayvanları gasp edilmiştir. Peştemânlı reisi, mağduriyetlerinin giderilmesi için Suruç kazasının müdürüne başvurduğunda, kaza müdürü tedbir almak yerine Peştemânlı Aşireti'ne mensup 50 haneyi Rumkale ve Birecik taraflarına iskân etmiştir. Bu durum üzerine aşiret reisleri kaza müdürünü ilgililere şikâyet etmiştir.²⁶⁵ Yine 14 Haziran 1862 tarihinde Urfa sancağındaki idarecilerin baskısından dolayı Döğër Aşireti'ne mensup 800 hane, reisleri ile birlikte Urfa'dan ayrılarak Siverek çevresine yerleşmek istemiştir. Kendilerine izin verilmemesi durumunda Urfa dışında başka bir bölgeye yerleşmek istediklerini ilgililere bildirmişlerdir.²⁶⁶

4.1.4. Doğal Afetler ve Çevresel Faktörler

Yerleşik hayata geçen aşiretler, geçimlerini tarımla sağlamaya çalışmıştır. Yerleştikleri bölgelerde yaşanan doğal afetler zaten tarım konusunda tecrübeli olmayan aşiretleri ciddi manada zora düşürmüştür. Bu durumda aşiretler hem geçimlerini temin etmekte zorlanmış hem de devlete ödemeleri gereken vergileri ödeyememişlerdir. Yaşanan doğal afetler sonrasında bazen aşiret reisleri yetkililere başvurarak iskân bölgelerinin değiştirilmesi talebinde bulunmuştur. Örneğin, 22 Aralık 1865 tarihinde Döğërli reisleri yetkililere başvurarak yerleştikleri köylerin altı yıldan beri çekirge ve kıvımlı denilen böceğin saldırısına uğradığını ve bu durumun aşiret mensuplarını çok zor duruma düşürdüğünü ifade etmiştir. Bu durum karşısında kendi tabiiyetlerindeki hanelerle birlikte Siverek'e bağlı Çem nahiyesine iskân edilmelerini istemişlerdir.²⁶⁷ Reislerin bu talepleri yetkililer tarafından kabul edilmiştir.²⁶⁸

4.1.5. Aşiretlerin Eşkıyalık Hareketleri

Konargöçer durumda olan aşiretlerin hareket halinde olması onların bazı asayiş sorunlarına karışmalarına neden olmuştur. Aşiretler bazen besledikleri hayvanları yerleşiklerin ekili tarlalarına salmış ve ekinlerin zarar görmesine sebep olmuşlardır. Bazen de savunmasız olan

²⁶⁵ BOA, MVL. 381/133, H.19 Cemâziye'l-âhir 1278 (22 Aralık 1861)

²⁶⁶ BOA, MVL. 631/19, H.16 Zî'l-hicce 1278 (14 Haziran 1862)

²⁶⁷ BOA, MVL.719/130, s.1, R.10 Kânûn-ı evvel 1281 (22 Aralık 1865)

²⁶⁸ BOA, MVL.719/130, s.3, H.20 Şevvâl 1282 (8 Mart 1866)

köy ve kazaları yağmalamışlardır. Osmanlı Devleti, bu durumlarda çoğu zaman aşiretleri suçlu bulmuş ve onları cezalandırmak amacıyla farklı bölgelere iskân etmiştir. Arşiv belgeleri arasında bu tür taşkınlıkları konu alan birçok belge bulunmaktadır. Örneğin, Beydili Aşireti'ne mensup bir miktar hane Hısn-ı Mansur civarındaki köyleri yağmalayarak ekili arazileri tahrip etmiştir. İdareciler, taşkınlık yapan Beydili hanelerinin bir kısmını şer'î ve örfî hukuk doğrultusunda cezalandırmış, bir kısmını da iskâna tâbi tutmuştur.²⁶⁹

Bozok sancağında taşkınlık yaptıkları için iki kez Urfa ve Harran civarına iskân edilen Beydili haneleri²⁷⁰ iskân bölgesini terk edip tekrar eski yurtları olan Bozok çevresine dönmüşlerdir. Burada rahat durmayarak taşkınlık faaliyetlerine devam ettikleri için bir kez daha Harran nahiyesine iskân edilmişlerdir.²⁷¹ Yine 22 Aralık 1890 tarihinde Bozok sancağının Zile kazasında oturan Beydili Aşireti'ne mensup 15 hane taşkınlık yaptıkları için Urfa ve Rakka arasına iskân edilmiştir.²⁷²

4.2. Urfa Sancağı ve Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar

XVII. ve XIX. yüzyıllar arasında birçok aşiret iskâna tabi tutulmuştur. İskâna tabi tutulan aşiretlerin bir kısmı Rumeli, Kıbrıs, Çukurova, İç-el, Tarsus, Sivas, Erzurum, Konya ve Karaman gibi yerlere iskân edilirken bir kısmı da Urfa ve Rakka arasındaki bölgeye iskân edilmiştir.

4.2.1. XVII. Yüzyılda Urfa Sancağı ve Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar

Osmanlı Devleti zayıflamaya başlayınca Anadolu'daki bazı aşiretler buldukları bölgelerde bağımsız hareket edip asayişsizliğe sebep olmuşlardır. Bu asayişsizliğin giderilmesi ve güneydeki Arap aşiretlerin kontrol altına alınması için 21 Ocak 1691'de Rakka Beylerbeyi olan Kadızade Hüseyin Paşa'ya bir fermân gönderilmiştir. Bu fermânda İç Anadolu ve Halep çevresindeki bazı aşiretlerin cemaatleriyle birlikte

²⁶⁹ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.43.

²⁷⁰ Yozgat çevresinde yaşayan Beydililer, Badılı olarak bilinir.

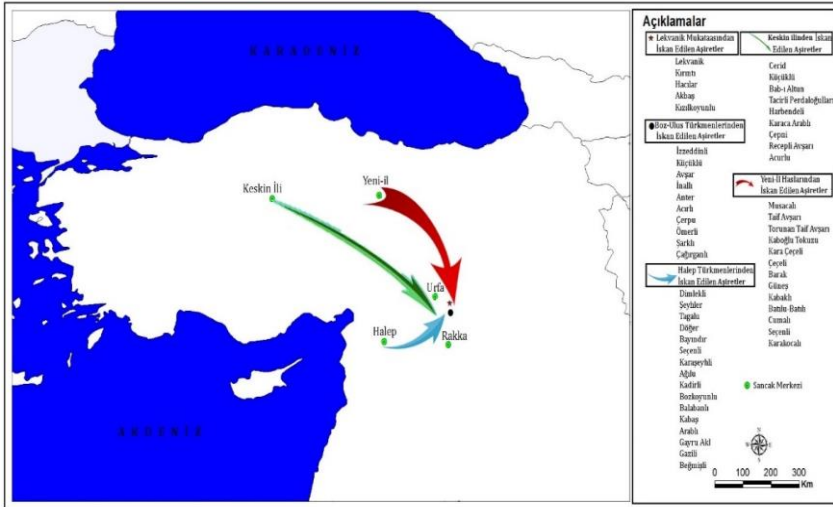
²⁷¹ BOA DH. MKT, 104/12, H. 23 Muharrem 1311 (6 Ağustos 1893)

²⁷² BOA DH. MKT, 1794/51, H.10 Cemâziye'l-evvel 1308 (22 Aralık 1890)

Urfa, Harran ve Rakka civarına iskân edilmesi istenmiştir. İskân edilen aşiret ve cemaatler,

- Halep Türkmenlerinden Dimlekli, Şeyhler, Tagalu, Döğer, Bayındır, Seçenli, Karaşeyhli, Ağılı, Kadirli, Bozkoyunlu, Balabanlı, Kabaş, Arablı, Gayru Akl, Gazili, Begmişli;
- Yeni-il Haslarından Musacalı, Taif Avşarı, Torunan Taif Avşarı, Kabağlı Tokuzu, Çeçeli, Kara Çeçeli, Barak, Seçenli, Karakocalı, Güneş cemaatleri ile Beydili taifesine mensup Kabaklı, Cumalı, Batılı cemaatleri;
- Lekvanik Mukâtaasından Lekvanik, Kırıntı, Hacılar, Akbaş, Kızılköyünlü;
- Bozulus Türkmenlerinden İzzeddinli, Küçükülü, Avşar, İnallı, Anter, Acırlı, Çerpu, Ömerli, Şarklı, Çağıranlı ve Keskin ilinden Cerid, Küçükülü, Bab-ı Altun, Tecirli Perdeloğulları, Harbendeli, Karaca Arablı, Çepni, Recepli Avşarı, Acurlu aşiret ve cemaatleridir.

Harita 4.1. 1691’de Urfa ve Rakka Arasına İskân Edilen Aşiretler

Kaynak: Çelikdemir, *a.g.t.*, s.93-99’deki bilgilerden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

İskâna tabi tutulan aşiret ve cemaatler, Urfa ve Rakka arasında belli bir plan doğrultusunda yerleştirilmiştir. Bu aşiretlerin bir kısmı Urfa, Harran ve Bozabâd çevresine yerleştirilirken bir kısmı da Urfa ve

Rakka arasındaki Belih Nehri'nin doğu ve batısına yerleştirilmiştir. Zikredilen yerlere yerleştirilen aşiret ve cemaatlerin hane sayılarıyla yerleştirildikleri bölgeler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4.1. XVII. Yüzyılda Urfa ve Rakka Çevresine İskân Edilen Aşiretler

Sr	Aşiret ve Oymaklar	Aşiret Kethüdâsı	İskân Yeri	Hane
Belih Nehri'nin Batı Yakasına İskân Edilenler				
1	Arablı	Ganem Kethüdâ bin Musa	Harime Nehri	31
2	Begmişli	Ganem bin El Hac Ali	Heyşe, Üskürle bendleri	136
3	Bozkoyunlu Kılıç Beyi	Firuz Bey Oğlu Şahin Bey	Hayabendi, Sehlan nehirleri arası	399
4	Bozkoyunlu Ali Beyli	Seyfhan bin İsmail Bey	Sehlan Bendi'nin sonuna kadar olan bölge	226
5	Dögerli ve Kara Kocalı	Ali bin Seyf	Tel Semen Nehri	42
6	Kadirli	Sevindik Kethüdâ	El Ass Nehri	36
7	Kara Şeyhli	Assaf Kethüdâ ve Kul İdrisoğlu	Arasık Nehri	81
8	Kara Şeyhli	Ebuseyf oğlu Emirza Ali ve Ali Abbasoğlu	Ebu Şakka Nehri	41
9	Kara Şeyhli	Musaşeyhoğlu ve Uğurlu Şeyhoğlu	Ebu Rakka Nehri	31
10	Kazlı	-	Rahbe Nehri	48
11	Barak ve Çağıranlı	İnal Kethüdâ	Salihkiye, Yeknib ve Ramman Nehri çevresine	300
Toplam				1.371
Belih Nehri'nin Doğu Yakasına İskân Edilenler				
12	Dimlekli	Kasımoğlu Satılmış Kethüdâ	Hammam Nehri	136
13	Musacalı	Bayezid Kethüdâ	Huzeyme Nehri	513
14	Bayındır	Halid Kethüdâ	Deys ve Atik nehirleri	108
15	Çeçeli	Köse Yakup Kethüdâ	Cedid Nehri	94
16	Kabağılı Tokuzu	Hacı İvaz Kethüdâ	Şimine Nehri	39
17	Taif Avşarı	Receboğlu Bekir Bey bin Halil Bey	Tel-Şemmer ve Tel-Zeydan nehirleri	257
Toplam				1.147
18	Güneş	-	İskân bölgesinde yer kalmadığı için Sarıkamış köyüne iskân edildi.	36
Toplam				36
Ruha²⁷³ Şehir Merkezi ve Köylerine İskân Edilenler				
19	Kızılkoyunlu	Lekvanik'e tabi	Kızılcı köyü	17
20	Kızılkoyunlu	Lekvanik'e tabi	Köniviranı köyü	10
21	Kızılkoyunlu	Lekvanik'e tabi	Kabdeğirman köyü	12

²⁷³ Ruha, Urfa'nın eski adıdır.

22	Kızılköyünlü	Lekvanik'e tabi	Göbekli köyü	11
Toplam				50
Bozabâd Nahiyesine İskân Edilenler				
23	Anterli	-	Terkozma, BAğviranı, Şeyh Zeliha, Ortaviran, Karacaviran köyleri ve İlhan mezraası	134
Toplam				134
Harran Nahiyesine İskân Edilenler				
24	Cerid ve Bab-ı Altun	Musa Bey bin Ömer	Akçakale	127
25	Küçükülü	-	Aktepe köyü ile Kazıklı ve Zenbur mezraaları	50
26	Üsttürkânlı	Murad Kethüdâ	Harran İç Kalesinin Rakka'ya olan kapısına kadar	32
27	Türkânlı	Üsttürkânlı'ya tabi	Çataltepe, Tel İdris ve Büyüksıcaşehri köyleri	59
28	Türkânlı	Üsttürkânlı'ya tabi	Tel Şinan ve Tel Mahruk köyleri	71
29	Delikanlı	Üsttürkânlı'ya tabi	Torbalı Tımar ve Kurt Tepesi köyleri	38
30	İrişvanlı	Abdal Bey	Harran Kalesinin Urfa Kapısından Arslantaş'a kadar	29
31	İrişvanlı	Abdal Bey	Tel Nasır ve Şah Veli Torucu köyleri	31
32	İrişvanlı	Abdal Bey	Eski Harran köyü	26
33	İrişvanlı	Abdal Bey	Kesne Tepesi köyü	18
34	İrişvanlı	Abdal Bey	Menaği ve Ağıl köyleri	13
35	Kürdikanlı	Şedid Bey	Keberli ve Deynek köyleri	19
36	Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Tel Ganem diğer adı Keyran	30
37	Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Harran Kalesinin Rakka kapısından Halep Kapısına kadar olan yer.	17
38	Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Kaydu köyü	13
39	Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Sehrinceli köyü	29
40	Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Küçük Minare, Derviş Torucu ve Çukurtorecu	46
41	Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Tel Hintâ köyü	29

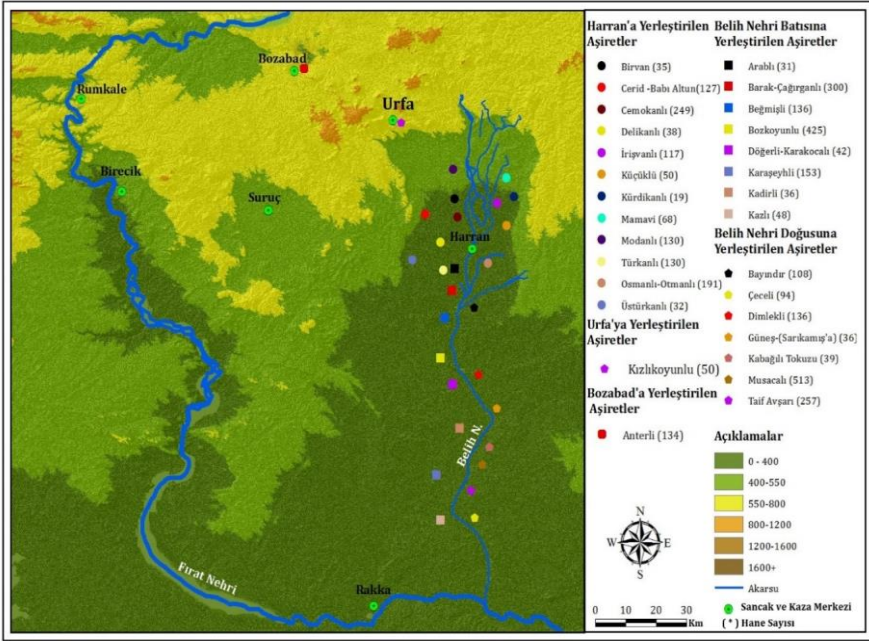
42	Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Kızıl Humeyre köyü	27
43	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Arslantaş'tan Bağdat Kapısı'nın içkalesine kadar	39
44	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Mağara köyü	16
45	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Tahir Torcu	28
46	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Aygır Torcu	21
47	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Tel Şebib diğer adı Belkapısı	22
48	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Şürece i Sağır köyü	15
49	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Şürece i Kebir köyü	20
50	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Köprücük mezraası	16
51	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Kozan köyü	20
52	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Akçahan köyü	11
53	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Yanı Kızıl köyü	10
54	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Ahmet Viranı	16
55	Cemokânlı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Akmeşhed	15
56	Modanlı	Ali Bey	Harran nahiyesi ve Göktepe köyü	48
57	Modanlı	Ali Bey	Gökçe Dorcu ve Çukur Dorcu köyleri	21
58	Modanlı	Ali Bey	Küncükıran köyü	23
59	Modanlı	Ali Bey	Caşlı köyü	23
60	Modanlı	Ali Bey	Vahşi ve Savaş Viran diğer adı Köşe Viranı	15
61	Mamavi	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Zibale köyü	20
62	Mamavi	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Şebli köyü	14
63	Mamavi	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Seksan Viran köyü	22
64	Mamavi	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	Kazıktepe köyü	12
65	Birvan	Üsttürkânlı'ya tabi	Tosbağalı köyü	21
66	Birvan	Üsttürkânlı'ya tabi	Köni Dorcu köyü	14
Toplam				1.186
Genel Toplam				3.924

Kaynak: Çelikdemir, *a.g.t.*, s.117-121.

İskâna tâbi tutulan Araplı, Barak, Begmişli, Bozkoyunlu Kılıç ve Ali Beyli, Çağırğanlı, Döğer, Kadirli, Karakocalı, Karaşeyhli, Kazlı

cemaatleri Urfa ve Rakka arasındaki Belih Nehri'nin batı yakasına 1.371 hane olarak iskân edilmiştir. Bayındır, Çeçeli, Dimlekli, Kabağlı Tokuzu, Musacalı ve Taif Avşarı aşiretleri Belih Nehri'nin doğu yakasına 1.147 hane olarak yerleştirilmiştir. Güneş Cemaati'ne mensup 36 hanenin Belih Nehri'nin doğusuna yerleştirilmesi planlanmışken iskân bölgesinde yer kalmadığı için bu haneler Sarıkamış köyüne iskân edilmiştir. Beydili, Birvan, Cemokanlı, Cerid, Bab-ı Altun Cemaati, Delikanlı, İrişvanlı, Küçüklü, Kürdikanlı, Mamavi, Badılı, Modanlı, Otmanlı, Türkânli, Üsttürkânli aşiret ve cemaatleri Harran nahiyesine 1.186 hane olarak yerleştirilmiştir. Lekvanik ve Kızılkoyunlu aşiretleri Urfa şehir merkezine 50 hane olarak yerleştirilmiştir. Anterli Aşireti ise Bozâbâd nahiyesine 134 hane olarak yerleştirilmiştir.²⁷⁴ Yerleşik hayata geçen bu aşiretler iskân bölgesinde tarım ve hayvancılık ile meşgul olmuşlardır.

Harita 4.2. 1691'de Urfa ve Rakka Arasına İskân Edilen Aşiretler ve Hane Sayıları

Kaynak: Çelikdemir, *a.g.t.*, s.101-117'deki bilgilerden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

²⁷⁴ Murat Çelikdemir, Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840), Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2001, ss.101-117.

İskâna tâbi tutulan aşiret ve cemaatlerin bir kısmı iskân bölgesinden ayrılarak önceki yurtlarına dönmüşlerdir. Osmanlı idarecileri bu durumu engellemek için çeşitli tedbirler almışsa da alınan tedbirler aşiret firarlarını tam olarak engelleyememiştir. Aşiretlerin iskân bölgelerini terk etmelerinin birçok sebebi vardı. Bunlar, iskâna tâbi tutulan aşiretlerin yaşadıkları sulak ve yeşil alanlardan alınarak Irak ve Suriye'deki kurak bölgelere yerleştirilmesi, buralara yerleştirilen aşiretlerin yerleşik hayata ve bölgenin iklim şartlarına alışamaması. Hayvancılıkla uğraşan aşiretlerin bu kurak bölgelerde hayvanlarını otlatacak yeterli otlak ve mera bulamaması. Bazı aşiretlerin iskân edildiği bölgede kendisine yüklenen vergiyi ödemekte zorlanması. Aneze, Şemmer ve Tayy gibi kalabalık Arap aşiretlerin iskâna tâbi tutulup sayıca kalabalık olmayan aşiretlere sürekli saldırmaları, köylerini yağmalamaları ve mallarını gasbetmeleri şeklinde sıralanabilir.

Aşiretlerin iskân bölgesini terk etmesi hem devlet gelirlerin azalmasına hem de bölgede devlet otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur. Devlet yetkilileri firar eden aşiretleri iskân bölgesine dönmeye davet etmiş ve bu davete icabet etmeyen aşiretlere karşı bazen sert tedbirler almıştır. Örneğin, 1691'deki Rakka iskânını kabul etmeyen Beydili Aşireti'ne mensup Musacalı, Topaluşaklı oymakları ile Bayındır ve Barak aşiretleri 3.000 haneyle Fırat Nehri'ni geçip eski yurtlarına dönmek istemiştir. Bu durumu haber alan Yusuf Paşa, yanına bir miktar asker alıp bu aşiretlerin önünü kesmiş ve onları iskân bölgelerine dönmeye davet etmiştir. Aşiretler, Yusuf Paşa'nın teklifini kabul etmeyince iki taraf arasında meydana gelen çatışmada aşiretlerden altı yüz dolayında kişi ölmüştür. Aşiretlere mensup bir miktar hane etrafa dağılırken bir kısmı da iskân bölgesine geri dönmüştür.²⁷⁵

4.2.2. XVIII. Yüzyılda Urfa Sancağı ve Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar

XVIII. yüzyılda da aşiretlerin Urfa, Harran ve Rakka çevresine iskânı devam etmiştir. Osmanlı Devleti tarafından sürgün mahalli olarak görülen bu bölgeler genellikle şekavet hareketlerinde bulunan aşiret ve cemaatlerin yerleştirildiği bölgelerdir. 1700'lü yıllarda Urfa, Harran ve Rakka arasına iskân edilen aşiret ve cemaatler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

²⁷⁵ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.90.

Tablo 4.2. XVIII. Yüzyılda Urfa ve Rakka Çevresine İskân Edilen Aşiretler

İskân Yılı	Aşiret-Cemaat Adı	Yurtları	İskân Bölgeleri	Hane	İskân Nedeni
1700'lerin Başı	Zorgânlı	Malatya eyaleti Kâhta ve Gerger çevresi	Urfa ve Rakka arasına	-	Eşkîyalık
1700'lerin Başı	Cihanbegli, Şamaklı ve Güllü-Corlu(?)	Diyarbakır	Rakka	-	Eşkîyalık
1700'lerin Başı	Jağovalı, Yarçekânlı, Mürdlü ve Divgânlı (Direganlı?)	Diyarbakır, Malatya ve Arapgir	Urfa çevresine	1.000	Eşkîyalık
1700'lerin Başı	İlbeli ve Avşar, Çeçeli, Dokuz, Silsüpür ve Buna Tabi Bab-ı Altun	-	Rakka ve çevresine	-	Eşkîyalık
1704	Beydili Türkmenleri	-	Rakka	-	Musacalı Aşireti'ne saldırı
1707	Tecirli	Ayas, Berendi ve Kınık çevresi	Rakka	-	İşyan etme tehlikesi
1709	Bektaşlı Aşireti'ne tabi Zorgânlı	-	Rakka'daki Vâlîde Sultan Çiftliği'ne	-	Eşkîyalık
1711	Millî Aşireti'nden Bamrân, Dodıkân, Sinikân, Ömergân cemaatleri	-	Rakka	-	Eşkîyalık
1712-1713	Danişmendli, Şerefli ve Cerid Aşireti'ne bağlı Tatar ve Azezli	-	Rakka	-	-
1719	İzol Aşireti ve Rakka'daki iskân bölgesinde firar eden Batılı ile Cemokânlı cemaatleri	Malatya	Rakka	170	Eşkîyalık
1729	Recepli Avşarına Tabi Süleymanlı, Karaşeyhli, Sarıseydili, Hovadlı?, Akçaali, Saruhanlı, Hedilli, Burkalemlî?, Sarıfakihli, Taşluşağı, Karabudaklı, Yenitekeli, Sofular, Receb-i Safıuşakları	-	Rakka ve Urfa arasına	648	Eşkîyalık
1729	-	Karahisar-ı Sahib sancağının Barçın kazası ile Anadolu eyaletindeki bazı cemaatler	Rakka	400	-

Kaynak: Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, TTK, 1991, 136-138'deki bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

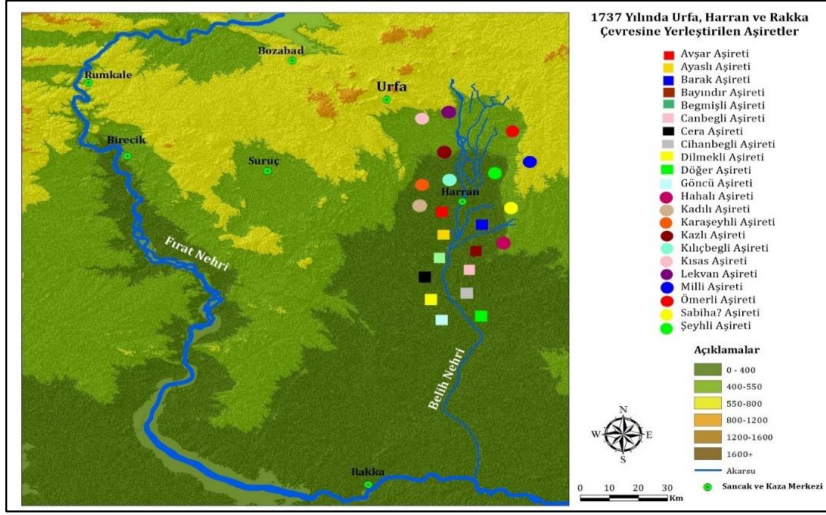
Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Urfa ve Rakka çevresine birçok aşiret ve cemaat iskân edilmiştir. İskâna tabi tutulan aşiretler daha çok buldukları bölgelerde gerçekleştirdikleri eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı terbiye edilme amacıyla bölgeye gönderilmiştir. XVIII. yüzyılda gerçekleştirilen bu iskânlar içerisinde 1691 yılında Urfa ve Rakka arasına yerleştirilip iskân bölgesini beğenmediği için firar eden Batılı ve Cemokanlı gibi cemaatler de bulunmaktadır.

Yine Urfa sancağında bulunan Harran nahiyesi ve Belih Nehri havalisine aynı yüzyılda birçok aşiret yerleştirilmiştir. Belih Nehri havalisine yerleştirilen aşiretler 1702 yılından itibaren Taif Avşarı'na mensup Ali Cemaati ile Fettahlı Dokuzu cemaatleri, Bozulus, Halep ve Yeni-il Türkmenleri, Batılı Aşireti'ne tabi cemaatler, Recepli Avşarı, Cihanbegli Aşireti'ne tabi Japovâlı, Yarçekanlı, Drejanlı ve Herdili cemaatleridir. Harran nahiyesine Mamalı Türkmenleri, Silsüpür Ceridi, Köçekli, Tecirli, Harbendeli, İnallı cemaatlerinden 150'şer hane, Maraş eyaletine tabi İzzeddinli cemaatinden 50, Recepli Avşarı Aşireti'ne tabi Çepni ve Dokuz cemaatlerinden 50'şer hane, Diyarbekir eyaletindeki Aneze, Avşar, Harpu Acurlu, cemaatlerinden 50'şer hane yerleştirilmiştir. Ayrıca Keskin ilinden Cerid'e tabi Bab-ı Altun, Malatya'daki Cihanbegli, Atmalı, Recepli Avşarı'na tabi bir miktar hane de Harran ve çevresine yerleştirilmiştir.²⁷⁶

1737 yılında Halep başta olmak üzere Anadolu'nun farklı bölgelerinden Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri çevresine Avşar, Ayaslı, Barak, Bayındır, Begmişli, Canbegli, Cera, Cihanbegli, Dimlekli, Döğer, Göncü, Hahalı, Kadılı, Karaşeyhli, Kazlı, Kılıçbegli, Kıyas, Lekvan, Milli, Ömerli, Sabiha? ve Şeyhli aşiretleri iskân edilmiştir. 1737 yılında Urfa ve Rakka arasındaki Belih Nehri civarına iskân edilen aşiretler aşağıdaki haritada verilmiştir.

²⁷⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1991, s.140.

Harita 4.3. 1737'de Urfa, Harran ve Rakka Çevresine İskân Edilen Aşiretler

Kaynak: BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-6, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

4.2.3. XIX. Yüzyılda Urfa Sancağı ve Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar

Osmanlı Devleti, XVII ve XVIII. yüzyıllarda uyguladığı iskân politikasında istediği sonucu alamamıştır. Bu yüzyıllarda iskâna tâbi tutulan birçok aşiret iskân bölgesini terk edip farklı yönlere dağılmıştır. Bu gibi durumların önüne geçmek amacıyla devlet yetkilileri Tanzimat'la birlikte iskân politikasında bazı düzenlemelere gitmiştir. Bu düzenlemelerden biri de firarların yaşanmasında önemli rol oynayan kışlak ve yaylağa gidip gelme durumunun 1842 yılında yasaklanmasıdır.²⁷⁷

XIX. yüzyılda da Urfa sancağı ve çevresine birçok aşiret iskân edilmiştir. Urfa sancağına iskân edilen aşiretler daha çok Suruç, Birecik ve Rumkale kazalarıyla Urfa sancağına bağlı Harran, Çaykuyu, Oymaağaç, Türkman Colabı ve Döğerli nahiyelerine yerleştirilmiştir. 1865-1866 yıllarında Urfa sancağında kayıt altına alınan Türkmen aşiretler Anterli, Şarkevi, Beydili/Badılı ve Barak aşiretleridir. Harran nahiyesine bağlı Türkman Colabı'ndaki Türkmen hane sayısı 810 ve

²⁷⁷ Orhonlu, a.g.e., 1987, s.281.

nüfusları da 4400'dür.²⁷⁸ Bu aşiretler dışında da Urfa sancağında birçok Türkmen aşiretinin bulunduğu bilinmektedir. Bu aşiretlere Avşar, Cihânbeyli, Döğerli, Çepni ve Karakeçili aşiretleri örnek gösterilebilir.

1865-1866 yıllarında Urfa sancağında kayıt altına alınan Türkmen aşiretlerin iskân yerleri ve hane sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4.3. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Türkmen Aşiretler (1865-1866)

Aşiret Adı	İskân Yeri	Ekonomik Faaliyeti	Hane Sayısı
Anterli Aşireti	Harran nahiyesi	Ziraat	30
Badılı Aşireti	Bozâbâd nahiyesi	Ziraat	30
Barak Aşireti	Barak nahiyesi – Birecik	Ziraat	330
Şarkevi Aşireti	Türkmân Colabı-Hamambendi	Ziraat	100
Şarkevi Aşireti	Çaykuyu nahiyesi	Ziraat	10
Toplam Hane Sayısı			500

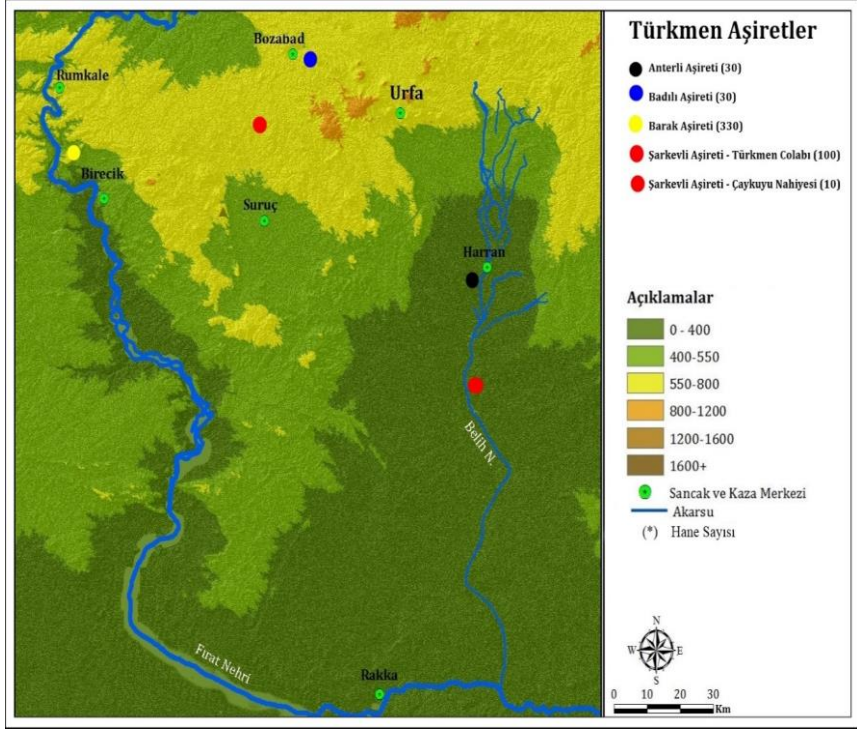
Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

Türkmen aşiretleri Urfa sancağında Türkmân Colabı, Çaykuyu, Harran, Bozâbâd ve Barak nahiyelerine 500 hane olarak yerleşmiştir. Aşiretler yerleştikleri bölgelerde ziraatla meşgul olmuşlardır. Şarkevi Aşireti'ne mensup 100 hane Harran'daki Türkmen Colabı'na yerleşmişken 10 hanesi de Çaykuyu nahiyesine yerleşmiştir.

Urfa sancağındaki Türkmen aşiretlerinin sayısı tabloda görünenlerle sınırlı değildir. Bunlar 1865-1866 yıllarında kayıt altına alınan ve yerleşik hayata geçen Türkmen aşiretlerine dair sayılardır. Aynı arşiv belgesinde “*Urfa şehri ahâlisi ekseri Türk'tür. Birecik, Nizib ve Mizâr ahâlisinin ekseri Türk'tür*” ifadeleri de yer almaktadır.

²⁷⁸ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282. (M.1865-1866)

Harita 4.4. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Türkmen Aşiretler (1865-1866)

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1865-1866 yıllarında Urfa sancağında çok sayıda Ekrâd ve Arap aşireti de bulunmaktadır. Zikredilen yıllarda Urfa sancağında bulunan Ekrâd aşiretler ve hane sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4.4. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Ekrâd Aşiretler (1865-1866)

Aşiret Adı	İskân Yeri	Ekonomik Faaliyeti	Hane Sayısı
Atmânlî Aşireti	Bozâbâd nahiyesi	Ziraat	30
Berâzi Aşireti	Çaykuyu nahiyesi	Ziraat	97
Berâzi Aşireti	Suruç, Birecik kazaları	Ziraat	1975
Bizikî Aşireti	Oymaağaç nahiyesi	Ziraat	595
Canikli Aşireti	Bozâbâd nahiyesi	Ziraat	20

Aşiret Adı	İskân Yeri	Ekonomik Faaliyeti	Hane Sayısı
Tablo 4.4. Devamı			
Çakallı Aşireti	Bozâbâd nahiyesi	Ziraat	20
Dögerli Aşireti ²⁷⁹	Dögerli nahiyesi	Ziraat	358
Haltânlı Aşireti	Çaykuyu nahiyesi	Ziraat	163+56
Karakeçili Aşireti'ne tâbi Şeyhânlı Aşireti	Siverek – Urfa sınırında	Ziraat	40
Kohbinikli Aşireti	Bozâbâd nahiyesi	Ziraat	80
Kurucabegli Aşireti	Harran nahiyesi	Ziraat	20
Mersâvî Aşireti	Bozâbâd nahiyesi	Ziraat	60
Ohyânlı Aşireti	Bozâbâd nahiyesi	Ziraat	20
Sorukânlı Aşireti	Bozâbâd nahiyesi	Ziraat	-
Toplam Hane Sayısı			3.534

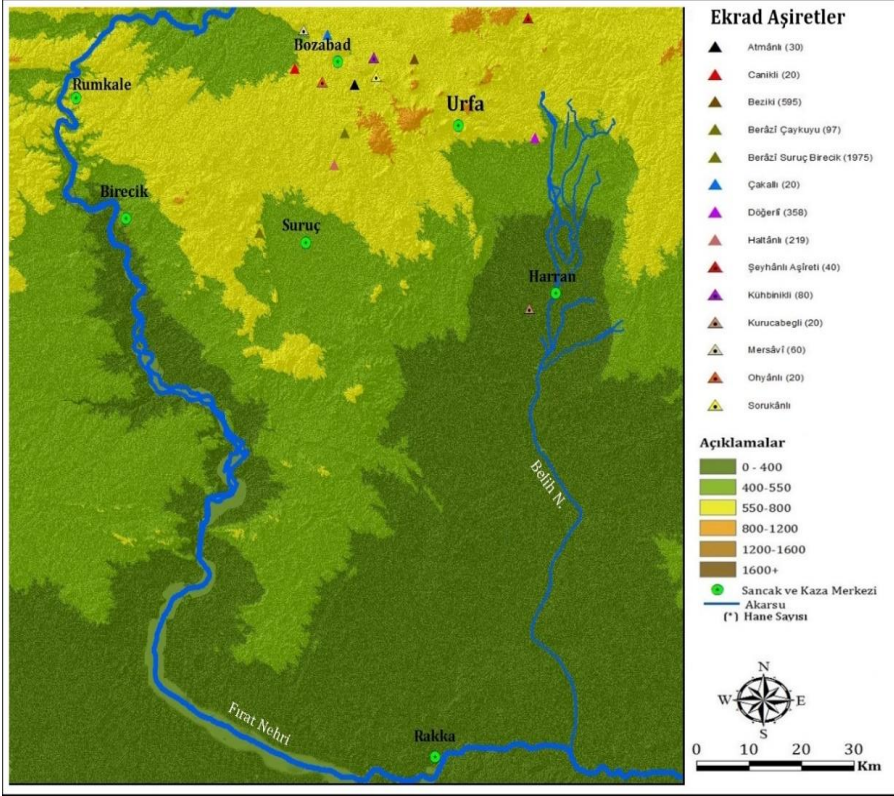
Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

1865-1866 yıllarında Urfa sancağında kayıt altına alınan Ekrâd aşiretlerin hane sayısı 3.534'tür. Bu hanelerden 230 tanesi Bozabâd nahiyesine, 316 tanesi Çaykuyu nahiyesine, 1.975 tanesi Suruç ve Birecik kazalarına, 595 tanesi Oymaağaç nahiyesine, 358 tanesi Dögerli nahiyesine, 20 tanesi Harran nahiyesine ve 40 tanesi de Siverek-Urfa sınırına yerleşmiştir. Aşiretler yerleştikleri bölgelerde ziraatla meşgul olmuşlardır. Çaykuyu nahiyesinin tamamı Haltânlı Aşireti'ne mensuptur. Haltânlı Aşireti'ne mensup 163 hane Çaykuyu nahiyesine yerleşmişken 56 hane yerleşik statüsünde kabul edilmiş olmasına rağmen hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu 56 hane yılın belli dönemlerinde hayvanlarını çöl tarafına götürmüştür.²⁸⁰

²⁷⁹ Ekrad aşiretleri arasında Dögerli, Canikli ve Çakallı gibi Türkmen aşiretlerin de adı geçmektedir. Döger Aşireti'nin adı 24 Oğuz boyunu gösteren Kaşgarlı Mahmud'un listesinde de yer almaktadır. 1865-1866 tarihli arşiv belgesinde Döger Aşireti'nin Ekrâd aşiretleri içerisinde sayılması "Ekrâd" tabirinin konargöçer anlamında kullanıldığını göstermektedir.

²⁸⁰ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

Harita 4.5. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Ekrâd Aşiretler (1865-1866)

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Urfa sancağında Arap aşiretlerin genellikle Harran nahiyesi, Belih Çayı ve Akçakale civarına yerleştiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Suruç, Birecik ve Urfa kazasına yerleşen Arap aşiretleri de mevcuttur.

1865-1866 yıllarında Urfa sancağında kayıt altına alınan Arap aşiretlerin iskân yerleri ve hane sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.²⁸¹

²⁸¹ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

Tablo 4.5. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Arap Aşiretler (1865-1866)

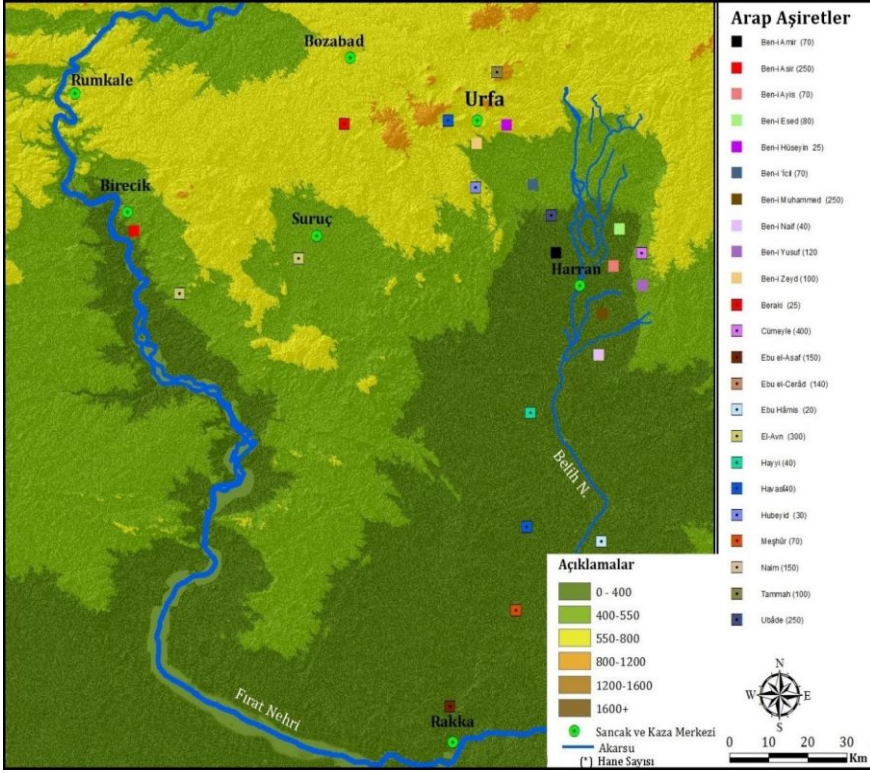
Aşiret Adı	İskân Yeri	Ekonomik Faaliyeti	Hane
Benî Amir Aşireti	Harran – Ayn-ı Halil köyü	Ziraat	70
Benî Asir Aşireti	Barak nahiyesinin alt tarafı, Fırat Nehri kıyısı ve Birecik	Ziraat	250
Benî Ayis Aşireti	Harran nahiyesi	Ziraat ve hayvancılık	70
Benî Esed Aşireti	Harran nahiyesi	Ziraat ve hayvancılık	80
Benî Hüseyin Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Urfa etrafına	Ziraat	25
Benî ‘İcil Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Urfa ve Harran arası	Ziraat ve hayvancılık	70
Benî Muhammed Aşireti (Benî Kays Aşireti’ne tâbi)	Harran nahiyesi	Ziraat ve hayvancılık	250
Benî Naif Aşireti	Harran nahiyesi	Ziraat ve hayvancılık	40
Benî Yusuf Aşireti (Benî Kays Aşireti’ne tâbi)	Harran nahiyesi	Hayvancılık	120
Benî Zeyd Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Urfa içinde ve etrafında	Ziraat	100
Beraki Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Çaykuyu nahiyesi	Ziraat ve hayvancılık	25
Cümeyle Aşireti (Benî Kays Aşireti’ne tâbi)	Harran nahiyesi	Ziraat ve hayvancılık	400
Ebu’l-Asâf Aşireti	Türkmân Colabı ve Rakka	Ziraat	150
Ebu’l-Cerâd Aşireti	Suruç kazası ve Fırat Nehri civarına	Hayvancılık	140
Ebu Hâmis Aşireti	Türkmân Colabı	Ziraat	20
El-Avn Aşireti	Suruç ve Fırat civarına	Ziraat ve hayvancılık	300
Hayyi Aşireti	Harran Türkmân Colabı	Ziraat	40
Havas Aşireti	Urfa sancağı Türkmân Colabı	Ziraat	40
Hubeydi Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Urfa ve Harran arası	Ziraat ve hayvancılık	30
Meşhûr Aşireti	Türkmân Colabı	Ziraat ve hayvancılık	70
Na‘im Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Urfa şehri ve etrafında	Ziraat ve hayvancılık	150
Tammah Aşireti (Benî Kays Aşireti’ne tâbi)	Harran nahiyesi	Ziraat ve hayvancılık	100
‘Ubâde Aşireti	Harran nahiyesi	Ziraat ve hayvancılık	250
Toplam Hane Sayısı			2.790

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

1865-1866 yıllarında Urfa sancağında kayıt altına alınan Arap aşiretlerin hane sayısı 2.790'dır. Bu hanelerden 1.380'i Harran nahiyesine, 250'si Fırat Nehri kıyısına ve Birecik kazasına, 275'i Urfa şehri etrafına, 140'ı Urfa ve Harran arasına, 25'i Çaykuyu nahiyesine, 280'i Rakka ile Türkmen Colabı arasına, 440'ı da Suruç kazası ve Fırat Nehri çevresine yerleşmiştir. Aşiretler yerleştikleri bölgelerde tarım ve hayvancılıkla meşgul olmuştur. Ebu'l-Cerâd Aşireti'ne mensup 40 hane El-Avn Aşireti'ne tâbi olup kış aylarında Amik Ovası'na doğru göçmüştür. Ebu Hâmis Aşireti'ne mensup 20 hane Meşhûr Aşireti'ne tâbi olup Türkmen Colabı'nda meskûndur. Bu aşirete mensup bir miktar hane de Harran Ovası'na yerleşmiştir. Hayyi Aşireti daha önce Harran Ovası'na yerleşmişken sonradan Türkmen Colabı'na yerleşmiştir. Bu aşiretin içinde göçebe haneler de mevcuttur. Havas Aşireti, Rakka aşiretlerinden olup tabloda verilen 40 hane sonradan Urfa ve Türkmen Colabı'na yerleşmiştir. Benî 'İcil ve Hubeydi aşiretlerinin iskân yeri arşiv belgesinde belirtilmemiş olmasına rağmen önündeki ve arkasındaki aşiretler Urfa ile Harran nahiyesine yerleşmiş olduğu için bu aşiretlerin de Harran nahiyesi ve Urfa arasına yerleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Benî 'İcil Aşireti'ne mensup bazı haneler kış aylarında hayvanlarıyla birlikte çöl tarafına gitmiştir. Benî Muhammed Aşireti'nin yerleşik hayata geçen 250 hanesi genel olarak tarımla uğraşırken bir miktarı da kış aylarında hayvanlarıyla birlikte Suriye çöllerine doğru göç etmiştir. Benî Yusuf Aşireti'ne mensup bazı haneler iskân bölgesinden firar ederek Şemmer Aşireti'ne tâbi olmuştur. Firar eden bu haneler Şemmer Aşireti ile birlikte konup göçmüştür. Ebu'l-Asâf Aşireti'ne mensup 50 hane Rakka'ya, 100 kadar hanesi de Türkmen Colabı'na yerleşmiştir.²⁸²

²⁸² BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

Harita 4.6. Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Arap Aşiretleri (1865-1866)

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

4.3. İskânların Kalıcı Olması İçin Alınan Tedbirler

Rakka ve Urfa arasına yerleştirilen konargöçerlerin iskân bölgesine uyum sağlamaları adına bazı teşvik edici ve zorlayıcı tedbirlere başvurulmuştur. Bu tedbirlerin uygulanması için Rakka beylerbeyine ve sancak mutasarrıflarına emirler yazılmıştır. Bu emirlerde iskâna tâbi tutulan aşiretlere toprak tahsis edilmesi²⁸³, belli bir süre vergiden muaf tutulmaları²⁸⁴, aşiretlerin iskân bölgelerini terk etmemeleri, iskânın başarılı olması için aşiret firarlarının engellenmesi ve iskân bölgesini terk eden aşiretlerin yakalanarak tekrar iskân bölgelerine yerleştirilmesi istenmiştir.²⁸⁵ İskân bölgesindeki mahalli idarecilere gönderilen bu emirler dışında aşiret reislerine bölgede huzuru sağlamada devlete

²⁸³ BOA, DH. İD. 2/13, s.4, R.30 Kânûn-ı evvel 1326 (12 Ocak 1911)

²⁸⁴ BOA, A.} MKT. UM., 59/97, H.18 Receb 1267 (19 Mayıs 1851)

²⁸⁵ BOA, MVL, 710/80, H. 24 Muharrem 1282 (19 Haziran 1865)

yardımcı olacaklarına, vergilerini düzenli ödeyeceklerine ve herhangi bir asayişsizliğe kalkışmayacaklarına dair senet ve sözleşmeler imzalatılmıştır. Örneğin Rakka Beylerbeyi olan Kadızade Hüseyin Paşa, 1692 yılında Rakka iskânını başarılı kılmak için Arap aşiretleriyle Beydili Aşireti'ne mensup Bozkoyunlu Alibegli, Bozkoyunlu Kılıçbegli, Begmişlü, Kara Şeyhlü, Dimleklü, Musacalu, Arablu, Kadırlü, Musa Şeyhlü ve Badılı oymakları arasında bir sözleşme imzalatmıştır. Bu sözleşme doğrultusunda her iki tarafın reislerinin bazı akrabaları ve belli sayıda hayvanları rehin alınmıştır.²⁸⁶ 1899 yılında Suriye topraklarında bulunan Benî Seher, Rula, Bakaya ve Subatan aşiretleri arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Aşiretler arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi için 9 Temmuz 1899 tarihinde karşılıklı anlaşmalar yapılmıştır.²⁸⁷

İskânlar gerçekleştirilmeden önce iskân bölgesiyle ilgili resmi yazışmalar gerçekleştirilmiş, iskâna tâbi tutulacak aşiretlerin nüfusuna ve iskân bölgesine uyum sağlayıp sağlayamayacaklarına bakılmıştır. İskânın kalıcı olmasını sağlamak amacıyla aşiret mensuplarına belli miktarlarda toprak tahsis edilmiştir. Bu durumun en somut örneklerinden biri de 12 Ocak 1911 tarihinde Harran kazasına yerleştirilen aşiretlere yapılan toprak taksimatıdır. Belgede Urfa sancağındaki Seyâle Aşireti'nin reisi Salih el Abdullah ve on üç kethüda Urfa mutasarrıflığına başvurarak Harran kazasındaki arazi-i mahlule (*mirasçısı olmayan ve araziyi kullanan kişinin ölümüyle hükümete geçen arazi türü*) ve arâzi-i hâliye (*boş ve sahihsiz*) topraklarının konargöçer aşiret ve kabilelere dağıtılmasını talep etmişlerdir. Onların bu talebi üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından Harran İdare Meclisi'nden durumla ilgili bir değerlendirme istenmiştir.

Harran İdare Meclisi'nden gelen cevapta Kays Aşireti'ne mensup hanelerin halen konargöçer durumda olduğu²⁸⁸, kazada üç yüze yakın köyün bulunduğu ve bunların büyük bir kısmının Urfa halkına ait olduğu, ancak yirmi-otuz köyde konargöçerlerin cüzi hisselerinin var olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun konargöçerlere ve Harran kazasının imarına da zarar verdiği belirtilmiştir. Çözüm olarak kazadaki mahlule ve haliye topraklarının konargöçerlere dağıtılması ve gerekli öküz, alet, edevatın aşiret mensuplarına sağlanması gösterilmiştir. Maddi durumu iyi olmayanların tespit edilmesi için bir komisyon oluşturulması ve bunlara

²⁸⁶ Ali Rıza Yalman, *Cenup'ta Türkmen Oymakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I, Ankara, 1993, s. 17.

²⁸⁷ BOA, Y. PRK. UM., 47/25, H.29 Safer 1317 (9 Temmuz 1899)

²⁸⁸ Başvuruda bulunan Seyâle Aşireti, Benî Kays Aşireti'ne tabidir.

Ziraat Bankası tarafından maddi destek sağlanması gerektiği de belirtilmiştir.

Urfa mutasarrıfı, Harran'daki aşiret reisleri ve idare meclisinin Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı yazılar doğrultusunda bir komisyon oluşturularak Harran'a gönderilmiştir. Bu komisyon Meşhûr, Seyâle, Cümeyle, Türkmen, Benî Muhammed, Ebu 'Asâf, Benî Yusuf ve Mücadema aşiretlerine mensup fertlerden kaç kişinin kendi imkânlarıyla tarım arazisi temin edebileceğini ve kaç kişinin temin edemeyeceğini tespit etmiştir. Komisyonun tespit ettiği kişi sayısı ve aşiretlere göre dağılımı aşağıda verilmektedir.

Tablo 4.6. 1911'de Harran'da Yerleşik Hayata Geçmek İsteyen Aşiretler

Aşiret Adı	Tarım Arazisi Temin Edebilecek Kişi Sayısı	Tarım Arazisi Temin Edemeyecek Kişi Sayısı	Toplam Kişi Sayısı
Meşhûr Aşireti	140	71	211
Seyâle Aşireti ve tevâbi'	276	128	404
Cümeyle Aşireti	496	178	674
Türkmen Aşireti	47	48	95
Benî Muhammed Aşireti	310	100	410
Ebu 'Asâf Aşireti	108	61	169
Benî Yusuf Aşireti	81	0	81
Mücadema Aşireti	79	0	79
Toplam	1.537	586	2.123

Kaynak: BOA, DH. İD. 2/13, s.4, R.30 Kânûn-ı evvel 1326 (12 Ocak 1911).

Harran kazasındaki Kays, Meşhûr, Seyâle, Cümeyle, Türkmen, Benî Muhammed, Ebu 'Asâf, Benî Yusuf ve Mücadema aşiretlerine mensup konargöçerlerden 2.123 kişi yerleşik hayata geçip tarımla uğraşmak istemiştir. Bölgeye gönderilen komisyon 1.537 kişinin kendi imkânlarıyla toprak temin edebileceğini 586 kişinin ise temin edemeyeceğini tespit etmiştir.

Kendi imkânlarıyla toprak temin edemeyecek 586 kişinin mahlule topraklara bedelsiz bir şekilde yerleştirilmesi ve alet, edevat, tohum ihtiyaçlarının temini için de topraklarını teminat göstermeleri karşılığında Ziraat Bankası'nın 6000 lira ödeme yapması istenmiştir. Bu kişiler toprak, alet ve edevatlarını 10 yıl satamayacaktır. Kendi imkânlarıyla toprak temin eden kişiler de isterlerse ellerindeki mahlule arazilerini hâliye arazileriyle birleştirebileceklerdir.²⁸⁹

²⁸⁹ BOA, DH. İD. 2/13, s.4, R.30 Kânûn-ı evvel 1326 (12 Ocak 1911)

5. XVIII. VE XIX. YÜZYILLARDA URFA SANCAĞI VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER

5.1. Urfa Merkez Kazasındaki Aşiretler

Urfa'nın Müslüman ve gayrimüslim birçok devletin hâkimiyetine girmesi şehirdeki sosyal yapıyı da etkilemiştir. Nitekim XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa'da farklı din, kavim ve kültürlere mensup çok sayıda topluluk yaşamıştır. Bu topluluklardan bir tanesi de Urfa sancağı ve çevresinde yaşayan aşiretlerdir.

Aşiretler, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa şehir merkezinden ziyade Bozâbâd, Çaykuyu, Döğerli, Kabahaydar ve Oymaağaç gibi nahiyelerde ve bu nahiyelere bağlı köylerde yaşıyordu. Urfa merkez kazasındaki aşiretler şunlardır:

5.1.1. Acem Aşireti

Acem Aşireti'nin Erzurum eyaleti ve Kütahya sancağının Dağardı kazası civarına yerleştikleri ifade edilmektedir.²⁹⁰ Fars asıllı olduğu tahmin edilen bu aşirete mensup bir miktar hane XIX. yüzyılda Urfa sancağına yerleşmiştir. Urfa'daki Acemlilerin bir kısmı göçebe hayat yaşayıp hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Hayvancılıkla uğraşan bu Acemlilerin yaklaşık 600 koyunu Mayıs 1856 tarihinde Döğerli Aşireti'ne mensup eşkıyalar tarafından çalınmıştır. Koyunlarının Döğerliler tarafından çalındığını bilen Acemliler hayvanlarını geri almak için mahkemeye başvurmuştur.²⁹¹ İki aşiret arasında daha önceki yıllarda da bu tür hırsızlık olayları yaşanmıştır. Nitekim 1852-1855 tarihli ve 205 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilindeki 205 numaralı davada Acem Aşireti'nden Ali bin Kasım, Muhammed bin İbiş ve Muhammed bin Muhammed kaybolan koyunlarının Döğerli Aşireti'ne mensup Hacı Muhammed ve Hacı Ali bin Eyüp tarafından çalındığını belirterek bu kişilere dava açmışlardır. On dört aylık bir yargılamadan sonra Acemliler

²⁹⁰ Türkay, *a.g.e.*, s.154.

²⁹¹ Yasin Taş, Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa'da Sosyal Hayat, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s.184.

koyunlarını Döğerlilerden geri almıştır.²⁹² Aşiretlerin yaşadıkları idarî birimlere genellikle o aşiretlerin adları verilmiştir. Berâzi kazası, Döğerli nahiyesi, Kızılkoyunlu Mahallesi gibi. Buna benzer bir durum da Acem Aşireti için geçerlidir. Nitekim Urfa hakkında bilgi veren 1867 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde Urfa'daki mahalle isimleri arasında “*Acem Bey*” adında bir mahalle adı da geçmektedir. Yine aynı sâlnâmede Rumkale kazası sınırları içinde “*Acemî*” adında bir köy bulunmaktadır.²⁹³

5.1.2. Afazla Aşireti

XIX. yüzyılda Afazla Aşireti'nin yaşadığı yerler Urfa sancağının güneyinde olup Urfa'ya kırk saat uzaklıktadır. Bu aşiret bazı yıllar vergi ödememek için Suriye çöllerine çekilmiştir.²⁹⁴ Afazla Aşireti, 1842 yılında devlete 20.000 kuruş miri vergi ödemiştir.²⁹⁵ 1844 yılında yine 20.000 kuruş miri vergi ödemiştir.²⁹⁶

Afazla Aşireti'nin adı 228 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde de geçmektedir. Sicildeki davada Afazla Aşireti'ne mensup Ebu Şekla'nın Hüseyin bin Halef adında birini öldürdüğü ve işlediği cinayetten dolayı yargılandığı belirtilmektedir.²⁹⁷

²⁹² Korkmaz, a.g.t., s.172.

²⁹³ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.155.

²⁹⁴ BOA, İ. MSM. 72/2077, s.7, H.18 Rebî'ül-âhîr 1263 (5 Nisan 1847) tarihli olup Meclis-i Vâlâ'dan yazılan mazbatanın arzına dair tezkirede: “...*Afazla Aşireti, Urfa'dan kırk saat mesâfe-i tâbi'indeki çöllerde ve asi mahallerde bulduklarından zîrde verilen tenzilat-ı müsâade-i 'aliyye uzak buyrulduğu halde kesb etmeyen veyahut tehdid ve tahkik ile küsûrâtının istihsâli mümkün olabileceği...*”

²⁹⁵ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

²⁹⁶ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846) tarihinde Anadolu Ordu-yı Hümâyûnu Müşiri Osman Paşa'nın valiliği sırasında yazılan tahrirat üzerine Meclis-i Vâlâ'dan yazılan mazbatanın arzına dair tezkirede: “...*Liva-i merkûmun altmış senesi muhasebesini mübeyyen bi'l-vürûd derdest-i tesviye bulunan muhâsebe defteri mantûkunca âti'z-zikr aşâir-i sâ'irenin sene-i merkûme mâl-ı mîrîlerinin mikdarı... 20.000 guruş Afazla Aşireti mâl-ı mîrisi...*”

²⁹⁷ Nursen Tekin, 228 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi-H.1288-1289 / M. 1878 - 1872, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2016, s. 142.

5.1.3. Ağçadağ Aşireti

24 Mayıs 1860 tarihli olup İranlı hacıların Urfa civarından geçerken eşyalarının gasp edildiğine dair bilgi veren arşiv belgesinde Ağçadağ Aşireti'nin Urfa sancağının merkez livâsı sınırları içinde yaşadığı belirtilmiştir.²⁹⁸

5.1.4. Avşar Aşireti

Reşidüddin'in Oğuznâme adlı eserinde Avşar Boyu, hükümdar çıkaran Türk boyları arasında zikredilmiştir. Avşar adı Kaşgarlı Mahmud'un Oğuz boyları listesinde “*Afşar*” şeklinde kayıtlıdır. Avşarlar Anadolu, Kuzey Suriye ve İran'ın Huzistan bölgesinde önemli roller oynamışlardır. Huzistan'da Şamlu adında bir beyin etrafında toplanmışlardır. Anadolu'da Karamanoğulları Beyliği'nin Avşarlar tarafından kurulduğu da öne sürülmektedir.²⁹⁹

Avşar Türkmenleri, Anadolu'daki Türkmenler içinde en kalabalık kitleye sahip olan Türkmenlerdir. XVI. yüzyılda Anadolu'da yaşayan Avşarların, tahmini sayısı 600 bin civarındadır.³⁰⁰ 1918 yılında Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling tarafından yazılan “*Türkmen Aşiretleri*” adlı kitapta Sivas, Erzurum, Bitlis, Van, Halep ve Adana civarındaki nüfuslarının bir milyon civarında olduğu ifade edilmektedir.³⁰¹

Bir miktar Avşarlı hanesi Yeni-il civarına yerleşmişken burada yapmış oldukları taşkınlıklardan dolayı terbiye edilme amacıyla 1702-1712 yılları arasında Rakka eyaletine bağlı Urfa sancağındaki Belih Çayı

²⁹⁸ BOA, HR. MKT. 339/60, H.04 Zî'l-hicce 1276 (23 Haziran 1860) tarihinde İranlı hacıların Urfa civarında gaspedilen mallarının bulunması için Halep valisine gönderilen emirname: “...*Urfa civarında Ağçadağ Aşireti canibinden üç yüz bin gurusluk mikdar-ı emvâl ve eşya ve nükûdu nehb ve gâret olunarak ol vakit vukû' bulan işârât üzerine emvâl birkaç neferi ele geçirilerek eşya-yı mezbûrenin bir mikdarı dahi aynen istirdâd kılınmış...*”

²⁹⁹ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s.35.

³⁰⁰ Yusuf Halaçoğlu, *Tarih Gelecektir-Türk Tarihinde ve Kültüründe Avşarlar*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2007, s.3.

³⁰¹ Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling, *Türkmen Aşiretleri*, (Çev. Çiğdem Önal), Aşina Kitaplar Yayınları, Ankara, 2008, ss.32,34.

civarına iskân edilmiştir.³⁰² İskân bölgesine alışamayan aşiret mensuplarının bir kısmı 1733 yılında Kayseri taraflarına göç etmiştir.³⁰³ Devlet yetkilileri bu tür göçlerin engellenmesi için Avşar ve Rışvan gibi kalabalık aşiretlerin Rakka civarına parçalı ve dağınık halde yerleştirilmesini istenmiştir.³⁰⁴ Tekrar Urfa sancağında Belih Nehri civarına iskân edilen bu Avşar haneleri Rakka vergi memurlarına 400 kuruş vergi ödemiştir.³⁰⁵ Belih Nehri etrafına iskân edilen Avşarlı hanelerinin bir kısmı Rum eyaleti olarak adlandırılan Amasya, Arapgir, Bozok, Divriği, Çorum, Sivas ve Canik taraflarına göç etmiştir. Bu hanelerin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödedikleri vergi miktarı 1.925 kuruştur.³⁰⁶

Urfa sancağına yerleşmiş olan aşiretlerden her yıl belli miktarda miri vergi alınırdı. Avşarlılardan da 1842 yılında 150 kuruş miri vergi alınmıştır.³⁰⁷ 1867 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde Urfa sancağındaki Rumkale kazasında “*Avşar*” adında bir köy ve Birecik kazasında da “*Avşar Bucağı*” adında başka bir köy adı geçmektedir.³⁰⁸ Urfa sancağında yaşayan Avşar oymakları şunlardır:

5.1.4.1. Çakallı Avşarı Oymağı

Çakallı Avşarı Oymağı’na mensup haneler 1692-1696 yılları arasında Kayseri ve Sivas civarında yapmış oldukları taşkınlıklardan dolayı Urfa sancağındaki Rumkale kazasına zorunlu iskâna tâbi tutulmuştur. Çakallı Avşarları 1698 yılında iskân bölgesini terk ederek Adana, Kayseri, Kozan ve İç-el taraflarına göç etmişlerdir.³⁰⁹

5.1.4.2. Kadılı Avşarı Oymağı

Avşar Türkmenlerinden olan Kadılı Oymağı’na mensup bir miktar hanenin XVI. yüzyılda Yozgat sancağının Karadere, Konak-ı Zir

³⁰² Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1991, s. 117.

³⁰³ Öğüt, *a.g.t.*, s.449.

³⁰⁴ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1991, ss. 118-119.

³⁰⁵ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

³⁰⁶ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

³⁰⁷ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

³⁰⁸ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.155.

³⁰⁹ Öğüt, *a.g.t.*, s.448.

ve İlisu nahiyeleri, Maraş sancağının Zamantı kazası ile Pınarbaşı nahiyesi, Adana sancağının Kınık nahiyesi, Kilis sancağının Çöm nahiyesi ve Halep civarında yaşadığı ifade edilmektedir.³¹⁰ 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Kadılı Avşarı Oymağı'na mensup haneler iskân edilmiştir. Bu Kadılı hanelerinin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 350 kuruştur.³¹¹

5.1.4.3. Melek Avşarı Oymağı

Avşar Boyu'ndan olan Melekli Avşarı Oymağı'na mensup hanelerin XVI. yüzyılda Maraş ve Sivas sancağının Yeni-il kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.³¹² Melekli Avşarı Oymağı, taşkınlıklarından dolayı Rakka'ya iskân edilen Avşar oymakları arasındadır. Bu oymağın 1735 yılında Kılıçbeyli Oymağı ile birlikte Rakka vergi memurlarına ödediği vergi miktarı 300 kuruştur.³¹³ Urfa sancağında birçok mukâtaalı aşiret bulunmaktaydı. Bu mukâtaalı aşiretlerden biri de Melekli mukâtaasıydı. 15 Nisan 1737 tarihinde Melekli mukâtaası malikâne sistemiyle 66 kuruş bedelle Muhammed Efendi'ye verilmiştir. Osmanlı Devleti, 1737 yılında Birecik, Suruç kazalarıyla Nizip nahiyesi ve bu bölgede yaşayan aşiretlerden zahire bahâsı adında bir bedel almıştır. Bu bedeller alınırken yüzde 10 oranında harç bedeli de talep edilmiştir. Belirtilen yılda Birecik, Suruç ve Nizip çevresinde yaşayan Melekli Avşarı'ndan da 40 kuruş zahire bedeli ve 4 kuruş da harç bedeli alınmıştır.³¹⁴

5.1.4.4. Recepli Avşarı Oymağı

Recepli Avşarı Oymağı, Kayseri ve Sivas civarında yapmış olduğu taşkınlıklardan dolayı cezalandırılarak 1703 yılında Harran, Belih Çayı ve Akçakale civarına iskân edilmiştir. Bu Recepli Avşarı mensuplarının bir kısmı 1728 yılında Kayseri civarına firar etmiştir. Bu Recepli Avşarları tespit edilerek 1729 yılında 365 hane ve 283 nefer

³¹⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, ss.1164-1165.

³¹¹ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

³¹² Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, s.1640.

³¹³ Öğüt, *a.g.t.*, s.156.

³¹⁴ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

halinde bir kez daha Harran'a iskân edilmiştir.³¹⁵ Recepli Avşarı mensuplarının bir kısmı 1742 yılında Aydın, Karahisar ve Kütahya taraflarına firar etmiştir.³¹⁶

5.1.4.5. Taif Avşarı Oymağı

Yeni-il hasları reayası içinde yer alan Taif Avşarı Oymağı'na mensup 257 nefer Urfa ve Rakka arasındaki Belih Nehri civarına iskân edilmiştir.³¹⁷

5.1.4.6. Tecirli Avşarı Oymağı

Avşar Türkmenlerine mensup olan Tecirli Avşarları, 1703 yılında Recepli Avşarı ile birlikte Kayseri, Sivas ve Maraş çevresinden alınarak Rakka'ya iskân edilmiştir.³¹⁸ Avşar Tecirliilerinin bir kısmı iskân bölgesini terk ederek eski yurtlarına göçmüşlerdir. Fakat burada nizama aykırı hareket ettikleri için 1712 ve 1730 yıllarında tekrar Rakka eyaletine iskân edilmişlerdir. Bazı Tecirli Avşarı haneleri Urfa sancağındaki Birecik kazası sınırları içine yerleşmiştir.³¹⁹ İskân edilen Tecirli Avşarlarının bir kısmı da Urfa'daki Çarmelik, Kireçtaş, Kümbet, Melkış, Mülkkuyu, Tuzluca ve Yoğunburç köylerini kurmuşlardır.³²⁰

Tecirli Avşarları, 1846-1848 yıllarında Kuzugüdenli Oymağı ile birlikte Maraş, Elbistan ve Kayseri bölgelerine sık sık yağma hareketlerinde bulunmuşlardır. Rakka çevresindeki Tecirli Avşarları, 1754 yılında tekrar Maraş, Kayseri ve Elbistan civarına firar etmiştir. Bu göç sırasında Zeynepli ve Bozdoğan aşiretlerine hücum ederek 80.000 kuruşluk davar, deve ve atlarını yağmalamışlardır. Devlet yetkilileri Tecirli Avşarlarının bu saldırgan tutumlarını ortadan kaldırmak ve bölgede huzuru sağlamak amacıyla bazı tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlerden bir de 1865 yılında Fırka-i İslâhiyye Kanunu doğrultusunda bu aşiretin yaylak ve kışlaklarından birine yerleşmeye mecbûr

³¹⁵ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1991, s. 55.

³¹⁶ Öğüt, *a.g.t.*, s.449.

³¹⁷ Çelikkemir, *a.g.t.* s.177.

³¹⁸ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.92.

³¹⁹ Sümer, *a.g.e.*, s.279.

³²⁰ Adnan Menderes Kaya, *Avşar Türkmenleri*, Geçit Yayınları, Kayseri, 2004, s.122.

birakılmasıdır.³²¹ Rakka eyaletinden kaçan Tecirli Avşarlarının bir kısmı 1818 yılında Yozgat civarına yerleşmiştir.³²²

5.1.5. Badelyân Aşireti

Badelyân Aşireti'nin adı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi uzmanları tarafından “*Badalyân*” şeklinde okunmuştur. Konargöçer olup Urfa ve Siverek arasında yaşayan bu aşiret geçimini hayvancılıkla sağlamıştır. 28 Haziran 1894 tarihli bir arşiv belgesinde bir grup eşkıyanın Urfa dolaylarında hayvan çaldığı, çaldıkları bu hayvanları Siverek'e götürdükleri ve Siverek'teki kolluk kuvvetleri tarafından yakalandıkları ifade edilmektedir. Aynı belgede çalınan hayvanların Urfa sancağındaki Badelyân Aşireti'ne ait olduğu belirtilmektedir.³²³ Belgede aşiretin etnik yapısına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Fakat bu aşiretin Urfa çevresinde yaşayan Ermeni aşiretlerden biri olabileceği düşünülmektedir. Çünkü Badelyân soyadını taşıyan birçok Ermeni bulunmaktadır. Bunlara ses sanatçısı “*Hovhannes Badalyan*” ve Ermenistan meclisinde milletvekili olan “*Lusine Badalyan*” örnek verilebilir.

5.1.6. Balabanlı Aşireti

Balabanlı Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Balabanlı ve Balabanlar şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Rakka, Urfa, Adana, Sivas, Edirne, Harput, Karaman, Malatya, Maraş, Konya sancağının Selmanlı Kebîr kazası, Çirmen sancağının Zagra-i Cedid kazası ve Niğbolu sancağının Hezargrad kazasına yerleştikleri ifade

³²¹ Sümer, *a.g.e.*, 1972, ss.279-280.

³²² Öğüt, *a.g.t.*, s. 449.

³²³ BOA, DH. TMIK. M. 72/65, R.26 Haziran 315 (8 Temmuz 1899) tarihinde Diyarbakır eyaletine ve Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda: “...on atlının bir mikdar hayvan aşırmağda olduğu Siverek cihetinde gezdirilmekte olan devriye kolu tarafından bi't- tesâdüf görüleb yekdiğerine teşhîr-i musâlaha eyledikleri eyledikleri ma'lûmâtı verilmesiyle derhâl Siverekden bir kuvvet-i kâfiye tertîb ve i'zâm edilerek bilâ-ta'kîb sâye-i kader nevâye-i hazret-i pâdişâhîde otuz sekiz re's hayvanın istirdâdıyla hükûmete geçtiği ve lede't-tahkîk hayvanât-ı mezkûre Urfanın Badalyan Aşireti'nin olduğu anlaşıldığı Siverek Kâ'im-makâmılığına bildirilmiş ve mezkûr hayvanın ahz ü teslîmiyle ashâbına itâsı...”

edilmektedir. Balabanlı Aşireti ile aynı adı taşıyan Balabanlı Cemaati, Bozkoyunlu Aşireti'ne tâbi bir cemaat olup Malatya kazasının Gözene Derbendi çevresine yerleşmiştir.³²⁴

İsmail Uçakcı, “*Oğuz Boyları-Bozoklar*” adlı eserinde Beydili Boyu'na bağlı aşiretleri sayarken Balabanlı Aşireti'nin adını da zikretmiştir.³²⁵ Bu aşiret, 1691 yılında Beydili Türkmenlerine tâbi olarak Urfa, Harran ve Rakka çevresine yerleştirilmiştir. 1729 yılında Rakka valisi Hüseyin Paşa Urfa, Harran ve Rakka çevresindeki iskânı kontrol amaçlı memurlar göndermiştir. Bu kontrol sırasında Balabanlı Aşireti'ne mensup birçok hanenin iskân bölgesini terk ettiği anlaşılmıştır.³²⁶ İskân bölgesini terk eden Balabanlıların bir kısmı kuzeye doğru göç edip Diyarbakır ve Erzincan civarlarına yerleşmiştir. Bu bölgelere yerleşen Balabanlılar birçok eşkıyalık faaliyetinde bulunmuştur. Örneğin 4 Mart 1853 tarihli belgeye göre Erzincan sakinlerinden Osman, Ahmed, Bekir, Kahraman ve Mustafa'nın buğday yüklü 140 merkebi Balabanlı Aşireti'ne mensup Mati, İbrahim, Hasan ve Fero isimli kişiler tarafından gasp edilmiştir.³²⁷

5.1.7. Behime Aşireti

Behime Aşireti'nin adı 1870-1871 tarihli ve 214 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde geçmektedir. Şer'iyeye sicilindeki belgede Bozabâd nahiyesine bağlı Mustafacık köyü sakinlerinden Hasan bin İbrahim ile Hamo bin Hasan arasındaki deve alışverişinden sonra Behime şeyhi Molla Ali'nin Mustafacık köyüne gelerek devenin kendisine ait olduğunu iddia etmesi üzerinde durulmuştur.³²⁸

³²⁴ Türkay, *a.g.e.*, ss.56, 192.

³²⁵ İsmail Uçakcı, *Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler-Bozoklar*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2015, ss.261-262.

³²⁶ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.95.

³²⁷ BOA, MVL. 255/33, H.23 Cemâziye'l-evvel 1269 (4 Mart 1853) tarihli belgede “*Erzincan sâkinlerinden Osman, Ahmed, Bekir, Kahraman ve Mustafa'nın buğday yüklü yüz kırk merkebinin gasb edip mezkûrlardan ikisini yaralayan Balabanlı Aşireti eşkiyasından Mati, İbrahim, Fero ve Hasan'ın yaklanıp cezalandırılmaları...*”

³²⁸ Şeyhmus Kahraman, 214 nolu Urfa Şer'iyeye Sicili'nin 1-163. sayfaları arası Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi-H.1287-1288/M.1870-1871, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2016, s.249.

5.1.8. Benî Zeyd Aşireti

Arap taifesinden olan Benî Zeyd Aşireti, Hicaz ve Yemen eyaletlerine yerleşmiş bir aşirettir.³²⁹ Göçebe bir hayat süren bu aşirete mensup bir miktar hane Urfa sancağında Harran ve Akçakale çevresine yerleşmiştir. 4 Mayıs 1851 tarihli arşiv belgesinde aşiret şeyhi olarak “*Şeyh Hasan bin Muhammed*” adı geçmektedir. Bu şeyh aynı aşirete mensup “*Ali bin Cudi*” isimli şahıs tarafından öldürülmüştür.³³⁰

Benî Zeyd Aşireti, 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Benî Zeyd Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 100 hane Urfa şehrine ve etrafına yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Benî Zeyd haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.³³¹

5.1.9. Beydili Aşireti

Beydili kelimesi ilk Türkçe sözlük olan Divânü Lûgati't Türk'te yer almaktadır. Bu sözlükte Beydili boyu, 24 Oğuz boyu içinde yedinci sırada zikredilmektedir. Beydililer, eşyalarına ve hayvanlarına (٥٧) şeklinde bir damga vurmuşlardır. Divânü Lûgati't Türk'te bu boyun ongunu “*Tavşancıl kuşu*” olarak verilmektedir.³³²

Oğuznâme adlı eserini 1300-1310 yılları arasında tamamlayan Reşidüddin, Beydili boyunu 24 Oğuz boyu arasında on birinci sırada göstermiştir. “*Beydili*” kelimesinin “*Büyükler gibi aziz*” anlamına geldiğini ifade etmekte ve ongunlarını da “*Tavşancıl kuşu*” olarak vermektedir. Reşidüddin, Beydili boyunun damgasını (٥) şeklinde göstermektedir. Ayrıca hükümdar çıkaran beş boydan birinin de Beydili boyu olduğunu dile getirmektedir. Yazıcıoğlu'nun 24 Oğuz boyunu gösteren listesinde Yıldız Han'ın oğulları arasında zikredilen Beydili, on

³²⁹ Türkay, *a.g.e.*, s.62.

³³⁰ BOA, MVL. 201/66, s.3, H.03 Receb 1267 (4 Mayıs 1851) tarihinde Urfa Livâ Meclisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen belgede: “...*Urfa'da sâkin müteferrik urbân aşâirinden maktûlen fevt olan Benî Zeyd Aşireti Şeyhi Hasan bin Muhammed'in vereseşi ile kâtîli olan aşiret-i merkûme ahâlisinden Ali bin Cudi nâm kimesnenin...*”

³³¹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

³³² Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lûgati't Türk, (Çev. Besim Atalay), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2006, Cilt I, s. 56.

birinci sırada verilmektedir. Yazıcıoğlu'na göre Beydili kelimesi, “*Beğlerin sözü azizdir.*” anlamına gelmektedir. Yazıcıoğlu'nun listesinde Beydililerin eşyalarına ve hayvanlarına vurdukları damga “**Y**” şeklinde gösterilmektedir. Ongunları ise “*Kartal*” olarak verilmektedir.³³³ Yusuf Halaçoğlu, “*Beydili*” sözcüğünün tam anlamının bilinmediğini fakat bu sözcüğün “*Beğ*” ile “*Dil*” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş olabileceğini dile getirmektedir.³³⁴

Beydili oymakları Anadolu, İran, Azerbaycan, Irak ve Suriye'ye yerleşmiştir. Anadolu ve Suriye topraklarında Beydililer Urfa³³⁵, İç-el³³⁶, Tarsus³³⁷, Yeni-il³³⁸, Çukurova³³⁹ ve Halep³⁴⁰ gibi yerlere yerleşmiştir. “*Beydili*” sözcüğü Şanlıurfa, Diyarbakır, Gaziantep, Adıyaman ve Mardin gibi illerde kullanılan dillerin etkisiyle bazı değişimlere uğramıştır. Nitekim bazı yazılı eserlerde “*Beydili*” kelimesi “*Beydilli*, *Begdili*, *Begdilli*, *Begdilü*, *Begdillü*, *Baydili*, *Baydilli*, *Badili*, *Badilli*, *Badılı*, *Badıllı*, *Batılı*, *Batıllı*, *Batulu*, *Batıllu*” şeklinde gösterilmiştir. XX. yüzyılda Anadolu'nun farklı illerinde “*Beydili*” kelimesi soyadı olarak da kullanılmıştır. Urfa, Antep, Ankara, Karaman, İç-el, Sivas ve Mardin illerinde yaşayan Beydililer arasında Beydilli, Beydili, Baydilli, Baydili, Badilli, Badili, Badıllı ve Badılı gibi soyadları görmek mümkündür.

6 Mart 1743 tarihinde Urfa sancağındaki Beydili Türkmen köyü, Urfa kadısına tâbidir. Bu köyde oturan İsmail, Cuma ve Bekir isimli kişiler sürekli aşiret kadısı, nâibi, mütesellimi ve voyvodasına gidip gerçeğe aykırı beyanda bulunmuşlardır. Bu şahısların yaptıkları köylüyü zor duruma düşürünce kadı bu kişilerin cezalandırılmasını istemiştir.³⁴¹

³³³ Şanda, *a.g.e.*, s.9.

³³⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Beydili*, *TDV. İA.*, C. VI, İstanbul, 1992, ss. 56-57.

³³⁵ Şanda, *a.g.e.*, ss.23-28.

³³⁶ Faruk Sümer, Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.XI, S.1, Ankara, 1953, ss.65-103.

³³⁷ Enver Çakar, *16. Yüzyılda Halep Sancağı*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elâzığ, 2003, s.69.

³³⁸ Çelikdemir, *a.g.t.* s.94.

³³⁹ Sansar, *a.g.m.*, s.2.

³⁴⁰ Işıl Işık Bostancı, *Halep Türkmenleri (Boy ve Oymaklar)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 1998, ss.52-53.

³⁴¹ BOA, C. DH, 181/9017, H.10 Muharrem 1156 (6 Mart 1743) tarihinde Rakka valisine hitaben yazılan fermenda: “...*Ruha kadısına tâbi*’ *Begdili Türkmeni ahâlileri südde-i sa’âdetime arz-ı hâl edib karye-i mezbüreden eşirrá ve*

1865-1866 yıllarına ait olup Urfa'daki Arap, Kürt ve Türkmen aşiretleri hakkında bilgi veren arşiv belgesinde Urfa'daki Türkmen aşiretleri sayılırken Urfalılar tarafından Badılı şeklinde telaffuz edilen Beydili Türkmen Aşireti'nin adı da zikredilmektedir. Belgede Badılı Türkmen Aşireti'ne mensup 30 hanenin Bozâbâd nahiyesine yerleştiği belirtilmektedir.³⁴²

Ziya Gökalp, 24 Oğuz boyuna mensup Beydililerin bir kısmının Urfa ve Diyarbakır arasındaki bölgeye yerleşmiş olduğunu, Kürtçe konuştuklarını ve bunların bölge insanı tarafından “*Badili*” olarak adlandırıldığını dile getirmektedir. Ayrıca Badililerin bir kabilesinin de “*Türkân Kabilesi*” olduğunu ve bunların Türkmen olduğunu ifade etmektedir.³⁴³ Siverek sınırları içinde yaşayan Karakeçili Aşireti'ne bağlı bir oymağın adı da Türkân'dır. Bu ikisi birbiriyle karıştırılmamalıdır.³⁴⁴ Karacadağ'daki Türkân Aşireti hakkında, Ziya Gökalp şunları ifade etmektedir: “*Beğdili boyu gibi Türk olduğunu bilen fakat Kürtçe konuşan bir Türk aşiret.*”³⁴⁵

1927 yılına ait Urfa Sâlnâmesinde Badılı Aşireti'nin Hilvan kazası ile Akziyaret nahiyesi civarına yerleştiği belirtilmektedir. Ayrıca Badıllıların, Beydili Türkmeni olduğu ve “*Badılı*” kelimesinin “*Beydili*” kelimesinden türemiş olduğu ifade edilmektedir. Sâlnâmede bu aşirete mensup hanelerin 1927 yılı itibarıyla Akçekale, Rakka, Caber, Şam, Seylan, Bayındırhan, Tuban, Türkmân Colabı, Halep'in Bâb kasabası, Antep'in Nizip kazası ve Cerablus civarında büyük topluluklar halinde yaşadıkları belirtilmektedir. Bayındırhan, Caber ve Türkmen Colabı 20

mütegallibeden İsmail ve Bekir ve Cuma nâm kimesneler kendi hallerinde olmayıb şerir ve gammaz olub daima kadı ve nâib ve mütesellim ve voyvoda ve subaşı ve sâ'ir ehl-i arz tâifesinin yanlarına varub fukarâ-yı hilâf vâki '-i mevâdd istinâdıyla gamz ve bi-gayr-i hakkın akçeleri alınmağa bais...”

³⁴² BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866) tarihli olup Halep, Urfa ve Adana'ya ait nüfus, memur ma'aşları vesâir husûslara ait defterde: “*Urfa sancağında bulunan ve Türkmân aşâirinden Badılı Aşireti 30 hâneyle Bozâbâd da meskûn olup ekseri zirâ'adır.*”

³⁴³ Gökalp, *a.g.e.*, s.102.

³⁴⁴ Nihat Çetinkaya, *İğdır Tarihi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996.

³⁴⁵ Yalman, *a.g.e.*, s.37

aşiretin daha olduğunu ve bunların Revandiz’de yaşayan Badelilerle bir bağlantılarının olmadığını kabul ettiklerini ifade etmektedir. Nitekim aynı eserde Badelilerin büyük bir kısmının şii, az bir kısmının da sünni olduğu, bu ikisinin birbirinden farklı olduğu ifade edilmektedir. Bir kısım Badeli mensûbu Yozgat ve Eleşgirt çevresinde yaşamıştır.³⁵⁰

Birçok arşiv belgesinde Badılı Aşireti’nin Türkmen taifesine mensup olduğu belirtilmektedir. Örneğin 1532 tarihli belgede “*Dulkadir Türkmenei taifesinden Badıllu Aşireti’nden*”³⁵¹ ve 1752 tarihli belgede “*Türkmen taifesinden ve Badılı Cemaati’nden Kara Mehmed ve oğlu Ali*”³⁵² gibi ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Yine 5 Haziran 1692 tarihinde Rakka’ya iskân edilen Yeni-il Türkmenlerine mensup 18 cemaat arasında Beydili Türkmen taifesine mensup “*Batılı, Batıllu Cemaati*” Urfa, Harran ve Türkmân Colabı civarına yerleştirilmiştir.³⁵³

Arşiv belgelerinde “*Badılı Türkmân Ekrâdı*” ve “*Badılı Ekrâdı*” tabirlerinin de kullanıldığı bilinmektedir. Birçok tarihinin üzerinde fikir birliğine vardığı gibi Osmanlı Devleti’nde “*Ekrâd ve Etrâk*” tabirleri birer milleti tanımlamakla birlikte konargöçer olup hayvancılıkla geçimini te’min eden aşiretler için de kullanılmıştır.³⁵⁴ Bu durumun somut bir göstergesi de 1735 tarihli arşiv belgesidir. Bu arşiv belgesindeki başlık “*Perakende Ekrâdı Badılı Cemaati*” şeklinde olmasına rağmen başlığın altında “*Taife-i Türkmen ve Üsttürkânlı*” tabirleriyle Badılı’ya bağlı birçok Türkmen cemaat sıralanmıştır. Aynı belgede Beydili boyuna mensup oldukları arşiv belgeleri ile sabit olan ve Badılı Aşireti’ne mensup cemaatler başlığı altında sıralanan “*Acarlı, Cihânbeyli, Gündeşli, Köçekli, Tecirli ve Perdelli* gibi birçok cemaatin adı da

³⁵⁰ Sykes, *a.g.e.*, p.560, 582; Sir Mark Sykes (D.1879-Ö.1919): İngiliz asker, diplomat, gezgin ve yazardır. I.Dünya savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı’ya karşı izlenecek politikaları belirlemek amacıyla kurulan *De Bunsen Komitesi*’ne atanmış ve bu komite üyeleri arasında Osmanlı topraklarını gezmiştir. Bu seyahatler sırasında Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa ile de görüşmüştür. 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan gizli Sykes-Picot Anlaşması’nı İngiltere adına imzalayan kişidir. Bu anlaşmayla Osmanlı’nın Ortadoğu toprakları iki ülke arasında paylaşılmıştır. (*Bkz. wikipedia.org, erişim: 16.12.2020*)

³⁵¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1997, s. 214.

³⁵² BOA, AE. SMHD. I. 86/5809, H. 27 Safer 1165 (15 Ocak 1752)

³⁵³ Çelikdemir, *a.g.t.* s.95.

³⁵⁴ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1997, s.214.

zikredilmektedir.³⁵⁵ Bu durum Osmanlı Devleti'nin “*Ekrâd*” ve *Etrâk*” kavramlarını her zaman bir milliyet kavramı olarak değil de konargöçer olup hayvancılıkla uğraşan cemaatleri ifade etmek için de kullandığını göstermektedir.

Anadolu'ya yerleşen Beydili cemaatleri Arablı, Akkaş, Arablı Mersin, Arablı İbrahim, Begmişli, Begdili, Buraklı, Cihânbegli, Ceceli, Cırıklı, Dengizli, Diğer Döğer, Denizler, Dimlekli, Elbegli, Hubyarlı, Gündeşlü, Kayaslı, Kadirli, Kasımlı, Karaşeyh, Kılıçbegli, Kızılkoyunlu, Kırğıllı, Kömecli, Mîrzâ, Tecirli, PerdeTecirlisi, Ulaşlı ve Yâdigârlı cemaatleridir.³⁵⁶ İsmail Uçakcı, “*Oğuz Boyları-Bozoklar*” adlı eserinde Beydili Boyu'na bağlı aşiretleri sayarken Badılı Aşireti'nin adını da zikretmiştir.³⁵⁷ Şanlıurfa'daki Beydili cemaatleri Begler, Hoyi, Hecik, Ahmetoğlu, Halitoğlu Mehmet ve Maksutoğlu cemaatleridir.³⁵⁸ XXI. yüzyılda Urfa'da Beydililerin yaşadığı bazı köyler XVI. yüzyılda da aynı isimle zikredilmektedir. Bu köylere Hamurkesen, İkizce, Külafı, Uzuncakuyu ve Başviran köyleri örnek verilebilir.³⁵⁹ Zikredilen köylerde “*Badılı*” olarak bilinen “*Beydililer*” yaşamaktadır.³⁶⁰ Hamurkesen

³⁵⁵ BOA, MAD. d. 701, s.4, H.04 Muharrem 1148 (27 Mayıs 1735) tarihli defterde: “*Cemaat-ı Perâkende-i Ekrâd-ı Badılı*” başlığı altında sıralanan kabîleler “...*Kabîle-i Atmanlı tâbi Badılı, Kabîle-i Cemokânlı tâbi, Kabîle-i Uzmanlı (Osmanlı) tâbi, Kabîle-i Hacı kapulu tâbi, Kabîle-i Rişvanlı tâbi, Kabîle-i Üsttürkânlı tâbi, Kabîle-i Kurdkanlı tâbi, Kabîle-i Cihânbegli tâbi, Kabîle-i Parçıkânlı tâbi Cihânbegli, Kabîle-i Cemokânlı tâbi Millî-i Tavan tâbi Abdi Ağa, Kabîle-i Kaskanlı Millî tâbi, Kabîle-i an vasatlı tâbi, Kabîle-i Suhvanlı/Sohranlı tâbi, Kabîle-i Acarlı an tâife-i Türkmân, Kabîle-i Gündeşli tâbi, Kabîle-i Köçekli an tâife-i Türkmân, Kabîle-i Çoğumlu tâbi ve Kabîle-i Tecirli tâbi 2.000 hâne olup mâl-i mîrîleri 6.500 guruştur.*”

³⁵⁶ Türkay, *a.g.e.*, ss.164-635.

³⁵⁷ Uçakcı, *a.g.e.*, ss.261-262.

³⁵⁸ Cevher Şanda, 01 Mayıs 2013, (Görüşme)

³⁵⁹ Ahmet Nezih Turan, *16.yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 2005, s.199-200.

³⁶⁰ Osman Badıllı, 17 Şubat 2019, (Görüşme); Kendi ifâdesine göre 92-93 yaşlarında olmalıdır. (Ölüm Tarihi: Aralık 2020); XVI. yüzyıl belgelerinde “Uzuncakuyu” adıyla verilen köy XXI. yüzyılda “Uzuncuk köyü” adını almıştır. Yine XVI. yüzyılda “Başvirân” olarak zikredilen köy XXI. yüzyılda “Başören köyü” adını almıştır. Bu iki köyde de “Badılı” olarak bilinen “Beydililer” yaşamaktadır. XXI. yüzyılda da Urfa'daki bazı Badıllılar, Beydili boyuna mensup olduklarını, 80-90 yıl öncesine kadar kışlak ve yaylaklarının olduğunu, kışın kıl

köyünden olup sonradan Hilvan ilçesine yerleşen Badılı Aşireti'ne mensup Cevher Şanda³⁶¹, Beydili boyuna mensup olduklarını, dedelerinin 1692 yılındaki Rakka iskânından kaçıp İran'ın "Hoy" şehrine gittiğini ve oradaki iklim koşullarına alışamadıkları için de tekrar Anadolu'ya döndüklerini ifade etmiştir. Ayrıca bu geri dönüşten sonra Urfa, Akziyaret çevresindeki akrabalarının kendilerine Hoy şehrinden geldikleri için "Hoy ehli, Hoy'lu" anlamına gelen "El Hoyî Kabilesi" adını verdiklerini ifade etmiştir. Cevher Şanda, Hoy şehrinden gelen bazı Badılı mensuplarının Diyarbakır, Ergani ve Bismil çevresine yerleştiğini belirtmiştir.³⁶² 1902 yılında Urfa'daki Beydililerin reisi Said Bey'dir. Said Bey, Urfa'daki aşiret reisleri arasında "Kör Said" lakabıyla tanınmıştır. Ailesiyle birlikte Urfa sancağındaki Ağızhân köyünde ikamet etmiştir. Said Bey ve aşiret güçleri Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.³⁶³

çadırlarla Suriye'ye göç ettiklerini ve yazın da Urfa, Adıyaman, Malatya ve Sivas taraflarına gittiklerini belirtmektedir. Şanlıurfa'nın Karaköprü ilçesine bağlı Başören köyü sâkinlerinden Osman Badıllı, Urfa'daki Badıllıların Kürtçe konuşmasına rağmen aslen Türkmen olduklarını, sözlü tarih yöntemiyle dedelerinden öğrendiği kadarıyla ecdâdlarının Orta Asya'dan geldiğini ve yüzyıllardır Urfa ile çevresinde yaşadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Urfa'da sadece Beydili Türkmenlerinin değil Karakeçili, Avşar ve Türkân Türkmenlerinin de yaşadığını belirtmektedir.

³⁶¹ Cevher Şanda'nın Babası: Bedir. Dedeleri: 'Azam, Ahmet, Mehmet, Ömer ve Şah Reşîd'dir.

³⁶² Cevher Şanda'nın bu söylemlerinden hareketle yapılan araştırmada XXI. yüzyılda Ergani'ye bağlı Gülerce, Bademli, Keklik ve Hançerli köylerinde Beydili Türkmenlerinin yaşadığı tespit edilmiştir. Osman Badıllı da Diyarbakır ve çevresinde Bademli, Keklik, Gülerce ve Hançerli köylerinde Beydililerin yaşadığını ifade etmiştir.

³⁶³ Müslüm Akalın, A. Cihat Kürkçüoğlu, *Urfa Milli Mücadele Albümü*, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa, 2018, s.138; Said Bey, Fransızların Urfa'yı işgal etmesine tepki göstermiş ve iki yüz elli aşiret atlısıyla Fransızlara karşı kurtuluş mücadelesi vermiştir. Urfa, 10 Nisan 1920 yılında Fransız işgalinden kurtarılınca Said Bey yanındaki aşiret güçleriyle birlikte Antep savunmasına katılmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasındaki yararlılığından dolayı El-Cezîre Cephesi Komutanı Nihat Paşa 3 Ekim 1920 tarihinde Said Bey'e "Gümüş İftihar Madalyası" takmıştır. Ayrıca TBMM, 15 Mayıs 1926 tarihinde Said Bey'e "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" vermiştir. Said Bey ile birlikte Fransızlara karşı mücadele eden Beydililer, Seyyid Hidroğlu

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresine iskân edilen Beydili Cemaatleri Acurlu, Araplı Türkmânı, Beglü, Begmişli, Cemokânlı, Cihânbeyli, Dimlekli, El-Hoyî, El Haçık, Hacı Kırlı, Harezmi, Halidoğlu Kethüdâ Batılı, Güneşli, Gündeşli, Kadirli, Kazlı, Kara Şeyhli, Maksud Kethüdâ, Mamavi, Melek Ahmedoğlu, Görüler Beydili, Ulaşlı ve Yalvaç cemaatleridir.

5.1.9.1. Acurlu Cemaati

Acurlu Cemaati, Beydili Aşireti'ne tâbidir.³⁶⁴ Acurlu Cemaati'ne mensup haneler 1691 yılında Harran civarında bulunan Belih Nehri kenarına iskân edilmiştir. Belih Nehri kenarına iskân edilen 20 kadar Acurlu hanesi Hacı Ahmedli, Rehyânlı ve Pehlivânlı cemaatleriyle birlikte Balıkesir sancağına göç etmiş, bir kısmı da Mardin ve Diyarbakır taraflarına gitmiştir.³⁶⁵

5.1.9.2. Araplı Türkmânı Cemaati

Araplı Türkmânı Cemaati, Beydili Aşireti'ne tâbidir. Bu oymağa mensup bir miktar hane Halep civarından alınarak 5 Haziran 1692 tarihinde Urfa ve Rakka arasındaki bölgeye iskân edilmiştir. İskân edilen Araplı Türkmânı kethüdâları Araplı Musa, Araplı İbrahim ve Ganem kethüdâlardır. Bu kethüdâların idaresindeki 50 hane Belih Nehri'nin batısı ile Salahiye'ye yerleştirilmiştir.³⁶⁶ İskân edilen bu cemaate tarım ve ziraatle uğraşmaları için toprak tahsis edilmiştir. Araplı Türkmânı Cemaati'ne mensup bir miktar hane XIX. yüzyılda Urfa sancağındaki Suruç ve Birecik kazaları civarında konargöçer olarak yaşamıştır. Bu haneler 1855 yılında Birecik'e bağlı “*Kullar*” ve “*Şeyhler*” köyleri ile Suruç çevresindeki Alulde ve Hamd el Nasr aşiretlerinden üç bin koyun ve birçok Arap atı gasp ederek Aneze Aşireti'ne satmışlardır. Araplı Türkmânı Cemaati'nin gasp edip sattığı hayvanların bir kısmı Halep, bir

Muhammed, Yedikuyulu Hasan Ağa, Ali Ağa, Ahmed Ağa, Hasan Bey ve Bekir Bey gibi kişilerdir.

³⁶⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *397 Numaralı Halep Livâsi Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.24.

³⁶⁵ Çelikdemir, *a.g.t.* s.122.

³⁶⁶ Çelikdemir, *a.g.t.* s.126.

kısmı da Urfa'daki kolluk kuvvetleri tarafından geri alınmıştır. Hamd el Nasr Aşireti'ne ait doru kısarak, kır kısarak tay ve iki buçuk yaşında doru kısarak tay ile Alulde'ye ait erkek doru tay, alını akıtmalı bir buçuk yaşında iki ayağı sekili koca al kısarak ve doru kısarak at geri alınarak Halep sancağına gönderilmiştir.³⁶⁷

26 Ağustos 1892 tarihli arşiv belgesinde Araplı Türkmânı Cemaati'nin etrafındaki yerleşim birimlerine ve aşiretlere saldırıda bulunduğu, bu saldırılardan dolayı Araplı Türkmânı Cemaati'nin ıslah edilmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁶⁸

5.1.9.3. Batılı (Badılı) Cemaati

Beydili Aşireti'ne mensup olan Batılı Cemaati, Yeni-il hasları içinde olup 1691-1692 yıllarında Urfa ve Rakka arasına iskân edilen cemaatler arasında yer almaktadır.³⁶⁹ Batılı cemaatine mensup bir miktar hane de Taif Avşarı, Fettahlı Dokuzu, Recepli Avşarı ve Cihanbegli Aşireti ile birlikte 1702 yılında Belih Nehri havalisine iskân edilmiştir. İskân bölgesine alışamayan Batılı ve Cemokanlı cemaatlerine mensup 170 hane Malatya taraflarına firar etmiştir. Bu cemaatler gittikleri yerlerde gerçekleştirdikleri taşkınlıklardan dolayı 1719 yılında tekrar Urfa ve Rakka arasına iskân edilmiştir.³⁷⁰

Batılı Cemaati'nin Beydili Aşireti'ne mensup olduğu 1927 Urfa Salnamesinde de dile getirilmektedir. Salnâmede şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Hilvan kazasıyla Akziyaret nahiyesinde sakindirler. Bu aşiret (Begdilidir.) Badılı bu kelimededen muharrifdir. Bu aşiretten olan Türkmenler esâsen Ağcakale, Bayındırhan,

³⁶⁷ BOA, A. MKT. UM. 241/50, s.2, H. 25 Şevval 1272 (29 Haziran 1856) tarihli olup, aşiretler arası çatışmalarda Urfa kazasının kayıplarını gösteren belgede: “...Arablu Türkmânları Zor'a mülhak Alulda Aşireti'nden birkaç sene evvel çend re's hayvan sirkat etmiş olduğundan bâhisle tahsilini istirhâm etmiş olmaları...”

³⁶⁸ BOA, BEO, 59/4361, H.05 Safer 1310, (29 Ağustos 1892) tarihli olup Çolakzade Muhammed ve Ömerzade Hacı imzasıyla gönderilen telgrafta: “...14 Ağustos 1308 tarihli telgrafnâmemizde ma'rûz-ı Türkmân eşkiyâ-yı meşhûre-i muhâkemedden Cüzatoğulların islâhen terbiye ve mızrakları altında ervâhımızın istilahât-ı merhamet-i seniyye nâmına tekrar istirhâm iyleriz...”

³⁶⁹ Çelikdemir, a.g.t., s.95.

³⁷⁰ Halaçoğlu, a.g.e., 1991, ss.136-138, 140.

Rakka, Caber, Sam, Seylan, Tuban, Türkmen Colabı cihetlerinde sakin idiler. Bir kısmı hala Türkmen Colabında mevcut olduğu gibi Haleb vilayetinin Bab kasabasında, Gazi Ayıntab vilayetinin Nizib kazasıyla, Cerablus nahiyesi hudûdunda toplu bir halde bulunmaktadırlar.”³⁷¹

5.1.9.4. Beglü Cemaati

Beydili Aşireti’ne tâbi olan Beglü Cemaati’ne mensup hanelerin XVI. ve XVIII. yüzyıllarda Maraş, Ankara, Halep, Urfa, Diyarbakır, Saruhan, Tarsus ve Vilayet-i Şarki sancaklarında yaşadıkları ifade edilmektedir.³⁷² “*Beg*” kelimesi Türkçe bir kelime olup ilk Türkçe sözlük olan Divânü Lûgati’t Türk’te geçmektedir.³⁷³ “*Beg*” kelimesi Türklerin yöneticilerine verdiği unvanlardan biridir. Boy beyi gibi... Beglü Cemaati, Urfa sancağına yerleşmiş olan Beydili hanelerinin yönetici ailesidir. XIX. yüzyıl sonlarıyla XX. yüzyıl başlarında aşiret reisliği yapan Said Bey bu cemaate mensuptur. Beglü cemaati, Urfa çevresinde “*Beg*” ve “*Begler*” şeklinde telaffuz edilmektedir.³⁷⁴

5.1.9.5. Begmişli Cemaati

Beydili Aşireti’nden olan Begmişli Cemaati’ne mensup hanelerin Rakka, Sivas, Hama, Karahisar-ı Şarki, Besni, Rakka eyaletinin Deyr-i Ruhye ve Selemiye sancakları, Sivas sancağının Yeni-il kazasında

³⁷¹ 1927 Urfa Salnâmesi , ss.98-99.

³⁷² Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, ss.312-313.

³⁷³ Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e.*, s. 25.

³⁷⁴ Begler Oymağı’na mensup hâneler, Şanlıurfa ilinin Karaköprü ilçesi sınırlarında kalan Külaflı köyüne yerleşmiştir. Bu oymağa mensup hanelerin bir kısmı da yine Beydililerin yaşadığı Hamurkesen köyü ve çevresine yerleşmiştir. Külaflı köyünde yaşayan aileler genellikle “*Baydili*” ve “*Badılı*” soyadlarını kullanmaktadır. Buna Şanlıurfa’nın Karaköprü ilçesinin 2015-2020 yılları arasında Belediye Başkanlığı görevini yapan Metin Baydili örnek verilebilir. Ayrıca Baydili soyadına mensup aileler Aksaray ilinin Pınarbaşı ilçesindeki Çukuryut köyünde, Çankırı ilinin merkezi ve Kargı ilçesinde de vardır. *Bkz.* İsmail Uçakcı, *a.g.e.*, s.261.

yaşadığı ifade edilmektedir.³⁷⁵ Ayrıca bu cemaate mensup bir miktar hanenin XVI. yüzyılda Uşak, Yozgat, Kütahya sancağının Soma ve Honaz kazaları, Ankara sancağının Melikviran Mahallesi'nde yaşadığı belirtilmektedir.³⁷⁶ Bu cemaatin 1550 yılında Halep çevresinde diğer Begmişli cemaatleri ile birlikte 252 neferi ve 28.062 koyunu, 1570 yılında 199 neferi 37.817 koyunu ve 1584 yılında da 199 neferi 37.817 koyunu bulunmaktadır.³⁷⁷ Halep civarında yaşayan Begmişli Cemaati, 1692 yılında Rakka'ya iskân edilen cemaatler içerisinde yer almıştır. Bu cemaat Ganem bin el Hac Ali idaresinde Belih Nehri'nin batı yakasında yer alan Üskürle ve Hayşe adlı yerlere 136 nefer olarak yerleştirilmiştir. Bu haneler 1728 yılında iskân bölgesini terk etmiştir.³⁷⁸ 1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Begmişli haneleri tekrar iskân edilmiştir. Bu hanelerin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 1.540 kuruştur.³⁷⁹ 3 Eylül 1831 tarihli arşiv belgesine göre Ketikân, Milli ve Berâzi aşiretleri isyan edip Birecik'i işgal edince Birecik mütesellimi Lütfullah Efendi, Birecik çevresindeki aşiretlerden yardım talep etmiştir. Lütfullah Efendi'nin bu yardım talebine Begmişli Cemaati olumlu cevap vererek yardıma gelmiştir.³⁸⁰

5.1.9.6. Cemokânlı Cemaati

Cemokânlı Cemaati, Harran ve Rakka Arasındaki bölgeye iskân edilmiştir. Bu cemaat, Arslantaş köyünden Harran kalesine kadar olan bölgedeki Tahir Torcu, Mağara, Belkapısı, Aygır Torcu, Köprücük, Şurece-i Kebir, Şurece-i Sağır, Ahmed Viranı, Ak Meşhid ve Yanı Kızıl köylerine 249 nefer olarak yerleştirilmiştir.³⁸¹

³⁷⁵ Türkay, *a.g.e.*, s.204.

³⁷⁶ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, ss.313-314.

³⁷⁷ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.25.

³⁷⁸ Çelikdemir, *a.g.t.* ss.134-135.

³⁷⁹ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

³⁸⁰ BOA, HAT 389/20707-L, H. 25 Rebî'ül-evvel 1247 (03 Eylül 1831); Belgede adı geçen ve yardıma gelen yöneticiler Hacıoğlu, Hamdi Molla Ali oğlu, Şeyh Ahmed Alizâdeoğlu, Gökoglu Halil Ağa ve Fıratoğlu Ömer Ağa adlı kişilerdir.

³⁸¹ Çelikdemir, *a.g.t.* s.140.

5.1.9.7. Cihânbeyli Cemaati

Cihânbeyli Cemaati, Beydili Aşireti'ne tâbidir. Bu cemaate mensup hanelerin Rakka, Maraş, Bozok, Kars, Çıldır, Sivas, Erzurum eyaletleri, Çankırı, Çorum, Kütahya, Arapgir, Ankara, Kırşehir, Malatya sancakları, Diyarbakır eyaletinin Çermik sancağı, Bozok eyaletinin Koçgirli sancağı, Malatya sancağının Hısnı Masur kazası, Ankara sancağının Haymana kazası, Diyarbakır eyaletinin Harput kazası, Sivas sancağının Tokad kazası, Arapgir sancağının Eğin kazası ve Malatya sancağının Kâhta kazasında yaşadıkları ifade edilmektedir.³⁸²

26 Nisan 1630 tarihli arşiv belgesinde Siverek'te bulunan Cihânbeyli Obası'nın ağnam vergisi ödemek istemediği ve bundan dolayı gelen memurlara direndiği belirtilmiştir.³⁸³ 1700'lü yıllarda Cihânbeyli'ye bağlı Parçikânlı, Hudili, Direjânlı ve Zıvalı oymakları Harran'da bulunan padişah hasları içindeki köylere yerleştirilmiştir. Buralara yerleştirilen Cihânbeyliler iskân yerlerini beğenmeyerek farklı yönlere doğru firar etmiştir.³⁸⁴ İskân bölgesinden kaçan cemaat mensuplarının bir kısmı Urfa sancağında Bozabâd, Karacurun ve Hilvan civarına yerleşmiştir. Cihânbeyli Cemaati'ne mensup haneler Urfa, Suruç ve Birecik kazalarından geçen kervan yolunun güvenliğini sağlamaları için Çarmelik, Yoğunburç ve Tozluca köyleri civarında eşkıyaya karşı görevlendirilmiştir. Cihânbeyli'ye bağlı beş kabile bulunmaktadır. Bunlar Hudi, Zıva, Direjân, Korehori ve Kucuri kabileleridir.³⁸⁵ Milli Aşireti'ne tabi olan “*Canbeg*” adında bir aşiret bulunmaktadır. Cihanbegli Cemaati ile Canbeg Aşireti birbiriyle karıştırılmamalıdır. Mark Sykes, Milli'ye tabi olan Canbegli Aşireti'nin yerleşik hayata geçtiğini ifade etmektedir.³⁸⁶

Bir miktar Cihânbeyli hanesi meskûn bulunduğu Çemişgezek, Kiğı ve Palu civarında yapmış oldukları taşkınlıklardan dolayı tedip edilerek 1705'de Rakka eyaletine bağlı Urfa sancağındaki Belih Çayı

³⁸² Türkay, *a.g.e.*, s.342.

³⁸³ BOA, A.(DVNSMHHM.d., 84/121, H.13 Ramazan 1039 (26 Nisan 1630) tarihli olup Amid mollasına, Karaulus, Siverek kadılarına ve veziriazam Hüsrev Paşa'nın kapucubaşısı Rıdvan'a gönderilen defterde: “*Siverek'te Cihânbegli obası halkının rüsûm-ı ağnâm ödememek için direnip görevlileri katlettikleri...*”

³⁸⁴ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, ss.94, 96.

³⁸⁵ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.124.

³⁸⁶ Sykes, *a.g.e.*, p.576.

civarına iskân edilmiştir.³⁸⁷ İskân yerini beğenmeyen Cihanbegliler 1737 yılında Malatya civarına firar etmişlerdir.³⁸⁸ Sonra tekrar Urfa sancağında Belih Nehri civarına iskân edilen bu Cihânbeyli haneleri Rakka vergi memurlarına 140 kuruş vergi ödemiştir.³⁸⁹ Perâkende olarak Amasya, Arapgir, Bozok, Divriği, Çorum, Sivas ve Canik taraflarına giden Cihanbegli hanelerinin 1737 yılında Rakka vergi memurlarına ödediği vergi miktarı 150 kuruştur.³⁹⁰ Osmanlı Devleti, konargöçer aşiret ve cemaatlerden belli miktarlarda kışlak vergisi almıştır. 1737 yılında Urfa sancağındaki Cihanbegli Cemaati'nden alınan kışlak vergisi 78 kuruştur.³⁹¹

1757 tarihli belgede Cihânbegli Cemaati'nden Akoğlu Mehmed'in Badılı Aşireti'ne mensup Hasan'dan yedi yüz adet koyun alacağı olduğu belirtilmektedir. Alacağının ödenmesini isteyen Akoğlu Mehmed mahkemeye başvurmuştur. Yapılan yargılama sonrasında mahkeme borçlu durumda olan Hasan'ın borcunu ödemesine karar vermiştir.³⁹²

5.1.9.8. Dimlekli Cemaati

Beydili Aşireti'ne tâbi olan Dimlekli Cemaati'ne mensup hanelerin XVI. yüzyılda Halep, Vilayet-i Şark ve Urfa civarında yaşadığı belirtilmektedir.³⁹³ Bu cemaatin 1526 yılında Halep çevresinde 96 neferi, 1536 yılında 122 neferi ve 32.601 koyunu, 1550 yılında 86 neferi ve 10.194 koyunu, 1570 yılında Diğer Dimlekli cemaatleri ile birlikte 145 neferi 9.636 koyunu ve 1584 yılında da 145 neferi 9.636 koyunu bulunmaktadır.³⁹⁴ 1691 yılında Kadızade Hüseyin Paşa zamanında

³⁸⁷ Halaçoğlu, 1991, s. 50

³⁸⁸ Öğüt, a.g.t., s.449.

³⁸⁹ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

³⁹⁰ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

³⁹¹ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.18, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

³⁹² Ercan Gümüüş, Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri, *Tarih Okulu Dergisi*, Ekim 2018, Sayı XXXVI, ss.104-129.

³⁹³ Halaçoğlu, 2009, ss.639-640.

³⁹⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.25.

Dimlekli Cemaati'ne mensup 136 nefer Satılmış bin Kasım idaresinde Belih Nehri'nin doğu tarafındaki “*Hammam*” adlı köye yerleştirilmiştir.³⁹⁵

Beydili Aşireti'ne mensup Bozkoyunlu Kılıçbegli, Bozkoyunlu Alibegli, Begmişli, Dimlekli, Kadirli, Musa Şeyhli, Badılı, Kara Şeyhli, Arablı ve Musacalı cemaatleri 1691-1692 yıllarında Rakka'ya iskân edilmiştir. Rakka'ya iskân edilen bu cemaatler iskân bölgesinde durmayarak Diyarbakır ve Erzincan'a doğru firar etmişlerdir. Zikredilen cemaatler Diyarbakır eyaletinde vergilerini düzenli ödeyeceklerine dair söz vermişlerdir. Bu durum üzerine Diyarbakır ve çevresinde kalmalarına müsaade edilmiştir. Fakat bu cemaatler verdikleri sözde durmayarak vergilerini ödememişlerdir. Bu durum üzerine 8 Ocak 1722 tarihinde tekrar Rakka'ya iskân edilmişlerdir.³⁹⁶ İskân edilen bu hanelerin bir kısmı Harbendeli Cemaati ile birlikte Karaman ve Bozok taraflarına firar etmiştir. Bu Dimlekli haneleri Harbendeli firarileri ile birlikte 21 Mart 1729 tarihinde tekrar Rakka'ya iskân edilmiştir.³⁹⁷ Bu haneler 1730'lu yıllarda Belih Nehri civarına yerleştirilmiştir. Dimlekli Cemaati'ne mensup bu hanelerin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 1.931 kuruştur.³⁹⁸

5.1.9.9. Hoyî ve Haçik Cemaatleri

Beydili Aşireti'ne tâbi olan bu oymaklar Urfa çevresinde “*El Hoyî Oymağı*” ve “*El Heçik Oymağı*” şeklinde telaffuz edilmektedir.

³⁹⁵ Çelikdemir, *a.g.t.* s.144.

³⁹⁶ BOA, A. (DVNSMHH. d... 130/802, H.20 Rebi'ü'l-evvel 1134 (8 Ocak 1722) tarihli olup Bâb-ı Âsafî'den Rakka ve Diyarbakır valilerine gönderilen defterde: “...Rakka ve Diyarbakır vâliilerine Dimlekli, Badılı, Merdanlı, Mamavi, Kazlı, Bozkoyunlu ve diğer aşiretlerin iskân edildikleri Rakka'da durmayarak vergilerini ödemek sözüyle Diyarbakır'e yerleştirdikleri fakat aşiretlerin sözlerinde durmamaları nedeniyle Rakka'ya iskân edilmeleri yönünden tekrardan karar verildiği...”

³⁹⁷ BOA, A. {DVNSMHH. d... 135/1015, H.20 Şaban 1141, (21 Mart 1729) tarihli olup Bâb-ı Âsafî'den Karaman valisine ve Bozok voyvodasına gönderilen defterde: “...Karaman vâlisine ve Bozok Voyvodası Mustafa'ya: Rakka iskânından çıkıp Mamalu Aşireti Kandemir Bey'e iltica eden Dimlekli ve Harbendeli firarilerinin iskân yerlerine sevk edilmesi...”

³⁹⁸ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

Halep ve Yeni-il civarında yaşayan Beydililer 1691 yılı ve sonrasında Urfa ile Rakka arasındaki bölgeye iskân edilmiştir. Bu iki oymak da Aneze, Şemmer ve Tayy gibi Arap aşiretlere karşı birer denge unsuru olarak Urfa ve Rakka arasındaki bölgeye yerleştirilmiştir. Sayıca kalabalık olan Arap aşiretleri karşısında zayıf düşen bazı Beydili oymakları Firuz Bey liderliğinde İran taraflarına göç etmiştir. İran'a giden Beydililerin bir kısmı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Tebriz eyaletinin kuzeybatısında yer alan “Hoy” şehri civarına yerleşmiş bir kısmı da Tebriz eyaletinin güneydoğusunda yer alan “Haçik” şehrine yerleşmiştir. Bu yerleşim birimlerinde kısa bir süre kalan Beydililer oradaki iklim koşullarına da alışamadıkları için tekrar Anadolu'ya dönmüşlerdir. Bu geri dönüş sırasında Fırat Nehri kenarına geldiklerinde Urfa, Akziyaret çevresindeki Beydililerin kendilerini Urfa'ya davet ettiklerini ve Hoy şehrinde gelen bu Beydililere “Hoy Ehli, Hoy'lu” anlamlarına gelen “El Hoyi Kabilesi”, Haçik şehrinde gelen Beydililer için de “Haçik Ehli, Haçikli” anlamlarına gelen “El Haçik Kabilesi” adını vermişlerdir. Hoy şehrinde gelen Beydililerin bir kısmı Ergani'ye bağlı Gülerce, Bademli, Keklik ve Hançerli köylerine yerleşmiştir. El Haçik Beydililerinin bir kısmı da Fırat Nehri'ni geçerek Kâhta çevresine yerleşmişlerdir.³⁹⁹ Beydili Aşireti'ne mensup olup 90'lı yaşlarda olan Osman Badıllı da Diyarbakır, Ergani ve çevresinde Bademli, Keklik, Gülerce ve Hançerli köylerinde Beydililerin yaşadığını ifade etmektedir.⁴⁰⁰

El Hoyî Cemaati'ne mensup bir miktar hanenin XIX. yüzyıl sonlarında Erzurum eyaletinin Tutak kazasında yaşadığı görülmektedir.

23 Ağustos 1900 tarihli belgeye göre Tutak kazasına bağlı Elho köyü halkıyla Sebki Aşireti ve Usua kolunun Bedir köyüne saldırdıkları

³⁹⁹ Şanda, *a.g.e.*, ss.217-218; 2020 yılı itibarıyla Adıyaman iline bağlı Sincik kazası sınırlar içinde “Hecik” adında bir köy bulunmaktadır.

⁴⁰⁰ Cevher Şanda, 01 Mayıs 2013, (Görüşme)

ve bu köydeki Abdurrezak kabilesinden birçok mal gasbettikleri belirtilmektedir.⁴⁰¹

5.1.9.10. Hacı Kırlı Cemaati

Hacı kırlı Cemaati, 1691-1692 yıllarında Rakka ve Harran arasındaki bölgeye iskân edilen cemaatlere dendir. Bu cemaat Harran ve Rakka arasındaki Serinceli, Kaydu ve Tel Ganem köylerine 89 nefer olarak iskân edilmiştir. Bu cemaate mensup haneler iskân bölgesinde durmayarak Kars, Erzurum ve Çıldır taraflarına firar etmiştir. Firar eden bu haneler gittikleri bölgedeki halka zarar verdikleri için 1730 yılındaki bir emr-i şerifle tekrar Rakka'ya iskân edilmiştir.⁴⁰²

5.1.9.11. Harezmî Cemaati

Beydili Aşireti'ne tâbi olan Harezmî Cemaati, Urfa çevresinde “*Horzum, Harzem, Harzım*” adlarıyla da bilinmektedir. Harezmîler, Hicrî V. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan batıya doğru göç etmişlerdir. Belli bir dönem Hazar denizi, Aral Gölü ve Ceyhun Irmağı arasındaki bölgede konargöçer olarak yaşamış ve bu bölgeye adlarını vermişlerdir. Anadolu'ya Berke Han, Kayır Han, Güçlü Han, Arslan Hân ve Sarı Hân komutanlığında gelmişlerdir. Harezmîlere bağlı oymaklar Kültekin, Gökçe, Hormek, Kayırhân ve Diğın oymaklarıdır.⁴⁰³ Horzum Cemaati'ne

⁴⁰¹ BOA, DH. TMIK. M. 92/44, H.26 Rebi'ü'l-âhir 1318, (23 Ağustos 1900) tarihli olup Erzurum vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta: “...*Tutak kazasının Elho karyesi ahâlîsi ve Sebki Aşireti halkıyla evvelce Eleşgirdin Bedir karyesinde olan Usua köyünün mahdûmları temmuzun yirmi beşinci gecesi karye-i mezbûrede mukîm şeyh Abdurrezak kabilesi üzerine hücum ve silâh endahit iderek doksan re's-i ağnam götürdükleri ve esnâ-yı ta'kibe bir çobanla bir kadını cerh eyledikleri Eleşgird kâ'im-makâmılığından bildirilmesi üzerine...*”

⁴⁰² Çelikdemir, a.g.t. s.147.

⁴⁰³ Uçakcı, a.g.e., s.278.

mensup haneler Alaşehir⁴⁰⁴, Kütahya⁴⁰⁵, Aydın⁴⁰⁶, Teke sancağı⁴⁰⁷ ve Konya⁴⁰⁸ eyaletine yerleşmiştir.

Harezmsâhlar, Beydili Aşireti'ne mensup Atsız zamanında yarı bağımsızken oğlu İl-Arslan zamanında tam bağımsız olmuşlardır. Harezmsâhlar Devleti, 1231 yılında yıkılınca bu devletin bazı yöneticileri yanlarındaki hanelerle birlikte Suriye'ye doğru çekilmiştir.⁴⁰⁹ Suriye'ye çekilen bu Harezmsâhlıların bir kısmı Urfa sancağına yerleşmiştir. 1869 tarihli Halep Vilayet Sâlnâmesinde Bozâbâd nahiyesine bağlı köyler arasında “*Horzum*” adında bir köy ismi de geçmektedir.⁴¹⁰ Horzum köyü, Şanlıurfa'daki Beydili Aşireti mensuplarının yaşadığı köylere çok yakındır. Urfa Beydilileri Horzum köyündekilerle çok eskiden beri akraba olduklarını ifade etmektedirler. Nitekim Harzemşah Devleti'nin kurucuları da Beydili Türkmenleridir.

⁴⁰⁴ BOA, C. ML. 461/18713, H.29 Rebi'ü'l-evvel 1231 (28 Şubat 1816) tarihli olup Teke sancağındaki Horzum Aşireti Mukataası hakkında bilgi veren belgede: “...*Teke sancağında Horzum Aşireti Mukâtaası'ndan Hazinesarbaşı Mehmed Şakir Ağa'nın hissesine âid bir senelik malın, Aşiret Beyi Osman Bey tarafından mahkeme huzurunda teslimi.*”

⁴⁰⁵ BOA, C. ML. 32/1496, H.29 Zî'l-hicce 1261 (29 Aralık 1845) tarihli olup Horzum Aşireti perakendelerinin Hüdavendigâr meclisinde muhakemeleri hakkında bilgi veren belgede: “...*Kütahya sancağının Uşak ve Aşklî kazalarıyla Dazkırı Dağı'nda ve Türkmen bulunan Horzum Aşireti perâkenderinden tahsil olunan mebalîğde sû-i isti'mâl vukû' getirildiğinden...*”

⁴⁰⁶ BOA, MVL. 216/27, H.06 Rebi'ü'l-evvel 1272, (16 Kasım 1855) tarihli belgede: “...*Aydın'ın Beypazarı kazasında Horzum Aşireti'nden Süleyman'ın katili Ali'ye dair...*”

⁴⁰⁷ BOA, C. ML. 591/24355, H.15 Receb 1190, (13 Eylül 1776) tarihli belgede: “...*Teke livâsındaki Horzum cemâ'ati mukâta'asının vâridât ve teslimâtını hâvi Sisam adasının bir senelik irâdi...*”

⁴⁰⁸ BOA, İ. DH. 167/8820, H.25 Rebi'ü'l-evvel 1264, (1 Mart 1848) tarihli olup Konya eyaletindeki Sarıkeçili ve Horzum aşiretleri hakkında bilgi veren belgede: “...*Konya eyâleti Sarıkeçiler ve Horzum aşiretleri bakâyâsının devri ve altmış dört ve beş senelerine mahsûben Mahmud Efendi'ye ihâlesi...*”

⁴⁰⁹ Zeki Velidî Toğan, *Umûmi Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul, 1981, s.60; Zeki Velidî Toğan bu eserinde Harezmsâhları “*Horezmliler*” şeklinde ifâde etmiştir.

⁴¹⁰ H.1286 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.153-155.

5.1.9.12. Halidoğlu Kethüdâ Batılu Cemaati

Halidoğlu Kethüdâ Batılu Oymağı'na mensup hanelerin 1566-1574 yılları arasında Diyarbakır eyaletinin Ergani sancağında yaşadığı ifade edilmektedir.⁴¹¹ Bu oymağa mensup bir miktar hane sonradan Urfa Diyarbakır arasındaki bölgeye yerleşmiştir. Halitoğlu Kethüdâ Batılu Oymağı, şanlıurfa Beydilileri arasında “*Halidoğlu Mehmed*” anlamına gelen “*Mıho Halit*” veya “*Mıhoye Halite*” şeklinde telaffuz edilmektedir.⁴¹² Cemaat adının bu şekilde telaffuz edilmesi bölgede kullanılan dillerle ilgili olmakla birlikte muhtemelen sonradan cemaatin başına Mehmet adında bir kethüdânın geçmesiyle de ilgilidir.

5.1.9.13. Güneşli Cemaati

Beydili Aşireti'ne tâbi olan ve Yeni-il hasları içerisinde yer alan Güneşli Cemaati, 1691 yılında Rakka'ya iskân edilen cemaatlerdendir. Bu cemaate mensup 36 hane Urfa ve Rakka arasında yer alan Sarıkamış köyüne yerleştirilmiştir.⁴¹³ Bu hanelerin bir kısmı iskân bölgesinden göç ederek Manisa, Saruhan Marmaracık ve Selendi taraflarına gitmiştir. 1724 yılında Manisa kadısına, Marmaracık kadısı Mevlana Halil ile Saruhan sancağı voyvodası Mehmed'e gönderilen bir emirle bu cemaate mensup hanelerin iskân bölgesine gönderilmesi istenmiştir.⁴¹⁴

Urfa'daki Kısâs beldesi ve Boydere köyünde yaşayan “*Güneş*” soy isimli aileler, kendilerinin Beydili (Badılı) Aşireti'ne mensup olduklarını ifade etmektedirler. Bu köylere yerleşen “*Güneş*” soy isimli ailelerin Beydili Aşireti'ne tâbi Güneşli Cemaati'ne mensup aileler olmaları kuvvetle muhtemeldir.

5.1.9.14. Gündeşli Cemaati

Bozulus Türkmen taifesinden olan Gündeşli Cemaati, Eymür boyuna mensuptur. Bu cemaate mensup hanelerin XVI. yüzyılda Urfa sancağında Okcu-ı Kebir ve Nim köylerinde yaşadığı ifade

⁴¹¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, s.977.

⁴¹² şanda, *a.g.e.*, s.205.

⁴¹³ elikdemir, *a.g.t.* s.146.

⁴¹⁴ BOA, A. {DVNSMHH. d. 132/132, s.2, H.29 şevvâl 1136, (21 Temmuz 1724)

edilmektedir.⁴¹⁵ Eymür boyuna mensup olan bu cemaatin sonradan Beydili Aşireti'ne tâbi olduğu anlaşılmaktadır.

Gündeşli Cemaati'ne mensup haneler 1692 yılı ve sonrasında Rakka'ya iskân edilmiştir. Rakka'ya iskân edilen Gündeşli haneleri Atmalı, Cemokânlı, Harbendeli, Musacalı, Tabanlı ve Badılı cemaatleri ile birlikte Ankara, Aksaray, Kengiri, İskilib, Kars, Çıldır ve Erzurum taraflarına firar etmiştir. 15 Ağustos 1728 tarihinde gönderilen bir emirle bu cemaatlerin yakalanarak tekrar Rakka'daki iskân bölgelerine gönderilmeleri istenmiştir.⁴¹⁶

Gündeşli Cemaati'ne mensup haneler Rakka'ya getirilmiş olsa da bu haneler sonraki yıllarda tekrar Saruhan taraflarına gitmişlerdir. 7 Eylül 1819 tarihli arşiv belgesine göre Saruhan sancağındaki Gündeşli hanelerinin reisi çevrede bulunan halka zulmettiği için idam cezasına çarptırılmıştır.⁴¹⁷

5.1.9.15. Kadirli Cemaati

Beydili Aşireti'ne tâbi olan Kadirli Cemaati'ne mensup hanelerin Urfa, Niğde, Rakka, Arapgir, Malatya, Sivas, Divriği, Kırşehir, Humus, Hama sancakları ve Bozok sancağının Selmanlı Sağır kazasında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁴¹⁸ Kadirli Cemaati'ne mensup 36 hane Sevindik Kethüdâ idaresinde 1691 yılında Belih Nehri'nin batı tarafında bulunan El-As adlı yere iskân edilmiştir. İskân edilen bu haneler

⁴¹⁵ Halaçoğlu, a.g.e., 2009, s.928.

⁴¹⁶ BOA, A. (DVNSMHM. d. 135/1403, s.2, R.4 Ağustos 1140, (15 Ağustos 1728) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den birçok idareciye gönderilen defterde: “...Aksaray sancağı mutasarrıfına, Ankara ve Kengiri sancakları mütesellimlerine, elviye-i merkûmedeki kâdılarına, İskilib kâdısına, merkezden mübâşir ta'yîn olunan Süleyman'a, kethüdâyerilerine, yeniçeri serdarlarına, vilayet a'yânına, iş erlerine, Mamaluoğlu Mehmed ve İnallı kethüdâsi Ali'ye: Rakka vâlîlerinin ihmâlkârlıklarından dolayı Kars ve Çıldır Erzurum taraflarına firar eden Atmanlı, Tabanlı, Badılı, Cemokânlı, Harbendeli, Gündeşli, Musacalı ve sâir aşiretlerin yakalanıp Rakka'ya gönderilmesi...”

⁴¹⁷ BOA, HAT. 509/25016 H.17 Zî'l-ka'de 1234 (7 Eylül 1819) tarihinde Aydın ve Saruhan Mutasarrıfı Süleyman Paşa mührüyle gönderilen hatt-ı hümayûnda: “...Saruhan sancağında Gündeşli cemaati beyi Gündüzoğlu Hüseyin Bey'in ahâlîye zulmünden dolayı idamına dair ferman ısdârı...”

⁴¹⁸ Türkay, a.g.e., s.384.

Süleyman Paşa'nın Rakka valiliği döneminde iskân bölgesini terk etmişlerdir.⁴¹⁹

Kadirli Cemaati'nin adı 1873-1875 tarihli ve 213 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde de geçmektedir. Bu şer'iyeye sicilinde Urfa'nın Kara Musa Mahallesi'nde oturan Süleymân bin Ali bin Süleymân'ın vefatı üzerine terekesinin varislerine devredildiği ve bu tereke içerisinde vefat eden Süleymân'ın Kadirli Cemaati'ne mensup Ahmed bin Ömer'den bin dört yüz elli kuruş alacağı olduğu belirtilmektedir.⁴²⁰

5.1.9.16. Kazlı Cemaati

Beydili Aşireti'ne tâbi olan Kazlı Cemaati'ne mensup bir miktar hanenin Halep ve Sivas sancaklarında yaşadığı ifade edilmektedir.⁴²¹ Bu cemaatin 1526 yılında Halep çevresinde 35 neferi, 1536 yılında 42 neferi ve 7.680 koyunu, 1550 yılında 117 neferi ve 18.590 koyunu, 1570 yılında 118 neferi 23.186 koyunu ve 1584 yılında da 118 nefer 23.186 koyunu bulunmaktadır.⁴²²

Kazlı Cemaati'ne mensup haneler, 1692 yılında Belih Nehri'nin batı yakasında yer alan Dahbe ve Halisâd adlı yerlere 48 hane olarak yerleştirilmiştir. Bu cemaate mensup bir miktar hane de Dimlekli, Bozkoyunlu, Günce ve Musacalı gibi cemaatlerle birlikte farklı yönlere doğru dağılmıştır.⁴²³ Beydili Aşireti'ne mensup Bozkoyunlu Kılıçbegli, Bozkoyunlu Alibegli, Begmişli, Dimlekli, Kazlı, Kadirli, Musa Şeyhli, Badılı, Kara Şeyhli, Arablı ve Musacalı cemaatleri 1691-1692 yıllarında Rakka'ya iskân edilmiştir. Rakka'ya iskân edilen Kazlı cemaati ve diğer cemaatler iskân bölgesinde durmayarak Diyarbakır'a doğru göç etmiştir. Zikredilen cemaatler Diyarbakır eyaletinde vergilerini düzenli ödeyeceklerine dair söz vermişlerdir. Bu durum üzerine Diyarbakır'da

⁴¹⁹ Çelikdemir, *a.g.t.* s.154.

⁴²⁰ İsmet Küçükaçar, 213 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicilinin (176-349 Sayfaları Arası) Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi (H.1290-1292/M.1873-1875), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2017, s.612.

⁴²¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, s.1386.

⁴²² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.25.

⁴²³ Çelikdemir, *a.g.t.* s.155.

kalmalarına müsaade edilmiştir. Fakat bu cemaatler verdikleri sözde durmayarak vergilerini ödememiştir. Bu durum üzerine 8 Ocak 1722 tarihinde tekrar Rakka'ya iskân edilmişlerdir.⁴²⁴ 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarında yaşayan Kazlı hanelerinin Rakka vergi memurlarına ödediği vergi miktarı 550 kuruştur.⁴²⁵

5.1.9.17. Kara Şeyhli Cemaati

Kara Şeyhli Cemaati Beydili Aşireti'ndendir. Bu cemaatin 1550 yılında Halep çevresinde 181 neferi ve 19.611 koyunu, 1570 yılında 128 neferi 22.626 koyunu ve 1584 yılında da 128 nefer 22.626 koyunu bulunmaktadır.⁴²⁶ Kara Şeyli Cemaati, 1691-1692 yıllarında Rakka'ya iskân edilen ilk cemaatlerdendir. Bunlar 153 nefer olarak Belih Nehri'nin batı tarafındaki Ebu Şakka, Arasık ve Ebu Rakka adlı yerlere yerleştirilmiştir.⁴²⁷ 1720'li yıllarda Süleyman Paşa zamanında iskân bölgelerinden Kadırlı, Arablı Türkmânı, Çağırğanlı, Kazlı, Bayındır, Barak ve Begmişli cemaatleriyle birlikte göç ederek Karaman, Kütahya ve Sivas taraflarına firar etmişlerdir. Bu cemaatlerin yakalanarak tekrar Rakka'daki iskân bölgelerine yerleştirilmesi için 15 Ağustos 1728 tarihinde Karaman valisine, Karaman, Sivas ve Kütahya eyalet kadılarına bir emir gönderilmiştir.⁴²⁸ 1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Karaşeyhlü Cemaati'nden de haneler iskân edilmiştir. Karaşeyhlü Cemaati'ne mensup bu hanelerin 15 Nisan 1737

⁴²⁴ BOA, A. (DVNSMHH. d. 130/802, H.20 Rebi'ü'l-evvel 1134 (8 Ocak 1722)

⁴²⁵ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁴²⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.25.

⁴²⁷ Çelikdemir, a.g.t. s.155.

⁴²⁸ BOA, A. (DVNSMHH. d. 135/685, s.2, R.04 Ağustos 1140 (15 Ağustos 1728) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den farklı eyaletlerdeki idarecilere gönderilen defterde: "...Karaman vâlisine, Karaman, Kütahya ve Sivas eyâletlerindeki kadılara, mübâşir ta'yîn olunan Kütahya ve Sivas mütesellimlerine, voyvodalarına, kethüdâlarına, yeniçeri serdarlarına, vilayet a'yânına, iş erlerine ve Yörük cema'atleri boybeylerine: İskan edildikleri Rakka'dan o taraflara firar eden Karaşeyhli, Kadırlı, Şeref Çağırğanlı, Kazlı, Arablı, Bayındır, Barak ve Begmişli cema'atlerinin kaldırılıp Rakka Vâlisi Vezir Ahmed Paşa'ya teslim edilmesi..."

tarihinde Rakka vergi memurlarına ödediği vergi miktarı 1.135 kuruştur.⁴²⁹

Bu cemaate mensup bir miktar hane Urfa sancağındaki Hamurkesen, Başören ve Ağızhan köylerine yerleşmiştir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında bu cemaatin başında “*Kara Şeyh*” adlı bir kethüda bulunmaktadır. Büyük hayvan sürülerine sahip olan bu kethüda birçok Beydili cemaatini de kendi çevresine toplamıştır. Bu cemaatlerden biri de El-Hoyi Cemaati’dir. El-Hoyi Beydilileri iskân bölgesinden firar edip, Fırat Nehri’ni geçmek üzereyken bu kethüda tarafından Hamurkesen köyüne yerleştirilmiştir. Kethüda, Kara Şeyh’in adı Beydili’ye sonradan tabi olan “*Çiya Reş*” gibi Kürt aşiretler arasında “*Şeyh Reş*” olarak telaffuz edilmiştir. Bu kethüda günümüzde de Urfa ve çevresinde yaşayan Beydililer arasında “*Şeyh Reş*” adıyla anılmaktadır.⁴³⁰

5.1.9.18. Maksud Kethüdâ Cemaati

Döğer Aşireti’nden olan Maksud Kethüdâ Cemaati’ne mensup hanelerin XVI. yüzyılda Urfa sancağında göçebe olarak yaşadığı ve bir kısmının da Kilise Mahallesi’nde bulunduğu ifade edilmektedir.⁴³¹ Bu ifadeden Maksud Kethüdâ Cemaati’nin sonradan Beydili’ye tâbi olduğu anlaşılmaktadır.

Maksud Kethüdâ Cemaati, Urfa Beydilileri arasında “*Maksud’lu*” veya “*Maksud Oymağı’na mensup olanlar*” anlamına gelen “*Maksoyi*” şeklinde telaffuz edilmektedir. Oymak adının bu şekilde telaffuz edilmesi bölgede kullanılan dillerin özellikleriyle ilgilidir.⁴³²

5.1.9.19. Mamavi Cemaati

Mamavi Cemaati, 1691 yılında 68 nefer olarak Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey idaresinde Harran nahiyesine bağlı Seksan Viran, Şebli, Ziabile ve Kazıktepe köylerine iskân edilmiştir.⁴³³ Bu cemaate mensup haneler sonraki yıllarda iskân bölgesini terk ederek Erzincan, Erzurum, Kars, Çıldır ve Ağrı taraflarına firar etmişlerdir. İskân bölgesinden kaçan

⁴²⁹ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁴³⁰ Cevher Şanda, 01 Mayıs 2013, (Görüşme)

⁴³¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, s.1617.

⁴³² Cevher Şanda, 01 Mayıs 2013, (Görüşme)

⁴³³ Çelikdemir, *a.g.t.* s.163.

hanelerin tespit edilip tekrar Rakka'ya yerleştirilmesi için Damat Vezir Mustafa Paşa ve Sabıkı Matbah Emini Halil Bey görevlendirilmiştir. Bu kişiler Mamavi, Cemokânlı, Badılı, Karkın ve Mirdisi cemaatlerini iskân bölgelerine geri göndermeye çalışmıştır.⁴³⁴

5.1.9.20. Melek Ahmedoğlu Cemaati

Melek Ahmedoğlu Cemaati'nin 1518 yılında Halep civarında 83 hanesi kayıt altına alınmıştır.⁴³⁵ 1730-1732 yılları arasında Beydili Aşireti ile birlikte Urfa ve Rakka civarına birçok cemaat iskân edilmiştir. Bunlara Beydili'ye tâbi Döğer ve Karakoçlu; Abdaloğlu'na tâbi Harbendeli; Yakup'a tâbi Yağmuroğlu ile Karahacılı; Ceceli'ye tâbi Ubatlı, Perdel Tecirlisi ve Sarucalu; Bozkoyunlu'ya tâbi Doganlı ile Balabanlı; Allahverdi'ye tâbi Silsüpür Ceridi; İnceveledoğlu'na tâbi Bab-ı Nun, Şerefli ve Köçekli cemaatleri örnek gösterilebilir. Rakka ve Urfa arasına iskân edilen bu cemaatler içinde Melek Ahmedoğlu'na tâbi Çakıroğlu Cemaati de bulunmaktadır.⁴³⁶ Melek Ahmedoğullarının Avşar Türkmeni olup Halep çevresinde yaşadığı bilinmektedir.⁴³⁷ Bu ifadeden

⁴³⁴ BOA, A. (DVNSMHH. d. 135/1023, s.2-3, R.4 Ağustos 1140 (15 Ağustos 1728) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den kadı ve iskan memuru mübaşirlere gönderilen defterde: "...Rakka firarileri iskânına memur mübaşirlere: Damat Vezir Mustafa Paşa ve sabık matbah emini Halil'in uhdesinde olan Batılı, Hamakanlı, Mamavi, Karkın, Mirdesi ve bağlı cemaatlerden firar edenlerin Rakka'ya nakledilmeleri..."; XXI. yüzyılda Erzincan, Erzurum, Kars, Çıldır ve Ağrı birçok Mamavi köyü bulunmaktadır. Mamavi Cemaati mensupları Erzincan, Erzurum, Kars ve Ağrı çevresinde "Memani" şeklinde telaffuz edilmektedir

⁴³⁵ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943/1536), Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.28.

⁴³⁶ BOA, A. (DVNSMHH. d., 136/120, H.20 Receb 1142 (8 Şubat 1730) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den Karaman valisine ve Karaman eyaletinden Rakka'ya varıncaya kadar tüm vezirlere gönderilen defterde: "...Beydili'ye tâbi Döğer ve Karakoçlu, Abdaloğlu'na tâbi Harbendeli, Melek Ahmedoğlu'na tâbi Çakıroğlu, Yakub'a tâbi Karahacılı ve Yağmuroğlu, Ceceli'ye tâbi Ubatlı, Sarıcalı ve Berdel Tacirlisi, Bozkoyunlu'ya tâbi Balabanlı ve Doganlı, Allahverdi'ye tâbi Silsüpür Ceridi, İnceveledoğlu'na tâbi Köçekli ve Babünnun ve Şerefli cemaatlerinin buldukları yerlerdeki ahâlîye verdikleri zarardan dolayı Rakka'ya iskânları..."

⁴³⁷ Halaçoğlu, a.g.e., 2009, s.1641.

Ahmedoğlu Oymağı'nın aslen Avşar Türkmeni olduğu ve sonradan Beydili'ye tâbi olduğu anlaşılmaktadır. Melek Ahmedoğullarına sonradan Kürt, “Çiyareş Cemaati” de tabi olmuştur. Çiyareş Cemaati de Ahmedoğulları gibi konargöçerdir.⁴³⁸ Bu durumu destekleyen somut bilgi ise Urfa'daki Ahmedoğulları içinde “Karadağ” soy isimli birçok ailenin bulunmasıdır. Karadağ, kelimesinin Kürtçe karşılığı “Çiyareş”tir.

Urfa ve Harran nahiyesi arasına yerleştiren Ahmedoğullarının bir kısmı Mamuca, Mihrablı ve Sultantepe köylerine yerleştirilmiştir. Bu köylerdeki Ahmedoğulları mensupları XIX. yüzyıla kadar bu köylerde yaşamıştır. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren peyderpey kuzeye doğru göç etmişlerdir. Nitekim günümüzde Ahmedoğulları Cemaati'ne mensup haneler Urfa, Akziyaret ve Hilvan çevresindeki Beyazıt mezraası, Kuyucak, Türkmen ve Hamurkesen köyleri gibi köylerde yaşamaktadır.⁴³⁹

5.1.9.21. Görüler Beydili Cemaati

Beydili Aşireti'ne mensup olan Görüler Beydili Cemaati, Birecik ve Suruç çevresine iskân edilmiştir. Osmanlı Devleti, aşiret ve cemaatlerden “Zahire Bahâsi” adında bir bedel almıştır. 15 Nisan 1737 tarihinde Birecik, Suruç ve Nizip çevresinde yaşayan Görüler Beydili Cemaati'nden de 40 kuruş zahire bedeli ve 4 kuruş da bab-ı harc bedeli almıştır.⁴⁴⁰

5.1.9.22. Ulaşlı Cemaati

Ulaşlı Cemaati, Türkmân Yörükân Taifesinden olup Beydili Aşireti'ndendir. Bu cemaate mensup hanelerin Urfa, Rumkale, Adana, Tarsus, Maraş, Halep, Rakka, Sivas, Ordu, İstanbul, Çatalca, Diyarbakır, Kocaeli civarında yaşadığı ifade edilmektedir.⁴⁴¹ Bu cemaatin 1526 yılında Halep çevresinde 76 neferi, 1536 yılında 61 nefer ve 9.233

⁴³⁸ Skyes, *a.g.e.*, s.576.

⁴³⁹ Mehmet Emin Ateş, 08 Temmuz 2017, (Görüşme); Cemil Yakan, 10 Temmuz 2017, (Görüşme)

⁴⁴⁰ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁴⁴¹ Türkay, *a.g.e.*, s.635.

koyunu, 1550 yılında 14 neferi ve 2.202 koyunu, 1570 yılında 64 neferi ve 1584 yılında 64 neferi bulunmaktadır.⁴⁴²

5.1.9.23. Yalvaç Cemaati

Beydili'ye tâbi olan Yalvaç Cemaati'ne mensup hanelerin XVI. yüzyılda Hamid sancağının Yalvaç kazasında, Halep sancağında, Birecik ve Suruç kazalarında, Vilayet-i Şarki sancağında ve Aydın sancağının İzmir nahiyesinde yaşadığı ifade edilmektedir.⁴⁴³ Bu cemaatin 1518 yılında Halep çevresinde 89 neferi, 1526 yılında 1.926 neferi, 1536 yılında 2.234 nefer ve 405.181 adet koyunu, 1550 yılında 3.544 neferi ve 358.069 adet koyunu, 1570 yılında 3.855 neferi 572.648 adet koyunu ve 1584 yılında da 3.855 nefer 572.648 adet koyunu bulunmaktadır.⁴⁴⁴

Yalvaç Cemaati'ne mensup bir miktar hane Birecik, Suruç ve Nizip çevresine iskân edilmiştir. Osmanlı Devleti, 1737 yılında Birecik, Suruç kazalarıyla Nizip nahiyesi ve bu bölgede yaşayan aşiret ve cemaatlerden zahire bahâsı adında bir bedel almıştır. Belirtilen yılda Birecik, Suruç ve Nizip çevresinde yaşayan Yalvaç Cemaati'nden de 50 kuruş zahire bedeli ve 5 kuruş da bab-ı harc bedeli alınmıştır.⁴⁴⁵

5.1.10. Canikli Aşireti

Konargöçer Yörükân taifesinden olan Canikli Aşireti'nin, Adana sancağı ve Karaisalı kazası, Canik sancağının Samsun ve Bafra kazaları, Urfa ve Arapgir sancaklarında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁴⁴⁶

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Canikli Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 20 hane

⁴⁴² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.26; XXI. yüzyılda Urfa ve Hilvan arasında Kırbası mevkiinde “Ulaşlı” adında bir köy bulunmaktadır. Bu köy Beydililerin yoğun olarak yaşadığı bölgeye çok yakındır.

⁴⁴³ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, s.2311.

⁴⁴⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.26.

⁴⁴⁵ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁴⁴⁶ Türkay, *a.g.e.*, s.231.

Bozabâd nahiyesi civarına yerleşmiştir. Zikredilen yere yerleşen Canikli haneleri burada tarımla uğraşmıştır.⁴⁴⁷

5.1.11. Cemaleddinli Aşireti

Cemaleddinli Aşireti'ne mensup bir miktar hane 1700'lü yılların başında Rakka ve Urfa civarına iskân edilmiştir. İskân edilen bu hanelerin 1735 yılında Rakka vergi memurlarına ödediği vergi miktarı 500 kuruştur.⁴⁴⁸

İskân bölgesini terk eden Cemaleddinliler, Milli, Dodıkân, Sorkân ve Hasenân aşiretleri ile birlikte Mardin taraflarındaki köyleri yağmalamışlardır. Bu durum devlet yetkilileri tarafından haber alınca adı geçen aşiretlerin Mardin çevresinden alınarak tekrar iskân bölgesine yerleştirilmesi istenmiştir.⁴⁴⁹

5.1.12. Cerid Aşireti

Arşiv belgelerinde bu aşiretin adı Cerid ve Cerir şeklinde geçmektedir. Urfa ve Rakka arasında yaşayan bu aşiret, 1725 yılında Defterdarlık Emîni El-Hac İbrahim ile Matbah-ı Amire Emîni El-Hâc Halil'in uhdesindeki Rakka perakende mukâtaasına bağlıdır. Cerid Aşireti'ne mensup bir miktar hane Kırşehir sancağına yerleştirilmiştir. Kırşehir'deki bu haneler yağma hareketleriyle bölgedeki düzeni bozmuşlardır. Mahalli idarecilerle yapılan yazışmalarla bozulan bu düzenin yeniden sağlanması için tedbirler alınması istenmiştir.⁴⁵⁰

1700'lü yıllarda Cerid Aşireti'ne mensup bir miktar hane Urfa civarındaki Belih Nehri etrafına iskân edilmiştir. İskân edilenler Salur Ceridi ve Diğer Cerid cemaatlerine mensuptur. Bu Cerid hanelerinin

⁴⁴⁷ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁴⁴⁸ Öğüt, *a.g.t.*, s.156.

⁴⁴⁹ BOA, A.{DVNSMHHM. d. 132/623, H.10 Rebî'ül-âhîr 1137 (5 Ocak 1725) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den Rakka valisine, Mardin kadı ve voyvodasına gönderilen defterde: “...*Rakka vâlisine, Mardin kadısına ve Mardin voyvodasına: Rakka iskânı tâifesinden olan Cemaleddinli, Milli, Sorkanlı, Hasenanlı, Dodkanlı ve diğer bazı aşiretlerin iskân yerlerinden firar ile Mardin tarafına gelerek etrafa zarar vermeleri üzerine eski yerlerine dönmelerinin sağlanması...*”

⁴⁵⁰ BOA, AE. SAMD. III 151/14877, H.16 Muharrem 1138 (24 Eylül 1725)

büyük bir kısmı Divriği, Çorum, Bozok, Arapgir, Sivas, Canik ve Amasya taraflarına dağılmışlardır. Bu Salur Ceridi ve Diğer Cerid cemaatlerinin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödedikleri vergi miktarı 950 kuruştur.⁴⁵¹ 1845-1853 tarihli ve 204 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilindeki 188 numaralı davada 18 Nisan 1850 tarihinde Cerid Aşireti'nden "*İsa bin İdris*" ile Harran kapısı ahâlisinden "*Ahmed bin Muhammed*" arasında alacak verecek sorunu yaşanmıştır. Bu anlaşmazlığın giderilmesi için sözüne itibar edilen kişiler araya girmiş ve sorun çözülmüştür.⁴⁵²

5.1.13. Cesabra Aşireti

1866 tarihli arşiv belgesinde Urfa sancağında bulunan yedi aşiretin adı geçmektedir. Bu aşiretler arasında Cesabra Aşireti'nin adı da bulunmaktadır. Belgede Cesabra Aşireti'nin Urfa sancağında yaşarken 1851-1865 yıllarında Halep civarına göç ettiği ve Halep sancağınca bu aşiretten vergi talep edilmesi üzerine tekrar Urfa taraflarına döndüğü belirtilmektedir. 1865 yılında Halep sancağı tarafından Cesabra Aşireti'nden talep edilen vergi miktarı 2.460 kuruştur.⁴⁵³

5.1.14. Cüheyne Aşireti

222/2 numaralı 1891-1892 tarihli Urfa Şer'iyeye Sicilinde Cüheyne Aşireti'nin adı geçmektedir. Bu sicildeki 611 numaralı olup eşkıyalığı konu alan davada "*Cürmi karyeli Cüheyne Aşireti'nden Mehmed Halil*" şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifadeden aşirete mensup ailelerin Cürmi köyünde yaşadığını anlamak mümkündür.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁴⁵² Ali Yıldız, 204 Numaralı Şer'iyeye Sicili Defterine Göre Urfa'da Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hayat, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010, s.257.

⁴⁵³ BOA, YEE. 35/90, s.1, H.05 Zî'l-hicce 1282 (21 Nisan 1866) tarihli olup, Halep ve Urfa sancaklarının vergi hesapları hakkında bilgi veren yazıda: "*...Haleb ve Urfa sancaklarınca vergileri iki taraflı mukayyed olan aşâireden Haleb sancağınca mukayyed olan vergilerinin işbu seksen iki senesinden i'tibâren Meclis-i İdâre-i Vilayet kararıyla bilâ tenzil yalnız Urfa sancağınca merkûm bulunan vergileri ifâ kılınan Cesabra Aşireti 2.460 gurus...*"

⁴⁵⁴ Yusuf Kuş, 222/2 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin (H. 1309/M. 1891-1892) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2018, s.364.

5.1.15. Çakallı Aşireti

Konargöçer Türkmen taifesinden olan Çakallı Aşireti'ne mensup haneler Urfa sancağında Rumkale kazasına, Bozâbâd nahiyesine⁴⁵⁵, Siverek'e⁴⁵⁶, Antep ve Maraş civarına yerleşmiştir. Ayrıca Musul ve Hamid sancakları, Malatya sancağının Hısn-ı Mansur ve Behisni kazaları, Saruhân sancağının Manisa kazası ve Kocaeli sancağının Kandıra kazasında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁴⁵⁷ Bu aşirete mensup bir miktar hanenin de Besni kazası sınırları içine yerleştiği bilinmektedir.⁴⁵⁸ XVI. yüzyılda Çakallı Aşireti'nin Urfa, Birecik, Bozâbâd, Rumkale ve Suruç'taki iskân yerleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.⁴⁵⁹

Tablo 5.1. Çakallı Aşireti'nin İskân Yerleri ve Hane Sayıları

Aşiret	Kethüdâsı	Yılı	Yerleşim Yeri	Hane	Mücerred
Çakallı	Bekir Kethüdâ	1540-1541	Urfa kazası	36	6
Çakallı	Cennet Kethüdâ	1540-1541	Urfa kazası	36	4
Çakallı	Mehmud Kethüdâ	1540-1541	Urfa kazası	26	2
Çakallı	-	1568-1569	Kızanlar köyü (Urfa-Bozili ⁴⁶⁰)	67	19
Çakallı	-	1568-1569	Kantarcık köyü (Urfa-Bozili)	2	13
Çakallı	-	1568-1569	İsa Megri köyü (Urfa-Bozili)	1	10
Çakallı	-	1568-1569	Öküztaş köyü (Urfa-Bozili)	1	10
Çakallı	-	1568-1569	Kürd Avluk-ı Ulay köyü (Urfa-Bozili)	2	8

⁴⁵⁵ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866) tarihli olup Halep, Urfa ve Adana'ya ait nüfus, memur maaşları ve sair hususlara ait defterde: "...20 hâne Çakallı Aşiretine mensup hâne Bozâbâd nahiyesinde iskân ile zirâ'at etmektedir."

⁴⁵⁶ BOA, MVL, 611/30, H.15 Zilkade 1277 (25 Mayıs 1861) tarihinde Meclis-i Vâlâ ile Siverek sancağı arasında yapılan yazışmada: "...Siverek sancağının Behisni kazası ahâlisine Çakallı, Mihmânlı ve Kösebânlı aşiretleri tarafından yapılan müdahalenin men'i..."

⁴⁵⁷ Türkay, a.g.e., s.70.

⁴⁵⁸ Zeynel Özlü, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2015-a, s.496.

⁴⁵⁹ Halaçoğlu, a.g.e., 2009, ss.490-491.

⁴⁶⁰ Bozova ilçesinin eski adıdır.

Aşiret	Kethüdâsı	Yılı	Yerleşim Yeri	Hane	Mücerred
Tablo 5.1. Devamı					
Çakallı	-	II. Selim Dönemi	Göçer köyü (Urfa kazası)	211	43
Çakallı	-	1568-1569	Yerhân köyü (Urfa-Bozili)	1	9
Çakallı	-	1568-1569	İstemezli köyü (Urfa-Bozili)	22	13
Çakallı	-	1570-1571	Vahye-i Atik köyü (Ank nahiyesi-Birecik)	5	0
Çakallı	-	1570-1571	Boz Mekân köyü (Ank nahiyesi - Birecik)	3	0
Çakallı	-	1570-1571	Sekteriç köyü (Arabân nahiyesi - Birecik)	22	0
Çakallı	-	1570-1571	Dadeyn Kuyusu köyü (Suruç)	1	0
Toplam				436	137

Kaynak: Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, s.490-491.

XVI. yüzyılda Çakallı Aşireti'ne mensup haneler Urfa sancağına 436 hane ve 137 mücerred olarak yerleştirilmiştir. Bu hanelerden 309 hane ve 55 mücerred Urfa kazasına, 96 hane ve 82 mücerred Bozili (Bozova) nahiyesine, 30 hane Birecik ile Ank nahiyesine 1 hane de Suruç kazasındaki Dadeyn Kuyusu köyüne yerleştirilmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen aşiret mensupları buralarda tarım ve hayvancılıkla uğraşmış, ayrıca devlete belli miktarlarda vergi ödemişlerdir.

Çakallı Aşireti'nden 1842 yılında 500 kuruş miri vergi alınmıştır.⁴⁶¹ 1844 yılında yine bu aşiret 500 kuruş miri vergi ödemiştir.⁴⁶² 1846 yılında Çakallı Aşireti'ne mensup 90 hane Maraş'ın Pazarcık kazası civarına yerleşmiştir. Pazarcık'taki bu aşiret mensuplarının başındaki boybeyi Hasan Ağa idi.⁴⁶³ 27 Mart 1865 tarihli belgeye göre bu aşirete mensup bir miktar hane de Besni kazası civarında konargöçer olarak yaşamıştır. Bu konargöçer haneler kış aylarını Besni, Rumkale, Antep ve Maraş çevresinde geçirirken yaz aylarını Besni ve Elbistan dağlarında geçirmişlerdir.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁴⁶² BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁴⁶³ Ulubaş, *a.g.t.*, s.29.

⁴⁶⁴ BOA, MVL, 611/30, H.27 Ramazan 1277 (8 Nisan 1861) tarihinde Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: "...Behesni kazası ahâlisinin Kaza-i mezkûre

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Çakallı Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 20 hane Bozâbâd nahiyesine yerleşmiştir. Bozâbâd'a yerleşen Çakallı haneleri burada tarım faaliyetleriyle uğraşmıştır.⁴⁶⁵ 1867 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde Rumkale kazası sınırları içinde “Çakallı” adında bir köy ve Bozâbâd nahiyesi sınırları içinde de “Çakallı mezraa” adında bir mezraa bulunmaktadır.⁴⁶⁶

5.1.16. Çepni Aşireti

İlk fetih yıllarında Anadolu'ya gelen Çepniler özellikle Karadeniz kıyılarına yerleşmiş ve bu bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır. Karadeniz'deki bazı Çepni grupları XIX. yüzyıla kadar konargöçer olarak yaşamıştır. Çepnilere mensup bazı gruplar İran topraklarında Safevi Devleti'nin kurulmasında etkili olmuştur.⁴⁶⁷

Çepni Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Çepni, Çepniyan, Çepnibor, Çepnili, Çeğni-i Cunkar ve Çepnihacılı şeklinde geçmektedir. XV. ve XIX. yüzyıllar arasında bu aşirete mensup hanelerin Adana, Ahıska, Aksaray, Akşehir, Aydın, Birecik, Bozok, Canik, Çıldır, Dimetoka, Erzurum, Halep, Hamid, İçel, Karahisar-ı Şarkî, Karaman eyaleti, Karesi, Kars, Kayseri, Kefe, Kocaeli, Kütahya, Maraş, Rumkale, Saruhan, Sivas, Soma, Tokat, Trabzon ve Urfa civarında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁴⁶⁸ Çepni Aşireti'ne mensup bir miktar hane Trabzon çevresinde yapmış olduğu taşkınlıklardan dolayı terbiye edilme amacıyla 1732 yılında önce Sivas'a daha sonra Urfa ile Rakka arasındaki Türkmân Colabı'na iskân edilmiştir.⁴⁶⁹ 3 Şubat 1707 tarihli arşiv belgesine göre Türkmân Colabı'na yerleştirilen Çepnililerin bir kısmı buradaki iklim şartlarına alışamadığı için Amasya, Çorum, Çankırı, Kalecik ve Kayseri'ye doğru firar etmiştir. İskân bölgesini terk eden Çepniler,

toprağında vâki' mutasarrıf oldukları mezrû'atları arasında Çakallı ve Mihmânlı ve Kösebânlı Aşireti ahâlisinden ma'lûmü'l-esâmî kesân mâlik oldukları hayvanlarını salıbuyurarak yedirüb ve çignettiüb küllî zarar ve ziyân eyledikleri beyânıyla kânûna muhâlif üzere...”

⁴⁶⁵ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁴⁶⁶ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.155.

⁴⁶⁷ Gündüz, a.g.e., 2009, ss.37-38.

⁴⁶⁸ Türkay, a.g.e., ss.72, 296-297.

⁴⁶⁹ Halaçoğlu, a.g.e., 1991, s. 131.

Tecirli, Cerid ve Köçekli aşiretleri ile birlikte belirtilen illerde cezalandırılmıştır.⁴⁷⁰ 1720 yılında Çepniler bir kez daha Silsüpür Ceridi, Köçekli, Tecirli, Harbendeli, İnallı, İzzeddinli, Acurlu, Cerid'e tâbi Bab-ı Altun cemaatleri ve Feclü Aşireti Harran nahiyesindeki Belih Nehri etrafına iskân edilmiştir.⁴⁷¹

5.1.16.1. Kandemir Çepni Cemaati

Belih Nehri etrafına iskân edilen Kandemir Çepni hanelerinin bir kısmı iskân bölgesinden ayrılarak Sivas, Divriği, Bozok, Amasya, Çorum, Arapgir ve Canik taraflarına göç etmiştir. Bu Kandemir Çepnilerinin 15 Nisan tarihinde Rakka eyaletine ödedikleri vergi miktarı 500 kuruştur.⁴⁷² Harran'a iskân edilen Çepnilerin bir kısmı da XIX. ve XX. yüzyıllarda Bozâbâd nahiyesi ile Siverek çevresine yerleşmiştir.⁴⁷³

5.1.16.2. Uluslu Çepni Cemaati

Çepni Boyu'ndan olan Uluslu Cemaati'ne mensup hanelerin XVI. yüzyılda Çorum sancağının Osmancık kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁴⁷⁴ Bu cemaate mensup haneler 1691-1692 yıllarında Rakka'ya iskân edilmiştir. Rakka'ya iskân edilen bir miktar hane iskân bölgesini terk ederek Harput kazası civarına gitmiştir. Firar eden bu haneler Harput çevresinde bulunan köy ve kasabalara zarar vermiş ayrıca Ergani Madeni güzergâhından geçen madenci ve kömürcü taifelerine de saldırmışlardır. Uluslu Çepni Cemaati'nin bu saldırılarının engellenmesi için Palu köprüsü ve çevresinde tedbirlerin alınması istenmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁷⁰ BOA, A. {DVNSMHHM. d. 115/922, H.29 Şevvâl 1118 (3 Şubat 1707) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den Rakka valisine gönderilen defterde: "...Rakka vâlîsine: Rakka havâlîsine iskânları emrolunan Çepni, Tacirlü, Cerid, Köçekli tâifelerinden rehin sûretiyle alınıp Amasya, Çorum, Kengiri, Kalecik, Kayseri kal'alarında kal'a-bend edilenleri..."

⁴⁷¹ Halaçoğlu, a.g.e., 1991, s.120.

⁴⁷² BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21 H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁴⁷³ Bozâbâd nahiyesine yerleşen Çepniler, 2020 yılı itibarıyla "Yaslıca" adlı beldede yaşamlarına devam etmektedir. Ayrıca Siverek'te de Çepni adında bir köy bulunmaktadır.

⁴⁷⁴ Halaçoğlu, a.g.e., 2009, s.2261.

⁴⁷⁵ BOA, A.(DVNSMHHM. d., 136/1651, H.20 Ramazan 1143 (29 Mart 1731) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den Harput voyvodasına ve Harput kazasındaki

Osmanlı Devleti, 1737 yılında Birecik, Suruç kazalarıyla Nizip nahiyesi ve bu bölgede yaşayan aşiret ve cemaatlerden zahire bahâsı adında bir bedel almıştır. Belirtilen yılda Birecik, Suruç ve Nizip çevresinde yaşayan Uluslu Cemaati'nden de 200 kuruş zahire bedeli ve 20 kuruş da bab-ı harc bedeli almıştır.⁴⁷⁶

5.1.16.3. Danişmendli Çepni Cemaati

Ordu-Mesudiye merkezli Hacıemiroğulları Beyliği'nin Danişmendli Çepni Cemaati tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin idaresiyle çatışma halinde bulunan Hacıemiroğullarının bir kısmı Maraş çevresinde yaşayan Dulkadiroğullarına sığınmıştır. Bir kısmı da Urfa ve Rakka arasındaki bölgeye iskân edilmiştir. Bölge iklimine uyum sağlayamayan Çepniler kuzeye doğru göç ederek Fırat Nehri kenarında bulunan Bozova yakınlarındaki Mircanik bölgesine yerleşmiştir.⁴⁷⁷

5.1.17. Döğer Aşireti

Döğer kelimesine ilk olarak Divânü Lûgati't Türk'te rastlanmaktadır. Bu eserde Oğuz boyları içinde sayılan Tögerlilerin, eşyalarına ve hayvanlarına vurdukları damga **LY** şeklinde gösterilmektedir.. Ongunları ise kartal olarak verilmektedir. Türk boyları hakkında geniş bilgi içeren “*Şecere-i Ensab-ı Mübârek Şâh*” adlı eserini 1206 yılında tamamlayan Mübârek Şâh, Döğer adını “*Rögür*” şeklinde yazmakta ve Oğuz boyları içerisinde Döğer boyunu sekizinci sırada göstermektedir.⁴⁷⁸

Cihanbeyli Cemaati kethüdalarına gönderilen defterde: “...*Harput voyvodasına ve Harput kazasında vâki' Cihanbegli Cemaati kethüdâlarına: Ulus ta'bir olunan göçebe tâifesinden Rakka'ya iskân olup firar edenlerden... yol üzerinde bulunan kasaba ve köyler ahâlîsi ile yolculara ve Ergani Madeni güzergâhında bulunan madenci ve kömürcü tâifesine zarâr vermelerinin engellenmesi, o havâlinin aşiretlerin verecekleri zarârdan muhâfazası için Palu köprüsü ve sâir geçit noktalarının kapatılıp geçişlerinin engellenmesi...*”

⁴⁷⁶ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁴⁷⁷ İbrahim Erhan Emiroğlu, 04.06.2020, (Görüşme)

⁴⁷⁸ Sümer, a.g.e., 1972, s.206.

Oğuznâme adlı eserini 1300-1310 yılları arasında tamamlayan Reşidüddin, Döğer boyunu beşinci sırada göstermektedir. Döğer, kelimesinin “*Toplanmak İçin*” manasına geldiğini ifade etmekte ve ongunlarını da “*Kartal*” olarak vermektedir. Reşidüddin Döğer boyunun damgasını şeklinde göstermektedir.⁴⁷⁹

Yazıcıoğlu'nun yirmi dört Oğuz boyunu gösteren listesinde Ay Han'ın oğulları arasında verilen Döğer boyu, Bozok kavimleri sıralamasında altıncı sırada gösterilmektedir. Yazıcıoğlu'na göre Döğer kelimesi, “*Derilme için bir yere geleler*” anlamına gelmektedir. Bu listede Döğerlilerin hayvanlarına vurdukları damga şeklinde gösterilmekte ve ongunları da “*Kartal*” olarak verilmektedir.⁴⁸⁰

1200'lü yıllarda Moğol baskısından kaçan Döğerler, Hazar Denizi'nin güneyinden İran, Irak ve Suriye üzerinden Anadolu'ya gelmiştir. Bunların bir kısmı kuzey Suriye'de Halep çevresine yerleşirken bir kısmı da Anadolu'da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Urfa ve Antep çevresine yerleşmiştir. Memlûklü Sultanı Berkyaruk zamanında Caber kalesi civarında yaşayan Döğerlerin başında “*Sâlim Döğeri*” adında bir bey bulunuyordu. Sâlim Döğer'den sonra boyun idaresine “*Dımaşk*” adında bir bey geçmiştir. Dımaşk döneminde Döğerler Urfa, Siverek, Kabahaydar, Harran ve Rakka çevresini hâkimiyetleri altına almışlardır.⁴⁸¹ Bu dönemde Siverek, Harran ve Suruç çevresinde Dımaşk'ın idaresinde otuz bin, Yağmur Bey'in idaresinde beş bin, Osman Bey'in idaresinde de üç bin hane halkı vardı. Bu bölgelerde Döğerlerle birlikte Avşar, Beydili, Bayındır ve Kınık Türkleri yaşıyordu.⁴⁸² Bazı arşiv belgelerinde bu aşiretten “*Türkmân Ekrâdı Taifesi*” şeklinde bahsedilmesi muhtemelen bu aşiretin göçebe bir hayat sürmesiyle ilgilidir.⁴⁸³

⁴⁷⁹ Zeki Velidi Toğan, *Oğuz Destanı*, Enderun Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1982, s.50.

⁴⁸⁰ Sümer, *a.g.e.*, 1972, ss.210-211.

⁴⁸¹ Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitabı Diyarbakriyya*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.53.

⁴⁸² Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakış Yayınevi, İstanbul, 1980, s.138.

⁴⁸³ Faruk Sümer, Döğerlere Dâir, *Türkiyat Mecmûası (1951-1953)*, Sayı X, ss. 139-159.

XVIII. yüzyılda Urfa sancağında birçok mukâtaalı aşiret bulunmaktaydı. Bu mukâtaalı aşiretlerden biri de Döğlerli Mukâtaası idi. 1737’de Döğlerli mukâtaası malikâne sistemiyle 1.120 kuruş bedelle Asafoğlu’na verilmiştir.⁴⁸⁸

Faruk Sümer “*Oğuzlar*” adlı eserinde Urfa sancağında yaşayan Döğlerlilerin XVI. yüzyıldan beri burada yaşadığını belirterek, 1747 yılında Döğlerlilerin, Milli Aşireti’nin saldırısına uğradığını ve bu saldırıda Halep valisi Ragıb Paşa’nın Döğler Aşireti’ne yardıma geldiğini belirtmektedir.

Osmanlı Devleti belli dönemlerde aşiret güçlerini farklı coğrafyalara askeri birlik mahiyetinde göndermiştir. Bu doğrultuda 3 Temmuz 1799 tarihinde Urfa sancağındaki Döğlerli süvârileri Gazze, Remle ve Mısır taraflarına gönderilmek istenmiştir. Fakat Döğlerli beyleri, 1780 yılından beri durumlarının iyi olmadığını belirterek bu isteğe olumsuz cevap vermişlerdir.⁴⁸⁹ Döğlerli Aşireti, 1842 yılında Rakka vergi memurlarına 10.000 kuruş mâl-i miri vergi ödemiştir.⁴⁹⁰ 1844 yılında yine 10.000 kuruş mâl-i miri vergi ödemiştir.⁴⁹¹

Cümeyle ve Benî Yusuf aşiretleri 1847 yılında isyan ettiklerinde askeri birlikler etraflarını sarınca kuşatmayı delmek için Döğlerli Aşireti’nin yaşadığı Döğlerli köyüne saldırmış ve o noktadan kuşatmayı delerek Suriye çöllerine çekilmiştir. Cümeyle ve Benî Yusuf aşiretleri geri çekilirken Döğlerli Aşireti’ne ait çok sayıda hayvanı telef etmiş ve Döğlerlilerin ekinlerine zarar vermişlerdi. İsyancıları takip eden askeri birlikler bir miktar hayvan ve zahireyi isyancılardan geri almıştır. Geri

⁴⁸⁸ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zîl-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁴⁸⁹ BOA, C. AS. 312/12898, H.29 Muharrem 1214 (3 Temmuz 1799) tarihli olup, Rakka eyaletine yerleşmiş Döğlerli ve Berazi aşiretlerinden süvari birliklerinin oluşturularak Gazze, Remle ve Mısır’a gönderilmesi hakkındaki ferman: “... *Rakka eyâletinde sâkin Döğlerlü ve Berâzî aşiretlerinden yüz süvâri tertib ve halâ Gazze ve Remle ve Mısır ve havâlîsi ser-askerî vezîr ve perşah Asım Cezar devletlü el-hacc Ahmed Paşa hazretleri mahiyet-i devletlerine irsâli bâbında hala Rakka vâlîsi vezîr- i asaf-ı nâzır inâyetlü Seyda İbrahim Paşa hazretlisine... hitâben şeref-sudûr buyurulan emr-i celilde... Döğlerlü Aşireti doksan dört târîhinden berü mâh-ı mazmuhâl olduklarından... ve Berâzî Aşiret geçen seneden berü Rakka vâlîsi hazretlerinden vahşetleri sebebiyle... mirîlerimizi edâya kudretimiz olmayub...*”

⁴⁹⁰ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁴⁹¹ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

alınan zahire ve hayvanlar devlet adamlarının kontrolünde Döğerli Aşireti'ne mensup hanelere dağıtılmıştır.⁴⁹² 1867 yılında Döğerli, Urfa livâsına bağlı bir nahiyeye statüsündedir. Döğerli Aşireti'ne mensup haneler bu nahiyede meskündür. Zikredilen yılda Döğerli nahiyesine bağlı 38 köy vardır. Bu köylerin isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5.2. 1867 Yılında Döğerli Nahiyesine Bağlı Köyler

Döğerli Aşireti'nin Yerleştiği Köyleri	
Edene	İncirli
Ağviran	Kalecik
Alican	Kanlıoğlu
Anaz	Karadepe
Anezeli	Karapınar
Aşağıkoyman	Köse
Bahri	Külünce Diğer
Başmakçı	Külünce
Boz redhan	Mağâracık
Celicen (Celihan)	Mercihânı
Çarık	Nalickan
Dibhisar	Orta Viran
Dibmağâra	Sarı Şeyh
Diğer Ağviran	Şeyh Hattab
Dudaş	Tekeli
Eyvadi	Uçviran
Hacı Ali	Yarık Cürun
Hacı Ali Fevkani	Yenigce
İçkadeh	Yukarıkoyman

Kaynak: H.1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.144.

1860'larda Siverek civarında yaşayan Döğerli Aşireti mensupları genel olarak yerleşik hayata geçmiş olmasına rağmen içlerinde az da olsa konargöçer hane bulunmaktaydı.⁴⁹³ Urfa sancağındaki yöneticilerin kötü idarelerinden şikâyetçi olan bazı Döğerli beyleri tâbiyetlerindeki 800 civarında hane ile birlikte Siverek'e doğru göç edip o bölgeye yerleşmek istemiştir.⁴⁹⁴ İzin verilmemesi durumunda Urfa'ya dönmeyeceklerini ve

⁴⁹² BOA, İ. DH. 157/8175, s.2, H.11 Şevvâl 1263 (22 Eylül 1847)

⁴⁹³ BOA, MVL. 631/19, H.16 Zî'l-hicce Sene 1278 (14 Haziran 1862) tarihinde Harput valisi imzasıyla Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: "...Urfa'dan Siverek'e azîmet eden Döğerlü Aşireti'nin ekserisi kadîmen orada meskûn birazi hayme-nişin bulunmuş olduğu..."

⁴⁹⁴ BOA, MVL. 630/63, H.06 Zî'l-hicce 1278 (4 Haziran 1862) tarihinde Harput valisi imzasıyla gönderilen yazıda: "...Urfa'ya tâbi Döğerlü nahiyesi Aşireti'nden yedi sekiz yüz hâne terk-i vatan ile Siverek'e gelüb kaffe-i tekâlîf-i mîrîyeyi vermek şartıyla orada yerleşmelerini istid'â eylemekde oldukları..."

kendilerini kabul eden başka bir yere gideceklerini belirtmişlerdir.⁴⁹⁵ Urfa mutasarrıfının ricası ve Fransa konsolosunun aracılığıyla bu aşiretin beyleri ikna edilmiş ve yanlarındaki hanelerle birlikte tekrar Urfa merkez livâya bağlı Döğlerli nahiyesine dönmüşlerdir.⁴⁹⁶ 1865-1866 yıllarında Döğlerli nahiyesine Döğ Aşireti'ne mensup 358 hane yerleşmiştir. Bu hanelerdeki nüfus 1.797'dir. Yine aynı yıllarda Döğlerli Aşireti'ne mensup 400 hane Döğlerli Colabı'na yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Döğlerli haneleri burada tarım faaliyetleriyle uğraşmıştır.⁴⁹⁷ 22 Aralık 1865 tarihinde Döğlerli Beyleri olan Halil ve Mustafa isimli beyler arazilerinin altı yıldan beri çekirge ve kımıl denilen böceğin tasallutuna uğradığını, bu durumun 200 haneden oluşan nüfuslarını çok zor duruma düşürdüğünü, bundan dolayı vergilerini ödemekte zorlandıklarını ifade etmiş ve tâbiyetlerindeki 200 hane ile birlikte Siverek'teki Çem nahiyesine iskân edilmelerini talep etmişlerdir. Buraya iskân edilmeleri durumunda vergilerini düzenli bir şekilde ödeyeceklerini ve orada devlet adına her türlü göreve hazır olduklarını ifade etmişlerdir.⁴⁹⁸ Onların bu talebi 25 Şubat 1866 tarihinde gönderilen bir tezkire ile kabul

Siverek Meclisi'nden bâ-mazbata beyân olunmuş ve fi'l-vâki' Siverekde bunları ihtâ edecek birçok hal mahalleri var ise de bi'l-istizân iskânlarına mücâseret olunamayacağından bu bâbda olacak irâde-i âlî-i vekâlet-penâhîlerine mürâca'at olmağın...

⁴⁹⁵ BOA, MVL. 631/19, H.16 Zi'l-hicce 1278 (14 Haziran 1862) tarihinde Harput valisi imzasıyla Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: "...Urfa'dan Siverek'e azîmet eden Döğlerli Aşireti'nin ekserisi... Urfa ile bozuşub umûmen kalkub Siverek'e gelmişler ve buraca iskânları kabul olunmadığı halde diğer mahalle gideceklerini beyân ile Siverekce iskânlarını istirhâm etmekde bulunmuşlar."

⁴⁹⁶ BOA, MVL. 639/4, H.19 Rebî'ül-evvel 1279 (14 Eylül 1862) tarihinde Harput mutasarrıfı Muhammed adıyla gönderilen belgede: "...Urfa'ya tâbi Döğlerli Aşireti'nin... îâdeleri hususuna Urfa mutasarrıfı Sa'âdetlü paşa taraflarından ısrar olunarak... nihâyet işi Urfa'da mukîm Fransa Devleti konsolosu... vâsıtasıyla aşiret-i merkûma bi't-ta'yîn Urfa'ya celb olunmuş oldukları..."

⁴⁹⁷ BOA, YEE 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁴⁹⁸ BOA, MVL.719/130, s.1, R.10 Kânûn-ı evvel 1281 (22 Aralık 1865) tarihli belgede: "...Urfa'ya tâbi Döğlerli Aşireti'nden olub... iki yüzden mütecâviz hâne ile Siverek'e tâbi Çem nahiyesi dâhilinde bulunan Millü kurâlarına... gelüb sâkin ve ikâmet ederek kurâ-i mezkûrları şen ve i'mâr etmek ve kaldığımız havâleye bir gûna kötü noksaniyet götürmemek... sâkin olacağımız kuralarda üzerlerimize tertib edecek vergi ve sâireye tediye ve ifâ... arz-ı rızâmızla razı ve talebde bulunduğumuz istirhâm..."

edilmiştir.⁴⁹⁹ Döğerli Aşireti, Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁵⁰⁰

5.1.18. El-Veled Aşireti

1865-1870 tarihli ve 206 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde El-Veled Aşireti'nin adına rastlanmaktadır. Burada 1078 numaralı davada “*El-Veled Aşireti'nden Ebu Resan bin Hamo*” şeklinde bir ifade geçmektedir.⁵⁰¹ 1909 yılına ait arşiv belgesinde de Halep eyaletinde El-Veled Aşireti'ne mensup 643 hanenin olduğu ve bu hanelerde 1.209 nüfusun bulunduğu belirtilmektedir. Yine aynı belgede Diğer Veled Aşireti şeklinde kaydedilen 32 hanede 63 nüfusun olduğu ifade edilmektedir.⁵⁰²

5.1.19. Fidan Aşireti

Yörükân taifesinden olan Fidan Aşireti'nin adı Osmanlı arşiv belgelerinde Fidan ve Fidanlı şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Bolu sancağı ve Kastamonu sancağının Sinop kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁵⁰³ Fidan Aşireti'ne mensup bir miktar hane

⁴⁹⁹ BOA, MVL.719/130, s.3, H.20 Şevvâl 1282 (8 Mart 1866) tarihli olup, Anadolu valisi Mustafa imzasıyla gönderilen belgede: “...*devletli paşa hazretleri tarafından... Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyeye lede'l-havâle aşiret-i merkûmenin (Döğer) ol vechle nakilleri menâfi-i mülkîyyeye celb olacağı tahrîrat-ı mezkûre gösterilmesiyle vâli-i müşârün-ileyh hazretleri bi'l-muhâbere icâbına bakılması...*”

⁵⁰⁰ Akalın, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.138; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Döğerli Aşireti'nin reisleri Şeyh Mustafa ve Bekir Vasfî Bey'dir. Şeyh Mustafa, Ekim 1919'da Fransızların Urfa'yı işgal etmesine tepki göstermiş ve Döğerli Aşireti'nden oluşturduğu Kuvva-i Milliye birlikleriyle Fransızlara karşı mücadele etmiştir. Şeyh Mustafa ve Bekir Vasfî Bey ile birlikte Fransızlara karşı mücadele eden Döğerliler arasında Melle Ahmet, Halil Bey, Döğerli Hüseyin, Sofi Sâlih, Şeyho El-Hac Ağa, Osman Hacı Ali Ağa ve Döğerli Hamza adlı aşiret mensupları da vardır.

⁵⁰¹ Aydın Atmaca, 206 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin (H.1282-1287 \M.1865- 1870) 187-366. Sayfaları Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2018, s.369.

⁵⁰² BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

⁵⁰³ Türkay, *a.g.e.*, s.313.

de Urfa sancağına yerleşmiştir. 16 Eylül 1860 tarihli belgede Fidan ve sâir bazı aşiretlerin Urfa civarında halkın mallarını ve hayvanlarını gasbettikleri belirtilmekte ve bu durumun düzeltilmesi için idarecilerden askeri tedbirlerin alınması istenmektedir.⁵⁰⁴

5.1.20. Gazahanlı Aşireti

9 Ocak 1845 tarihli arşiv belgesinde Gazahanlı Aşireti, Urfa aşiretleri arasında gösterilmektedir. Urfa sancağında bulunan aşiretlerin masraflarından yapılan indirimin miktarını gösteren icmâl defterinde bu aşiretten alınacak vergiden 1844 yılında 2.000 kuruş ve 1845 yılında yine 2.000 kuruş olmak üzere toplamda 4.000 kuruş indirimine gidilmiştir.⁵⁰⁵

5.1.21. Gınâyem Aşireti

Gınâyem Aşireti'nin adına 1852-1855 tarihli ve 205-1 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde rastlanmaktadır. 24 Mart 1856 tarihli davada Burak Aşireti'nden olan Hasan bin Şeyh Ahmed adlı şâhiş çalınan kısrağının Hacı Hazarzade Hacı Muhammed Ağa'nın elinde bulunduğunu iddia etmektedir. Hazarzade Hacı Muhammed Ağa ise söz konusu kısrağı Gınâyem Aşireti'nden Muhammed El-Casım'dan aldığını ve ona bu kısrağın mukâbilinde farklı bir kısrağın verdiğini ifade etmektedir.⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ BOA, A.} MKT. UM. 426/85, H.29 Safer 1277 (16 Eylül 1860) tarihinde Sadaretten Urfa mutasarrıflığına gönderilen yazıda: "...Fid'an ve sâir ba'zı aşâirden nefer-i âmm ve efrâd-ı sâ'irenin iğtinâm eyledikleri hayvanât ve emvâlın istirdâdına tesbit olunduğu sûret-i inhâlarına münfehm oldu. Aşâir-i merkûme eşkiyâsının ol sûretle saye-i şevketlü hazret-i şahânedan te'dibi... hayvanât ve emvâlın istirdâdından sarf-ı nazar kılınması lâzım gelmiş olmağla..."

⁵⁰⁵ BOA, ML. d. 298, s.2, H.29 Zî'l-hicce 1260 (9 Ocak 1845) tarihli olup, Urfa ve civarındaki aşiretlerin alacaklarıyla masraflarından yapılan indirim miktarını gösteren defterde: "...Urfa'daki müteferrik aşiretlerden 1.000 kuruş, 1258 senesinden Millî Aşireti'ne 2.000 kuruş, Gazahanlı Aşireti'ne 1259 ve 1260 yıllarından toplamda 4.000 kuruş Hamd El Nasr Aşireti'ne 1258 yılından 500 kuruş olmak üzere toplamda 7.500 kuruş..."

⁵⁰⁶ Korkmaz, a.g.t., s.159.

Haltânlı Aşireti, 1842 yılında Rakka vergi memurlarına 2.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁵¹⁰ 1844 yılında yine 2.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁵¹¹ 16 Haziran 1895 tarihli arşiv belgesine göre Haltânlı Aşireti'ne mensup bir miktar hane Urfa sancağındaki Fırat Nehri civarına ve Payamlı köyüne yerleşmiştir. Yerleşik hayata geçen bu haneler tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁵¹² 1876-1934 yılları arasında aşiretin başında bulunan reisler Nebi Bey ve oğlu Hüseyin Bey'dir.⁵¹³ Urfa sancağında yaptıkları yararlı hizmetlerden dolayı 1899 yılında aşiret reisi Nebi Bey'e "*Kapıcıbaşılık*" ve oğlu Hüseyin Bey de "*Zâbita*" rütbesi verilmiştir.⁵¹⁴

5.1.24. Havas Aşireti

Havas Aşireti, Rakka sancağında yaşayan aşiretlere dendir. 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Havas Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 40 hane Türkmân Colabı'na ve Urfa şehir merkezine yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Havas haneleri burada tarımla uğraşmıştır.⁵¹⁵

5.1.25. Henâdi Aşireti

Arap taifesinden olan bu aşiretin asıl yurdu Mısır eyaletinin Buhayre sancağıdır.⁵¹⁶ Bu aşirete mensup bir miktar hane Urfa sancağına yerleşmiştir. 1871-1872 yılları arasındaki davaları ihtiva eden 228 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu aşirete dair bilgilere yer verilmektedir. Şer'iyeye sicilinde 31, 32 ve 50 numaralı davalarda zâbitan

⁵¹⁰ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁵¹¹ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁵¹² BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁵¹³ Akalın, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.140.

⁵¹⁴ BOA, DH. MKT. 2160/45, H.03 Ramazan 1316 (15 Ocak 1899) tarihli belgede "...*Urfa'nın Çaykuyu nahiyesinde Haltanlı Aşireti reisi Nebi Beg ile mahrûs Hüseyin Beğ'in te'sîsât-ı askeriyye i'ânesinin... Nebi Beg'e Kapucubaşlık ve Hüseyin Beg'e Zâbita rütbeleri ile taltîflerine...*"; Hüseyin Bey, 1923 yılında Halk Fırkası kurulunca Suruç Halk Fırkası reisliğine getirilmiştir. (Bkz. Akalın, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.140)

⁵¹⁵ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁵¹⁶ Türkay, a.g.e., s.84.

taburunda vefat eden Henadi Aşireti'nden Hüseyin bin Hasan Ayıd'ın varisleri olmadığı için terekisinin tabur sandığına bırakılması hakkında bilgiler verilmektedir. Aynı şer'iyeye sicilinde 23 numaralı davada Henâdi Aşireti'ne mensup Hüseyin bin Hüseyin'in mal varlığının beytûlmale aktarıldığına dair bilgiler verilmektedir.⁵¹⁷

5.1.26. Horanî Aşireti

Türkmen taifesinden olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Horan, Horanî, Havran ve nâm-ı diğer Damlarcılı şeklinde geçmektedir. Aşiret mensuplarının bir kısmı Karahisarı Sahib sancağına yerleşmiştir. Aynı adı taşıyan Horanî Cemaati ise Musacalı Aşireti'ne mensuptur.⁵¹⁸

Horanî Aşireti'ne mensup haneler Urfa sancağına da yerleşmiştir. 1873-1875 tarihli ve 213 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde 30 Haziran 1874 tarihinde görülen 696 numaralı davada “*Urfa sancağına muzâf Bozabâd nahiyesine tâbi Çolmekiyye karyesi ahâlisi... Horanî Aşireti'nden İsmail bin Alo ve aşâir-i mezkûreden İsmail bin Emi ve aşâir-i mezkûreden Hakir bin Berho*” şeklindeki ifadeden aşiret mensuplarının Bozabâd nahiyesine tâbi Çolmekiyye köyünde yaşadığı anlaşılmaktadır.⁵¹⁹

5.1.27. Kezi (Keji) Aşireti

Kezi Aşireti, Urfa sancağına yerleşmiş bir aşirettir. 23 Temmuz 1895 tarihli arşiv belgesinde Cümeyle Aşireti'nin Kezi Aşireti üzerine gerçekleştirdiği taarruzdan bahsedilmekte ve bu taarruzun sorumlusunun Cümeyle Aşireti olduğu belirtilerek mahalli makamların adli ve idari işlemlerde bulunmaları istenmektedir.⁵²⁰

⁵¹⁷ Tekin, *a.g.t.*, ss. 576, 716.

⁵¹⁸ Türkay, *a.g.e.*, s.361.

⁵¹⁹ Küçükaçar, *a.g.t.*, s.676.

⁵²⁰ BOA, DH. MKT. 401/27, R.11 Temmuz 1311 (23 Temmuz 1895) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...Cümeyle Aşireti'nin Kezi Aşireti hakkında vâki' olan ta'arruzları üzerine mutasarrıf-ı Livâ tarafından kendisinin (Cümeyle Aşireti'nin) su'âl ve mahkûm tutulmak

5.1.28. Kızılkoyunlu Aşireti

Kızılkoyunlu Aşireti'ne mensup haneler 1691 yılında Lekvanik Aşireti'ne tâbi bir şekilde 50 hane olarak Urfa şehir merkezine ve köylerine iskân edilmiştir. Bu hanelerin 17 tanesi Kızılca köyüne, 10 tanesi Köniviran köyüne, 12 tanesi Kabdeğirman köyüne ve 11 tanesi de Göbekli köyüne yerleştirilmiştir.⁵²¹ Ayrıca Kızılkoyunlu Aşireti'ne mensup olup Urfa şehir merkezine yerleştirilen haneler de bulunmaktadır. Bu hanelerin yerleştiği bölge XIX. yüzyılda “*Kızılkoyun Mahallesi*” olarak kayıt altına alınmıştır.⁵²² Günümüzde de bu adı taşıyan bir mahalle Urfa şehir merkezinde bulunmaktadır.

5.1.29. Kucaklı Aşireti

Kucaklı Aşireti, yaşadığı bölgede gerçekleştirdiği taşkınlıklardan dolayı Rakka'ya iskân edilen aşiretler arasındadır. Bu aşiretin 1735 yılında Rakka hazinesine ödediği vergi miktarı Musacalı ve Recepli Avşarı aşiretleriyle birlikte 16.745,5 kuruştur.⁵²³

5.1.30. Kûl Aşireti

1844-1853 tarihli ve 204 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde Kûl Aşireti'ne dair bilgilere rastlanmaktadır. 27 Aralık 1846 tarihinde görülen 171 numaralı davada “*Urfa sakinlerinden Kûl Aşireti'nden Abdullah bin Osman*” şeklinde bir ifade söz konusudur. Bu ifade Urfa'da Kûl Aşireti adıyla hanelerin yaşadığını göstermektedir.⁵²⁴

5.1.31. Kohbinik Aşireti

Kohbinik Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Kohbinik, Kühbinik, Kûhbiniklü, Kuhpinik, Kûhpiniklü ve Kubhink şeklinde geçmektedir.

istenildiğinden... bilâ-tahkîk muktezâ-yı hâl ve muâdaletin ifâ ve inbâsına himmet...”

⁵²¹ Çelikdemir, *a.g.t.*, ss.121, 157-158.

⁵²² Ahmet Şen, 206 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin (H.1282-1287 \M.1865-1870) 1-186. Sayfaları Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2018, s.197.

⁵²³ Öğüt, *a.g.t.*, s.156.

⁵²⁴ Yıldız, *a.g.t.*, s.243.

Kohbinik Aşireti'nin Urfa, Rakka, Malatya ve Arabgir çevresinde yaşadıkları ifade edilmektedir.⁵²⁵

Urfa sancağında birçok mukâtaalı aşiret bulunmaktadır. Bu mukâtaalı aşiretlerden biri de Kohbinik Mukâtaası'dır. 15 Nisan 1737 tarihinde Kohbinik mukâtaası malikâne sistemiyle 66 kuruş bedelle Ahmed Şeyh'e verilmiştir.⁵²⁶ Konargöçer perakende aşiretlerden tevziât bedeli adıyla bir vergi alınmıştır. Kohbinik Aşireti'nden de 1842, 1843, 1844 yıllarında yıllık 100 kuruş olmak üzere toplamda 300 kuruş tevziât vergisi alınmıştır.⁵²⁷

Kohbinik Aşireti, 1842 yılında Rakka vergi memurlarına üç yıllık vergi olarak 1.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁵²⁸ 1844 yılında yine 1.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁵²⁹ 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Kohbinik Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 80 hane Bozabâd çevresine iskân edilmiştir. Zikredilen yere yerleşen Kohbinik haneleri burada tarımsal faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁵³⁰

5.1.32. Lekvanik Aşireti

Konargöçer olan bu aşirete mensup bir miktar hane 1691 yılında Urfa'ya iskân edilmiştir. Lekvanik Aşireti haneleri Urfa şehir merkezine, Kızılcâ, Kônivirani, Kabdeğirman ve Göbekli köylerine iskân edilmiştir.⁵³¹ 1707 yılında da Kayseri sancağında yaşayan Lekvanik Aşireti mensupları taşkınlık yaptıkları için Münbic'e ve Harran nahiyesine yakın Belih çayı civarına iskân edilmiştir.⁵³² Bu Lekvanik haneleri 1737 yılında Rakka vergi memurlarına 500 kuruş vergi ödemiştir.⁵³³ Lekvanik Aşireti'ne mensup Velili Cemaati'nin Urfa, Rakka, Niğde, Karaman, Çorum ve Karahisarı Sahib sancağının Çölabâd kazasında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁵³⁴

⁵²⁵ Türkay, *a.g.e.*, s.101.

⁵²⁶ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁵²⁷ BOA, İ. MSM 72/2076, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁵²⁸ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁵²⁹ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁵³⁰ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁵³¹ Şanda, *a.g.e.*, s.24.

⁵³² Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1991, s. 75.

⁵³³ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁵³⁴ Türkay, *a.g.e.*, s. 645.

5.1.33. Molla Aşireti

1852-1855 tarihli ve 205-1 numaralı Urfa Şer‘iyye Sicilinde Molla Aşireti’ne dair bilgilere rastlanmaktadır. Sicildeki 12 Nisan 1856 tarihli davada Siverek kazasından Mahmud bin İso, nikâhlı eşi olan Aişe adlı kadının Mustafa bin Hamo tarafından başkasına nikâhlanmasını dava etmektedir. Davada adı geçen şahitlerden birinin adı Çerçi Ahmet’tir. Bu kişi Molla Aşireti’ne mensuptur.⁵³⁵ Bu aşiret Urfa’nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁵³⁶

5.1.34. Reşi Aşireti

Reşi Aşireti’nin adı arşiv belgelerinde Reşi ve Rişi şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Urfa, Rumkale, Rakka, Halep, Kilis, Azez, Diyarbakır ve Antep çevresinde yaşadıkları ifade edilmektedir.⁵³⁷

4 Mart 1840 tarihli arşiv belgesine göre Rumkale kazasında Reşi Aşireti’ne mensup Kaba Osman adında bir şahıs hakkının yendiğini ileri sürerek çevresindeki halka zulmetmeye başlamıştır. İdareciler, Rumkale’ye bir yetkili göndererek bu kişinin yaptığı fenalıkların sebebini öğrenmek istemişlerdir.⁵³⁸

1795 yılında Reşi Aşireti mukâtaasından olan Ayn-ı Şâhmaniye mukâtaasının malikânecisi Seyyit Mehmed’in vefat etmesi üzerine söz konusu mukâtaa 30 kuruş muaccela bedel ve 31.260 akçe mal bedeli ile Süleymân Kadızade adlı malikâneciye devredilmiştir. 1841-1842 yıllarında Birecik’e bağlı Nizip nahiyesinde aralarında Reşi Aşireti’nin de bulunduğu dört aşiretten 15.000 kuruş miri vergi alınmıştır.⁵³⁹

⁵³⁵ Korkmaz, *a.g.t.*, s.189.

⁵³⁶ Akalın, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.129; Molla Aşireti, Ekim 1919’da Fransızların Urfa’yı işgal etmesine tepki göstermiş ve aşiret güçleriyle birlikte Fransızlara karşı Urfa’yı savunmuştur. Fransızlara karşı mücâdele eden Molla Aşireti önde gelenleri Mollazâde Abdulgani Efendi ve Molazâde Mahmut Efendi’dir. 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı kanunu ile Mollazâde Abdulgani Efendi ve Mollazâde Mahmut Efendi “Özbay” soyadını almıştır.

⁵³⁷ Türkay, *a.g.e.*, s.125.

⁵³⁸ BOA, C. ADL. 96/5788, s.1, H.29 Zi'l-hicce 1255 (4 Mart 1840) tarihli belgede: “...Urfa sancağında Rumkale kazasında Reşi Aşireti’nden Kaba Osman’ın mezâlîm ve tecâvüzünün men’iyle ihkâk-ı hakları için bir mübaşir ta’yîni...”

⁵³⁹ Ögüt, *a.g.t.*, ss.170,428.

5.1.35. Serrâc Aşireti

Konargöçer Yörükân taifesinden olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Serrac, Sarac, Saraclu ve Saraclar şeklinde de geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Alaiye sancağının Manavgat kazası, Sivas sancağının Tokat ve Şarkpâre kazaları, Canik sancağının Ünye kazası, İçel sancağının Mut kazası, Kütahya sancağının Uşak kazası, Kocaeli sancağının Geyve kazası, Aydın, Hamideli, Kütahya ve Karahisar-ı Şarkî sancaklarında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁵⁴⁰

Serrâc Aşireti'ne mensup bir miktar hanenin de Urfa sancağına yerleştiği anlaşılmaktadır. 1871-1878 tarihli ve 228 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu aşirete dair bazı bilgilere rastlanmaktadır. 2 Haziran 1871 tarihinde görülen 62 numaralı davada Hoca Ahmed Mahallesi'nde oturan Hamo bin Ali sahibi olduğu su kuyusunu altı yüz kuruşa Süryanî milletinden Maryem veledi Avanis'e satmıştır. Bu satışa şahit olan isimler arasında Serrâc Aşireti'ne mensup Ahmed adında bir şahsın adı da geçmektedir.⁵⁴¹

5.1.36. Serahi Aşireti

1873-1875 tarihli ve 213 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde Serahi Aşireti'ne dair bazı bilgilere yer verilmektedir. Buna göre 30 Temmuz 1874 tarihinde görülen 696 numaralı davada “*Urfa sancağına muzâf Bozabâd nahiyesine tâbi Çolmekiyye karyesi ahâli... Serahi Aşireti'nden Abdi bin İsa ve Şeyho bin Beşli ve Musa bin Haço ve Hüseyin bin Abdulsaid ve Ramo bin Hüseyin ve Abdullah bin Bozo*” şeklindeki ifadeden Serahi Aşireti'ne mensup ailelerin Bozabâd nahiyesine bağlı Çolmekiyye köyüne yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴²

5.1.37. Şığân Aşireti

Şığân Aşireti'nin adı 221 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde geçmektedir. Şığân Aşireti'ne mensup haneler Urfa sancağında oturan koyun tüccarı Katolik Süryanî Azoz v. Seman'ın koyun ve keçilerinin

⁵⁴⁰ Türkay, *a.g.e.*, s.551.

⁵⁴¹ Tekin, *a.g.t.*, s.151.

⁵⁴² Küçükkaçar, *a.g.t.*, s.676.

bakımını ve besiciliğini yapmıştır. Bu şahsın koyunlarına Şığân Aşireti ile beraber Benî Hatın, Benî Zeyd, Ebu ‘Asâf ve Ebu Hamdân aşiretleri de bakmıştır.⁵⁴³

5.1.38. Sincânlı Aşireti

Yörükân taifesine mensup olan Sincânlı Aşireti'nin adı Osmanlı arşiv belgelerinde Sincân, Sincânlı ve Sincânmartin şeklinde geçmektedir.⁵⁴⁴ Bu aşirete mensup bir miktar hane Urfa kazasına bağlı Kabahaydar nahiyesine yerleşmiştir. 30 Temmuz 1876 tarihli arşiv belgesinde Kabahaydar da bulunan Zeynelâbidîn Vâkıf arazilerinin ekim ve bakım işlerine Sincânlı Aşireti'nden ve Sülâle-i Tâhire-i Zeynelabidin'den Seyyid Hâfız Mehmet Efendi'nin yetişemediği belirtilmiş ve bu vakıf arazilerinin gelirlerine yönelik bazı isteklerde bulunulmuştur.⁵⁴⁵

5.1.39. Şarkevi Türkmân Aşireti

1865-1866 yıllarında Şarkevi Türkmân Aşireti'ne mensup 100 hane Türkmân Colabı'ndaki Hamambendi köyüne ve 10 hane de Çaykuyu nahiyesine yerleşmiştir. Bu aşirete mensup haneler yerleştikleri Türkmân Colabı ve Çaykuyu nahiyelerinde zirai faaliyetlerde bulunmuştur.⁵⁴⁶

5.1.40. Şavî Aşireti

Şavî Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Şavi, Şavılı ve Şavilü şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup haneler Kara-ulus taifesiyile

⁵⁴³ Taş, *a.g.t.*, s.383.

⁵⁴⁴ Türkay, *a.g.e.*, s.575.

⁵⁴⁵ BOA, ŞD. 2887/11, R. 18 Nisan 1292 (30 Nisan 1876) tarihinde Şura-yı Devlet dairesinden Urfa sancağına gönderilen yazıda: “...*Urfa'nın Kabahâydar nahiyesinde sâkin Sincânlı Aşireti'nden ve sülâle-i Tâhire-i Zeynelâbidîn'den Seyyid Hâfız Mehmed Efendi'nin destres olamadığı vakıf arazileri hasilatıyla tekâlifden muâfiyetleri...*”

⁵⁴⁶ BOA, YEE 37/46, s.46, H.1282 (1865-1866)

beraberdır. Erzurum, Rakka, Kerkük, Kilis, Halep, Azez, Urfa ve Fırat Nehri kenarı, Kığı sancağı ve Arapgir sancağının Eğin kazası civarında yaşamışlardır. Şavi Aşireti'nin Meşafe, Sabanca ve Su'de adlı üç kabilesi bulunmaktadır.⁵⁴⁷

16 Ocak 1691 tarihinde Benî Kays Aşireti ve ona tâbi Şavi ile Simek aşiretleri yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu iki aşirete mensup 24 cemaat ve 3.310 nefer Belih Nehri'nin batısındaki bölgelere yerleştirilmiştir. Belih Nehri ile Rakka arasına yerleştirilen Şavi Aşireti'ne mensup hanelerin bir kısmı 1695 yılında iskân bölgesini terk etmiştir. Rakka valisi Kadızade Hüseyin Paşa'ya bu aşiretin iskân bölgesine tekrar yerleştirilmesi için hüküm gönderilmiştir.⁵⁴⁸ 27 Nisan 1909 tarihinde Halep eyaletinde Şavi Aşireti'ne mensup 29 hane ve bu hanelerde 74 nüfus bulunmaktadır.⁵⁴⁹ Şavilerin Urfa sancağında yaşamış olduğunu gösteren diğer bir belge de 1845-1853 tarihli ve 204 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilidir. Bu şer'iyeye sicilinde 24 Nisan 1846 tarihinde görülen 319 numaralı boşanma davasında Şavi Aşireti'nden Âdile binti İsa'nın adı geçmektedir.⁵⁵⁰ Şavi Aşireti'ne mensup bir miktar hane Birecik kazasındaki Şavi köyünde yaşamakta olup 1838 yılında 21.540 akçe tımar bedeli ödemiştir. Başlarındaki tımar sahibi Seyyid Halil veledi Seyyid Kasım'dır.⁵⁵¹

Urfa ve çevresinde yaşayan aşiretler hakkında arşive dayalı olarak yapılan araştırmalar sonucunda yukarıda tek tek haklarında bilgi verilen aşiretler dışında Cevdet Türkay'ın belirttiği bazı aşiret ve cemaatlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵²

⁵⁴⁷ Türkay, *a.g.e.*, ss.133, 593.

⁵⁴⁸ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, ss.59-60.

⁵⁴⁹ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

⁵⁵⁰ Yıldız, *a.g.t.*, s.339.

⁵⁵¹ Öğüt, *a.g.t.*, s.221.

⁵⁵² Türkay, *a.g.e.*, ss.27-673.

Tablo 5.3. Urfa Merkez Kazasındaki Diğer Oymak, Aşiret ve Cemaatler

Adı	Diğer Adları	Mahiyeti	Tâbiyeti	Yerleşim Yerleri
Avsanlı	Avşanlı	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Dögerli Aşireti'ndendir. Urfa, Birecik, Suruç.
Beyhanlı	-	Oymak	Ekrâd Taifesinden	Diyarbakır, Suruç kazası, Rakka ve Urfa sancakları
Celânlı	Celanlu	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Urfa ve Rakka sancakları
Celbanlı	Celbanlu	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Urfa ve Rakka sancakları
Dodanlı	Dodanlu	Oymak	Ekrâd Taifesinden	Urfa, Mardin ve Rakka sancakları ı ile Suruç kazası
Hıyanlı	Hıyan, Hıyanlu	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Urfa, Diyarbakır ve Rakka sancakları
Kamaranlı	Kamaranlı	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Urfa ve Rakka sancakları
Kamar Uşağı	-	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Dögerli Aşireti'ndendir. Urfa ve Rakka sancakları
Karalivânlı	Karalivân	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Urfa sancağı
Salebdanlı	Salebdan, Salebdanlu	Oymak	Türkmân Ekrâdı taifesinden	Urfa, Diyarbakır ve Rakka sancakları
Sergüranlı	Sergüranlu	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Urfa ve Rakka sancakları
Zeridvanlı	Zeridvanlu	Oymak	Ekrâd Taifesinden	Urfa ve Rakka sancakları
Beyhanlı	Beyhanlu	Aşiret	Ekrâd Taifesinden	Urfa ve Rakka sancakları, Urfa'nın Suruç kazası.
Bozanlı	Bozan, Bozanlı Ceridi	Aşiret	Ekrâd Taifesinden	Diyarbakır, Siverek, Urfa, Rakka, Mardin, Edremid
Tabanlı Türkmânı	-	Aşiret	Türkmân Taifesinden	Urfa, Çankırı, Karaman, Ankara, Aydın, Emirdağı
Hacebânlı	Hacavanlı, Hacavanlu	Aşiret	Konargöçer Ekrâd Taifesinden	Urfa, Rakka, Konya, Ankara, Rakka sancakları
Halıdanlı	Halid, Halıdi, Halıdü	Aşiret	Yezidi Ekrâd Yörükân	Urfa, Rakka, İçel, Mut, Siverek, Van, Adilcevaz, Diyarbakır ve Erzurum
Hıyanlı	Hıyan	Aşiret	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Urfa, Rakka, Diyarbakır, Kulp
Keremşivanlı	Keremşivanlı	Aşiret	-	Urfa ve Rakka sancakları

Adı	Diğer Adları	Mahiyeti	Tâbiyeti	Yerleşim Yerleri
Korikan		Aşiret	-	Urfa sancağı
Velili	Velilü	Aşiret	-	Urfa, Rakka, Konya, Karaman, Niğde.
Acırlı	Acır, Acur, Acurlu, Alakürk	Cemaat	Konargöçer Türkmân Taifesinden	Urfa, Rakka, Aydın, Balıkesir, Diyarbakır, Mardin, Erzurum ve Kars
Civanlı	Civan, Civanlu	Cemaat	-	Urfa, Rakka, Malatya,
Dadalı	Dadalu, Tatalı, Tatalu	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Urfa, Rakka, Adana, Halep
Emir İlyaslı	Emir İlyas, Emir İlyaslu	Cemaat	Ekrâd Yörükân Taifesinden	Urfa, Adana, Karaisalı, Tarsus
Karkâtlı	Karkâtlı, Karkât, Karkâti	Cemaat	Yörükân Taifesinden	Urfa, Sivas Amasya, Sivas, Tokat, Ankara, Haymana.
Kayahaydâr/ Kabahaydâr	-	Cemaat	Yörük Taifesinden	Rakka, Urfa sancağı
Lor	Loridayiki	Cemaat	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Urfa, Musul, Rakka
Tarsun	Tarasun	Cemaat	Yörükân Taifesinden	Urfa sancağı ve Birecik

Kaynak: Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2012, s. 27-673.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa merkez kazasında 50 aşiret, 51 cemaat ve oymak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu aşiret, cemaat ve oymaklar yukarıda başlıklar halinde açıklanmıştır. Urfa kazasındaki bu sosyal teşekküller Türkmân, Türkmân Yörükânı, Türkmân Ekrâdı, Konargöçer Türkmân Yörükânı, Yörükân, Ekrâd, Ekrâd Yörükânı, Konargöçer Ekrâd ve Yezidi Ekrâd Yörükânı taifelerine mensupturlar. Bir kısmı yerleşik hayata geçen bu teşekküllerin bir kısmı da konargöçer bir yaşam sürmüştür. Yerleşik hayata geçen aşiretlerin ekonomileri daha çok tarıma dayalıyken, konargöçer aşiretlerin ekonomileri hayvancılığa dayalıdır.

Urfa merkez kazası sınırları içindeki aşiretler, üniter aşiret özelliği göstermektedir. Bu aşiretler birçok farklı aşiretin birleşmesiyle değil, çatıları altında bulunan cemaatlerin birleşmesiyle oluşmuşlardır. Urfa kazasındaki üniter aşiretlere Avşar, Haltânlı ve Çepni aşiretleri örnek gösterilebilir.

5.2. Birecik Kazasındaki Aşiretler

Fırat Nehri kenarında yer alan Birecik kazası verimli otlak ve meralara sahip bir kazadır. Bu durum hayvancılıkla geçimini sağlayan konargöçer aşiretlerin bu bölgeye yönelmesine neden olmuştur. Konargöçer durumdaki birçok aşiret yaylak ve kışlaklarına giderken Birecik topraklarından geçmiştir. Hareket halindeki aşiretlerin bir kısmı Birecik kazasına yerleşmiş bir kısmı da farklı yönlere dağılmıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Birecik kazasında yaşayan aşiretler şunlardır:

5.2.1. Barak Aşireti

Baraklıların Anadolu'ya ne zaman geldikleri tam olarak bilinmemektedir. 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Beydililerle birlikte Anadolu'ya geldikleri tahmin edilmektedir.⁵⁵³ Belli bir dönem İran topraklarında yaşadıkten sonra Anadolu'ya doğru göç etmişlerdir.⁵⁵⁴ Anadolu'ya geldikten sonra da Beydili Türkmenlerinin yoğun olarak yaşadığı Halep, Antep, Urfa ve Sivas havalisine yerleşmişlerdir. Barak Aşireti, Halep Türkmenleri içinde Bayat boyuna bağlı bir cemaat olarak da zikredilmiştir.⁵⁵⁵ Barak Türkmenleri Halep çevresini kışlak, Sivas çevresini de yaylak olarak kullanmıştır.⁵⁵⁶

Barak Aşireti'ne tâbi birçok oymak vardır. Bu oymaklar Abdurrezaklı, Akçauzunlu, Ali İdrisli, Begmişli, Çaprazlı, Çokşükürlü, Eseli, Gögebakan, Hacı Kasımlı, İlbeğli, Karakozaklı, Karaşihli, Kozanlı, Kürdili, Mercanlı, Merzibalı, Musabeyli, Sinmarlı, Tiryakili ve Torunlu oymaklarıdır.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Ziya Gökalp, *a.g.e.*, s.97.

⁵⁵⁴ Gülden Zeyrek, Barak Türkmenleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2009, s.12.

⁵⁵⁵ Cahit Tanyol; Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları, *Sosyoloji Dergisi*, İ.Ü.E.F. Yayınları, Sayı: 9, İstanbul, 1954, ss.68-69

⁵⁵⁶ Şahin, *a.g.e.*, 2006, s.80

⁵⁵⁷ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.211.

Barak Aşireti'ne mensup hanelerin bir kısmı 1692 yılında Urfa ile Rakka arasında bulunan Belih Nehri'nin batısındaki Remman Nehri civarına Beydili Aşireti'ne tâbi Arablı ve Çağırğanlı oymakları ile birlikte yerleştirilmiştir. İskân bölgesine uyum sağlayamayan Baraklılar, Beydili Aşireti'ne mensup oymaklarla birlikte Fırat Nehri'ni geçmeye çalışmıştır. Bu durumu haber alan Yusuf Paşa askerleriyle birlikte üzerlerine gidip onları iskân bölgesine dönmeye davet etmiştir. Baraklılar ve Beydililer bunu kabul etmeyince üzerlerine hücum edip 600 kadarını öldürmüştür. Geri kalan aşiret mensuplarının bir kısmı iskân bölgesine dönerken bir kısmı da Fırat Nehri civarındaki köylere sığınmıştır.⁵⁵⁸ Urfa sancağında Belih Nehri civarına iskân edilen Barak haneleri 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka vergi memurlarına 2.310 kuruş vergi ödemiştir.⁵⁵⁹

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Barak Aşireti'ne mensup hanelerin yaşadığı köyler genel olarak Halep eyaletine bağlıdır. Bazı Barak haneleri de Rakka eyaletine bağlı Urfa sancağının Birecik kazasındaki köylere yerleşmiştir. Birecik kazasına bağlı Barak köyleri 1729 yılındaki tahrirde kayıt altına alınmıştır. Bu tahrir kaydında Barak Aşireti'ne mensup köyler “*Rakka Sakini*” şekliyle kaydedilmiştir. Barak Aşireti'nin Birecik'te yaşadığı köylerden biri Mizâr köyüdür.⁵⁶⁰ Barak Aşireti'nin kalabalık yaşadığı yerlerden biri de Birecik kazasına bağlı Nizip nahiyesidir. XVIII. yüzyılda Nizip nahiyesinin güneyinde bulunan düzlük “*Barak Ovası*” olarak bilinirdi. Burada yerleşmiş olan oymaklar Barak'a tâbi Abdal ve Osman; Bayındır'a tâbi Rasim, Bozkoyunlu, Kadirli, Karasincarlı; Ömerli'ye tâbi Cuma; Bilmişli'ye tâbi Ali oymaklarıdır.⁵⁶¹

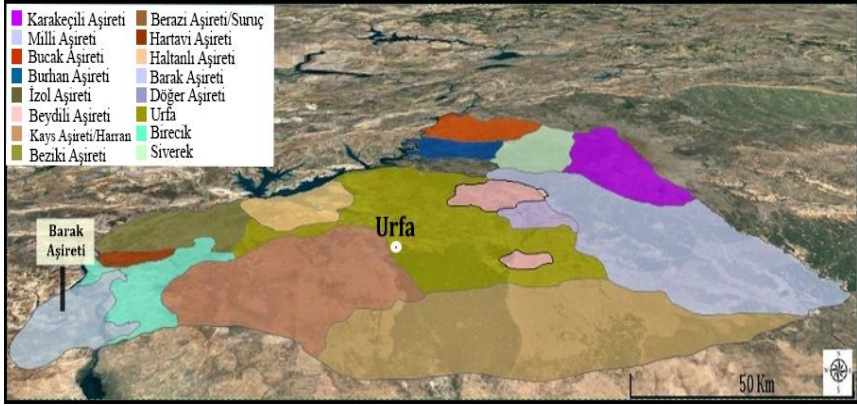
⁵⁵⁸ Orhonlu, a.g.e., 1987, ss.60, 92.

⁵⁵⁹ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁵⁶⁰ BOA, MVL. 757/112, H.26 Cemâziyye'l-âhir 1277 (9 Ocak 1861) tarihinde Urfa sancağından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: “...*Urfa eyâleti dâhilinde bulunan Türkmen Aşireti geçenlerde Birecik kazasına tâbi Barak nahiyesi muzâfâtından Mizâr Kariyesi...*”

⁵⁶¹ BOA, MAD. 701, s. 7, H.04 Muharrem 1148 (27 Mayıs 1735) tarihli defterde: “...*Barak'a tâbi Abdal ve Osman, Bayındır'a tâbi Rasim, Ömerli'ye tâbi Cuma, Bilmişli'ye tâbi Ali...*”

Harita 5.4. Urfa ve Çevresinde Barak Aşireti'nin Bulunduğu Yerler

Kaynak: Harita arşiv belgeleri ve bölgeyle ilgili tarihi coğrafya bilgilerimizden yola çıkılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

15 Nisan 1737 tarihinde Urfa sancağında bulunan konargöçer aşiretlerden belli miktarlarda kışlak vergisi alınmıştır. Zikredilen yılda Barak Aşireti'nden 1.000 kuruş kışlak vergisi tahsil edilmiştir. Ayrıca Barak Aşireti içinde bulunan Perâkende Evli Cemaati'nden de 55 kuruş kışlak vergisi alınmıştır.⁵⁶²

1818'de Barak Aşireti'nin başında bulunan boy beyi Tiryakioğlunun oğlu Mehmet Ağa'dır. Birecik kazasına bağlı köylerde yaşayan Baraklılar Fırat Nehri'ni geçerek Halep'te bulunan on sekiz Barak köy ile birlikte Antep çevresindeki bazı köyleri yağmalamıştır. Halep civarındaki bu Barak köyleri Antep ve Münbic Ravendan mukâataaları dâhilinde olup Halep eyaletine vermeleri gereken vergileri ödememiştir.⁵⁶³ Bu vergileri neden ödemedikleri sorulunca da vergi memurlarına “Biz Rakka valiliğine bağlıyız. Vergimizi oraya veririz.”

⁵⁶² BOA, D. BŞM. d. 1827, s.18, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁵⁶³ BOA, C. DH. 172/8566, s.5, H.20 Ramazan 1233 (24 Temmuz 1818) tarihinde Halep Valisi sadr-ı sâbık Hurşid Ahmed Paşa tarafından bildirilen bazı hususlara dair yazıda: “...Barak Aşireti'nin birkaç karyesi Rakka eyâletinde Birecik kazasında ise de ekseri nehr-i Murat'ın berü tarafında vâki' Halep eyâleti dâhilinde olmak mülâhazasıyla Darphâne-i Âmire tarafından müşârün-ileyin uhdesinde... on sekiz pareden mütecâviz karyeleri ve Ayıntab karyelerinden ve âher karyeleri zabt ve mütekallib hareket ve ikâmet eylemekte olduklarını ve kendü hallerinde olmayub... tecâvüzlüklerinin defî için müşârün-ileyh Kethüdâsı Muhammed Ağa kullarını asâkir ile ta'yîni...”

şeklinde karşılık vermişler. Ne zaman ki Rakka eyaleti Barak Aşireti'nden vergi talep ederse bunlar “*Bizler Halep'e bağlıyız.*” diyerek vergilerini ödememişlerdir.⁵⁶⁴ Bu durum Halep ile Rakka eyaletleri arasında idari anlamda karışıklığa sebep olmakla birlikte sosyal anlamda da çevredeki aşiretlere olumsuz örnek teşkil etmekteydi. Ayrıca devlet hazinesinden mali kayıpların yaşanmasına da neden oluyordu. Bu durumun düzeltilmesi için Barak beyleri uyarılmış ve aşiret haneleri Halep eyaletine bağlanmıştır.⁵⁶⁵

1820'li yıllarda Halep eyaletinde meydana gelen asayişsizliklerden dolayı Barak Aşireti'ne mensup bir miktar hane Antep, Adana, Trablusşam ve Rakka taraflarına göç etmiştir. İlgili merciler tarafından bu hanelerin eski mevkilerine dönmelerine yönelik birtakım çalışmalar yürütülmüştür. Söz konusu çalışmalar sonucunda hanelerin bir kısmı eski yurtlarına geri dönmüştür.⁵⁶⁶

Barak Aşireti, 1842 yılında Rakka vergi memurlarına 21.200 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiş⁵⁶⁷ ve yine aynı yıl Diyarbakır vergi

⁵⁶⁴ BOA, C. DH. 167/8338, s.1, H.17 Receb 1234 (12 Mayıs 1819) tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Rakka valisi vezir el-Hâc Mehmed Behram Paşa'ya ve Rakka naibine gönderilen hükümden: “...*Haleb civarında Barak Aşireti ta'bir olunur aşiretin vardıkları mahaller Ayntab ve Münbic Ravendan Mukâta'aları dâhili olub umûr ve hâsîlât Haleb tarafından ru'yet ve üzerlerine edâsı lâzım gelen emvâl-i mîrîleri Rakka Hâzinesi'ne müretteb ve merbût olub merkûmlar Rakka tarafından hasbe'l-iktizâ tehdid olunsa "Bizler Haleb'e merbûtuz" ve Haleb'den tehdid olunsa "Bizler Rakka tarafına merbûtuz" diyerek mürûr-ı zamanla derûnlarına erbâb-ı fesâd hulûluyla etrafa ve sâ'ir makûlesiyle tasallut ederek fukarânın emn ü rahatlarını selb etmekte idiler.*”

⁵⁶⁵ BOA, C. DH. 167/8338, s.2, H.17 Receb 1234 (12 Mayıs 1819); Belge üzerindeki mühürlerde yazılan isimler şöyledir: “*Bende, Osman, Kethüdâyı Aşiret-i Barak, Bende, Ahmed, Kethüdâyı Aşireti Barak, Bende, Hasan, Kethüdâyı Aşireti Barak, Bende, Ali, Pirlizâde, Bende, Mehmed, Tiryakioğlu, Bende, Hüseyin, ihtiyârı aşiret, Bende, Derviş Mehmed, ihtiyârı aşiret, Bende, Ali, ihtiyârı Aşireti Barak...*”

⁵⁶⁶ BOA, C.DH. 76/3784, H.25 Receb 1242 (22 Şubat 1827) tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...*Aneze urbânı tasallutu ve renciş-i Ekrâd ve kapısız ve mevâdd-ı sâ'ireden dolayı Haleb eyâletinden külliyetli ahâli terk-i evtân ile Adana ve Maraş ve Ayntab ve Rakka ve Şam-ı Şerif ve Trablusşam taraflarına firâr ve iskân eyledikleri...*”

⁵⁶⁷ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

memurlarına da 1.200 kuruş miri vergi ödemiştir.⁵⁶⁸ 1844 yılında yine Rakka vergi memurlarına 21.200 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁵⁶⁹

1868 tarihli Halep Vilayet Sâlnâmesinde Barak Aşireti'nin yaşadığı köy ve mezraa sayısı elli beş olarak verilmiştir. Bu köy ve mezralar aşağıdaki tabloda sıralanmaktadır.⁵⁷⁰

Tablo 5.4. Barak Aşireti'nin Yaşadığı Köy ve Mezralar

Köy Adı	Köy Adı	Köy Adı
Akkapı	Hancağız	Merdik
Akköy	Hizâmoğlu	Mihrab
Alagöz	Kabaağaç	Munusi
Belkis	Kandiri	Humus
Belviran	Karaamud	Neccâr
Bozöyük	Karakapı	Sarıkoç
Cebenik	Kebani	Selsile
Cisrin	Keferşeyh	Sinkat
Culfelek	Kefertut	Şabuk
Çatak	Kefre	Şebib
Çerkeş	Kermiş	Tilgörü
Dazhöyük	Kını	Tilmağâra
Dubeyl	Kızılın	Tayyibe
Filcan	Köşetaşı	Tilmiyan
Gergis	Kurucahöyük	Tudir
Gök	Kuzunu	Taş Alma
Hamili	Makbûli	Yarımdepe
Hamin	Melike	Yazır

Kaynak: H. 1285 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.177.

1865-1866 yıllarında Urfa Vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Barak Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 330 hane Birecik'e bağlı Barak nahiyesine yerleşmiştir. Zikredilen yere yerleşen Barak haneleri burada tarımla uğraşmıştır.⁵⁷¹ Barak Aşireti Urfa, Antep ve Halep üçgenindeki önemli ticaret yolları üzerine yerleşmiştir. Bu aşirete mensup eşkıyalar bazen ticaret yollarından geçen kervanları yağmalamıştır. Örneğin, 1832 yılında Halep sancağından Antep tarafına gitmekte olan Birecik ahâlisinden El-Hac Mustafa, Seyyid Taha ve Seyyid İbrahim'in kervanına saldırmış ve mallarını gasbetmişlerdir.⁵⁷²

⁵⁶⁸ BOA, ML. VRD. d. 644/1, H.29 Zî'l-hicce 1258 (31 Ocak 1843)

⁵⁶⁹ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁵⁷⁰ H.1285 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.177.

⁵⁷¹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁵⁷² Ögüt, a.g.t., s.84.

14 Mayıs 1881 tarihli arşiv belgesine göre doğuda asayışı sağlamak ve aşiretler üzerinde otorite tesis etmek için 146 aşiret reisi Sivas ve Halep civarına sürgün edilmiştir. Sürgün edilen bu aşiret reisleri içinde Barak Aşireti'ne mensup Süleymân el Hüseyinoğlu İbrahim Ağa da vardır.⁵⁷³

5.2.2. Benî Asir Aşireti

Arap taifesinden olan Benî Asir Aşireti'ne mensup haneler konargöçer bir yaşama sahiptir. Yaz aylarında Urfa, kış aylarında ise Halep civarına göç etmişlerdir. 1850 yılında Benî Asir Aşireti'ne mensup bir miktar hane Halep tarafındayken Halep vergi defterine kaydedilmiştir. Urfa sancağına bağlı olan bu aşiretin Halep vergi defterine kaydedilmesi sonraki yıllarda iki sancak arasında idari ve ekonomik bazı sorunların çıkmasına neden olmuştur.⁵⁷⁴

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Benî Asir Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 250 hane Birecik kazası ve Barak nahiyesinin güneyine yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Benî Asir haneleri burada tarımla uğraşmıştır.⁵⁷⁵ Ayrıca 1873-1875 yılları arasındaki davaları ihtiva eden 213 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde de bu aşirete dair bilgilere rastlanmaktadır. Sicilde bu aşirete mensup hanelerin Urfa sancağındaki Birecik kazasına bağlı Hamam köyünde yaşadığı belirtilmektedir.⁵⁷⁶ 27 Nisan 1909 tarihli arşiv belgesinde Halep eyaletinde Benî Asir Aşireti'ne mensup 49 hanenin olduğu ve bu hanelerde 114 nüfusun bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁷⁷

5.2.3. Benî Said Aşireti

Arap taifesinden olan Benî Said Aşireti'ne mensup haneler Halep eyaletine yerleşmiştir.⁵⁷⁸ Bu aşirete mensup bir miktar hane de Birecik

⁵⁷³ BOA, Y. A. HUS. 167/25/5, s.2, 3, 4, H.14 Cemâziye'l-âhîr 1298 (14 Mayıs 1881)

⁵⁷⁴ BOA, YEE. 35/90, s.1, H.05 Zi'l-hicce 1282 (21 Nisan 1866)

⁵⁷⁵ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁵⁷⁶ Küçükacı, *a.g.t.*, s.56.

⁵⁷⁷ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

⁵⁷⁸ Türkay, *a.g.e.*, s.61.

kazasındaki “*Harin*” köyüne iskân edilmiştir.⁵⁷⁹ Fırat Nehri civarına yerleşmiş olan Benî Said haneleri 1815 yılında kuzeye doğru hareket ederek kendisi gibi güneyden gelen Aneze urbânıyla birleşmiştir. Bu iki Arap Aşireti’ne bazı Türkmen oymakları da destek vermiştir. Sayıca çok kalabalık olan bu aşiretler Urfa, Rakka ve Halep civarlarındaki köyleri yağmalamış ve ekili arazileri tahrip etmişlerdir.⁵⁸⁰

Benî Said Aşireti, 1842 yılında 30.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁵⁸¹ 1844 yılında yine 30.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁵⁸² 27 Nisan 1909 tarihli arşiv belgesinde Halep eyaletinde Benî Said Aşireti’ne mensup 377 hanenin olduğu ve bu hanelerde 799 nüfusun yaşadığı belirtilmektedir.⁵⁸³

5.2.4. Dadalı Aşireti

Bayındır Boyu’ndan olan Dadalı Aşireti’ne mensup hanelerin XVI. yüzyılda Tarsus sancağının Ulaş nahiyesinde yaşadığı ifade edilmektedir.⁵⁸⁴ Bu aşirete mensup bir miktar hanenin Urfa sancağı ve Birecik kazası civarında yaşadığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti, 15 Nisan 1737 tarihinde Birecik, Suruç ve Nizip çevresinde yaşayan Dadalı Aşireti’nden 50 kuruş zahire bedeli ve 5 kuruş da harç bedeli almıştır.⁵⁸⁵

5.2.5. El-Aziz Aşireti

1801 yılında El-Aziz Aşireti’ne mensup 212 kişilik bir eşkıya grubu Birecik yakınlarındaki Mehmed Ağa Vakfı’na ait olup hacıların kullandığı bir hana saldırı düzenlemiştir. Bu durum Mekke’ye gidip gelen

⁵⁷⁹ BOA, A. MKT. 169/7, H. 19 Safer 1265 (14 Ocak 1849) tarihinde Rakka kaymakamı Osman Nuri tarafından Sadaret’e gönderilen yazıda: “...evvel urbânı merkûm Haleb tarafından gelüb nehr-i Fıratdan mücerred mikdâr ittihâz edegeldikleri Harin karyesi harabesi imâri ve Urfa eyâletine merbût Benî Said kabâ’ili...”

⁵⁸⁰ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.113.

⁵⁸¹ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁵⁸² BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁵⁸³ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî’ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

⁵⁸⁴ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, s.579.

⁵⁸⁵ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

hacıları mağdur ettiği gibi bölgedeki asayiş de bozmuştur.⁵⁸⁶ 1842 yılında Birecik, Rumkale ve Suruç kazaları civarında yaşayan ve aralarında El-Aziz Aşireti'nin de bulunduğu dört aşiretten 15.000 kuruş miri vergi alınmıştır.⁵⁸⁷

5.2.6. Geluli Aşireti

Geluli Aşireti'nin en kalabalık kısmı Irak sınırları içine yerleşmiştir. Bu aşirete mensup bir miktar hane Urfa sancağındaki Birecik kazasında Ketikân Aşireti'ne tâbi olarak yaşamıştır. Geluli Aşireti'ne bağlı sekiz kabile vardır. Bunlar, Ağut, Bevre, Bişdari, Hıdır Veysi, Sire, Kererverni, Sergec ve Luteyi kabileleridir.⁵⁸⁸ 1880-1887 tarihli ve 225 nolu Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu aşiret hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu sicilde Eytâm Sandığı'nı konu alan 14 numaralı davada Kadioğlu Mahallesi'nden olup Geluli Aşireti'ne mensup Zabtiye Abuzer bin Seydi'nin Kırk Mağâra Mahallesi'nde vefat eden Mıtrıb Camğa'nın oğluna ait Yetim Sandığı'ndan 230 kuruş aldığı ve bu parayı iade etmediği anlatılmaktadır.⁵⁸⁹

5.2.7. Hartavi Aşireti

Hartavi Aşireti, Urfa sancağındaki Birecik kazasına yerleşmiştir. Harta, Horasan bölgesinde bir kasaba adıdır. Muhtemelen bu kasabadan Anadolu'ya göç ettikleri için kendilerine “*Harta kasabasından olanlar*” anlamına gelen “*Hartavi*” denmiştir.⁵⁹⁰ Hartav, Türk cengâverleri arasında yararlık gösteren kişilere serdârları tarafından giydirilen bir kavuğa verilen addır. Açarlı Kabilesi, Yavuz Sultan Selim döneminde meydana gelen Çaldıran Savaşı sırasında Hartavi Aşireti'nin riyasetinde Bursa taraflarından gelerek Urfa'nın kuzeybatısına yerleşmiştir.⁵⁹¹

⁵⁸⁶ Öğüt, *a.g.t.*, s.115.

⁵⁸⁷ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 1, R. Mart 1258 (Mart 1842)

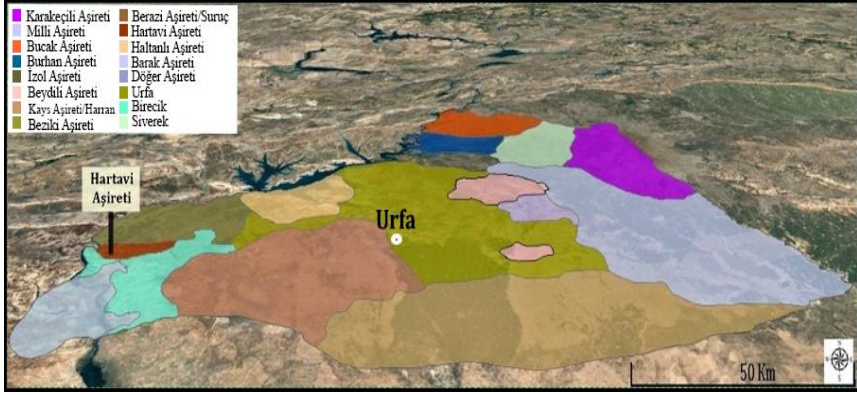
⁵⁸⁸ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.180.

⁵⁸⁹ Abdurrahman Umur, 225 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili (H.1297-1304/M.1880-1887) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, s.81.

⁵⁹⁰ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.242.

⁵⁹¹ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.98. “...*Yavuz Sultan Selimin Çaldıran seferinde Hartavilerin riyâsetleri altında Bursa'dan kendileriyle beraber gelerek avdetde bir kısmı Urfa'nın şimâl-ı garbiyesine tavattun etmişlerdir.*”

Harita 5.5. Urfa ve Çevresinde Hartavi Aşireti'nin Bulunduğu Yerler

Kaynak: Harita arşiv belgeleri ve bölgeyle ilgili tarihi coğrafya bilgilerimizden yola çıkılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1765 yılında Rakka valisi ve mültezimi, Hartavi aşiretinden normal vergi dışında ek vergi talep etmiştir. Hartavi kethüdaları bu duruma karşı çıkıp haksız vergi talep eden Rakka valisi ve mülteziminin başka bölgeye gönderilmesini istemişlerdir.⁵⁹²

1844 ile 1853 yıllarına ait 204 nolu Urfa Şer'iyeye Sicilinde “*Hartavizade Yusuf Efendi*” ve “*Deruni kalesi sandık emîni Hartavizade Mustafa Efendi*” gibi isimler zikredilmektedir. Ayrıca 1849 tarihli davada Hartavizade Yusuf Efendi gözetiminde şahıslardan emaneten alınıp askeri kışlaya teslim edilen eşyanın Berâzi Aşireti'ne mensup kişiler tarafından gasp edildiği ifade edilmektedir.⁵⁹³ Hartavi Aşireti, Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁵⁹⁴

⁵⁹² Öğüt, a.g.t., 2013, s.90.

⁵⁹³ Yıldız, a.g.t., ss.75, 97, 167-170.

⁵⁹⁴ Akalın, Kürkcüoğlu, a.g.e., s.129; Hartavi Aşireti, Ekim 1919'da Fransızların Urfa'yı ve Antep'i işgal etmesine tepki göstermiş ve aşiret güçleriyle birlikte Fransızlara karşı Urfa, Antep ve Suruç'u savunmuştur. Fransızlara karşı mücadele eden Hartavililer arasında Hartavizâde Abdurrahman Efendi, Hartavizâde Cindi Efendi, Hartavizâde Abdülkadir Efendi, Hartavizâde Mustafa Efendi, Hartavizâde Yusuf Efendi ve Hartavizâde Mehmet Efendi bulunmaktadır. 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı kanunu ile Hartavizâde Abdurrahman Efendi “Hartavi” soyadını, Hartavizâde Cindi Efendi “Açar” soyadını, Hartavizâde Abdülkadir Efendi “Koler” soyadını, Hartavizâde

5.2.8. İlbegli Aşireti

Arşiv belgelerinde bu aşiretin adı İlbegi ve İlbeglü şeklinde geçmektedir. Türkmen tairesinden olan İlbegli Aşireti'ne mensup hanelerin Urfa sancağının Birecik ve Rumkale kazaları, Sivas sancağı ile Yüzdepâre kazası, Tokat'ın Zile kazası, Adana'nın Sis sancağı, Antakya ve Payas kazaları, Rakka ve Münbiç kazası, Amasya'nın Merzifon kazası, Trablusşam eyaleti, Maraş, Kilis, Bozok, Hama, İzmit, Antep ve Adana sancaklarında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁵⁹⁵

İlbegli Aşireti'nin Adilli, Doganlı, Firuzlu, Hacı Fakılı, Hüseyin Fakılı, İlbegli Torunları, Karataşlı, Tarıklı, Tufanlı ve İnkılâplı adında oymakları bulunmaktadır.⁵⁹⁶ Bunlar dışında Ali Rızâ Yalman, "*Cenup'ta Türkmen Oymakları*" adlı eserinde bu aşirete mensup Karataşlı, Perenli, Şâhveli, Ferizli, Taflı ve Tııklı oymaklarının da olduğunu belirtmektedir.⁵⁹⁷

19 Haziran 1693 tarihinde Rakka valisi Kadızade Hüseyin Paşa'ya verilen emir doğrultusunda İlbegli Aşireti'ne mensup 1.038 nefer Menbiç'teki Sacur Nehri kıyısına ve Subasar köyüne iskân edilmiştir. İlbegli'ye tâbi Gavurili, Firuzlu, Karataşlı, Tavikli, Adilli, Tufanlı, Hacı Fakılı ve Hüseyin Fakılı oymaklarına mensup 197 nefere 245 çift toprak dağıtılmıştır. Toprak dağıtılan bu ilbegliler Menbiç'e ve Sacur Nehri'nin kuzeyindeki Horyüz ile Yayıcı mezralarına yerleştirilmiştir.⁵⁹⁸ Buraya yerleştirilen bir miktar hane iskân bölgesini terk ederek Urfa sancağındaki Birecik kazasına, Rakka ve Halep eyaletlerine göç etmiştir. Yapılan yazışmalarla firar eden İlbegli hanelerinin tekrar iskân bölgelerine yerleştirilmesi istenmiştir.⁵⁹⁹

1723 yılında Urfa'da yaşayan ilbegli beylerinden biri de Ali Bey'dir. Ali Bey, Urfa ve Birecik civarında gerçekleştirdiği eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı Maraş cihetine firar etmiştir. Maraş çevresinde de

Mustafa Efendi "Koler" soyadını, Hartavizâde Yusuf ve Hartavizâde Mehmet efendiler de "Bağlı" soyadını almıştır.

⁵⁹⁵ Türkay, *a.g.e.*, s. 87.

⁵⁹⁶ Necdet Sevinç, *Gaziantep'de Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ankara, 1983, ss.69-70.

⁵⁹⁷ Yalman, *a.g.e.*, s.22.

⁵⁹⁸ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.63.

⁵⁹⁹ BOA, C.DH., 223/11101, H.29 Cemâziye'l-âhir 1141 (30 Ocak 1729)

taşkınlıklarına devam edince aynı yıl alınan kararla Ali Bey ve yanındakiler tekrar Rakka eyaletine sürgün edilmiştir.⁶⁰⁰ Rakka eyaletindeki İlbelgli mukâtaası malikâne usulüyle eski sadrazam Melek Mehmet Paşazade Sâlih ve ondan önceki Sadrazam Halil Hamid Paşazade Müderris Mehmed Arif beylere verilmiştir. 1796 yılında ilbelgli mukâtaasındaki paranın tahsil edilmesi için Anadolu ve Rakka valisi Seyyid Ali Paşa'ya bir hüküm gönderilmiştir. Bu hüküm doğrultusunda 15 Temmuz 1796 tarihinde Melek Mehmed Paşazade Sâlih'e 3.312,5 kuruş ve Hamid Halid Paşazade Müderris Mehmed Arif'e de 3.312,5 kuruş ödeme yapılmıştır. Her iki mukâtaa hissedarına toplamda 6.625 kuruş ödenmiştir.⁶⁰¹

5.2.9. Okcu İzzeddinli Aşireti

Okcu İzzeddinli Aşireti, arşiv belgelerinde Okcuizzetli, Okcuizzeddin ve Okcuizzeddinlü şeklinde zikredilmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Urfa sancağındaki Birecik kazası, Rakka, Antep, Kilis, Antakya, Halep ve Maraş sancaklarında yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu aşiretin Köse Bekiroğlu, Keller, İnitli, Velioğlu ve Şeyhli adlı oymakları bulunmaktadır. Okcuizzeddinli adını taşıyan Kılılı Aşireti'ne tâbi başka bir cemaatte mevcuttur.⁶⁰²

Temmuz 1780 tarihinde Okcu İzzettin Aşireti'ne mensup otuz kadar eşkiya Üzeyir sancağındaki⁶⁰³ Boztaş köprüsünün yakınında Mehmed adlı kişinin kumaş ve mallarına el koyup ona eziyet etmişlerdir. Bu kişi Adana kadısına başvurup mağduriyetini dile getirmiştir. Adana

⁶⁰⁰ BOA, A. {DVNSMHM. d. 131/446, H.29 Şaban 1135 (4 Haziran 1723) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den Rakka valisine gönderilen defterde: “*Rakka vâlisi [yazılmamış] paşaya: Ruha'da bulunan İlbelgli Aşireti ahâlisi ile davalı olduklarından çağrıldıkları mahkemeye gitmeyip Maraş'a fîrar eden ve orada eşkiyâlık yapan aynı aşiretten Ali Bey ve beraberindekilerin yakalanması, Ali'nin Rakka'ya sürgün edilmesi.*”

⁶⁰¹ BOA, C. ML. 67/3078, H.07 Safer 1211 (15 Temmuz 1796) tarihli olup, Maliye Nezareti'nden Anadolu ve Rakka valisi Seyyid Ali Paşa'ya gönderilen hükümde: “*...Sadr-ı esbak Halil Hamid Paşazâde Müderris Mehmed Arif ve sadr-ı sâbık Melek Mehmed Paşazâde Salih Beylerin malikâne vechile uhdelerinde bulunan İlbelgli mukâta'ası malından mütedâhil paranın tahsiline dâir Anadolu ve Rakka Vâlisi Seyyid Ali Paşa'ya...*”

⁶⁰² Türkay, a.g.e., ss.116,520.

⁶⁰³ Dörtiyol ilçesinin eski adıdır.

kadısı da Halep valisine bir hüküm göndererek bu kişinin mağduriyetinin giderilmesini talep etmiştir.⁶⁰⁴

4 Mart 1840 tarihli belgeye göre Kilis'teki Okcu İzzeddinli Aşireti'ne mensup Şeyhler ve Koçu cemaatleri Adamanlı Uyuz İbrahim adında bir reisin kontrolüne verilmiştir. Bu kişi Kilis'ten uzakta olduğu bir dönemde Okcu İzzeddinlilerin bir kısmı konargöçer Arap taifesine bir kısmı da Rişvan Aşireti içine karışmıştır. Bir kısmı da Kilis'te kalmıştır. Okçu İzzeddinli dâhil Kilis'teki aşiretlerin birçoğu eşkıyalık yaptıkları için Rakka ve Urfa civarına iskân edilerek cezalandırılmıştır.⁶⁰⁵

Okcu İzzeddinliler, 1840 yılında Kılıçlı, Tecirli ve Bektaşlı cemaatlerine mensup eşkıyalarla birlikte Antep kazasındaki köylere saldırmış ve hacca giden Müslümanların çok sayıda malını gasbetmişlerdir. Gasbettikleri malların bir kısmı geri alınarak sahiplerine iade edildikten sonra bu gaspı gerçekleştiren aşiret ve cemaatler Kıbrıs Adası'na iskân edilmiştir.⁶⁰⁶

5.2.10. Rişvan Aşireti

Göçer Türkmen taifesinden olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Rişvan, Rişvani, Rişvanlı ve İrişvanlı şeklinde geçmektedir. Rişvan Aşireti'ne mensup hanelerin Rakka, Birecik, Maraş, Malatya, Ankara, Halep, Antep, Kırşehir, Sivas, Bozok, Siverek sancaklarıyla Malatya sancağının Hısn-ı Mansur ve Behisni kazaları, Halep sancağının Nizip

⁶⁰⁴ Canan Kuş, 1780–1784 Tarihli ve 4 Numaralı Halep Ahkâm Defteri (S.1–53) Transkripsiyon ve Değerlendirme, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2008, s.18.

⁶⁰⁵ BOA, C. DH. 85/4214, H.29 Zî'l-hicce 1255 (4 Mart 1840) tarihli olup Rakka'daki bazı aşiretlerin iskân bölgesinden firar ettiğine dair bilgi veren yazıda: “...Kilis'teki Okcu İzzeddinli Aşireti'ne mensûb olan Şeyhler ve Koçu cemâ'atlerinden Adamanlı Uyuz İbrahim'in yanlarında olmağla bu kulları mesâfe-i ba'îdde iken bir mikdârı urbân tâîfesine ve birkaçı Rişvan Aşireti'ne firâr ve bir mikdârı dahi hala Kilis Ekrâdı beynlerinde olmağla...”

⁶⁰⁶ BOA, C. DH. 24/1184, s.1, H.29 Zî'l-hicce 1255 (4 Mart 1840) tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Halep Valisi sadr-ı sâbık Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde: “...Okcu İzzeddinli ve Tacirli ve Kılıçlı ve Bektaşlı cema'atleri eşkiyâsı Ayntab kazası ahâlisine ve hüccâc-ı müslimîne tecâvüz ederek gasb-ı emvâl ve katl-i nüfûs gibi ahvâle mücâseret eylemelerine mebnî gasbolunan emvâl ma'rifet-i şer' ile istirdâd ve ashâbına iâde olunmakla beraber eşkiyâ-yı merkûmenin Kıbrıs adasına iskân olunmak üzere sevk edilmeleri...”

kazası ve Kastamonu sancağının Tosya kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁶⁰⁷ Rışvan Aşireti'ne mensup ve tâbi olan birçok cemaat vardır. Bu cemaatler aşağıdaki tabloda verilmektedir.⁶⁰⁸

Tablo 5.5. Rışvan Aşireti'ne Mensup ve Tâbi Cemaatler

Cemaat Adı	Cemaat Adı	Cemaat Adı
Azizli	Hacı Musa	Mansur
Bazikli	Hacı Ömerli	Mansurgânli
Bektaşlı	Hacılar	Mendollu
Belikanlı	Halikanlı	Mesdikanlı
Benamlı	Hamdanlı	Mülûkanlı
Bereketli	Hamidli	Okçuyanlı
Boğrası	Hamolu	Rışvan/İrişvanlı
Celikanlı	Hıdır Soranı (Hıdır Sorlu)	Rudikanlı
Cudikanlı	Hıdıranlı	Rûmiyanlı
Çakallı	Hoşnişin	Sevirli
Dalyânli ⁶⁰⁹	İzdegânli	Şefikânli
Dımişkli	Keleşorlu	Şeyhbalânli
Dumanlı	Kelleli (Kelerli, Gelerli)	Terkenli
Hacebânli	Köseyanlı	Terziyanlı
Hacı Bereketli	Mahyanlı	Zerukânli

Kaynak: Faruk Söylemez, *a.g.e.*, s.20-37.

Yukardaki tabloda görüldüğü üzere Rışvanlı Aşireti'ne mensup ve tâbi 45 cemaat bulunmaktadır. Bu cemaatlerden bazıları Urfa sancağı ve çevresinde konargöçer olarak yaşamış bazıları da yerleşik hayata geçmiştir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağındaki Rışvan cemaatleri şunlardır:

5.2.10.1. Bazikli Cemaati

Bazikli Cemaati, Urfa sancağında yaşayan Bizikî Aşireti ile karıştırılmamalıdır. Bu cemaat Rışvan Aşireti'ne tâbidir. Bazikli Cemaati'ne arşiv belgelerinde ilk defa 1737 yılında rastlanmaktadır. Bu cemaat Maraş, Urfa ve Rumkale civarında konargöçer bir yaşam sürmüştür.⁶¹⁰

⁶⁰⁷ Türkay, *a.g.e.*, s.125.

⁶⁰⁸ Söylemez, *a.g.e.*, ss.20-37.

⁶⁰⁹ BOA, MVL 762/32/4, H.24 Şevvâl 1278 (24 Nisan 1862)

⁶¹⁰ Söylemez, *a.g.e.*, s.33.

5.2.10.2. Çelikânlı, Hamolu ve Rûmiyanlı Cemaatleri

Rişvanlı Aşireti'ne tâbi olan Çelikânlı, Hamolu ve Rûmiyanlı cemaatleri XVIII. yüzyıl başlarında Türkânlı Aşireti ile birlikte Urfa ve Adıyaman çevresinde kışlar, bahar aylarında ise Malatya yakınlarındaki Akçadağ civarına gelip Keruşağı, Kürecik, Kürne, Leventoğlu ve Şamanlı oymaklarıyla birlikte yaylarlardı.⁶¹¹

Rûmiyanlı Cemaati, Yerli ve Konargöçer Türkân Ekrâdi taifesindedir. Bu cemaatin adı arşiv belgelerinde Rûmiyanlı, Rûmyanlı, Rûmyanlı Hacı Hüseyin, Rûmiyanlı Saka Yusuf, Rûmiyanlı Delivelioglu ve Rûmiyanlı Halidoğlu şeklinde geçmektedir. XVII. yüzyıldan itibaren Ahıska, Aydın, Birecik, Çıldır, Erzurum, Karahisar-ı Şarki, Karaman, Kars, Malatya, Maraş, Nizip, Rakka, Sivas, Siverek ve Tokat sancaklarında yaşıdıkları ifade edilmektedir.⁶¹²

5.2.10.3. Dalyânlı Rişvan Cemaati

Dalyânlı Rişvanlı Cemaati için bazı arşiv belgelerinde cemaat⁶¹³ tabiri kullanılmışken bazı arşiv belgelerinde de aşiret⁶¹⁴ tabiri kullanılmıştır. Bu cemaatin adı arşiv belgelerinde Dalyânlı, Dalyânlı Rişvan ve Dalyânlı Torunları şeklinde geçmektedir.⁶¹⁵ Dalyânlı Rişvan Cemaati, Birecik ve Rumkale⁶¹⁶, Besni ve Hısn-ı Mansur⁶¹⁷, Malatya⁶¹⁸

⁶¹¹ Söylemez, *a.g.e.*, s.204.

⁶¹² Türkay, *a.g.e.*, s.543.

⁶¹³ BOA, C. DH. 77/3838, H.29.12.1179 (8 Haziran 1766)

⁶¹⁴ BOA, C. ML. 528/21640, H.29. 10. 1254 (15 Ocak 1839) tarihli olup Dalyanlı Rişvan Aşireti hakkında bilgi veren yazıda: “...*Rişvan Aşireti'nden ayrılan Dalyanlı Aşireti'nin yakışksız halleri üzerine te'dib edildikleri Hısn-ı Mansur havâlisinde iskân olunduklarına...*”

⁶¹⁵ Türkay, *a.g.e.*, s.264.

⁶¹⁶ BOA, MVL 762/32/4, H.24 Şevvâl 1278 (24 Nisan 1862) tarihinde Meclis-i Vâlâ'dan Urfa mutasarrıflığına gönderilen yazıda: “...*Rumkale Kâ'im-makâmlığına vâki' Araban nahiyesinde ikâmet olan Dalyanlı Rişvan Aşireti'nin miyânlarından olan...*”

⁶¹⁷ BOA, İ. MSM. 69/2009, H.02 Rebî'ül-evvel 1263 (18 Şubat 1847) tarihli olup, Harput valisinin gönderdiği yazı üzerine Meclis-i Vâlâ tarafından kaleme alınan mazbatanın takdimine dair belgede: “*Behisni ve Hısn-ı Mansur kazaları havâlisinde bulunan Dalyanlı Rişvan Aşireti eşkiyâsının ahâleden gasb eyledikleri eşyaya bedel-i akça istihsâl kılındığı ve ba'dezin mugâyir-i rızâ-yı âlî hareketde bulunmayacaklarını mübeyyen yedlerinden sened âhz ve rehîn olunarak çend nefer kesân tevkîf olunduğu*”

⁶¹⁸ BOA, C. DH. 77/3838, H.29 Zî'l-hicce 1179 (8 Haziran 1766) tarihli olup, Malatya Mutasarrıfı Rişvanoğlu Abdurrahman Paşa'nın zimmetindeki miri

ve Araban çevresinde konargöçer olarak yaşamıştır. Bu cemaate mensup bir miktar hanenin de Rakka, Halep, Maraş eyaletleri, Malatya, Sivas, Urfa sancakları ve Hisn-ı Mansur kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁶¹⁹

9 Ekim 1848 tarihli arşiv belgesinde bu cemaatin hane sayısının 680 olduğu Antep, Besni ve Araban Ovası'ndaki Dalyânlıların birleştirilmesi durumunda bir kasabanın kurulabileceği ve toplam sayılarının 5.000 haneyi bulabileceği belirtilmektedir. Ayrıca Dalyanlı, Rışvan, Şeyhbızınlı, Diricanlı cemaatleriyle Zeynanlı ve diğer oymakların vergi ödemede zorluk çıkardığı ifade edilmektedir.⁶²⁰ 29 Nisan 1862 tarihli diğer bir arşiv belgesinde Dalyanlı Rışvanlıların, Runkale ve Araban civarında Atmalı ve Hevîdî aşiretlerinin saldırısına uğradığı belirtilmektedir.⁶²¹

5.2.10.4. Hacebânlı Cemaati

Rışvan Aşireti'ne tâbi olan Hacebânlı Cemaati'ne mensup hanelerin Rakka, Diyarbakır, Kırşehir, Kayseri, Malatya, Divriği, Sivas sancaklarıyla, Ankara sancağının Keskin kazasında, Kırşehir sancağının Hacıbektaş ve Mucur kazalarında yaşadığı ifade edilmektedir.⁶²² Bu cemaate mensup bir miktar hanenin XVIII. yüzyılda Malatya ve Hisn-ı Mansur kazasına yerleşmiş olduğu bilinmektedir.⁶²³ Aynı yüzyılda Urfa sancağında birçok mukâtaalı cemaat bulunmaktadır. Bu mukâtaalı cemaatlerden biri de Hacebânlı mukâtaasıdır. 1737 yılında Hacebânlı mukâtaası malikâne sistemiyle 906,5 kuruş bedel ile Hasan Ağa'ya

bakayanın tahsiline dair yazıda: “...Rışvan aşâirinden Dalyanlı, Ümranlı ve Rumıyanlı cema'atleri eşkiyâsı Divriği kazası yaylaklarına geçip, ahâliye gadrettikleri ve Malatya Mutasarrıfı Rışvan oğlu Abdurrahman Paşa zimmetinde olan mîrî bakâyânın tahsili...”

⁶¹⁹ Türkay, a.g.e., s.264.

⁶²⁰ BOA, A.MKT. 153/55, H.11 Zi'l-ka'de 1264 (9 Ekim 1848)

⁶²¹ BOA, MVL. 762/32, H.24 Şevvâl 1278 (24 Nisan 1862) tarihinde Meclis-i Vâlâ'dan Urfa mutasarrıflığına gönderilen yazıda: “...Atmalı ve Hüveydi birleşüb Dalyanlı Rışvan Aşireti üzerine hücûma cesâret ve aşiret-i mezkûre dahi bi'l-mukâbele muhârebe ve mukâteleye cür'et eylemiş olduklarından... yeniden inzibât-ı mahalleye ve emniyet-i dâime istihsâl ve istismal kılındığı leffen mütecâsir takdîm olduğum mazbata...”

⁶²² Türkay, a.g.e., s.332.

⁶²³ Söylemez, a.g.e., s.34.

verilmiştir. Osmanlı Devleti, 1737 yılında Birecik, Suruç kazalarıyla Nizip nahiyesi ve çevresinde yaşayan aşiret ve cemaatlerden zahire bahâsi adında bir bedel almıştır. Belirtilen yılda Birecik, Suruç ve Nizip çevresinde yaşayan Hâcebânî Cemaati'nden 300 kuruş zahire bedeli ve 30 kuruş da bab-ı harc bedeli alınmıştır.⁶²⁴

5.2.10.5. Mandollu Cemaati

Rişvan Aşireti'ne mensup olan bu cemaatin adı arşiv belgelerinde Mandallu, Mandollu, Mendilli, Mandalli, Mandillü Molla ve Mandillü Mola Yakuboğlu şeklinde geçmektedir. Bu cemaate mensup bir miktar hanenin Rakka, Adana, Halep eyaletleri, Antep, Kilis, Maraş, Arapgir, Sis, Karaman sancakları, Diyarbakır'ın Ergani kazası, Malatya'nın Behisni kazası, Divriği sancağı, Halep sancağının Antakya kazası ve Urfa sancağının Birecik ve Rumkale kazalarında yaşadığı ifade edilmektedir.⁶²⁵

5.2.10.6. İrişvanlı Cemaati

Rişvan Aşireti'ne mensup olan İrişvanlı Cemaati, 1691 yılında Urfa sancağına iskân edilmiştir. Bu cemaatin iskân edildiği yerler Harran kalesi civarı, Arslantaş, Tel Nasır, Şâh Veli, Torucu, Eski Harran, Kesne Tepesi, Menaği ve Ağıl köyleridir.⁶²⁶

5.2.10.7. Sürkânlı Cemaati

Konargöçer Ekrâd taifesinden olan Sürkânlı Cemaati, Rişvan Aşireti'ne mensuptur. Bu cemaatin adı arşiv belgelerinde Sürkân, Sorkân, Sürkânlı ve Sühürkânlı şeklinde geçmektedir. Bu cemaate mensup hanelerin Hısn-ı Mansur, Rakka, Maraş, Mardin, Ergani çevresinde yaşadıkları ifade edilmektedir.⁶²⁷ 5 Ocak 1725 tarihli belgeye göre Rakka ve Urfa civarından firar eden bir miktar Sürkânlı hanesi Milli, Dodıkân, Cemaleddinli ve Hasenânî aşiretleri ile birlikte Mardin taraflarına giderek etraflarına zarar vermişlerdir. Bu durum devlet yetkilileri

⁶²⁴ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zîl-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁶²⁵ Türkay, *a.g.e.*, s 492.

⁶²⁶ Şanda, *a.g.e.*, s.24.

⁶²⁷ Türkay, *a.g.e.*, s.586.

tarafından haber alınınca adı geçen aşiretlerin Mardin çevresinden alınarak tekrar iskân bölgesine yerleştirilmesi istenmiştir.⁶²⁸

5.2.11. Türkmen Aşireti

Türkmen Aşireti'ne mensup haneler Birecik ve Suruç kazaları arasındaki bölgeye yerleşmiştir. 9 Ocak 1861 tarihli arşiv belgesine göre bu aşiretin beyleri Mehmet Paşa, Hamit Köre ve Mülayim Bey adlı kişilerdir. Bu Türkmen beyleri 1861 yılında Birecik kazasına bağlı Barak nahiyesindeki Barak Aşireti'nin yaşadığı Mizâr köyüne saldırmıştır. Türkmen Aşireti'ne mensup haneler bu saldırıyı gerçekleştirdikten sonra Elbeyli tarafına çekilmiştir. Bu durumu haber alan mahalli idareciler Türkmen Aşireti üzerine bir miktar askeri birlik göndererek teslim olmalarını sağlamıştır. Herhangi bir çatışma yaşanmadan teslim olan aşiret mensupları haneleriyle birlikte Fırat Nehri kenarındaki Taşatan köyüne getirilerek buraya iskân edilmiştir. Mizâr köyüne saldıran Mehmet Paşa, Hamit Köre ve Mülayim Bey adlı kişiler aileleri ile birlikte Suruç kazasına getirilmiştir.⁶²⁹

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda güvenlik ve asayişini sağlamak amacıyla doğudaki aşiretlerin nüfuzundan faydalanma yoluna gitmiştir. Bu çerçevede 1890 yılından itibaren Hamidiye Alaylarını kurmuştur. Bu alaylar içinde beş alay Urfa sancağındaki aşiretler tarafından oluşturulmuştur. Benî Kays Aşireti önderliğinde Harran'da kurulan 51. ve 52. Alayda Türkmen Aşireti'ne mensup haneler de yer almıştır.⁶³⁰

⁶²⁸ BOA, A. {DVNSMHHM. d. 132/623, H.10 Rebi'ül-âhîr 1137 (5 Ocak 1725)

⁶²⁹ BOA, MVL. 757/112, H.26 Cemâziye'l-âhîr 1277 (9 Ocak 1861) tarihinde Urfa sancağından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: “...Türkmen aşâiri hânelerinden Mehmet Paşa ve Hamid Köre ve Mülayim nâm eşkiyâlar kendi tevâbi'lerinden bir mikdar hâne ile Birecik'e tâbi Barak nahiyesinde ahâli ve ebnâsı ile isâl-ı dest-i te'addî ve har ve cerh ve gasb-ı emvâl mü'eddi-i kerîhalarına mücâseretlerinden bunların ırz ve obalarıyla lede'l-iskân Suruç tarafına irca' ve nakl-i hâneleri zımnında bâ-buyruldu-i sâmi-i hazret-i müşîr efendi Asker-i Nizâmiye Şâhâne Kolağası Fütüvetlü Ömer Efendi mevcut refakatında bulunan asker-i muvazzafa Elbeyli tarafına teşrif etmiş ve eşkiyâ-yı merkûme dahi takımıyla ol havâlîde bulunarak sühûletle derdest ve hâneleriyle beraber getirüb bıraktı.”

⁶³⁰ BOA, Y. MTV. 68/28, R.28 Eylül 1308 (10 Ekim 1892) tarihinde yaver-i ekrem Şakir Paşa'ya gönderilen yazıda: “...Urfa tevâbi'âtından Kays ve Türkmen aşiretlerinden Hamidiye Alayları teşkili...”

5.2.12. Yazat Aşireti

16 Haziran 1895 tarihli arşiv belgesinde Yazat Aşireti, yerleşik hayata geçen Ekrâd aşiretleri içinde gösterilmektedir. Bu aşiret, Birecik kazasına bağlı köylere iskân edilmiştir. Yerleştiği bölgelerde tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁶³¹

5.2.13. Çağırğanlı Cemaati

Bozulus Aşireti'ne mensup olan bu cemaat konargöçer Türkmen Yörükân taifesindedir. Bu cemaatin adı arşiv belgelerinde Çağırğan, Çağırğanlı Yörüğü, Çağırkanlı, Çağgânlı ve Çargânlı şeklinde geçmektedir. Çağırğanlı Cemaati'nin Urfa sancağının Birecik kazası, Diyarbakır eyaleti, Rakka, Kütahya, Konya, Halep, Malatya, Ankara, Karaman, Tarsus, Edirne, Maraş, Kayseri, Antep, Kocaeli, Sivas sancağının Yeni-il ve Darende kazaları, Adana sancağının Yüreğir kazası, Çirmen sancağının Akçakızanlık kazası, Maraş eyaletinin Zulkadiryeye kazası, Karahisarı Şarkî ve Saruhân sancağının Akhisar kazasında yaşadığı belirtilmektedir.⁶³²

Çağırğanlı Cemaati'ne mensup hanelerin bir kısmı 1692 yılında Urfa'daki Belih Nehri'nin batısında yer alan Remman Nehri civarına Beydili Aşireti'ne tâbi Arablı Oymağıyla birlikte yerleştirilmiştir. Yine 1692 yılında Bozulus Türkmenlerine bağlı olan Çağırğanlı Şerefli, Anterli, Avşar, İzzedinli, Çöpü, Kara Arablı, Köçeli, Ömerli ve İnallı cemaatleri 800 nefer olarak Rakka, Halep ve Urfa civarına iskân edilmiştir. 1692 yılında gerçekleştirilen bu iskân sonrasında Çağırğanlılar iskân nizâmına uymayarak yerleştirildikleri bölgeden firar etmişlerdir. 1729 yılında iskân bölgesinde yapılan kontrol neticesinde birçok aşiretin

⁶³¹ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895) tarihli olup Urfa, Birecik, Rumkale ve Fırat nehri civarındaki aşiretler hakkında bilgi veren belgede: "...Ketikânlı, Alâeddin ve Vîrânlı, Karakeçili, Asiyânlı, Ohyânlı, Şeddâdîli, Zoranlı, Picânlı, Dinayi, Şeyhânlı Kürd aşâirleri ile El Avn, Acirat Arap aşâiri Suruç ve Yazat Aşireti Birecik ve Bizikî Aşiret de Rumkale kazalarında meskûn ve cümlesi zirâ'at ve felâhat ile meşguldür."

⁶³² Türkay, a.g.e., s.243.

iskân bölgesinden ayrıldığı anlaşılmıştır.⁶³³ 1730 yılında Çağırğanlı Cemaati, Beydili'ye tâbi Döğer ve Karakocalı, Harbendeli, Karaçeçeli, Sarıcalı, Tecirli, Balabanlı, Doganlı, Hacı Kırılı, Kürdikânlı, Köçekli, Bab-ı Altun, Silsüpür Ceridi cemaatleri ile birlikte Sivas ve Karaman eyaletlerine göç etmiştir. Bu cemaatler gittikleri bölgelerde taşkınlıklarına devam ettikleri için bir kez daha Rakka ve Urfa arasındaki iskân bölgelerine gönderilmiştir.⁶³⁴ Belih Nehri etrafına iskân edilen bir miktar Çağırğanlı hanesi iskân bölgesini terk ederek Canik, Bozok, Çorum, Amasya, Sivas, Divriği ve Arapgir taraflarına göç etmiştir. Göç eden bu Çağırğanlıların 1737 yılında Rakka eyaletine ödedikleri vergi miktarı 220 kuruştur.⁶³⁵

5.2.14. Okçular Cemaati

Reyhanlı Aşireti'ne mensup olan Okçular Cemaati'nin adı arşiv belgelerinde Okcu, Okcular ve Okculu şeklinde geçmektedir. Ekrâd Yörükân taifesinden olan bu cemaate mensup hanelerin Adana, Antep, Biğa, Çirimen, Halep, İçel, Karahisarı Sahib, Karahisarı Şarkî, Kığı, Maraş, Rakka, Birecik, Sis, Tarsus sancakları, Paşa sancağının Filibe ve Yenice-i Karasu kazaları, Karesi sancağı Bigadiç kazası, Karahisarı Şarkî sancağının Ordu kazası, Halep eyaleti Has Dağı mevki ve Antakya kazası, Aydın sancağı Sart kazası, Saruhân sancağının Marmara kazası, Niğde sancağının Anduğu kazası ve Niğbolu sancağının Hezargrad kazasına yerleştikleri ifade edilmektedir.⁶³⁶

Birecik kazasında yaşayan aşiretler hakkında arşive dayalı olarak yapılan araştırmalar sonucunda yukarıda haklarında bilgi verilen aşiretler dışında Cevdet Türkay'ın belirttiği bazı aşiret ve cemaatlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶³⁷

⁶³³ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, ss.59, 95.

⁶³⁴ BOA, A. {DVNSMHM.d., 136/120, H.20 Receb 1142 (8 Şubat 1730)

⁶³⁵ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁶³⁶ Türkay, *a.g.e.*, s.520.

⁶³⁷ Türkay, *a.g.e.*, s.27-673.

Tablo 5.6. Birecik Kazasındaki Diğer Aşiret ve Cemaatler

Adı	Diğer Adları	Mahiyeti	Tâbiyeti	Yerleşim Yerleri
Avşanlı	Avşanlı	Oymak	Türkmân Ekrâdı Taifesinden	Rakka, Urfa, Silistre, Birecik, Suruç
Bahâdırlı	Bahâdırlı	Aşiret	Türkmân Taifesinden	Birecik, Rakka, Maraş, Sivas, Yeni-il kazası
Bizani	-	Aşiret	-	Birecik, Suruç
Cum	Cumlu	Aşiret	Ekrâd Yörükân Taifesinden	Birecik Hama, Humus, Kilis, Halep, Maraş, Kırşehir, Maraş
Deli Velioglu	-	Aşiret	Ekrâd Taifesinden	Birecik, Rakka, Antep
Hacı Yusuf	-	Aşiret	Ekrâd Taifesinden	Birecik, Rakka, Antep
Halid Uşakları	-	Aşiret	Yezidi Ekrâd Yörükânı Taifesinden	Birecik, Rakka, Erzurum, Antep, Eleşkirt
Kethüdâ Kızıgı	-	Aşiret	Türkmân Yörükân Taifesinden	Birecik, Rakka, Maraş, Halep, Antep Runkale, Sivas
Nizib	-	Aşiret	-	Rakka, Birecik
Benamlı	Benamlı Ekrâdı	Cemaat	Konargöçer Ekrâd Taifesinden	Birecik, Hısn-ı Mansur, Maraş, Rakka, Antep, Halep, Nizib, Kilis, Erzurum, Gümüşhane
Celikanlı	Celikanlı	Cemaat	Konargöçer Ekrâd Taifesinden	Hısn-ı Mansur, Maraş, Birecik, Antep, İslahiye, Runkale, Kilis
Cum Yezidani	Cum	Cemaat	Ekrâd Yörükân Taifesi	Birecik, Maraş, Hama, Hums, Kilis, Halep, Maraş
Dudal	-	Cemaat	-	Birecik, Malatya, Hısn-ı Mansur
Ekrâdı Reşi	-	Cemaat	Ekrâd Taifesinden	Birecik, Rakka, Runkale
Hacı Ayvadoğlu	-	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Birecik, Sivas, Halep, Rakka, Antakya
Hacı Hüseyinoğlu	-	Cemaat	Ekrâd Taifesinden	Şehri Zor, Birecik, Rakka, Antep
Hacı Yusuf	-	Cemaat	Ekrâd Yörükân Taifesinden	Birecik, Rakka, Antep, Maraş, Bozok, Tarsus
Halikan	Halikanlı, Halikanlı, Haliki	Cemaat	Konargöçer Ekrâd Taifesinden	Birecik, Rakka, Maraş, Konya, Erzurum, Kars, Sivas, Amasya, Diyarbakır, Hasankeyf, Malatya, Hısn-ı Mansur, Tokat

Kabağlı Tokuzu	Kabağlı Tokuzu Türkmânı	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Birecik, Rakka, Adana İçel, Kilis, Hama, Hums, Şam, Maraş, Antakya, Sivas
Kethüdâh	Keihüdâlı	Cemaat	Türkmân Yörükân Taifesinden	Manisa, Turgutlu, Rakka, Birecik, Rumkale, Niğde, Aydın, Adana, Maraş, Halep, Antep, Sivas, Zile, Maraş
Kulaksız	Kulaksuz Kulaksızla rKulaksızlı	Cemaat	Türkmân Yörükân Taifesinden	Rakka, Birecik, Ankara, Van, Ahlat, Malatya, Behisni, Kilis, Halep, Antakya, Kırşehir
Perdel Tecirlisi	Perdal Tecerlisi	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Birecik, Rakka, Erzurum, Kırşehir, Bozok, Sivas, Karaman, Diyarbakır, Halep
Tecir	Tacir, Tacirler, Tecirli, Taciroğlu, Tecerli, Tecerlü	Cemaat	Konargöçer Türkmân Yörükân Taifesinden	Urfa, Birecik, Maraş, Elbistan, Antep, Bozok, Diyarbakır, Adana, Kilis, Sivas, Kocaeli, Rakka, Erzurum, Halep, Kars, Tarsus, Konya, Göksun, Andırın, Çankırı, Ankara, Haymana
Tarsun	Tarasun	Cemaat	Yörükân Taifesi	Urfa, Birecik
Tokuzlu	-	Cemaat	Konargöçer Türkmân Yörükân Taifesinden	Birecik, Rakka, Bozok, Maraş, Ankara, Sivas, Aksaray, Halep, Kilis, İçel, Tarsus, Halep, Antep, Antakya, Balıkesir, Bursa Adana
Umran	Umranlar Umranlı Omaran	Cemaat	Konargöçer Ekrâd Yörükân Taifesi	Birecik, Rakka, Diyarbakır, Maraş, Malatya, Hısn-ı Mansur, Çarşamba Kütahya, İçel
Yalvac	Yalavacı Yalavacılı	Cemaat	Yörükân Taifesi	Birecik, Suruç, Selanik, Halep, Rakka

Kaynak: Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2012, s.27-673

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Birecik kazasında 21 aşiret, 31 cemaat ve oymak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu aşiret, cemaat ve oymaklar yukarıda başlıklar halinde açıklanmıştır. Birecik'teki aşiret, cemaat ve oymaklar Türkmân, Türkmân Yörükânı, Türkmân Ekrâdı, Konargöçer Türkmân Yörükânı, Yörükân, Ekrâd, Ekrâd Yörükânı, Konargöçer Ekrâdı ve Yezidi Ekrâd Yörükânı taifelerine mensupturlar.

Birecik'teki aşiretler arasında konfederasyon aşireti özelliği gösteren herhangi bir aşirete rastlanmamıştır. Fakat Suruç kazası sınırları içinde yaşayan ve konfederasyon aşiret olan Berâzi Aşireti'ne mensup birçok hanenin Birecik sınırları içinde yaşadığı bilinmektedir.

5.3. Harran Kazasındaki Aşiretler

Bağdat ve Musul çöllerinden kuzeye doğru hareket eden Şemmer, Aneze ve Tayy gibi aşiretler için Harran, Anadolu'ya giriş kapısıdır. Ayrıca Harran bulunduğu konum itibarıyla sıcak bir iklime sahip olduğu için Urfa sancağının kuzeyinde yaşayan birçok aşiret tarafından kışlak olarak kullanılmıştır. Konargöçer durumdaki aşiretler yaylak ve kışlağa giderken Harran topraklarından geçmişlerdir. Bu durum Harran kazası sınırları içinde birçok aşiretin yaşamasına ortam hazırlamıştır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Harran kazasında yaşamış olan aşiretler şunlardır:

5.3.1. Anterli Aşireti

Bozulus Türkmen taifesine mensup olan Anterli Aşireti'nin XVII. yüzyılda Urfa merkez kazasına bağlı Bozöyük, Akviran ve Göçer köylerine, Harran nahiyesine bağlı Koşuca köyüne ve Kabahaydar nahiyesine yerleştikleri ifade edilmektedir.⁶³⁸

Anterli Aşireti Acarlı, Avşarlı, Cemaoglu, İzzedin, İnallı, Ömerli ve Köçekli oymaklarından oluşmuştur. Bu aşiret, Belih ve Fırat nehirleri arasındaki bölgeyi canlandırmak amacıyla 1692 yılında 3500 nefer olarak Urfa ve Rakka arasına iskân edilmiştir.⁶³⁹ 1844 yılında 150 kuruş miri vergi ödemiştir.⁶⁴⁰ 1865-1866 yıllarında Anterli Aşireti'nden 30 hane Urfa sancağının Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen Anterli haneleri burada zirai faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁶⁴¹

5.3.2. Ayâdi Aşireti

XIX. yüzyılda Ayâdi Aşireti'ne mensup haneler Urfa sancağının Harran nahiyesi sınırları içinde yaşamıştır. 16 Ocak 1862 tarihli bir arşiv belgesinde Harran nahiyesinde Ayadi Aşireti'ne mensup Hamo el Bero'nun Esved adlı bir kişi tarafından öldürülmesi ve Esved'in cezalandırılması üzerinde durulmaktadır.⁶⁴²

⁶³⁸ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, ss.138-139.

⁶³⁹ Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri H. 966-1200 Mühümme Defteri Kayıtları*, İstanbul, Enderun Kitapevi, 2. Baskı, 1989, s.100.

⁶⁴⁰ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁶⁴¹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁶⁴² BOA, MVL. 761/49, H.15 Receb 1278 (16 Ocak 1862) tarihli olup, Urfa Liva Meclisin'den Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen belgede: "...*Urfa sancağı dâhilinde*

5.3.3. Ayaslı Cemaati

Yörükân taifesinden olan Ayaslı Cemaati'ne mensup hanelerin Trabzon sancağı ve Of kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁶⁴³ XVI. yüzyılda Ayaslı Cemaati'ne mensup bazı hanelerin de Maraş, Adana sancağının Yüreğir kazasında, İç-el sancağının Karataş kazası ve Karaman Vilayetinin Turgud kazasında yaşadığı belirtilmektedir.⁶⁴⁴ 1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Ayaslı Cemaati'nden de haneler iskân edilmiştir. Bu Ayaslı hanelerinin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 495 kuruştur.⁶⁴⁵

5.3.4. Bab-ı Altun Cemaati

Türkmân Yörükân taifesinden olan Bab-ı Altun Cemaati'ne mensup hanelerin Kırşehir, Rakka, Karaman, Sivas, Adana, Aydın, Halep, Şam, Bozok, Maraş sancakları, Çankırı sancağının Keskin kazası, Kırşehir sancağının Çiçekdağı nahiyesi, Sivas sancağının Zile kazası, Bozok sancağının Sorkun kazasında yaşadığı belirtilmektedir.⁶⁴⁶ 1700'lü yılların başında Belih Nehri etrafına iskân edilen Bab-ı Altun Cemaati'ne mensup hanelerin bir kısmı Divriği, Arapgir, Canik, Bozok, Çorum, Sivas ve Amasya taraflarına firar etmiştir. Bu Bab-ı Altun haneleri 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka vergi memurlarına 150 kuruş vergi ödemişlerdir.⁶⁴⁷

5.3.5. Bakara Aşireti

Arap taifesinden olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Bakara, Baggara ve Bekare şeklinde geçmektedir.⁶⁴⁸ Bu aşirete mensup hanelerin Bağdat, Halep, Hama ve Humus civarında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁶⁴⁹ Bakara hanelerinin bir kısmı da Urfa, Rasulayn⁶⁵⁰, Rakka

kâin Harran nahiyesinde Ayadi Aşireti'nden Hamo el Bero'nun kâtili bulunan Esved'in ba'de't-teşhîr mahbûsu tarihinden itibâren on beş sene müddetle vaz'ı kürek olmak üzere Akka'ya irsâli..."

⁶⁴³ Türkay, a.g.e., s.54.

⁶⁴⁴ Halaçoğlu, a.g.e., 2009, ss.194-197.

⁶⁴⁵ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁶⁴⁶ Türkay, a.g.e., ss.601-187.

⁶⁴⁷ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁶⁴⁸ BOA, DH. MKT. 37/13, R.1 Mayıs 1309 (13 Mayıs 1893)

⁶⁴⁹ Türkay, a.g.e., s.55.

⁶⁵⁰ BOA, DH. ŞFR. 245/117, s.1, R.22 Şubat 1315 (6 Mart 1900)

ve Deyr-i Zor⁶⁵¹ sancakları çevresinde konargöçer olarak yaşamıştır. Ayrıca bir miktar haneleri de Halep sancağının Babül Yezba Mahallesi⁶⁵² ve Bâb nahiyesindeki Tel-Âlem⁶⁵³ Mahallesi'ne yerleşmiştir.

5 Mayıs 1860 tarihli arşiv belgesinde Halep de Ramazan ayı sonunda Babül Yezba Mahallesi'nde un meselesinden dolayı baş gösteren arbedeye sebep oldukları gerekçesiyle Bakara Aşireti'ne mensup İbrahim el-Kudur ve Ahmed bin el Hızır'ın Urfa sancağının Rumkale kazasına sürgün edilmeleri istenmektedir.⁶⁵⁴

13 Mayıs 1893 tarihli diğer bir arşiv belgesinde Arap aşiretleri olan Bakara ve Ebu Hâmis aşiretlerinin Urfa'daki Geys Aşireti'ne saldırdığı ve köylerini yağmaladığı belirtilmektedir. Geys Aşireti de Bakara ve Ebu Hâmis aşiretlerinden intikam almak için hazırlık yapmaya başlayınca bu durum devlet yetkilileri tarafından duyulmuş ve askeri tedbirlerle aşiretler arasındaki çatışma engellenmiştir.⁶⁵⁵

1899 yılında Milli Aşireti'ne tâbi Advân Aşireti 66 kişilik bir kuvvetle Resulayn kazasındaki Bakara Aşireti'ne saldırmış ve Bakara'ya ait bir hayli koyunu gasbetmiştir.⁶⁵⁶ Askeri birliklerin takibi sonucu gasp edilen mal ve hayvanların bir kısmı geri alınmıştır.⁶⁵⁷

⁶⁵¹ BOA, DH. TMIK. M. 255/47, H.09 Şaban 1325 (17 Eylül 1907) tarihinde Zor mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda: “...Zor'a bağlı Bakara Aşireti'nin ba'zı firkalarıyla Haleb'e tâbi Rakka kazasının Hay ve Akur ahâlisi arasında devam eden düşmanlığa son verilerek barış sağlandığı...”

⁶⁵² BOA, MVL. 756/28, H.14 Şevvâl 1276 (5 Mayıs 1860)

⁶⁵³ BOA, MVL. 223/40, s.1, H.07 Safer 1274 (16 Eylül 1858) tarihli belgede Halep eyâletine tâbi Bâb nahiyesinin Telalem karyesi ahâlisinden ve Bakara Aşireti Arablarından Ubud'un kâtili Hemedan'a dâir bilgiler yer almaktadır.

⁶⁵⁴ BOA, MVL. 756/28, H.14 Şevvâl 1276 (5 Mayıs 1860)

⁶⁵⁵ BOA, DH. MKT. 37/13, R.01 Mayıs 1309 (13 Mayıs 1893) tarihinde Urfa'dan Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda: “...Bakara ve Ebu Hâmis Aşireti'ne Urfa'da Geys Aşireti'nden iddiâ eyledikleri mevâşi-i mensûbenin istirdâdiyle beraber taltif-i binâ eylemek üzere teşkil edilecek olan himmet-i salihyeye ciheti adliyeden de azâlığına bir me'mûr ta'yîni Haleb Jandarma Kumandanlığından mahalle beraber muhâkemesi riyâsetine bildirilmiş...”

⁶⁵⁶ BOA, Y.PRK. UM. 49/96, H.04 Zî'l-ka'de 1317 (06 Mart 1900) tarihinde Zor mutasarrıflığından Yıldız Sarayı'na gönderilen yazıda: “...Millî Aşireti'ne mensûb bir firkanın Bakara köyünü basıp hayvan gasbettikleri ve altı şahsı yaraladıkları...”

⁶⁵⁷ BOA, DH. ŞFR. 245/117, s.1, R.22 Şubat 1315 (06 Mart 1900)

27 Nisan 1909 tarihine ait arşiv belgesinde Halep eyaletinde Bakara Aşireti'ne mensup 558 hanenin olduğu ve bu hanelerde 1.334 nüfusun yaşadığı belirtilmektedir. Yine aynı belgede Bakara diğer olarak kayıt altına alınan 267 hanede 616 nüfusun yaşadığı ifade edilmektedir.⁶⁵⁸

5.3.6. Bayındır Cemaati

Türkmân Yörükânı taifesinden olan Bayındır Cemaati'ne mensup hanelerin Sivas, Rakka, Aksaray, Halep, Maraş, Karahisar-ı Şarki, Kütahya, Saruhan, Aydın, Karaman, Çorum, Hama, Sivas sancağının Kangal kazası, Teke sancağının Kaş kazası, Tarsus sancağının Ulaş kazası, Aksaray sancağının Eyübeli kazası, Aydın sancağının Tire kazası, Ankara sancağının Yabanâbad kazası, Begşehir sancağının Kireli kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁶⁵⁹ Ayrıca bu cemaate mensup bir miktar hanenin de XVI. yüzyılda Çirmen, Halep, Çankırı, Bolu sancağının Viranşehir ve Gerede kazaları, Hamid sancağının Gölhisar, Ağlasun, Eğirdir ve Burdur kazaları, Kastamonu sancağının Sinop kazası, iç-el sancağının Silifke kazası, Menteşe sancağının Balat kazası, Ankara sancağının Çubuk kazası, Konya sancağının Beyşehir kazası, İznik sancağının Kandıra kazası, Karesi sancağının Manyas ve Temizler nahiyelerinde yaşadığı belirtilmektedir.⁶⁶⁰

1691-1692 yıllarında Urfa ve Rakka arasına iskân edilen cemaatler arasında Bayındır Cemaati de bulunmaktadır. Halep civarında yaşayan Bayındırlılar, Halid Kethüdâ idaresinde 100 nefer olarak Belih Nehri'nin doğu tarafına yerleştirilmiştir. Bu haneler Rakka valisi Süleyman Paşa zamanında iskân bölgesinden firar etmiş olsa da 1729 yılında tekrar iskân bölgesine yerleştirilmiştir.⁶⁶¹ 1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Bayındır Cemaati'nden de haneler iskân edilmiştir. Bu Bayındır hanelerinin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 935 kuruştur.⁶⁶²

⁶⁵⁸ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

⁶⁵⁹ Türkay, *a.g.e.*, s.199.

⁶⁶⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, ss.259-263.

⁶⁶¹ Çelikdemir, *a.g.t.* ss.133-134.

⁶⁶² BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

5.3.7. Benî 'Îz Aşireti

16 Haziran 1895 tarihli bir arşiv belgesinde Benî 'Îz Aşireti, yerleşik hayata geçen Arap aşiretleri içinde gösterilmektedir. Bu aşiret Urfa merkez kazasıyla Harran nahiyesine bağlı köylere iskân edilmiştir. Yerleştiği yerlerde tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁶⁶³

5.3.8. Benî Amir Aşireti

1865-1866 yıllarında Benî Amir Aşireti'nden 70 hane Urfa sancağının Harran nahiyesinde bulunan Ayn-ı Halil köyüne yerleşmiştir. Zikredilen yere yerleşen Benî Amir haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁶⁶⁴

5.3.9. Benî Esed Aşireti

Arap taifesinden olan Benî Esed Aşireti'nin asıl yurdu Hicaz ve Yemen eyaletleridir.⁶⁶⁵ Aşirete adını veren Esed'in soyu "*Esed bin Huzeyme bin Mudrike bin İlyas bin Mudar bin Nizâr...*" şeklinde Hazreti İbrahim'e kadar uzanmaktadır. Bu aşiret Arabistan'ın kuzey kesimleriyle Fırat Nehri'ne kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. 1840'lı yıllarda yerleştikleri topraklar aşiret mensuplarına yetmeyince Şeyh Cihân ve oğlu Hayun önderliğinde Amare'nin⁶⁶⁶ doğusundaki bölgeye doğru göç etmişlerdir.⁶⁶⁷

Benî Esed Aşireti'ne mensup bir miktar hane Urfa sancağındaki Kınacık köyüne yerleşmiştir. 31 Mart 1850 tarihli arşiv belgesinde Benî

⁶⁶³ BOA, DH. MKT. 398/42, s.1, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895) tarihli olup Urfa, Birecik, Rumkale ve Fırat nehri civarındaki aşiretler hakkında bilgi veren belgede: "...*Maacela, Ceys, Benî Hadid, Benî Muhammed, Benî Yusuf, Benî Cümeyle, Cît, Ebu 'Asâf, Ebu Hâmis, Tamaa, Benî 'Îz, Tâlib, Benî Hamir, Benî 'Ubâde Arap aşâiri Urfa kazası dâhilinde ve Harran cihetinde...*"

⁶⁶⁴ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁶⁶⁵ Türkay, *a.g.e.*, s.59.

⁶⁶⁶ Amâre, Irak topraklarında yer alan bir şehirdir. I. Dünya Savaşında bu şehirde açılan cephede Osmanlı birlikleri İngiliz birliklerini bozguna uğratmıştır. *Bkz.* Orhan Neçare, *Kütü'l-Amâre Zaferi-Irak Cephesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, s. VII.

⁶⁶⁷ Abdülkerim Özeydin, *Esed (Benî Esed)*, TDV. *İA.*, İstanbul, 1995, C.11, ss.363-364.

Esed Aşireti'ne mensup olup Kınacık köyünde oturan “*Hamo*” adlı şahsın Urfa sandık emini tarafından görevlendirilen “*Mustafa*” adlı vergi memurunu silahla kazara vurması hakkında bilgilere yer verilmektedir.⁶⁶⁸

1865-1866 yıllarında Benî Esed Aşireti'ne mensup 80 hane Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen Benî Esed haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.⁶⁶⁹

5.3.10. Benî Hamid Aşireti

16 Haziran 1895 tarihli bir arşiv belgesine göre Arap taifesinden olan Benî Hamid Aşireti'ne mensup bir miktar hane Urfa şehrine ve Harran nahiyesine bağlı köylere iskân edilmiştir. Aşiret mensupları iskân bölgelerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.⁶⁷⁰

5.3.11. Benî Hüseyin Aşireti

Arap taifesinden olan bu aşiretin asıl yurdu Hicaz eyaletinin Medine sancağıdır. Bu aşiretin adına 228 numaralı Urfa Şer'iyye Sicilinde de rastlanmaktadır. Benî Hüseyin Aşireti'ne mensup bir miktar hane Urfa sancağındaki Harran nahiyesine yerleşmiştir. Bu aşiretin Benî İcil, Benî Zeyd, Raif ve Na'im aşiretleri ile birlikte devlete ödediği yıllık vergi miktarı 11.000 kuruştur. Fakat bazı yıllar bu aşiretlerden mükerrer vergi talep edilmiştir. Örneğin, 1857 yılında zikredilen aşiretlerden vergi toplanmış olmasına rağmen bir kez daha vergi talep edilmiştir. Bu durum aşiret mensupları arasında şikâyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yapılan inceleme neticesinde aşiretlerin önceki şeyhi Hamo el Kato'nun

⁶⁶⁸ BOA, A.} MKT. MVL. 27/08, H.17 Cemâziye'l-âhir 1266 (31 Mart 1850) tarihinde Sadaret makamından Halep valisine gönderilen yazıda: “...*Ruha mahallâtından Müşraka Câmî'i Mahallesi sâkinlerinden olub bundan âkdem Kınacık karyesinde maktûlen fevt olan Mustafa'nın verese-i muhâsarasıyla kâtili bulunan Benî Esed Aşireti ahâlisinden Hamo nâm şahsın Meclis-i Şer'ide vuku' bulan müdâfaalarında merkûm Mustafa Urfa sandık emini Mustafa Efendi tarafından Kınacık karyesi ta'şirine me'mûr olmasıyla merkûm Hamo ile karye-i mezkûre civarında bir bostanda oldukları halde merkûm Hamo tüfenk taşınu koşar iken kazâen boşanub kurşunu merkûma isâbetle müte'essiren vefât olduğunu ikrâr etmiş...*”

⁶⁶⁹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁶⁷⁰ BOA, DH. MKT. 398/42, s.1, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

aşiretlerden 22.500 kuruş vergi topladığı ve topladığı meblâğın 5.391 kuruşunu vergi memurlarına teslim ettiği anlaşılmıştır.⁶⁷¹

Müteferrik aşiretler içinde gösterilen Benî Hüseyin Aşireti, 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında yer almaktadır. Bu aşirete mensup 25 hane Urfa şehrine ve etrafına yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Benî Hüseyin haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁶⁷²

5.3.12. Benî 'İcil Aşireti

Arap taifesinden olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde "*Benî 'İcil*" ve "*Benî 'İcir*" şeklinde geçmektedir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Benî 'İcil Aşireti'ne mensup haneler Harran nahiyesi ve Akçakale civarında konargöçer olarak yaşamıştır. Bu aşiret, ilk başta Benî Kays Aşireti'ne tâbi olan Benî Yusuf Aşireti'ne bağlı bir kabile iken sonradan başlı başına bir aşirete dönüşmüştür.⁶⁷³

1865-1866 yıllarında Müteferrik altı aşiret içerisinde gösterilen Benî 'İcil Aşireti, Urfa'ya iskân edilen aşiretler içerisinde yer almaktadır. Bu aşiretten 70 hane Urfa kazasına yerleşmiştir. Bu hanelerden bazıları kış aylarında hayvanlarıyla birlikte Suriye çöllerine doğru gitmiştir.⁶⁷⁴ Yine bu aşirete mensup bir miktar hane Harran nahiyesine bağlı köylere yerleşmiştir. 1857 yılında aşiretin başında bulunan yönetici Şeyh Cafer bin Ali'dir.⁶⁷⁵

1865-1870 yıllarına ait 206 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu aşirete dair bilgilere rastlanmaktadır. Örneğin, sicildeki 793 numaralı davada "*Medîne-i Urfa muzâfâtından Harran nahiyesinde hayme nişîn Benî İcr Aşireti'nden Hüseyin bin Cüda*" şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu ifadeden aşiret mensuplarının Harran nahiyesinde konargöçer olarak yaşadığı anlaşılmaktadır.⁶⁷⁶ 1909 yılına ait bir arşiv belgesinde Halep

⁶⁷¹ Taş, *a.g.t.*, ss.183-184.

⁶⁷² BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁶⁷³ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, ss.214-215.

⁶⁷⁴ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁶⁷⁵ Taş, *a.g.t.*, s.182.

⁶⁷⁶ Atmaca, *a.g.t.*, s.184.

eyaletinde Benî 'İcil Aşireti'ne mensup 136 hanenin olduğu ve bu hanelerde 387 nüfusun yaşadığı belirtilmektedir.⁶⁷⁷

5.3.13. Benî İsa Aşireti

14 Ocak 1849 tarihli bir arşiv belgesinde Benî İsa Aşireti'ne mensup hanelerin Urfa sancağındaki Şeyh İsa köyünde yaşadığı belirtilmektedir. Ayrıca Şeyh İsa Aşireti'ne mensup yüz elli iki yüz gençten bir köy oluşturulması ve bu köyün güvenliğinin sağlanması için de yine bu aşirete mensup yüz elli kişiden bir atlı birliğin oluşturulması istenmiştir.⁶⁷⁸ 1865-1866 yıllarında Benî İsa Aşireti'ne mensup 70 hane Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen bu haneler geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlamıştır.⁶⁷⁹

5.3.14. Benî Kays Aşireti

Arap taifesinden olan Benî Kays Aşireti, Urfa, Harran ve Rakka arasındaki bölgede konargöçer olarak yaşamıştır.⁶⁸⁰ Büyük çoğunluğu konargöçer olan bu aşiretin bir kısmı Harran kazasındaki köylere yerleşmiştir.⁶⁸¹ Benî Kays Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde "Ceys" ve "Geys" şeklinde de geçmektedir.⁶⁸² Ceys ve Geys aşiretlerinin Benî Kays Aşireti ile aynı kökten geldiği fakat bu iki aşiretin zamanla Benî Kays Aşireti içinde erimiş olabileceği ihtimali de düşünülebilir. Çünkü bu

⁶⁷⁷ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

⁶⁷⁸ BOA, A. MKT. 169/7, H. 19 Safer 1265 (14 Ocak 1849) tarihinde Rakka kaymakamı Osman Nuri tarafından Sadaret'e gönderilen yazıda: "Aneze eşkiyâsının tevârüdü sıralarında hâne ile nüzul edecekleri Urfa toprağında garb ile kible arasında vâki' olub birbirinden birer buçuk iki saat mesâfede Şeyh İsa ve Sarukamış ve Sülüklü ve Gayutulenam nâm mahallerden... Benî Şeyh İsa ve Sarukamış bekârlarından yüz, yüz elişer hâneli birer karye binâ ittirilerek iskân ve akar ve Sarıkamış veya Şeyh İsa da yüz elli iki yüz asker alur bir mahall imâriyle..."

⁶⁷⁹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁶⁸⁰ Türkay, a.g.e., s.60.

⁶⁸¹ BOA, DH. MKT. 398/42, s.1, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁶⁸² 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.95; "...Harran kazasındaki aşiretler Geys (Kays) ve Zabîyân nâmlarında iki büyük Arab Aşireti ile bunlara merbût diğer fırka ve küçük kabilelerden mürekkebdir"

ve hayvan hastalıkları gibi sebepler öne sürerek ödemek istememiştir. 1842 yılında 50.000 kuruş mâl-i miri Rakka vergi memurlarına⁶⁸⁷, 26.050 kuruş da Diyarbakır vergi memurlarına ödemiştir.⁶⁸⁸ 1844 yılında Rakka vergi memurlarına yine 50.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁶⁸⁹

1853-1860 yılları arasında Benî Kays Aşireti çeşitli gerekçeler öne sürerek devlete ödemesi gereken vergiyi tam olarak ödememiştir. Zikredilen yıllar arasında hazineye eksik ödenen meblâğ 130.000 kuruştur. Urfa Mirlivâsı Ahmet Paşa bu meblâğı Benî Kays Aşireti'nden tahsil etmek için Urfa'dan hareket ederek Harran'a gitmiş ve Harran'daki askeri birliklerle beraber Benî Kays Aşireti'nin yaşadığı bölgeye varmıştır. Aşiret reisleri Ahmet Paşa'nın ısrarlarına rağmen vergiyi ödemek istemeyince Ahmet Paşa yanındaki askerlerle aşiret çadırlarını vurup reislerini yakalayarak Urfa'ya götürmüştür. Urfa Meclisi bu reisler vergilerini ödemeleri için bir aylık süre tanımış ve reislerin ailelerini rehin alarak onlara senetler imzalatmıştır.⁶⁹⁰ Benî Kays Aşireti sonraki yıllarda da vergilerini ödemekte zorluklar çıkarmıştır. Nitekim 1893 yılında Hamidiye Alaylarının teşkilini bahane ederek vergisini ödemek istememiştir. Benî Kays Aşireti'nin bu tür davranışları Harran'daki diğer aşiretleri de olumsuz etkilemiştir.⁶⁹¹

⁶⁸⁷ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁶⁸⁸ BOA, ML. VRD. d. 644/1, H.29 Zî'l-hicce 1258 (31 Ocak 1843)

⁶⁸⁹ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁶⁹⁰ BOA, İ. DH. 457/30314, Şevvâl 1276, (Nisan/Mayıs 1860) tarihinde Urfa meclisinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda: "...Urfa sancağında vâki' Kays Aşireti'nin öteden beri müellif oldukları mizâçları icâbınca vergi-yi mertebelerinin yetmiş senesinden yetmiş yedi senesine değin bir yük otuz bin gurus zimmetlerinde kalmış olduğundan... Mîr livâ gâretlü Ahmet Paşa bizâtihi Urfa'dan hareketle o gece nefis-i Harran karyesine ve orada bulunan asker-i muvazzafaya bi'l-istihsâb ale's-sabah güneşle beraber aşiret-i merkûmenin çadırlarına varub ileri gelenlerini ahz ü girift ederek ikinci güne Urfa'ya götürmüş ve sâlifü'z-zikr zimmet-i mîrîlerini bir mâh müddet kâmilen edâ etmek üzere..."

⁶⁹¹ BOA, BEO. 152/11355, R.25 Kânûn-ı Sâni 1308 (6 Şubat 1893) tarihinde Halep valisi ve yaver-i ekremi Osman adıyla Bâb-ı Âli'ye gönderilen telgrafta: "...Kays aşiretlerinin Hamidiye Alayı teşkili bahânesiyle cenâb-ı hükûmetten gönderilen jandarmaların vezâifine mukâbele ederek resmi ve tekâlif-i mîrîyeye te'diyeden imtinâ etmekde oldukları bahânesiyle..."

Benî Kays Aşireti de diğer konargöçer aşiretler gibi çevresindeki aşiretlere ve köylere yağma hareketlerinde bulunmuştur. Şemmer Aşireti eşkiyasından Muhammed el Ceridan'ın reisliğini yaptığı 600 haneye Benî Kays Aşireti'nden de 80 hane katılarak toplamda 680 hane Urfa'ya bağlı Sülüklü köyüne saldırmıştır. Bu durum üzerine Mirlivâ Ahmet Paşa Urfa'dan hareketle Harran'a gitmiştir. Harran'dan üç bölük asker ve bir top alarak eşkiyanın olduğu Sülüklü köyüne doğru yola çıkmıştır. Benî Kays ve Şemmer eşkiyası Mirlivâ Ahmet Paşa'nın askeri birliklerle üzerlerine geldiğini haber alınca Sülüklü'den ayrılıp çöle çekilmiştir. Sülüklü'ye gelen Mirlivâ Ahmet Paşa eşkiyanın çöle çekildiğini öğrenince onları takip etmiş ve nihâyetinde onlara yetişerek bozguna uğratmıştır. Bozguna uğrayan eşkiya ellindeki mal ve hayvanları geride bırakıp çölün derinliklerine dağılmıştır. Bu çatışmada Benî Kays ve Şemmer eşkiyasından 4 kişi öldürülmüş, 11 kişi de rehin alınarak Urfa'ya götürülmüştür. Ayrıca eşkiyanın geride bıraktığı 3.000 kadar küçükbaş hayvan ve 25 deve ele geçirilmiştir.⁶⁹²

1861 yılında Benî Kays Aşireti'ne mensup 25 haneden alınması istenen miri vergi miktarı 4 yük kuruştur.⁶⁹³ Bir yük kuruş 100.000

⁶⁹² BOA, İ. DH. 457/30314, Şevvâl 1276 (Nisan/Mayıs1860) tarihinde Urfa meclisinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda: “...Muhammed el Ceridan nâm şahsı başında bulunan altı yüz hâne avânesinden başka Kisi Aşireti eşkiyasında dahi seksen hâne başına cem' ederek Urfa'ya on sekiz saat mesâfede vâki' Sülüklü nâm mahalde nasb-ı hiyâm-ı mefsedet ve Musul ve Mardin sancakları ahâlisinin ağnam ve hayvanât-ı sâirelerini gasben götürmüş oldukları gibi Urfa ahâlisinin dahi mevâşi ve sâirelerini nehb ve gârete mücâseret eylemekte oldukları... Urfa'dan hareket ve Harran mevki'inde bulunan üç bölük asker-i muvazzafa ile bir kıta top bi'l-istishâb leylen azîmet ederek eşkiyâ-ı merkûmenin oldukları Sülüklü'ye Ali el-hâcc'a ulaşmış ise de... kendülere yetişilip muhârebeye isdâr olunmuş ve... eşkiyâ-ı merkûmeden dört nefer telef verdi. Mecrûh olmadığı halde sâye-i muvâfakiyet-vâye-i hazret-i mülûkânede ahâli ve fukarânın emvâl-ı mahsûbesinden üç bin kadar ağnâm ve keçi ve yirmi beş har deve istihlâs edilerek ve on bir nefer dahi ahz ü girift olunarak üçüncü cumartesi günü nefsi-i Urfa'ya götürülmüş...”

⁶⁹³ BOA, A.} MKT. UM... 523/42, H.06 Cemâziye'l-âhir 1278 (9 Aralık 1861) tarihinde Sadaret'ten Urfa mutasarrıfına gönderilen yazıda: “...Urfa sancağı dâhilinde hayme nişin olan Benî Kays Aşireti'nden yirmi beş hânenin zimmet-i mîrîlerinde olan dört yük (yüz) guruş.”

akçeden oluşur.⁶⁹⁴ Bu vergiyi ödemek istemeyen hane sahiplerinin hayvanlarına meclis kararıyla el konulmuştur. Aşiret mensuplarından alınan bu hayvanlar yine meclis kararıyla satılmış ve elde edilen gelir vergi karşılığı olarak Urfa mal sandığına teslim edilmiştir.⁶⁹⁵

1861 yılında Benî Kays Aşireti eşkıyalık faaliyetlerini bırakarak pey-der-pey devlete itaat etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda kendisine gösterilen meralara yerleşmiştir. 1860 yılında devletçe kendilerine gösterilen meralar yeterli gelmeyince Benî Kays Aşireti'ne tâbi Seyâle Aşireti çöl taraflarına gidip devletin itaati altında olan Şemmer Aşireti'ne mensup kabilelerle birlikte hayvanlarını otlatmıştır. Ayrıca Seyâle Aşireti, Şemmer Aşireti ile birlikte Aneze eşkıyasına karşı kendi mal ve canlarını tehlikeye atarak buldukları kaza ve nahiyeleri savunmuştur. Seyâle Aşireti'nin ödediği vergi miktarı bütün Benî Kays Aşireti'nin ödediği vergi miktarı kadardır. Bu durum Seyâle Aşireti'nin sahip olduğu mal varlığını göstermesi yönüyle önemlidir.⁶⁹⁶

1864 yılında Benî Kays Aşireti'ne mensup 600 civarında hane Urfa'dan göç ederek Diyarbakır tarafına gitmiştir. Bu hanelerin Urfa mal sandığına ödedikleri vergi miktarı 30.000 akçedir. Bu 600 hanenin reisleri kendilerine iskân izni verilmesi durumunda Şemmer ve Aneze aşiretleri içinde bulunan Kays Aşireti'ne mensup haneleri de Diyarbakır'a getirebileceklerini ve bunlarla beraber sayılarının 1.500 haneyi bulabileceğini belirtmiştir.⁶⁹⁷

⁶⁹⁴ Sâmiha Ayverdi, *Dünden Bugüne Ne Kalmıştır*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2019. s.111.

⁶⁹⁵ BOA, MVL. 760/58, H.21 Rebî'ül-âhir 1278 (26 Ekim 1861) tarihinde Urfa meclisinden Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: "...Urfa sancağı dâhilinde hayme-nişîn olan Benî Kays Aşireti'nden yirmi beş hânenin zimmet-i mîrileri olan dört yük guruş kadar akçeye mahsûb ve hayvanât-ı mevcûdeleri fûruht olunarak zimmet-i mîrilerine mahsûben mal sandığına teslim kılındığı..."

⁶⁹⁶ BOA, MVL. 760/58, H.21 Rebî'ül-âhir 1278 (26 Ekim 1861)

⁶⁹⁷ BOA, MVL. 677/78, R.29 Mayıs 1280 (10 Haziran 1864) tarihinde Diyarbakır'dan Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mektupta: "...Urfa göçebesinden Geys Aşireti iskân olunmak üzere altı yüz kadar hâne ile gelmiş ve şeyhleri kabûlü istid'âsında bulunmuşdur. Bunların Urfa sandığı otuz bin guruş vergileri var ise de kendileri gayr-ı meskûndurlar Aneze ve Şemmer derûnunda olan aşiretleri gelib hepsi birleşse bin beş yüz hâneye varırlar onları dahi celbine ta'ahhüd ediyorlar tahrîr-i nüfus ettirilmesi ve sâir ahâli misillü kaffe-i iş'âr ve vergilerini i'tâ eylemeleri ta'ahhüd ediyorlar."

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Benî Kays Aşireti'ne tâbi Benî Muhammed, Benî Yusuf, Cümeyle ve Tammah aşiretleri de bulunmaktadır. Bu aşiretlere mensup 870 hane Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen aşiret mensupları iskân bölgelerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁶⁹⁸

1889 yılında Zor sancağına bağlı olan Resülayn kazasındaki Haçin Aşireti ile Harran nahiyesindeki Ceys Aşireti arasında gasp ve yağma hareketlerinden dolayı sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların çözülmesi için Deyr-i Zor ve Urfa sancaklarına birer memur gönderilmiştir. Bu memurların görevi aşiretler arasındaki sıkıntıları tespit edip aralarını bulmaktır.⁶⁹⁹

1894 yılında Urfa sancağındaki bazı aşiretler yaşadıkları yerlerden geçen ticaret kervanlarını yağmalamışlardır. Bu gibi durumların yaşanmaması için devlet yetkilileri çeşitli tedbirler almışsa da alınan bu tedbirler çoğu kez yeterli olmamıştır. Örneğin, Ergani'den İskenderun'a bakır nakleden devcilerin kervanları Milli, Karakeçili ve Ceys aşiretleri tarafından Siverek, Birecik ve Sincar taraflarında birçok kez saldırıya uğramıştır. Aşiretlerin bu saldırıları yüzünden bakır ticareti

⁶⁹⁸ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866) tarihli olup Halep, Urfa ve Adana'ya ait nüfus, memur maaşları ve sair hususlara ait defterde: "...250 hâne Benî Kays Aşireti'nden Benî Muhammed takımı olarak bir mikdarı Harran nahiyesinde zirâ'adır ve bir mikdarı hayme-nişîn olub birazı dahi yazın burada zirâ'at ve kışın çöl tarafında ray-ı hayvânât eder. 120 hâne Benî Kays Aşireti'nden Benî Yusuf Oymağı Şemmer içine firar etmiş olduklarından Şemmer'la beraber konub göçerler. 400 hâne Benî Kays Aşireti'nden Cümeyle Oymağı bunlar dahi Harran'da zirâ'at edib ancak ekseri kışın ray-ı hayvanât için çöle giderler fakat bir mikdarı Şemmer ve bir mikdarı Tayy aşiretleri içine firar etmişlerdir. 100 hâne Benî Kays Aşireti'nden Tammah Oymağı içindedirler bunlar dahi Harran tarafında zirâ'at ve ray-ı hayvanât ederler."

⁶⁹⁹ BOA, DH. MKT. 1654/10, H.08 Muharrem 1307 (04 Eylül 1889) tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Halep vilayetine gönderilen yazıda: "...Resulayn kazasında menût Haçin Kabîlesi ile Urfa sancağında bulunan Ceys Aşireti'nin yekdiğeri aleyhine mu'âmelât-ı şekâvet-kârâneleri tedâbir ile def' ve izâle edilmiş iken yine bir müddetden berü aşiret-i merkûme şukka ve tekrar ile birçok eşya ve emvâl-ı sâ'ire gasb almalarından dolayı Zor'dan gönderilen memur ile Urfa'dan dahi münâsib bir memur ve husûsu bi'd-dikkat ve lâyıkıyla iş'âr olunduğu..."

belli bir dönem sekteye uğramıştır. Bu durumun engellenmesi adına Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti tarafından çeşitli tedbirler alınmıştır.⁷⁰⁰

1896 yılında Urfa ahâlisinden Mustafa Ağa adlı şahıs, Cümeyle Aşireti'ni kışkırtarak Benî Kays Aşireti'ne mensup diğer aşiretler üzerine göndermiştir. Bu saldırı sırasında Benî Kays Aşireti'nin çavuşlarından “*Halil*” adlı şahıs öldürülmüş ve malları gasp edilmiştir.⁷⁰¹

1899 yılında Rakka civarında çölde yaşayan göçebelere ait 800 adet koyun Milli ve Ceys aşiretleri tarafından gasp edilmiştir. Yapılan tahkikatlar sonucunda bahsedilen 800 koyundan 400'nün Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa tarafından gasp edildiği diğer kısmının da Ceys Aşireti tarafından gasp edildiği anlaşılmıştır. Her iki aşirete yapılan uyarılar neticesinde 600 civarında koyun sahiplerine iade edilmiştir.⁷⁰² 1890'dan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hem aşiretlerin kontrol altına alınması hem de huzurun tesis edilmesi için Hamidiye Alayları oluşturulmuştur. Bu alaylar içerisinde yer alan 51. ve 52. alaylar Benî Kays Aşireti ve ona tâbi aşiretler tarafından teşkil edilmiştir.⁷⁰³ 27 Nisan 1909 tarihli arşiv belgesinde Halep eyaletinde Benî Kays Aşireti'ne

⁷⁰⁰ BOA, DH. MKT. 2231/18, R.27 Temmuz 1315 (08 Ağustos 1899) tarihinde Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti'nden Halep'e gönderilen yazıda: “...*Ergani'den Urfa ve Haleb taraflıyla İskenderun'a bakır nakl eden devecilere Birecikle Siverek hudûd arasında bulunan ve Sincar'a kadar olan yollarda Ceysi ve Karakeçili ve Millü ve sâir aşiretler canibinden taarruzu(na uğradığı)...*”

⁷⁰¹ BOA, DH. MKT. 420/45, H.01 Rebî'ül-evvel 1313 (22 Ağustos 1895) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...*Cümeyle reisi Hamdi tarafından Kays Aşireti çavuşlardan Halil nâm kimseyi katl ve malları teshib ve gâret olunduğundan...*”

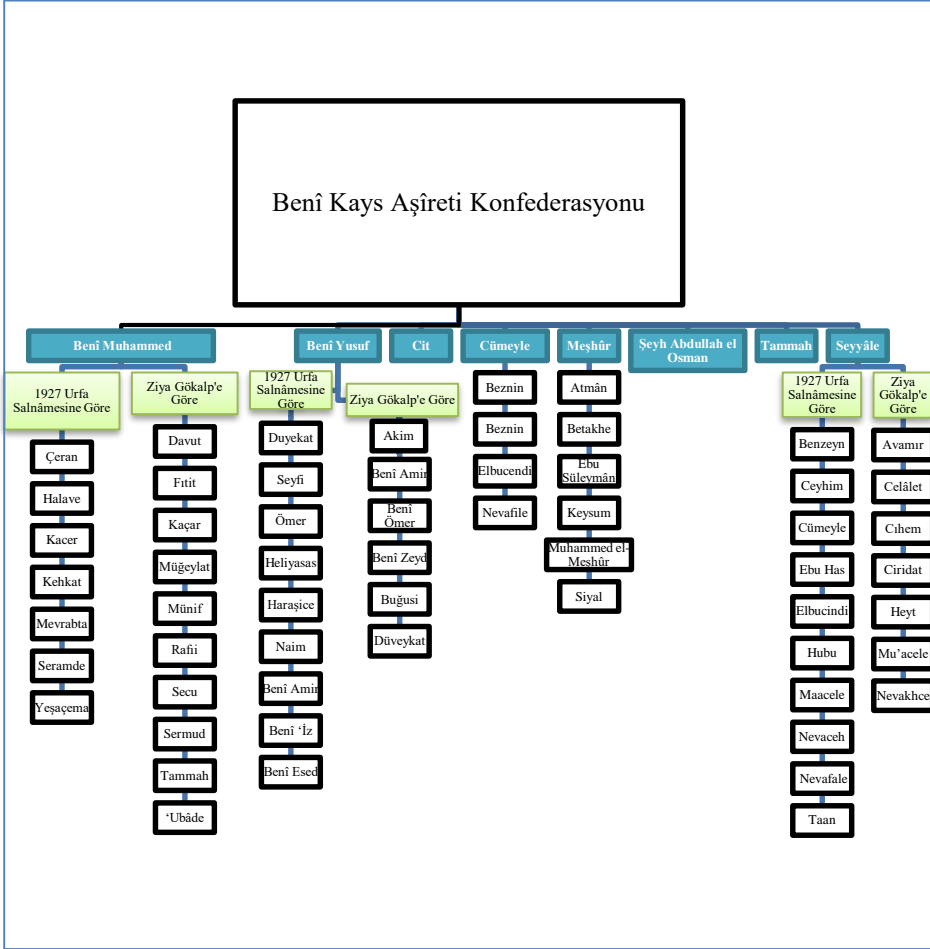
⁷⁰² BOA, DH. TMIK. M. 70/91, R.20 Nisan 1315 (02 Mayıs 1899) tarihinde Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyetinden yazılan şifreli telgrafta: “...*Millî İbrahim Paşa atlıları geçen ve bu sene Rakka'dan sekiz bin yüz koyun ile elli deve gasbetmiş olduğu ve istirdâdı olunacağı iş'âr buyrulan ağnâmın zerreden teslim edileceği Rakka Kâ'im-makâmlığından ve Halefûs Salih Kabilesi tarafından gasb edildiği iddiâ olunan iki yüz on koyun ile yüz kuzudan Hamidiye kumandanı ile bi'l-müzâkere gönderilen müfreze ve zâbita ma'rifetiyle mezkûr ağnâm kâmilten tahsil olunarak ba âlem ve tabur Hacı Bozan Abdülvahab Efendiye teslim edildiği ve kuzuların evvelce Rakka cihetinde telef olduğu ve ağnâm-ı mütebakiye Millü Aşireti'ne âid olub aşiret-i mezbûre ise Diyarbekir vilayetine merbût bulunduğu Urfa mutasarrıfından bildirildiği...*”

⁷⁰³ BOA, YEE. 81/42, s.2, R.18 Kânûn-ı evvel 1313 (29 Aralık 1897)

mensup 191 hanenin olduğu ve bu hanelerde 425 nüfusun bulunduğu ifade edilmektedir.⁷⁰⁴

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Benî Kays Aşireti'ne tâbi birçok aşiret bulunuyordu. Bu aşiretlerin çoğu konargöçer olup hayvancılıkla geçimlerini sağlıyordu. Benî Kays Aşireti'ne tâbi aşiretler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5.7. Benî Kays Aşireti Konfederasyonunda Yer Alan Aşiret ve Cemaatler

Kaynak: 1927 Urfa Vilayet Sahnâmesi, s.96-97; Ziya Gökâlp, *a.g.e.*, s.57 ve tezde verilen Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

⁷⁰⁴ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî’ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Benî Kays Konfederasyonunun çatısı altında sekiz aşiret bulunmaktadır. Bazı aşiretlerin bünyesinde bulunan cemaatlerin sayıları ve adları 1927 yılına ait Urfa Sâlnâmesi ve Ziya Gökalp'in yazmış olduğu “*Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*” adlı eserde farklı şekillerde verilmiştir. Bu durum cemaatlerin farklı gerekçelerle göç etmeleri veya başka aşiretlerin himayesine girmeleriyle açıklanabilir. Örneğin Tammah Aşireti başlı başına bir aşiret olmasına rağmen bu aşirete mensup bir miktar hane Benî Muhammed Aşireti'ne tabi bir cemaat halinde yaşamıştır. Yine Cümeyle başlı başına bir aşiret olmasına rağmen bu aşirete mensup bir miktar hane de Seyâle Aşireti'ne bağlı bir cemaat olarak yaşamıştır.

5.3.14.1. Benî Muhammed Aşireti

Arap taifesinden olan Benî Muhammed Aşireti, Benî Kays Aşireti'ne tâbi bir aşiret olup Urfa sancağında Harran ve Akçakale çevresinde konargöçer olarak yaşamıştır.⁷⁰⁵ 1927 tarihli Urfa Sâlnâmesinde bu aşiretin Zebiyân Aşireti'ne mensup olduğu ve yedi kabileden meydana geldiği ifade edilmektedir. Bunlar Çeran, Halave, Kacer⁷⁰⁶, Kehkat, Mevrabta, Seramde ve Yeşaçema kabileleridir.⁷⁰⁷ Ziya Gökalp ise bu aşirete mensup kabile sayısını on olarak belirtip adlarının Davut, Fitit, Kaçar, Müğeylat, Münif, Rafii, Secu, Sermud, Tammah ve ‘Ubâde olduğunu ifade etmektedir.⁷⁰⁸

Benî Muhammed Aşireti, 1842 yılında Rakka vergi memurlarına 2.500 kuruş miri vergi ödemiştir.⁷⁰⁹ 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Benî Muhammed Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 250 hane Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen bu haneler tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Hayvancılıkla uğraşan haneler kış aylarında hayvanlarıyla birlikte Suriye çöllerine doğru gitmiştir.⁷¹⁰ 1893 yılında Benî Muhammed

⁷⁰⁵ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁷⁰⁶ Ziya Gökalp, “*Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*” adlı eserinde bu kabilenin adını “*Kaçar Kabilesi*” şeklinde vermiştir.

⁷⁰⁷ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.96.

⁷⁰⁸ Gökalp, *a.g.e.*, s.57.

⁷⁰⁹ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁷¹⁰ BOA, YEE 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

ile Ebu ‘Asâf aşiretleri arasında yaşanan adam öldürme meselesinden dolayı her iki aşiret intikam peşine düşmüştür. Bu durumun engellenmesi ve iki aşiretin de vergilerini düzenli bir şekilde ödemesi için Harran’a Jandarma Alaybeyi Binbaşı Hasan ve Hacı Ali Beyler gönderilmiştir.⁷¹¹

1894 yılında Benî Muhammed ve Sebaa aşiretleri arasında iki gün süren çarpışmada yirmi kişi yaralanmıştır.⁷¹² 1895 yılında Benî Muhammed, Seyâle ve İbn-i Zad Ma’a Acla aşiretleri arasındaki çatışmada yirmi beş kişi yaralanmıştır.⁷¹³ İbn-i Zad Ma’a Acla, Seyâle ve Benî Muhammed aşiretleri arasında bu çatışmanın çıkmasına sebep olan yedi kişi yakalanarak cezalandırılmıştır.⁷¹⁴

5.3.14.2. Benî Yusuf Aşireti

Arap taifesine mensup olan Benî Yusuf Aşireti, Urfa sancağında Harran ve Akçakale civarında konargöçer olarak yaşamıştır.⁷¹⁵ 1927 tarihli Urfa Sâlnâmesinde bu aşiretin Benî Kays Aşireti’ne mensup olduğu ve dokuz kabileden meydana geldiği ifade edilmektedir. Bunlar Duyekat, Seyfi, Ömer, Heliyasas, Haraşice, Na’im, Benî Amir, Benî ‘İz

⁷¹¹ BOA, BEO. 216/16169, R.26 Mayıs 1309 (7 Haziran 1893) tarihinde Bâb-ı Âli’den Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...Benî Muhammed Aşireti ile Ebu ‘Asâf Aşireti (arasında) vukû’ bulan bir katl maddesinin tahkikiyle aşâirin islâhı ve emvâl-ı mîriyyesinin tahsili için Urfa’dan Harran nahiyesine gönderilmiş olan jandarma alayı beyi ile Binbaşı Hasan ve Hacı Ali beylerin aşâir halkından bir takım aramalara isnâd...”

⁷¹² BOA, Y.A.HUS. 309/6, R.3 Eylül 1310 (15 Eylül 1894) tarihinde Sadaret’ten sadrazam ve yaver-i ekrem imzasıyla Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...Urfa sancağında bulunan Sebaa ve Benî Muhammed aşâiri arasında tahaddüs eden münâza’ada yirmi kişinin mecrûh olduğu ve ahz-ı sâr için bâ-tekarrar etmekte oldukları haber alınarak beynlerinin tel’îf ve islâhı hakkında tedâbir-i lâzime ittihaz kılındığına.”

⁷¹³ BOA, MV. 85/2, H.23 Zîl-hicce 1312 (17 Haziran 1895) tarihinde Meclis-i Vükelâ’da alınan kararda: “...Urfa dâhilinde sâkin İbn-i Muhammed ve Seyâle ve İbni Zad ma’a Acale nâm aşâirlerinde vukû’ bulan münâza’a esnâsında yirmi bir şahsın mecrûh olmasına mebnî ...”

⁷¹⁴ BOA, BEO. 663/49724, H.10 Safer 1313 (2 Ağustos 1895) tarihinde Bab-ı Âli’den Adliye Nezaretine gönderilen yazıda: “...Urfa dâhilinde sâkin İbn-i Muhammed ve Seyâle ve İbn-i Zad ma’a Acala aşiretleri beynesinde vukû’ bulan münâza’adan dolayı tevkîf olunanlar...”

⁷¹⁵ BOA, MVL. 760/58, H.21 Rebî’ül-âhir 1278 (26 Ekim 1861)

ve Benî Esed kabileleridir.⁷¹⁶ Ziya Gökalp, bu aşirete mensup kabile sayısının altı olduğunu ve bunların adlarının Akim, Benî Amir, Benî Ömer, Benî Zeyd, Buğusi ve Düveycat olduğunu belirtmektedir.⁷¹⁷

Benî Yusuf ve Cümeyle aşiretleri devlete ödemeleri gereken vergileri ödemek istemeyip çeşitli gasp ve yağma hareketleri gerçekleştirmişlerdir. Bu iki aşiret devlet tarafından itaate davet edilmişse de bu çağrıya olumsuz karşılık verip Aneze urbânına dâhil olmuştur. Benî Yusuf ve Cümeyle şeyhlerinden Keyad, Keraf, İsa el Ömer ve Selami adlı dört kişi beraberlerine bir miktar eşkiyayı alarak Türkmân Colabı'na saldırmıştır. Bu durumu haber alan yetkililer bölgeye askeri birlikler sevk edip bu şahıslardan Selami hariç diğer üçünü yakalamıştır. Selami adlı aşiret reisi de Türkmen Mustafa adında birinin aracılığıyla kaçmayı başarmıştır. Üzerlerine gönderilen kuvvetler tarafından bozguna uğratan Benî Yusuf ve Cümeyleliler çöl tarafına çekilmiştir.⁷¹⁸

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Benî Yusuf Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 120 hane Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen bu haneler hayvancılıkla uğraşmıştır. Bu hanelerden bazıları yerleşik hayata alışamadığı için iskân bölgesini terk ederek Şemmer Aşireti'ne katılmıştır.⁷¹⁹ Benî Yusuf Aşireti, Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁷²⁰

⁷¹⁶ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.96.

⁷¹⁷ Gökalp, *a.g.e.*, s.57.

⁷¹⁸ BOA, İ. DH. 157/8175 s.2, H.11 Şevvâl 1263 (22 Eylül 1847) tarihinde Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda: “...Cümeyle ve Benî Yusuf oymaklarının meşâyihî olan ve bi'l-fi'il silsile-i bağı ve müfşedetlerini tahrîk eden... Keyâd ve Kerâf ve İsa el Ömer ve Selami nâm dört şahıs bir takım kendilere mümâsil eşkiyâ ile beraber Türkmen Culabına geldikleri haber alınmış Urfa Meclisi'nden verilen karar ve mazbata vechiyle lüzûmu mikdar başıbozuk askeri bi'l-i'zâm bastırılarak...”

⁷¹⁹ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁷²⁰ Akalın, Kürçüoğlu, *a.g.e.*, s.138; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Benî Yusuf Aşireti'nin reisinin Mustafa Halaf adında bir şeyh olduğu bilinmektedir. Mustafa Halaf, Fransızların Urfa'yı işgaline tepki göstererek aşiret güçleriyle birlikte Fransızlara karşı mücâdele de yer almıştır. Mustafa Halaf, 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı kanunu ile “Kılıç” soyadını almıştır.

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Cümeyle Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 400 hane Harran nahiyesine yerleşmiştir. Zikredilen yere yerleşen haneler burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁷²⁵ Bu hanelerin büyük bir kısmı kış aylarında hayvanlarıyla birlikte çöle doğru gitmişlerdir. Bir kısmı da Şemmer ve Tayy aşiretlerine katılmışlardır. Cümeyle Cemaati'ne mensup 60 hane Şeyh Ahmed adındaki aşiret reisiyle birlikte 1 Eylül 1894 tarihinde Siverek'teki Karakeçili nahiyesine iskân edilmiştir.⁷²⁶

Cümeyle kabilesi de diğer birçok aşiret gibi gasp ve yağma hareketleri gerçekleştirmiştir. Örneğin, Cümeyle Aşireti ile Hamidiye 52. Alayını oluşturan Seyâle Aşireti arasında bu yağma hareketlerinden dolayı 1894 yılında çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmadan sorumlu tutulan Seyâle Aşireti'ne mensup bazı şahıslar Urfa Mutasarrıflığınca mahkûm edilmek istenmiştir.⁷²⁷ Cümeyle ile Seyâle aşiretleri arasındaki çatışmalar bununla da sınırlı kalmayıp sonraki yıllarda da devam etmiştir. Örneğin 1895 yılında Cümeyle Aşireti, Harran çevresindeyken Seyâle Aşireti'nin ani taarruzuna uğramıştır. Bu saldırı karşısında süratle toparlanan Cümeyle Aşireti, Seyâle Aşiretiyle zorlu bir mücadeleye girmiş ve Seyâlelileri geri püskürtmüştür.⁷²⁸

⁷²⁵ BOA, YEE 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁷²⁶ BOA, BEO. 579/43391, H.29 Şaban 1312 (25 Şubat 1895) tarihinde Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...Urfa civârında bulunan altmış hânedan mürekkeb Cümeyle Cemaati'nin Siverek kazası dâhilinde Karakeçi nahiyesinde taht-ı tasarrufunda bulunan arazide iskânları tarafından vukû' bulan teşvikât...”

⁷²⁷ BOA, DH. MKT. 404/7, H.23 Muharrem 1313 (16 Temmuz 1895) tarihinde Serasker imzasıyla Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda: “...Cümeyle Kabilesi ile Hamidiye Elli İkinci Alayı teşkil eden Seyâle Aşireti beyninde evvelce vukû' bulan mukâteleden dolayı Urfa mutasarrıflığınca hilâf-ı kânûn-ı mezkûre Seyâle Aşireti'ne mensûb olan ba'zı eşhâsın mahkûm edilmek istenildiği...”

⁷²⁸ BOA, Y. MTV. 121/69, H.08 Zîl-hicce 1312 (2 Haziran 1895) tarihinde Serasker imzasıyla gönderilen ve Harran'da Cümeyle ile Seyale aşiretleri arasındaki çatışmayı konu alan belgede: “...Harran'da Cümeyle Aşireti tarafından Hamidiye Elli İkinci Alayını teşkil eden Seyâle Aşireti üzerine hücum olunarak beynlerinde mukâtele vukû' bulunduğu... Cümeyle Aşireti'nden on bir mecrûh ile bir de maktûl ve Seyâle Aşireti'nden bir maktûl ile bir mecrûh vukû' bulunduğundan ve iş bu müsâdemeye sebebiyet veren Kâ'im-makâm Hamdi Beg ile Seyâle Aşireti reisi Kâ'im-makâm Ömer Beg'in tevkîflerine lüzûm görüleb...”

Cümeyle Aşireti'nin uygunsuz yağma ve gasp hareketleri devlet erkânı tarafından ilgili birimlere yazılan tezkirelerle bildirilmiştir. Bu tezkireler doğrultusunda alınan askeri ve idari tedbirler Cümeyle reisleri tarafından çoğu zaman dikkate alınmamıştır. Örneğin 52. Alay içindeki uygunsuz davranışlarından vazgeçmesi için Cümeyle şeyhine gönderilen Urfa Tabur Ağası Hasan Bey, Cümeyle şeyhine geliş sebebini ibrâz ettiği sırada Cümeyle şeyhi Hezi ve oğlu Hemade okunan fermâmı alaycı bir tavırla dinlemiş ve bu durum tabur ağası Hasan Bey tarafından Urfa mutasarrıfına bildirilmiştir.⁷²⁹ Bu aşiret Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁷³⁰

5.3.14.5. Meşhûr Aşireti

Arap taifesinden olan Meşhûr Aşireti, Urfa sancağının Harran ve Akçakale kazaları civarında bulunmaktaydı. Bu aşiret, Deyr-i Zor sancağındaki Bakara Aşireti'nden kopmuştur. XIX. yüzyılın sonuna kadar Benî Kays Aşireti'ne tâbidirler.⁷³¹ Ziya Gökalp bu aşirete mensup kabile sayısını altı olarak vermektedir. Bunlar Atmân, Betakhe, Ebu Süleymân, Keysum, Muhammed el-Meşhûr ve Siyal kabileleridir.⁷³²

⁷²⁹ BOA, DH. MKT. 414/54, H. 06 Ağustos 1311 (18 Ağustos 1895) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...6 Ağustos 1311 Urfa sancağı dâhilinde Kaysi Aşireti reisi ve elli ikinci Hamidiye Süvâri Alayı Binbaşısı Abdullah Beg tarafından irsâl kılınan arzuhâlde Cümeyle Aşireti'ne mezkûr alay hakkında vukû' getirdiği mu'âmele-i gayri lâyıkaya men'i için gönderilmiş olan Urfa tabur ağası Hasan Beg'in Cümeyle Aşireti şeyhine iltizâm ile beraber ol esnada ibrâz ettiği... şikâyeti kendisiyle hem efkar olan mutasarrıf-ı livâ tarafından hükümsüz bırakıldığından bâhisle muktezâtın icrâsı istid'â olunmuş...”

⁷³⁰ Akalın, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.138; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Harran'daki Cümeyle Aşireti'nin reisi İsel Hammadi adındaki şeyhtir. Bu şeyh de Fransızların Urfa'yı işgaline karşı çıkmış ve Cümeyle Aşireti'ne mensup güçlerle birlikte Fransızlara karşı mücâdele de yer almıştır. TBMM, 28 Mart 1927 tarihinde aldığı bir kararla İsel Hammadi'ye Milli Mücâdelede gösterdiği yararlılıktan dolayı “Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası” vermiştir. İsel Hammadi, 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı kanunu ile “Özyavuz” soyadını almıştır.

⁷³¹ Bozkurt, a.g.e., 2009, s.152.

⁷³² Gökalp, a.g.e., 2011, s.57.

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Meşhûr Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 70 hane Türkmân Colabı'na yerleşmiştir. Türkmân Colabı'na yerleşen Meşhûr haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁷³³ 1909 yılına ait arşiv belgesinde Halep eyaletinde Meşhûr Aşireti'ne mensup 14 hanenin olduğu ve bu hanelerde 41 nüfusun yaşadığı belirtilmektedir.⁷³⁴

5.3.14.6. Şeyh Abdullah el Osman Cemaati

Şeyh Abdullah el Osman Cemaati, Benî Kays Aşireti'ne tâbi bir cemaattir. 6 Mayıs 1861 tarihli arşiv belgesine göre Harran nahiyesinde bu cemaate mensup 300 hane bulunmaktadır. Şeyh Abdullah el Osman Cemaati, iki yıllık vergisini Urfa Hazine Sandığı'na ödemesine rağmen Urfa Mutasarrıfı Takiyüddin, bu cemaatten 1860 yılı için tekrar vergi talep etmiştir. Şeyh Abdullah el Osman Cemaati bu vergiyi ödemeyi kabul etmeyerek Harran'ın çöl tarafına çekilmiştir. Bu durum üzerine Urfa Mutasarrıfı Takiyüddin, Şemmer Şeyhi Abdülkerim'i bu cemaat üzerine göndermiştir. Şemmer şeyhi bu cemaatin yüz bin kadar küçükbaş hayvanını, üç bin kadar devesini ve bin civarında merkeb ve ineğini yağmalamıştır.⁷³⁵

⁷³³ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁷³⁴ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebi'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

⁷³⁵ BOA, A.} MKT. UM... 470/18, H.25 Şevvâl 1277 (6 Mayıs 1861) tarihli olup, Urfa eski Mutasarrıfı Takiyeddin Paşa ile Beni Kays Aşireti'ne mensup Şeyh Abdullah arasındaki anlaşmazlığı konu alan belgede: “...Yetmiş beş ve altı senelerinin Urfa sancağı aded-i ağnâm rüsûmu mültezimi Hacı Sakıb Efendizâde Halil Efendi çâkerileri kadîmen Urfa aşâiri merbûtâtından Benî Kays Aşireti Şeyhi Abdullah el Osman Cema'ati'nden seneteyn-i mezkûreteyn rüsûmunu tamamen ahz eylemiş olduğu halde mükerrer olarak bir kat daha resm taleb eylemiş olduğundan Şeyh merkûmun cevab vermesi üzerine mültezim-i mûmâ-ileyh mutasarrıf-ı sâbık Sa'âdetlü Takiyüddin Paşa hazretlerine ifâde ve ihbâr ve şeyh-i merkûm dahi kendi aşiretinden mâ'adâ üç yüz hânedan mütecâviz müteferrik Aşireti... Harran'ın çöl tarafında bulunmuş iken... Şemmer Şeyhi Abdülkerim tarafına tahrîrât irsâli ile merkûm Abdullah'ın gâret eylemesine emr ve iş'âr etmiş olmağla merkûm Abdülkerim... Abdullah'ın üzerine hücum ederek... yüz bin kadar ağnâm ve üç bin mikdarı deve ve bin kadar merkeb ve inek ve sâ'ireyi nehb ve gâret etmiş...”

5.3.14.7. Tammah Aşireti

Arap Aşireti olan Tammah Aşireti, Urfa sancağının Harran kazası civarında konargöçer olarak yaşamaktaydı.⁷³⁶ Bu aşiret uzun bir dönem Benî Kays Aşireti'ne tâbi olan Benî Muhammed Aşireti'nin bir kabilesiyken sonradan başlı başına bir aşirete dönüşmüştür.⁷³⁷

1691-1696 yılları arasında Şavi Aşireti'ne tâbi kabilerden 957 nefer Urfa, Harran ve Rakka civarına yerleştirilmiştir. Bu iskân sırasında Tammah Aşireti'ne mensup 30 nefer de Harran çevresine yerleştirilmiştir.⁷³⁸

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Tammah Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 100 hane Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen bu haneler burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁷³⁹

5.3.14.8. Seyâle Aşireti

Arap taifesinden olan Seyâle Aşireti, Benî Kays Aşireti'ne tâbi olup Musul, Urfa ve Halep arasındaki bölgede konargöçer olarak yaşamaktaydı. Bu aşirete mensup bir miktar hane Urfa sancağının Harran kazası, Sülüklü nahiyesi ve Viranşehir sınırları içinde meskûndü.⁷⁴⁰ 1927 tarihli Urfa Sâlnâmesinde Seyâle Aşireti, Benî Kays Aşireti'ne tâbi bir aşiret olarak gösterilmekte ve on kabilesinin olduğu belirtilmektedir. Bunlar Benzeyn, Ceyhim, Cümeyle, Ebu Has, Elbucindi, Hubu, Maacele, Nevaceh, Nevafale ve Taan kabileleridir.⁷⁴¹ Ziya Gökalp bu aşirete mensup kabile sayısını yedi olarak belirtip adlarının Avamır, Celâlet, Cihem, Ciridat, Heyt, Mu'acele ve Nevakhce olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴² Seyâle Aşireti, İbn-i Zad Ma'a Acla⁷⁴³ ve Cümeyle

⁷³⁶ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁷³⁷ Gökalp, *a.g.e.*, s.57.

⁷³⁸ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.100.

⁷³⁹ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁷⁴⁰ Gökalp, *a.g.e.*, s.57.

⁷⁴¹ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.96.

⁷⁴² Gökalp, *a.g.e.*, s.57.

⁷⁴³ BOA, MV. 85/2, H.23 Zî'l-hicce 1312 (17 Haziran 1895)

aşiretleriyle birçok kez eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı karşı karşıya gelmiştir.⁷⁴⁴

5.3.15. Benî Naif Aşireti

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetine iskân edilen aşiretler arasında Arap taifesine mensup Benî Naif Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 40 hane Urfa sancağının Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen Benî Naif haneleri burada zirai faaliyetlerle uğraşmıştır.⁷⁴⁵

5.3.16. Benî Ser Aşireti

Arap taifesine mensup olan Benî Ser Aşireti, Urfa sancağının Harran nahiyesine bağlı Keserdede köyüne yerleşmiştir.⁷⁴⁶ Bu köyün adı 1867 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde de aynı isimle geçmektedir.⁷⁴⁷ Keserdede köyünde Beydili Aşireti'ne mensup haneler de yaşamaktaydı.⁷⁴⁸

5.3.17. Biheymî Aşireti

1891-1892 yıllarına ait 222 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu aşirete ilişkin bilgilere rastlanmaktadır. Sicildeki 201 numaralı davada “Çekçek karyeli İsa el-Biheymi” ve “Biheymî Aşireti'nden İsa bin Mehmed” şeklinde ifadeler yer aldığından Biheymî Aşireti'ne mensup hanelerin Harran nahiyesine bağlı Çekçek köyünde yaşadığı düşünülmektedir.⁷⁴⁹

⁷⁴⁴ BOA, DH. MKT. 404/7, H.23 Muharrem 1313 (16 Temmuz 1895)

⁷⁴⁵ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁷⁴⁶ Korkmaz, a.g.t., s.82.

⁷⁴⁷ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.143-144.

⁷⁴⁸ İsmet İlhan, 19 Temmuz 2017, (Görüşme); Görüştüğümüz İsmet İlhan, Beydili Aşireti'ne mensup olup Keserdede köyünün muhtarıdır.

⁷⁴⁹ Zafer Benzer, 222 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin (Birinci Kısım) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1308 (1309/M. 1891 (1892), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trabzon, 2015, s.191.

5.3.18. Cera Cemaati?

1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Cera Cemaati'nden de haneler iskân edilmiştir. Cera Cemaati'ne mensup bu hanelerin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 40 kuruştur.⁷⁵⁰

5.3.19. Cünha Aşireti

1842 tarihli bir arşiv belgesinde Urfa sancağında yaşayan yirmi iki aşiretin adı geçmektedir. Bu aşiretler içerisinde Cünha Aşireti'nin de adı bulunmaktadır. Belgede Cünha Aşireti'nin hazineye ödediği bir yıllık miri vergi miktarının 7.500 kuruş olduğu belirtilmektedir.⁷⁵¹ Arşiv belgesinde bu aşiretin hangi kaza sınırları içinde yaşadığı belirtilmemiştir. Cünha kelimesi Arapça “*Küçük Kabâhat, Küçük Suç*” anlamlarına gelmektedir.⁷⁵² Aşiretin adından Arap taifesine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Urfa sancağında Arap aşiretler daha çok Harran ve Suruç kazalarında yaşamaktaydı. Bu aşiretin de bu kazalar civarında bulunması muhtemeldir.

5.3.20. Ebu ‘Asâf Aşireti

Arap taifesinden olan Ebu ‘Asâf Aşireti, Urfa sancağında Harran ve Akçakale çevresine yerleşmiştir.⁷⁵³ 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Ebu ‘Asaf Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 100 hane Türkmân Colabı'na ve 50 hane de Rakka çevresine yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Ebu ‘Asâf haneleri buralarda tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁷⁵⁴

1893 yılında Ebu ‘Asâf ve Benî Muhammed aşiretleri arasında yaşanan adam öldürme meselesinden dolayı her iki aşiret intikam peşine düşmüştür. İki aşiret arasında meydana gelen bu adam öldürme olayının araştırılması ve aşiretlerin ıslahı ile vergilerini düzenli bir şekilde ödemesi

⁷⁵⁰ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁷⁵¹ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁷⁵² Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, C.1, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s.135.

⁷⁵³ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁷⁵⁴ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

için Harran'a Jandarma Alaybeyi, Binbaşı Hasan ve Hacı Ali Beyler gönderilmiştir.⁷⁵⁵

5.3.21. Ebû Hamdan Aşireti

Arap taifesine mensup Ebû Hamdan Aşireti, Şemmer Aşireti'nden sonra Irak ve Suriye çevresindeki en büyük aşirettir. Bu aşirete mensup Ebu Hamdân, Ebu Muis, Ebu Şeyh, Ebu Mesna, Ebeydat ve Ebu Sâlih adında altı cemaat vardır. Ebu Hamdân Aşireti'ne mensup bir miktar hane Urfa sancağına bağlı Harran kazasına yerleşmiştir.⁷⁵⁶

221 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'ne göre bu aşirete mensup kişilerin 1886 yılında Urfa sancağında oturan koyun tüccarı Katolik Süryanî Azoz v. Seman'ın koyunlarının bakımını ve besiciliğini yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu kişinin koyunlarının bakımıyla Ebu Hamdân Aşireti ile birlikte Benî Hatın, Benî Zeyd, Ebu 'Asâf ve Şığân aşiretlerinin de ilgilendiği görülmektedir.⁷⁵⁷

5.3.22. Ebu Hâmis Aşireti

Ebu Hâmis Aşireti, Urfa sancağındaki Harran nahiyesi⁷⁵⁸ ile Aynel Arus denilen mevkide konargöçer olarak yaşıyordu.⁷⁵⁹ 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Ebu Hamis Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 20 hane Meşhûr Aşireti'ne tâbi olarak Türkmân Colabı'na yerleşmiştir. Bu haneler Harran Ovası'na gelip gitmişlerdir. Türkmân Colabı'na yerleşen Ebu Hâmis haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁷⁶⁰

Ebu Hâmis Aşireti göçebe bir aşirettir. Göçebe aşiretler karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı askeri güçlerini daima diri

⁷⁵⁵ BOA, BEO. 216/16169, R.26 Mayıs 1309 (7 Haziran 1893)

⁷⁵⁶ Gökalp, *a.g.e.*, s.83.

⁷⁵⁷ Taş, *a.g.t.*, s.383-384. (BOA, UŞS. 221/250-829)

⁷⁵⁸ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁷⁵⁹ BOA, BEO. 1197/89745, R.21 Ağustos 1314 (2 Eylül 1898) tarihli olup Dâhiliye Nezareti ve Seraskerlik makamına gönderilen yazıda: "...Urfa civarında Hâmis Aşireti... Urfa'ya dokuz saat mesâfede olan Aynel Arus noktasına i'zâmları Haleb ve Adana fevka 'l-âde kumandanlığı ve vekâleti Haleb vilayetinde bi'l-müzâkere kararlaştırıldığından bâhisle..."

⁷⁶⁰ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

tutmuşlardır. Bu güç bazen aşiret mensupları tarafından gasp ve yağma gibi kanunsuz faaliyetler için de kullanılmıştır. Örneğin 13 Mayıs 1893 tarihli arşiv belgesine göre Ebu Hâmis ve Bakara aşiretleri Geys Aşireti'ne mensup köylere saldırmış ve bu köylerden birçok mal gasbetmişlerdir.⁷⁶¹

1896 yılında Ebu Hâmis Aşireti'ne mensup eşkıyalar, Viranşehir çevresinde Milli Aşireti'ne ait birçok mal ve hayvan gasbetmiştir.⁷⁶² Milli Aşireti de, Ebu Hâmis Aşireti'nden intikam almak için hazırlık yapmaya başlayınca yetkililer duruma müdahale edip iki aşiret arasındaki sorunun Rakka'daki mahkemede çözülmesini teklif etmişlerdir. Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa mahkemenin Rakka'da yapılmasına karşı çıkmış ve bu itiraz üzerine dava Urfa sancağında görülmüştür. Görülen davada Ebu Hâmis Aşireti'nin, Milli Aşireti'nden almış olduğu mal ve hayvanları geri iade etmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁶³

Ebu Hâmis Aşireti ve Hamidiye Alayı efradına mensup eşkıyaların saldırıları sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1898 yılında Urfa civarındaki 25 köyü yağmalamışlardır. Bu saldırıların engellenmesi için Halep ve Adana Kumandanlıklarına bağlı 200 süvâri Urfa sancağına gönderilmiştir.⁷⁶⁴ 1899 yılında Ebu Hâmis, Aneze ve Ebu Leyeb Arap aşiretlerinden beş yüz atlı Kadan Kabilesi'nden Ömeroğlu'nun

⁷⁶¹ BOA, DH. MKT. 37/13, R.01 Mayıs 1309 (13 Mayıs 1893)

⁷⁶² BOA, BEO. 877/65746, R.25 Teşrin-i Sâni 1312 (6 Kasım 1896) tarihinde Sadaret Mektubi Kaleminden Halep vilayetine gönderilen telgrafnâme: “...Ebu Hâmis Aşireti'nin Millî Aşireti'nde gasb ve nehb eyledikleri emvâl ve mevâsî davasının Rakka da fasl ve ru'yeti mefrût-ı adalet olmayacağından Urfa'ya nakli Millî reisi İbrahim Paşa tarafından istid'â olunmağla...”

⁷⁶³ BOA, BEO. 887/66512, R.05 Kânûn-ı evvel 1312 (17 Aralık 1896) tarihinde Sadaret Mektubi Kaleminden Halep vilayetine gönderilen telgrafta: “...taraf-ı yedlerine yekdiğerine âid ne var ise hükûmete teslim etmek ve bir taraf yedinde bulunduğu tahkik edecek eşya redd edilmedikçe kendilerinin eşyasının da hükûmetçe bi't-tevkîf verilmemek üzere ol emirde Ebu Hâmis Aşireti'ndeki eşya ve hayvanâtın hükûmete tesliminde bir beis olmadığından işin bu vechile tesviyesine...”

⁷⁶⁴ BOA, BEO. 1190/89240, H.04 Cemâziye'l-evvel 1316 (20 Eylül 1898) tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetine Serasker Rıza imzasıyla gönderilen yazıda: “...Hâmis Aşireti ve Hamidiye Alayı efrâdı Urfa civarında yirmi beş karyeye yağma ve sekiz on nüfusu katl eyledikleri ve bu bâbda vilayet ve askerî kumandanlığına mürâca'at olunduğu...”

liderliğinde toplanarak Harran kazasındaki Hayşabendi köyüne saldırmışlardır. Ahâlden de iki kişiyi öldürüp köylünün mal ve eşyalarını gasbetmişlerdir. Bu durumu haber alan Hamambendi ahâlisi Hayşalıların yardımına giderek Arap aşiretleriyle çarpışmıştır. Üç-dört saatlik çarpışmadan sonra üç yüz kadar küçükbaş hayvan eşkıyadan kurtarılmıştır. Hamambendi halkının yardıma gelmesi üzerine Arap aşiretleri Hamambendi köyüne saldırma kararı almış ve bu durum devlet yetkililerinin bölgeye asker sevk etmesiyle engellenmiştir.⁷⁶⁵

5.3.23. El Ubeyd Aşireti

Arap taifesine mensup olan El Ubeyd Aşireti'nin asıl yurdu Basra, Kerkük ve Bağdat çevresidir.⁷⁶⁶ El Ubeyd Aşireti'nin kökeni Himyerlere kadar uzanır. Bilinen en büyük ataları Ubeyid Bin Huzaa'dır. Bu aşiret, Arapların El Kahtân Aşireti'nin Zübeyd el Asğar koluna mensuptur. Arap aşiretleri arasında cömertlik ve kahramanlıklarıyla bilinen bu aşiretin Akl, Ali, Hamd, Haribi, Heyazi, Kebişat, Riyaş, Said ve Talha gibi birçok kabilesi bulunmaktadır.⁷⁶⁷

El Ubeyd Aşireti'ne mensup hanelerin bir kısmı sonradan Musul ve Kerkük'ten göç ederek Urfa sancağına gelmiştir. Urfa'da Harran ve Suruç arasındaki sahaya yerleşen Ubeydliler "Ali" kabilesine mensuptur. Bedevî bir yaşam tarzına sahip olan El Ubeyd Aşireti, tarımla uğraşmayıp gasp ve yağma hareketleriyle meşgul olmuştur. 1802-1803 yıllarında El Ubeyd Aşireti ayaklanarak Urfa, Suruç ve Birecik çevresindeki birçok köyü yağmalamıştır.⁷⁶⁸

16 Ekim 1803 tarihinde El Ubeyd Aşireti, Suruç çevresinde yaşayan Berâzi Aşireti'nin mevcut zahiresini gasbetmiştir. El Ubeyd

⁷⁶⁵ BOA, DH. TMIK. M. 73/1/3, R.14 Haziran 1315 (26 Haziran 1899) tarihinde Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen telgrafta: "...Aneze ve Ebu Hâmîs ve Ebu Leyeb aşâirinden beş yüz atının Kadan Kabilesi'nden el Ömeroğlu riyâsetiyle Harran kazası dâhilinde Belih Nehri üzerinde Hayşa Bendi ahâlisine hücum edüb emvâl ve eşyalarını yağma ve ahâlden iki kişiyi katl ve on beş neferi cerh ettikleri ve bunun üzerine Hamam Bendi ahâlisi Hayşalıların imdâdına giderek münâza'a üç dört saat devam ederek magsûbâtadan yalnız üç yüz kadar ağnâm kurtarılabildiği..."

⁷⁶⁶ Türkay, a.g.e., s.52.

⁷⁶⁷ Bozkurt, a.g.e., 2009, s.163.

⁷⁶⁸ BOA, HAT., 93/3802, H.04 Cemâziye'l-evvel 1218 (22 Ağustos 1803)

Aşireti'nin bu saldırıları sırasında Berâzi ve Bizikî aşiretlerinin kethüdâları Birecik müftü ve ulemâsıyla görüşerek tedbir almalarını istemişlerdir.⁷⁶⁹

Gasp ve yağma hareketleri Milli Aşireti'nin bulunduğu Rakka, Urfa, Viranşehir, Siverek ve Mardin taraflarına ulaşıncı bu iki aşiret karşı karşıya gelmiştir. 1803 yılına ait arşiv belgesinde Rakka valisi ve aynı zamanda Milli reisi olan Timur Paşa ile El Ubeyd Aşireti arasında ihtilâfın çıktığı ve bu ihtilâftan dolayı iki aşiretin karşı karşıya geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca Millî reisi Timur Paşa'nın ailesiyle kaçtığı, durumun düzeltilmesi için Birecik Mütesellimi Ahmed Ağa'nın Mîr-i miranlık rütbesiyle Rakka eyaletine gönderildiği belirtilmektedir.⁷⁷⁰

5.3.24. Göncü Cemaati

Göncü Cemaati, Bayat boyundandır. Bu cemaate mensup hanelerin XVI. yüzyılda Karaman Vilayetinin Turgud nahiyesi, Aydın, Konya, Kütahya ve Konya sancağının İnsuyu kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁷⁷¹

Göncü Cemaati'ne mensup bir miktar hane 1737 yılında Rakka ile Urfa arasındaki Belih Nehri civarına yerleştirilmiştir. Bunların 15 Nisan 1737 yılında Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 550 kuruştur.⁷⁷²

5.3.25. Hacılı Cemaati

Türkmân Ekrâdi Yörükânı taifesinden olan Hacılı Cemaati'ne mensup hanelerin Rakka, Aydın, Niğde, Edirne, Maraş, Hamid, Adana,

⁷⁶⁹ BOA, HAT.176/7686, H.29 Cemâziye'l-âhir 1218 (16 Ekim 1803) tarihli olup Birecik mütesellimi Ahmet Ağa'ya mir-i miranlık rütbesi verilerek Rakka'ya tevcih edilmesini konu alan bu hatt-ı hümayûnda: "...El Ubeyd Arabının vezîr-i müşârûn-ileyh-i senâverileri ile adâvet-i kadîmeleri olub... Suruç kazasında Berâzî Aşireti'nin zehâyir-i mevcudesini gârât ve izhâr ve adavet ve şekâvet etmeleri ile... iki tarafınsa vâki' olan kurâ ve re'âyâ külliyyen müteferrik ve harab velat-ı sazbum ve garab olub... Berâzî ve Bizikî aşiretlerinin kethüdâ ve söz adları... Birecik mütesellim olduğundan berü zabt ve rabt iktidâr ve muhâfaza-i fukarâya ihtimâmkâr olduğundan..."

⁷⁷⁰ BOA, HAT., 128/5308, H.05 Şâban 1218 (20 Kasım 1803)

⁷⁷¹ Halaçoğlu, a.g.e., 2009, ss.910-911.

⁷⁷² BOA, D. BŞM. d. 1827, s.5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

Karaman, Sivas, Teke, Saruhan, Karahisar-ı Şarki, Kütahya, Hama, Halep, Humus, Kayseri, Bozok, Paşa sancağı ve Maraş sancağının Zulkadiriye kazası, Akşehir sancağının Kadınhanı kazası, Kayseri sancağının Develi kazası, İç-el sancağının Karataş ve Anamur kazaları, Kastamonu sancağının Sinop kazası, Niğde sancağının Şamardı kazası ve Beyşehir sancağının Bozkır kazası civarında yaşadığı ifade edilmektedir.

773

Hacılı Cemaati'ne mensup haneler 1691 yılından sonra Rakka'ya iskân edilmiştir. Rakka'daki iskân bölgesini terk eden Hacılı haneleri Kızılkoyunlu, Lekvanik, Karnitili ve Akbaş cemaatleriyle birlikte Maraş, Adana ve Karaman taraflarına gitmişlerdir. Gittikleri bu yerlerde ahalinin mallarını yağmalamış ve hayvanlarını çalmışlardır. Bu sebepten dolayı cemaat mensuplarının yakalanarak tekrar Rakka'da uygun bir yere iskân edilmesi istenmiştir.⁷⁷⁴ Bir miktar Hacılı hanesi de Arablı, Şeyhli ve Alibeyli cemaatleri ile birlikte Ankara, Kengırı, Kalecik ve İskilip civarına firar etmiştir. Bu hanelerin 1728 yılında tekrar Rakka'ya iskân edilmesi istenmiştir.⁷⁷⁵

Belih Nehri etrafına iskân edilen Hacılı Cemaati'ne mensup hanelerin bir kısmı iskân bölgesinden ayrılarak Sivas Arapgir, Bozok, Amasya, Divriği, Canik ve Çorum taraflarına göç etmiştir. Göç eden bu Hacılı haneleri 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka vergi memurlarına 150 kuruş vergi ödemiştir.⁷⁷⁶

⁷⁷³ Türkay, a.g.e., ss.337-338.

⁷⁷⁴ BOA, A.(DVNSMHHM. d. 130/595, s.3-4, H.29 Zî'l-ka'de 1133 (21 Eylül 1721) tarihli olup, Bâb-ı Âsafi'den Rakka valisi Vezir Ali Paşa'ya gönderilen defterde: "...Rakka Vâlisi Vezir Ali Paşa'ya: Lekvanik Ekrâdından Kızılkoyunlu, Akbaş, Hacılı, Karnitili ve Lekvanik adlı beş cemaatin iskân edildikleri yerlerden sürekli firar ettikleri, ahâlinin hayvanlarını çaldıkları, mallarını yağmaladıkları sebeplerden dolayı Rakka'da uygun bir mahalle yerleştirilmeleri, suçta karışmış olanlarının cezalandırılması..."

⁷⁷⁵ BOA, A.(DVNSMHHM. d. 135/791, s.2-3, R.4 Ağustos 1140 (15 Ağustos 1728) tarihli olup, Bâb-ı Âsafi'den Rakka valisi ve Kengırı ile Ankara sancaklarının mütesellimlerine gönderilen defterde: "...Rakka vâlisine, Kengırı ve Ankara sancakları mütesellimlerine: İskân yerlerini terk edip Kalecik ve İskilib taraflarına gelen Şeyhli, Hacılı, Arablı ve Ali Beyli cemaatlerinin yakalanıp Rakka'ya gönderilmeleri..."

⁷⁷⁶ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

5.3.26. Hahalı Cemaati

1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Hahalı Cemaati'nden de haneler iskân edilmiştir. Bu Hahalı mensuplarının 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 275 kuruştur.⁷⁷⁷

5.3.27. Hamd El Nasr Aşireti

Asıl adı Hamd el Nasreddin olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde genellikle “*Hamd el Nasr*” şeklinde telaffuz edilmektedir. XIX. yüzyılda Harran'ın güneyinde Hamd el-Nasr Aşireti'nin yaşadığı yerler Urfa'dan kırk saat uzaklıktadır. Bu aşiretin yaşadığı yerlerin merkezden uzak olması vergi tahsilatını zorlaştırmıştır. 1841 yılında Diyarbakır vergi memurlarına 13.271 kuruş⁷⁷⁸, 1842 yılında da Rakka vergi memurlarına 15.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁷⁷⁹

9 Ocak 1845 tarihli olup Urfa sancağında bulunan aşiretlere yapılan indirim miktarını gösteren icmâl defterinde bu aşiretten tahsil edilecek vergiden 500 kuruş indirime gidildiği belirtilmektedir.⁷⁸⁰

5.3.28. Harz Aşireti

Harz Aşireti, XIX. yüzyılda Urfa sancağında Harran, Viranşehir ve Resulayn civarında konargöçer olarak yaşamıştır. 1900 yılında Harz ve Milli aşiretleri birlikte Harran kazasındaki köylere saldırmıştır. Bu iki aşiretin gerçekleştirdiği saldırı ve yağma hareketlerinin önlenmesi için Halep'ten kırk kişilik bir askeri birlik bölgeye gönderilmiştir.⁷⁸¹

⁷⁷⁷ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁷⁷⁸ BOA, ML. VRD. d. 644/1, H.29 Zî'l-hicce 1258 (31 Ocak 1843)

⁷⁷⁹ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁷⁸⁰ BOA, ML. d. 298, s.2, H.29 Zî'l-hicce 1260 (9 Ocak 1845)

⁷⁸¹ BOA, DH. MKT. 2299/3, R.11 Kânûn-ı Sâni 1315 (23 Ocak 1900) tarihinde Dâhiliye Mektubi Kaleminden Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...*Milli'li ve Harz aşâiri tecâvüzâtının men'i zımında bir tedbîr-i acizle olmak üzere muktezâ-yı kuvve-i askerîyenin seri'an sevki...*”

5.3.29. Hayyi Aşireti

1865 yılında Hayyi Aşireti'ne mensup 40 hane daha önce Harran Ovası'nda yaşarken sonradan Türkmân Colabı'na göç etmiştir. Türkmân Colabı'na yerleşen bu haneler tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Bu haneler içinde yerleşik hayata alışamadığı için göçebe yaşama devam eden haneler de mevcuttu.⁷⁸²

5.3.30. Herdi Cemaati

Cihanbegli'ye tabi Herdi Cemaati, XVII ve XVIII. yüzyıllarda Harput eyaletindeki Keban Madeni yakınlarında konargöçer olarak yaşamıştır. Bu cemaat, yaşadığı bölgede yapmış olduğu taşkınlıklardan dolayı Rakka civarına iskân edilmişse de sonradan herhangi bir taşkınlık yapmayacaklarına dair söz verdikleri için iskânları durdurulmuştur. Fakat Hacı Mehmed Ağa adındaki reisleri “*Serdengeçti Ağalığı*” iddiasında bulunarak ayaklanınca bu cemaatin Rakka'ya iskân edilmesi istenmiştir.⁷⁸³

Urfa sancağındaki konargöçer aşiret ve cemaatlerden 1737 yılında belli miktarlarda kışlak vergisi alınmıştır. 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka vergi memurları Herdi Cemaati'nden de 900 kuruş kışlak vergisi tahsil etmiştir.⁷⁸⁴

1781-1782 yıllarında Urfa'daki Cihânbegli, Barcikânlı, Herdi, Şâhablu, Ziveli, Öküzlü gibi cemaatlere mensup bir miktar hane mukâtaa vergilerini ödememek için iskân bölgelerini terk ederek Sivas, Erzurum ve Kars civarına göç etmiştir. Bu cemaatler gittikleri bölgelerde tespit edilerek tekrar Rakka'ya gönderilmiştir.⁷⁸⁵

⁷⁸² BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁷⁸³ Çelikdemir, *a.g.t.* ss.149-150.

⁷⁸⁴ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.18, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁷⁸⁵ BOA, C. ML. 114/5089, H.16 Şâban 1196 (27 Temmuz 1782) tarihli olup, Rakka vilayetinde sakin iken Erzurum, Kars, Çıldır ve Sivas taraflarına dağılmış olan Badıllı, Cihanbeyli, Tacirli cemaatlerinin vergilerini konu alan belgede: “...Rakka sükkânından olub bu def'a Rakka eyâleti mukâ'atasından ifrâz doksan beş senesinden itibâr ile senevî üç yüz kuruş mâlin Erzurum Gümrüğü eminlerine vermek şartıyla Cihânbegli Aşireti ve tevâbi' mukâ'atası mülhâkâtından Barcikânlı ve Herdi ve Şahablu ve Ziveli ve Öküzlü ve Bide-i Badillü ve Besyanlu ve Muhavveratlu ve Atmalı mukâtaasına ber-vech-i iştirâk berât-ı âlişân ile

5.3.31. İbn-i Zad Ma'a 'Acla Aşireti

İbn-i Zad Ma'a 'Acla Aşireti, Urfa sancağına bağlı Harran nahiyesi sınırları içinde konargöçer yaşayan bir aşireti.⁷⁸⁶ Ziya Gökalp, bu aşireti Seyâle Aşireti'ni oluşturan kabileler arasında göstermiştir.⁷⁸⁷

1895 yılında İbn-i Zad Ma'a 'Acla Aşireti ile Seyâle ve Benî Muhammed aşiretleri arasındaki düşmanlık çatışmaya dönüşmüştür.⁷⁸⁸ Bu aşiretler arasında çatışmanın çıkmasına sebep olan 5 kişi yakalanarak cezalandırılmıştır.⁷⁸⁹

5.3.32. İrişvanlı Cemaati

İrişvan Aşireti'ne mensup olan İrişvanlı Cemaati, 1691 yılında Rakka eyaletine iskân edilen cemaatler arasındadır. Bu cemaat, Urfa sancağındaki Harran nahiyesine iskân edilmiştir.⁷⁹⁰ İrişvanlı haneleri, 1691 yılında Urfa sancağına Abdal Kethüdâ reisliğinde Harran kalesinin Urfa Kapısı'ndan Arslantaş'a kadar olan bölgeye 29 hane, Tel Nasır ve Şâh Velî Torucu köylerine 31 hane, Eski Harran köyüne 26 hane, Kesne Tepesi köyüne 18 hane, Menaği ve Ağıl köylerine 13 hane olarak yerleştirilmiştir. Yerleştirilen bu hanelerin toplamı 117'dir.⁷⁹¹

5.3.33. Kılıçbegli Cemaati

Kılıçbegli Cemaati, Rakka ve Urfa arasındaki bölgeye iskân edilmiş cemaatlere dendir. Bu cemaatin 1735 yılında Rakka hazinesine ödediği vergi miktarı Melik Avşarı Cemaati ile birlikte 300 kuruştur.⁷⁹² Kılıçbegli Cemaati'ne mensup bu hanelerin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka vergi memurlarına ödediği vergi miktarı 1.760 kuruştur.⁷⁹³

mutasarrıf hazret-i sadr-ı a'zam hâzinesinde baş yamağ olan Hüseyin ile el-hâc Ebubekir nâm kimesnelerden mûmâ-ileyh Hüseyin Ağa kulları mübâşeretile Erzurum ve Kars ve Çıldır ve Sivas ve Maden havâlılerinde geşt ü güzâr eden... "

⁷⁸⁶ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁷⁸⁷ Gökalp, *a.g.e.*, s.57.

⁷⁸⁸ BOA, MV. 85/2, H.23 Zî'l-hicce 1312 (17 Haziran 1895)

⁷⁸⁹ BOA, BEO. 663/49724, H.10 Safer 1313 (2 Ağustos 1895)

⁷⁹⁰ Şanda, *a.g.e.*, s.24.

⁷⁹¹ Çelikdemir, *a.g.t.*, s.152.

⁷⁹² Öğüt, *a.g.t.*, s.156.

⁷⁹³ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

5.3.34. Kıyas Cemaati

1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Kıyas Cemaati'nden de haneler yerleştirilmiştir. Kıyas Cemaati'ne mensup bu hanelerin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 330 kuruştur.⁷⁹⁴

5.3.35. Koyunlu Aşireti

Koyunlu Aşireti'ne mensup bir miktar hane Bursa⁷⁹⁵ ve Niğde⁷⁹⁶ sancaklarına yerleşmiştir. Bu aşiret, Cihanbegli Aşireti ile birlikte yapmış oldukları taşkınlıklardan dolayı terbiye edilme amacıyla 1710 yılında Malatya ve Arapgir civarlarından alınarak Rakka eyaletine bağlı Urfa sancağındaki Harran nahiyesine iskân edilmiştir.⁷⁹⁷

İskân bölgesine alışamayan Koyunlu Aşireti mensupları 1840 yılında Rakka Beylerbeyi Süleymân Paşa'dan izin alarak Diyarbakır ve Arapgir taraflarına göç etmişlerdir. Bu durum merkezi hükümet tarafından haber alınınca Rakka mütesellimine bir hüküm gönderilmiş ve aşiretlerin başka yerlere göç etmesine müsaade edilmemesi istenmiştir.⁷⁹⁸

5.3.36. Köçekli Cemaati

Köçekli Cemaati'ne mensup hanelerin Aydın, Vize, Karahisar-ı Şarki, Kars-ı Maraş, Kütahya sancağının Eğrigöz kazası, İçel sancağının

⁷⁹⁴ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁷⁹⁵ BOA, MVL. 392/132, H.03 Muharrem 1279 (1 Temmuz 1862) tarihli belgede: "...Eskiden Koyunlu Aşireti'nden olup Bursa'da iskân eden Ali Mustafa ve refiklerinin bakaya vergi adıyla talep edilen para hususu..."

⁷⁹⁶ BOA, MVL. 664/4, H.05 Safer 1280 (22 Temmuz 1863) tarihinde Ankara valisinin Meclis-i Vâlâ'ya gönderdiği yazıda: "...Niğde Kâ'im-makâmılgî'na merbût aşâir-i meskûneden Koyunlu Aşireti'nden Ahmed Efendi çobanı önünde bulunan sürüsünden üç re's koç ve iki re's keçisi gasb eden Karakürdoğlu Mustafa ve refiki Türkmen İsmail nâm şahıslara dâir..."

⁷⁹⁷ Halaçoğlu, a.g.e., 1991, s. 113.

⁷⁹⁸ BOA, C. DH. 20/984, s.1, H.29 Zî'l-hicce 1255 (4 Mart 1840) tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Rakka mütesellimine gönderilen hükümdede: "...Rakka'ya nakil ve iskân edilip başka taraflara gitmeleri men' edilmiş Koyunoğullarından bazılarının hile ve desîse ile Rakka beylerbeyisi Süleymân Paşa'dan izin tezkeresi alarak Diyarbakır ve Arapgir taraflarına gittikleri..."

Silifke kazası, Gelibolu sancağı ve Silistre sancağının Prevadi kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁷⁹⁹

Köçekli Cemaati'ne mensup bir miktar hane Sivas, Kayseri, Keskin, Kırşehir, Bozok, Kalecik ve Alacahân taraflarında gerçekleştirdikleri taşkınlıklardan dolayı Bozkoyunlu Aşireti'ne tâbi Doganlı ve Balabanlı cemaatleri; Allahverdi Aşireti'ne tâbi Silsüpür Ceridi Cemaati; İnceveledoğlu Aşireti'ne tâbi Bab-ı Altun ve Şerefli cemaatleriyle birlikte 1730 yılında Rakka ve Urfa civarına iskân edilmiştir.⁸⁰⁰ Yine 1732 yılında Adana civarındaki Silsüpür Ceridi, Recepli Avşarı ve Köçekli cemaatlerinin Rakka'ya iskân edilmesi istenmiştir.⁸⁰¹ Belih Nehri etrafına iskân edilen Köçekli Cemaati'ne mensup hanelerin bir kısmı iskân bölgesini terk ederek Rum eyaletine göç etmiştir. Göç eden bu Köçekli haneleri 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka vergi memurlarına 450 kuruş vergi ödemiştir.⁸⁰²

5.3.37. Mamalı Aşireti

XVIII. yüzyılda Mamalı Aşireti ve ona bağlı oymaklar Bozok sancağında konargöçer bir hayat sürmekteydi. Bir kısmı sonradan yerleşik hayata geçmiş ve tarımla uğraşmıştır. Tarımla uğraşan Mamalılar muhtelif bahaneler öne sürerek vergilerini ödemek istememişlerdir. Bunlardan Şarıklı Oymağı'na mensup bir miktar hane kendilerinin

⁷⁹⁹ Türkay, *a.g.e.*, s.462.

⁸⁰⁰ BOA, A. {DVNSMHD. d., 136/120, H.20 Receb 1142 (8 Şubat 1730) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den Karaman valisine ve Karaman eyaletinden Rakka'ya varıncaya kadar tüm vezirlere gönderilen defterde: “...Alacahan, Kalecik, Bozok, Kırşehir, Keskin, Kayseri taraflarında bulunan aşiretlere mensup cemaatlerden... Bozkoyunlu'ya tâbi Balabanlı ve Doganlı, Allahverdi'ye tâbi Silsüpür Ceridi, İnceveledoğlu'na tâbi Köçekli ve Babünnun ve Şerefli cemaatlerinin buldukları yerlerdeki ahâliye verdikleri zarardan dolayı Rakka'ya iskânları...”

⁸⁰¹ BOA, AE. SMHD. I. 24/1401, H.10 Şevval 1144 (6 Nisan 1732) tarihli olup, bazı cemaatlerin Rakka'ya iskân olunmalarına dair bilgi içeren belgede: “...Adana'da Recebli Afşarı ve Silsüpür Ceridi ve Köçekli Cemaati halkının Rakka'ya nakil ve iskân olunmaları...”

⁸⁰² BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

“*Seyyid*” soyundan geldiğini öne sürerek vergiden muaf olmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Kızıllı ve Kızık oymaklarındaki bir miktar hane de askeri görev üstlendiklerini ifade ederek vergi ödemekten imtina etmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı 1693 yılında Urfa ve Rakka arasındaki Belih Nehri kenarına iskân edilmişlerdir.⁸⁰³

Mamalı Aşireti’ne mensup bir miktar hane de yapmış oldukları taşkınlıklardan dolayı terbiye edilme amacıyla 1701 yılında Tokat civarından alınarak Harran nahiyesine iskân edilmiştir.⁸⁰⁴ Karaman, Sivas, Kayseri ve Kırşehir civarına firar eden Mamalı haneleri buralarda tekrar taşkınlık yapmaya başlayınca 1730 yılında bir kez daha Rakka’ya sürgün edilmişlerdir.⁸⁰⁵ Bu Mamalı hanelerinin bir kısmı 1733 yılında iskân bölgesini terk ederek Halep taraflarına firar etmiştir.⁸⁰⁶ Kalabalık bir kısmı da eski yurtları olan Bozok sancağındaki Yozgat, Kızılkoca, Sorgun, Akdağ ve Boğazlıyan gibi yerlere geri dönmüştür.⁸⁰⁷ Sonraki yıllarda Bozok sancağında “*Mamalı*” adlı bir kaza oluşturulmuş olup kazanın adı 31 Aralık 1863 tarihli arşiv belgesinden de tespit edilebilmektedir.⁸⁰⁸

⁸⁰³ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, s.81.

⁸⁰⁴ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1991, s.25.

⁸⁰⁵ BOA, A. {DVNSMHM.d., 136/120, H.20 Receb 1142 (8 Şubat 1730) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî’den Karaman valisine ve Karaman eyaletinden Rakka’ya varıncaya kadar tüm vezirlere gönderilen defterde: “...*Karaman vâlisine ve Karaman eyâletinden Rakka’ya varınca vâki’ olan vezîrlere, Sivas beylerbeyisine... Mamalu, Pehlivânlu ve sâ’ir aşiretlerin boybeylerine buldukları yerlerdeki ahâlîye verdikleri zarardan dolayı Rakka’ya iskânları kararlaştırıldığından...*”

⁸⁰⁶ Öğüt, *a.g.t.*, s.449.

⁸⁰⁷ BOA, NFS. d. 2130, H.29 Zîl-hicce 1264 (26 Kasım 1848) tarihli nüfus defterinde: “...*Ankara vilayeti, Bozok sancağı, Yozgat, Kızılkoca, Sorgun, Akdağ, Boğazlıyan, Haremeyn Aşireti, Karahisar-ı Behramşah, Selmanlı (Mamalı Aşireti), Süleymanlı kazası defteri...*”

⁸⁰⁸ BOA, MVL. 662/68, H.20 Receb 1280 (31 Aralık 1863) tarihli belgede: “...*Bozok sancağının Mamalı kazasına tâbi Ali Fakihli karyesinden Mehmed, Yozgat kasabasından Sığırcı Veli’nin zevcesi Rukiye’nin hânesine girerek para ve eşyasını çaldığı...*”

5.3.38. Musacalı Cemaati

Musacalı'ya mensup cemaatler XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Kütahya⁸⁰⁹, Karahisarı Sahib⁸¹⁰, Bursa⁸¹¹, Kırşehir⁸¹² ve Tarsus civarlarında yaşamıştır. Tarsus ve Misis civarındaki Musacalı'ya tabi Cabir Cemaati, kış aylarında Aydın ve Saruhân çevresinde kışlayıp ilkbahar aylarında Karahisar-ı Sahib sancağına göçmüştür. Bu sancaktayken Sandıklı kazasının Bektaş, Kırka, İsaözü, Dutagacı, Karkın, Hırka ve Akın köylerindeki ekinlere zarar vermiş, bağ ve bostanlarını yağmalamıştır. Bu durum üzerine Cabir Cemaati, tedip edilmek amacıyla 1708 yılında Rakka ve Harran civarına iskân edilmiştir.⁸¹³ İskân bölgesine alışamayan cemaat mensuplarının bir kısmı 1728 yılında Ankara taraflarına firar etmiştir.⁸¹⁴ Musacalı Cemaati'nin 1735 yılında Rakka hazinesine ödediği vergi miktarı Kucaklı ve Recepli Avşarı cemaatleriyle birlikte 16.745,5 kuruştur.⁸¹⁵

⁸⁰⁹ BOA, C. ZB. 60/2988, H. 13 Cemâziye'l-evvel 1208 (17 Aralık 1793) tarihli belgede: "...Kütahya eyâletinde Barçınlı kazasının Yanıkkışla mevki 'inde oturan Musacalı Aşireti'nden Kalender ve Murtaza adlı şakîler, avâneleri ile..."

⁸¹⁰ BOA, İ. MVL. 115/2764, H.07 Rebî'ül-evvel 1264 (12 Şubat 1848) tarihli belgede: "...Karahisar-ı Sahib sancağında sâkin Musacalı Aşireti vergisinin tahsil zamanına ertelenmesi..."

⁸¹¹ BOA, AE. SSLM.III., 357/20491, H.29 Zî'l-hicce 1205 (29 Ağustos 1791) tarihli belgede: "...Bursa ve havâlisinde sâkin Anadolu aşâirinden Musacalı Yörükânı ve Topal Yörükleri Aşiretleri'nden..."

⁸¹² BOA, C. DH. 23/1112, H.29 Rebî'ül-evvel 1152 (6 Temmuz 1739) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Rakka valisi ve Anadolu müfettişi Ahmed Paşa'ya gönderilen hükümde: "...Kırşehir sancağı dâhilinde Süleymânî kazasına iskân edilen Musacalı Aşireti tynetlerindeki şekâvet..."

⁸¹³ BOA, A. {DVNSMHM.d., 115/2740, H.20 Rebî'ül-âhîr 1120 (9 Temmuz 1708) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den Rakka valisi Vezir Yusuf Paşa'ya gönderilen defterde: "...Tarsus ve Misis etrafında yerleşik Musacalı Cemaati perakendesinden Cabir Cemaati adlı konar göçer tâifesinin, kış mevsiminde Aydın ve Saruhan'da kışlayıp ilbahârda Karahisar-ı Sahib sancağında Sandıklı kazasının Bektaş, Kırka, Dutagacı, İsaözü, Karkın, Akın ve Hırka köyleri ahâlisinin yaylaklarına cebren yayılıp otunu hayvanlarına yedirip, hasat vakti evleriyle köylerin yakınlarına konup ekinlerini itlâf, bahçe ve bostanlarını harap ve daha nice uygunsuz hareket ettiklerinden dolayı Rakka eyâletine iskânı..."

⁸¹⁴ Öğüt, a.g.t., s.449.

⁸¹⁵ Öğüt, a.g.t., s.156.

Harran çevresine iskân edilen Musacalı hanelerinin bir kısmı Çorum, Sivas ve Bozok taraflarına firar etmişlerdir. Bu Musacalı hanelerinin 1737 yılında Rakka eyaletine ödedikleri vergi miktarı 2.750 kuruştur.⁸¹⁶ 1806 yılında İstanbul'da bulunan eski ve yeni saraylarla Galata Sarayı'nın ihtiyacı olan odun, kevgir, kömür bedellerinin ve nakliye ücretlerinin Musacalı mukâtaasından karşılanması istenmiştir.⁸¹⁷ Rakka ve Urfa arasına yerleşmiş olan Musacalı mukâtaası malikâne usulüyle Mutasarrıf Muhammed Ağa ve Mustafa Ağa'ya verilmiştir. Bu mukâtaadan elde edilen 2.642,5 kuruş 25 Ekim 1806 tarihinde İstanbul'a gönderilmiştir.⁸¹⁸

5.3.39. Modanlı Cemaati

Türkmen Ekrâdı taifesinden olan Modanlı Cemaati, arşiv belgelerinde Modanlı, Modanlı Ekrâdı ve Madanlı şeklinde geçmektedir. Bu cemaate mensup hanelerin Sivas, Karaman, Erzurum, Rakka, Urfa, Siverek, Kocaeli, Biğa, Karahisar-ı Şarkî, Aydın, Karesi, Ankara, Arabgir, Diyarbakır, Beyazid, Ahıska, Kütahya, Saruhân, Mardin, Niğde sancağının Koçhisar kazası, Ankara sancağının Haymana kazası, Diyarbakır eyaletinin Çermik kazası, Hasha-i İstanbul sancağının Çatalca kazası, Gelibolu sancağının İbsala ve Evreşe kazaları, Hüdavendiğar sancağının Bursa kazası, Erzurum sancağının Pasinler kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁸¹⁹ Modanlı Cemaati'ne mensup bir miktar hane de 1691 yılında Rakka eyaletine iskân edilmiştir. Bunlar, Urfa sancağındaki Belih Nehri'nin doğu yakasına yerleştirilmiştir.

Modanlı Cemaati, 1691 yılında Urfa sancağına Ali Bey reisliğinde 130 hane olarak yerleştirilmiştir. Bu hanelerin 48'i Harran nahiyesi, Göktepe köyüne, 21'i Gökçe Dorcu, Çukur Dorcu köylerine,

⁸¹⁶ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁸¹⁷ BOA, AE.SSLM.III., 323/18733, H. 21.10.1214 (23 Aralık 1806) tarihli belgede: "...Sarayı Atik ve Cedid ile Sarayı Hümâyûn-ı Galata ihtiyacı için satın alınan hatab, kevgir ve kömür bedeli ile taşıma ücretinin Mukâtaa-i Cemaat-i Musacalu malından ödenmesi..."

⁸¹⁸ BOA, AE.SSLM.III., 310/18060, H.12 Şâban 1221 (25 Ekim 1806) tarihli belgede: "...Rakka mukâta'âtından ifrâz Musacalu Cemaati Mukâtaası'ndan malikâne hisseye mutasarrıf Mehmed Ağa ve Mustafa Ağa'nın hisselerine isâbet eden vaciblerinin hâzineye teslimi..."

⁸¹⁹ Türkay, a.g.e., s.618.

23'ü Küncükıran köyüne, 23'ü Cahşi köyüne, 15'i de Vahşi ve Savaş Viranı köylerine yerleştirilmiştir. Belih Nehri'nin doğu yakası ile Harran arasına yerleştirilen Modanlı hanelerinin bir kısmı iskân bölgesinden firar ederek Diyarbakır tarafına göç etmiştir. Firar eden bu hanelerin iskân bölgesine geri getirilmesi için Rakka ve Diyarbakır valilerine emirler yazılmıştır.⁸²⁰ 1867 tarihli Halep Vilayet Sâlnâmesi'ne göre Harran nahiyesine bağlı “*Modanlı*” ve “*Modanlı Kantarası*” adında iki köy bulunmaktadır.⁸²¹

5.3.40. Na'îmî Aşireti

Arap taifesine mensup olan Na'îmî Aşireti, Urfa sancağındaki Harran nahiyesi civarında konargöçer olarak yaşamıştır. 1865-1866 yıllarında müteferrik aşiretler içerisinde gösterilen Na'îmî Aşireti'nden 150 hane Urfa şehrine ve etrafına yerleştirilmiştir. Urfa'ya yerleştirilen Na'îmî haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı.⁸²² 1886-1887 tarihli ve 27/2 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'ne göre 24 Ağustos 1885 tarihinde görülen 5 numaralı davada “*Urfa'ya muzâf Harran nahiyesine tâbi... Kara Musa Mahallesi'nden Abdi ibn-i Ali ta'rîfleriyle marifeler Na'îmî Aşireti'nden Ferhân ve Ahmed bin İsa ve Abdullah bin Hamid nam kimesneler*” şeklinde bir ifade geçmektedir.⁸²³ Bu ifadeden aşiret mensuplarının Harran ve Urfa sancağının Kara Musa Mahallesi'nde yaşadığı anlaşılmaktadır.

4 Şubat 1890 tarihli arşiv belgesine göre Şemmer Aşireti, Na'îmî Aşireti'ne ait köyleri yağmalamış ve bu köylerden çok sayıda deve gasbetmiştir. Bu durum iki aşiret arasında düşmanlığın artmasına neden olmuştur. Mahalli idareciler iki aşiret arasında daha büyük bir çatışmanın çıkmasını engellemek amacıyla develeri Şemerlilerden geri almaya çalışmıştır.⁸²⁴

⁸²⁰ Çelikdemir, *a.g.t.* ss.166, 185.

⁸²¹ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.143-144.

⁸²² BOA, YEE. 37/46, s.47, H.1282 (M.1865-1866)

⁸²³ Bedir Cula, 227/2 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1303-1305/M.1886-1887), Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2017, s.167.

⁸²⁴ BOA, DH. MKT. 1694/111, H.13 Cemâziye'l-âhir 1307 (4 Şubat 1890) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Musul ve Bağdat vilayetlerine gönderilen

5.3.41. Sabiha Cemaati

1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Sabiha Cemaati'nden de hanelerin yerleştirildiği bilinmektedir. Sabiha Cemaati'ne mensup bu hanelerin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 200 kuruştur.⁸²⁵

5.3.42. Şerefli Cemaati

Konargöçer Türkmân taifesinden olan Şerefli Cemaati'ne mensup hanelerin Adana, Sivas, Maraş, Bozok, Bayburt, Karaman, Kırşehir, Kayseri, Rakka, Diyarbakır, Aksaray, Humus, Ankara, Konya, Halep, Kütahya, İzmir, Akşehir, Aydın sancaklarıyla, Aksaray sancağının Koçhisar kazası, Niğde sancağının Nevşehir, Çürüksu, Arabsun kazaları, Ankara sancağının Haymana kazası, Vize sancağının Pınarhisar kazası, Karahisarı Sahib sancağının Danişmendli ve Çölabad kazalarında yaşadığı ifade edilmektedir.⁸²⁶ Şerefli Cemaati'ne mensup bir miktar hane Sivas, Kayseri, Keskin, Kırşehir, Bozok, Kalecik ve Alacahân taraflarında gerçekleştirdikleri taşkınlıklardan dolayı Bozkoyunlu'ya tâbi Balabanlı Cemaati ile birlikte 1730 yılında Rakka ve Urfa civarına iskân edilmiştir.⁸²⁷ Belih Nehri etrafına iskân edilen Şerefli Cemaati'ne mensup hanelerin bir kısmı iskân bölgesini terk ederek Arapgir, Amasya, Divriği, Bozok, Sivas, Çorum ve Canik taraflarına göç etmiştir. Bu Şerefli haneleri 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka vergi memurlarına 2.700 kuruş vergi ödemiştir.⁸²⁸

5.3.43. Şeyhli Cemaati

Şeyhli Cemaati'ne mensup hanelerin XVI. yüzyılda Maraş, Diyarbakır, Bozok, Kozan, Birecik, Kâhta, Dulkadir, Kayseri, Adana, Kadirli, Sivas ve Niğde civarında yaşadığı belirtilmektedir.⁸²⁹ Ayrıca bu

yazıda: “...Na'im Aşireti'nin Şemmer Aşireti tarafından gasbolunan develerinin istirdâdı...”

⁸²⁵ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁸²⁶ Türkay, a.g.e., s.594.

⁸²⁷ BOA, A. {DVNSMHM.d., 136/120, H.20 Receb 1142 (8 Şubat 1730)

⁸²⁸ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁸²⁹ Halaçoğlu, a.g.e., 2009, s.2133.

cemaate mensup bir miktar hanenin de Ankara⁸³⁰, Manisa⁸³¹ ve Kilis çevresinde yaşadığı ifade edilmektedir.⁸³²

1709'da Şeyhli Cemaati'ne mensup bir miktar hane Kilis çevresinde bazı taşkınlıklar gerçekleştirmiştir. Bundan dolayı Kilis'ten alınarak Urfa sancağındaki Harran nahiyesine iskân edilmişlerdir. 1737 yılında Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Şeyhli Cemaati'nden de bir miktar hane iskân edilmiştir. Bu Şeyhli hanelerinin 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödediği vergi miktarı 468 kuruştur.⁸³³

Rakka ve Harran arasına yerleştirilen Şeyhli mensupları Kadirli, Arablı ve Bayındır cemaatleri ile birlikte iskân bölgesinden 1840 yılında firar ederek Anadolu ve Sivas vilayetlerine dağılmıştır. Firar eden bu cemaatlerin tekrar iskân bölgesine dönmeleri ve bu doğrultuda gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁸³⁴

5.3.44. Tayy Aşireti

Arap taifesine mensup olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Tayy ve Ta'i şeklinde geçmektedir. Asıl yurtları Orta Arabistan olan bu aşiret, XVII. yüzyılda kuzeye doğru ilerleyerek Suriye ve Güneydoğu Anadolu'ya kadar gelmiştir. Anadolu'da Diyarbakır, Rakka, Mardin, Nusaybin ve Urfa sancağındaki Harran'a yerleştikleri ifade edilmektedir.⁸³⁵

⁸³⁰ BOA, AE. SABH. I., 45/3206, H.29 Zî'l-hicce 1192 (18 Ocak 1779) tarihli belgede: "...Ankara civarındaki Şeyhli Aşireti, Hasanenli Cemaati ve Cihânbeyli Aşireti'nden ba'zı kimselerin mazarratları hakkında..."

⁸³¹ BOA, ML. VRD. TMT. d..., 16031, H.29 Zî'l-hicce 1261 (29 Aralık 1845); "...Manisa'nın Borlu kazası Tepe, Avsar, Akçaalan ve sâ'ir karyelerde mukim Şeyhli Aşireti ahâlisinin..."

⁸³² Halaçoğlu, a.g.e., 1991, s.175.

⁸³³ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁸³⁴ BOA, C. DH. 87/4318, H.29 Zî'l-hicce 1255 (4 Mart 1840) tarihli olup, bazı cemaatlerin Rakka'ya iskânlarını konu alan belgede: "...Rakka vilayetinde sâkin iken Anadolu ve Sivas vilayetlerine geçmiş olan Bayındır, Şeyhli, Kadirli ve Arablı cemaatlerinin Rakka'ya iâdeleri..."

⁸³⁵ Türkay, a.g.e., s.138.

Alayları oluşturulmuştur. Bu alaylar içerisinde yer alan 47.Alay Tayy Aşireti tarafından kurulmuştur.⁸³⁹

27 Nisan 1909 tarihli arşiv belgesinde Halep eyaletinde Tayy ve Amara aşiretlerine mensup 31 hanede 86 nüfusun bulunduğu belirtilmektedir.⁸⁴⁰

5.3.45. Tâlib Aşireti

16 Haziran 1895 tarihli bir arşiv belgesine göre Tâlib Aşireti, yerleşik hayata geçen Arap aşiretleri içerisinde yer almaktadır. Bu aşirete mensup haneler Urfa şehrine ve Harran'a bağlı köylere yerleştirilmiştir. Aşiret mensupları iskân bölgelerinde tarım ve çiftçilikle uğraşmıştır.⁸⁴¹

5.3.46. Tokuzlu Cemaati

Konargöçer Türkmân Yörükânı taifesinden olan Tokuzlu Cemaati'ne mensup hanelerin Rakka, Birecik, Urfa, Maraş, Bozok, Aksaray, Halep, Antakya, Rumeli, Yeni-il, Balıkesir, Bursa, Kilis, İç-el, Sığla sancakları ve Tarsus sancağının Kusun kazası ile Adana Gavurdağı civarında yaşamış oldukları ifade edilmektedir.⁸⁴² Vâlide Hatice Sultan'ın Kilis hasları arasında bulunan Tokuzlu Cemaati, 1697-1698 yıllarında Rakka çevresine iskân edilmek istenmiştir. Tokuzlu Türkmenleri bu iskâna uymak istememiştir.⁸⁴³ 1700'lü yılların başında Urfa ve Rakka arasında yer alan Belih Nehri etrafına iskân edilen Tokuzlu Cemaati'ne mensup hanelerin bir kısmı bu bölgeye uyum sağlayamadığı için Rum eyaleti olarak adlandırılan Amasya, Arapgir, Bozok, Divriği, Çorum, Sivas ve Canik taraflarına göç etmiştir. Bu Tokuzlu mensuplarının 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka eyaletine ödedikleri iltizam miktarı 350 kuruştur.⁸⁴⁴

⁸³⁹ BOA, YEE. 81/42, s.2, R.18 Kânûn-ı evvel 1313 (29 Aralık 1897)

⁸⁴⁰ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

⁸⁴¹ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁸⁴² Türkay, *a.g.e.*, s.620.

⁸⁴³ BOA, A.(DVNSMHHM. d. 110/729, s.1-2, H.10 Cemâziye'l-evvel 1109 (24 Kasım 1697) tarihli olup, Bâb-ı Âsafî'den Bozcaada kalesi dizdarına gönderilen defterde: "...Bozcaada kalesi dizdarına: Vâlide Hatice Sultan'ın Kilis haslarındaki Türkmen aşiretlerinden Tokuzlu cemaatinin iskân fermanına uymadıkları..."

⁸⁴⁴ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

5.3.47. ‘Ubâde Aşireti

‘Ubâde Aşireti, Harran ve Akçakale civarında konargöçer olarak yaşamıştır.⁸⁴⁵ 23 Aralık 1861 tarihli belgede ‘Ubâde Aşireti’ne mensup “*Hamo el Bero*” adlı şahsın “*Esved’ul-Fatteh*” adında bir şahıs tarafından öldürüldüğü ve ‘Ubâde Aşireti’nin Urfa sancağının Harran nahiyesinde yaşadığı belirtilmektedir.⁸⁴⁶ Ayrıca 19 Aralık 1860 tarihli diğer bir arşiv belgesinde ‘Ubâde Aşireti’nin Harran nahiyesine bağlı Tel Bağdad köyünde meskûn olduğu ifade edilmektedir.⁸⁴⁷ 1927 tarihli Urfa Sâlnâmesinde ‘Ubâde Aşireti’nin Zebiyân Aşireti’ne mensup olduğu ve bünyesinde dört kabile bulundurduğu belirtilmektedir. Bunlar Celata, Devagir, Helyavat ve Nedvan kabileleridir.⁸⁴⁸ 1865-1866 yıllarında ‘Ubâde Aşireti’ne mensup 250 hane Urfa sancağındaki Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran’a yerleşen ‘Ubâde haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁸⁴⁹

5.3.48. Zerugânlı Cemaati

Zerugânlı Cemaati, Rişvan Aşireti’ne tâbidir.⁸⁵⁰ Bu cemaate mensup bir miktar hane Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Gülek köyüne

⁸⁴⁵ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zîl-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁸⁴⁶ BOA, A.} MKT. MVL. 138/37, s.1, H.20 Cemâziye’l-âhir 1278 (23 Aralık 1861) tarihinde Urfa mutasarrıfı Muhammed Paşa’ya gönderilen yazıda: “...Urfa sancağı dâhilinde kâin Harran nahiyesinde ‘Ubâde Aşireti ahâlisinden maktûlen fevt olan Hamo el Bero’nun veresesıyla kâtîli Esved’ul-Fatteh namı kimesnenin kânûn-ı cezânın yüz yetmiş dördüncü maddesi hükmüne tatbiken on beş sene müddetle vaz’-ı kürek olunmak üzere...”

⁸⁴⁷ BOA, MVL, 757/121, H.05 Cemâziye’l-âhir 1277 (19 Aralık 1860) tarihinde Urfa meclisinden Meclis-i Vâlâ’ya gönderilen yazıda: “...Urfa sancağına tâbi Harran nahiyesinde ‘Ubâde Aşireti’nden ve Tel Bağdad karyesi ahâlisinden Hemo ez Zibo nâm kimesne...”

⁸⁴⁸ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.96.

⁸⁴⁹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁸⁵⁰ BOA, AE. SAMD.III, 47/4673, H.20 Rebî’ül-evvel 1142 (13 Ekim 1729) tarihli belgede: “...Rişvan Aşireti Zerugânlı Cemaati’nden Mir Mehmed oğlu Velican’ın tumarları mezra’alarını iki sene zabtı sebebiyle zimmetinde olan alacaklarının şer’le tahsîli maddesini hâvî Kahta sipâhîlerinden Yusuf ve Bayram’ın istirhâmı...”

yerleşmiştir.⁸⁵¹ Zerugânlı Cemaati, yaşadığı bölgede yapmış olduğu taşkınlıklardan dolayı terbiye edilme amacıyla 1709 yılında Harran nahiyesine iskân edilmiştir.⁸⁵²

Harran kazasında yaşayan aşiretler hakkında arşiv belgelerinde yapılan araştırmada yukarıda ayrıntılı bir şekilde açıklanan aşiretler dışında aşağıdaki tabloda verilen farklı aşiret ve cemaatler de mevcuttur.

Tablo 5.8. Harran Kazasındaki Diğer Aşiret ve Cemaatler

Adı	Diğer Adları	Mahiyeti	Tâbiyeti	Yerleşim Yerleri
Kelecör	Kelecöri Kelecörlü Kelezörlü	Aşiret	Ekrâd Taifesi	Herdi Aşireti'ndendir. Rakka, Diyarbakır Harran, Harput, Sivas, Divriği, Malatya
Burak	Buraklı Buraklı Burak Ma'a Çağırdak	Cemaat	Türkmân Yörükânı Taifesi	Buraklı Cemaati Beydili Aşireti'ndendir. Rakka, Harran, Maraş, Sivas, Tokat, Münbic, Halep, Adana, Tarsus, Sis, Yüreğir

Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2012, s. 27-673.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Harran kazasında 47 aşiret ve 11 cemaat tespit edilmiştir. Tespit edilen bu aşiret ve cemaatler yukarıda başlıklar halinde açıklanmıştır. Harran'daki Benî Kays Aşireti, kendi çatısı altına Benî Muhammed, Benî Yusuf, Cit, Cümeyle, Meşhûr, Tammah, Seyâle aşiretleri ve Şeyh Abdullah el Osman Cemaati'ni ararak konfederasyon aşirete dönüşmüştür.

Harran'daki aşiret ve cemaatlerin geneli Arap taifesine mensup olup bir kısmı da Türkmân, Türkmân Yörükânı ve Ekrâd taifelerine mensuptur. Türkmân ve Ekrâd taifelerine mensup olanlar Harran kazasına XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki iskân faaliyetleriyle yerleştirilmiştir.

⁸⁵¹ Söylemez, *a.g.e.*, s.23.

⁸⁵² Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1991, s.52.

5.4. Rumkale Kazasındaki Aşiretler

Sulak ve verimli topraklara sahip olan Rumkale kazasında geniş otlak ve meraların olması bu kazayı hayvancılıkla uğraşan aşiretler için bir câzibe merkezi haline getirmiştir. Gerek Urfa sancağındaki gerekse de çevre bölgelerdeki birçok konargöçer aşiret bu kazayı yaylak ve kışlak olarak kullanmıştır. Bazı aşiretler de bu kazanın sınırları içine iskân edilmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Rumkale kazasında yaşadığı tespit edilen aşiretler aşağıda ele alınacaktır.

5.4.1. Atmalı Aşireti

Atmalı Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Atma, Atmalı ve Atmânlı şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Rakka, Maraş, Arapgir, Sivas, Kayseri sancağının Darende kazası, Trabzon sancağının Of kazası ve Malatya sancağının Keban Madeni kazasında yaşamış olduğu ifade edilmektedir.⁸⁵³ Bu aşirete mensup bir miktar hanenin de Besni kazası sınırları içine yerleştiği bilinmektedir. Nitekim 1775-1776 yıllarında Besni'ye bağlı Atmalı adında bir köy bulunmaktadır.⁸⁵⁴

Atmalı Aşireti'nin kökeniyle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinde Atmalı Aşireti için “*Türkmân Ekrâdı*” tabiri kullanılmıştır. Bu doğrultuda Prof. Dr. Mehmet Eröz, Dr. Mahmut Rışvanoğlu ve Cevdet Türkay'ın eserlerine bakıldığında bu aşiretin “*Türkmen*” kökenli olduğunu söylemek mümkündür. Alman General Moltke'nin, 1838 yılında yazdığı mektupta: “*Pazarcık Ovası'nı geçtik. Bu ovada üç Türkmen kabilesi: Atmalı, Kılıçlı, Sinemililer konaklamıştı. Bu üç kabile halkı 2000 çadırda oturuyordu...*” ifadeleri yer almaktadır.⁸⁵⁵ Ziya Gökalp, Harran kazası civarında yaşayan ve Arap taifesine mensup olan Meşhûr Aşireti'ne bağlı başka bir “*Atmânlı*” kabilesinden de bahsetmektedir.⁸⁵⁶

Osmanlı Devleti, 1737 yılında Birecik, Suruç kazalarıyla Nizip nahiyesi ve bu bölgede yaşayan aşiretlerden “*Zahire Bahâsı*” adında bir

⁸⁵³ Türkay, *a.g.e.*, s.52.

⁸⁵⁴ Özlü, *a.g.e.*, (2015-a), s.332.

⁸⁵⁵ Selahattin Döğüş, Atmalı Aşireti, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş, C.I, Şubat 2017, ss.407-410.

⁸⁵⁶ Gökalp, *a.g.e.*, s.57.

bedel almıştır. Belirtilen yılda Birecik, Suruç ve Nizip çevresinde yaşayan Atmalı Aşireti'nden 40 kuruş zahire bedeli ve 4 kuruş da harç bedeli alınmıştır.⁸⁵⁷

Atmalı Aşireti, konargöçer bir aşiret olduğu için kış aylarında Rumkale kazasına konmuş yaz aylarında ise Siverek'e bağlı Besni kazasına göçmüştür. Bu aşiret çevresindeki aşiretlerin saldırılarından korunmak amacıyla zaman zaman farklı aşiretlerle ittifaklar yapmıştır. Örneğin 1861 yılında Atmalı Aşireti, Dalyânlı Rışvan Aşireti'ne karşı Rumkale'ye bağlı Araban nahiyesindeki Hevîdî Aşireti ile ittifak yapmıştır. Bu ittifak doğrultusunda Hevîdî ve Atmalı aşiretleri birleşerek Dalyânlı Rışvan Aşireti'ne saldırmış, çıkan çatışmada her iki taraftan toplam yirmi bir kişi ölmüş, birçok kişi de yaralanmıştır.⁸⁵⁸ Atmalı ve Hevîdî aşiretlerinin ani saldırısı karşısında zor durumda kalan Dalyânlı Rışvan Aşireti intikam için hazırlık yapmaya başlamış ve bu durum yetkililer tarafından haber alınınca zikredilen aşiretler arasında yeni bir çatışmanın yaşanmaması için tedbirler alınmıştır.⁸⁵⁹

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Atmalı Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 30 hane Bozabâd nahiyesine yerleşmiştir. Bozabâd'a yerleşen Atmânî haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı.⁸⁶⁰ 1906 yılında Pazarcık'a bağlı Atmalı nahiyesinde on iki Atmalı köyü bulunmaktadır. Bu köylerin en büyükleri Akçalar, Göçer, Taş-Demir, Tilkiler, Harmancık, Turunçlu ve Yumaklı Cerit köyleridir.⁸⁶¹

⁸⁵⁷ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zi'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

⁸⁵⁸ BOA, A.} MKT. UM. 514/66, H.05 Cemâziye'l-evvel 1278 (8 Kasım 1861) tarihinde Sadaret kaleminden Urfa ve Harput mutasarrıflarına gönderilen yazıda: “...Atmalı ve Hüveydi aşiretleri ile yine eyâlet-i mezkûre aşiretinden mezkûr Rumkale Kâ'im-makâmılgında vâki' Araban nâhiyesinde hayme-nişîn ikâmet olan Dalyanlu Rışvan Aşireti'nin meyânlarında olan adâvetden dolayı yekdiğerinden âhz-ı intikam etmek eşkâr-ı fâsidesiyle mezkûr Atmalı ve Hüveydi birleşüb Dalyanlu Rışvan Aşireti üzerine hücum ve aşiret-i mezkûre dahi bi'l-mukâbele muhârebe ve mukâtaleye ibtidâr eylemiş olduklarından tarafeynden yirmi bir nefer maktûl ve haylice mecrûh olduğu...”

⁸⁵⁹ BOA, MVL 762/32, s.1, H.29 Şevvâl 1278 (29 Nisan 1862)

⁸⁶⁰ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁸⁶¹ Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Mehmet Köçer, *Osmanlı Vilayet Sâlnâmelerinde Halep*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2012, s.45.

5.4.2. Barenki Aşireti

Barenki Aşireti, XIX. yüzyılda Rumkale kazasının sınırları içinde yaşamış bir aşirettir. 1 Ağustos 1849 tarihli bir arşiv belgesinde Barenki Aşireti'nden Mahmut isimli şahsın Berâzi Aşireti'nin Ketikân Oymağı'na mensup bir kızı kaçırdığı belirtilmekte ve bu durum karşısında Berâzi Aşireti ile Ketikânlı Oymağı'nın birleşerek Barenki Aşireti'ne saldırdığı ifade edilmektedir. Bu saldırı sırasında Barenki Aşireti'ne mensup on üç kişi öldürülmüş ve kırk civarında kişi de yaralanmıştır.⁸⁶²

5.4.3. Bizikî Aşireti

Bizikî Aşireti, Rumkale kazası⁸⁶³ ve Oymaağaç nahiyesi⁸⁶⁴ sınırları içinde konargöçer yaşamış bir aşirettir. Bu aşirete mensup bir miktar hane de Arapgir⁸⁶⁵, Malatya ve Hısn-ı Mansur⁸⁶⁶ çevresine yerleşmiştir. 1927 tarihli Urfa Sâlnâmesinde bu aşiretin Türk asıllı olduğu ifade edilmektedir.⁸⁶⁷ Gürdal Aksoy, “Pazukiler ve İskitler” adlı makalesinde bu aşiretin Urfa sancağının Bozâbâd nahiyesi ile Samsat çevresindeki köylerde yaşadığını belirtmektedir. Ayrıca 1597 yılında Şeref Hân tarafından Farsça yazılan “Şerefnâme” adlı eserde aşiretin adı “Pazuki” şeklinde geçmektedir. Aynı eserde aşiretin başında bulunan liderin “Kılıç Bey” adında biri olduğu ifade edilmektedir.⁸⁶⁸ Cevdet

⁸⁶² BOA, MVL. 30/30, H.12 Ramazan 1265 (01 Ağustos 1849) tarihli Meclis-i Vâlâ evrakında: “...Urfa sancağı dâhilinde Rumkale kazası Barenki Aşireti'nden Mahmud nâm bir kimesne yine sancağ-ı mezkûreden Berâzi Aşireti'nin Ketikân Oymağı'ndan bir kimesnenin kızını kaçırmış olacağından Ketikân ve Berâzi bu bahâne ile yek cihete ederek aşâir-i merkûmenin üzerlerine gelüb on üç nefer katl ve kırk mikdarı kimesneleri mecrûh eyledikten sonra...”

⁸⁶³ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁸⁶⁴ BOA, YEE 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁸⁶⁵ BOA, AE. SMST. II. 94/10146, s.1, H.09 Rebî'ül-evvel 1115 (14 Temmuz 1703); “...Arapgir kazasına tâbi Bizikî karyesi sınırları dâhilinde olan...”

⁸⁶⁶ BOA, İE. ML. 76/7102, s.1, H.10 Cemâziye'l-evvel 1130 (11 Nisan 1718) tarihinde Maliye Nezareti tarafından Malatya Paşa'sına ve bazı idarecilere yazılan hükümde: “...Malatya'nın Hısn-ı Mansur, Samsad ve Bizikî kazaları ahâlilerine tevzî olunan...”

⁸⁶⁷ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.97; “...Kesafet-i nüfusa mâlik bulunan bu aşiret aslen Türk ise de Kürdlerle muhtelit hayat geçirmiş olduklarından dolayı el-yevm Kürdce tekellüm etmektedirler.”

⁸⁶⁸ Gürdal Aksoy, Pazukiler ve İskitler, Yayınlanmamış makale, ss.1-2.

Türkay ise Bizikî Aşireti'nin Ekrâd taifesine mensup olduğunu ve farklı isimlerle değişik bölgelere yerleştiğini belirtmektedir. Bizikî Aşireti'nin yaşadığı yerler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5.9. Bizikî Aşireti'nin Yaşadığı Bölgeler

Aşiret Adı	Yaşadığı Yerler
Bizikî	Erzurum ve Rakka eyaletleri
Bizekî	Erzurum eyaleti
Bizikî-i Geylân	Rakka, Rumkale, Malatya, Samsad kazaları
Bizikî-i Haran	Rakka sancağı
Bizikî-i Mımtanlı	Rakka ve Maraş sancakları
Bizikî-i Mintanlı	Rakka ve Maraş sancakları
Bizikî-i Rişvan	Rakka, Rumkale, Malatya, Samsad, Urfa ve Siverek

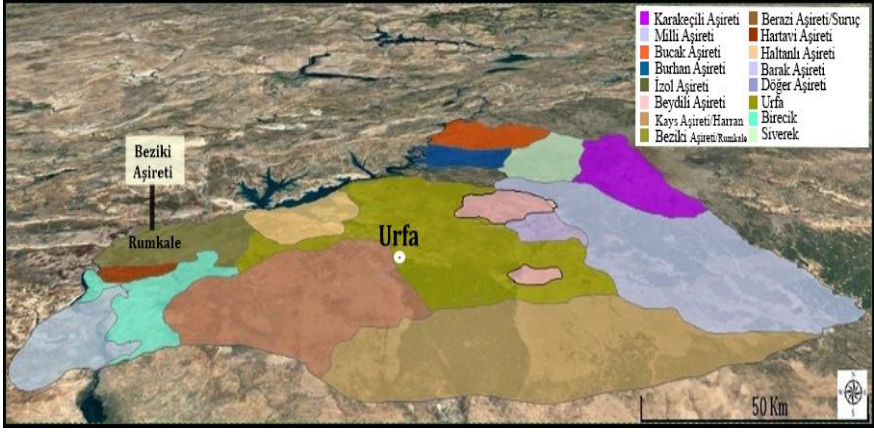
Kaynak: Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s. 64

Yukarıdaki tabloda Bizikî Aşireti'ne mensup 7 cemaatin Erzurum, Rakka, Malatya, Maraş, Urfa, Siverek, Rumkale ve Samsad çevresinde yaşadığı belirtilmektedir. Cevdet Türkay, yazmış olduğu eserinde Bizikî cemaatinin hane sayısı ile ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.

XVI. yüzyılda Bizikî Aşireti'ne mensup aileler Bozabâd, Colab, Karacurun, Yaylak, Çaykuyu ve Harran nahiyelerindeki köylere yerleşmiştir. Buralardaki Bizikî köylerinin sayısı 66'dır. Diğer nahiyelere dağılmış 38 Bizikî köyü daha vardır. 1518 yılında Urfa sancağına bağlı 443 Bizikî hanesi mevcuttur. Bu hanelerin sayısı 1523 yılında 553'e, 1540 yılında 953'e, 1566 yılında 1.345'e yükselmiştir. Verilen sayılara Bizikî Kürdikânlı, Bizikî Şarkıyânlı ve Bizikî Salârlı gibi oymaklar da dâhildir. Aynı yüzyılda Bizikî Aşireti'ne bağlı Mersâvi ve Mamoşanlı oymakları da bulunmaktadır.⁸⁶⁹

⁸⁶⁹ Turan, *a.g.e.*, 2005, ss.64, 66.

Harita 5.9. Urfa ve Çevresinde Bizikî Aşireti'nin Bulunduğu Yerler

Kaynak: Harita arşiv belgeleri ve bölgeyle ilgili tarihi coğrafya bilgilerimizden yola çıkılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1762 yılına ait Rakka Ahkâm defterinde Bizikî Aşireti'nin oymak kethüdâları ve bu kethüdâların idaresindeki nefer sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Bu sayılara aşirete mensup olup Rakka eyaleti dışında kalan aşiret mensupları da eklenmiştir.

Tablo 5.10. Bizikî Aşireti'nin Kethüdâları ve Nefer Sayıları

Oymak Kethüdâsı	Nefer Sayısı
Ali	101
Ali (Diğer)	103
Cemal	194
Cuma	120
Doğan	55
Hasan	105
İskender	55
İsmail	185
Mehmed	143
Şeyh Ahmed	104
Şeyh Ahmed (Diğer)	83
Toplam	1.054

Kaynak: Ögüt, *a.g.e.*, 2013, s.88.

Yukardaki tabloda görüldüğü üzere 1762 yılında Bizikî Aşireti'nin kethüdâları olan Ali, (Diğer) Ali, Cemal, Cuma, Doğan, Hasan, İskender, İsmail, Mehmed, Şeyh Ahmed ve (Diğer) Şeyh Ahmed kethüdâlar idaresinde 11 oymak bulunmaktadır. Bu kethüdâların

idaresindeki toplam nefer sayısı 1.054'tür. Bu sayılar aşirete mensup erkek nüfusunu temsil etmektedir.

Urfa sancağındaki Rumkale kazasına bağlı Ank ve Oymaağaç nahiyesindeki Asman, Cavsak, Göklü, Mahrut ve Ömerli köylerinde Bizikî Aşireti'ne mensup aileler yaşamıştır. Bu köyler Siverek mukâtaasının reayasıdır. Miri vergilerini Rakka valilerine aşar vergilerini ise Rumkale Divâneleri'ne ödemişlerdir.⁸⁷⁰ 1767 yılına ait Rakka Ahkâm defterinde Rumkale kazasına bağlı Ank nahiyesinde Bizikîlerin yaşadıkları köylerdeki nefer sayısı ve ödedikleri vergi miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5.11. Ank Nahiyesinde Bizikîlerin Yaşadığı Köyler ve Vergi Miktarları

Köy Adı	Nefer Sayısı	Vergi Miktarları (Akçe)
Artaş	4	1.140
Asiviran	4	855
Aymas	17	3.120
Bahran	16	6.075
Belasur	11	3.173
Bozadahlı	6	1.705
Geçide	8	2.235
Havan	7	1.280
Hervatin	7	1.730
İshakviran	10	2.170
Kabak	21	4.550
Kalacık	8	1.365
Kantara	18	4.000
Karacaviran	3	850
Kocaviran	3	1.625
Kulları	2	2.215
Kusum	7	1.580
Küçükviran	-	1.705
Melikviran	4	1.200
Nehri Sagir	10	2.365
Önviran	3	880
Silhem	10	4.670
Susak	11	2.365
Tavşanviran	2	1.140
Tel Barhi	5	1.496
Toplam	197	55.489

Kaynak: Ögüt, *a.g.e.*, 2013, s.84-90.

⁸⁷⁰ Ögüt, *a.g.t.*, ss.84-90.

1762 yılında Rumkale kazasına bağlı Ank nahiyesindeki 25 Bizikî köyünde yaşayan nefer sayısı 197'dir. Bu neferlerin zikredilen yılda devlete ödediği vergi miktarı 55.489 akçedir.

Bizikîlilerin yaşadığı Ank nahiyesindeki mukâtaa gelirlerinden her yıl 2.000 kuruş Urfa valisine verilmiştir. 1762 yılında 2.000 kuruşluk bu bedelin Urfa valisine verilmeye devam edilmesi kararlaştırılmış ve valinin bu bedel haricinde ahâlden herhangi bir talepte bulunmaması istenmiştir. Bizikî Aşireti'nin yerleşmiş olduğu köylere Siverek ve Samsat mültezimleri olan Karaman valisi Mehmet Paşa ve Ahmed bin Ömer adlı kişiler de mali anlamda müdahale etmişlerdir. 1762 yılında alınan bir kararla bu kişilerin de Bizikî mukâtaasına müdahale etmesi engellenmiştir. Bizikî mukâtaasına müdahaleler sadece bu kişilerle sınırlı kalmamıştır. Bazen Rakka valileri, çevredeki mültezimler ve aşiret mensupları da Bizikî mukâtaasına müdahale etmişlerdir.⁸⁷¹ 1765 yılında Rakka valisi ve mültezimi, Bizikî aşiretinden normal vergi dışında ek vergi talep etmiştir. Bizikî kethüdâları bu duruma karşı çıkıp haksız vergi talep eden Rakka valisi ve mülteziminin başka bölgeye gönderilmesini istemişlerdir.⁸⁷²

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Bezikî Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 595 hane Rumkale, Birecik ve Oymaağaç çevresine yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Bizikî haneleri tarımla uğraşmıştır.⁸⁷³

1905-1913 yılları arasında Osmanlı ülkesini gezen İngiliz Mark Sykes, Bizikîlerin 800 haneyle Milli Aşireti'ne tabi olup yerleşik hayata geçtiğini ifade etmektedir. Ayrıca Bezikîlerin Fransız veya İngiliz kökenli olduğunu ve eski adlarının “*Salargan*” olduğunu belirtmektedir.⁸⁷⁴ Bu aşiret Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁸⁷⁵

⁸⁷¹ Öğüt, *a.g.t.*, ss.84, 89-90.

⁸⁷² Öğüt, *a.g.t.*, 2013, s.90.

⁸⁷³ BOA, YEE 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁸⁷⁴ Sykes, *a.g.e.*, p.576.

⁸⁷⁵ Akalın, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.138; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Bizikî Aşireti'nin reisi Arusoğlu Bekir Ağa'dır. Bekir Ağa, Fransızların 1919'da Urfa'yı işgal etmesine tepki göstermiş ve aşiretinden Kuvva-i Milliye birlikleri oluşturarak başına oğlu Hacı Ali'yi getirmiştir. Hacı Ali, Bizikî milisleri ile Fransızlara karşı mücadelede yer almıştır. Kurtuluş Savaşı sırasındaki

1927 tarihli Urfa Sâlnâmesinde Bizikî Aşireti'ne tâbi altı aşiretin olduğu ifade edilmektedir. Bu aşiretler Acarlı, Ekinci, Görkânlı, Koşyanlı, Salarlı ve Şeybekânlı aşiretleridir. Bu sâlnâmede Bizikî Aşireti'nin aslen Türk olduğu ve Kürtlerle uzun süre beraber yaşadıkları için Kürtçe konuştukları belirtilmektedir.⁸⁷⁶

5.4.3.1. Acarlı Cemaati

Konargöçer Türkmen taifesinden olan Acarlı Cemaati, Bizikî Aşireti'ne tâbi olup Bayındır boyuna mensuptur.⁸⁷⁷ Bu cemaate mensup hanelerin Diyarbakır, Mardin, Rakka, Karahisar-ı Sahib sancağının Bolvadin kazası, Aydın sancağının Güzelhisar kazası, Karesi sancağının Balıkesir kazası, Sıla sancağının Söke kazasına yerleştiği ifade edilmektedir.⁸⁷⁸ Bu cemaatle aynı adı taşıyan iki cemaat daha bulunmaktadır. Bu cemaatlerden biri Türkmen Beydili Aşireti'ne⁸⁷⁹ diğeri de Anterli Aşireti'ne⁸⁸⁰ tâbidir.

Acarlı Cemaati'ne mensup haneler Yavuz Sultan Selim zamanındaki Çaldıran Savaşı sırasında Hartavi Aşireti'nin reislerine tâbi olarak Bursa taraflarından gelip Rumkale ve Birecik kazalarına yerleşmişlerdir. 1536-1537 yıllarında Urfa sancağında 59, Birecik kazasında da 16 Acarlı hanesi bulunmaktadır.⁸⁸¹ Urfa sancağında işledikleri suçlardan dolayı yakalanan Acarlı ve Ekrâd-ı Koçmanlılar 1567 yılında Urfa beyi tarafından cezalandırılarak Samsat taraflarına gönderilmek istenmiştir. Bu duruma Samsat beyi karşı çıkmış ve bu iki cemaatin gittikleri yerleri karıştırdıklarını belirterek Urfa'da cezalandırılmalarını istemiştir.⁸⁸²

yararlılığından dolayı TBMM, 23 Mayıs 1926 tarihinde Arusoğlu Hacı Ali Bey'e 5542 numaralı "*Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası*" vermiştir. Arusoğlu Hacı Ali, 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı kanunu ile "*Aksoy*" soyadını almıştır.

⁸⁷⁶ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.97.

⁸⁷⁷ Halaçoğlu, *a.g.e.* 2009, ss.11-12.

⁸⁷⁸ Türkay, *a.g.e.*, s.153.

⁸⁷⁹ BOA, MAD. d.. 701, s.2, H.04 Muharrem 1148 (27 Mayıs 1735)

⁸⁸⁰ Ahmet Refik, *a.g.e.*, s.100.

⁸⁸¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, ss.11-12.

⁸⁸² BOA, A. (DVNSMHM. d. 7/139, s.1, H.25 Safer 975 (31 Ağustos 1567)

1867 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde Oymaağaç nahiyesi sınırları içinde “*Acarlı*” adında bir köy bulunmaktadır.⁸⁸³ Acarlı Cemaati’ne mensup hanelerin bu köyde yaşamış olması muhtemeldir.

5.4.3.2. İkinci Cemaati

Yörükân taifesine mensup olan İkinci Cemaati, Bizikî Aşireti’ne tâbidir.⁸⁸⁴ İkinci Cemaati’ne mensup bir miktar hanenin Adana, Maraş, Tarsus sancaklarıyla Urfa sancağının Suruç ve Rumkale kazalarında yaşadığı ifade edilmektedir.⁸⁸⁵

Rakka valisi Mehmed Paşa, Rumkale’ye yerleşmiş olan bu cemaatten haksız vergiler talep edince cemaat mensupları Antep’e doğru firar etmiştir. Bu durum Rumkale’deki İkinci Cemaati’nin mültezimi El-Hac Halil Ağa’yı mağdur etmiş ve vergi toplayamamasına neden olmuştur. İkinci Cemaati’nin reisleri, Rakka valisinin keyfi uygulamalarından vazgeçmesi durumunda iskân bölgelerine dönebileceklerini bildirmişlerdir.⁸⁸⁶

5.4.4. Gürgânlı Aşireti

Gürgânlı Aşireti’nin adı arşiv belgelerinde Gürgân, Gürgânî ve Gürgânlı şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Maraş ve Kilis sancaklarıyla Avlonya sancağının Ergiri Kasrı kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.⁸⁸⁷ Gürgânlı Aşireti’ne mensup bir miktar hane de Urfa sancağının Suruç ve Rumkale kazalarında konargöçer olarak yaşamıştır.⁸⁸⁸ 1402 yılında I. Bayezid’i yenilgiye uğratan Timurlenk, “*Kürkân*” hanedanına mensuptur. Gürgân Aşireti’nin de Timur’un mensup olduğu “*Kürkân*” hanedanından geldiği nesilden nesile aktarıla gelmiştir. Bu oymağa mensup bir miktar hane Rumkale ve Birecik kazalarını kendilerine vatan edinmiştir.⁸⁸⁹

⁸⁸³ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.155.

⁸⁸⁴ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.97.

⁸⁸⁵ Türkay, *a.g.e.*, s.296.

⁸⁸⁶ Öğüt, *a.g.t.*, s.90

⁸⁸⁷ Türkay, *a.g.e.*, s.331.

⁸⁸⁸ BOA, Y.MTV. 66/59, R.19 Ağustos 1308 (31 Ağustos 1892)

⁸⁸⁹ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.98; “...*Bu oymağın aslen ve neslen Timurlenk’in bulunduğu (Gürgân) Aşireti’nden buldukları göbeğden göbeğe itikâl eden*

31 Ağustos 1892 tarihli arşiv belgesinde Suruç kazasında bulunan Gürgânlı Aşireti'nin kırk-elli kadar atlı ile birlikte Rakka kazasına tabi Alulde Aşireti üzerine gittiği belirtilmektedir. Bu saldırı karşısında Alulde Aşireti, Suruç çevresinde bulunan Aneze Aşireti'nin şeyhi Cüdan'ın amcası oğlu Havran'a sığınmıştır. Aneze ve Alulde aşiretleri güçlerini birleştirerek Gürgânlı Aşireti ile mücadeleye girmiş ve bu mücadele neticesinde her iki taraftan toplam on bir kişi ölmüş, üç kişi de yaralanmıştır. Ölen on bir kişi arasında Aneze Aşireti'nin şeyhi Havran'ın iki oğlu da bulunmaktadır.⁸⁹⁰

5.4.5. Hevîdî (Hüveydî) Aşireti

Avşar Türkmenlerine mensup olan Hevîdî Aşireti, 1200'lü yıllarda Anadolu'ya gelip yerleşmiştir.⁸⁹¹ Hevîdî adını taşıyan bir cemaat de Besni kazası sınırları içine yerleşmiştir. Zeynel Özlü, “*Osmanlı Döneminde Behisni (Besni) Kazasında Aşiret ve Aileler*” adlı eserinde Besni'deki bu cemaatin Rişvan Aşireti'ne mensup olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹² Bu aşiret Adıyaman'ın Besni kazası⁸⁹³, Urfa'nın Rumkale ve Birecik kazaları, Siverek⁸⁹⁴, Antep'in Araban kazası⁸⁹⁵ ve Mardin⁸⁹⁶ civarına yerleşmiştir. Hevîdî Aşireti'ne mensup cemaatler Abdullah

rivâyet ile mü'eyyed bir hakikiyyet-i târihiyyedir. Gürgân, Cihângirşehri Timurlenk'in mensûb olduğu hânedanın ismidir.”

⁸⁹⁰ BOA, Y.MTV. 66/59, R.19 Ağustos 1308 (31 Ağustos 1892) tarihli olup, Urfa mutasarrıfı Tahir imzasıyla Yıldız Sarayına çekilen telgrafta: “...Suruç kazası dâhilinde kâ'in Gürgânlı Aşireti'nden kırk elli atlı Rakka kazasına tâbi Alulde Aşireti üzerine gitmiş ve aşiret-i merkûme dahi Aneze urbânından Cüdan'ın amcazâdesi Havran nâm şahsa dahalet ederek Gürgânlülülerin öğüne çıkub bir haylî mücâdeleden sonra tarafeynden on bir nefer maktûl ve üç nefer mecrûh olduğu ve rehin cihetinde ve... maktûleyn arasında Havran'ın iki oğluda bulunmuş olduğu...”

⁸⁹¹ Kaya, a.g.e. ss.91-92.

⁸⁹² Zeynel Özlü, *Osmanlı Döneminde Behisni (Besni) Kazasında Aşiret ve Aileler*, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep, 2015-b, s.57.

⁸⁹³ BOA, A.) MKT. UM. 567/39, H.22 Zî'l-ka'de 1278 (21 Mayıs 1862)

⁸⁹⁴ BOA, A.) MKT. UM. 514/66, H.05 Cemâziye'l-evvel 1278 (8 Kasım 1861)

⁸⁹⁵ Kaya, a.g.e., ss.91-92.

⁸⁹⁶ BOA, ŞD. 275/2, H.19 Cemâziye'l-evvel 1296 (11 Mayıs 1879)

Kethüdâ, Mehmet Kethüdâ, Okçu İzeddinli, Kara Hüseyin Kethüdâ ve Ömerli cemaatleridir.⁸⁹⁷

Hevîdî ve Atmalı aşiretleri konargöçer olduklarından kış aylarında Rumkale çevresine konmuş yaz aylarında da Siverek'e bağlı Besni kazası civarına göçmüştür.⁸⁹⁸ XIX. yüzyılda Besni'ye bağlı nahiyeler içinde "Hevîdî" adında bir nahiye bulunmaktadır.⁸⁹⁹

H.1259 (M.1843-1844) tarihli nüfus sayımında bu aşiretin yaşadığı bölge "Hevîdî Nahiyesi" şeklinde kayıt altına alınmıştır. Nahiyeye bağlı köy sayısı 19'dur. Bu köyler Birişme, Boncuk, Cencere, Eskiköye tabi Birişme, Gedikli, Karakuyu, Kevcâllı, Berekâtlı, Eskiköy, Kızıoğlan, Kitiş, Kocapirli, Mamadik, Nasırlı, Sarıyaprak, Sivarlı (Savurlu), Sugözü, Uzunkuyu ve Zirce köylerdir. Köylerdeki toplam hane sayısı 432 olup, bu hanelerde yaşayan nüfus 1009'dur. 1871'de Hevîdî nahiyesine bağlı köy sayısı 24'e yükselmiştir. XIX. yüzyıl ortalarında bu aşirete mensup hanelerin yaşadığı topraklar genellikle hass-ı hümayun ve malikâne türü topraklardır.⁹⁰⁰

Hevîdî Aşireti çevredeki aşiretlerin saldırılarından korunmak için zaman zaman farklı aşiretlerle ittifak yapmıştır. 1861 yılında bu aşiret, Dalyânlı Rışvan Aşireti'ne karşı Atmalı Aşireti ile ittifak yapmıştır. İki aşiret birleşerek Dalyânlı Rışvan Aşireti'ne saldırmış, çıkan çatışmada

⁸⁹⁷ Mehmet Taşdemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger ve Kâhta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, ss.99-100

⁸⁹⁸ BOA, MVL 762/32/4, H.24 Şevvâl 1278 (24 Nisan 1862) tarihinde Meclis-i Vâlâ'dan Urfa mutasarrıflığına gönderilen yazıda: "...Besni kazâsına merbût hayme-nişîn aşâirûn Dalyanlü Rışvan Aşireti ahâlilerinin Atamalu ve Hüveydi aşiretleri miyânlarında mine'l-kadîm husûmet ve düşmanlıkları olub ve mezkûr Atamalu ve Zortay aşiretlerinden kışlakları Maraşa tâbi Dalyanlının Rumkaleye tâbi ve birbirlerine civar olduklarından mezkûr Rumkale'ye tâbi Abalu nâhiyesi nâm mahalde hayme-nişîn bulunduğundan..."

⁸⁹⁹ Selahattin Kenger, 190 Numaralı Besni kazası Osmanlı Şer'iyeye Mahkemesi Kayıtlarının 118-236 Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicrî 1313-1315/Miladi:1896-1897), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, K.Maraş, 2006, s.205.

⁹⁰⁰ Özlü, a.g.e., (2015-b), ss.61-64.

her iki taraftan toplam yirmi bir kişi ölmüş, birçok kişi de yaralanmıştır. ⁹⁰¹ 1870-1935 yılları arasında Hevîdî Aşireti'nin reisi Reşit Ağa'dır. ⁹⁰²

Rumkale kazasında yaşayan aşiretler hakkında arşiv belgelerinde yapılan araştırmada yukarıda ayrıntılı bir şekilde açıklanan aşiretler dışında aşağıdaki tabloda verilen farklı aşiret ve cemaatler de mevcuttur.

Tablo 5.12. Rumkale Kazasındaki Diğer Aşiret ve Cemaatler

Adı	Diğer Adları	Mahiyeti	Tâbiyeti	Yerleşim Yerleri
Bıçkânlı	-	Aşiret	Yörükân Taifesi	Rakka, Rumkale
Burak	Buraklı	Aşiret	Türkmân Taifesi	Rakka, Rumkale, Halep, Yeni-il
Hiçikânlı	Hiçikanlu	Aşiret	-	Halep, Rumkale
Kethüdâlı Kızığı	-	Aşiret	Türkmân Yörükân Taifesi	Rakka, Rumkale, Birecik, Maraş Antep, Halep, Sivas
Sararlı	Sararlu	Aşiret	-	Rakka, Rumkale
Yazır	-	Aşiret	-	Halep, Rumkale
Bahâdır	Bahâdırılı Bahâdırılı	Cemaat	Türkmân Taifesi	Bu cemaat Reyhanlı Aşireti'ndendir. Rumkale kazası, Maraş, Manisa, Halep, Antep, İçel, Gülnar, Kocaeli, Kütahya
Deliler	Dellüler Delili Deliler Kebîr Deliler Sağır	Cemaat	Türkmân Taifesi	Deliler Cemaati Boyunuinceli Aşireti'ndendir. Rumkale, Rakka, Kayseri, Adana, Karaman, Aksaray, Kırşehir, Ankara, Aydın, Kütahya, Halep, Maraş, Gelibolu, Konya, Erzurum, Kelkit, Niğde, Kırşehir, İzmir, İçel, Anamur,
Karamürsel	Karamürseli Karamursallı	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Rumkale, Sivas, Halep, Antep, Kocaeli, Üsküdar, Kocaeli sancağı
Karayusuf	Kara Yüsüflü	Cemaat	Yörükân Taifesi	Rumkale, Dimetoka ve Edirne, Adana ve Maraş eyaletleri
Kargın	Kargınlı, Karkınlı, Karkınoğlu Süleymanağa Perakendesı,	Cemaat	Konargöçer Türkmân Taifesi	Kargın Cemaati, Merdisî Aşireti'ndendir. Rumkale, Konya, Maraş, Çankırı, Erzurum, Urfa, Rakka, Malatya, Adana, Kocaeli, B

⁹⁰¹ BOA, A.} MKT. UM 514/66, H.05 Cemâziye'l-evvel 1278 (8 Kasım 1861)

⁹⁰² Kaya, *a.g.e.*, s.92; Reşit Ağa, Mustafa Kemal'in daveti üzerine Malatya temsilcisi olarak Erzurum ve Sivas kongrelerine katılmıştır. I. ve II. TBMM'ye Malatya milletvekili III, IV ve V. TBMM'ye de Antep milletvekili olarak katılmıştır. Oğlu Sait Açar da Adıyman XI. Dönem milletvekilliği yapmıştır.

	Karkıncı, Karkın, Türkmâni,			Karesi, Sivas, İstanbul, Gelibolu, İbsala, Gümölcin, Vize, Bursa, Akhisar, Kaş, Niğde
Kazıktı	Kazıklı Kazıklı Türkmâni Kazıklı Afşarı	Cemaat	Türkmân Yörükân Taifesi	Kazıktı Aşireti, Bozulus Türkmen Aşireti'ndendir. Rumkale, Sivas, Bozok, Maraş, Tarsus, Adana, Siverek, Ankara, Kocaeli, Kütahya, Yüreğir
Kethüdâ Kızığı	-	Cemaat	Türkmân Yörükân Taifesinden	Kethüdâ Kızığı Cemaati, Milli Aşireti'ndendir. Rumkale, Birecik, Sivas, Halep, Antep, Rakka, Karsı Maraş sancağı
Oturak	-	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Rakka, Urfa, Rumkale
Oturakkargın	Oturakkargun	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Rakka, Urfa, Rumkale
Sipahi	Sipahiler Sipahili	Cemaat	Yörükân Taifesinden	Sipahi Cemaati, İncirbelik adlı yerde kışlayıp Anamur'daki Kırkkuyu isimli yaylada yaylardı. İçer Gülнар, Rumkale, Niğde, Konya, Adana, Tarsus, Sis, Geyve, Kastamonu, Dimetoka, Kocaeli,
Tağ Bahâdırlısı	Dağ Bahâdırlusu	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Rakka eyaleti Rumkale kazası, Sivas sancağının Yeni-il kazası
Ufacık Pehlivânlı	-	Cemaat	Türkmân Taifesinden	Birecik, Rumkale nahiyesinde Ortaköy ve Bedreddin köylerini vatan edinmişlerdi.
Ulaşlı	Ulaş Ulaşlı	Cemaat	Türkmân Yörükân Taifesinden	Beydili Aşireti'ndendir. Rumkale, Adana, Tarsus, Maraş, Halep, Rakka, Sivas, Ordu, Maraş, İstanbul, Çatalca, Diyarbakır, Kocaeli

*Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı
İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar, İşaret Yayınları, İstanbul,
2012, s. 27-673.*

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Rumkale kazasında 13 aşiret ve 13 cemaatin yaşamış olduğu tespit edilmiştir. Bu aşiret ve cemaatlar Türkmân, Türkmân Yörükânı, Ekrâd taifelerine mensupturlar. Rumkale ve çevresine yerleştirilmiş olan bu aşiret ve cemaatlerin bir kısmı iskân bölgesine uyum sağlayamadığı için önceki yurtlarına firar etmiştir.

5.5. Suruç Kazasındaki Aşiretler

Urfa ve Birecik kervan yolu üzerinde bulunan Suruç kazası verimli otlaklara sahip bir kazadır. Bölgenin verimli otlaklara sahip olması geçimini hayvancılıkla sağlayan birçok aşiretin buraya yönelmesine sebep olmuştur. Gerek Suriye çöllerinden gelen gerek kendi kaza sınırları içinde yaşayan gerekse Suruç’u kışlak olarak kullanan aşiretlerin kazaya yerleşmesi aşiretler arasında mücadelelerin yaşanmasına ortam hazırlamıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Suruç kazasında yaşamış olan aşiretler şunlardır:

5.5.1. Acirat Aşireti

16 Haziran 1895 tarihli arşiv belgesine göre Arap taifesinden olan Acirat Aşireti’ne mensup bir miktar hane Suruç kazasına bağlı köylere yerleşmiştir. Aşiret mensupları yerleştikleri köylerde tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı.⁹⁰³

5.5.2. Alulde Aşireti

Arap taifesine mensup olan Alulde Aşireti’nin asıl yurdu Rakka eyaletidir. Alulde Aşireti’ne mensup bir miktar hane Rakka’daki diğer aşiretlerin baskısından kaçarak Urfa sancağına yerleşmiştir. 1842 yılında Urfa sancağındaki Aluldelilerin devlete ödediği vergi miktarı 7.500 kuruştur.⁹⁰⁴

1864 yılında Şemmer Aşireti’nin şeyhi Abdülkerim, Alulde Aşireti’nin şeyhi olan Ebu Resak’dan bad-ı heva vergisi talep etmiş ve bu isteğinin yerine getirilmemesi durumunda Alulde Aşireti’ni vuracağını beyan etmiştir. Şemmer şeyhinin bu tehdidi karşısında Alulde şeyhi Ebu Resak tâbiyetiyle birlikte Urfa sancağına geçip oradaki Benî Kays ve Berâzi aşiretlerine saldırmıştır. Alulde Aşireti’nin bu saldırısını haber alan Şemmer şeyhi Abdülkerim, Aluldelilerin üzerine giderek mal ve eşyalarını yağmalamıştır.⁹⁰⁵

⁹⁰³ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zîl-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁹⁰⁴ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁹⁰⁵ BOA, MVL. 772/89, H.26 Zîl-hicce 1280 (2 Haziran 1864) tarihinde Meclis-i Valâ’ya Urfa mutasarrıfı Tevfik tarafından yazılan tahriratta: “...Şemmer Şeyhlerinden Abdülkerim Alulde’den hevâ taleb eylemesi ve vermezler ise

Daha önce de belirtildiği gibi 1892 yılında Suruç kazasında bulunan Gürgânlı Aşireti'ne mensup elli kadar atlı Alulde Aşireti üzerine yürümüştür. Gürgânlı Aşireti'nin bu saldırısı karşısında Alulde mensupları Suruç çevresinde bulunan Aneze şeyhi olan Cüdân'ın amcaoğlu Havran'a sığınmıştır. Aneze ve Alulde aşiretleri güçlerini birleştirerek Gürgânlı Aşireti ile mücadeleye girmiş ve bu mücadele neticesinde her iki taraftan on bir kişi ölmüş, üç kişi de yaralanmıştır. Ölenler arasında Havran'ın iki oğlu da bulunmaktadır.⁹⁰⁶

1892 yılında Suruç kazasındaki Ketikânlı Aşireti'nin elli atlıyla kendilerine saldıracaklarını haber alan Alulde Aşireti çöl tarafında bulunan Aneze Aşireti'ne sığınmak için yola çıkmış, fakat Anezelilere ulaşmadan Ketikânlıların saldırısına uğramıştır. Aşiretler arasında yaşanan çatışmada her iki taraftan toplamda on bir kişi ölmüş ve beş kişi de yaralanmıştır. Çatışmayı haber alan Urfa'daki mahalli idareciler asayişin sağlanması için bölgeye elli kişilik bir süvâri birliği göndermiştir.⁹⁰⁷

5.5.3. Berâzi Aşireti

Konargöçer Ekrâd taifesine mensup olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Berâzi, Barezi ve Berâzi Şarkiyân şeklinde geçmektedir. Berâzi Aşireti'ne mensup hanelerin Urfa sancağının Suruç ve Birecik kazaları, Mardin sancağının Savur kazası, Rakka, Erzurum, Malazgirt, Çemişgezek, Arapgir, Diyarbakır, Halep ve Şam civarında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁹⁰⁸ Berâzi Aşireti'ne tâbi olan Ketikân Aşireti 1512-1520 yılları arasında Yavuz Sultan Selim döneminde Birecik kazası

vracağını beyân etmesi üzerine Şeyh-i merkûmenin emr-i terbiyesine bâ emir-nâme-i sâmi irâde buyrulduğu ve Alulde şeyhi el Ebu Resak'ın Urfa'ya celb olunduğu halde merkûm Ebu Resak'ın Geys(Kays) ve Berâziyi vurduğu ve bunun üzerine merkûm (Şemmer Şeyhi) Abdülkerim, Aluldeyi urub emvâl ve mevâşiyelerini teshîb ve yağma eylediği...”

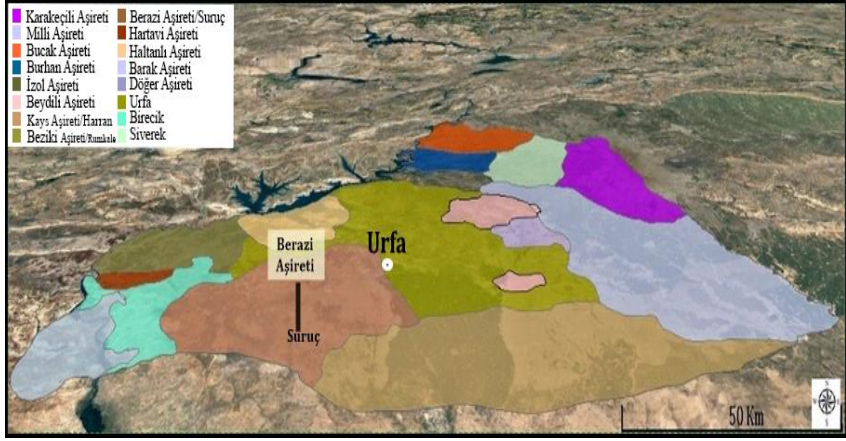
⁹⁰⁶ BOA, Y.MTV. 66/59, R.19 Ağustos 1308 (31 Ağustos 1892)

⁹⁰⁷ BOA, BEO. 66/4931, R.22 Ağustos 1308 (3 Eylül 1892) tarihinde Bâb-ı Âli'den Halep vilayetine yazılan yazıda: “...Suruç kazâsının Ketikânlı Aşireti ile Rakka kazâsına merbût Alulde Aşireti beyninde vukû' bulan mukâteleden bâhisle te'min-i âsâyiş için hükümet-i mahalliyyenin talebi üzerine Urfa'dan elli süvârinin hükümet emri ile hareket ettirildiği...”

⁹⁰⁸ Türkay, a.g.e., s.62.

köylerine yerleşmiştir. Ketikân Aşireti, Birecik'teki köylere yerleştikten sonra Berâzi'ye tâbi diğer aşiret ve oymakları Birecik çevresine davet etmiştir. Bu davet üzerine bazı Berâzi oymakları Suruç ve Birecik kazalarının köylerine yerleşmiştir. Bazıları da Ayn el-Arap, Urfa sancağının köyleri⁹⁰⁹, Cerablus, Caber, Rakka ve Halep çevresine yerleşmiştir.⁹¹⁰

Harita 5.10. Urfa ve Çevresinde Berâzi Aşireti'nin Bulunduğu Yerler

Kaynak: Harita arşiv belgeleri ve bölgeyle ilgili tarihi coğrafya bilgilerimizden yola çıkılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Berâzi Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 1.975 hane Suruç, Birecik ve Siverek çevresine yerleşmiştir. Yine aynı tarihlerde Berâzi Aşireti'ne tâbi Şeyhânlı Aşireti'nden 97 hane Çaykuyu nahiyesine yerleşmiştir. Belirtilen yerlere yerleşen Berâzi haneleri buralarda tarımla uğraşmıştır. Siverek ve Karacadağ çevresinde yaşayan Karakeçililerden 60 hane XIX. yüzyılın ortalarında Berâzi'ye tabi olmuştur. 1865-1866 yıllarında Berâzi Aşireti'ne tâbi Alâeddinli, Asiyânlı, Begli, Didânlı, Dinâyî, Karakeçili, Ketikânlı, Kurtgânlı, Kurucabegli, Muâflı, Ohyânlı, Picânlı, Rızvânlı, Şeddâdi ve Şeyhânlı aşiretleri bulunmaktadır. Bu aşiretlerin hane sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.⁹¹¹

⁹⁰⁹ BOA, A.} MKT. DV... 117/67, H.16 Safer 1274 (6 Ekim 1857)

⁹¹⁰ Bozkurt, a.g.e., 2009, s.98.

⁹¹¹ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

Tablo 5.13. XIX. Yüzyılda Berâzi Aşireti'ne Tâbi Oymaklar ve Hane Sayıları

Aşiret/Oymak Adı	Hane Sayısı
Alâeddinli	200
Asiyânlı	80
Begli	60
Didânlı	60
Dinâyi	450
Karakeçili	60
Ketikânlı	300
Kurtgânlı	20
Kurucabegli	15
Muâflı	80
Ohyânlı ⁹¹²	50
Picânlı	350
Rızvanlı	50
Şeddâdi	100
Şeyhânlı	100
Toplam Hane Sayısı	1.975

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

Suruç ve Birecik kazalarına yerleşmiş olan Berâzi Aşireti bünyesinde 15 aşiret bulunmaktadır. Berâzi, bu özelliği ile konfederasyon aşiret özelliği göstermektedir. Tabi aşiretlerin sahip olduğu toplam hane sayısı 1.975'tir. Bu aşiretler içerisinde en kalabalık nüfus 450 haneyle Dinâyi Aşireti'ne ve sonrasında ise 350 haneyle Picânlı Aşireti'ne aittir. Berâzi Aşireti'ne tâbi aşiretler bazı arşiv belgelerinde Berâzi'ye tâbi oymaklar şeklinde zikredilmektedir. Bu durum Osmanlı'da "Aşiret" ve "Oymak" kavramlarını birbiri yerine kullandığının göstergesidir. Örneğin bazı belgelerde Ketikânlı Aşireti başlıbaşına bir aşiret⁹¹³ kabul edilirken, bazı arşiv belgelerinde Berâzi Aşireti'ne bağlı bir oymak⁹¹⁴ olarak zikredilmiştir.

1905-1913 yılları arasında Osmanlı topraklarını gezen İngiliz diplomat Mark Sykes, yazdığı eserde gezdiği bölgelerdeki Türk, Kürt, Arap ve Yezidî aşiretleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu eserde Suruç çevresinde yaşayan Berâzi Aşireti'ne mensup aşiretlerin hane sayıları

⁹¹² Cevdet Türkay bu oymağı "Uhyânlı" şeklinde zikretmiştir.

⁹¹³ BOA, BEO. 66/4931, s.3, R.24 Ağustos 1308 (5 Eylül 1892)

⁹¹⁴ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

hakkında da bilgiler yer almaktadır. Bu sayılar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5.14. XX. Yüzyıl Başlarında Berâzi Aşireti'ne Tabi Aşiretler ve Hane Sayıları

Aşiret/Oymak Adı	Hane Sayısı
Ketikân	700
Ohyan	600
Şeyhanlı	700
Şadadi	700
Alaeddinli	700
Ma'afli	700
Zervan	500
Picânlı	800
Karakeçili	500
Dinâi	1.000
Mir	1.000
Didan	300
Berizânlı	900
Toplam	9.100

Kaynak: Sykes, *a.g.e.*, p.579.

Mark Sykes, yukarıdaki tabloda Berâzi Aşireti'ne mensup hanelerin toplam sayısını 9.000 olarak belirtse de verdiği tablodaki aşiretlerin toplam hane sayısı 9.100 haneye tekabül etmektedir. Bu durum toplama işlemi ile ilgili bir hatanın yapılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Osmanlı Devleti belli dönemlerde aşiret güçlerini farklı coğrafyalara askeri birlik mahiyetinde göndermiştir. Bu doğrultuda Urfa sancağında bulunan Berâzi ve Döğerli aşiretleri 3 Temmuz 1799 tarihinde Gazze, Remle ve Mısır taraflarına gönderilmek istenmiştir. Fakat Berâzi Aşireti'nin reisleri 1798 yılında Rakka valisi tarafından vurulduklarını, durumlarının perişan olduğunu ve miri vergilerini dahi vermeye

kudretlerinin olmadığını gerekçe göstererek bu talebe olumsuz cevap vermişlerdir.⁹¹⁵

26 Kasım 1822 tarihli arşiv belgesine göre Berâzi ve Milli aşiretleri birlikte hareket ederek Behram Paşa'nın idaresindeki Urfa, Rumkale ve Birecik çevresinde taşkınlıklarda bulunmuş ve Bağdat-Halep yolunun güvenliğini tehdit etmişlerdir. Behram Paşa bu iki aşiretin üzerine askeri birlikler sevk ederek bölgede kontrolü sağlamıştır.⁹¹⁶

16 Eylül 1831 tarihli diğer bir arşiv belgesinde ise Berâzi, Ketikân ve Milli aşiretlerinin Birecik ahâlisinin de desteğini alarak merkezi yönetimin kötü idaresine karşı ayaklandığı belirtilmektedir. Bu isyanın büyümesi üzerine Birecik Mütesellimi olan Lütfullah Ağa ve çevresindeki kişiler Birecik kalesine çekilmek zorunda kalmıştır. Lütfullah Ağa, bu aşiretlerin isyanına karşı bölgede bulunan Eyyüp Ağa, Yusuf Ağa, İbiş Ağa ve diğer aşiret reislerine haber gönderip bir an önce yardıma gelmelerini istemiştir.⁹¹⁷ Bu aşiret, 1841 yılında Diyarbakır vergi memurlarına 2.150,5 kuruş⁹¹⁸, 1842 yılında Rakka vergi memurlarına 113.700 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁹¹⁹

1855 yılında Berâzi Aşireti'ne, Urfa'dan İskenderun limanına ve oradan da İstanbul'a gönderilecek zahirenin taşıma görevi verilmiştir. Fakat aşiret mensupları nakliye bedeli olarak belirlenen ücreti yeterli bulmadıkları için bu görevi reddetmişlerdir. Aynı yıl içerisinde Berâzi Aşireti'ne mensup bir miktar eşkıya daha da ileri giderek Suruç ve Birecik çevresinden geçen ticaret kervanlarını yağmalamıştır. Berâzi eşkiasının ticaret kervanına saldırması mahalli idareciler tarafından isyan kabul edilmiş ve bu aşiret üzerine askeri birlikler sevk edilmiştir. Gönderilen

⁹¹⁵ BOA, C. AS... 312/12898, H.29 Muharrem 1214 (3 Temmuz 1799)

⁹¹⁶ BOA, HAT. 809/37201-E, H.11 Rebî'ül-evvel 1238 (26 Kasım 1822) tarihli olup, Milli reisi Eyüp Bey'in Bağdat'a gitmeyerek Urfa ve Birecik çevresindeki halka zarar verdiğini konu alan bu hatt-ı hümayûnda: "...*Ruha muzâfatından olan Kazâ-i Birecik Rumkale'ye ve eyâlet-i mezkûrenin re'âyâsından Berâzî Aşireti'ni efsâd ve izlâl edüb sûret-i hakda kendinden fukarâ re'âyâyı izrâr eylediğinden...*"

⁹¹⁷ BOA, HAT. 389/20707, H.08 Rebî'ül-âhir 1247 (16 Eylül 1831)

⁹¹⁸ BOA, ML. VRD. d. 644/1, H.29 Zî'l-hicce 1258 (31 Ocak 1843)

⁹¹⁹ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

birlikler Berâzilerden gasbettikleri ürün ve hayvanların bir kısmını geri almıştır. Berâzi eşkıyasının ticaret kervanından gasbettiği ürünlerden 1.100 kuruş değerindeki 265 kile arpa, 4.700 kuruş değerindeki 166 kile buğday, 880 kuruş değerindeki 4 kile darı, 2.340 kuruş değerindeki 5 baş deve, 357,5 kuruş değerindeki 13 baş keçi, 5.548 kuruş değerindeki 150 baş koyun, 580 kuruş değerindeki 60 baş kuzu, 37 kuruş değerindeki 30 baş oğlak ve 1.065 kuruş değerindeki 37 baş sığır geri alınmıştır. Berâzi eşkıyası, ticaret kervanından 435 kile hububat ve 295 baş hayvan gasbetmiştir. Gasp edilen bu hayvan ve hububatın değeri 16.607,5 kuruştur.⁹²⁰

Berâzi Aşireti'ne mensup bazı haneler çeşitli bahaneler öne sürerek vergisini ödemek istememiş ve bir takım taşkınlıklar yapmıştır. Örneğin 30 Nisan 1845 tarihinde Berâzi Aşireti'nin yola getirilmesi için Arabistan Ordusu görevlendirilmiştir.⁹²¹ Yine 8 Şubat 1893 tarihinde Berâzi Aşireti, Hamidiye Alaylarının teşkilini gerekçe göstererek ödemesi gereken aşar ve ağnam vergilerini ödemek istememiştir.⁹²²

Hamidiye Hafif Suvâri Alaylarındaki beş alay Urfa'daki Berâzi ve Benî Kays aşiretleri tarafından kurulmuştur.⁹²³ Urfa sancağının Harran kazasında bulunan Benî Kays Aşireti 51. ve 52. Alayı, Suruç kazasında bulunan Berâzi Aşireti ise 53, 54 ve 55. Alayları oluşturmuştur.⁹²⁴ Berâzi Aşireti'nden üç Hamidiye Alayının oluşturulması bu aşiretin büyük bir nüfusa sahip olduğunun göstergesidir. Bu aşiret birçok aşiretin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir konfederasyondur. Bu konfederasyondaki aşiret ve cemaatler şunlardır:

⁹²⁰ Öğüt, a.g.t., 2013, s.99.

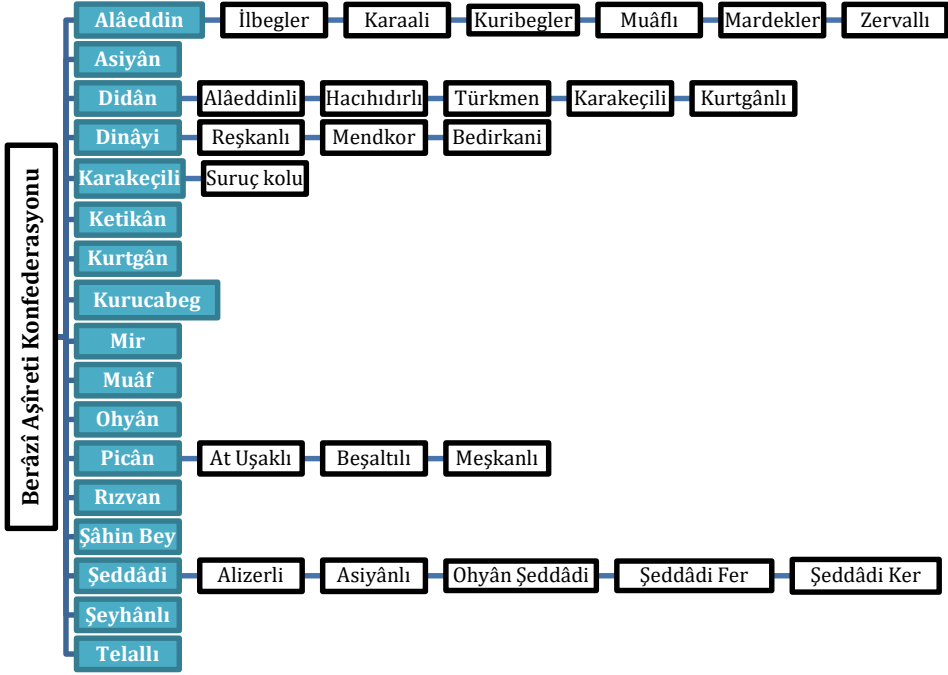
⁹²¹ BOA, İ. DH... 1286/101217, H.22 Rebî'ül-âhir 1261 (30 Nisan 1845) tarihli belgede: "...Arabistan Ordu Hümâyûni Müşîri atüfetlü paşa hazretlerinin Urfa'da vâki' Berâzi Aşiret ahâlisinin te'dibi... zımnında tevcihle hareket etmiş olduğu..."

⁹²² BOA, BEO. 152/11355, R.27 Kânûn-ı Sâni 1308 (8 Şubat 1893)

⁹²³ BOA, Y. MTV. 74/43 H.10 Receb 1310 (28 Ocak 1893) tarihinde Dördüncü Ordu'dan gönderilen telgrafa Yaver Şakir Paşa tarafından yazılan cevapta: "...Bu iki aşiretin meşhûr ve pek cesûr olduğu ma'lûm bulunduğu gibi şimdiki kadar sâye-i Hazret Pâdişâhiye ikisinden beş alay teşkil olunmuş ve birkaç alay daha teşkili mukarrer bulunmuş..."

⁹²⁴ BOA, YEE. 81/42, s.2, R.18 Kânûn-ı evvel 1313 (29 Aralık 1897)

Tablo 5.15. Berâzi Aşireti'ne Tâbi Aşiret ve Cemaatler

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Berâzi Konfederasyonu altında on yedi aşiret bulunmaktadır. Bu aşiretlerin bünyesinde de birçok cemaat yer almaktadır. Aşiretlere bağlı bazı haneler çevrelerindeki diğer aşiretlere tabi olmuşlardır. Bu duruma Muâflı Aşireti'nden ayrılan ve Alâeddinli'ye tabi olan Muâflı haneleri ile Karakeçili Aşireti'nden ayrılıp Didânlı'ya tabi olan Karakeçili haneleri örnek gösterilebilir.

Berâzi'ye tabi olan aşiretler bazı arşiv belgelerinde aşiret bazılarında firka, bazılarında ise oymak şeklinde geçmektedir. Örneğin, Alâeddinliler için 16 Haziran 1895 tarihli belgede aşiret⁹²⁵ tabiri kullanılır

⁹²⁵ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

iken, aynı teşekkül için 1865-1866 tarihli belgede oymak⁹²⁶ ve 1927 tarihli Urfa sâlnâmesinde ise fırka⁹²⁷ tabiri kullanılmaktadır. Bu durum üç kavramın da birbiri yerine kullanıldığını göstermektedir. Berâzi'ye tabi Didanlı, Dinâyi, Ketikânlı, Kurucabegli, Picânlı, Şahin Bey, Ohyânlı ve Şeddâdiler için de benzer durum söz konusudur. Bu sebepten dolayı Berâzi'ye tabi olan sosyal teşekküller açıklanırken karışıklık yaşanmaması adına tümü için aşiret kavramı kullanılacaktır.

5.5.3.1. Alâeddinli Aşireti

Yörükân taifesine mensup olan Alâeddinli Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Alâdinli, Alâeddinli, Aliyyüddinli ve nâm-ı diğer Sarkındılı şeklinde geçmektedir. Alâeddinli Aşireti'ne mensup hanelerin Urfa sancağının Suruç kazası⁹²⁸, Adana sancağının Sarıçam kazası, Konya, Tarsus, Sis, İç-el ve Alaiye civarında yaşadığı ifade edilmektedir.⁹²⁹ Bu aşirete mensup haneler Urfa'ya Konya tarafından gelmişlerdir.⁹³⁰ Alâeddinli Aşireti'ne tâbi İlbegler, Karaali, Kuribegler, Muâflı, Mardekler ve Zervallı oymakları bulunmaktadır.⁹³¹ 1865-1866 yıllarında Alâeddinli Aşireti'nin Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu ve 200 hanesinin Suruç kazasına yerleştiği belirtilmektedir.⁹³²

Devletin emirlerine itaat edip yerleşik hayata geçen aşiretler her ne kadar yerleşmiş olsalar da aşiret olmaları hasebiyle devam eden âdetleri üzerine göçebe durumda olan aşirettaşları ile etle tırnak gibi olmayı bilmişlerdir. Çevrelerinde yaşayan herhangi bir aşiret onlara saldırdığı zaman tüm aşiret üyeleri o tehlikeye karşı birlikte hareket etmişlerdir. Bu durum aşiret mensupları arasında dayanışmayı artırırken aşiretler arasında da düşmanlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Birbirine düşman olan aşiretler intikam almak için fırsat kollamıştır.

⁹²⁶ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹²⁷ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.96. “...Alaeddinli fırkası kendilerinin Konya'dan geldiklerini ve Selçuklulardan olduklarını iddiâ etmektedirler. Bu iddiânın mevsukiyetine aşiretin taşıdığı ünân ile nesilden nesile intikâl eden rivâyet delil addedilebilir.”

⁹²⁸ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁹²⁹ Türkay, a.g.e., s.168.

⁹³⁰ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.96.

⁹³¹ Gökalp, a.g.e., s.56.

⁹³² BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

Örneğin 16 Haziran 1895 tarihli belgede Alâeddinli Aşireti'nin Picânlı Aşireti ile husumetinin olduğu ve bu iki aşiretin birbirine karşı daima fırsat kolladığı belirtilmektedir.⁹³³ 22 Ekim 1899 tarihli diğer bir arşiv belgesinde Suruç'ta Hamidiye Hafif Süvari Alayları içerisinde yer almayan Alâeddinli ve Keşgânlı aşiretleri arasındaki düşmanlığın bölgede yaşayan halka zarar verdiği belirtilmektedir.⁹³⁴

5.5.3.2. Asiyânlı Aşireti

Ziya Gökalp Asiyânlı Aşireti'ni, Osiyanlı, Alizerli, Şeddadi Fer ve Şeddadi Ker cemaatleriyle birlikte Şeddadi Aşireti'ne tâbi cemaatler arasında ifade etmişse de⁹³⁵ 16 Haziran 1895 tarihli arşiv belgesinde Asiyânlı Aşireti, Berâzi'ye tâbi oymaklar arasında zikredilmiştir.⁹³⁶ Asiyânlı Aşireti'ne mensup hanelerin bir kısmı Alanya sancağında⁹³⁷ bir kısmı Urfa sancağındaki Çaykuyu nahiyesine bağlı Hamdan köyünde⁹³⁸ ve bir kısmı da Suruç kazasında yaşamaktaydı. Asiyânlı haneleri buralarda tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı.⁹³⁹ 1865-1866 yıllarında Berâzi Aşireti'ne tâbi olup Siverek, Suruç ve Birecik civarına iskân edilmiş olan 1.975 hane içerisinde Asiyânlı Aşireti'ne mensup 80 hane bulunmaktaydı.⁹⁴⁰

5.5.3.3. Picânlı Aşireti

1865-1866 tarihli belgede Picânlı Aşireti'nin Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu ve 350 hanesinin Suruç ve Birecik kazalarına yerleştiği

⁹³³ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁹³⁴ BOA, DH. MKT. 2274/70, H.19 Receb 1317 (23 Kasım 1899) tarihinde Dâhiliye Mektubi Kaleminden Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...*bu vukû 'ât Suruç kazası aşâirinden Hamidiye saliki celilinde bulunmayan Keşgânlı Aşireti ile kezâlik sâliki mezkûre dâhil olmayan Alaeddinli Aşireti meyânında altı mah mukaddem vuku ' geldiği...*”

⁹³⁵ Gökalp, *a.g.e.*, s.56.

⁹³⁶ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁹³⁷ Türkay, *a.g.e.*, s.180.

⁹³⁸ Taş, *a.g.t.*, s.114.

⁹³⁹ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁹⁴⁰ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

belirtilmektedir.⁹⁴¹ Picânlı Aşireti'ne tâbi üç kabile bulunmaktadır. Bunlar At Uşaklı, Beşaltılı ve Meşkanlı kabileleridir. Bu kabilelerden Beşaltılı, aslen Türkmen olup Kürtçe konuşmaktadır.⁹⁴² 16 Haziran 1895 tarihli diğer bir arşiv belgesinde Picânlı Aşireti'nin Ketikânlı Aşireti ile husumetli olduğu belirtilmektedir. Bu iki aşiret müsait bir fırsat bulduklarında birbirleriyle mücadele edip katl ve yağmalar gerçekleştirmişlerdir.⁹⁴³ Picânlı Aşireti, Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁹⁴⁴

5.5.3.4. Didânlı Aşireti

1865-1866 tarihli belgede Didânlı Aşireti'nin Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu ve 60 hanesinin Suruç kazası civarına yerleştiği belirtilmektedir.⁹⁴⁵ Bu aşirete tâbi dört kabile bulunmaktadır. Bunlar Didanlı, Türkmen, Karakeçili ve Kurtgânlı kabileleridir. Türkmen ve Karakeçililer aslen Türk iseler de geneli Kürtçe konuşmaktadır.⁹⁴⁶ Ziya Gökalp bu kabileler dışında Didanlı'ya tabi Alâeddinli ve Hacıhıdırlı kabilelerinin de olduğunu belirtmektedir. Alâeddinli kabilesi Türkiye ve Fransa arasında imzalanan 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile sınırın Suriye tarafında kalmıştır.⁹⁴⁷

14 Temmuz 1856 tarihli arşiv belgesine göre Didânlı Aşireti'nin Meclisi azâsı İsmail Bey'dir. Bu kişi halka kötü davrandığı için

⁹⁴¹ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁴² 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.97.

⁹⁴³ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁹⁴⁴ Akalın, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.122; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Picânlı Aşireti'nin reisi Galipbeyzâde Mustafa Bey'dir. İfade edilen tarihte bu aşiretin diğer bir reisi de Galipbeyzâde Müslüm Bey'dir. Picânlı Aşireti, 1919'da Fransızların Urfa'yı işgal etmesine tepki göstermiş ve aşiret güçleriyle birlikte Fransızlara karşı mücadele etmiştir. Galipbeyzâde Müslüm Bey'e, Kurtuluş Savaşı sırasında gösterdiği yararlılıktan dolayı TBMM tarafından 22 Şubat 1926 tarihinde 2926 sayılı "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" verilmiştir. Galipbeyzâde Mustafa Bey ve Galipbeyzâde Müslüm Bey, 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı Kanunu'nu ile "Yüksel" soyadını almıştır.

⁹⁴⁵ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁴⁶ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.97; "...Didânlı Fırkası, Didânlı, Karakeçili, Kurtgânlı ve Türkmenlerden müteşekkildir. Bunlar arasında Karakeçili ve Türkmenler aslen Türk iselerde elyevm Kürtçe konuşmaktadırlar."

⁹⁴⁷ Gökalp, *a.g.e.*, s.56.

görevinden alınmış sonra kimse kendisinden şikâyetçi olmadığı için tekrar görevine iade edilmiştir.⁹⁴⁸ 1896 yılında Didânlı ve Ketikânlı aşiretleri birbiriyle çarpışmıştır. Halep'ten gönderilen emirle bu iki aşiret arasındaki olayın büyümemesi için tedbirler alınması istenmiş ve sorumluların yargılanması talep edilmiştir.⁹⁴⁹

5.5.3.5. Dinâyi Aşireti

Dinâyi Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Dinâi, Dinay, Dinnay, Dinâyi ve Dinnâyi şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Rakka, Mardin ve Musul sancaklarında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁹⁵⁰ 1865-1866 tarihli arşiv belgesinde Dinâyi Aşireti'nin Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu ve 450 hanesinin Suruç kazası civarına yerleştiği belirtilmektedir.⁹⁵¹ Dinâyi Aşireti'ne bağlı üç kabile bulunmaktadır. Bunlar Reşkanlı, Mendkorler ve Bedirkani kabileleridir.⁹⁵²

1518 yılında Urfa'daki hane sayıları 97 iken 1523 yılında 107 hane 30 mücerred, 1540 yılında üç kethüdâ idaresinde toplamda 142 hane ve 45 mücerrede ulaşmışlardır.⁹⁵³ 1630'lu yıllarda Dinâyi Aşireti'ne mensup haneler Suruç kazası sınırları içinde mevcuttur.⁹⁵⁴ 1700'lü yıllarda Şengal'de yaşayan Yezidi Dinâyîliler dini ve siyasi baskılardan dolayı Urfa, Suruç, Viranşehir ve Birecik taraflarındaki akrabalarının yanına göç etmişlerdir. Gelen bu Dinâyîliler Suruç kazasında bulunan Aligör beldesi civarına yerleşmiştir. Suruç ve Aligör çevresine yerleşen Dinâyîliler sonradan İslâmiyet'i benimsemiştir. 16 Haziran 1895 tarihine

⁹⁴⁸ BOA, A.) MKT. UM. 243/84, s.1, H.11 Zi'l-ka'de 1272 (14 Temmuz 1856) tarihinde Halep valisi Muhammed Hamdi imzasıyla Sadaret'e gönderilen yazıda: "...Urfa sancağı dâhilinde kâ'in Suruç kazâsında meskûn aşâirden Karakeçili ve Didânlı ve Kurtgânlı oymakları meclis azâsı Hac İsmail Beg'in vâki' olan zülm ü te'addisinden nâşi azliyle yerine Ali Çöl Beg'in Azâ ta'yini hakkında..."

⁹⁴⁹ BOA, ŞD. 2230/7, s.1, H.18 Rebî'ül-evvel 1314 (27 Ağustos 1896) tarihinde Urfa mutasarrıflığından Halep vilayetine gönderilen yazıda: "...Didânlı ve Ketikânlı aşiretleri beyninde vukû' bulan münâza'a ve mukâtelenin ahvâl-i aşâire tevfikân halledilmesi..."

⁹⁵⁰ Türkay, a.g.e., s.73.

⁹⁵¹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁵² 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.97.

⁹⁵³ Türkay, a.g.e., s.282.

⁹⁵⁴ Usta, a.g.t., p.179.

ait arşiv belgesinde Dinâyi Aşireti'nin Şeyhânlı Aşireti ile husumetinin olduğu belirtilmektedir. Bu iki aşiret müsait bir fırsat bulduklarında birbirleriyle mücadele edip katl ve yağmalar gerçekleştirmişlerdir.⁹⁵⁵ XX. yüzyılın başlarında Viranşehir ve Derik çevresinde yaşayan Hamidiye Alaylarının kâtibi ve aynı zamanda Binbaşı olan Hüseyin Kanco bu aşirete mensuptur.⁹⁵⁶ Dinâyi Aşireti, Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁹⁵⁷

5.5.3.6. Ketikânlı Aşireti

Ketikânlı Aşireti, bazı arşiv belgelerinde başlı başına bir aşiret kabul edilip “*Ketikânlı Aşireti*” şeklinde telaffuz edilirken bazı arşiv belgelerinde de Berâzi Aşireti'ne bağlı “*Ketikânlı Oymağı*” şeklinde telaffuz edilmektedir. Bu aşirete mensup haneler Urfa merkez livâsıyla Suruç ve Birecik kazalarında konargöçer olarak yaşamıştır.⁹⁵⁸ 1865-1865 tarihli arşiv belgesinde Ketikânlı Aşireti'nin Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu ve 300 hanesinin Suruç kazası civarına yerleştiği belirtilmektedir.⁹⁵⁹

1831 yılında Birecik ve Urfa sancağından Şam'a asker gönderilmesini fırsat bilen Ketikânlı Aşireti, Birecik'e hücum etmiştir.⁹⁶⁰ Ketikânlı Aşireti'ne sonradan Berâzi ve Milli aşiretlerinin de destek vermesiyle isyan büyümüştür. Bu isyanın büyümesi üzerine Birecik Mütesellimi olan Lütfullah Ağa ve çevresindekiler Birecik kalesine

⁹⁵⁵ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁹⁵⁶ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.104.

⁹⁵⁷ Akalın, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.144; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Dinâyi Aşireti'nin reisi Seyfettinbeyzâde Sâlih Bey'dir. İfade edilen tarihte bu aşiretin diğer bir reisi de Süleymânağazâde Mehmet Faik Bey'dir. Dinâyi Aşireti, Ekim 1919'da Fransızların Urfa'yı işgal etmesine tepki göstermiş ve aşiret güçleriyle birlikte Fransızlara karşı mücadele etmiştir. Özellikle Suruç ve çevresinin Fransızlara karşı korunmasında etkin rol oynamışlardır. Seyfettinbeyzâde Salih Bey, 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı Kanunu'ndan sonra “Kılıç” ve Süleymânağazâde Mehmet Faik de “Yüksel” soyadını almıştır.

⁹⁵⁸ BOA, BEO. 66/4931, s.3, R.24 Ağustos 1308 (5 Eylül 1892)

⁹⁵⁹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁶⁰ BOA, HAT. 717/34204-C, H.21 Rebî'ül-evvel 1247 (30 Ağustos 1831) tarihli hatt-ı hümayûnda: “...Berâzî Aşireti'nden *Ketikânlı Oymağı hâneleri... cümle askerler Selîm Paşa ile gitmiş vak'a fırsattır diyerek... Birecik mütesellimimizin üzerine hücum ve izhâr-ı tугân etmeleri ile...*”

çekilmek zorunda kalmıştır. Birecik’i asilerden geri almakla görevlendirilen Osman Paşa üç bin beş yüz asker ve iki bin civarında atlı ile Birecik yakınlarına gelerek asilerle çarpışmış ve onları bozguna uğratmıştır. Bozguna uğrayan Ketikân, Milli ve Berâzi asileri Suruç, Rumkale ve Urfa taraflarına dağılmıştır.⁹⁶¹ 3 Eylül 1892 tarihinde Ketikânlı Aşireti, elli silahlı atlıyla Suruç kazasındaki Alulde Aşireti’ne saldırmıştır. Çatışmayı haber alan Urfa’daki idareciler bölgede asayişin sağlanması için elli kişilik bir süvari birliği göndermiştir.⁹⁶²

5.5.3.7. Kurtgânlı Aşireti

1865-1866 tarihli arşiv belgesinde Kurtgânlı Aşireti’nin Berâzi Aşireti’ne tâbi olduğu ve 20 hanesinin Suruç kazası civarına yerleştiği belirtilmektedir.⁹⁶³ Bu tarihte Kurtgânlı Aşireti’nin Suruç meclis azâsı Hacı İsmail Malik’tir. Bu kişi görevini kötüye kullanıp halka zulüm ettiği için azledilmiş ve yerine Çöl Ali Bey tayin edilmiştir. Fakat sonradan kimsenin Hacı İsmail Malik’ten şikâyetçi olmaması üzerine tekrar görevine iade edilmiştir.⁹⁶⁴ Ziya Gökalp, Kurtgânlı Aşireti’ne mensup hanelerin Suruç kazasının güney kesimlerinde yaşadığını ve bu aşiretin Didânlı Aşireti’ne bağlı bir kabile olduğunu ifade etmektedir.⁹⁶⁵

⁹⁶¹ BOA, HAT 389/20707-S, H.11 Rebî’ül-âhîr 1247 (19 Eylül 1831) tarihli hatt-ı hümayûnda: “...Birecik’li bazı müfsidlerin teşvikiyle civar aşiretlerin şehri basdıkları, Mütessellim Osman Paşa’yı kasabadan tard ve Selim Paşa mâiyyetinde gönderilen kuvvetlerin asilerle muhârebe ettikleri ve Maden Emîni Osman Paşa’nın Maden kazâlarındaki askerlerle imdâda gelmesi...”

⁹⁶² BOA, BEO. 66/4931, s.2, R.22 Ağustos 1308 (3 Eylül 1892)

⁹⁶³ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁶⁴ BOA, A.} MKT. UM. 238/11, H.23 Ramazan 1272 (28 Mayıs 1856) tarihinde Sadaret makamından Halep valisine gönderilen yazıda: “...Haleb vilâyeti, Urfa sancağı dâhilinde Suruç Ovası’nda meskûn aşâirden Karakeçi ve Didânlı ve Kurtgânlı oymakları meclis a’zâsından bulunan Hacı İsmail Malik nâm kimesne daimen zâlim ve te’addiden halî olmadığından kendisinden diğer ve müstefid bulunduğu ve hânedandan Ali Çöl Beg müstakimü’l-etvâr ve dirayetkâr bulunduğu beyânıyla merkûm Hacı İsmail Malikin bir daha bir şeye karışmamak üzere a’zâlığdan ihrâcıyla yerine mûmâ-ileyh Ali Çöl Beg’in nasb ve ta’yîni...”

⁹⁶⁵ Gökalp, a.g.e., s.56.

5.5.3.8. Kurucabegli Aşireti

1865-1866 yıllarında Berâzi Aşireti'ne tâbi olan Kurucabegli Aşireti'ne mensup 20 hane Harran nahiyesine yerleşmiştir. Harran'a yerleşen Kurucabegli haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.⁹⁶⁶

Kurucabegli Aşireti, 1842 yılında Rakka vergi memurlarına 3.000 kuruş mâl-i miri vergisi ödemiştir.⁹⁶⁷ 1844 yılında yine 3.000 kuruş mâl-i miri vergi ödemiştir.⁹⁶⁸

5.5.3.9. Muâflı Aşireti

1865-1866 tarihli arşiv belgesinde Muâflı Aşireti'nin Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu ve 80 hanesinin Suruç kazasına yerleştiği belirtilmektedir.⁹⁶⁹ Ziya Gökalp, bu aşireti Alâeddinli Aşireti'ne bağlı bir oymak olarak göstermiştir.⁹⁷⁰ 1856-1865 tarihli ve 205/2 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde ise Muâflı başlı başına bir aşiret olarak ifade edilmektedir. Sicildeki 29 Temmuz 1858 tarihli davada Urfa sancağının Suruç kazasına bağlı Arslantaş köyünde öldürülen Muâflı Aşireti'nden Birgelo bin Habşo'nun veraset paylaşımı yapılmaktadır.⁹⁷¹ Bu bilgiden Muâflı Aşireti'ne mensup hanelerin Suruç'taki Arslantaş köyünde yaşadığı anlaşılmaktadır.

5.5.3.10. Mîr Aşireti

Berâzi Aşireti'ne tâbi olan bu aşiret Suruç ve Birecik arasına yerleşmiştir.⁹⁷² Bu aşiret varlıklı bir aşiret olup Birecik ve çevresindeki mültezim aileler içinde yer almaktaydı. 1784 yılında 11.500 kuruş mal bedeli ile Barak Aşireti'nin mukâtaaları bu aşiretin tasarrufunda bulunuyordu. Aynı yıl Mîr Aşireti ve bu aşirete mensup dokuz kişi Rakka

⁹⁶⁶ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁶⁷ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

⁹⁶⁸ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

⁹⁶⁹ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁷⁰ Gökalp, *a.g.e.*, s.56.

⁹⁷¹ Cide, *a.g.t.*, s.248.

⁹⁷² Öğüt, *a.g.t.*, s.102.

valisi Yazımcızaade Vezir Mustafa Paşa'ya verdikleri borç senedi gereğince zimmetlerinde olan paranın tahsilini talep etmişlerdi.⁹⁷³

5.5.3.11. Ohyânlı Aşireti

Ekrâd taifesinden olan Ohyânlı Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Ohyân, Ohyânlu, Ohyân Asiyân ve Ohyân Asiyânlı şeklinde geçmektedir.⁹⁷⁴ 1865-1866 tarihli arşiv belgesinde Ohyânlı Aşireti'nin Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu ve 50 hanesinin Suruç kazası civarına yerleştiği belirtilmektedir.⁹⁷⁵ Aynı belgede Ohyânlı Aşireti'nden 20 hanenin de Bozabâd nahiyesine yerleştiği ifade edilmektedir. Bozabâd'a yerleşen haneler burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı.⁹⁷⁶ 16 Haziran 1895 tarihli diğer bir arşiv belgesinde bu aşiret, Fırat Nehri'nin sol tarafına yerleşen Ekrâd aşiretleri içinde gösterilmektedir.⁹⁷⁷

5.5.3.12. Rızvanlı Oymağı

1865-1866 tarihli arşiv belgesinde Rızvanlı Oymağı'nın Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu oymağa mensup 50 hanenin Suruç kazası sınırları içine yerleştiği ifade edilmektedir.⁹⁷⁸

5.5.3.13. Şâhin Bey Aşireti

Şâhin Bey Aşireti, Suruç kazasında Mektel ve Mahreç köyleri başta olmak üzere birçok çevre köye yerleşmiştir.⁹⁷⁹ Bu aşiret arşiv

⁹⁷³ BOA, C. ML. 753/30693, H.19 Zî'l-hicce 1198 (3 Kasım 1784) tarihli belgede: "...Rakka sâkinlerinden Barak Cemaati'nin Mir Aşireti ve dokuz nefer adamlarının Rakka Vâlisi Yazımcızaade Vezir Mustafa Paşa'ya verdikleri temessük gereğince zimmetlerinde olan paranın tahsil ve irsâli..."

⁹⁷⁴ Türkay, a.g.e., s.41.

⁹⁷⁵ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁷⁶ BOA, YEE 37/46/s.47, H.29 Zî'l-hicce 1295 (24 Aralık 1878)

⁹⁷⁷ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

⁹⁷⁸ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

⁹⁷⁹ BOA, Y. MTV. 190/3, R.29 Nisan 1315 (11 Mayıs 1899) tarihinde Halep ve Adana fevkalade kumandan vekili Ferik Ali Muhsin Paşa tarafından gönderilen telgrafta: "...Suruç kazasına merbût maktel ve mahrec ve sâir kurâda bulunan Şâhin Beg ve Hamo Ataa Ağa'nın aşâiri arasında vukû' gelen katl oraya sevk olunan asker..."

belgelerinde Berâzi Aşireti'ne bağlı bir aşiret olarak gösterilmektedir. Urfa çevresinde Hamidiye Alaylarının oluşturulması için “*Komisyon-u Mahsûsa*” denen özel bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon sancak dâhilinde bulunan aşiretlerin Hamidiye Alaylarına uygun olup olmadığını, yeterli sayıda askerlerinin bulunup bulunmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda 30 Haziran 1894 tarihine kadar görevlendirilen komisyon beş alay oluşturmuştur. Aynı komisyon Urfa çevresinde çalışmalarına devam edip Urfa'da yaşayan aşiretlerin asker sayıları hakkında kayıtlar tutmuştur. Bu kayıtlarda Berâzi Aşireti'ne tâbi olan Şâhin Bey Aşireti'nin 455 askeri ile 236 hayvanının olduğu belirtilmektedir.⁹⁸⁰ Aşiretlerin Hamidiye Alaylarına alınması devlet gücünü arkalarına alma anlamını taşıdığı için birçok aşiret bu alaylara dâhil olmak istemiştir. Asker ve hayvan sayıları yeterli olmayan aşiret ve oymaklar Hamidiye Alaylarına alınmamıştır. 16 Mayıs 1899 tarihli arşiv belgesine göre Suruç kazasındaki redif taburuna asker alınmadığı için Suruç ve çevresinde emniyet aksamıştır. Suruç çevresinde emniyetin sekteye uğramasından dolayı bu ilçe topraklarında yaşayan Şâhin Bey ve Hamo Ataa aşiretleri arasındaki husumet de artmıştır.⁹⁸¹ Bu iki aşiret arasında bir çatışmanın çıkmasını önlemek amacıyla mahalli idareciler bazı tedbirlere başvurmuştur. Alınan tedbirlere rağmen Şâhin Bey ve Hamo Ataa aşiretleri arasındaki husumet çatışmaya dönüşmüştür. Bu çatışma sırasında her iki taraftan da birçok kişi ölmüştür. Ölenler arasında Şâhin Bey'in kayınbiraderi ve amcasının oğlu da vardır. Şâhin Bey, Hamo Ataa Aşireti'ne karşı tekrar saldırı hazırlığı yapmaya başlayınca iki aşiretin arasındaki husumetin sona erdirilmesi ve bölgede güvenliğin sağlanması için Suruç'a Birecik'ten Redif birlikleri ve Urfa'dan

⁹⁸⁰ BOA, Y. MTV. 98/60, s.3, R.18 Haziran 1310 (30 Haziran 1894)

⁹⁸¹ BOA, DH. MKT. 2203/103, R.04 Mayıs 1315 (16 Mayıs 1899) tarihli olup Suruç ve çevresinde asayişin bozulmasını konu alan belgede: “...*Suruç kazasında bulunan bir takım aşâirin dâhil-i teşkîlat edilmesi ve bir kısmının da bu ümide düşürülmesi sebebiyle kazâ-yı mezkûrun emniyeti sekte-dâr olarak... Suruçlu Şâhin Beg ile Hamo Ağa arasında mütevelid husûmet üzerine tarafeyn adamlarının yekdiğerine hücûm eyledikleri...*”

Hamidiye askerleri sevk edilmiştir.⁹⁸² İki aşiret arasındaki sorunun çözüme kavuşturulması için özel bir heyet kurularak Suruç'a gönderilmiştir. Bu heyet Şâhin Bey ve Hamo Ataa reisleriyle görüşmüş ve her iki tarafa gerekli nasihatleri yapmıştır.⁹⁸³ Her iki aşiretten barış içinde yaşayacaklarına dair teminat senetleri alınmış ve aşiret reislerinden Hamo Ağa'nın beş akrabası, Şahib Bey'in de bir miktar akrabası eşleri ile birlikte rehin alınarak livâ merkezi olan Urfa'ya götürülmüştür.⁹⁸⁴

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Şâhin Bey Aşireti'nin reisi Şâhinbeyzade Bozan Bey'dir. İfade edilen tarihte bu aşiretin diğer bir reisi de Şâhinbeyzade Mustafa Bey'dir. Mustafa Bey, aynı zamanda Şâhin Bey Aşireti'nin de tâbi olduğu Berâzi Aşireti'nin reisidir. Berâzi ve Şâhin Bey aşiretleri, Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamışlardır.⁹⁸⁵

⁹⁸² BOA, Y. PRK. ASK. 150/104, H.30 Zî'l-hicce 1316 (11 Mayıs 1899) tarihinde Başkitabete, Halep ve Adana fevkalade komandanlığı vekâletine gönderilen şifrede: “...Urfa kumandanlığından şimdi alınan bir kıt'a telgrafnâmede Suruç da Şâhin Bey'in hânesine Hamo Ağa hücum ederek Şâhin Bey'in kayınbirâder ve amcazâdesini katl ve cerh eylediklerinden fesâdın önü alınmak üzere Hamidiye Kâ'im-makâmı Şâkir ve Mustafa ve jandarma Binbaşı Hasan Beyler ile müfreze-i mülâzime kumandasında on dört nefer müfreze ve mikdar-ı kâfi jandarmanın Suruç'a sevk olduğu...”

⁹⁸³ BOA, DH. ŞFR. 235/98, R.30 Nisan 1315 (12 Mayıs 1899) tarihinde Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “...her iki taraf arasında mahalli âsâyiş bir fenâlık vukû'una götürülmemesi için Hamo Ağa'ya mensûb aşâirden te'minât senedi alındığı misillü Şâhin Beg'in Aşireti'nden dahi ve ol vechile sened âhz olmak üzere bulunduğu ve sâye-i... hazret-i pâdişâhîde emn ü âsâyiş iâde olunub...”

⁹⁸⁴ BOA, DH. MKT. 2204/7, R.05 Mayıs 1315 (17 Mayıs 1899) tarihli olup Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda Suruç'taki aşiretlerin kontrol altına alındığı belirtilmektedir. Yazıda: “...Hamo Ağa'nın mahdûmu beş nefer rüfekâsiyla derdest olunarak merkez livâyâya celb ve tevkîf olduğu gibi mütecâsirlardan Şâhin Beg'e mensûb olanların dahi derdest-i celb ve i'zâm bulunduğu...” belirtilmektedir.

⁹⁸⁵ Akalın, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.144; Berâzi ve Şahin Bey aşiretleri, Ekim 1919'da Fransızların Urfa'yı işgal etmesine tepki göstermiş ve aşiret güçleriyle birlikte Fransızlara karşı mücâdele etmiştir. Bu iki aşiret özellikle Suruç ve çevresinin Fransız işgalinden kurtarılmasında etkin rol oynamıştır. Şâhin Bey Aşireti'nin birçok köyü ve hânesi Fransız kuvvetleri tarafından yakılmıştır.

5.5.3.14. Şeddâdi Aşireti

951 yılında İran'ın kuzeyinde birçok bağımsız vali ortaya çıkmıştır. Bu valilerden biri de Muhammed bin Şeddâd bin Kurtuk'dur.⁹⁸⁶ Muhammed Şeddâd, aslen Revadi Aşireti'ne mensuptur. Sonradan Muhammed Şeddâd'ın soyundan gelenlere “Şeddâdi” denmiştir. Şeddâdilerin ana yurtları Gence ve Duvın'dır.⁹⁸⁷

Şeddâdi Aşireti, Urfa sancağında Suruç⁹⁸⁸ ve Harran kazalarıyla Suriye'deki Telabyâd ve Ayn el Arab arasındaki bölgede göçebe yaşamış bir aşirettir.⁹⁸⁹ Bu aşirete tâbi Alizerli, Asiyânlı, Ohyân Şeddâdi, Şeddâdi Fer ve Şeddâdi Ker adlı kabileler bulunmaktadır.⁹⁹⁰ 1865-1866 tarihli arşiv belgesinde Şeddâdi Aşireti'nin Berâzi Aşireti'ne tâbi olduğu ve 100 hanesinin Suruç kazası civarına yerleştiği belirtilmektedir.⁹⁹¹ Şeddâdi Aşireti'nin başında 28 Ocak 1897 tarihinde Gökoğluzade Halil Reşid Bey bulunmaktadır. Şeddâdi Aşireti, 700 asker ve 320 hayvanla Hamidiye Alaylarına dâhil olmak için Beşinci Ordu-yı Hümâyûna başvurmuştur. Aşiret üyelerinin alaylara kaydedilmesi amacıyla Suruç'a gönderilen komisyon, bu askerleri kayıt ettiği sırada gelen bir emirle tahriri yarıda bırakıp Deyr-i Zor sancağına gitmiştir. Bu komisyon bir daha geri dönmeyince aşiret reisi Gökoğluzade Halil Reşid merkeze gönderdiği bir arzuhal ile farklı bir komisyonun Suruç'a gönderilmesini talep etmiştir. Bu durum üzerine gönderilen Erkân-ı Harbiye Kolağası Samiddin Bey, aşiret mensuplarından üç yüz elli süvâriyi kayıt altına almış olmasına rağmen bir Hamidiye Alayı oluşturmadan geri dönmüştür. Aşiret reisi olan Gökoğluzade Halil Reşid, merkeze yazdığı arzuhalde Suruç kazasında üç Hamidiye Alayının oluşturulduğunu ve bu alaylarda yer alan aşiretlerin kendi Aşireti kadar kalabalık olmadığını belirterek aşiretinden

Şâhinbeyzâde Bozan Bey'e Milli Mücadele sırasında göstermiş olduğu yararlılıktan dolayı TBMM tarafından 1689 sayılı “Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası” verilmiştir.

⁹⁸⁶ Gülay Ögün Bezer, Şeddâdîler, *TDV İA.*, C.38, İstanbul, 2010, ss.409-411.

⁹⁸⁷ Bois, Minorsky, MacKenzie, *a.g.e.*, p.59.

⁹⁸⁸ BOA, DH. MKT. 398/42, (H.22 Zî'l-hicce 1312- 16 Haziran 1895)

⁹⁸⁹ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.105.

⁹⁹⁰ Gökalp, *a.g.e.*, s.56.

⁹⁹¹ BOA, YEE. 37/46, s.46, H.1282 (M.1865-1866)

de bir alay teşkil edilmesini talep etmiştir.⁹⁹² Şeddâdi Aşireti, Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.⁹⁹³

5.5.3.15. Şeyhânlı Cemaati (Berâzi'ye Tâbi)

Şeyhânlı Aşireti'ne mensup bir miktar hanenin Berâzi Aşireti'ne tâbi⁹⁹⁴ olduğu ve Suruç kazası çevresinde yaşadığı, bir miktar hanenin Milli Aşireti'ne tâbi olduğu⁹⁹⁵ ve Siverek-Viranşehir arasındaki bölgede yaşadığı, bir miktar hanenin de Karakeçi Aşireti'ne tâbi olduğu ve Karacurun ile Siverek arasındaki bölgede yaşadığı bilinmektedir.⁹⁹⁶

Berâzi Aşireti'ne tâbi Şeyhânlı Cemaati'ne bağlı beş kabile bulunmaktadır. Bunlar Dunbekânlı, Sehoşlu, Şeyhali, Şeyhhyadârlı ve Vasıllı kabileleridir.⁹⁹⁷ Suruç kazası sınırları içinde göçebe bir hayat süren Şeyhânlı Cemaati, Zeynelâbidîn soyundan geldiğini iddia etmektedir.⁹⁹⁸

⁹⁹² BOA, YEE 131/30, s.13, R.16 Kânûn-ı evvel 1312 (28 Aralık 1896)

⁹⁹³ Akalın, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.123; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Şeddâdi Aşireti'nin reisi Gökoğluzâde Casım Ağa'dır. Şeddâdi Aşireti, Ekim 1919'da Fransızların Urfa'yı işgal etmesine tepki göstermiş ve aşiret güçleriyle birlikte Fransızlara karşı mücadele etmiştir. Fransızlara karşı mücadele eden Şeddâdi mensupları Gökoğluzâde Reşid Ağa, Gökoğluzâde Fadıl Ağa ve Gökoğluzâde Nafi Ağa gibi kişilerdir. TBMM, R.21.04.1341 (21 Haziran 1925) tarihinde Casım Ağa, Reşit Ağa, Fadıl Ağa ve Nafi Ağa'ya Milli Mücadele'de gösterdikleri yararlılıktan dolayı "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" vermiştir. Gökoğluzâde Casım Ağa, Gökoğluzâde Nafi Ağa, Gökoğluzâde Reşit Ağa ve Gökoğluzâde Fadıl Ağa 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı Kanunu ile "Gökkan" soyadını almışlardır.

⁹⁹⁴ BOA, A.) MKT. 43/93, H.19 Cemâziye'l-âhir 1262 (14 Haziran 1846) tarihinde Rakka ve Halep valisi Osman tarafından Sadaret'e gönderilen yazıda: "...Aneze eşkiyâsının şerrinden dolayı boş bulunan arazilere yerleştirecek Berâzi Aşiret Şeyhânlı Oymağı..."

⁹⁹⁵ BOA, DH. ŞFR. 278/111, R.19 Şubat 1317 (4 Mart 1902)

⁹⁹⁶ BOA, DH. TMIK. M. 172/35, H.13 Rebî'ül-evvel 1322 (28 Mayıs 1904) tarihinde Urfa mutasarrıfı imzasıyla Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda: "...Diyarbakir vilâyetine tâbi' Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın ta'arruzundan şikâyetçi Karakeçili ve Şeyhânlı aşiretleri Reisi Halil Beg'in ve aşiret halkının Urfa'ya geldikleri..."

⁹⁹⁷ Gökalp, *a.g.e.*, s.56.

⁹⁹⁸ BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866); Zeynelâbidîn'in 659'da Medine'de doğduğu kabul edilmektedir. Babası Hz. Hüseyin'dir. Annesi

5.5.3.16. Telallı Cemaati

Telallı Cemaati, Berâzi Aşireti'ne tâbi bir cemaattir. Bu cemaatin adı arşiv belgelerinde Tilallı ve Telallı şeklinde geçmektedir. Rakka eyaletinin Urfa sancağı ve Suruç kazası civarında yaşadıkları ifade edilmektedir.⁹⁹⁹ Telallı Cemaati'ne mensup bir miktar hane de Diyarbakır sınırları içindeki Telallı köyüne yerleşmiştir. Bu köyde bulunan Hamidiye İptidaisi'ne 1906 yılında Bekir Sıtkı Efendi tayin edilmiştir.¹⁰⁰⁰

5.5.4. Doganlı Cemaati

Doganlı Cemaati, Bozkoyunlu Aşireti'ne tabidir. Bu cemaate mensup hanelerin Sivas, Karaman, Ankara, Urfa sancaklarında yaşadığı ifade edilmektedir. Bu cemaate mensup olan Kapıcılı Cemaati'nin Suruç kazası civarına yerleştiği belirtilmektedir.¹⁰⁰¹

8 Şubat 1730 tarihli arşiv belgesine göre Sivas, Kayseri, Keskin, Kırşehir, Bozok, Kalecik ve Alacahân taraflarında gerçekleştirdikleri taşkınlıklardan dolayı Bozkoyunlu'ya tâbi Balabanlı ve Doganlı, Allahverdi'ye tâbi Silsüpür Ceridi, İnceveledoğlu'na tâbi Köçekli, Babünnun ve Şerefli cemaatleri Rakka ve Urfa civarına iskân edilmiştir.¹⁰⁰²

Urfa ve Rakka arasındaki bölgeye iskân edilen Doganlı Cemaati'ne mensup hanelerin bir kısmı iskân bölgesinden firar ederek Maraş taraflarına göç etmiştir. 1850-1851 yıllarında Maraş'ın Kılıçlı nahiyesinde “*Doganlı*” adında bir köy bulunmaktadır. Belirtilen yıllarda

Selâme, Gazâle ve Sülâfe adlarıyla bilinen son Sâsânî hükümdarı III. Yezdicerd'in kızı Şehrbânû'dur. Ebü'l-Hüseyin ve Ebû Muhammed künyeleriyle de bilinmektedir. Resûl-i Ekrem'in ve Hz. Hüseyin'in neslini devam ettirdiği için “*Âdem-i Âl-i abâ*” ve “*Ebü'l-eimme*” diye de zikredilmiştir. (Ahmet Saim Kılavuz, *Zeynelâbidîn, TDV. İA, C.44, İstanbul, 2013, s.365-366.*)

⁹⁹⁹ Türkay, a.g.e., s.614.

¹⁰⁰⁰ BOA, MF. MKT. 908/5, H.29 Zi'l-ka'de 1323 (25 Ocak 1906) tarihinde Diyarbakır vilayetinden Maarif Nezaretine gönderilen yazıda: “...*Diyarbakır vilâyeti Maarif Müdüriyeti ifâya me'mûr İdâdi Mektebi Müdürlüğüne Telallı karyesi Hamidiye İbtidâi Mektebi mu'allimliğine mukaddemâ Maden Mektebi Rüştiyesi mu'allimi evvel vekâletinde bulunan Bekir Sıtkı Efendi'nin ta'yini...*”

¹⁰⁰¹ Türkay, a.g.e., s.74, 391.

¹⁰⁰² BOA, A. {DVNSMHM.d., 136/120, H.20 Receb1142 (8 Şubat 1730)

bu köydeki hane sayısı 33 olup toplam nefer sayısı 146'dır.¹⁰⁰³ Bu köyde Doganlı Cemaati'ne mensup hanelerin yaşamış olması muhtemeldir.

5.5.5. Ebu'l-Cerâd Aşireti

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Ebu'l-Cerâd Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 140 hane Fırat Nehri'nin doğu tarafına ve Suruç kazasının güneyine yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Ebu'l-Cerâd haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Ebu'l-Cerâd Aşireti'ne mensup 40 hane El-Avn Aşireti'ne tâbi olup kış aylarında Amik Ovası'na doğru göçmüştür.¹⁰⁰⁴ 27 Nisan 1909 tarihli arşiv belgesinde Halep eyaletinde Ebu'l-Cerâd Aşireti'ne mensup 78 hanenin olduğu ve bu hanelerde 187 nüfusun bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁵

5.5.6. El-Avn Aşireti

Arap taifesine mensup olan El-Avn Aşireti, Urfa sancağında Suruç kazasının güneyindeki çöl tarafında “*Serit*” isimli mevkide konargöçer olarak yaşamıştır.¹⁰⁰⁶ Bu aşirete mensup hanelerin bir kısmı yanlarına El-Cerâd Aşireti'ne mensup haneleri de alarak kış aylarında Amik Ovası'na doğru gitmiştir.¹⁰⁰⁷ 10 Haziran 1863 tarihli belgede El-Avn Aşireti'nin devlete 54.000 kuruş vergi ödediği belirtilmektedir. 1861 yılının vergisi Urfa eski mutasarrıfı Ali Bey tarafından toplanmıştır. Ali Bey bu vergiyi toplamak için Yüzbaşı Mustafa Ağa'yı El-Avn Aşireti'ne göndermiştir. Bu görevli El-Avn Aşireti'nden vergiyi alamayınca Suruç azalarından Mustafa Kâhya, El-Avn Aşireti'ne gönderilmiştir. Mustafa Kâhya, El-Avn Aşireti'nden 12.500 kuruş alarak aşiret şeyhi aracılığıyla Urfa mal sandığına teslim etmiştir. Bu miktardan 4.650 kuruş Urfa mutasarrıfı Ali Paşa tarafından alıkonmuş ve geri kalan 7.850 kuruş için 22 Temmuz 1861'de yeni bir emir yazılarak belirtilen miktarın bir kez daha El-Avn Aşireti'nden tahsil edilmesi istenmiştir. Bu durum aşiret reisi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Suruç Kaymakamı Mustafa Ağa ve Suruç azâsı Mustafa Kâhya istenen verginin daha önce aşiretten alınıp

¹⁰⁰³ Ulubaş, *a.g.t.*, s.84.

¹⁰⁰⁴ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

¹⁰⁰⁵ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

¹⁰⁰⁶ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

¹⁰⁰⁷ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

meclis huzurunda Urfa mal sandığına teslim edildiğini ifade etmişlerdir.¹⁰⁰⁸

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında El-Avn Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 300 hane Suruç ve Fırat Nehri kenarına yerleşmiştir. Suruç ve Fırat civarına yerleşen haneler burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.¹⁰⁰⁹ 27 Nisan 1909 tarihli arşiv belgesinde Halep eyaletinde El-Avn Aşireti'ne mensup 33 hanenin olduğu ve bu hanelerde 76 nüfusun yaşadığı belirtilmektedir.¹⁰¹⁰

5.5.7. Gökçe Öyük Cemaati

Yörükân taifesinden olan Gökçe Öyük Cemaati'ne mensup hanelerin XIX. yüzyılda Urfa sancağına bağlı Suruç ve Birecik kazalarında yaşadığı ifade edilmektedir.¹⁰¹¹ Bu cemaate mensup haneler Suruç kazasına bağlı Karacaviran nahiyesindeki Cebelifaraç, Gökçe Öyük, Halil Kuyusu, Kızıl Öyük, Kasımiye, Parpara ve Tel Harman köylerine yerleşmiştir. Bu cemaatin yaşadığı köyler mukâtaa olarak malikâne usulüyle ihâl edilmiştir. 1835 yılından önce Gökçe Öyük Cemaati'nin yaşadığı topraklar Osman Nuri adlı şahsın mukâtaasıdır. Osman Nuri'den boşalan topraklar üç yıl boş kalmış ve nihâyetinde 1838 yılında Urfa sakinlerinden Ömer adlı şahsa 2.500 kuruş muaccele bedel ve 828,5 kuruş mal bedeli ile ihale edilmiştir. Gökçe Öyük Cemaati'ne

¹⁰⁰⁸ BOA, MVL. 767/31, R.29 Mayıs 1279 (10 Haziran 1863) tarihinde Urfa mutasarrıfı imzasıyla Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: "...Mustafa Kâhyaya dahi terfîk ederek göndermiş ve on iki bin beş yüz gurusu tahsîl olunarak Şeyhleri ma'rifetiyle Suruç kazâsı müdür-i sâbık Osman Ağanın huzurunda Meclis-i Kazâda bi's-sadad mûmâ-ileyh Mustafa Ağa ve Mustafa Kâhya ile Urfa mal sandığına gönderilib teslim olunmuş ise de dört bin altı yüz elli gurusunu Paşayı mûmâ-ileyh alıkoyarak bakıyye yedi bin sekiz yüz elli gurusu için 10 Temmuz Sene 77 tarihli bir kıt'a âlem vecz-i i'tâ ettirmiş ve mebâlig-i mezkûre bir kez daha aşâir-i merkûmeden talep olundukda mûmâ-ileyh Mustafa Ağa ve Mustafa Kâhya ma'rifetiyle tahsîl olunarak bâlâda beyân olduğu vechile Kazâ-i mezkûre müdür ve meclis huzûrunda teslim eylediklerini bilâ-beyân tekrar itâsı kendilerine gadr olacağını tizkâr eylemiş..."

¹⁰⁰⁹ BOA, YEE 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

¹⁰¹⁰ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

¹⁰¹¹ Türkay, a.g.e., s.79, 323.

mensup haneler 1848 yılında mültezimlerin baskısı ve Aneze Aşireti'nin saldırılarından dolayı Suruç kazasındaki köylerini terk ederek farklı bölgelere göç etmiştir.¹⁰¹²

5.5.8. Hamo Ataa Aşireti

Hamo Ataa Aşireti'ne mensup haneler Suruç kazasındaki Mektel, Mahreç ve civar köylere yerleşmiştir.¹⁰¹³ Suruç'taki Hamo Ataa ve Şâhin Bey aşiretleri arasında uzun yıllar süren bir husumet bulunmaktaydı.¹⁰¹⁴ Bu husumet sonradan çatışmaya dönüşmüştür.¹⁰¹⁵ Urfa'dan Suruç'a özel bir heyet gönderilerek iki aşiretin reislerinden teminat senetleri alınmış¹⁰¹⁶ ve aşiret reislerinin bazı akrabaları rehin alınarak Urfa şehir merkezine götürülmüştür.¹⁰¹⁷

5.5.9. Hubeydi Aşireti

Hubeydi Aşireti, 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetine kayıt altına alınan aşiretler arasında yer almaktadır. Bu aşiretten 30 hane Urfa şehrine ve etrafına yerleşmiştir. Zikredilen yerlere yerleşen Hubeydi haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Hayvancılıkla uğraşan Hubeydililer kış aylarında hayvanlarını soğuktan korumak amacıyla Suriye taraflarına göç etmiştir.¹⁰¹⁸

5.5.10. Keşgânlı Aşireti

XIX. yüzyılda Keşgânlı Aşireti'ne mensup haneler Suruç kazası ve Oymağaç nahiyesine yerleşmiştir. Bu aşiret Hamidiye Alaylarını oluşturan aşiretler içerisinde yer almamıştır. Suruç kazasında yaşayan Keşgânlı ve Alâeddinli aşiretleri birbiriyle husumetli aşiretlerdir. İki aşiret arasındaki bu husumet bazı dönemlerde çatışmaya dönüşmüştür. Bu durum bölgede yaşayan halkın zarar görmesine neden olmuştur.¹⁰¹⁹

¹⁰¹² Öğüt, *a.g.t.*, s.93, 435.

¹⁰¹³ BOA, Y. MTV. 190/3, R.29 Nisan 1315 (11 Mayıs 1899)

¹⁰¹⁴ BOA, DH. MKT. 2203/103, R.4 Mayıs 1315 (16 Mayıs 1899)

¹⁰¹⁵ BOA, Y. PRK. ASK. 150/104, H.30 Zîl-hicce 1316 (11 Mayıs 1899)

¹⁰¹⁶ BOA, DH. ŞFR. 235/98, R.30 Nisan 1315 (12 Mayıs 1899)

¹⁰¹⁷ BOA, DH. MKT. 2204/7, R.05 Mayıs 1315 (17 Mayıs 1899)

¹⁰¹⁸ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

¹⁰¹⁹ BOA, DH. MKT. 2274/70, H.19 Receb 1317 (23 Kasım 1899)

1867 yılına ait Halep Vilayet salnâmesinde Oymaağaç nahiyesi sınırları içinde “*Keşgânli*” adında bir köy bulunmaktadır.¹⁰²⁰ Keşgânli Aşireti’ne mensup hanelerin bu köyde yaşamış olması muhtemeldir.

5.5.11. Kürdikânli Aşireti

Bozulus Türkmân taifesinden olan Kürdikânli Aşireti’nin adı arşiv belgelerinde Kürdikânlu ve Kürtkânlu şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Urfa, Suruç, Rakka, Diyarbakır ve Harput civarında yaşadığı ifade edilmektedir.¹⁰²¹

Kürdikânli Aşireti’ne mensup on dokuz hane 1691 yılında gerçekleştirilen zorunlu iskânda Beydili Aşireti ile birlikte Şedid Bey reisliğinde Harran nahiyesindeki Keberli ve Deynek köylerine yerleştirilmiştir.¹⁰²²

Mustafa Kethüdâ’nın idaresinde olan Kürdikânli Kocaman Aşireti’nin bir yıllık vergisi 170 kuruştur. Bu mukâtaa 16 Ekim 1702 tarihinde 156 kuruş muaccale bedel karşılığında Mahmud ve Mikail adlı kişilere verilmiştir.¹⁰²³

1869 yılına ait Halep Vilayet salnâmesinde Urfa sancağına bağlı Bozabâd nahiyesi sınırları içinde “*Kürdik*” adında bir köy bulunmaktadır.¹⁰²⁴ Bu köyde Kürdikânli Aşireti’ine mensup hanelerin yaşamış olması muhtemeldir.

5.5.12. Mersâvî Aşireti

Mersâvî Aşireti’nin adı arşiv belgelerinde Mersâvî ve Mirsavi şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Rakka ve Diyarbakır eyaletleri ile Kilis sancağında yaşadıkları ifade edilmektedir.¹⁰²⁵ Ekrâd

¹⁰²⁰ H.1286 Halep Vilayet Sâlnâmesi, ss.153-155.

¹⁰²¹ Türkay, *a.g.e.*, s.103.

¹⁰²² Şanda, *a.g.e.*, s.25.

¹⁰²³ Özlem Başarır, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mali Uygulamaları Çerçevesinde Konargöçer Topluluklar, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 54, (2), 2014, ss.251-284.

¹⁰²⁴ H.1286 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.153-155; Önceki adı “*Kürdik*” olan köyün adı 2020 yılı itibarıyla “*Yığnak*”tır. Bu köy Şanlıurfa ilinin Karaköprü ilçesi sınırları içindedir.

¹⁰²⁵ Türkay, *a.g.e.*, s.108.

Mersâvî Aşireti'ne mensup bir miktar hane de Urfa sancağına bağlı Suruç kazası ve Bozâbâd nahiyesi sınırları içine yerleşerek tarımla uğraşmıştır.¹⁰²⁶ Urfa ve Suruç arasında oturan Mersâvî hanelerinin sayısı 1536 yılında 27 mücerred ve 25 hane, 1590 yılında 9 mücerred ve 20 hane olarak kayıt altına alınmıştır. 1590 yılındaki bu 20 hane Şâhin ve Korkmaz Kethüdâların idaresindedir. 20 haneden 14 tanesi Mahmudi mezraasına 6 tanesi de Suruç köyüne yerleşmiştir.¹⁰²⁷

XVIII. yüzyılda Urfa sancağında birçok mukâtaalı aşiret bulunmaktaydı. Bu mukâtaalı aşiretlerden biri de Mersâvî Mukâtaasıdır. 15 Nisan 1737 tarihinde Mersâvî mukâtaası malikâne sistemiyle 110 kuruş bedelle Muhammed Efendi'ye verilmiştir.¹⁰²⁸

30 Temmuz 1731 tarihli arşiv belgesinde Urfa sancağındaki Karaulus Türkmenlerine bağlı Balukanlı Aşireti içinde Mersâvî adını taşıyan bir cemaatin olduğu belirtilmektedir.¹⁰²⁹ Bu cemaat 15 Şubat 1835 tarihli diğer bir arşiv belgesinde “*Urfa sancağındaki Bozulus Türkmenlerine tâbi Cemaati Bürge-i Mersâvî an Taiife-i Balukanlu*” şeklinde ifade edilmektedir. Belgede Mersâvî Aşireti'nin yerleştiği toprakların Osman ve Ali Veledanı Ahmed'in mukâtaası olduğu fakat Ali Veledanı'nın vefat etmesi üzerine mukaatanın Üsküdar'da Mihrimah Sultan Mahallesi'nde oturan Hacı Hasan ibn-i Abdülğani'ye malikâne usulüyle verildiği kaydedilmektedir.¹⁰³⁰ Yine Urfa sancağında yaşayan ve

¹⁰²⁶ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

¹⁰²⁷ Hüseyin Kara, *Mersâvîler*, Kalkan Matbası, Ankara, 2019, s.13.

¹⁰²⁸ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

¹⁰²⁹ BOA, C. NF. 18/853, H.25 Muharrem 1144 (30 Temmuz 1731) tarihli belgede: “...*Ruha sancağında Karaulus Türkmenlerinden Balukanlu tâifesinin Mersâvî ve Karsili Cemaati tarafından, Çarmelik menzilinın masârifâtı deruhte edilmiş iken, Rakka Vâlisi Vezîr Ahmed Paşa tarafından yüz kuruş mukâtaaya bağlandıkları ve üç senedir menzil masrafını vermedikleri...*”

¹⁰³⁰ BOA, AE. SMHD. II 92/7638, H.12 Şevvâl 1250 (11 Şubat 1835) tarihli belgede: “*Osman ve Ali veleda-i Ahmed'in vefâtlarıyla mahlûl olan Rakka Hâzinesi aklâmından Ruha sancağındaki Bozulus'a tâbi Cemaat-i Bürge-i Mersâvî 'an Taiife-i Paluganlu maktû'undan olan hisselerinin Üsküdar'da Büyük İskele kurbundaki Mihrimah Sultan Mahallesi'nde sâkin Hacı Hasan ibn-i Abdülğani uhdesine ber-vech-i malikâne kaydıyla berâtının yazılması için tezkiresinin verildiği...*”

belgelere “*Tâbi-i hâric*” şeklinde kaydedilen “*Mersâvî*” adında bir aşiret de bulunmaktadır.¹⁰³¹ Muhtemelen bu aşiret Urfa’ya başka bir yerden gelmiştir.

1842 yılında Birecik mukâtaasının tasarruf hakkını elinde bulunduran malikâneci İstanbul’da oturan Hüseyin Ağa’dır. Hüseyin Ağa’nın malikânecisi olduğu, Birecik kazasına bağlı Mersâvî Aşireti’nin yaşadığı Taşbasan ve Yarıkcunun köylerinin yarı mal bedeli 6.050 kuruştur. Yine aynı yıl Mersâvî Aşireti’nden Hasan Ağa mukâtaasının mal bedeli 1.050 kuruştur. Urfa’da yaşayan Mersâvî haneleri 1842 yılında Rakka vergi memurlarına 800 kuruş¹⁰³² mâl-i miri vergisi ödemiştir. 1844 yılında yine 800 kuruş mâl-i miri vergi ödemiştir. Urfa sancağı 1846 yılındaki yeni Vilayet Nizamnâmesi ile Tanzimat-ı Hayriye düzenlemelerine dâhil edilmiştir. Tanzimat düzenlemeleri doğrultusunda 1847 yılında Urfa sancağına bağlı aşiretlerin vergi miktarında değişikliğe gidilmiştir. Bu doğrultuda Mersâvî Aşireti’nin vergisinde herhangi bir artış yapılmamış ve yine üç yıllık bedel olarak 800 kuruş alınmasına karar verilmiştir.¹⁰³³

1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Mersavi Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup 60 hane Bozabâd nahiyesine yerleşmiştir. Bozâbâd’a yerleşen haneler burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.¹⁰³⁴

1870-1871 yıllarına ait 214 numaralı Urfa Şer’iyye Sicilinde de Mersâvî Aşireti’ne dair bilgilere yer verilmektedir. Bu şer’iyye sicilinde 25 Temmuz 1870 tarihinde görülen 149 numaralı davada “*Medîne-i Urfa mahallâtından Kadioğlu Mahallesi sakinlerinden... Mersâvî Abdullah bin Mollâ Hasan bin Hâcı Bekir şehâdetleriyle...*” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Yine aynı sicilde 23 Ekim 1870 tarihinde görülen 310 numaralı davada “*...Urfa mahallâtından Medrese Mahallesi sakinlerinden Atiye binti Mersâvî Mollâ Osman bin Hamo...*” şeklinde bir başka ifadeye rastlanmaktadır.¹⁰³⁵ Şer’iyye sicilinde geçen bu ifadeden Mersâvîlilerin Kadioğlu ve Medrese mahallelerinde yaşadıklarını anlaşılmaktadır. Mersâvî Aşireti, Urfa’nın Fransız işgalinden

¹⁰³¹ Turan, *a.g.e.*, 2005, s.64.

¹⁰³² BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 5, R. Mart 1258 (Mart 1842)

¹⁰³³ BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H.29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

¹⁰³⁴ BOA, YEE 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

¹⁰³⁵ Kahraman, *a.g.t.*, s.191.

kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.¹⁰³⁶ 1927 tarihli Urfa sâlnâmesinde Mersâvî Aşireti'ne mensup hanelerin Urfa Vilayetinin kuzeybatısında yaşadıkları ve sayılarının 250 hane kadar olduğu ifade edilmektedir.¹⁰³⁷ Bu 250 hane Urfa'nın farklı bölgelerine dağılmıştır.¹⁰³⁸

5.5.13. Munbay Aşireti

Munbay Aşireti'ne mensup haneler XIX. yüzyılda Suruç kazasının sınırları içinde yaşamıştır. 1844-1853 tarihli ve 204 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu aşirete ilişkin verilere rastlanmaktadır. 19 Mart 1848 tarihinde görülen 310 numaralı davada “*Suruç da Munbay Aşireti'nden... Derviş bin Ali*” şeklinde bir ifadeden Munbay Aşireti'ne mensup hanelerin Suruç kazasında yaşadığını anlamak mümkündür.¹⁰³⁹

5.5.14. Öküzlü Aşireti

Öküzlü Aşireti, XIX. yüzyılda Suruç kazasına yerleşmiş bir aşirettir. Bu aşiretin 1820 yılında devlete ödemesi gereken vergi miktarı 10.000 akçedir. Fakat aşiret mensupları bu miktarı ödememişlerdir.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁶ Akalın, Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s.70; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Mersâvî Aşireti'nin reisi İbrahim Ağa'dır. İbrahim Ağa, 1919'da Fransızların Urfa'yı işgal etmesine karşı çıkmış ve aşiret güçleriyle birlikte mücadele etmiştir. Fransızlara karşı mücadele edenler arasında Hasse Mersâvî, Mersâvizâde Mehmet Raif ve İsmail Demir gibi kişiler yer almıştır. Urfa, işgalden kurtarılmca Mersâvî birlikleri Antep'e yardıma gitmiştir. 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı kanunu ile Mersâvî reisi İbrahim Ağa, “Doğan” soyadını, Mersâvizâde Mehmet Raif Bey de “Akgöl” soyadını almıştır.

¹⁰³⁷ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.97.

¹⁰³⁸ Hüseyin Kaya, *Mersâvîler*, Kalkan Matbacılık, Ankara, 2019, ss.36-37; Nitekim 2006 yılı itibarıyla Şanlıurfa ilinde Mersâvî Aşireti'ne mensup hanelerin yaşadığı köy sayısı 42'dir. Bu köyler Arıcı, Belveran, Büyükalanlı, Büyükkabık, Çolmekçi, Dod, Eyman, Eyübnebi, Keçiburç, Gökören, Herim, Ayanlar, İnanlı, İncan, Karacurun, Karaharabe, Karataş, Keçiburç, Kermitli, Kırkpiyar, Kızılburç, Kızlar, Kulaşehir, Kundırlı, Küçükalanlı, Küçükkubık, Lüleci, Mehmetçik 1, Mehmetçik 2, Mehmetçik 3, Otlukalan, Pirhalil, Salık, Sarımağara, Sarışeyh, Sayburç, Serresik, Seyyitören, Sultantepe, Taşan, Yoğunburç ve Yuvalı köyleridir. Bazı köylerde Mersâvî Aşireti ile birlikte yaşayan farklı aşiretler de vardır. Örneğin Yuvalı köyünde Sinikan Aşireti'ne mensup hanelerde mevcuttur.

¹⁰³⁹ Yıldız, *a.g.t.*, s.334.

¹⁰⁴⁰ Öğüt, *a.g.t.*, s.377.

5.5.15. Peştemânlı Aşireti

200 haneden oluşan Peştemânlı Aşireti, Suruç kazasının 24 köyüne yerleşmiştir. Bu aşiretin yaşadığı köyler bazen eşkıyanın saldırısına uğramış bazen de vergi memurları tarafından köylünün hayvanları alıkonulmuştur. Örneğin 1861 yılında aşiretin yaşadığı köylere eşkıyalar tarafından saldırı düzenlenmiş ve bu saldırıda 40 adet öküzleri, 24 adet develeri ve 3000 civarında koyunları gasp edilmiştir. Aşiret reisleri bu duruma itiraz edip Suruç kazasının müdürüne başvurduklarında kaza müdürü tedbir almak yerine Peştemânlı Aşireti'ne mensup 200 haneden 50'sini Rumkale ve Birecik taraflarına nakletmiştir. Ayrıca kaza müdürü Küçük Melik Muhammed Ağa, 1850 yılından beri Peştemânlı Aşireti'nin devlete ödediği vergi miktarını da artırmıştır. Suruç civarındaki 100 Peştemânlı hanesi bu vergiyi ödeyemediği için farklı yönlere dağılmıştır. Bu saldırı ve baskılar neticesinde Suruç kazasında sadece 50 Peştemânlı hanesi kalmıştır. Suruç kazasının müdürü tarafından kendilerine zulmedildiğini iddia eden Peştemânlı reisinin vekili Şeyh İbrahim 1861 yılında Suruç kazasının müdürünün değiştirilmesi ve yerine Dervişbeyoğlu Bozan Bey'in tayin edilmesini istemiştir.¹⁰⁴¹

5.5.16. Suruc Aşireti

İran ve Irak'ta yaşamış olan Suruc Aşireti'nden bir miktar hane batıya doğru göç ederek Mardin taraflarına gelmiştir. 1815'te Mardin sancağının idaresi Suruc Aşireti'nin etkisi altına girmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Mardin valisi Yunus Ağa, Suruç Aşireti reislerini çağırarak şehrin idaresine karışmamalarını istemiştir. Suruç Aşireti reisleri bu durumu kabul etmek istemeyince Yunus Ağa, Milan ve Ömerikan aşiretlerinden yardım istemiştir. Bu iki aşiret Mardin valisinin yardım talebine olumlu cevap vererek Suruc Aşireti üzerine gitmiştir. Aşiretler arasında meydana gelen çarpışmada elli civarında kişi ölmüştür. Ölenler

¹⁰⁴¹ BOA, MVL. 381/133, 19 Cemâziye'l-âhir 1278 (22 Aralık 1861) tarihinde Peştemânlı reisinin vekili Şeyh İbrahim imzasıyla Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen arzuhalde: "...Urfa eyâleti dâhilinde Suruç kazâsında meskûn Peştemanlı Aşireti'nden yirmi dört karye ahâlisinden fukarâ kulları ve... bazen gelüb kırk aded kara safir öküzlerini ve yirmi dört develerini ve üç bin aded koyun ve tavarlarımızı sürüb götürüb... kazâmız müdürinin 'azliyle o tarafda sâkin Dervişbegoglu Bozan Beg müdür olur ise..."

arasında Suruç Aşireti'nin reisi Timur Ağa da bulunmaktadır. Bu aşiret sonraki yıllarda tekrar Mardin'e hâkim olmaya çalıştıysa da başarılı olamayıp farklı yönere doğru dağılmıştır. Bu hanelerin bir kısmı Urfa çevresine yerleşmiştir. Suruc Aşireti'ne mensup kabileler Badiyan, Bavamir, Mamhurdan, Mamsakeban ve Mamşid kabileleridir.¹⁰⁴²

1 Ocak 1896 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen bir telgrafta Urfa sancağının Birecik kasabasında bulunan Ermeni Mahallesi'nin Suruc Aşireti'ne mensup bazı kişiler tarafından zabt edildiği belirtilmektedir. Bu olay sırasında Ermenilerden 20, Müslümanlardan da 5 kişi ölmüş, iki taraftan toplam 50 civarında kişi yaralanmıştır. Suruc Aşireti'nin bu saldırısını Birecik'teki 400 kişilik askeri birlik önleyemeyince Antep'ten Urfa'ya gitmekte olan 800 kişilik ordu bu olaya müdahale ederek bastırmıştır.¹⁰⁴³

5.5.17. Şirvânlı Aşireti

Yörükân taifesinden olan Şirvânlı Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Şirvân ve Şirvânlu şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Suruç kazasındaki Şirvân köyünde yaşadıkları ifade edilmektedir.¹⁰⁴⁴

1806 yılında Suruç'taki Şirvân köyüne bir câmiî inşası için izin istenmiştir. Verilen izin neticesinde Mir Mehmed bin Osman adlı hayırsever Şirvân köyündeki câmiî inşaatını üstlenip bitirmiştir. Câmiî inşâ edildikten sonra hatip olarak câmiîye Mir Mehmed Halife bin Osman tayin edilmiştir.¹⁰⁴⁵ 1837 yılında Suruç mukâtaalarının içinde yer alan

¹⁰⁴² Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.192.

¹⁰⁴³ BOA, DH. ŞFR. 186/76, R.20 Kânûn-ı evvel 1311 (1 Ocak 1896) tarihinde Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: "...Suruç Aşireti'nden bir takım Ekrâd kasabaya hükm ederek Ermeni Mahallesi'nde birkaç el silâh atmış olması üzerine dört yüz nefer asker-i redif ile öğü alınmak olmayub Ayıntab'dan Urfa'ya gitmek üzere bulunan yine dört yüzlü iki bölük asker-i şahânenin yetişmek olmasıyla sürüş kâmilen bastırılmak olduğu ve sürüş esnâsında Ermenilerden yirmi İslâmlardan beş nefer maktûl tarafeynden elli kadar mecrûh vukû' bulunduğu..."

¹⁰⁴⁴ Türkay, *a.g.e.*, s.600.

¹⁰⁴⁵ Alpay Bizirlik, Suruç kazası Şeyh Müslim Zâviyesi Mütevellî Ailesine Ait Belgeler Üzerine, *Cihânnüma Tarih ve Coğrafya Araştırmalar Dergisi*, C.I, S.II-Aralık 2015, ss.81-130.

Karana nam-ı diğer Şirvân köyü ve Hızıryat köyünün üç hisse bedeli 3.500 kuruştur.¹⁰⁴⁶

1871-1872 tarihli ve 228 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde Şirvân Aşireti'ne mensup hanelerin Suruç kazasındaki Şirvân köyünde oturduğu belirtilmektedir.¹⁰⁴⁷ 27 Nisan 1909 tarihli belgede Halep eyaletinde Şirvânlı Aşireti'ne mensup 5 hanenin olduğu ve bu hanelerde 16 nüfusun bulunduğu belirtilmektedir.¹⁰⁴⁸

5.5.18. Virânlı Aşireti

Yörükân taifesine mensup olan Viranlı Aşireti'nin, Urfa sancağında Fırat Nehri civarında ve Konya sancağının Karaman Ereğli'sinde yaşadığı ifade edilmektedir.¹⁰⁴⁹ 16 Haziran 1895 tarihli arşiv belgesine göre Urfa sancağındaki Virânlı mensupları Suruç kazasına yerleşmiştir. Suruç'a yerleşen Virânlı haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı.¹⁰⁵⁰

Suruç kazasında bulunan aşiretlerle ilgili arşiv çalışmaları sonucunda yukarıda ayrıntılı bir şekilde açıklanan aşiretler dışında farklı oymak, aşiret ve cemaatlerin de olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar aşağıdaki tabloda verilmektedir.¹⁰⁵¹

Tablo 5.16. Suruç Kazasındaki Diğer Aşiret ve Cemaatler

Adı	Diğer Adları	Mahiyeti	Tâbiyeti	Yerleşim Yerleri
Bayhanlı	Bayhanlı	Oymak	Ekrâd Taifesi	Suruç, Rakka.
Ohyân	-	Oymak	Ekrâd Taifesi	Suruç, Diyarbakır.
Zarvarlı	Zarvarlı	Oymak	Ekrâd Taifesi	Suruç, Urfa, Rakka.
Beyhanlı	Bayhanlı	Aşiret	Ekrâd Taifesi	Urfa, Suruç, Rakka.
Kenanlı	-	Aşiret	-	Urfa, Suruç.
Atayı Yemli Seğmen	-	Cemaat	Ekrâd Taifesi	Suruç. Bayhanlı Aşireti'ndendir.
Dıranlı	Dıranlı Deranlı Deranlı	Cemaat	Konargöçer Ekrâd Taifesi	Bu cemaat Cihânbegli Aşireti'ndendir. Suruç, Rakka, Diyarbakır, Harput, Malatya, Sivas.

¹⁰⁴⁶ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 3, R. Mart 1258 (Mart 1842)

¹⁰⁴⁷ Tekin, *a.g.t.*, s.126.

¹⁰⁴⁸ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebi'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

¹⁰⁴⁹ *Türkey, a.g.e.*, s.645.

¹⁰⁵⁰ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

¹⁰⁵¹ *Türkey, a.g.e.*, ss.27-673.

Adı	Diğer Adları	Mahiyeti	Tâbiyeti	Yerleşim Yerleri
Tablo 5.16. Devamı				
Dodanlı	Dodanlı	Cemaat	-	Suruç, Rakka, Urfa, Adana, Maraş, Kayseri.
Eski Suruclu	-	Cemaat	Yörükân Taifesi	Bu cemaat Berâzi Aşireti'ndendir. Suruç ve Urfa çevresi
Kapıcılı	Kapuculu	Cemaat	Türkmân Taifesi	Bu cemaat Doganlı Aşireti'ndendir. Rakka, Suruç, Urfa, Ankara.
Kevkani	Kevkarlı	Cemaat	Konargöçer Ekrâd Taifesi	Suruç, Aydın, Alaşehir, Saruhân sancağı.
Sırkındı	Sarkındılı nâm-ı diğer Alâeddinli Sarkındılı Bozdoğan	Cemaat	Yörükân Taifesi	Bu cemaat Berâzi Aşireti'ndendir. Suruç, Sis, Adana, Tarsus, İçel, Ankara, Adana, Rakka, Kozan.
Zarvarlı	Zarvarlı Zaravarlı	Cemaat	Ekrâd Taifesi	Rakka, Suruç, Urfa.

Kaynak: Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2012, s. 27-673.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Suruç kazasında 35 aşiret ve 12 cemaat tespit edilmiştir. Tespit edilen bu aşiret ve cemaatler yukarıda başlıklar halinde açıklanmıştır. Suruç kazasındaki aşiret ve cemaatler Türkmân, Yörükân, Ekrâd, Konargöçer Ekrâd ve Yezidi Ekrâd Yörükânî taifelerine mensupturlar.

Suruç sınırları içindeki Berâzi Aşireti, kendi çatısı altına Alâeddinli, Asiyânlı, Picânlı, Didânlı, Dinâyi, Ketikânlı, Kurtgânlı, Kurucabegli, Muâflı, Mîr, Ohyânlı, Rızvanlı, Şâhin Bey, Şeddâdi, Şeyhânlı (Berâzi'ye Tâbi) aşiretlerini ve Telallı Cemaati'ni alarak konfederasyon aşirete dönüşmüştür.

5.6. Karacadağ ve Viranşehir Çevresindeki Aşiretler

5.6.1. Milli Aşireti

Milli Aşireti'nin adı Osmanlı arşiv belgelerinde Millü, Milli, Millilü, Millili, Milli Bizgâvrân, Milli Ekrâdı, Milli Espiyân, Milli Kâvili, Milli-i Kebir, Milli-i Kebîr Abdi, Milli-i Kebîr Tavan, Milli Mahmud, Milli Mezkürân, Millioğulları, Milli Pazkürân, Milli-i Sağîr, Milli-i Sağîr Badinân, Milli Tavan, Milli Yaşaroğlu Yusuf ve Milân şeklinde geçmektedir.¹⁰⁵² Bazı arşiv belgelerinde Milli Aşireti'ne mensup cemaatlerden oluşan köyler için “*Cemaat-i Millili Büzürg*” tabiri kullanılmıştır.¹⁰⁵³ Ziya Gökalp Milan Aşireti'ni Milli Aşireti'nin bir fırkası olarak göstermektedir.¹⁰⁵⁴

Milli Aşireti'ne mensup haneler, Anadolu'nun birçok bölgesine dağılmıştır. Aşiretin en büyük kolları Güneydoğu Anadolu'da Urfa, Diyarbakır ve Mardin çevresiyle Doğu Anadolu'da Ağrı, Van ve Hakkâri çevresinde bulunmaktaydı. Arşiv belgelerinde Urfa ve Mardin çevresindeki aşiret mensupları daha çok “*Millî*” şeklinde kaydedilmişken, Ağrı çevresindeki aşiret mensupları “*Milan*” şeklinde, Hakkâri ve Van çevresindekiler hem “*Milan*” hem de “*Millî*” şeklinde kaydedilmiştir. “*Mil*” sözcüğünün Türkçedeki karşılığı “*Dağ doruğu ve sırtı, bel ve doruk*” anlamlarındadır. “*Millî*” sözcüğündeki “*lî*” eki Arapça'da “*Bağlılık*” ve “*Mensûbiyet*” manasında kullanılmaktadır. Milli kelimesi, “*Mil Aşireti'ne bağlı olanlar*” anlamına gelmektedir. Milan sözcüğünün sonundaki “*ân*” eki Farsça'da mülkîyet zamiri olarak kullanılmaktadır. Milân anlam olarak “*Mil'e ait*” ve “*Mil'e mensup olanlar*” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁵⁵

Hamidiye Alaylarının oluşturulması için bölgeye gönderilen Yâver Vehbi adlı komutan, Milli Aşireti'nin adıyla ilgili “...*Umûm bölge aşiretleri Milân ve Zilân denilen iki fer'dir. Bunlara tahfif ile Mil ve Zil*

¹⁰⁵² Türkay, a.g.e., ss.109-110.

¹⁰⁵³ Üner, a.g.e., s.55.

¹⁰⁵⁴ Gökalp, a.g.e., s.12.

¹⁰⁵⁵ Mehmet Rezan Ekinci, Osmanlı Devleti Döneminde Millî Aşireti XVIII.-XIX. YY., Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, 2017, ss.77-78.

dahi denilir.” şeklinde bilgi vermiştir.¹⁰⁵⁶ Diğer bir bilgi ise “*Milân*” adının “*Mil*”, *Zilân* adının da “*Zil*” kökünden geldiğine yöneliktir. “*Mil*” ve “*Zil*” isimleri hakkında nesilden nesile aktarılan birbirine benzer rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre: Hazar Denizi’nin güneyinde yaşayan bir aile bulunduğu yerden batıya doğru göç eder. Yanlarındaki yiyecek stoku tükenince aileye mensup “*Mil*” ve “*Zil*” adındaki iki erkek çocuğu yiyecek bulmak için ava çıkar. Bir süre sonra olumsuz hava şartları baş gösterir. Mil ve Zil avladıkları avlarla ailelerinin bulunduğu yere döndüklerinde ailelerinden kimseyi orada bulamazlar. İki kardeş ailelerini bulmak için birbirinden ayrılır. Sonraki yıllarda bu iki kardeşin çocukları “*Milân*” ve “*Zilân*” aşiretleri olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁵⁷

Milan Aşireti reislerinin, *Milân* ve *Zilân* aşiretleri hakkında gözlemci Sir Mark Sykes’e verdikleri bilgiler şöyledir: “*Milân ile Zilân aşiretlerini temelde ayrı ve farklı görmek gerekir. Çünkü doğu yönünden gelen Zilan Aşireti üyeleri geleneklerine sıkı sıkıya bağlı sert mizaçlı konargöçerler olarak kalmışken Milan Aşireti üyeleriye daha ince ruhlu olup buldukları bölgelerde nüfuzludurlar. Milan Aşireti, kendi içindeki anlaşmazlıklardan dolayı “Gamirî” ve “Bamirî” olarak ikiye ayrılmıştır. Hasenân ve Haydâran gibi aşiretler Gamirîlere dâhilken Milli Aşireti ise Bamirîlere dâhildir.*”¹⁰⁵⁸

Ahmed Vasfî Zekerîyya, Milli Aşireti’nin farklı yapıya sahip birçok unsurdan oluştuğunu, bundan dolayı da abartılı bir şekilde bu aşiret için “*Bin milletten oluşmuşçasına Milli*” dediğini belirtmektedir. Mark Sykes, Milli adının acayip ve esrarengiz bir isim olduğunu ve kendisinin buna tatmîn edici bir cevap bulamadığını ifade etmektedir.¹⁰⁵⁹

Osmanlı arşiv belgelerinde “...*Diyarbakır ve Rakka havalisinde kâin Millilû ve Tercîl aşiretleri...*” şeklinde belirtildiği üzere Milli Aşireti, Rakka ile Diyarbakır arasında yaşayan aşiretlerden biridir.¹⁰⁶⁰ Bu

¹⁰⁵⁶ BOA, Y.PRK. MYD. 12/36, H.10 Receb 1310 (28 Ocak 1893) tarihli belgede: “...*Umûm bölge aşiretleri Milan ve Zilan denilen iki fer’dir. Bunlara tahfif ile Mil ve Zil dahi denilir.*”

¹⁰⁵⁷ İbrahim Bozkurt, *Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri*, İmaj Ofset, Şanlıurfa, 2003, s.23.

¹⁰⁵⁸ Bazil Nikitin, *Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Deng Yayınları, İstanbul, 1990, s. 273.

¹⁰⁵⁹ Tikici, *a.g.t.*, s. 25.

¹⁰⁶⁰ BOA, HAT., 443/22229-A, H.29 Zî'l-hicce 1243 (12 Temmuz 1828)

aşiretin yaşam alanı sadece buralarla sınırlı olmayıp hemen hemen bütün El-Cezire bölgesini kapsamaktadır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda El-Cezire bölgesi tamamen Osmanlı Devleti'nin kontrolündeydi. El-Cezire'deki önemli yerleşim yerleri Ceylanpınar, Cizre, Dârâ, Diyarbakır, Harran, Hasankeyf, Musul, Nusaybin, Rakka, Samsat, Silvan, Sincar ve Urfa'dır.¹⁰⁶¹

Osmanlı tahrir defterlerinde, Milli adıyla zikredilen cemaatler yoğun olarak Mardin ve Urfa çevresinde yaşamaktaydı.¹⁰⁶² Bu tahrirlerde Milli Aşireti'nin yerleşik cemaatleri kadar göçebe cemaatlerine de değinilmiştir.¹⁰⁶³ Milli Aşireti'ne tabi Bamran, Dodıkân, Sinikân ve Ömergan aşiretleri 1707 yılından sonra Mardin ve Diyarbakır çevresinde taşkınlıklarını artırmıştır. Bundan dolayı 1711 yılında Rakka'ya iskân edilmişlerdir. Fakat bu aşiretler iskân bölgelerine gitmeyerek buldukları bölgelerde taşkınlık yapmaya devam etmişlerdir. Bu durumun engellenmesi için 1718 tarihinde bu aşiretler bir kez daha Rakka'ya iskân edilmiştir. Dodıkân, Barman ve Sinikân aşiretlerine mensup bir miktar hane iskân bölgesine gitmiştir. Rakka'ya giden bu haneler Rakka valisinin görevden alınması, Mardin Voyvodası ile Milli reisi İsmail'in oğulları Haydâr ve Mustafa'dan aldıkları mektuplar üzerine Rakka'dan ayrılarak tekrar Mardin'e dönmüşlerdir.¹⁰⁶⁴ Milli Aşireti'ne mensup Abdi Ağa, 1736-1747 yılları arasında İran'da hüküm süren Nadir Şâh zamanındaki savaşta Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın hizmetinde bulunmuştur. Bu savaşta gösterdiği yararlılıktan dolayı Osmanlı yöneticileri tarafından Abdi Ağa, Milli Aşireti reisliğine getirilmiştir.¹⁰⁶⁵

Urfa sancağında Belih Nehri civarına iskân edilen bu Milli haneleri 1737 yılında Rakka vergi memurlarına 7.500 kuruş vergi ödemiştir.¹⁰⁶⁶ Belih Nehri çevresine iskân edilen Milli Aşireti'ne tâbi Bizkuri ve Oturak Milli cemaatlerinin bir kısmı Amasya, Arapgir, Bozok,

¹⁰⁶¹ Ramazan Şeşen, *Cezîre, TDV. İA.*, C. VII, İstanbul, 1993, s. 509.

¹⁰⁶² Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, ss. 1677-1679.

¹⁰⁶³ Nejat Göyünç, *16. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.79.

¹⁰⁶⁴ Üner, *a.g.e.*, s.57.

¹⁰⁶⁵ Fatih Ünal, Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Millî Aşireti ve İbrahim Paşa, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, 2007, Sayı 41, ss.183-204.

¹⁰⁶⁶ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

Divriği, Çorum, Sivas ve Canik taraflarına firar etmiştir. Firar eden bu hanelerin 1737 yılında Rakka eyaletine ödedikleri vergi miktarı 1.350 kuruştur.¹⁰⁶⁷ Osmanlı Devleti, konargöçer aşiretlerden belli miktarlarda kışlak vergisi almıştır. 1737 yılında Urfa sancağındaki Milli Aşireti'ne bağlı cemaatlerden alınan kışlak vergi miktarı 1.500 kuruştur.¹⁰⁶⁸

II. Mahmut, 1821-1823 yılları arasında Osmanlı ile İran savaşına Milli reisi Eyüp Ağa'nın aşiretiyle birlikte katılmasını istemiştir.¹⁰⁶⁹ Martin Van Bruinessen, Milan Aşireti'ne mensup ailelerin 1860'lı yıllarda daha çok Van ile Hakkâri çevresinde yaşadığını belirtmiş ve aynı yıllarda Milân Aşireti'nin 1600 çadırdan oluştuğunu ifade etmiştir. Bu aşiret sonraki yıllarda meydana gelen felaketin etkisiyle Van ve Hakkâri çevresinden göçe zorlandığı için çadır sayıları 500'e kadar düşmüştür.¹⁰⁷⁰ Milli Aşireti'ne tâbi cemaatler ve bu cemaatlerin yaşadıkları bölgeler aşağıdaki tabloda verilmektedir.¹⁰⁷¹

Tablo 5.22. Milli Aşireti'ne Tâbi Cemaatler ve Yaşadıkları Yerler

Aşiret ve Cemaat	Yaşadıkları Yerler	Tâbiyetleri
Milan Aşireti	Hakkâri, Ünye, Hakkâri, Rakka.	Ekrâd Taifesinden
Milidzân Aşireti	Diyarbakır, Kulp	-
Milli/Millü Aşireti	Erzurum, Diyarbakır, Rakka, Adilcevaz, Ergani, Amasya, Sivas, Mardin, Kırşehir, Çorum, Urfa, Tokat, Bozok, Kelkit, Şiran, Erzincan, Maraş	Göçer, Ekrâd-Ulus Taifesinden
Milli Bizgavran Aşireti	Rakka, Diyarbakır, Erzurum	Ekrâd Taifesinden
Milli Ekrâdi Aşireti	Rakka, Sivas, Çemişgezek, Teke, Diyarbakır, Çermik	Ekrâd Taifesinden
Milli Espiyan Aşireti	Diyarbakır, Rakka, Erzurum	Ekrâd Taifesinden
Milli Kavili/Kavilü Aşireti	Amasya, Çorum, Diyarbakır, Sivas	Ekrâd Taifesinden
Milli-i Kebîr Aşireti	Diyarbakır, Erzurum, Göle, Çıldır, Mardin, Kars, Rakka	Ekrâd Taifesinden
Milli-i Kebîr Abdi Aşireti	Diyarbakır, Palu, Rakka	Göçebe Ekrâd Taifesinden
Milli-i Kebîr Tavan	Diyarbakır, Mardin, Rakka	Göçebe Ekrâd Taifesinden

¹⁰⁶⁷ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zi'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

¹⁰⁶⁸ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.18, H.14 Zi'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

¹⁰⁶⁹ BOA, HAT., 800/37083-J, H.25 Şevvâl 1237 (15 Temmuz 1822)) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...İskanbaşı Eyüb Beg bundan âkdem bâ-emr-i Bagdad tarafına me'mûriyetine irâde-i 'aliyye ta'lik buyrulmuş..."

¹⁰⁷⁰ Bruinessen, a.g.e., s. 96.

¹⁰⁷¹ Türkay, a.g.e., ss. 109-110, 500-501.

Aşiret ve Cemaat	Yaşadıkları Yerler	Tâbiyetleri
Tablo 5.22. Devamı		
Milli Mezkûran Aşireti	Rakka, Diyarbakır, Erzurum	Ekrâd Taifesinden
Millioğulları Aşireti	Amasya, Bozok, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Kırşehir, Mardin, Maraş, Sivas, Teke, Tokat, Rakka, Kelkit, Şiran, Erzurum, Erzincan	Göçebe Ekrâd-Ulus Taifesinden
Milli Pezkûran Aşireti	Diyarbakır, Rakka	Göçebe Ekrâd-Ulus Taifesinden
Milli-i Sağır Badinan Aşireti	Mardin, Rakka	Ekrâd Taifesinden
Milli Tavan Aşireti	Diyarbakır, Erzurum, Rakka	Göçebe Ekrâd-Ulus Taifesinden
Milli Yaşaroğlu Yusuf	Rakka, Diyarbakır, Palu, Rakka	Göçebe Ekrâd Taifesinden
Milli/Millü/Millili/Millilü, Milli Ekrâdı, Milli Göçer, Milli-i Kebîr, Milli-i Kebîr Tavan, Milli Türkmânı	Urfa, Harran, Erzurum, Diyarbakır, Adilcevaz, Ergani, Amasya, Sivas, Mardin, Kırşehir, Çorum, Amasya, Tokat, Bozok, Kelkit, Şiran, Erzincan,	Türkmân Ekrâd Ulus Taifesinden
Milli Akkeçili Cemaati	Diyarbakır, Mardin	Ekrâd Taifesinden
Milli Mahmut Cemaati	Diyarbakır, Rakka	Ekrâd Taifesinden
Milli-i Pazgüri (nâm-ı diğer Bahâeddinlü)	Rakka	Konargöçer Ekrâdı Taifesi
Milli Türkmânı Cemaati	Halep, Diyarbakır, Harput	Türkmân Ekrâdı Taifesi

Kaynak: Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2012, s. 109-110, 500-501.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Milli Aşireti'ne tabi birçok cemaat bulunmaktadır. Bu cemaatler Diyarbakır, Mardin, Halep, Rakka, Urfa, Harran gibi yerlere yerleşmiştir. Bu bölgelere yerleşen Millilerin tabiiyetleri için Ekrâd, Göçebe Ekrâd, Konargöçer Ekrâd, Ekrâd Ulus, Göçer, Türkmân Ekrâd ve Türkmân Ekrâd Ulus Taifesi gibi ifadeler kullanılmıştır. Ekrâd ve Türkmân kavramlarının Milli Aşireti için kullanılması bu tabirlerin her zaman bir kavim için kullanılmadığını göçebe topluluklar için de kullanıldığını göstermektedir.

Milli Aşireti'ne mensup haneler Urfa ve çevresinde daha çok Viranşehir, Karacadağ ve Siverek bölgesinde yaşamaktaydı.¹⁰⁷² Siverek ile Hilvan çevresindeki Milliler Hoşin, Çem ve Burhan nahiyelerine

¹⁰⁷² BOA, BEO, 2415/181100 H.13 Receb 1322 (23 Eylül 1904)

yerleşmişti.¹⁰⁷³ 1843 yılında Hoşin ile Çem nahiyelerine bağlı köyler ve bu köylerin nüfuslarıyla ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5.23. 1843'te Hoşin ve Çem Nahiyelerine Bağlı Köyler ve Nüfusu

Köy Adı	Nahiye Adı	Hane	Nüfus
Bakçe	Hoşin	8	21
'Amarlı nam-ı diğer Kürt Çermiş	Hoşin	17	45
Arab Çermiş	Hoşin	14	26
Hoşin	Hoşin	60	120
Karacurun	Hoşin	35	71
Kızılkaya	Hoşin	6	11
Orgız	Hoşin	8	17
Nacarük	Hoşin	12	20
Bakçecik	Hoşin	21	34
Kıl Aslan	Çem	31	51
Mışmışani nâm-ı diğer Sıpanos	Çem	22	33
Göktepe	Çem	12	24
Seylan	Çem	13	25
Hilun ¹⁰⁷⁴	Çem	10	23
Hilvan	Çem	7	11
Karapınar nam-ı diğer Çakuran	Çem	14	21
Çamurlu	Çem	8	14
Derbi Sipi	Çem	3	7
Hamdun	Çem	14	23
Kimaz	Çem	1	4
Hacı Ekber	Çem	3	4
Sucuhan	Çem	7	12
Kucak	Çem	3	3
Bölükbaşı	Çem	9	16
Araboğlu	Çem	7	18
Kadioğlu	Çem	4	9
Haçtaşı	Çem	11	17
Aslan	Çem	18	36
Şamun	Çem	8	12
Talıh	Çem	8	10
Kulli	Çem	6	12
İncirlü	Çem	3	5
Havran	Çem	4	9
Ağcakend	Çem	15	23
Hıdık	Çem	4	6
Canakçı	Çem	5	11
Taşlu	Çem	7	16
Çeltük	Çem	8	17
Toplam		446	837

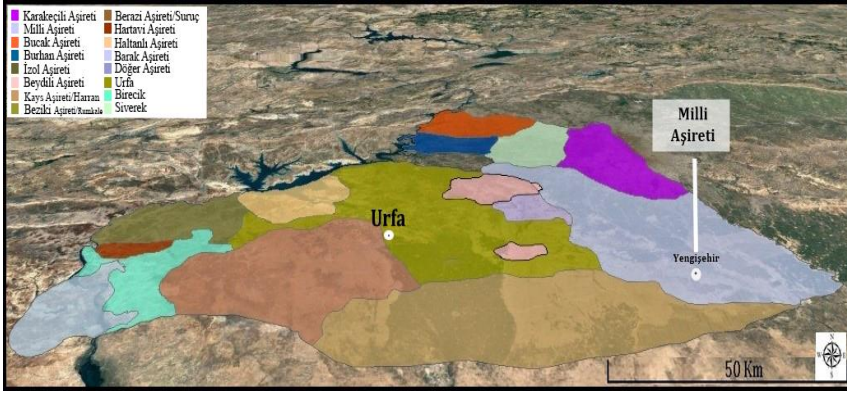
BOA, NFS. d. 2703, s.161-176, 225-256, H.01 Zi'l-hicce 1258 (M. 03 Ocak 1843)

¹⁰⁷³ BOA, DH. TMIK. M. 183/44, H.19 Receb 1322 (29 Eylül 1904)

¹⁰⁷⁴ Hilun köyüne Sinikan Aşireti'ne mensup hâneler de yerleşmiştir. (*Kemal Cibek, 05 Mayıs 2020, Görüşme*)

1843 yılında Siverek'e bağlı Hoşin nahiyesinde 9 köy, 181 hane ve 331 nüfus, Çem nahiyesinde ise 29 köy, 265 hane ve 472 nüfus bulunmaktadır. Köylerdeki hane sayısı toplamda 446 olup, bu hanelerdeki nüfus 837 kişidir. Hane başına nüfus ortalaması 1.9 kişidir. Aşiret mensuplarının en kalabalık yaşadığı köy 60 hane ve 120 nüfusla Hoşin köyüdür. Bu köydeki nüfus ortalaması hane başına 2 kişidir. Milli Aşireti'nin yaşadığı köyler tablodakilerle sınırlı değildir. Aşiret mensupları daha çok Viranşehir civarındaki Yenişehir'de yaşamıştır.

Harita 5.14. Urfa ve Çevresinde Milli Aşireti'nin Bulunduğu Yerler

Kaynak: Harita arşiv belgeleri ve bölgeyle ilgili tarihi coğrafya bilgilerimizden yola çıkılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Urfa sancağındaki Tayyib Paşa'ya 1863 yılında sunulan muhâsebe defterinde Mardin, Siverek ve Urfa civarlarındaki Milli hanelerinin 1861 yılından kalma 294.000 küsur kuruş borcu olduğu ve bu borcun 460 haneden tahsili mümkün iken tahsil edilmediği belirtilmektedir.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷⁵ BOA, MVL. 767/38, H.18 Muharrem 1280 (5 Temmuz 1863) tarihinde Urfa sabık Mutasarrıfı Ragıb Paşa tarafından Milli Aşireti hakkında yazılan yazıda: "...Urfa sancağının halef-i aczi Sa'âdetlü Tayyib Paşa'ya hor olunan muhâsebe defterimize merkûm ve meşrûh Millî Aşireti zimmetinde iki yük doksan dört bin küsur gurus bakayâ olub bakayâ-yı mezkûrenin mevcûd gösterilen dört yüz altmış adet hânedan sâl be sâl tahsili mümkün iken her ne hal ise icrâ olunmamış..."; Hazine rûznâmçe defterlerinde diğer maliye ve para ile alâkalı kayıtlarda 1 yük 100.000 akçe karşılığı olarak geçmektedir. (Bkz. Ömer İşbilir, a.g.m. 2013, ss.46-48.)

23 Nisan 1879 tarihinde Milli Aşireti'nin başında bulunan Temavizade İbrahim Ağa aynı zamanda aşiretini temsilen İdare Meclis Azâlığı da yapmıştır.¹⁰⁷⁶

5.6.1.1. Milli Aşireti'ne Tâbi Aşiretler

Ziya Gökalp'e göre Milli Aşireti'nin bünyesinde Cebikân, Cimikân, Hıdrekan, Hecigân, Sinikân, Goran ve Kumnekşân adlı yedi aşiret bulunmaktadır. Bu aşiretler Milli Aşireti'nin yönetimini dönüşümlü olarak devralmıştır. Bundan dolayı bu aşiretlere “*Yedi Mühür Sahipleri*” de denmiştir.¹⁰⁷⁷

1520 yılında Milli Aşireti'nin idaresi Hıdrekan ailesinin elindedir. Bu aşiretin idaresine karşı çıkan diğer altı aşiret, Hıdrekan Aşireti aleyhine faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁰⁷⁸ Bu rekabetten dolayı sonraki yıllarda Milli Aşireti, kendi içinde üç kola ayrılmıştır. Bu kollar Milan, Milli-i Kebîr ve Milli-i Sagîr kollarıdır. Aşiret üyelerinin bir kısmı Mardin'e, diğer kısmıysa Viranşehir çevresine yerleşmiştir. Mardin taraflarına giden aşiret mensuplarına “*Milli-i Kebîr*”, Viranşehir taraflarına giden aşiret mensuplarına ise “*Milli-i Sagîr*” denmiştir.¹⁰⁷⁹ Mardin çevresine giden Milli Aşireti'ne mensup haneler içinde Milli Aşireti'nin en eski idareci ailesi olan “*Hıdrekan Ailesi*” de bulunmaktadır. Bundan dolayı Mardin çevresine gidenlere “*Büyük Milli*” anlamına gelen “*Milli-i Kebîr*” adı verilmiştir.¹⁰⁸⁰

Milli Aşireti'ne mensup olan yukardaki aşiretler dışında sonradan Milli Aşireti'ne tâbi olan aşiretler de vardır. Bu aşiretlerden bazıları Advân, Bergühân, Cemaleddinân, Çuvân, Dınân/Divân, Dodikân, Alreşân, Hadidî, İzolî, Kejân, Mehel, Mendân, Mikare, Nasırânlı, Seydânlı, Şarkıyânlı, Şeyhânlı ve aslen Beydili Türkmenlerinden olan

¹⁰⁷⁶ BOA, ŞD. 1455/49, R.24 Temmuz 1294 (5 Ağustos 1878) tarihinde Şura-yı Devlet dairesinden Diyarbakır valisine gönderilen yazıda: “...*Millî Aşireti Ağası ve İdare Meclis Azâsı Temavizâde İbrahim ve sâ'irenin mütecasir oldukları ahvâlîn tahkîki...*”

¹⁰⁷⁷ Gökalp, *a.g.e.*, s.38.

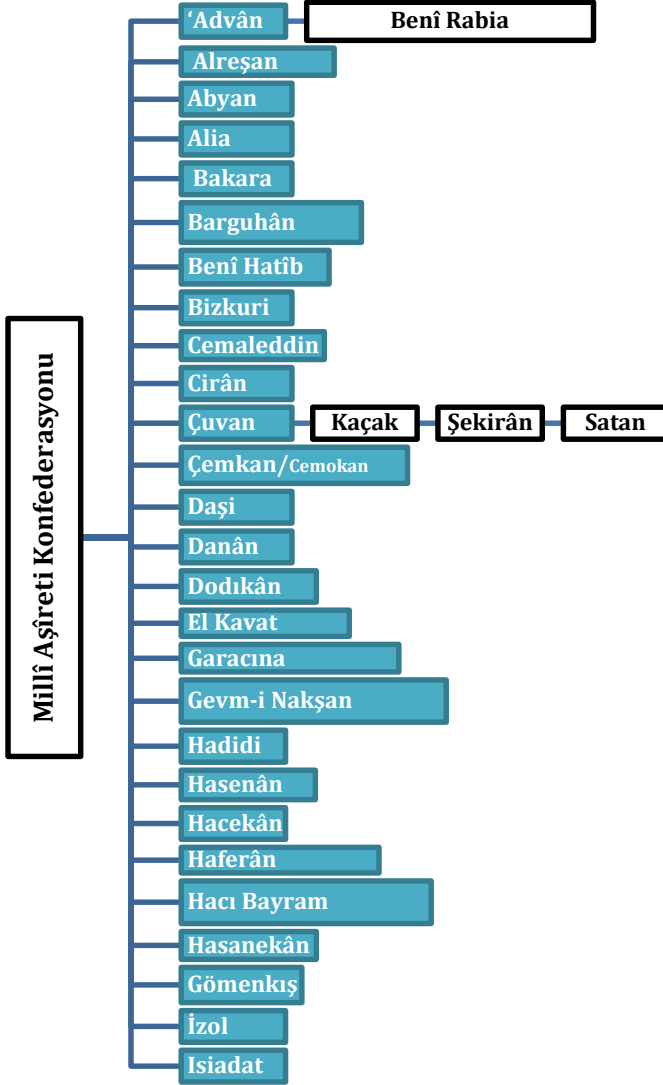
¹⁰⁷⁸ Erhan Gümüş, XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Mardin İdaresinde Millî Aşireti ve Aşiretin Nüfuz Mücadeleleri, *I. Uluslararası Mardin Sempozyumu*, Mardin, 2006, s.818.

¹⁰⁷⁹ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s. 148.

¹⁰⁸⁰ Ekinci, *a.g.t.*, 2017, s.97.

Türkân Aşireti'dir.¹⁰⁸¹ Millî Aşireti Konfederasyonunda yer alan aşiret ve cemaatler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5.24. Millî Aşireti'ne Tâbi Aşiret ve Cemaatler

¹⁰⁸¹ Gökalp, *a.g.e.*, ss. 37-38.

Devamı	Kalajari
	Kejân
	Kirân
	Keliş
	Kalendelan (Tunceli'de)
	Komareş
	Matmieh
	Mendân
	Meşken
	Nasrân
	Naimân
	Nevrun
	Oturak Milli
	Seydân
	Nurkân
	Sermestan
	Sartân (Resulayn'da)
	Sinikân
	Sorukân
	Şarkıyân
	Şeyhânlı (Millî'ye Tâbi)
Şemitan	
Şerâbî	
Türkân	
Usbakhân/Ûsbakhan	

Kaynak: 1927 Urfa Vilayet Sâlnâmesi, s.99; Sykes, *a.g.e.*, p.575-576 ve tezde verilen Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Millî Konfederasyonunda elli iki aşiret ve cemaat bulunmaktadır. Bu aşiret ve cemaatlerin bünyesinde Benî Rabia, Kaçak, Şekirân ve Satan gibi birçok kabile de vardır. Şeyhânlı Aşireti'ne mensup bir miktar hane Millî Konfederasyonu içinde yer almıştır.

5.6.1.1.1. Advân Aşireti

Millî Aşireti'ne tâbi olan Advân Aşireti, Arap taifesindedir. Bu aşirete mensup Benî Rabia adında bir kabile bulunmaktadır.¹⁰⁸² Advân Aşireti Urfa, Siverek, Ceylanpınar, Harran, Mardin, İdlib¹⁰⁸³ ve Cizre¹⁰⁸⁴ çevresinde konargöçer olarak yaşamıştır. 14 Mayıs 1898 tarihli belgede Advân Aşireti'ne mensup altmış kadar atlının Resûlayn kazasındaki Bakara Aşireti'ne saldırdığı ve bu aşiretten altı kişiyi yaralayarak çok sayıda mal ve silahını gasbettikleri kaydedilmektedir.¹⁰⁸⁵ 19 Eylül 1899 tarihli belgede ise Advân, Sayhan, Şarkîyân, Türkân ve Ayolan aşiretlerinin Siverek yakınındaki Yoganca, Harap ve Zerek köylerini yağmalayarak köylünün hayvanlarını gasbettikleri ifade edilmektedir.¹⁰⁸⁶ 18 Ocak 1900 tarihli diğer bir belgede de Advân Aşireti'ne mensup kırk atlının Hüseyin el Fazıl el Merar'ın başkanlığında Harran'a bağlı Türkmen Colabı'ndaki Hamambendi köyüne saldırdığı ve buradan yedi sürü küçükbaş hayvan gasbettiği belirtilmektedir.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸² Gökalp, a.g.e., ss.18, 82.

¹⁰⁸³ BOA, BEO, 1028/77096, H.27 Cemâziye'l-evvel 1315 (24 Ekim 1897) tarihinde Adliye Nezaretine gönderilen tezkirede: “...İdlib kazâsında Yavaliç Kabilesi Şeyhi Muhammed el-Mustafa el-hâcc ile rüfêkâsının pederleri Advân Aşireti reisini katl eylediklerinden ihkâk-ı hakk olunması...”

¹⁰⁸⁴ BOA, DH. ŞFR. 233/33, R.05 Mart 1315 (17 Mart 1899) tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “Şemmer Aşireti'nden otuz kırk kadar atlının Millî Aşireti üzerine Cizre'ye çıkarıldığı, Millî Aşireti'ne mensûb Advân kabilesi'nden ba'zularının asâkir-i Hamidiye'den iki kişiyi öldürdüğü...”

¹⁰⁸⁵ BOA, DH. ŞFR. 245/117, H.22 Zî'l-hicce 1315 (14 Mayıs 1898); tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “...Millî Aşireti'ne mensûb Advân Aşireti'nden altmış atlı kadar bir fırka, Resûlayn kazâsına tâbi Bakara üzerine hucüm ederek altı kişiyi cerh ve bir hayli ağnâm ve mevâşî-i sâ'ire ile altı tüfenk âhz ü gasbetmeleri üzerine zabtiyenin ısrarlı ta'kib ve mücâdelesi sonucu bir kısım emvâl-i magsûbenin isdirdâd edildiği...”

¹⁰⁸⁶ BOA, DH. ŞFR. 262/64, R.13 Temmuz 1317 (26 Temmuz 1901) tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “...Millî Aşireti'ne mensup Advân, Seydân, Şarkîyân, Türkân, Ayolan aşâir-i ahâlisinin Siverek'e yakın mesâfede bulunan Yoğanca, Harab ve Zerek karyelerini basarak hayvanlarını gasbettikleri...”

¹⁰⁸⁷ BOA, Y. PRK. PT. 19/82, H.16 Ramazan 1317 (18 Ocak 1900) tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen telgrafta: “...İbrahim Paşa tevâbi'inden ve Millî Aşireti'nin Advân Oymağı'ndan Hüseyin el Fazıl el Merar'ın riyâseti ile kırk atlı

1890 yılında Resulayn'daki Şeyh Beni bölgesinde yaşayan Çeçenlerle birlikte 'Advân, Bakara ve Behce aşiretleri Urfa çevresindeki aşiretlere saldırıp hayvanlarını gasbetmişlerdir.¹⁰⁸⁸ 1897 yılında Advân Aşireti'ne bağlı Yavaliç Kabilesi'nin Şeyhi Muhammed el-Mustafa el-Hac'dır. Bu şeyh 1897 yılında Advân Aşireti'nin şeyhi olan babasını öldürmekle suçlanmıştır.¹⁰⁸⁹ 1898 yılında Advân Aşireti'nin başında bulunan yönetici Şeyh Fâiz bin Ali'dir. Bu şeyh Kerek sancağında¹⁰⁹⁰ vergi olarak toplanıp müzayede de satılan ve sonradan eşkıyalar tarafından gasp edilen develeri eşkıyadan geri alarak kolluk kuvvetlerine teslim etmiştir. Bu hizmetinden dolayı ona ve Benî Sahr Aşireti şeyhi Fevvez bin Sitam'a Osmanlı nişanı verilmiştir.¹⁰⁹¹ 27 Nisan 1909 tarihli belgeye göre Halep eyaletinde Advân Aşireti'ne mensup 12 hanenin olduğu ve bu hanelerde 23 nüfusun bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁹²

5.6.1.1.2. Alreşanlı Aşireti

Milli Aşireti'ne tâbi olan Alreşanlı Aşireti, Rakka'ya iskân edilen aşiretlere aittir. Bu aşiret, Milli'ye tâbi diğer aşiret ve cemaatlerle birlikte Rakka'dan firar ederek Erzurum tarafına gitmiştir. Erzurum'da 1000 civarında süvari ve piyade ile gasp girişimlerinde bulunmuştur. Bundan

Harran'ın Türkmen Culabına merbût Hamambendi karyesine bi'l-hücûm yedi sürü ağnâm gasbettikleri...

¹⁰⁸⁸ BOA, DH. MKT. 1708/99, H.25 Receb 1307 (17 Mart 1890) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Zor sancağı mutasarrıflığına gönderilen yazıda: "...Urfa aşiretlerinin hayvanlarını gasbeden Resulayn kazasının Çeçenlerle Behce, Bakara ve Advân aşiretlerinden ba'zılarının cezalandırılarak ellerindeki mağsûbâtın geri alınıp sahiblerine iâdesinin bir an önce sağlanması gerektiği, aksi taktîrde malları çalınan aşiretlerin intikam için harekete geçmesini önlenemeyeceği..."

¹⁰⁸⁹ BOA, BEO, 1028/77096, H.27 Cemâziye'l-evvel 1315 (24 Ekim 1897)

¹⁰⁹⁰ Kerek, Lut Gölü'nün 15 km doğusunda bulunan M.Ö. III. bin yılda kurulmuş olan bir şehirdir. 1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Kerek, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Suriye vilayetindeki Maan sancağının merkezi idi. Bkz. Mustafa L. Bilge, *TDV İ.A.*, "Kerek", C.25.

¹⁰⁹¹ BOA, DH. MKT. 2119/26, H.01 Cemâziye'l-âhîr 1316 (17 Eylül 1898) tarihli belgede: "...Kerek sancağı dâhilinde vergi sayımına mukâbil alınıp müzayedeyle satılan ve eşkiyâ tarafından gasbedilen develerin geri alınmasında hizmetleri görülen Advân Aşireti reislerinden Şeyh Fâiz bin Ali ile Benî Sahr meşâyihinden Fevvez bin Sitam'ın Osmanlı Nişanı ile taltîfleri..."

¹⁰⁹² BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebi'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

dolayı Alreşan ve diğer Milli cemaatlerinin 1728 yılında tekrar Rakka'ya gönderilmesi istenmiştir.¹⁰⁹³ 1835 yılında Siverek'te yapılan nüfus sayımında Şehr nahiyesine bağlı “Alreşan” adında bir köye rastlanmaktadır.¹⁰⁹⁴ 1866-1867 tarihli ve 438 numaralı Siverek Şer'iyye Sicilinde bu aşirete dair bilgilere rastlanmaktadır. Buna göre; Berâzi Aşireti'ne mensup olup Siverek'teki Karakeçili Aşireti içinde yaşayan Halil bin Abdullah'ın Alreşanlı Aşireti'nden Eyüp bin Celö tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir.¹⁰⁹⁵

5.6.1.1.3. Benî Hatîb Aşireti

Arap taifesine mensup olan bu aşiretin Urfa, Siverek ve Mardin çevresinde yaşadığı ifade edilmektedir.¹⁰⁹⁶ Siverek civarında yaşayan Benî Hatîb haneleri Milli Aşireti'ne tâbidir.¹⁰⁹⁷ 1890-1891 tarihli ve 221 numaralı Urfa Şer'iyye Sicilindeki kayıtlardan Benî Hatîb Aşireti'ne mensup hanelerin Urfa sancağına bağlı Harran nahiyesinde de yaşadığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁹⁸

5.6.1.1.4. Bizkuri Aşireti

Bizkuri Aşireti, Milli Aşireti'ne tâbidir. 1700'lü yılların başında Belih Nehri etrafına iskân edilen Bizkuri Aşireti'ne mensup hanelerin bir kısmı bu bölgeye uyum sağlayamadığı için Mardin taraflarına firar etmiştir. Firar eden Bizkuri haneleri 15 Nisan 1737 yılında Rakka vergi memurlarına 450 kuruş vergi ödemiştir.¹⁰⁹⁹

5.6.1.1.5. Cirânlı Aşireti

Dicle havzasında “Mil” ve “Zil” adında iki büyük aşiret kolu bulunmaktadır. Mil kolunu oluşturan yedi aşiretten biri de Cirânlı

¹⁰⁹³ Çelikdemir, *a.g.t.* s.124.

¹⁰⁹⁴ İhsan Satış, *1835 Tarihli Siverek nüfus defteri- Şehr ve Dağbaşı nahiyeleri*, Murat Yayınları, Ankara, 2016, s.151.

¹⁰⁹⁵ İsmail Hakki Ataş, 438 numaralı Siverek şer'iyye sicili'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (H.1283-1284/M.1866-1867). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep. 2011, s.141.

¹⁰⁹⁶ Türkay, *a.g.e.*, s.60.

¹⁰⁹⁷ Gökçalp, *a.g.e.*, s.58.

¹⁰⁹⁸ Taş, *a.g.t.*, s.182.

¹⁰⁹⁹ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zil-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

Aşireti'dir.¹¹⁰⁰ Bu aşirete mensup bir miktar hane Urfa sancağına yerleşmiştir. 1856-1865 tarihli ve 205-2 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu aşirete dair bazı kayıtlara rastlanmaktadır. Buna göre; 21 Eylül 1856 tarihli davada Urfa'da Amiş binti Hüseyin El-Abdo ile eşi Berho bin İsa arasındaki boşanma davası görülmüştür. Bu davaya ait belgede Amiş binti Hüseyin el-Abdo'nun Ciranlı Aşireti'ne mensup olduğu belirtilmektedir.¹¹⁰¹

5.6.1.1.6. Çuvan Aşireti

Çuvan Aşireti, Milli Aşireti'ne tâbi bir aşirettir.¹¹⁰² Bu aşirete mensup haneler Karacadağ, Siverek ve Diyarbakır çevresinde konargöçer olarak yaşamaktaydı.¹¹⁰³ Çuvan Aşireti'ne bağlı Kaçak, Şekirân ve Satın kabileleri bulunmaktadır.¹¹⁰⁴ 1896 yılında Milli Aşireti'nin reisi İbrahim Paşa, Çuvan, Türkân ve İzol aşiretlerinden iki Hamidiye Alayının oluşturulmasını Erkân-ı Harbiye'ye teklif etmiştir. Erkân-ı Harbiye müşiri Şâkir Paşa yapılan sayımlar neticesinde bu aşiretlere mensup asker ve hayvan sayılarının alay oluşturulması için yeterli olduğunu belirtmiş ve bu doğrultuda gerekenin yapılmasını istemiştir.¹¹⁰⁵

5.6.1.1.7. Dodıkânlı Aşireti

Bu aşiretin adı Urfa çevresinde Dodıkân, Dodıkânlı, Doduki ve Dûdikî şeklinde telaffuz edilmektedir. Dodıkânlı Aşireti, başlı başına bir aşiret iken sonradan Milli Aşireti'ne tâbi olmuştur.¹¹⁰⁶ Bu aşirete mensup hanelerin Urfa, Mardin, Rakka, Bitlis, Çankırı, Karaman, Aksaray sancaklarında ve Diyarbakır sancağının Silvan kazası civarında yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹⁰⁷

Urfa ve Rakka civarından firar eden Dodıkânlılar, Sorkânlı, Cemaleddinli, Milli ve Hasenânlı aşiretleri ile birlikte Mardin taraflarına giderek yağma hareketlerinde bulunmuşlardır. Bu durum devlet

¹¹⁰⁰ Gökalp, *a.g.e.*, s.96.

¹¹⁰¹ Cide, *a.g.t.*, ss.60-61.

¹¹⁰² BOA, BEO. 1056/79142, R.07 Kânûn-ı evvel 1313 (19 Aralık 1897)

¹¹⁰³ BOA, Y. PRK. AZJ. 37/103, R.03 Teşrin-i Sâni 1314 (15 Kasım 1898)

¹¹⁰⁴ Gökalp, *a.g.e.*, s.101.

¹¹⁰⁵ BOA, Y. PRK. BŞK., 48/19, R.26 Eylül 1312 (08 Ekim 1896)

¹¹⁰⁶ Gökalp, *a.g.e.*, s.37.

¹¹⁰⁷ Türkay, *a.g.e.*, ss.75, 288.

yetkilileri tarafından haber alınınca adı geçen aşiretlerin Mardin çevresinden alınarak tekrar iskân bölgesine gönderilmesi istenmiştir.¹¹⁰⁸

Dodıkânlılar, XIX. yüzyılda Urfa, Viranşehir, Ceylanpınar, Siverek, Hilvan, Adıyaman, Kâhta ve Narince civarında konargöçer olarak yaşamıştır. Konargöçer olan Dodıkân hanelerinin bir kısmı sonradan yerleşik hayata geçmiştir.¹¹⁰⁹ XIX. yüzyılın sonlarında bu aşiretin Urfa, Viranşehir, Diyarbakır ve Silvan çevresinde kırk civarında köyü bulunmaktadır.¹¹¹⁰

5.6.1.1.8. Hadidi Aşireti

Hadidi Aşireti, Milli Aşireti'ne tâbi bir aşirettir.¹¹¹¹ Arap taifesinden olan Hadidi Aşireti'ne mensup bir miktar hane Urfa sancağına bağlı Harran kazası civarına yerleşmiştir.¹¹¹² Yerleşik hayata geçen Hadidi haneleri geçimlerini tarımla sağlamışlardır. Bunun yanında konargöçer durumdaki aşiret mensupları da hayvancılıkla uğraşmıştır.¹¹¹³

1820 yılında Arap Şeyhi Fahil Halil, Antep ve Rakka çevresindeki köyleri yağmalama niyetindeydi. Onun bu fikrini haber alan Rakka ve Maraş valisi Celâlledin Paşa, Birecik'e giderek Fahil Halil'i belli bir süre kontrol altında tutmuştur. Hadidi ve Mevali aşiretlerinin şeyhleri, Fahil Halil tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla Halep'e gidip yetkililerden asker talep etmiştir. Kendilerine verilen 2000 askerden müteşekkil bir askeri birlikle ilk başta Fahil Halil'e karşı mücadele etmişlerse de sonradan taraf değiştirip Fahil Halil'in safına geçmişlerdir. Daha sonra Bağdat'tan gönderilen üç bin beş yüz kişilik askeri birlik Fahil Halil üzerine giderek bu isyanı bastırmıştır.¹¹¹⁴

¹¹⁰⁸ BOA, A. {DVNSMHM. d. 132/623, H.10 Rebi'ül-âhîr 1137 (5 Ocak 1725)

¹¹⁰⁹ Gülçin Akuş, 29 Mayıs 2020, (Görüşme); Gülçin Akuş'un kendisi Dodıkân Aşireti'ne mensuptur. Türkiye Cumhuriyeti Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğü'nün e-devlet üzerinden erişime açtığı soy kütüğünde dedesi Sino'nun 1864 yılında Adıyaman'a bağlı *Narice* köyünde doğduğu yazılmıştır.

¹¹¹⁰ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.212.

¹¹¹¹ 1927 Urfa Vilayet Sâlnâmesi, s.99.

¹¹¹² Gökalp, *a.g.e.*, s.38.

¹¹¹³ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

¹¹¹⁴ BOA, HAT 386/20677-İ, H. 15 Cemâziye'l-evvel 1237 (7 Şubat 1822)

Hadidi Aşireti'nin ürettiği yağlar tüm Halep eyaletinin yağ ihtiyacını karşılamaktaydı. Suriye ve İstanbul'a dahi bu aşiretin ürettiği yapağı ve yağlar gönderilmiştir.¹¹¹⁵ 9 Mayıs 1895 tarihli belgeye göre Hadidi Aşireti'nin ürettiği sadeyağların bölgedeki en iyi yağlar olduğu ve 112,5 kıyye¹¹¹⁶ sadeyağın Sultan II. Abdülhamid'e gönderildiği ifade edilmektedir.¹¹¹⁷

27 Nisan 1909 tarihli diğer bir belgede Halep eyaletinde Hadidi Aşireti'ne mensup 739 hanenin olduğu ve bu hanelerde 2.247 nüfusun yaşadığı belirtilmektedir. Yine aynı belgede Hadidi Aşireti'ne tâbi Ebu Hasan Cemaati'ne mensup 24 hanede 59 nüfusun yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹¹⁸

5.6.1.1.9. Hasenânlı Aşireti

Dicle havzasındaki “*Mil*” bendini oluşturan yedi aşiretten biri de Hasenânlı Aşireti'dir.¹¹¹⁹ Konargöçer Ekrâd Yörükân taifesinden olan Hasenânlı Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Hasenân ve Hasenânlu şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Urfa, Rakka, Diyarbakır, İçel, Mardin, Mardin'in güneyinde bulunan Rizgân Suyu civarında, Diyarbakır eyaletinin Palu sancağında, Erzurum Kars ve Çıldır sancaklarında yaşadıkları ifade edilmektedir.¹¹²⁰

İşkân edildikleri Urfa çevresinden firar eden Hasenânlılar, bazı aşiretlerle birlikte Mardin taraflarında yağma hareketlerinde

¹¹¹⁵ BOA, A.) VKN.2/18-2, H.09 Zi'l-ka'de 1298 (3 Ekim 1881) tarihli olup, Halep vilayetinin 1881 senesindeki hane ve nüfus oranlarını gösteren belgede: “...maktû vergi ve adet-i ağnâm verir Hadidî Aşireti vardır, hâne ve mikdarları ma'lûm değildir. Bunların pek çok yağ ve yapağı mahsûlâtı olur. Yağları Haleb'i idâre ettikten başka Suriye'de dahi sarf olunur ve ba'zen İstanbul'a bile götürülür.”

¹¹¹⁶ Bir Osmanlı ağırlık ölçüsü olan kıyye okıyye, vukıyye ve vakıyye şeklinde de anılmıştır. Bu ağırlık birimi zaman ve mekâna bağlı olarak farklılıklar göstermiştir. Örneğin, 1528 yılına ait Aydın Kanunnâmesinde kıyye 300 dirheme eşittir. 1581 yılında yürürlüğe giren Yağcılar Kanunu'na göre 1 kıyye yağ 400 dirheme karşılık gelmektedir. *Bkz. Cengiz Kallek, Okka, TDV İ.A., C.33, ss.338-339.*

¹¹¹⁷ BOA, Y.PRK. UM. 32/9, H.14 Zi'l-ka'de 1312 (9 Mayıs 1895)

¹¹¹⁸ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebî'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

¹¹¹⁹ Gökalp, *a.g.e.*, s.96.

¹¹²⁰ Türkay, *a.g.e.*, s 83.

bulunmuşlardır. Bu durum devlet yetkilileri tarafından haber alınınca adı geçen aşiretlerin Mardin çevresinden alınarak tekrar eski iskân bölgelerine yerleştirilmesi istenmiştir.¹¹²¹

5.6.1.1.10. Gömenkiş Kabilesi

Milli Aşireti'ne tâbi olan Gömenkiş Kabilesi'ne mensup haneler Urfa sancağındaki Kabahaydar nahiyesinde konargöçer olarak yaşamıştır. 1894 yılında bu kabiledaki on dört haneden otuz yedi kişi Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarına dâhil edilmiştir.¹¹²²

5.6.1.1.11. İzol Aşireti

Başlıbaşına bir aşiret olan İzol Aşireti, XIX. Yüzyılda Milli Aşireti'ne tâbi olan aşiretlerdendir.¹¹²³ Osmanlı arşiv belgelerinde bu aşiretin adı İzol, İzoli, İzeni, İzoli Ekrâdi şeklinde geçmektedir.¹¹²⁴ İzol Aşireti'nin kökeniyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. 4 Eylül 1814 tarihli arşiv belgesinde İzol Aşireti, Malatya ile Darende arasındaki Akçadağ Kürtleri arasında zikredilmişken¹¹²⁵ M. Şerif Fırat'ın “*Doğu illeri ve Varto Tarihi*” adlı eserinde Varto'nun yerli halkı olarak gösterilen Abdalan, Cibrân, Çerkes, Hormek ve Loran adlı Türk oymaklarının adları geçmektedir. Bu Türk oymakları arasında yer alan Hormek Oymağı içindeki Şarik köy şeceresinde İzol Aşireti'nden bahsedilmektedir. Bu köyde bulunan şecerenin üzerinde Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat'ın ve Osmanlı padişahlarından

¹¹²¹ BOA, A. {DVNSMHH. d. 132/623, H.10 Rebî'ül-âhîr 1137 (5 Ocak 1725)

¹¹²² BOA, DH. MKT. 194/12, H.16 Zî'l-ka'de 1312 (11 Mayıs 1895) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Halep vilayetine gönderilen evrakta: “...*Millî Aşireti'nin Gömenkiş Kabilesi'nden olup Urfa sancağının Kabahâydar nâhiyesinde sâkin bulunan on dört hanede ötedenberi nefer-i Hamidiye Alaylarına dâhil olmaları cihetiyle...*”

¹¹²³ BOA, BEO. 1056/79142, R.07 Kânûn-ı evvel 1313 (19 Aralık 1897) tarihinde Sadaret Mektubi Kaleminden gönderilen yazıda: “...*Millî Aşireti'ne mensûb İzoli... ve mahalli aşiretlerden mürekkeb olarak derdest teşkil olan hususî sîvâri alaylarına... kayd...*”

¹¹²⁴ Türkay, a.g.e., s.89.

¹¹²⁵ BOA, HAT, 446/22282, H.19 Ramazan 1229 (4 Eylül 1814) tarihli hatt-ı hümayûnda: “...*Malatya ile Darende arasında Akçadağ Kürdlerinden Molkanlı, Alaclü, İzoli, Puskranlı ve Cihâncikli aşiretleri...*”

Orhân Gazi ve I. Murat'ın mühürleri bulunmaktadır. Bu şeceredeki bilgilere göre Selçuklu döneminde İzol Aşireti ile birlikte on iki Türk aşireti Horasan'dan Erzincan ve Hısn-ı Mansur taraflarına gelmiştir. Söz konusu şecerede İzol Aşireti hakkında “*Abdullah min kabileti İzol, Elmusamma üç ayak bî lakab-ı iki bölük*” şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu bilgiler “*Üçayak lakaplı iki bölük İzol Kabilesi'nden Abdullah*” anlamına gelmektedir. Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan Alâeddin, Şah Mansur'a ayrı bir şecere vermiştir. Bu şecere halen Malazgirt ilçesindeki Şobek köyünde Seyyit Caferoğullarının yanındadır. Bu şecerede İzol ve Koçgiri aşiretlerinin Hormekli Aşireti ile aynı boydan geldiği ifade edilmektedir.¹¹²⁶

İzol Aşireti'ne mensup haneler Urfa, Hilvan, Siverek¹¹²⁷, Karacadağ¹¹²⁸, Kâhta¹¹²⁹, Malatya ve Darende arasında¹¹³⁰, Muş'un Malazgirt kazasında¹¹³¹ konargöçer olarak yaşamaktaydı.

¹¹²⁶ Fırat, *a.g.e.*, 1961, ss.62-63; Hormek Aşireti'nin Türkmen Harezmsahlarla aynı kökten geldiği bilinmektedir. Hormek lakabının ilk hali “*Hurum-begân*” şeklindedir. Azerbaycan civarında Harezmi Türklerinin konuştuğu “*Hurum-düzü*” adında bir ova vardır. Bu ovadaki Türk beylerine “*Hurum Beyleri*” denilmiştir.

¹¹²⁷ BOA, MVL. 743/30, H.16 Zî'l-hicce 1282 (02 Mayıs 1866) tarihli olup Milli ve İzol aşiretleri arasındaki çatışmayı konu alan belgede: “...*Siverek sancağında vâki' Hoşin nâhiyesi kurâsından Millî Saray karyesi ahâlisi ile İzol Aşireti halkının cihet-i ma'lûmu üzerine vukû' bulan mukâtelede tarafeynden birkaç adamın katl ve cerh olmasından dolayı lâzım gelenlerin icrâ kılınan muhâkeme-i şer'îyye ile yargılanması...*”

¹¹²⁸ BOA, Y. PRK. AZJ. 37/103, H.01 Receb 1316 (15 Kasım 1898) tarihli belgede: “...*Diyarbakir ile Siverek arasında vâki' Karacadağ nâm mahalde sâkin bulunan Türkân ve İzol aşâirlerinin dâhil-i nüfûsu ve âhz-ı asker kânûnnâmesine tâbi' buldukları...*”

¹¹²⁹ BOA, C. ADL. 63/3774, H.02 Cemâziye'l-evvel 1181 (1 Ağustos 1772) tarihli belgede: “...*Kahtâ Kalesi'nde sâkin İzoli Aşireti'nden Hanbey oğlu Ahmed Bey ve kardeşi ile sâ'ir kimesnelerin Merdisî Aşireti'nden Gerger kazâsı Mütessellimi Mehmed Efendi ve diğer kimesneleri katletmelerinden dolayı sâdir olan emir üzerine...*”

¹¹³⁰ BOA, HAT, 446/22282, H.19 Ramazan 1229 (4 Eylül 1814)

¹¹³¹ BOA, DH. ŞFR, 263/26, H.28 Cemâziye'l-evvel 1317 (4 Ekim 1899) tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “...*Palu kazâsının Ohi nâhiyesi ahâlisiyle Mazgird'in İzoli Aşireti beynlerinde münâferet Dersim*”

5.6.1.1.12. Kejân Aşireti

Kejân, İsfahan'a bağlı bir kasabanın adıdır. Kejân Aşireti'ne mensup hanelerin bu kasabadan geldiği tahmin edilmektedir. Kejân Aşireti, sonradan Milli Aşireti'ne tâbi olmuştur.¹¹³⁶ Aslen Türkmen olan bu aşiret Siverek, Karacadağ ve Urfa çevresine yerleşmiştir. 1927 tarihli Urfa Sâlnâmesinde bu aşiretin Beydili Aşireti ile akraba olduğu ifade edilmektedir.¹¹³⁷

5.6.1.1.13. Nasrânlı Aşireti

Nasrânlı Aşireti, Milli Aşireti'ne tâbi bir aşirettir. Bu aşirete mensup haneler Urfa, Siverek, Karacadağ, Viranşehir ve Diyarbakır çevresine yerleşmiştir.¹¹³⁸ XXI. yüzyılda Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde Nasrânlı Aşireti'ne mensup köyler bulunmaktadır.¹¹³⁹

5.6.1.1.14. Oturak Milli Cemaati

Oturak Milli Cemaati, Milli Aşireti'ne tâbidir. 1700'lü yılların başında Belih Nehri etrafına iskân edilen Oturak Milli Cemaati'ne mensup hanelerin bir kısmı Mardin taraflarına firar etmiştir. Firar eden bu

Urfa'yı işgal etmesine tepki göstermiştir. İzollu Bozan Ağa'nın da desteğini alarak aşiret güçleriyle birlikte Fransızlara karşı Urfa ve Antep'i savunmuştur. TBMM, bu yararlılığından dolayı 05 Nisan 1925 tarihinde Bozan Ağa'ya "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" vermiştir. İzollu Zülfikâr Ağa, TBMM'de 20, 21, 22 ve 23. Dönemlerde Milletvekilliği yapan Zülfikâr İzol'un dedesidir. 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı kanunu ile Zülfikâr Ağa ve Bozan Ağa "İzol" soyadını almıştır.

¹¹³⁶ Bozkurt, a.g.e., 2009, s.212.

¹¹³⁷ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.100. "...Kejân Aşireti: Karacadağ'da sâkin aslen Türk bir aşirettir. Badılı Aşiretiyle karâbet-i asabiyeleri vardır."

¹¹³⁸ Gökalp, a.g.e., s.58.

¹¹³⁹ XXI. Yüzyılda Urfa ve Diyarbakır civarında Nasrânlı Aşireti mensuplarının yaşadığı birçok köy vardır. Bu köylere Şanlıurfa ilinin Virânşehir ilçesine bağlı 400 hâneli İncirli köyü, 170 hâneli Zoka Guhresiya köyü, 500 hâneli Yukarı Bakımlı köyü (Mange Sora Jorin), 450 hâneli Aşağı Bakımlı köyü (Mange Sora Jer), 350 hâneli Karakuzu köyü, 400 hâneli Zoka Hirpoya, 150 hâneli Sabuni köyü ve Diyarbakır ilinde bulunan 350 hâneli Yalankoz köyü, 100 hâneli Birikakizir köyü, 400 hâneli Dajdirek köyü, 250 hâneli Hendek köyü örnek verilebilir. (Bkz. tr-tr.facebook.com/NasiranliAsireti/Erişim:09.05.2020)

Oturak Milli haneleri 1737 yılında Rakka vergi memurlarına 900 kuruş vergi ödemiştir.¹¹⁴⁰

5.6.1.1.15. Seydânlı Aşireti

Milli Aşireti'ne tâbi olan Seydânlı Aşireti, Siverek çevresinde konargöçer olarak yaşamıştır. Seydânlı Aşireti, 1899 yılında Advân, Türkân ve Şarkıyân aşiretleriyle birlikte Siverek çevresinde bulunan Harab, Yoğanca ve Zerik köylerine saldırmış, bu köylerde yaşayan halkın çok sayıda mal ve hayvanını gasbetmiştir.¹¹⁴¹ Seydânlı Aşireti'nin Siverek çevresinde yaşadığını gösteren diğer bir kayıt da 1851-1853 tarihli ve 443 numaralı Siverek Şer'iyeye Sicilidir. Buradaki 132 numaralı davada "*Seydânlı Muhammed Ağa ve Seydânlı Molla Haso*" adlı kişilerin isimleri zikredilmektedir.¹¹⁴²

5.6.1.1.16. Sinikân Aşireti

Ekrâd taifesinden olan Sinikân Aşireti, Milli Aşireti'ni oluşturan yedi büyük aşiretten biridir.¹¹⁴³ Urfa çevresinde bu aşiretin adı Sinkâ, Sinkân, Sinikân ve Sindikân şeklinde telaffuz edilmektedir. Bu aşiretin Rakka, Erzurum, Sivas, Çıldır, Mardin, Kırşehir, Kars, Diyarbakır sancağı ve Ergani kazası, Niğde sancağının Nevşehir kazası, Mardin'in güneyinde kalan Rizgan Suyu civarında yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹⁴⁴

Sinikân Aşireti'ne mensup bazı haneler 1707 yılından sonra Mardin ve Diyarbakır çevresinde yağma hareketlerinde bulunmuştur. Bu sebepten dolayı Bamran, Dodikân ve Ömergan aşiretleriyle birlikte 1711 yılında Rakka'ya sürgün edilmiştir. Fakat bu aşiretler Rakka'ya gitmeyerek Diyarbakır ve Mardin çevresinde yağma faaliyetlerine devam etmiştir. Bu durumun engellenmesi için 1718 yılında bir kez daha adı geçen aşiretler Rakka ve Urfa arasına iskân edilmişlerdir. Sinikân Aşireti'ne mensup haneler iskân bölgesine gitmiştir. Rakka'ya giden bu haneler Mardin Voyvodası ve Milli reisi İsmail'in oğulları Haydâr ve

¹¹⁴⁰ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.21, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

¹¹⁴¹ BOA, DH. ŞFR. 262/64, R.13 Temmuz 1317 (26 Temmuz 1901)

¹¹⁴² Yiner, *a.g.t.*, s.136.

¹¹⁴³ Gökalp, *a.g.e.*, s.37.

¹¹⁴⁴ Türkay, *a.g.e.*, s.89.

Mustafa'dan aldıkları mektup üzerine tekrar Mardin taraflarına dönmüştür.¹¹⁴⁵

Batman'da yaşayan Sinikân mensupları Beşiri kazasının sınırları içine yerleşmiştir. 1902 yılı itibarıyla başlarında bulunan reis İbrahim Ağazade Hasan Ağa'dır.¹¹⁴⁶ Beşiri'deki Sinikân mensuplarına yine aynı bölgede yaşayan Reşkotan Aşireti tarafından çeşitli eziyetler yapılmıştır. Bu eziyetlerin sonlandırılması için devlet kurumları arasında çeşitli yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu yazışmalar neticesinde iki aşiretin reisinden birbirlerine saldırmayacaklarına dair teminat senetleri alınmıştır.¹¹⁴⁷ Bu senetlere rağmen sonraki yıllarda da iki aşiret arasındaki çatışmalar devam etmiştir.¹¹⁴⁸

Sinikân Aşireti'ne mensup bir miktar hane de XIX. ve XX. yüzyıllarda Urfa, Hilvan ve Bozâbâd civarına yerleşmiştir.¹¹⁴⁹ Urfa şehir merkezinde yaşayan bazı Sinikânlılar, 1934 yılındaki Soyadı Kanunu ile “*Sinikan*” ve “*Barçin*” gibi soyadları almışlardır. Hilvan'daki Sinikân mensuplarının bir kısmı Yuvacalı köyünde oturmaktadır. Bu köyde oturan Sinikânlılar “*Cibek*” soyadını taşımaktadır.¹¹⁵⁰

5.6.1.1.17. Sorukânlı Aşireti

Sorukânlı Aşireti, Milli Aşireti'ne tâbidir. Bu aşirete mensup haneler Siverek çevresine yerleşmiştir.¹¹⁵¹ Bu durum 1851-1853 tarihli ve

¹¹⁴⁵ Üner, *a.g.e.*, ss.56-57.

¹¹⁴⁶ BOA, DH. MKT. 2599/110, H.29 Zîl-hicce 1319 (8 Nisan 1902) tarihli belgede: “...*Beşiri'nin Sinikân Aşireti reisi İbrahim Ağazâde Hasan Ağa ve aşiretine Reşkotân Aşireti tarafından yapılan zulmün durdurulması...*”

¹¹⁴⁷ BOA, DH. TMIK. M. 145/17, H.07 Rebî'ül-evvel 1321 (3 Haziran 1903) tarihinde Diyarbakır'dan Dâhiliye Nezaretine gönderilen telgrafta: “...*Beşiri ve Garzân kazâları dâhilinde meskûn Sinkân ve Reşkotân aşiretleri arasındaki adâvetin karşılıklı senetler alınarak te'lif edildiği...*”

¹¹⁴⁸ BOA, BEO, 2872/215358, H.24 Cemâziye'l-evvel 1324 (16 Temmuz 1906) tarihinde Sadaret Mektubi Kaleminden Seraskerlik makamına gönderilen yazıda: “...*Beşiri kazasında Sinikân Aşireti ile Reşkotânlular arasında vukû' bulan münâza'at ve Reşkotanlıların ma'rûf olan huşûnet ve husûmetlerine binâen kazâ-i mezkûrde bulunan müfreze-i nizâmiyenin bilind noktası...*”

¹¹⁴⁹ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.206.

¹¹⁵⁰ Kemal Çibek, 05 Mayıs 2020, (Görüşme)

¹¹⁵¹ 1927 Urfa Vilayet Sâlnâmesi, s.99.

443 numaralı Siverek Şer'iyeye Sicilinde kayıt altına alınmıştır.¹¹⁵² 1865-1866 yıllarında Urfa vilayetinde kayıt altına alınan aşiretler arasında Sorukân Aşireti de bulunmaktadır. Bu aşirete mensup bir miktar hane Bozabâd nahiyesine yerleşmiştir. Zikredilen yere yerleşen Sorukânlı haneleri burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.¹¹⁵³

5.6.1.1.18. Şarkıyânlı Aşireti

Konargöçer Türkmen Ekrâdı taifesinden olan Şarkıyânlı Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Şarkî, Şarkıyân, Şarkıyânlı ve Şerkıyânlar şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Rakka, Erzurum, Diyarbakır eyaletleri, Kilis sancağı, Diyarbakır eyaletine bağlı Mardin, Siverek ve Ergani kazaları civarında yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹⁵⁴ Ziya Gökalp bu aşiretin Yezîdî Kurmanc olduğunu ve Millilere tâbi olup Viranşehir çevresinde yaşadığını belirtmektedir.¹¹⁵⁵

1738 yılında Şarkıyânlı Aşireti'nin reisi Abdi Ağa'dır. Abdi Ağa, Mardin çevresindeki köylere saldıracak bu köylerden beş bin koyun, yüz elli sığır, iki yüz elli at ve hanelerdeki iki bin kuruşu gasbetmiştir.¹¹⁵⁶

1847 yılında Şarkıyânlı Aşireti'ne mensup bir miktar hane vergisini düzenli ödemeyip taşkınlık yaptığı için Musul valisi Tâhir Paşa'nın izniyle Mardin sancağına bağlı Nusaybin kazasındaki Hamîdat köyüne yerleştirilmiştir. Bu aşiret her yıl Mardin hazinesine 900 yetişkin küçükbaş hayvan ve 6 yetişkin kısrağın vergi ödemeyi kabul etmiştir. Musul valisi Tahir Paşa'nın ölümünden sonra aşiret reisleri vergi ödemeyi reddetmişlerdir. Bu durum üzerine o bölgede bulunan Muşlu Hüseyin Paşa, Kiki Aşireti'ni ve çevresindeki bazı aşiretleri yanına alarak Şarkıyânlı Aşireti'ne 3 gün zaman tanımış ve vergilerini ödemelerini istemiştir. Şarkıyânlılar bu vergiyi ödememekte ısrar edince üzerlerine gidip mal ve hayvanlarını yağmalamıştır.¹¹⁵⁷

¹¹⁵² Yiner, *a.g.t.*, s.196.

¹¹⁵³ BOA, YEE 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

¹¹⁵⁴ Türkay, *a.g.e.*, s.592.

¹¹⁵⁵ Gökalp, *a.g.e.*, s.38.

¹¹⁵⁶ İbrahim Özgül, Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Diyarbakır'da İkamet Eden Aşiretlerdeki Problemler ve Çözümleri, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 77, s.245.

¹¹⁵⁷ BOA, MVL. 10/14, H. 27 Cemâziye'l-evvel 1263 (13 Mayıs 1847) tarihli belgede: "...Şarkıyânlı Aşireti'nden mârrü'l-beyân mevâşi ve kısrakları tahsil ve

15 Haziran 1855 tarihli arşiv belgesine göre Şarkıyânlı Aşireti, Urfa-Siverek ticaret yolundan geçen kervanlara zarar verdiği için bu bölgeden alınarak uygun bir yere iskân edilmiştir. Bu aşirete mensup haneler iskân edildikleri bölgede tarıma teşvik edilmiştir.¹¹⁵⁸ 1861 yılında Şarkıyânlı Aşireti'ne mensup bazı kimseler Harran nahiyesine bağlı Minare köyünde yaşamaktaydı.¹¹⁵⁹

Bazı arşiv belgelerinde bu aşiretin Yezidi inancına mensup olduğu belirtilmektedir. Örneğin, 1852-1855 tarihli ve 205-1 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu durum dile getirilmektedir. Sicildeki 7 Ekim 1855 tarihli belgede Yezidi Şarkıyânlı Aşireti'nden "Hemşi" isimli kadının İslâm dinini kabul ettiği ve adını "Aişe" olarak değiştirip "Haso bin Ali Seyyido" ile evlendiği ifade edilmektedir.¹¹⁶⁰

Yine 1856-1865 tarihli ve 205-2 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde 26 Haziran 1859 tarihli davada Şarkıyânlı Aşireti'nden olup Yezidi olan "Meso bin Evso Veledi Tanu" isimli erkek İslâm dinini kabul ederek adını "Muhammed" olarak değiştirmiş ve "Derviş veledi Eysa" ile evlenmiştir.¹¹⁶¹

5.6.1.1.19. Şeyhânlı Cemaati (Milli'ye Tâbi)

Şeyhânlı Aşireti'ne mensup bir miktar hane, aşiret içindeki diğer hanelerle anlaşamadığı için göç ederek Milli Aşireti'ne tâbi olmuştur.

istifâ etmek ve vermeyib muhârebeye tasaddî ettikleri suretde ol havâleden kendilerini def' eylemek üzere başıbozuk asâkir-i sergerdegândan aşâir ağası bulunan Muşlu Hüseyin Ağa kullarının mevcûd olan yüz mikdâr sivâri ile ol tarafa sevk ve irsâl ederek... Şarkıyânın emvâl ve eşya ve çadır ve çerge ile külliyyetlü ağnâm ve deve ve öküzlerini yağma ederek...

¹¹⁵⁸ BOA, A.} MKT. NZD. 151/40, H.26 Ramazan 1271 (15 Haziran 1855) tarihli belgede: "...Urfa ve Siverek kazâları miyânından hayme-nişin olarak ebnâ-yı sebile atâle-i dest-i hisâr etmekde bulunan Şarkıyânlı ve Devrekânlı aşiretleri celb ve iskân olunarak nusretle emniyet-i târik maddesi istihsâl kılındığına dâir Urfa Meclisi'nin mazbata-i varakası takdîm kılındığını..."

¹¹⁵⁹ BOA, MVL. 758/48, H.15 Ramazan 1277 (27 Mart 1861) tarihli olup Urfa mutasarrıfı imzasıyla Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: "...Şarkıyânlı Aşireti'nden olup Minare karyesi karibinde bir tarla içinde maktûl bulunmuş olan Şeyho bin Eyüb'ün veresesıyla..."

¹¹⁶⁰ Korkmaz, a.g.t., s.140.

¹¹⁶¹ Cide, a.g.t., s.263.

Milli Aşireti'ne tâbi olan bu Şeyhânlı Cemaati, Siverek ve Viranşehir arasındaki bölgede konargöçer olarak yaşamıştır. 4 Mart 1902 tarihli belgeye göre Siverek çevresindeki Karakeçililer, Milli'ye tabi Şeyhanlılara saldırıp öldürme, yaralama ve gasb gerçekleştirmişlerdir.¹¹⁶²

5.6.1.1.20. Türkân Aşireti

Türkân Aşireti, sonradan Milli Aşireti'ne tâbi olan aşiretlerdendir.¹¹⁶³ Bu aşirete mensup haneler Karacadağ, Siverek ve Diyarbakır arasındaki bölgeye yerleşmiş olup Hamidiye Alayları içerisinde yer almışlardır. 1898 yılında yapılan askeri yoklamaya katılmamışlardır.¹¹⁶⁴ Şirvân kazasında Şir Bey ve Süleymân Bey'in liderliğini yaptığı Üsttürkânlı Aşireti de bu aşirete mensuptur. 1881 yılında Sivas'a sürgün edilen 146 aşiret reisi içinde “...Şirvân kazasında Üsttürkân Aşireti ağalarından Şir Beg ve Süleymân ağalar...” da bulunmaktaydı.¹¹⁶⁵

Türkân Aşireti, Siverek çevresinde Karakeçili Aşireti'ne komşu olarak yaşamıştır. Urfa'da yaşayan Beydililer içinde de Türkân adında bir oymak vardır. Karacadağ'da yaşayan Türkânlılar her ne kadar Kürtçe konuşsalar da Oğuz ilinin Beydili Boyu'na mensup olduklarını bilirler.¹¹⁶⁶

¹¹⁶² BOA, DH. ŞFR. 278/111, R.19 Şubat 1317 (04 Mart 1902) tarihinde Diyarbakır vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “...Siverek'de Millî Aşireti'nden Şeyhânlılar üzerine hücum ederek öldürme, yaralama ve gasb olayına karışan Karakeçili Aşireti mensûblarının yakalanarak gerekenin ifâ edileceği...”

¹¹⁶³ BOA, BEO. 1056/79142, R.07 Kânûn-ı evvel 1313 (19 Aralık 1897) tarihinde Sadaret Mektubi Kaleminden gönderilen yazıda: “...Millî Aşireti'ne mensup... Türkân... ve mahallî aşiretlerden mürekkep olarak derdest-i teşkil olan hususî süvâri alaylarına...”

¹¹⁶⁴ BOA, Y. PRK. AZJ. 37/103, R.03 Teşrin-i Sâni 1314 (15 Kasım 1898) tarihli belgede: “...Diyarbakir ile Siverek arasında vâki' Karacadağ nâm mahalde sâkin bulunan Türkân ve İzol aşâirlerinin dâhil-i nüfûsu ve âhz-ı asker kânûnnâmesine tâbi' buldukları gibi bu seneki kura yoklaması davetine icâbet etmedikleri...”

¹¹⁶⁵ BOA, Y. A. HUS. 167/25/5, s.2, 3, 4, H.14 Cemâziye'l-âhir 1298 (14 Mayıs 1881)

¹¹⁶⁶ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.100; “...İsminin delâleti vechile aslen Türkdür ve bunlar da Karacadağ'da sâkindirler.”

1691 yılında Rakka'ya iskân edilen aşiret ve cemaatler içinde Türkânlı, Üsttürkânlı ve Delikânlı cemaatlerine mensup haneler de bulunmaktadır. Bu haneler daha önce Ergani'de yerleşmiş olup Ankara ve Çankırı sancaklarında kışlamıştır.

Türkânlı, Üsttürkânlı Aşireti ile birlikte, 1691 yılında Murat Kethüdâ idaresinde Urfa ve Rakka arasındaki Harran'a 162 hane olarak yerleştirilmiştir. Bu hanelerin 32 tanesi Harran iç kalesinin Rakka'ya olan kapısına kadar ki bölgeye, 59 tanesi Üsttürkânlı Aşireti'ne tâbi olarak Çataltepe, Tel İdris ve Büyüksıcaşehri köylerine, 71 tanesi de yine Üsttürkânlı'ya tâbi olarak Tel Şinan ve Tel Mahruk köylerine iskân edilmiştir.¹¹⁶⁷

1897 yılında Milli Aşireti'nin merkezi olan Yenişehir'e gönderilen Komisyon-u Mahsûsa aracılığıyla Hamidiye Hafif Süvâri Alaylarının defterlerine Türkân Aşireti'nden de haneler kaydedilmiştir. Ancak bu aşirete mensup bir miktar hane Hamidiye Alaylarına katılmak istemediği için firar etmiştir. Bu firarilerin yakalanması ve yeni firarların engellenmesi için Komisyon-u Mahsûsa heyeti bu aşiretin reislerini merkez vilayete çağırarak uyarmıştır.¹¹⁶⁸

1891-1908 yılları arasında Milli Aşireti, Hamidiye Alaylarında yer almasının da verdiği avantajla bölgedeki en güçlü aşiretlerden biri haline gelmiştir. Bu durum Milli Aşireti'ne tâbi aşiret sayısını da arttırmıştır.

İngiliz Mark Sykes, Osmanlı topraklarında gerçekleştirdiği seyahat sırasında gezdiği bölgelerdeki aşiretler hakkında bilgiler vermektedir. Milli (Milan) Aşireti hakkında da bilgiler veren yazar, Milli'ye tabi aşiret ve cemaatlerin isimlerini ve hane sayılarını da

¹¹⁶⁷ Çelikdemir, a.g.t., s.173.

¹¹⁶⁸ BOA, BEO. 1056/79142, R.07 Kânûn-ı evvel 1313 (19 Aralık 1897) tarihinde Sadaret Mektubi Kaleminden gönderilen yazıda: “...*Millî Aşireti'ne mensûb İzoli ve Türkân ve Çuvân ve mahallî aşiretlerden mürekkebe olarak derdest-i teşkil olan husûsî süvâri alaylarına müşîriyet-i celîlece teşkil ettirilen komisyon ma'rifetiyle kayd ve tahrîr edilmekte bulunan eşhâsın ekseri ahz-ı asker mu'amelesine tâbi' nüfûs-ı mukayyideden vukû' bakayasından ve asker firâriyelerinden oldukları anlaşılarak komisyon-ı mezkûrun merkez vilâyetde aşâirin şâhıslarını tanır erbab-ı vukûfdan komisyonda adamlar bulundurulması lüzûmu müşîriyet-i müşârûn-ileyh iş'âr kılındığı...*”

belirtmektedir. Bu aşiretler ve hane sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.¹¹⁶⁹

Tablo 5.25. XX. Yüzyıl Başlarında Milli Aşireti'ne Tabi Aşiretler ve Nüfusu-1

Aşiret/Oymak Adı	Yaşam Tarzları	Hane Sayısı
Danân	Göçebe	250
Seydân	Göçebe	450
Kirân	Göçebe	550
Dodıkân	Göçebe	-
Khalajan	Göçebe	700
Keliş	Göçebe	-
Mendân	Göçebe	-
Komareş	Göçebe	350
Şerkiyân	Göçebe	80
El Kavat	Göçebe	-
Daşi	Göçebe	-
Meşkenli	Göçebe	-
Kalendelan (Tunceli'de)	Göçebe	-
Hacı Bayram	Göçebe	-
Hassanekân	Göçebe	260
Kalajari	Göçebe	700
Alia	Göçebe	-
Isiadat	Göçebe	85
Türkân	Göçebe	700
Nasran	Göçebe	75
Çuvan	Göçebe	210
Sartân (Resulayn'da)	Göçebe	80
Usbakhân	Göçebe	70
Matmieh	Göçebe	800
Çemikân	Göçebe	250
Barguhân	Göçebe	130
Toplam		5.740

Kaynak: Sykes, *a.g.e.*, p.575-576'daki bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Milli'ye tabi aşiretler ve hane sayıları verilmektedir. Tabloda görüldüğü üzere bazı aşiretlerin hane sayıları belirtilmemektedir. Bu durum toplamda 5.740 olarak verilen Milli hanelerinin normalde bu sayıdan daha fazla olduğunu göstermektedir.

Mark Sykes, yukarıdaki aşiretlerden sonra yine Milli'ye tabi aşiretler başlığı ile aşağıdaki aşiretlerin de adını zikretmektedir.

¹¹⁶⁹ Sykes, *a.g.e.*, p.575-576.

Tablo 5.26. XX. Yüzyıl Başlarında Milli Aşireti'ne Tabi Aşiretler ve Nüfusu-2

Aşiret/Oymak Adı	Yaşam Tarzları	Hane Sayısı
İzoli	Göçebe	550
Çiyareş	Göçebe	-
Zirofkân (Karacadağ'da)	Yarı göçebe	2.000
Dagbaşı (Siverek'in doğusunda)	Yarı göçebe	-
Bucak	Göçebe	-
Hoşin	Göçebe	-
Bizikî (Beski)	Genellikle Yerleşik	800
Hacı Manlı	Göçebe	500
Asiyanlı	Yerleşik	500
Çakallı	Göçebe	1.000
Merdisî	Yerleşik	1.000
Yürügeç (Eutergech)	Göçebe	-
Canbeg	Yerleşik	-
Beyleyân	Yerleşik	500
Direjan	Göçebe	800
Diğer Direjan	-	-
Kao	Göçebe ve Yerleşik	5.000
Mulikân	-	500
Givrân	-	-
Toplam		13.150

Kaynak: Sykes, *a.g.e.*, p.576-577.

Arşiv belgelerinde Bucak, Merdisî ve Bizikî aşiretlerinin başlı başına birer aşiret olduğu belirtilmektedir. Yapılan incelemeler neticesinde bu üç aşiretin Milli'ye tabi olduğu yönünde bir belgeye rastlanmamıştır. Thomas Bois, "*La Vie Sociale Des Kurdes*" adlı eserinde Mark Sykes'in hazırladığı listelerde eksiklik ve yanlışlıkların olduğunu belirtmektedir.¹¹⁷⁰ Nitekim yukarıdaki tespit Thomas Bois'in fikrini desteklemektedir. Milli Aşireti'ne tabi bazı aşiret ve cemaatlerin diğer aşiretlere de tabi olduğu bilinmektedir. Örneğin Milli Aşireti'ne tabi Türkânlıların bir kısmı Karacadağ çevresinde Beydili Aşireti'ne tabi olmuştur.¹¹⁷¹ XIX. yüzyılda Milli Aşireti'ne tabi olan Advân, Alreşanlı, Benî Hatîb, Bizkuri, Cirânlı, Hadidi, Sinikân ve Sorukânlı gibi bazı aşiretler Mark Sykes'in eserinde yer almamıştır.

¹¹⁷⁰ Bois, *a.g.e.*, p.10.

¹¹⁷¹ Gökalp, *a.g.e.*, s.38.

5.6.2. Merdisî Aşireti

Merdisî Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Merdisî, Mirdisî, Merdesî, Mirdasî ve Merdasî şeklinde geçmektedir.¹¹⁷² Bu aşiret, 1024-1080 yılları arasında Halep'te hüküm süren Mirdasiler hanedanının devamıdır. Merdisî Aşireti'nin Anadolu'daki yerleşim yerleri Urfa, Diyarbakır, Mardin, Maraş, Erzurum, İçel, Hısn-ı Mansur'un Gerger kazası, Çankırı'nın Çerkes kazası ve Sultanönü sancağının Eskişehir kazasıdır.¹¹⁷³

Konargöçer bir yaşam süren Merdisî Aşireti geçimini hayvancılıkla sağlamıştır. Bu özellikliği ile Osmanlı toplumunun et, süt, yağ, yün gibi ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılamıştır. Örneğin 18 Ağustos 1792 tarihli arşiv belgesinde Merdisî Aşireti'nin 71.000 ve Cihânbegli Aşireti'nin de 8.000 koyununu İstanbul'a gönderdiği ifade edilmektedir..¹¹⁷⁴

Merdisî Aşireti'nin kışlağı Rakka eyaleti yaylağı ise Erzurum ve Ergani Madeni'nde bulunan Behremaz isimli yerdir. Merdisî Aşireti'ne mensup bir miktar hane Türkânlı Aşireti ile birlikte Ankara civarına yerleşmiş, bir miktar hane de Hısn-ı Mansur ve Kâhta civarındayken Fırat Nehri'ni geçip Siverek çevresine yerleşmiştir. Ankara çevresine yerleşen Merdisîler herhangi bir fenalığa karışmayacaklarına ve yüz bin kuruş vergi ödeyeceklerine dair yetkililere taahhüt vermişlerdir.¹¹⁷⁵ Siverek'e yerleşen bu Merdisîler, Hısn-ı Mansur'da bulunan akrabalarını kendi yanlarına davet etmişlerdir. Bu davet üzerine Merdisîler, Cihânbey ve Kefuzi aşiretleriyle birlikte Hısn-ı Mansur'dan pey-der-pey ayrılarak

¹¹⁷² 2020 yılı itibarıyla Haliliye ilçesi sınırlarında “*Büyük Mirdesi*” adında bir köy bulunmaktadır.

¹¹⁷³ Türkay, *a.g.e.*, ss.107-108, 110.

¹¹⁷⁴ BOA, HAT, 195/9666, H.29 Zî'l-hicce 1206 (18 Ağustos 1792) tarihli hatt-ı hümayûnda: “...*Cihânbeyli Aşireti'nin sekizbin koyunu ile Merdisî Aşireti'nin yetmiş bir bin koyununun İstanbul'a getirilmekte olduğu...*”

¹¹⁷⁵ BOA, C. ADL. 39/2365, H.03 Rebî'ül-evvel 1233 (11 Ocak 1818) tarihli belge: “...*Ankara civarında Türkânlı ve sâ'ir Mirdisî ta'bir olunan aşiretlerin bundan böyle sirket ve sâ'ir fenâlıklarda bulunmayacaklarını yüz bin guruş nezr-i rapt ile ta'ahhüd ettiklerine dâir Ankara kadılığandan i'lâm gönderilmiştir.*”

Siverek'e göç etmiştir.¹¹⁷⁶ Mark Sykes, Merdisi Aşireti'ne mensup olup yerleşik hayata geçen 1.000 hanenin olduğunu belirtmektedir.¹¹⁷⁷

1844-1853 tarihli ve 204 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde Merdisî Aşireti'ne dair bilgilere rastlanmaktadır. Bu sicilde 8 Nisan 1847 tarihinde görülen 227 numaralı davada "*Merdisî Aşireti'nden Yusuf Paşa Mahallesi'nde sakin Oski Osman bin Velî Kâhya nâm kimesne*"den söz edilmektedir. Belirtilen davada Yusuf Paşa Mahallesi'nde oturan Merdisî Aşireti'ne mensup Velî Kâhyaoglu Osman'ın bazı davalara dâhil olup yalancı şahitlik yaptığı ifade edilmektedir. Gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra bu şahsın söylediklerine güvenilmemesi gerektiği belirtilmiştir.¹¹⁷⁸ Şer'iyeye sicilindeki bu bilgilerden Merdisî Aşireti'ne mensup hanelerin Urfa şehir merkezindeki Yusuf Paşa Mahallesi'nde oturduğu anlaşılmaktadır.

5.6.3. Omerânlı Aşireti

Ekrâd taifesinden olan Omerânlı Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Omerân, Omerânlı ve Omerânlı Torunları şeklinde geçmektedir. Bu aşiretin Hacı Mustafa ve İzdinoğlu Haco adında iki cemaati bulunmaktadır. Omerânlı Aşireti'ne mensup hanelerin Rakka, Maraş, Malatya, Antep, Divriği ve Genç sancakları ile İç-el'in Mut kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹⁷⁹ Ziya Gökalp, Kiki Çerikan Aşireti'ni oluşturan on bir kabileden birisinin de Omeran kabilesi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu kabileden 30 hanenin 200 nüfus olarak Tel Şerir köyüne ve 10 hanenin de 50 nüfus olarak Çekil köyüne yerleştiğini ifade etmektedir.¹¹⁸⁰

Göçebe olan bu aşiret yaz aylarında Urfa sancağına, kış aylarında ise Halep civarına göç etmiştir. 1850 yılında Omerân Aşireti'ne mensup bir miktar hane Halep tarafındayken Halep vergi defterine kaydedilmiştir.

¹¹⁷⁶ BOA, MVL. 700/31, H.09 Ramazan 1281 (5 Şubat 1865) tarihli olup, aşiretlerin Siverek çevresine yerleştirilmesini konu alan belgede: "...Siverek sancağına civâr bulunan Kefuzi ve Merdisî ve Cihânbeg naçarlarının Hısn-ı Mansur sancağından bi't- tefrîk Siverek sancağına ilhâk-ı husûsu..."

¹¹⁷⁷ Sykes, *a.g.e.*, p.576.

¹¹⁷⁸ Yıldız, *a.g.t.*, s.283.

¹¹⁷⁹ Türkay, *a.g.e.*, ss.37, 41, 117, 338.

¹¹⁸⁰ Gökalp, *a.g.e.*, s.61.

Urfa sancağına bağlı olan bu aşiretin Halep vergi defterine kaydedilmesi iki sancak arasında idari ve ekonomik anlamda sorunların yaşanmasına neden olmuştur.¹¹⁸¹

1851-1853 tarihli ve 443 numaralı Siverek Şer‘iyye Sicilinde bu aşirete dair bilgilere rastlanmaktadır. Bu şer‘iyye sicilindeki 8 numaralı davada “*Omerânli Aşireti’nden Ahmed bin Abdullah ve Mahmud bin Kenan*” ve 120 numaralı davada “*Omerânli Ömer Yusuf*” adlı kişilerin isimleri geçmektedir.¹¹⁸² Şer‘iyye sicilindeki bu bilgiler doğrultusunda Omerânli Aşireti’ne mensup hanelerin XIX. yüzyılda Siverek civarında yaşadığını ifade etmek mümkündür.

5.6.4. Ömerli Aşireti

Bozulus Türkmen taifesinden olan Ömerli Aşireti’ne mensup hanelerin Siroz sancağının Timurhisar kazası, Çankırı sancağının Peçorva kazası ve Kocaeli sancağının İznik kazasında yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹⁸³ Ömerli Aşireti, 1691 yılında Avşar, Anterli, Çağırğan Şerefli, İnallı, Çöplü, İzzeddinli, Karaca Araplı ve Köçekli oymaklarıyla birlikte 800 nefer olarak Rakka, Akçakale, Harran, Belih Nehri ve Urfa çevresine yerleştirilmiştir. 1703 yılında Belih Nehri ve Rakka çevresine yerleştirilen Ömerlilerin bir kısmı iskân bölgesinden firar etmiştir.¹¹⁸⁴ Tekrar Urfa sancağında Belih Nehri civarına iskân edilen bu Ömerli haneleri 15 Nisan 1737 tarihinde Rakka vergi memurlarına 1.128 kuruş vergi ödemiştir.¹¹⁸⁵ Ömerli Aşireti’ne mensup bir miktar hane de Siverek civarına yerleşmiştir. Bu durum 1851-1853 tarihli ve 443 numaralı Siverek Şer‘iyye Sicilinde belirtilmektedir. Ayrıca aynı şer‘iyye sicilinde Siverek’e bağlı “*Ömerli Karyesi*” adında bir köye de rastlanmaktadır.¹¹⁸⁶

¹¹⁸¹ BOA, YEE. 35/90, s.1, H.05 Zî'l-hicce 1282 (21 Nisan 1866)

¹¹⁸² Yiner, *a.g.t.*, s.57.

¹¹⁸³ Türkay, *a.g.e.*, s.119.

¹¹⁸⁴ Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, ss.58-59, 94.

¹¹⁸⁵ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-5, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

¹¹⁸⁶ Yiner, *a.g.t.*, s.30.

5.6.5. Pirlî Aşireti

Yörükân taifesinden olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Pirlü, Pırlıbeg ve Piroglu şeklinde geçmektedir. Bu aşiretin, Hamid sancağının Kızılhisar kazası, Niğde sancağının Nevşehir kazası, Aksaray, Karaman ve Konya sancaklarında yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹⁸⁷

Pirlî Aşireti'ne mensup bir miktar hane de Siverek ve Urfa çevresine yerleşmiştir. Siverek'e bağlı Kavaklı köyünün tımarlı sipahisi olan "*Sipahi Ahmed*" Pirlî Aşireti'ne mensuptur. Bu kişi kendi halinde olmayıp on beş kadar akrabasıyla Mihrani köyüne gidip hayvanlarını köy sakinlerinin tarlasına salmıştır. Köylüler bu durumu mahalli idarecilere şikâyet edince bu kişiyi karşı bazı askeri tedbirler alınmıştır.¹¹⁸⁸

5.6.6. Salur Aşireti

Salur Aşireti'nin adını yirmi dört Oğuz boyuna mensup Salur boyundan aldığı düşünülmektedir.¹¹⁸⁹ Salurlar, Oğuz tarihinde önemli rol oynamışlardır. Nitekim Dede Korkut destanında Salur Kazan'ın av faaliyetleri ve evinin yakılması hakkında bilgilere yer verilmektedir. Salurlar, İran'daki Fars Atabeyliği'ni kurmuşlardır.¹¹⁹⁰

Türkmen Yörükân taifesinden olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Salur, Salurbegli, Salurca ve Salurlu şeklinde geçmektedir. Bu aşiretin Amasya, Adana, Tarsus, Gelibolu, Bozok, Maraş sancaklarında, Adana'nın Karaisalı kazasında, Teke sancağının İstanos kazasında, Alaiye sancağının Manavgat kazasında, Niğde sancağının İncesu ve Ürgüp kazalarında, Hamid sancağının Burdur ve Yalvaç kazalarında yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹⁹¹

Salur Aşireti'ne mensup hanelerin bir kısmı da Siverek çevresine yerleşmiştir. 1843 yılında Siverek'e bağlı Karakeçili nahiyesinde "*Salur*" adında bir köy bulunmaktadır. Bu köydeki hane sayısı 6 olup nüfusu 12'dir. Salur köyünden elde edilen gelirlerin yarısı havâss-ı hümâyûn

¹¹⁸⁷ Türkay, *a.g.e.*, s.536.

¹¹⁸⁸ Gümüş, *a.g.m.*, 2018, ss.104-123.

¹¹⁸⁹ Gökalp, *a.g.e.*, s.39.

¹¹⁹⁰ Gündüz, *a.g.t.*, 2009, s.38.

¹¹⁹¹ Türkay, *a.g.e.*, s.549.

olarak hazineye aktarılmış ve diğer yarısı da malikâne usulüyle Ömer Bey adında birine verilmiştir.¹¹⁹²

5.6.7. Şeyhânlı Aşireti

Şeyhânlı Aşireti'nin adı arşiv belgelerinde Şeyhân, Şeyhânlı, Şihân, Şihânlı ve Şeyhhânlı şeklinde geçmektedir. Bu aşirete mensup hanelerin Diyarbakır, Siverek, Urfa, Suruç, Rakka, Ankara, Kars-ı Maraş, Kığı, Mardin ile İçel sancağının Mut ve Gülnar kazaları çevresinde yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹⁹³

Suruç kazası sınırları içinde Berâzi Aşireti'ne tâbi olan Şeyhânlılar göçebedir. Bu kabilenin Hazreti Abbas'ın soyundan geldiği ifade edilse de bu doğrultuda herhangi bir vesîka bulunamamıştır. Urfa'daki Karakeçili Aşireti'ne tâbi olan Şeyhânlı Kabilesi'nin Hazreti Hüseyin'in soyundan geldiği söylene de bu konuyla da ilgili herhangi bir arşiv belgesine rastlanmamıştır.¹¹⁹⁴ Ziya Gökalp, Milli Aşireti'ne mensup Şeyhânlıların Sin-Seydoş hazretlerinin soyundan geldiğini belirtmektedir.¹¹⁹⁵ Şeyh Sin ve Seydoş hazretleri 1200'lü yıllarda İslâmiyeti yaymak için Bağdat civarından göç edip Mardin'e gelmişlerdir. Sin ve Seydoş'un türbeleri Mardin ilinin Derik ilçesindeki "Derinsu" köyündedir.¹¹⁹⁶

1806 yılında Suruç kazasında Şeyh Müslüm adında bir köy bulunmaktadır. Bu köyde Şeyh Müslüm soyundan gelen ve Şeyhânlı Aşireti'ne mensup olan aileler oturmaktadır. Köyde Şeyh Müslüm vakfı adında bir de vakıf vardır.¹¹⁹⁷ Belirtilen yılda Şeyh Müslüm vakfının şeyhi Şeyh Muhammed'dir. Bu şeyh görevdeyken bazı kimseler onun görevden alındığını iddia ederek vakfın iki yıllık zahiresine el koymuşlardır. Daha sonra yapılan incelemede söylenenlerin doğru olmadığı ve Şeyh

¹¹⁹² BOA, NFS. d. 2703, ss.309-329, H.01 Zî'l-hicce 1258 (03 Ocak 1843)

¹¹⁹³ Türkay, a.g.e., s.595.

¹¹⁹⁴ 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.98. "...Karakeçi Şeyhânlı Aşireti: Hazreti Hüseyin evlâdından olduklarını iddiâ etmektedirler. Elllerinde bir sukkâ-i târihiyye yoktur."

¹¹⁹⁵ Gökalp, a.g.e., s.59.

¹¹⁹⁶ Ali Melek, Abdullah Demir, *Dini Değerler İle Diyarbakır*, s.269.

¹¹⁹⁷ Öğüt, a.g.t., s.387; Şeyh Müslüm köyünün adı 2020 itibarıyla Ziyaret köyüdür. Bu köy Suruç kaza merkezine 18 km uzaklıktadır.

Muhammed'in görevine devam ettiği anlaşılmıştır. El konulan zahireler geri alınmıştır.¹¹⁹⁸

Urfa sancağında yaşayan Şeyhânlı Aşireti'ne mensup bir miktar hane farklı aşiretlerin çatısı altında konargöçer olarak yaşamıştır. Bu hanelerin bir kısmı Milli Aşireti'ne tâbi olup¹¹⁹⁹ Siverek-Viranşehir arasında yaşamış, bir kısmı Berâzi Aşireti'ne tâbi¹²⁰⁰ olup Suruç kazası civarında yaşamış ve bir kısmı da Karakeçi Aşireti'ne tâbi olup¹²⁰¹ Karacurun¹²⁰² ile Siverek arasında yaşamıştır.¹²⁰³ Urfa ve çevresinde on üç Şeyhânlı kabilesi bulunmaktadır. Bunlar Beşaltı, Binkasım, Devaran, Ebu'l-Kasım, Hacan, Kösan, Kubatan, Musukan, Serhoşan, Şeyh Aliyan, Şeyhikan, Şeyhiman ve Şeyhşeddadan kabileleridir.¹²⁰⁴

Göçebe olan Şeyhânlı Aşireti, tâbi olduğu aşiretlerle birlikte yaz aylarında Urfa, kış aylarında da Halep çevresine göçmüştür. 1850 yılında Şeyhânlı Aşireti'ne mensup bir miktar hane Halep tarafındayken Halep vergi defterine kaydedilmiştir. Urfa sancağına bağlı olan bu aşiretin Halep vergi defterine kaydedilmesi iki sancak arasında mali anlamda sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu sıkıntının giderilmesi için 1866 yılında düzeltmeye gidilmiştir.¹²⁰⁵

Milli reisi İbrahim Paşa, Karakeçili Aşireti ve ona tâbi Şeyhânlılara 28 Mayıs 1904 tarihinde saldırmıştır. Milli Aşireti'nin saldırılarından kaçan Karakeçili ve Şeyhânlı reisi Halil Bey, aşiret mensuplarıyla birlikte Urfa şehir merkezine gelmiştir. İbrahim Paşa'nın aşiretiyle birlikte Urfa'ya saldırma tehlikesi baş gösterince şehrin emniyeti için Halil Bey ve yanındakiler şehirden çıkarılmıştır.¹²⁰⁶ Şehirden çıkarılan Karakeçili ve Şeyhânlılar şehrin dışındaki köy ve mezralara yerleştirilmiştir. Bu aşiretler bir süre sonra yerleştikleri köylerde yaşayan halkın mal ve hayvanlarına zarar vermeye başlamıştır.

¹¹⁹⁸ Bizbirlik, *a.g.m.*, ss.81-130.

¹¹⁹⁹ BOA, DH. ŞFR. 278/111, R.19 Şubat 1317 (4 Mart 1902)

¹²⁰⁰ BOA, A.) MKT. 43/93, H.19 Cemâziye'l-âhir 1262 (14 Haziran 1846)

¹²⁰¹ BOA, DH. TMIK. M. 172/35, H.13 Rebî'ül-evvel 1322 (28 Mayıs 1904)

¹²⁰² Şanlıurfa'daki Hilvan ilçesinin eski adıdır.

¹²⁰³ Türkay, *a.g.e.*, s.595.

¹²⁰⁴ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.235.

¹²⁰⁵ BOA, YEE. 35/90, s.1, H.05 Zî'l-hicce 1282 (21 Nisan 1866)

¹²⁰⁶ BOA, DH. TMIK. M. 172/35, H.13 Rebî'ül-evvel 1322 (28 Mayıs 1904)

Bu durum üzerine yetkililer, Karakeçili ve Şeyhânlıları geldikleri bölge olan Siverek'e doğru göndermeye çalışmıştır.¹²⁰⁷

1840 yılında Berâzi Aşireti'ne tâbi olan Şeyhânlılardan Hassı Hümâyûn Mutasarrıfı tarafından 5.000 akçe yaylak ve kışlak vergisi talep edilmiştir. Suruç'taki Şeyhânlılar yerleşik hayata geçtikleri için artık yaylağa ve kışlağa gitmediklerini belirterek bu vergiyi ödemek istememişlerdir.¹²⁰⁸

1865-1866 yıllarında Karakeçili Aşireti'ne tâbi olan Şeyhânlı Kabilesi'nden 40 hane Urfa'ya, Berâzi Aşireti'ne tâbi Şeyhânlı Kabilesi'nden 100 hane Suruç, Birecik ve Siverek civarına yerleşmiştir. İskâna tâbi tutulan bu Şeyhânlılar yerleştikleri bölgelerde tarımla uğraşmıştır.¹²⁰⁹

1903 yılında Suruç'taki Şeyhânlı Kabilesi'nin reislerinden biri de Şeyh Bozanoğlu Osman'dır. Bu reis Suruç'a bağlı bazı köyleri yağmalamıştır. Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte bu aşirete mensup bazı kişiler de Hamidiye Alayları içerisinde yer almıştır. 27 Ocak 1903 tarihine ait arşiv belgesinde Suruç kazasının Şeyhânlı Aşireti ümerasından Şeyh Bozanoğlu Osman ve refiklerinin Telmiyan ve İsaviran köylerine hücum ederek, köylünün mal ve hayvanlarını gasbettikleri, onları takip eden iki şahsı da öldürdükleri belirtilmektedir. Ayrıca bu duruma sebep olan kişilerin bir kısmının aşiret alaylarına mensup olduğu ve bu kişilerin hükümete teslim edilmesi için Urfa Aşiret Alayları Kumandanlığı'na tebligatlar gönderildiği belirtilmektedir.¹²¹⁰ Şeyhânlı Aşireti, Fransızların Urfa'yı işgaline karşı mücadele etmiştir.¹²¹¹

¹²⁰⁷ BOA, DH. TMIK. M. 173/8, H.17 Rebi'ül-evvel 1322 (1 Haziran 1904)

¹²⁰⁸ Ögüt, *a.g.t.*, s. 40.

¹²⁰⁹ BOA, YEE 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

¹²¹⁰ BOA, BEO. 1989/149147, R.14 Kânûn-ı Sâni 1318 (27 Ocak 1903)

¹²¹¹ Akalın, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.146; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Şeyhânlı Aşireti'nin reisi Şeyh Cevherzâde Hacı Ömer Ağa'dır. Bu reis, 1919 yılında Fransızların Urfa'yı işgaline karşı mücadele etmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasındaki başarılarından dolayı Şeyh Cevherzâde Hacı Ömer Ağa'ya TBMM tarafından 13 Haziran 1925 tarihinde 2616 sayılı "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" verilmiştir. Şeyhânlı Aşireti'ne mensup birçok kişi Fransızlara karşı mücadele etmiştir. Bu kişilere Şeyhânlı reislerinden Mehmet Seydo Ağa, Şeyh Muhammed, Nuh Ağa, Şeyh Hasan, Şeyhânlı Hacı Hasan, Şeyhânlı Hüseyin, Hüseyin Bişo, Şeyh Eyüp ve kardeşi Sofi, Mehmet ibn-i Seydo, Hacı ibn-i Şeyh Sinan Reşo ibn-i Hacı Hüseyin, Mehmet Sofi ibn-i Ali, Şeyhânlı Kalo, Mehmet

Karacadağ ve Viranşehir sınırları içindeki Milli Aşireti, kendi çatısı altına Advân, Alreşanlı, Benî Hatîb, Bizkuri, Cirânlı, Çuvan, Dodıkânlı, Hadidi, Hasenânlı, İzol, Kejân, Nasrânlı, Seydânlı, Sinikân, Sorukânlı, Şarkiyânlı, Şeyhânlı Aşireti (Milli'ye Tâbi), Türkân aşiretleriyle Gömenkış ve Oturak Milli cemaatlerini alarak konfederasyon aşirete dönüşmüştür.

Milli Aşireti'nin konfedere bir aşiret olması onun güçlü ve sayıca kalabalık bir aşiret olduğunu göstermektedir. Nitekim XIX. yüzyılın sonlarında bu aşiretin çatısı altında Mardin merkezli dört Hamidiye alayı kurulmuştur.

ibn-i Hacı, Şeyho Ramazan, Şeyho Ramazanoğlu Abdülhamit örnek gösterilebilir. Şeyh Cevherzâde Hacı Ömer, 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan Soyadı kanunu ile "Cevheri" soyadını, Mehmet Seydo Ağa, "Şeyhânlıoğlu" soyadını, Şeyh Muhammed, "Gedro" soyadını, Şeyh Hasan "Kaplan" soyadını, Şeyhânlı Hüseyin, "İlhan" soyadını ve Hüseyin Bişo, "Dolap" soyadını almıştır.

5.7. Urfa Sancağı Çevresindeki Aşiretler

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağına tâbi olmadığı halde Urfa sancağına gelerek buradaki köy ve kazalara yerleşen, bazen de bu yerleşim birimlerini yağmalayan aşiretler de bulunmaktaydı. Bu aşiretlere Aneze, Şemmer, Caf ve Hemavend aşiretleri örnek gösterilebilir. Nüfus olarak kalabalık olan bu aşiretler esasen Bağdat, Musul, Halep, Hicaz ve Süleymâniye gibi eyaletlere tâbiydiler.

5.7.1. Aneze Aşireti

Arap taifesinden olan bu aşiretin adı arşiv belgelerinde Aneze ve Anize şeklinde geçmektedir.¹²¹² Aneze Aşireti'ne adını veren kişi Aneze bin Esed bin Rabia'dır. Asıl adı Amir'dir. Aneze Aşireti Kureyş kabilesine mensuptur. Aneze Aşireti'ne mensup hanelerin Medine, Hille, Haski sancakları ile Basra, Musul, Halep, Bağdat ve Şam eyaletlerinde yaşadığı ifade edilmektedir.¹²¹³ Medine çevresinde yaşayan Anezeliler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra kuzeye doğru göç ederek Fırat Nehri kıyısına gelmişlerdir. Bir kısmı da Musul ve Kufe çevresine yerleşmiştir. Kufe'ye yerleşen Anezeliler, o bölgede yaşayan Şemmerliler tarafından Fırat Nehri'nin batısına sürülmüştür.¹²¹⁴ Ernest Gellner ve James Scott'a göre Aneze ve Şemmer aşiretleri marjinal aşiretlerdir. Bu iki aşiret Şam-Bağdat ve Şam-Mekke arasındaki ticaret yollarını ve hacı kervanlarını kontrolleri altında tutmuşlardır.¹²¹⁵

Aneze Aşireti'ne tâbi birçok Arap kabilesi bulunmaktadır. Bunlar El Refidi, İbn-i Haddal, Kadan ve Sebaa kabileleridir.¹²¹⁶ Kadan ve

¹²¹² Arşiv taraması sırasında bu aşiretin adının arşiv belgelerini okuyan memurlar tarafından "Gazze Aşireti" şeklinde okunduğu da görülmüştür. (Bkz. A.) MKT. MVL. 119/41, 09 Safer 1277)

¹²¹³ Türkay, a.g.e., s.53.

¹²¹⁴ Abdülkerim Özaydın, Aneze, TDV İA., C.3, İstanbul, 1991, ss.195-196.

¹²¹⁵ Dawn Chatty, The Bedouin in Contemporary Syria: The Persistence of Tribal Authority and Control, *The Middle East Journal*, Volume 64, No. 1, Winter 2010, pp.29-49.

¹²¹⁶ BOA, MVL. 759/99, H.05 Rebi'ül-evvel 1278 (10 Eylül 1861) tarihinde Suruç livâ meclisi tarafından Urfa mutasarrıflığına gönderilen yazıda: "...Kadan meşâyihîden Cüdân nâm şeyh öteden beri bu taraflara tasallut ve ılgar ve fukarânın mâl ve canlarını derdest-i hisâr etmekte... Irak Anezesinden avânesi

Sebaa kabilelerinin başında bulunan reis Şeyh Cüdân'dır.¹²¹⁷ Bu kabilelerin dışında Celâ ve Sefur kabilelerinin de Aneze Aşireti'ne mensup olduğu bilinmektedir. Celâ kabilesine mensup cemaat sayısı 36'dır. Bunlar Şelân, Remah, Revale, Muca, Abdullah, Melihane, Bedur, Fetate, Belas, Kevakebe, Sevalme, Malih, Hemsî, Köşke, Cerfe, Rebehan, Restav, Mücatere, Deleme, Sevalşe, Keşum, Hadlat, Nasır, Amaze, Meşun, Şimalyat, Merid, Rues, Hekşa, Anakere, Dengali, Henatis, Kerse, Avad, Cede ve Mühyub cemaatleridir. Sefur kabilesinin başındaki reis İbn-i Hedad adında biridir. Bu kabileye mensup cemaat sayısı 25'tir. Bunlar Mutarife, Selatin, Heyaze, Kemuse, Ceban, Kamsân, İmârât, Resâlin, Şerif, İbadet, Süleyman, Casım, Celayid, Remâh, Ali, Mueşan, Dehamşe, Müaişe, Hebalan, Arif, Ebende, Ebu Aid, Müsneske, Kebâyin ve Sabah cemaatleridir.¹²¹⁸

Bağdat ve Musul çevresini kontrolleri altına alan Anezeliler kuzey ve batı yönünde yağma hareketleri gerçekleştirmişlerdir. Bu yağma hareketlerinden Urfa sancağı ve kazaları da ciddi manada zarar görmüştür. Urfa ve çevresine gerçekleştirilen bu tür saldırılar hem Urfa halkını hem de orada bulunan devlet ricalini zor durumda bırakmıştır.¹²¹⁹ Urfa'daki mahalli idareciler, Aneze Aşireti'nin bu tür saldırılarına karşı birçok kez Şemmer şeyhlerinden yardım talep etmişlerdir. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti duraklamaya başlayınca Anezeliler Rakka ve Urfa'ya saldırılarını daha da artırmıştır. Osmanlı Devleti bu saldırılara karşı bir denge unsuru olarak 21 Ocak 1691 tarihinde Halep, İç-el, Yeni-il ve Ankara çevresindeki Türkmenleri Rakka, Harran ve Urfa civarına

bulunan ibn-i Haddal ve el Refidi oymaklarından mürekkebin binden mütecâviz hâne ile Nehr-i Fırat'ın berü tarafına geçen Siret nâm mahalle..."

¹²¹⁷ BOA, A.} MKT. MVL. 114/18, H.22 Receb 1276 (14 Şubat 1860) tarihinde Sadaret'ten Urfa mutasarrıfına ve Maliye nezaretine gönderilen evrakta: "...Aneze urbânından geçende Urfa civârına gelüb bir takım teklifât-ı zâlimiye ile Urfayı basıb yağma ve tahzîb etmek niyet-i fesâdasında bulunmuş olan Sebaa ve Kadan aşiretleri şeyh-i cüdânın üzerine mikdâr-ı kâfi asker-i muvazzafa ve nefer-i âmm tertîb ve sevk ile cemâ'atleri dağıtılarak içlerinden on neferi âhz ü girift ile..."

¹²¹⁸ Rousseau, a.g.e., ss.60-61.

¹²¹⁹ BOA, A.) MKT. MHM. 419/90, R.04 Ağustos 1284 (16 Ağustos 1868) tarihli olup, Aneze Aşireti'nin gerçekleştirdiği taşkınlıkları konu alan evrakta: "...Aneze Şeyhü'l-meşâyihî Dehâm, aşiret halkıyla Urfa havâlisine gelerek bir takım kurâ ve mezra'ayı hisâr eylemesi..."

yerleştirmiştir.¹²²⁰ Bölgeye yerleştirilen Türkmenlerle Anezeliler arasında birçok çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmalarda zayıf düşen Türkmenlerin bir kısmı Fırat Nehri'ni geçerek geldikleri yerlere doğru göç etmiştir.¹²²¹

Anezeliler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bağdat ve Halep eyaletlerine birçok saldırı gerçekleştirmiştir. Anezelilerin bu saldırılarına karşı Bağdat valisi Mithat Paşa ve Halep valisi Ömer Paşa çeşitli askeri tedbirler almıştır.¹²²²

Fransız Jean Baron Rousseau, 1808 yılında Aneze Aşireti'ne mensup Sevalme cemaatinin dört beş bin kadar hane ile Necid cihetinde şekra ve şecer beldeleri arasındaki bir Vehabî kabilesini yağmaladıklarını ve bu kabileden iki bin deve ile birçok kilim, keçi, zahire gasbettiklerini belirtmiştir. Rousseau, bu kabilenin yağma hareketinden sonra çöldeyken kendi çadırının etrafını sardığını ifade etmiştir. Kabile mensuplarına kendisinin Fransız olduğunu ve ailesiyle birlikte Halep'e gittiğini söylemiştir. Bu durum üzerine Sevalme kabilesine mensup şeyhlerin kendilerine zarar vermediğini ve hatta çok iyi davrandıklarını belirtmiştir.¹²²³

1860 yılında Aneze şeyhlerinden Deham'a bağlı kabileler Siverek ve Mardin taraflarına gelerek buralardaki köy ve nahiyeleri yağmalamışlardır. Bu yağma hareketlerinden sonra Musul civarına çekilerek o bölgedeki köylere de zarar vermişlerdir. Bu durumu haber alan Hamidat köyü sakinleri mal ve eşyalarını yanlarına alarak Musul'a göç etmiştir. Aneze eşkıyası Hamidat köylüsünün geride bıraktığı zahireyi yağmaladıktan sonra Musul halkına ait 2000 küçükbaş hayvanı da gasbetmiştir. Aneze eşkıyasını durdurmak amacıyla Binbaşı Mehmet Emin Efendi komutasında bir askeri kuvvet oluşturulup Anezelilerin üzerine gönderilmiştir. Gönderilen bu askeri kuvvet gasp edilen mal ve hayvanların bir kısmını Anezelilerden geri almıştır.¹²²⁴

¹²²⁰ Çelikdemir, *a.g.t.* ss.126- 173.

¹²²¹ şanda, *a.g.e.*, ss.22-28.

¹²²² Ramazan Sonat, El Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kritiği, *History Studies- İnternational Journal of History*, Volume 10 Issue 4, June 2018, p.169.

¹²²³ Rousseau, *a.g.e.*, ss.56-58.

¹²²⁴ BOA, A). MKT. UM 363/57, H.19 Receb 1276 (11 şubat 1860) tarihinde Musul vilayet meclisinden Sadaret makamına gönderilen evrakta: "...Aneze Aşireti şeyhü'l-meşâyihlerinden Dehâm nâm şâhıs kabilesiyle beraber Siverek

1867 yılına ait Halep Vilayet Sâlnâmesinde Dögerli nahiyesi sınırları içinde “Anaz” ve “Aneze” adında iki köy bulunmaktadır.¹²²⁵ Bu iki köye Aneze Aşireti’ne mensup hanelerin yerleşmiş olması muhtemeldir. 1868 yılında Aneze reisi, Şeyh Deham’dır. Aynı tarihlerde bu aşiretin reislerinden bir diğeri de Abdülhazal’ın oğlu Şeyh Muhsin’dır.¹²²⁶

Aneze Aşireti, konargöçer bir aşiret olduğu için yılın belli dönemlerinde Fırat Nehri çevresine göç etmiştir. Bu göç sırasında çoğu kez Şemmer Aşireti ile çarpışmıştır. Devlet yetkilileri bazen bu iki aşiretin arasını bulmaya çalışmışsa da çoğu zaman devlet çıkarları doğrultusunda birini destekleyip diğersinin üzerine göndermiştir.¹²²⁷ Nitekim 1868 yılında Anezeliler Urfa ve kazalarını yağmalayınca Urfa valisi, Şemmer şeyhi Abdülkerim’den yardım istemiştir. Abdülkerim, Anezeliler üzerine giderek onları Urfa çevresinden uzaklaştırmıştır.¹²²⁸

Aneze eşkıyası, I. Dünya Savaşı sırasında otorite boşluğunu fırsat bilerek 1916 yılında Urfa sancağının kazalarına bir kez daha saldırmıştır.¹²²⁹ Bu saldırı sırasında mahalli idareciler Anezelilerin

ve Mardin taraflarına ılgar ve ba’zı kurâ ve nevâhiye irsâl ve hisâr ederek ve mu’ahharen Musul’un çöl tarafına gelerek... Musul’a dört sâ’at mesâfesi olan Hamidat karyesi ile iki taraftı yukarı doğru sâ’ir çend aded kurâ üzerine hücum götürceği ahâli-yi kurâ tarafından hiss olundukda bunlardan ba’zı kurâ ahâlisi emvâl ve eşyalarını istishâb ederek Musul’a ve nehr-i mezkûre ba’id sâ’ir karye ric’at eylemiş ve ba’zıları dahi köylerinden âhz eylemiş oldukları halde ılgar ederek ahâlinin kaldıramayub hâne ve kapularda kalmış olan zahîrelerini ve Musul ahâlisinin çölde ra’y olunmakda bulunan iki bin kadar ağnâmlarını gasb ve garet eylemiş...”

¹²²⁵ H.1284 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.155.

¹²²⁶ BOA, İ. DH. 223/13281, H.07 Muharrem 1267 (12 Kasım 1850) tarihli belgede: “...urbân-ı mezkûrun Şeyhü'l-meşâyihleri Deham takımı ve Abdülhezal’ın oğlu şeyh Muhsin ve sâir şüyüh-ı sığârın nehr-i Fırat’ı geçüb Türkmen Culabında vâki’ Sarukamış ve Şeyh İsa ve Hemam ve Sehlan ve Ayn-ı Arus ve Rakka ve Serit nâm mevki'lere nüzul etmiş olduklarını...”

¹²²⁷ Abdul Karim Rafiq, 18. ve 19 Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu, (Haz.: Youssef M. Choueiri), Ortadoğu Tarihi, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 281.

¹²²⁸ BOA, A.} MKT. UM. 480/94, H.25 Zîl-hicce 1277 (4 Temmuz 1861)

¹²²⁹ BOA, DH. EUM. 4.Şb. 6/48, H.11 Haziran 1332 (24 Haziran 1916) tarihinde Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen evrakta: “...Urfa’nın Harran kazâsına gelerek tecâvüzde bulunan Aneze aşiretlerinin tenkîli için kâfi miktarda jandarma olmadığından askeriyeden yardım talebinde bulunduğu...”

üzerine gönderecek yeterli miktarda askeri birlik bulamadığı için ordudan yardım talep etmiştir.¹²³⁰ Urfa çevresine yerleşmiş olan Aneze Aşireti'ne mensup bir miktar hane Fransızların Urfa'yı işgaline karşı mücadele etmiştir.¹²³¹

5.7.2. Caf Aşireti

Caf Aşireti, Irak'ın Süleymâniye sancağına yerleşmiş bir aşirettir. Bu aşiretin altı kabilesi bulunmaktaydı. Bunlar Haruni, Kemali, Melhuzi, Mikayili, Şatırı ve Terhani kabileleriydi.¹²³² 1889 yılında Caf Aşireti'nin reisi olan Gülenber Kaymakamı Mahmut Paşa, mir-i miranlık rütbesiyle Urfa Mutasarrıflığına tayin edilmiştir.¹²³³

Caf Aşireti'ne mensup bir miktar hane Urfa sancağındaki Harran ve Resulayn arasına yerleşmiştir. 3000 hane de 25 Kasım 1888 tarihinde Deyr-i Zor, Gülanber ve Bazyan kazalarıyla Salahiye nahiyesine iskân edilmiştir.¹²³⁴ Martin Van Bruinessen'e göre iskân edilen bu hanelerin ancak 600'ü Caf Aşireti'ne mensuptur. Geri kalan haneler ise tâbi olan kabilelere mensuptur.¹²³⁵ XX. yüzyıl başlarında bu aşiretin nüfusu 45.460'tır.¹²³⁶

¹²³⁰ BOA, DH. ŞFR. 523/112, R.11 Haziran 1332 (24 Haziran 1916) tarihinde Halep valisi tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: "...Aneze Aşireti'nin tecâvüzünün def'i için Urfa'dan talep edilen jandarmaların irsâlinin mümkün olmadığı..."

¹²³¹ Akalın, Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s.138; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Urfa sancağına yerleşmiş olan Aneze Aşireti'nin reisi Haçım Bey'dir. Haçım Bey, Ekim 1919'da Fransızların Urfa'yı işgaline karşı aşiret güçleriyle birlikte mücadele etmiştir.

¹²³² Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.200.

¹²³³ BOA, Y. MTV. 38/134, H.19 Ramazan 1306 (19 Mayıs 1889) tarihli belgede: "...Süleymâniye'ye tâbi Gülanber kazâsının Kâ'im-makâm-ı sâbıkı ve Caf Aşireti'nin reisi Mahmud Paşa kullarına terfi-i rütbe ile Urfa mutasarrıflığına ta'yini..."

¹²³⁴ BOA, A.} MKT. MHM. 498/70, H.21 Rebî'ül-evvel 1306 (25 Kasım 1888) tarihli olup, sadrazam imzasıyla Dâhiliye Nezaretine gönderilen evrakta: "...Caf Aşireti'nin ahvâl ve kavâid mevzû'sunda tevfiikan şehri-i Zor ve Gülanber ve Bazyan kazâlarıyla Salahiye nâhiyesinde bulunan arâzi-i seniyyeye müteferrikan iskânları..."

¹²³⁵ Bruinessen, *a.g.e.*, s.95;

¹²³⁶ Sinan Marufoğlu'nun "*Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*" isimli çalışmasında 1905 yılı nüfus sayımında bu aşiretin nüfusu 45.460 olarak verilmiştir. (*Bkz.*

5.7.3. Hemavend Aşireti

Anayurdu Musul eyaleti olan bu aşirete mensup 80 hane 1891 yılında Habur Irmağını geçerek Deyr-i Zor ve Urfa arasındaki Şemmer Aşireti'ne katılmıştır. Bu iki aşiretin Deyr-i Zor ve Urfa civarında taşkınlık yapma ihtimalleri düşünülerek Urfa mutasarrıflığına gönderilen bir emirle bu aşiretlerin Urfa çevresinden uzaklaştırılması istenmiştir. Ayrıca 120 Hemavend atlısı da Deyr-i Zor ile Urfa arasındaki halkı rahatsız etmiştir. Bu eşkiya grubunun uzaklaştırılması için bölgeye Jandarma kuvvetleri sevk edilmiş ve Halep'ten 100 süvârinin Urfa'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Kendisine karşı tedbir alındığını duyan Hemavend eşkiyası Musul taraflarına çekilmiştir.¹²³⁷

5.7.4. Şemmer Aşireti

V. yüzyılda Yemen'den Arabistan'a büyük bir göç yaşanmıştır. Bu göç sırasında Şemmer Aşireti ve ona tâbi kabileler yerleşim yeri olarak “*Cebel-i Selma*” ve “*Cebel-i Acâ*” dağlarının bulunduğu “*Cebel-i Şemmer*” bölgesine yerleşmişlerdir. Bu bölge daha önceleri Tayy Aşireti'nin yurduudur. Bölgenin Şemmer adını alması muhtemelen Şemmer Aşireti'nin bu bölgeye yerleşmesinden sonradır.¹²³⁸

V. yüzyılda Arabistan'ın güneyinde yaşayan bazı Arap aşiretleri kuzeye doğru göç etmişlerdir. Bu aşiretler içinde Şemmer Aşireti de bulunmaktadır. Şemmerliler yerleştikleri bölgede Tayy Aşireti ile ittifak yapmışlardır.¹²³⁹

Sinan Marufoğlu, Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.120); 1921 yılında Caf Aşireti'ne mensup 5.400 hâne Süleymâniye civarına yerleşmiştir. (Bkz. *Bruinessen, a.g.e., s.93.*)

¹²³⁷ BOA, DH. MKT. 1833/84, H.09 Şevvâl 1308 (18 Mayıs 1891) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Halep vilayetine gönderilen evrakta: “...*Şemmer Aşireti Şeyhi Faris ile birleşerek Zor sancağı ve Haleb vilâyetinde eşkiyâlık yapan Hemvendlilerin tenkîlleri için askerî kuvvet sevk edilmesi...*”

¹²³⁸ Said Tekeboğan, İbn Reşid Ailesi ve Şemmer Emirliği (1839-1918), Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2016, ss.1-2.

¹²³⁹ Süleyman Şefik Söylemezoğlu, Hicaz Seyahatnâmesi, (Haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli), İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.14.

1517 yılında yapılan Ridanye Savaşı ile Arabistan, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı, Arabistan'ı imtiyâzlı bir eyalet olarak idare etmiştir. Arabistan'a merkezden vali tayin etmekle birlikte bu bölgede yaşayan aşiretlerin idaresine pek müdahale etmemiştir. Bu durum aşiretlerin bölgede güç kazanmasına ortam hazırlamıştır. Arabistan'da yaşayan Şemmer Aşireti de Ortadoğu'daki diğer Arap aşiretleri gibi kendi içerisinde kabilelere ayrılmıştır. Bu kabilelerin başında “Şeyh” adı verilen yöneticiler bulunmaktadır.¹²⁴⁰ Bu kabile şeyhleri aşiretin başında bulunan en büyük şeyh konumundaki Şeyhü'l-Meşâyih'e bağlıdır. Şemmer Aşireti'ne mensup kabileler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5.28. Şemmer Aşireti'ne Mensup Kabileler

El-Abde Kolu	El-Eslem Kolu	Sencare Kolu	Tevman Kolu	El-Dağirat Kolu
El-Fazil	El-Tûvale	El-Ramal	El-Vasî	El-Ğayşa
El-Veybar	El-Mus'ud	El-Hays	El-Hediye	El-Aliyan
El-Saliyat	El-Çamil	El-Zamil	El-Riba'a	El-Alevi
El-Hamil	El-Kâmil	Ğafile	El-Cenan	El-Şayi'
El-Cabra	El-Fayid	El-Sevid	El-Hab	El-Hüseyn
El-Cende	Menasir	El-Sabit	El-Hayat	El-Teriba
El-Cibril	El-Nifkan	El-Zumil	İbn Aşş	El-Seriha
İbn Ali	El-Ferda	El-Mayic	El-Sid'an	
İbn Acil	El-Cenfa	Şelkan		
İbn Şureym	El-Med'ur			
İbn Şerhan	El-Vec'an			
	El-Azir			
	El-Vahib			
	El-Cemiş			

Kaynak: Said Tekeboğan, *a.g.t.*, s. 11.

Tabloda El-Abde Kabilesi'ne mensup “*El-Cabra*” diğer adıyla “*Şemmer-ı Cebra*” kolu kuzeye doğru göç edip Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki El-Cezire bölgesine yerleşmiştir. Bu kabile, El-Cezire bölgesinde Bağdat, Musul ve Kerkük çevresine yerleşmiştir.¹²⁴¹ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Arşiv Uzmanı olan Mesud

¹²⁴⁰ Nikolay İvanov, *Osmanlı Devleti'nin Arap Bölgelerini Fethi (1516-1574)*, (Çev. İlyas Kemaloğlu, Rakhat Abdieva), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013. s.62

¹²⁴¹ BOA, A.} MKT. NZD. 204/1, s.1, H.09 Rebî'ül-âhir 1273 (28 Kasım 1856)

Öğmen bu aşirete mensup 31.985 kişinin Urfa, Siverek, Mardin ve Diyarbakır çevresine yerleştiğini ifade etmektedir.¹²⁴²

Düyûn-ı Umûmiye müfettişi Âli Bey, 1885-1888 yılları arasındaki seyahati sırasında Şemmer Aşireti'nin konduğu yere uğramıştır. Ali Bey, Şemmerlilerin toplam nüfusunun tahminen otuz bin civarında olduğunu, El Ceriye, El Zeydan, El Ömer adlarında üç fırkalarının bulunduğunu ve bunların Bağdat, Musul, Deyr-i Zor civarında konup göçtüğünü ifade etmektedir. Bu üç fırkanın Fırat Nehri civarındaki Aneze aşiretiyle sürekli husumetli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Şemmerlilerin kış aylarında Bağdat civarına çekildiğini ve yaz aylarında Musul, Urfa, Mardin çevrelerine gidip yağma hareketlerinde bulduklarını ifade etmektedir.¹²⁴³

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Şemmer ile Aneze aşiretleri kuzey ve batı yönünde yağma hareketleri gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda Şemmerliler Urfa, Siverek, Mardin, Halep çevresinde birçok kaza ve köyü yağmalamıştır.¹²⁴⁴ 10 Aralık 1848 tarihinde Şemmer Aşireti'ne mensup on beş bin kişi Siverek'e gelerek buradaki 60 köyü ve çevresinde bulunan bazı kazaları yağmalamıştır. Bu Şemmer eşkiyası sekiz gün Siverek'te ikamet edip daha sonra Urfa taraflarına gitmiştir. Şemmer eşkiyasının Urfa'ya doğru geldiğini haber alan mahalli idareciler Urfa ve Birecik çevresindeki aşiret güçlerini ve bir kısım Türkmen'i Şemmerlere karşı birleştirmiştir.¹²⁴⁵

1853 yılında Şemmer ve Aneze aşiretlerinin saldırılarını engellemek isteyen mahalli idareciler bu aşiretlere karşı bazı askeri tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirler doğrultusunda Urfa sancağındaki askeri birliklerin artırılmasını isteyen mahalli idareciler bu taleplerine olumlu karşılık alamayınca urbân aşiretlerinin saldırılarından bıkip farklı

¹²⁴² Öğmen, *a.g.m.*, s.13.

¹²⁴³ Ali Bey, *a.g.e.*, s.24.

¹²⁴⁴ Chatty, *a.g.m.*, p.29-49.

¹²⁴⁵ BOA, A.} MKT. 163/79, H.17 Muharrem 1265 (13 Aralık 1848) tarihli belgede: "...Şemmer nâm kabîle uhdesindeki eşkiyâların Siverek nevâhilerine nüzul ederek altmışdan mütecâviz karye ve kazâlarını nehb ve gâret ve sekiz gün livâ-yı mezkûrde ikâmet eylediklerinden... işidilmiş olduğu Urfa ve Birecikden nefer-i âmm cem ve kısm-ı etrâk Urfa'nın kurâlarını muhâfaza olunmasına sebâret olunduğu ve tatar-ı mezbûra Siverekden celb için Dodikânlı Aşireti yedi bin beş yüz atlu ile gidib Urfa'ya kadar göndermiş olduğu ve Urfa nevâhilerinden dahi yedi köy eşkiyâ-yı mezkûrlar nehb ve gâret etmiş olduğu..."

bölgelere tayin istemişlerdir. Örneğin Urfa Kaymakamı Hasan Seyyid Paşa, Şemmer ve Aneze eşkiyasının Urfa etrafından eksik olmadığını ve Urfa'daki askerlerle asayişin sağlanamadığını belirterek Halep'ten takviye asker talep etmiştir. Fakat tüm ısrarlarına rağmen asker takviyesi yapılmayınca Rumeli veya Anadolu taraflarında uygun görülecek bir yere Kaymakam olarak tayin edilmek istemiştir.¹²⁴⁶

1856 yılında Maliye Nezâreti'ne gönderilen bir telgrafta Şemmer Şeyhi Semir'in, Urfa sancağından mal gasp ederek Bağdat taraflarına kaçtığı belirtilmektedir. Bu malların geri alınması için Urfa mutasarrıflığınca Irak ve Hicaz Ordu komutanı olan Bağdat valisine gerekli telgraflar çekilmiştir. Bağdat valiliğince Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen telgraflarda Urfa ve Diyarbakır taraflarında Şeyh Semir gibi kırk Şemmer şeyhine maaş verildiği ve bu durumun doğru olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Şemmer şeyhlerine verilen maaşların hazineye kaydının olup olmadığının araştırılması istenmiştir. Kayıtların olması durumunda bu kişilere ne kadar maaş verildiğinin ve hangi tarihte tahsis edilmiş olduğunun teferruatıyla bildirilmesi talep edilmiştir.¹²⁴⁷

¹²⁴⁶ BOA, MVL. 256/44, H.27 Cemâziye'l-evvel 1269 (8 Mart 1853) tarihinde Urfa kaymakamı Hasan el Seyyid imzasıyla Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen evrakta: “...Aneze ve Şemmer urbân eşkiyâsı dâimâ Urfa havâlisinin etrafından öte bir mahalle gitmeyüb daima fukarânın emvâl ve eşya ve zahîre ve mevâşilerini gâret fırsat bilüb... veliyyü'n-ni'met-i 'âlem-i pâdişâhımız efendimiz... mikdar-ı kâfi asker-i nizâmîyenin Urfa'dan izhâr-ı muhabbet eylemesine lüzûm-ı kavî görüldüğü bir seneden bertü gerek eyâlete mazbata ve inhâ ile bildirilmekte ise de el-hâletü hâzihi bir süvâri zuhûr edememiş... bundan böyle sâye-i hazret-i şâhâne de familia-yı çâker-âneme irâde eylemek üzere zîr-i halimiz ile Anadolu ve Rumeli taraflarından bir münâsib mahall ile becâyiş-i me'mûriyetim husûsu hâk-pây-ı merasim istid'â-yı vekâlet-penâhi bâ-ariza istirhâm olunmuş...”

¹²⁴⁷ BOA, A.} MKT. NZD. 204/1, H.09 Rebî'ül-âhir 1273 (28 Kasım 1856) tarihli olup, Maliye Nezaretine gönderilen evrakta: “Şemmer urbân meşâyihlerinden Semir'in Urfa sancağından külliyetlü emvâl gasb ederek Bağdad'a savuşmuş olmasından dolayı emvâl-i tehviyenin istirdâdı hakkında iktizâ-yı hâlin icrâsına dâir gönderilen tahrîrâta cevaben Irak ve Hicaz ordu-yı hümâyûnu müşiri ve Bağdad valisi devletlü paşa hazretlerinin tevârüd eden tahrîrâtı Meclis-i Valâ'ya lede'l-i'tâ meâlinden müstebân olacağı vechile Diyarbakır ve Urfa ve sâ'ire taraflarından merkûm Semir gibi kırk ihtiyârlarına maaş verilmesinden ve böyle başlı başına maaş alan eşhâsın asıl Şemmer şeyhlerine mürâca'atı olmayacağından o mukâvele uygunsuzluğun önü alınmak... meşâyih verilen maaşların hâzinece kaydı var mıdır? Olduğu halde

1860 yılında Şemmer ve Benî Kays eşkıyasından 680 hane Urfa'ya bağlı Sülüklü köyüne saldırmıştır. Bu durumu haber alan Mirlivâ Ahmet Paşa Urfa'dan hareket ederek Harran'a gitmiş, Harran'dan üç bölük asker ve bir top alarak eşkıyanın bulunduğu Sülüklü'ye geçmiştir. Şemmer eşkıyası, Mirlivâ Ahmet Paşa'nın askeri birliklerle üzerlerine geldiğini haber alınca Sülüklü'den ayrılıp çöle çekilmiştir. Sülüklü'ye gelen Mirlivâ Ahmet Paşa, eşkıyanın çöle çekildiğini öğrenince onları takip etmiş ve nihâyetinde onlara yetişerek bozguna uğratmıştır. Bozguna uğrayan eşkıya elindeki mal ve hayvanları bırakarak çöle dağılmıştır. Ahmet Paşa, eşkıyadan 3.000 kadar küçükbaş hayvan ve 25 deveyi geri almıştır.¹²⁴⁸

Şemmer Şeyhi Abdülkerim, Urfa sancağındaki yetkililere itaatini bildirerek her türlü durumda aşireti ile birlikte devletin emrinde olduğunu ifade etmiştir. 6 Ekim 1860 tarihli belgede Urfa sancağındaki Şemmer Şeyhi Abdülkerim b. Sufuk'e sadâkatinden ve yapmış olduğu yararlı işlerden dolayı Beşinci Rütbeden Mecidiye Nişanı verilmiştir.¹²⁴⁹ İdareciler, Aneze Aşireti'ne karşı Şemmer şeyhlerini desteklemiş ve bu şeyhlere maaş bağlamıştır. 1865-1866 yıllarında Şemmer şeyhi Abdülkerim'e ve kardeşine her ay devlet tarafından 21.000 kuruş maaş ödenmiştir. Bu maaşın 3.000 kuruşu Deyr-i Zor sancağı tarafından, 4.000 kuruşu Urfa sancağı tarafından, 4.000 kuruşu Siverek tarafından, 4.000 kuruş Mardin sancağı tarafından ve 6.000 kuruşu da Musul eyaleti tarafından ödenmiştir.¹²⁵⁰

1860 yılında Şemmer Aşireti'ne mensup bir miktar hane Tayy ve Cebur aşiretleriyle birleşerek Mardin, Urfa ve Diyarbakır taraflarındaki birçok köyü yağmalamıştır. Aynı tarihlerde Fırat Nehri'nin doğusunda

nerelerden mahsûsudur. Ve mikdarı nedir? Ve hangi târîhde tahsîs kılınmıştır?"

¹²⁴⁸ BOA, İ. DH. 457/30314, Şevvâl 1276 (Nisan 1860)

¹²⁴⁹ BOA, A.} DVN. MHM. 31/26, H.20 Rebî'ül-evvel 1277 (6 Ekim 1860) tarihli olup, Şemmer şeyhine nişan verilmesini konu alan belgede: "...Urfa sancağı dâhilinde kâ'in Şemmer Aşireti şeyhi bulunan Abdülkerim Bin Sufuk'un mahsûs olduğu hamîyyet ve sadâkati ciheti ile... Mecidiye-i nişan Harput'un beşinci rütbesi ihsân kılınmış olmağla..."

¹²⁵⁰ BOA, YEE 37/46, s.30, H.1282 (M.1865-1866) tarihli olup Halep, Urfa ve Adana'ya ait nüfus, memur ma'aşları ve sair hususlara ait defterde: "...Şemmer Aşireti şeyhi Abdülkerim ile karındaşı Merhan'ın devletden mâh be mâh aldıkları ma'aşâtın yekûn 21.000 guruş..."

Şamiye olarak adlandırılan yerden Cizre ve Derik'e kadar olan bölge çekirge istilasına uğramıştır. Bu istilada köylü ve ekinleri büyük zarar görmüştür. Çekirge istilası sırasında sığırcık olarak adlandırılan bir kuş sürüsü çekirgelerin bulunduğu yere gelerek çekirgelere musallat olmuş ve çekirgelerin Savur, Sürgüce ve Midyat tarafına gitmesini sağlamıştır.¹²⁵¹

Benî Kays Aşireti'ne tâbi olan Seyâle Aşireti 1860 yılında çöl taraflarına giderek devletin itaati altında olan Şemmer hanelerine dâhil olmuştur. Ayrıca Seyâle Aşireti, Şemmer Aşireti ile birlikte Aneze eşkiyalarına karşı kendi mallarını ve canlarını tehlikeye atarak buldukları kaza ve nahiyeleri savunmuştur.¹²⁵² 1861 yılında Urfa sancağında bulunan Benî Kays Aşireti'ne tâbi Şeyh el Osman Cemaati, üç yüz haneden oluşmaktaydı. Bu cemaat, iki yıllık vergisini devlete ödemesine rağmen Urfa Mutasarrıfı Takiyüddin, bu cemaatten bir kez daha vergi talep etmiştir. Cemaat şeyhi bu vergiyi ödemeyi kabul etmeyerek yanındaki hanelerle birlikte Harran'ın çöl tarafına çekilmiştir. Bu durum üzerine Urfa Mutasarrıfı Takiyüddin, Şemmer Şeyhi Abdülkerim'i bu cemaat üzerine göndermiştir. Abdülkerim bu cemaatten yüz bin kadar küçükbaş hayvan, üç bin kadar deve ve bin civarında inek yağmalamıştır.¹²⁵³

¹²⁵¹ BOA, A. MKT. UM 476/31, H.27 Zi'l-ka'de 1277 (6 Haziran 1861) tarihli olup Urban eşkiyanın çölde yaptığı taşkınlıkları konu alan evrakta: "...Şemmer ve Cebur ve Tayy aşiretleri çölde geşt ü güzâra başlayub çöl ağzında olan ba'zı karyelerin mezzû'âtı ve sâirelerini hisâr etmiş... Nehr-i Muradın öte tarafında bulunan çölün Şamiye ta'bir olunan mahallerinden... külliyyetlü çekirge gelerek ve ahâlinin mezzû'âtına musallat olarak Cizreden ta Derik kazâsına varıncaya kadar şimdiye değin mevcut olan mezzû'âtın bir senesini kâmilan telef etmiş ve mahâll-i merkûmede çekirgeler ekell ve itlâf-ı mezzû'ât ile uğraşmakta iken bi-hikmeti te'âlâ birçok sığırcık ta'bir olunan kuşlar gelerek zikir olunan çekirgeleri itlâf üzere üzerlerine hücum eylemeleri ile çekirgeler mahall-i mezkûreyi bırakarak Sürgüce Savur ve Midyat taraflarına yüz çevirüb..."

¹²⁵² BOA, MVL. 760/58, H.21 Rebî'ül-âhir 1278 (26 Ekim 1861) tarihinde Urfa meclisinden Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda: "...kış mevsiminde Urfa'ya karîb mahallelerde merayı kâfi bulmamak cihetiyle mezkûr Seyâle Oymağı çöl taraflarına gidib kezâlik itâ'at üzere bulunan Şemmer aşâiriyle bi'l-ihtilât hayvanlarını rai' etmek... Aneze eşkiyâsına karşı hey'et ve ahdeye vaz' edüb hem kendi kendilerini ve hem de livâ-i mezbûr kazâ ve nevâhîsini siper olarak ahâlisine muhâfaza-i eşkâr-ı münâsibde bulunmuş olmasından..."

¹²⁵³ BOA, A. MKT. UM. 470/18, H.25 Şevvâl 1277 (6 Mayıs 1861)

1861 yılında Şemmer ve Aneze aşiretlerinden ayrılan bir miktar hane Urfa sancağı ile Siverek civarında taşkınlıklarda bulunmuştur. Bu hanelerin üzerine gönderilen askeri birlikler eşkıyanın büyük bir kısmını yakalayarak gasbettikleri malları geri almıştır. Geri alınan mallardan sahibi bulunanlar sahiplerine iade edilmiş, sahipsiz mallar da satılarak gelirleri hazineye aktarılmıştır.¹²⁵⁴

1861 yılında Şemmer Aşireti'ne mensup bir grup eşkıya Urfa'dan gelen posta kafilesine Siverek'le Diyarbakır arasındaki Karabahçe köyünde saldırmış ve posta aracılığıyla gönderilen malları gasbetmiştir. Eşkıyanın gasbettiği bu mallar birkaç gün sonra Şemmerlilerden geri alınmıştır.¹²⁵⁵

1863 yılında asi durumdaki Şemmer şeyhlerinin itaat altına alınması için Urfa'da yeterli miktarda asker, top ve cephane bulunmamaktadır. Bu eksikğin giderilmesi ve takviye askerlerin Urfa'ya gönderilmesi için Halep eyaletiyle gerekli yazışmalar yapılmıştır.¹²⁵⁶ Urfa sancağının talepleri Halep'teki idari ve askeri makamlarca uygun görülmüştür.¹²⁵⁷

¹²⁵⁴ BOA, A.} MKT. UM. 509/71, H.18 Rebî'ül-âhir 1278 (23 Ekim 1861) tarihli olup Sadaret'ten Urfa mutasarrıflığına gönderilen evrekte: "...Aneze ve Şemmer meşâyihinden Şeyh Deham ve Şeyh Abdülkerim'den ayrılıb Urfa ve Siverek sancakları hudûdunda ve çöl tarafından geşt ü güzâr ve nevâhi ahâlisine isâl-ı desti hisâr efkârında bulunan... bir takımı firâr edüb yirmi beş hâneleri bastırılmış ve yedlerinde bulunub âhz ve iğtinâm olunan aġnâm develeri bi'l-müzâyede fîrûht olunarak yüz bin guruş kadar esmâni cânib-i hâzine için hâsilâta kayd olunub..."

¹²⁵⁵ BOA, A.} MKT. UM. 480/94, H.25 Zî'l-hicce 1277 (4 Temmuz 1861) tarihli olup, şehir-i Zor mutasarrıfı tarafından Sadaret makamına gönderilen evrakta: "...Halebden gelen posta (kafilesi) Siverek'le Diyarbakır meyânesinde vâki' Karabahçe karyesi civârında Şemmer eşkiyâsı (tarafından) gasb olunmuş ise de sâye-i şevket veli-i hazret-i şahânedede bir gün Urfa zâyi 'olmaksızın çend gün sonra kurtarılmış olduġu..."

¹²⁵⁶ BOA, A.} MKT. MHM. 258/57, H.08 Şevvâl 1279 (21 Mart 1863) tarihli olup, Sadaret makamından Serasker Paşa'ya gönderilen evrakta: "...Şemmer Aşireti şeyhlerinin dâire-i itâ'at alınmaları zımnında orada bulunan toblar için bir miktar cephâne ile ma'a levâzımat iki bölük şeşhâneci asker-i şahânenin Urfa'ya gönderilmesi..."

¹²⁵⁷ BOA, A.} MKT. MHM. 261/44, H.28 Zî'l-ka'de 1279 (17 Mayıs 1863) tarihli olup, Sadaret makamından Urfa mutasarrıfı Tayyib Paşa'ya gönderilen evrakta: "...Beşinci Ordu-yı Hümayûn müşiri devletli paşa hazretlerine su'âl ve iş'âr

11 Kasım 1899 tarihinde Diyarbakır valisi Halid imzasıyla Dâhiliye Nezâretine gönderilen telgrafta tecavüzlerinden şikâyet edilen Şemmer eşkıyasının Urfa'ya tâbi olmadığı ve Deyr-i Zor tarafından geldikleri belirtilerek bahse konu mevzûnun Deyr-i Zor valiliğince takip edilmesi istenmiştir.¹²⁵⁸ 12 Aralık 1899 tarihinde Urfa'daki Hamidiye Alaylarına mensup 52. Urfa Hamidiye Alayından Müslüm Rami ve 54. Hamidiye Alayından Hasan, Şeyh İbrahim, Mahkeş ve Ramo bin Ahmed'in gönderdiği telgrafta, Şemmer şeyhlerinden Haçin bin el-Mesir Abdülmuhsin tarafından çalınan 4.400 koyunun iade edilmesi istenmiştir. Bu kişiler Şemmerlilerin yaptığı yağmanın tüm aileleri zor duruma düşürdüğünü ifade etmiştir.¹²⁵⁹ 27 Nisan 1909 tarihli arşiv belgesinde Halep eyaletinde Şemmer Aşireti'ne mensup 81 hanenin olduğu ve bu hanelerde 200 nüfusun yaşadığı ifade edilmektedir.¹²⁶⁰

5.7.4.1. Şemmerlilerin Yaşam Şartları

Düyûn-ı Umûmiye müfettişi Âli Bey, 1885-1888 yılları arasındaki seyahati sırasında Şemmer Şeyhi Faris'in misafiri olmuştur. Bu ziyaret sırasında yaşadıklarını “İsanbul’dan Bagdad’a ve Hindistan’a” adlı seyahatnâmesinde şu şekilde aktarmaktadır.

“Konargöçer olan Şemmerliler, kış aylarında Suriye çöllerine çekilirken yaz aylarında kuzeydeki Urfa ve Mardin sancaklarına doğru gelmektedir. Şemmer Aşireti, çok büyük hayvan sürülerine sahip olup ürettikleri tereyağı, yapağı ve sütleri çevrelerinde bulunan şehirli tüccarlara satmaktadır. Aşiretin başındaki Faris'in idaresinde on bin

kılınmış olduğu cevâben ifâde edilmekle müşârün-ileyh hazreti ile bi'l-muhâbere icâb-ı halin icrâsına himmet eylemeleri siyâkında şukka...”

¹²⁵⁸ BOA, DH. TMIK. M. 78/38, s.3, R.06 Teşrin-i Sâni 1315 (18 Kasım 1899) tarihinde Diyarbakır'dan Dâhiliye Nezaretine gönderilen evrakta: *“...Tecâvüzlerinden şikâyet olunan Şemmerlilerin bu vilâyete merbût olmayub Zor mutasarrıflığına âid olduğu nazaran ifâ-yı muktezâsı menût-ı re'y-i âlî-i nezâret-penâhîleri bulduğu ma'rûzdur.”*

¹²⁵⁹ BOA, DH. TMIK. M. 78/38, s.1, R.30 Teşrin-i Sâni 1315 (12 Aralık 1899) tarihinde Urfa sancağından Dâhiliye Nezaretine gönderilen evrakta: *“...Şemmer aşâiri rüesâsından Haçin bin el-Mesir Abdülmuhsin tarafından dört bin dört yüz koyunlarımız gasb ve gâret olunarak istirdâdı hakkında hükümet-i mahalliyyeye mürâca'at olunmuş ise de semere nasb olunmadığı...”*

¹²⁶⁰ BOA, YEE. 37/40, s.1, H.06 Rebi'ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909)

kadar nüfus bulunmaktadır. Faris, bizleri kendi çadırında misafir etti. Çadırı abartısız elli altmış arşın¹²⁶¹ uzunluğunda ve yirmi beş otuz arşın eninde idi. Sağlam direkler üzerine kurulmuş büyük eteksiz bir tenteden yapılmıştı. Çadırın bir bölümü reisin ailesine ayrılmıştı. Çadırın harem dışındaki bölümünün bir tarafında elli altmış kadar Arap reisi oturmakta diğer tarafında ise zenci Arap köleleri bulunmaktaydı. Bu kölelerden bir kısmı kahveyi ibrik şeklindeki kablara doldurup zarfsız Kütahya fincanlarla ikram etmekteydi. Bize de bu kahveden verdiler. Usulü bilmediğim için kahvenin az olmasından dolayı bir yudumda kahveyi içip fincanı Arap köleye verdim ise de o tekrar bir yudum kahve doldurup bana uzattı. Onu da içtim. Sonra bir miktar kahve daha koydu. Baktım ki ibrikteki kahvenin tamamını bana içirecek ben de kahveyi içtikten sonra fincanı köleye vermeyerek elimde tuttum. Nihâyet kölenin şer'inden yanımda bulunan Şeyh Faris'e iltica ederek kurtuldum. Kahveyi içtikten sonra biraz dinlenmek için çadırıma gittim. O sırada yanımdaki mizânü'l-harareye baktım. Sıcaklığın elli derece olduğunu görünce ürktüm. Yarım saat sonra Şeyh Faris bizi yemeğe davet etti. Memnuniyetle kabul edip kıl çadıra gittim. Şeyh Faris, bizi karşılayarak daha önce oturduğumuz yere götürdü. Biz oturduktan sonra Arap köleler önümüze gayet büyük bir lenger getirdi. Bu lenger tamamen pilav ve üzeri karaca etiyle doluydu. Lenger gelince Şeyh Faris yerinden kalktı. Sofrada yalnız ben ve refikim Mihran Efendi kaldık. Şeyhin bizimle sofraya oturması için çok ısrar ettiyse de o "bizde adet böyledir" diyerek bu ısrarıma olumsuz cevap verdi. Nihâyetinde yalnız başımıza boğazımızdan geçmeyeceğini beyân ve ısrar edince şeyh, çadırdaki reislere dönerek "ibn-i felan ibn-i felan" diyerek yedi sekiz reisi çağırdı. Onlar bizimle beraber lengerin etrafına dizildiler. Biz kalktıktan sonra Şeyh Faris, tüm reisleri çağırdı. Lengerde karacanın kırıntısı ve biraz pilav kalmıştı. Çadırın dışında duran sekiz on yaşlarında beş altı tane çıplak köle çocuğu Faris'in işareti ile geride kalanları yediler. Yemekten sonra Faris yanımıza gelip oturdu. Bize ikram olarak deve keseceğini fakat deve etine alışmamış olabileceğimizi düşünerek karaca kestiği için affını rica etti. Ona, teşekkür ettikten sonra oradan ayrıldık. Bir saat kadar gittikten sonra arkamızdan Şeyh Faris'in

¹²⁶¹ Metre sistemine geçilmeden önce kullanılan uzunluk ölçüsüdür. Bu uzunluk biriminin ölçüsü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kadı arşını 47.483 cm, Yusuf arşını 49,408 cm, Küçük Haşimî arşını 45.558 cm, ölçek arşını 136,461 cm, Ömer arşını 68,231 cm'dir. (Bkz. Mehmet Erkal, *Arşın, TDV İA., C.3, İstanbul, 1991, ss.411-413.*)

oğlu Muhammed geldi ve hediye olarak bize bir tay verdi. Arap Şeyhine hediye g6t6rmek adettir. Mardin'den hareket etmeden evvel on lira değerinde bir t6fenk alarak Şeyh Faris'e hediye ettim. G6nderdiği tayı da kabul ederek yolumuza devam ettik."¹²⁶²

Yukarıdaki açıklamalarda da g6r6ld6ę6 6zere Arap konarg6er aşiretler ve onlara tabi cemaatler sıcak 6l Şartlarına hazırlıklı ve alışıktır. Kullandıkları kıl çadırlar onları g6neŐin sıcağından korurken yaşam tarzlarına dair ipuçları da vermektedir. Kıl adırlar Arap aşiretlerinin konarg6er bir hayat yaşadıklarını ve aynı zamanda hayvancılıkla uęraŐtıklarını g6stermektedir.

¹²⁶² Ali Bey, *a.g.e.*, ss.24-26.

6. AŞİRETLERİN BİRBİRLERİYLE VE DEVLETLE OLAN İLİŞKİLERİ

6.1. Aşiretler Arasındaki Mücadeleler

Yerleşik toplumların ve konargöçerlerin iki şekilde zenginleşme yoluna gittiği görülmektedir. Bunlardan birincisi üretim, ikincisi de yağmadır. Yerleşik toplumlar daha çok üretim yoluyla zenginleşirken konargöçer toplumlar yağma yoluyla zenginleşme yoluna gitmiştir. Yağmanın bedeli, yağmacıların hayatlarıdır. Bedel çok yüksek, risk büyük fakat bunun karşılığında umulan getiri de çoğu zaman tatmin edicidir. Üretmek zenginleşmek kuşaklara yayılan uzun ve meşakkatli bir süreçtir. Yağmalayarak zenginleşmek ise kısa dönemli ve geçicidir.¹²⁶³

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa ve çevresinde bulunan aşiretler yaşam tarzları, hane sayıları, yayıldıkları alan ve etkinlik bakımından birbirinden farklıydı. Bu farklılıklar aşiretlerin birçok kez karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Berâzi, Milli, Beydili, Karakeçili ve Benî Kays gibi büyük aşiretler bazen birbirleri üzerinde bazen de bölgede bulunan diğer küçük aşiretler üzerinde hâkimiyet kurarak daha da büyüme yoluna gitmişlerdir. Bu durum aşiretler arasında mücadelelerin ortaya çıkmasına ve bölgede asayişin bozulmasına etki etmiştir. Ayrıca Bağdat ve Musul eyaletlerinde yaşayan Şemmer, Aneze gibi Arap aşiretlerin yılın belli dönemlerinde Irak ve Suriye çöllerini geçerek Urfa sancağındaki aşiretlere ait köyleri yağmalamaları da aşiretler arasında çatışmaların çıkmasına neden olmuştur.

Devletin emirlerine itaat eden aşiretlerin bir kısmı her ne kadar belirtilen bölgelere yerleşmiş olsa da aşiret olmaları hasebiyle uzun zamandan beri devam eden âdetleri üzerine göçebe durumda olan diğer aşirettaşları ile sıkı temas içinde olmayı bilmişlerdir. Çevrelerinde yaşayan herhangi bir aşiret onlara saldırdığı zaman yerleşik-göçebe olan tüm aşiret üyeleri o tehlikeye karşı birlikte hareket etmiştir. Bu durum aşiret mensupları arasında dayanışmayı artırırken farklı aşiretler arasında düşmanlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Birbirine düşman olan

¹²⁶³ Ahmet Burçin Yereli, Yağma Kültürüyle Üretim Kültürü Arasında Türklerin “Devlet” İdeali, Orhun Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 2010, ss. 941-949.

aşiretler intikam almak için daima fırsat kollamıştır. Nitekim 16 Haziran 1895 tarihli arşiv belgesinde Kürt aşiretlerinden Ketikânlı Aşireti'nin Picânlı Aşireti ile Picânlı Aşireti'nin Alâeddinli Aşireti ile Bizikî Aşireti'nin Ketikânlı Aşireti ile geçmişten beri husumetli olduğu belirtilmektedir. Yine aynı belgede Arap aşiretlerinden Mu'acele Aşireti'nin Ceysi Aşireti ile Ceysi Aşireti'nin Ebu Hâmis Aşireti ile Ebu Hâmis Aşireti'nin Benî Muhammed Aşireti ile Benî Muhammed Aşireti'nin Benî Yusuf Aşireti ile Benî Yusuf Aşireti'nin Benî Cümeyle Aşireti ile Benî Cümeyle Aşireti'nin Benî 'Ubâde Aşireti ile geçmişten beri husumetli olduğu ifade edilmektedir. Bu aşiretler arasındaki husumetin ortadan kaldırılması ve aşiretler arası olası bir çatışmanın engellenmesi için Suruç ve Birecik'te redif birlikleri bulundurulmuştur. Ayrıca eşrâftan bazı kimselerin bu aşiretleri koruduğu ve kışkırttığı belirtilmektedir.¹²⁶⁴

Aşiretler arasında gazve olarak adlandırılan gasp ve yağma hareketleri XVIII. ve XIX. yüzyıllarda oldukça yaygındır. Bazı aşiretler bu tür gasp ve yağma hareketlerine iştirak etmemiş ve meşru bir yaşamı tercih etmişlerdir. Bu aşiretlere Arap aşiretleri arasından Na'im Aşireti örnek verilebileceği gibi Ekrâd aşiretlerinden de Şeyhânlı Aşireti örnek gösterilebilir. Bu iki aşiret çevrelerindeki aşiretlerin mal ve eşyalarına zarar vermemiştir. Bundan dolayı diğer aşiretler de bu aşiretlerin mallarına dokunmamıştır. Hatta gasbettikleri mallar arasında bu aşiretlere ait mallar varsa sahiplerine iade etmişlerdir. Temiz ve iyi davranışlarıyla tanınmış olan Na'im ve Şeyhânlı aşiretleri birbirine düşman olan birçok aşiret arasında hakemlik görevi üstlenmiştir. Bu aşiretlere duyulan hürmet ve saygıdan dolayı birçok aşiret de aralarındaki husumet ve düşmanlığa son vermiştir.¹²⁶⁵

¹²⁶⁴ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895) tarihli olup Urfa, Birecik, Rumkale ve Fırat nehri civarındaki aşiretler hakkında bilgi veren belgede: "...Urfa müteneffizânın münâfi-i şâhsiyelerine tervîc ve icrâsı için ahâli-yi merkûmeyi tav'an veya kerhen kendilerine bende etmiş olmalarından münbâ'is olmaktadır. Urfa müteneffizân ve mu'teberân birkaç zâtdan ibâdet olub bunların tâbiyet-i zâtîyye ve terbiye-i asliyeleri iktizâsınca şer'î olsun olmasın cerr-i menfâ'at yolunda ber-vech-i sûretle can atar bir mahlûk olduklarından..."

¹²⁶⁵ 1927 Urfa Sâlnâmesi, ss.104-105; "...urban ve aşâir arasında ba'zı kabileler vardır ki; bunlar gazve denilen bir nev'i gasb ve gâret gibi âdât-ı seyî'eye asla iştirâk etmez ve dâimâ kesb-i meşrû' ile yaşamayı tercih ederler. Araplar

6.1.1. Aneze Aşireti'nin Urfa'daki Aşiretlerle Mücadeleleri

Urfa sancağının etrafı açık olduğundan Bağdat ve Musul çöllerinden kuzeye doğru hareket eden Arap Aneze ve Şemmer aşiretleri Harran ile Suruç kazalarında birçok gasp ve yağma hareketi gerçekleştirmiştir.¹²⁶⁶ Aneze Aşireti'ne tâbi Sebaa, Kadan, İbn-i Haddal ve El Refidi kabileleri bulunmaktadır. Kadan kabilesinin şeyhlerinden olan Cüdân, birçok kez Urfa taraflarında yağma hareketinde bulunarak fakir fukaranın can ve malına zarar vermiştir. İbn-i Haddal ve el-Refidi oymakları da Fırat Nehri yakınındaki Siret adlı köyü yağlamışlardır.¹²⁶⁷ 1849 yılında Aneze Aşireti'ne mensup dört yüz atlı ve iki yüz develiden oluşan bir grup eşkıya Harran nahiyesindeki köyleri yağlamıştır. Anezelilerin Harran köylerini yağmaladığını haber alan Geys Aşireti, Anezelilerin karşısına çıkıp onlarla mücadele etmiştir. Bu mücadele neticesinde geri çekilmek zorunda kalan Anezeliler geride on - on iki at ve bir miktar eşya bırakmıştır. Geri çekilen Anezeliler, Suruç ve Birecik taraflarına gidip o bölgedeki köylerden para talep etmiştir. İsteklerine olumlu cevap vermeyen köyleri yağlamamış ve mallarını gasbetmişlerdir. Aneze saldırılarının engellenmesi için Suruç'a bağlı Arslantaş Mahallesine askeri birlikler sevk edilmiş ve burada bir askeri üs kurulmuştur.¹²⁶⁸

arasında (Na'im) ve Kürdler arasında (Şeyhânlı) aşiretleri bu kabiledendir. Şurası şâyân-ı dikkatdir ki kendileri âherin emvâline tecâvüz edmedikleri için diğer aşâir ve urbân dahi bunların emvâline dokunmaz ve hatta gasb etdikleri emvâl arasında yanlışlıkla bunlara âid emvâl bulunursa sâhiblerine iâde ederler.

¹²⁶⁶ BOA, A.} MKT. MHM. 240/47, R.11 Ağustos 1278 (23 Ağustos 1862) tarihinde Urfa Livâ Meclisi tarafından Sadaret makamına gönderilen evrakta: “...Urfa eyâletinin etrafı açık olduğundan Bağdad ve Musul çöllerinden tevârüd eden Aneze ve Şemmer urbânları ile sâ'ir urbân-ı ser-keşânın taraf-ı şarkide vâki' Harran nâhiyesi ve Suruç kazâsıyla sâ'ir civâr mahaller ahâlisine dürlü dürlü mukabîr ve garet etmekte oldukları...”

¹²⁶⁷ BOA, MVL. 759/99/s.2, H.05 Rebi'ül-evvel 1278 (10 Eylül 1861)

¹²⁶⁸ BOA, İ. DH. 223/13281, H.07 Muharrem 1267 (12 Kasım 1850) tarihli belgede: “...Aneze urbân eşkıyâsı... Urfa'ya tâbi Türkmen Culabı nâhiyesine... dört yüz atlı ve iki yüz devellü ile... hücûm ederek derhâl nâhiye-i mezbûrede muhâfaza bulunan başıbozuk askeri ve Geys (Kays) Arabları ulaşub mukâbele ve muhârebeye bi'l-iktidar gasb olunan emvâl-ı fukarâya bıraktırmış ve on - on

Aneze Aşireti'ne tâbi olan Sebaa ve Kadan kabilelerinin şeyhi Cüdân, 1860 yılında Urfa'daki Milli Aşireti'ne saldırmıştır. Milli Aşireti'nin de bu saldırıya karşılık vermesi üzerine Aneze kabileleri on adamını geride bırakarak çekilmiştir. Yakalanan bu kişiler Sebaa ve Kadan reisi Cüdân'a tâbi olduklarını itiraf edince her biri üçer yıl Akka'da kürek çekme cezasına çarptırılmıştır.¹²⁶⁹

Aneze Aşireti birçok kez Urfa sancağına ve bu sancak dâhilindeki aşiretlere saldırmıştır. Merkezi hükümet ve mahalli idareciler, Aneze Aşireti'nin saldırılarını önlemek amacıyla farklı tarihlerde birçok tedbir almıştır. Bu tedbirleri şu şekilde özetlemek mümkündür.

Aneze Aşireti'nin bağlı bulunduğu Musul ve Bağdat eyaletlerinin idarelerine daha yetkin devlet adamları atanmıştır. Aneze Urbânın baskınlarından korunmak amacıyla Urfa ve Şam arasındaki bölgeye piyade ve süvâri birlikleri yerleştirilmiştir. Aneze urbânının yol güzergâhı üzerinde bulunan zarar görmüş kaleler onarılmış ve bu kalelerin dışında yeni kaleler inşa edilmiştir. Aneze Aşireti'nin güzergâhı üzerinde bulunan küçük aşiretler Aneze'ye karşı birleştirilmiştir. Şemmer Aşireti gibi büyük aşiretler Aneze'ye karşı denge unsuru olarak kullanılmıştır. Şemmer şeyhlerine bu hizmetlerinden dolayı maaş bağlanmıştır. Göçebe olan Anezelilerin yerleşik hayata geçmeleri için arazi tahsisi ve belli bir süreliğine vergiden muâfiyet gibi teşvikler uygulanmıştır. Yerleşik hayata geçen hanelere zirai eğitim verilmiştir. Aşiret reisliklerine mahalli idarecilerle iyi geçinebilecek şeyhler getirilmiştir. Yerleşik hayata geçen

iki esb ve kısrak almışlar ve tarafeynden birkaç adamları mecrûh ve telef olmuş... Haleb eyâleti vâlîsi atûfetlü paşa hazretlerin(in emriyle)... Suruç tarafında sevk ve irsâl ile Arslantaş nâm mahalle ordu kurulmuş...

¹²⁶⁹ BOA, A.} MKT. MVL. 117/44, H.05 Zî'l-hicce 1276 (24 Haziran 1860) tarihinde Sadaret makamından Urfa mutasarrıfına gönderilen evrakta: "...Sebaa ve Kadan Şeyh-i Cüdânın rüfêkâsından olub mukaddemce âhz ü girift olunan on nefer eşhâsın... Cüdân ile beraber gasba cür'et eylediklerini ikrâr etmiş (olduklarından) merkûmların dahi bu hükme tevfiķan ve gasbları târihinden itibâren ba'de't-teşhîr icrasına müddetle (üçer yıl) Akka'da vaz'-ı kürek olunmaları...". Belgede ayrıca Osmanlı ceza kanununun 62. maddesinde "her kim halktan birinin bir eşyasını gasp ederse veya emlâkına el koyarsa veya yağmalarsa bu durum devlete karşı işlenmiş bir suç olarak kabul edilip cinâyet işlemiş gibi kabul edilmiştir. Bu suçu işleyen kişi eşkiyânın başındaki lider kadroda yer alıyorsa i'dâm olunur. Eğer gaspı yapanlar eşkiyâ grubu içinde yönetici konumda değil ise kürek cezası ile cezalandırılır." demektedir.

aşiret şeyhlerinden iskâna uymaları için teminat senetleri alınmıştır. Anezelilerin yaşadığı yerlere yakın bölgelerde düzenli ve tam teşekküllü askeri birlikler oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti, aşiret reislerinin oğullarının eğitim görmesi amacıyla XIX. yüzyılda İstanbul'da “*Aşiret Mektepleri*” kurmuştur. Bu okulların açılmasındaki amaçlardan biri de aşiretleri kontrol altında tutmaktır. Aneze, Şemmer, Hadidi, Mevali ve Sebaa şeyhlerinin oğulları da bu okullarda eğitim görmüş ve Osmanlı ordusunda görev almıştır.¹²⁷⁰

6.1.2. Barak Aşireti ve Türkmen Aşireti Arasındaki Mücadeleler

XIX. yüzyılda Birecik kazasına bağlı Barak nahiyesindeki köylerde daha çok Barak Aşireti'ne mensup haneler yaşamaktaydı. Barak Aşireti'nin Birecik ve Suruç arasında yerleştiği köylerden biri de Mizâr köyüdür. 1861 yılında Türkmen Aşireti reislerinden Mehmet Paşa, Hamit Köre ve Mülayim Bey adlı eşkiyalar Barak Aşireti'nin yaşadığı Mizâr adlı köye saldırı düzenlemiştir. Türkmen reisleri bu saldırıdan sonra Elbeyli taraflarına çekilmiştir. Bu durumu haber alan Urfa valisi, Türkmen Aşireti üzerine bir miktar asker gönderip teslim olmalarını sağlamıştır. Herhangi bir çatışma yaşanmadan teslim olan Türkmen haneler Fırat Nehri kenarındaki Taşatan köyüne getirilerek iskân edilmiştir. Mizâr köyündeki Baraklara saldıran Mülayim Bey, Mehmet Paşa ve Hamit Köre aileleri ile birlikte Suruç kazasına getirilmiştir.¹²⁷¹

6.1.3. Karakeçili Aşireti ile Milli Aşireti Arasındaki Mücadeleler

XIX. yüzyılda Şemmer Aşireti'nden sonra Milli Aşireti karşısında en güçlü aşiret Halil Paşa'nın liderliğindeki Karakeçili Aşireti'dir. Karakeçililer, Urfa ve Siverek çevresindeki köylere yerleşmiştir. 23 Haziran 1836 tarihli belgeye göre Milli reisi Eyüp Ağa ve Sufuk Aşireti'nin reisi, Diyarbakır valisi Reşid Paşa tarafından bozguna uğratarak Diyarbakır kalesine hapsedilmiştir. Eyüp Ağa idaresindeki Milli haneleri ikişer üçer yüz hane olarak Siverek, Urfa, Karakeçi ve Mardin taraflarına iskân edilmiştir.¹²⁷²

¹²⁷⁰ Chatty, *a.g.m.*, pp.29-49.

¹²⁷¹ BOA, MVL. 757/112, H.26 Cemâziye'l-âhir 1277 (09 Ocak 1861)

¹²⁷² BOA, HAT., 1264/48950-B, H.8 Ramazan 1252 (23 Haziran 1836)

1855 yılında Mardin'deki Milli hanelerinin bir kısmı Urfa valisi Hacı Yusuf Paşa zamanında yıllık 50.000 kuruş akçe ile Urfa'ya iskân edilmiştir. Bu iskânı kabul etmek istemeyen Urfa sancağındaki Karakeçili Aşireti, Milli Aşireti'nin iskân bölgesine saldırarak iki yüz hanenin mal ve eşyasını yağmalamış, altmış üç at ve sığırını da gasbetmiştir.¹²⁷³ 15 Ocak 1858 tarihli bir belgeye göre Siverek'ten Urfa tarafına geçmiş olan hanelerin iadesinden dolayı Karakeçili ve Milli aşiretleri bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Bu çarpışmada da her iki taraftan ölü ve yaralılar olmuştur. Suçluların bulunması için gerekenin yapılması yetkililerce istenmiştir.¹²⁷⁴ Aynı yıl Milli Aşireti'nin reisi Temavizade Mahmut Ağa, Urfa'daki Karakeçili Aşireti'ne ait köylere saldırıp bu köylerdeki mal ve eşyaları yağmalamıştır.¹²⁷⁵

Karakeçili Aşireti ile Milli Aşireti arasındaki diğer bir sorun da bölgeden geçen kervanların iki aşiret arasında paylaşılabilmesidir. Bundan dolayı iki aşiret birçok kez karşı karşıya gelmiştir. Örneğin, Ergani-Urfa-Halep güzergâhından İskenderun'a bakır nakleden devecilere Siverek, Birecik ve Sincar dolaylarında Karakeçili ve Milli aşiretleri saldırı düzenlemiştir. Aşiretlerin bu saldırıları yüzünden bakır ticareti sekteye uğramış ve belli bir dönem bu güzergâha gidebilecek nakliyeciler bulunamamıştır. Bu saldırıların engellenmesi adına Orman, Maâdin ve Ziraat Nezâreti tarafından bazı tedbirler alınmıştır.¹²⁷⁶

1904 yılından sonra İstanbul'a İbrahim Paşa hakkında Diyarbakır, Rakka eyaletlerinden ve Urfa, Mardin sancaklarından birçok şikâyet telgrafı gitmiştir. Bu telgraflarda genel olarak İbrahim Paşa'nın

¹²⁷³ BOA, MVL. 751/27, H.23 Cemâziye'l-evvel 1274 (9 Ocak 1858) tarihinde Milli Aşireti reisi Temavizâde Mahmud Ağa'nın gönderdiği yazıda: "...23 Cemâziyye'l-evvel 1274 tarihli Millü Aşireti Muhâfızı Temavizâde Mahmud Ağanın takrir-i suretidir. Urfa'ya ilhâk olduğumuzdan mu'ahharan Karakeçili Aşireti bizim aşiretimize hücum edüb altmış üç at ve kilidli sığır ve iki yüz hâne emvâl ve eşyasını gasbettikleri halde..."

¹²⁷⁴ BOA, MVL. 750/4, H.29 Cemâziye'l-evvel 1274 (15 Ocak 1858) tarihinde Urfa Livâ Meclisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen evrakta: "...Siverek kazâsı tarafından Urfa ve Mardin câniblerine geçmiş olan aşâir hânelerinin iâdesiyle Karakeçili ve Millü aşiretleri beynlerinde olan münâza'adan dolayı tarafeynden vukû' bulan telef ve mecrûhların cerhleriyle muhâkemelerinin icrâsı..."

¹²⁷⁵ BOA, A.} MKT. UM. 325/53, H.03 Safer 1275 (12 Eylül 1858)

¹²⁷⁶ BOA, DH. MKT. 2231/18, R.27 Temmuz 1315 (08 Ağustos 1899)

idaresindeki Milli hanelerinin diğer aşiretlere yaptığı baskılar anlatılmıştır. Örneğin, İbrahim Paşa 1904 yılında 15.000 kişilik atlı kuvvetle Siverek ve Karacadağ civarındaki Karakeçili Aşireti üzerine gitmiştir. Milliler, Karakeçili Aşireti'ne mensup hanelerin yaşadığı yüz civarındaki köyü yağmalamış ve mallarını gasbetmiştir. Karakeçilileri Urfa ve Suruç'a doğru sürükleyerek on beş yirmi bin civarında Karakeçili'yi göçe zorlamıştır. İbrahim Paşa'nın bu saldırısını Karakeçili reisi Halil Paşa, Diyarbakır valisi Nazım Paşa'ya şikâyet etmiş ve devletin bu duruma bir çözüm bulmasını istemiştir. Aksi takdirde iki aşiretin karşı karşıya geleceğini ifade etmiştir. Devlet yetkilileri bölgedeki huzurun bozulacağı ve bölgenin maddi anlamda zarar göreceğini düşünerek Karakeçili ve Milli aşiretlerinin çatışmasını engellemeye çalışmıştır. Karakeçili reisi Halil Bey, Karakeçili haneleriyle birlikte Urfa ve Suruç çevresine çekilmiştir.¹²⁷⁷ Merkezi yönetim, Şemmer ve Aneze aşiretlerine karşı denge unsuru olarak kullandığı bu iki aşiret arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için hatırı sayılır kişileri İbrahim Paşa ve Halil Paşa'ya göndermiştir. Mahalli idareciler ve Suruç çevresindeki aşiretlerin reisleri araya girip Karakeçili Aşireti'ni çatışmaya girmekten vazgeçirmiştir. Milli reisi İbrahim Paşa tüm uyarılara rağmen Karakeçililerin Siverek ve çevresindeki topraklarına yerleşmeye devam etmiştir. Bu sırada Siverek ve Urfa çevresindeki Karakeçili köyleri, Döğerli ve Kabahaydar nahiyeleri tamamen boşalmış, Oymaağaç ve Bozâbâd nahiyelerindeki halk ise korkudan kasabalara göç etmiştir.¹²⁷⁸

Devlet yetkilileri Karakeçili ve Milli aşiretleri arasındaki bu husumetin sonlandırılması için resmi heyetler oluşturmuştur. Oluşturulan bu heyetler Halil Paşa ve İbrahim Paşa ile görüşerek tarafları barışa davet etmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde iki aşiret reisi arasında sulha varılmıştır. Bu sulha göre İbrahim Paşa, Karakeçili Aşireti'ne verilen zararlar karşılığında beş yüz Osmanlı lirası, dört yüz büyükbaş hayvan ve

¹²⁷⁷ BOA, YA. HUS. 474/37, H.07 Rebî'ül-âhîr 1322 (21 Haziran 1904)

¹²⁷⁸ BOA, YA. HUS. 474/71, H.14 Rebî'ül-âhîr 1322 (28 Haziran 1904) tarihinde Sadaret dairesinden sadrazam imzasıyla gönderilen evrakta: "...Suruç aşâirinden Karakeçili Aşireti nezdine gidenler bi'l-iknâ mahallerine iâde ettirilmiş ise de hala avdet etmemiş olan İbrahim Paşa vak'a-i ma'lûm olan tecâvüzden ihtirâzen ahâli-i kurâ kasabaya gelmekte bulunduğundan ve hatta Döğerlü ve Karakeçili Aşireti'nin rekz-i hıyâm etmiş oldukları şehîr civarından öğle akşam bir silâh atılması üzerine gerek şehîr ve gerek aşâirce İbrahim Paşa'nın vürûduna zahib olunarak fevka'l-âde heyecan hâsıl olmuş..."

dört yüz kile amedî hinta vermeyi kabul etmiştir. Suçluların affı için her iki aşiret reisi idarecilerden genel af ricasında bulunmuştur.¹²⁷⁹

6.1.4. Milli Aşireti'nin Urfa'daki Aşiretlerle Mücadeleleri

Milli Aşireti'nin reisi İbrahim Ağa, aşiretin başına geçtiği dönemde aşiret iyice zayıflamış durumdaydı. İbrahim Ağa, aşireti toplama gayesi ile dağılmış olan Milli hanelerine haberler gönderip kendi etrafında toplanmalarını istemiştir. Aşirete mensup haneler kalabalık bir sayıya ulaşınca da çevresinde bulunan Kiki ve Şemmer gibi aşiretler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır.¹²⁸⁰

Urfa, Diyarbakır ve Mardin arasına yayılmış olan Milli Aşireti, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da oluşturulan “*Hamidiye Hafif Süvâri Alayları*” içinde yer almıştır.¹²⁸¹ Bu durum Milli Aşireti'ne askeri güç kazandırmıştır. Askeri gücü artan Milli Aşireti ve ona bağlı cemaatler Şemmer, Karakeçili ve Kiki gibi aşiretleri kendi kontrolleri altına almaya çalışmıştır. Milli Aşireti'nin bu tür girişimleri Şemmer, Ceys, Ebu Hamis ve Karakeçili aşiretleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

6.1.5. Milli Aşireti ile Şemmer Aşireti Arasındaki Mücadeleler

XIX. yüzyılda Şemmer Aşireti'ne belli bir dönem haraç ödeyen Milli Aşireti, İbrahim Ağa'nın girişimleri neticesinde hızlı bir şekilde kendisini toplamıştır. İbrahim Ağa, urbân aşiretleri olan Aneze ve Şemmer aşiretleri arasındaki rekabetten faydalanarak bu iki aşirete karşı bir nevi denge politikası takip etmiştir. Bazen de bu urbân aşiretlere karşı çevresinde bulunan Türkân, Dodıkân, İzol ve Şeyhânlı gibi aşiretlerle iş

¹²⁷⁹ BOA, Y.A. HUS. 479/50, s.2, R.24 Eylül 1320 (7 Ekim 1904) tarihinde Diyarbakır valisi Muhammed Nazım tarafından Sadaret dairesine gönderilen evrakta: “...*Millî ve Karakeçi aşâirlerinin telifi zımında ta'yîn ve i'zâm kılınan ve Urfa'dan gelen hey'et-i telifiye ile aşiretlerin re'isi olan İbrahim Paşa İle Halil Begden şimdi alınan iki kta telgrafnâme balada arz olunmuşdur. O cihetlere âid mülâhazata artık nihâyet verilmiş olduğu ve İbrahim Paşa'nın zayi'âtlarına mukâbil Karakeçililere beş yüz Osmanlı lirasıyla dört yüz re's inek ve öküz ve her bir on iki İstanbul kilesi sekâletinde dört yüz kile Amedî hinta i'tâ iylediği ve keyfiyyetin cevâben arzı âtiyye-i 'âlîye kılındığı ma'rûzdur.*”

¹²⁸⁰ Bruinessen, a.g.e., ss.96, 290.

¹²⁸¹ Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, Orkun Yayınevi, İstanbul, 1983, ss.29-36

birliği yapmıştır. 26 Mayıs 1891 tarihinde İbrahim Paşa, Ordu-yı Hümâyûn müşiri Zeki Paşa'ya gidip 540 kişiden oluşan bir Hamidiye Alayı kurmayı teklif etmiştir. İbrahim Paşa'nın bu teklifine Zeki Paşa'nın yâveri şâkir Paşa, “*Milli Aşireti'nden bir Hafif Sûvâri Alayı oluşturmanın El-Cezire üzerinde olumlu etki yapacağından şûphe yoktur.*” şeklinde karşılık vermiştir.¹²⁸²

Milli Aşireti'nin, Hamidiye Alayları içinde yer alması onu şemmer ve Aneze gibi aşiretler karşısında güçlü kılmiştır. 1893 yılında şemmer Aşireti'ne mensup şeyh Ali, Milli Aşireti'ne mensup Hamidiye askerlerine saldırmış ve bu askerlerden  kişiyi öldürerek yirmi beş kısırak ve develerini gasbetmiştir. Ayrıca şemmer ile Ebu Hâmis aşiretleri Milli Aşireti'nin merkezi konumundaki Yenişehir'e bağlı Karaşeb köyüne gelerek köydeki elli inek ve öküz, on iki deve, dört kısırak ve yetmiş koyunu gasbetmiştir.¹²⁸³ şemmer şeyhi Abdurrezzak'ın oğlu şeyh Ali, altı yüz atıyla Milli Aşireti zerine gidip çok sayıda hayvanlarını gasbetmiştir. şemmerlilerin ve diğer aşiretlerin bu saldırıları karşısında Milli reisi İbrahim Paşa kendi bölgesinin dışına çıkararak şemmer, Ebu Hâmis ve Bakara aşiretlerine karşı taarruza geçmiştir. İbrahim Paşa şemmerlileri takip ederek şeyhleri Abdurrezzak'ı, oğlu Ali ile birlikte diğer beş reisi daha yakalayıp Diyarbakır'daki kolluk kuvvetlerine teslim etmiştir. Bu durum üzerine şemmer emiri Faris Diyarbakır'a bir telgraf göndererek bu kişilerin haksız yere hapsedildiğini dile getirmiş ve serbest bırakılmalarını istemiştir. Yetkililer iki aşiret arasındaki sorunun daha da büyümemesi için çareler aramış ve nihâyetinde her iki tarafın kendi topraklarına çekilerek birbirlerinden gasbettikleri malları iade etmeleri istenmiştir.¹²⁸⁴ şemmerlilerle Millililer arasındaki bu gasp ve yağma olayları karşılıklı olarak sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu durumun engellenmesi adına çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden biri Nusaybin, Tel Armış, Halili ve Yenişehir gibi noktalara düzenli birliklerin yerleştirilmesidir. Diğer i se Milli ve şemmerlilerin arasındaki sınırda bir tabur atlı askerin bulundurulması ve

¹²⁸² BOA, Y. PRK. ASK. 71/79, R.26 Mayıs 1291 (7 Haziran 1875)

¹²⁸³ BOA, DH. MKT. 364/36, R.05 Mart 1311 (17 Mart 1895) tarihinde Milli reisi İbrahim Paşa tarafından Diyarbakır vilayetine gönderilen evrakta: “...*Ebu Hâmis Kabilesi'nden ba'zı eşhâs bundan dört gün evvel Yengişehir'e iki saat mesâfede vâki' Karaşeb nâm mevki'ye gelerek elli re's öküz ve inek nehb ve  adam cerh ve avâneden on iki deve ve Kran'dan dört kısırak yirmi öküz yetmiş koyun ve merkeb gasb eyledikleri...*”

¹²⁸⁴ BOA, DH. MKT. 364/36, H.23 Cemâziye'l-âhir 1312 (2 Aralık 1894)

bu taburun seyyar olarak sınır boyunda devriye gezmesidir.¹²⁸⁵ Fakat alınan bu tedbirler de iki aşiret arasındaki saldırıları sonlandırmamıştır.¹²⁸⁶ Örneğin, Şemmer Aşireti'nden iki şahsın Millîler tarafından öldürülmesi üzerine Musul valiliği ilgili idarecilere tebligatlar göndermiş ve iki aşiretin bir kez daha karşı karşıya gelmesini engellemeye çalışmıştır.

Mahalli idareciler bölgedeki istikrârın bozulmaması için gayret sarf ederken Milli reisi İbrahim Paşa, Şemmer Aşireti'ne saldırıp çok sayıda hayvanlarını gasbetmiştir. İdareciler Milli reisinin Şemmerlilerden aldığı hayvanları geri vermesini istemişse de İbrahim Paşa aldığı hayvan ve toprakları vermeye yanaşmamıştır.¹²⁸⁷

Hamidiye Alaylarına mensup aşiretler arasında çatışmaları engellemek için 1896 yılında bir nizamnâme yürürlüğe konmuştur. Bu nizamnâmede birbirine karşı saldırgan tavır sergileyen aşiretlerin ağır cezalarla cezalandırılacağı belirtilmiştir. Bu nizamnâme dahi Şemmer ve Milli aşiretleri arasındaki husumeti ortadan kaldırmamıştır. 3 Mayıs 1896 tarihli bir belgeye göre iki aşiret tekrar karşı karşıya gelmiştir. Şemmer Aşireti, 400 kişilik bir gücü Urfa, Harran ve Mardin çevresindeki Kiki Aşireti üzerine göndermiş ve bu durumdan Milli Aşireti'ni mesul tutarak iki aşiretin arasını açmaya çalışmıştır. Durumdan haberdar olan hükümet yetkilileri Şemmer şeyhi Faris'i sert bir şekilde uyarmıştır.¹²⁸⁸ Bu

¹²⁸⁵ BOA, Y. PRK. UM. 55/98, R.31 Ağustos 1317 (13 Eylül 1901) tarihinde Diyarbakır valisi Halid imzasıyla Bab-ı Âli'ye gönderilen telgrafta: “...Şemmerlilerin Millî aşâirini tecâvüzatını men' etmek Nusaybin ve Tel Armuş ve Helili ve Yengişehir gibi nokta-i lâzîmede asâkir-i şâhâne bulundurulması hakkında müşîriyet-i celîliye bi'd-defa 'ât vukû' bulan işârât-ı âcizânemin asaf-ı asbâbının istikmâline ve Zor esterlerinin dâ'imen hudud boyunda gezdirilmesi veyahut vilâyet dâhilindeki taburlardan birinin ester süvâr haline ifrâğıyla hudûdda geşt ü güzâr ettirilmesi sûretiyle tedâbir-i inzibâtiyenin ikmâline...”

¹²⁸⁶ BOA, YA. HUS. 328/83, s.2, H.27 Zî'l-ka'de 1312 (22 Mayıs 1895)

¹²⁸⁷ BOA, YA. HUS. 328/133, s.2, H.30 Zî'l-ka'de 1312 (25 Mayıs 1895) tarihinde Şemmer Reisi Faris Paşa'nın talebine karşılık Sadaret diaresi tarafından gönderilen evrakta: “...Şemmer reisi Faris Paşa tecâvüzün aslı olmadığı beyânı ile beraber Millî Aşireti tarafından gasb olunan on üç develerinin istirdâdını istid'â eylediğinden keyfiyetin Diyarbekir vilâyetine yazıldığına...”

¹²⁸⁸ BOA, Y.MTV. 141/33, H.20 Zî'l-ka'de 1313 (03 Mayıs 1896) tarihli olup, Diyarbakır'da bulunan Ferik Abdullah Paşa tarafından daha önce gönderilen telgrafa cevap olarak Seraskerlik makamınca yazılan evrakta: “...Şemmerlilerin Haziran ve Temmuzda gelmeleri maksad olan Câhcâh(Câfcâf) ve Tabur

uyarıdan sonra kısa bir süreliğine de olsa iki aşiret arasındaki husumet son bulmuştur. 1897 yılında Şemmer Şeyhi Faris, Milli Aşireti'nin 950 deve ve 6 kısraklarını gasbettiğini iddia etmiştir. İki aşiret arasında yeni bir çatışmanın ortaya çıkmasını istemeyen yetkililer bu iddianın araştırılmasını ve doğruluğu tespit edilirse malların Milli Aşireti'nden alınarak Şemmerlilere verilmesini istemiştir.¹²⁸⁹

Şemmer Aşireti ile Milli Aşireti arasındaki çatışmalar XX. yüzyılda da devam etmiştir. Nitekim 21 Mayıs 1901 tarihinde Şemmerliler diğer birkaç aşireti de yanlarına alarak Milli Aşireti'nin merkezi konumundaki Viranşehir'i kuşatmıştır. Şemmerlilerin, Viranşehir'i kuşattığını haber alan idareciler Şemmerlilere karşı Viranşehir'e askeri birlikler göndermiştir. Askeri birliklerin geldiğini haber alan Şemmerliler kuşatmayı kaldırarak geri çekilmiştir. Bu durumu fırsat bilen İbrahim Paşa, Çeçen muhacirlerinden Azîmet Paşa, Diyarbakır Jandarma komutanı ve Diyarbakır eşrafından Niyazi Efendi'nin de desteğini alarak Şemmer Aşireti'ne karşı taarruza geçmiştir. Bu taarruz neticesinde Şemmer Aşireti'ni büyük bir bozguna uğratan yüz binden fazla küçükbaş hayvan ve yirmi bin civarında deve ile Şemmerlilere ait ne kadar mal varsa yağmalamıştır.¹²⁹⁰

nehirlerini şimdiden tecâvüz ederek Öksüz Nehrine kadar ilerlemeleri bir fikr-i fâside müstenid olub bir takım harekât-ı gayr-i lâıkye cüret etmeleri mülâhazası bulunduğu dâir Diyarbekir'de bulunan Ferik Abdullah Paşa tarafından âtiyye-i 'aliyyeye keşide kılınan telgrafnâme üzerine öyle bir fenâlığa meydan verilmemek için şimdiden tedâbir-i katiyye icrâsı..."

¹²⁸⁹ BOA, Y.MTV. 165/98, H.22 Rebî'ül-evvel 1315 (21 Ağustos 1897) tarihinde Zor mutasarrıfı tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen evrakta: "...Şemmer ve Millî Aşâiri arasında olan muhâsara tarafeyn beyninde icrâ kılınan sulh vâsıtasıyla ber-taraf edildiğinden sonra Millî reisi İbrahim Paşa'nın tertib eylediği fırkalarla Şemmer Aşireti efrâdından üç def'ada dokuz yüz elli deve ve altı kısrak gasb ve gâret eyledikleri Şemmer Şeyhi Faris Paşa'dan alınan tahrîrâda beyân olunmuş ve iş'âr-ı sahîh ise aşireteyn beyninde tecrîd-i muhâsemât ve etraf-ı livâda bulunan aşâire sû-i sirâyeti müceb olacağı cihetle develerin istirdâdı..."

¹²⁹⁰ BOA, YA. HUS. 416/5, H.02 Safer 1319 (21 Mayıs 1901) tarihli olup, Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Şemmer Aşireti'ne saldırması ve sadakate muhalif hal ve hareketlerini konu alan evrakta: "...Mûmâ-ileyh İbrahim Paşa'nın sağında Diyarbekir Jandarma Kumandanı Azîmet Paşa ve solunda Diyarbekir eşrafından Niyazi Efendi bulunduğu halde mahall-i vukû'dan çadırına avdeti akabinde ubûdiyyet ve sadâkâtı münâfi hal ve harekete cür'et kılacağı me'mûren

6.1.6. Milli Aşireti ve Ebu Hâmis Aşireti Arasındaki Mücadeleler

1896 yılında Ebu Hâmis Aşireti'ne mensup eşkıyalar Viranşehir'de Milli Aşireti'ne ait köyleri yağmalayıp birçok mal ve hayvan gasbetmiştir.¹²⁹¹ Milli Aşireti, intikam için hazırlıkları yapmaya başladığında mahalli idareciler duruma müdahale edip iki aşiret arasındaki sorunun Rakka mahkemesinde çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Milli reisi İbrahim Paşa bu teklife itiraz ederek davanın Urfa sancağındaki mahkemede görülmesini istemiştir. Urfa'da görülen davada Ebu Hâmis Aşireti'nin Milli Aşireti'nden almış olduğu malları iade etmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁹²

6.1.6.1. Milli Aşireti'ne Mensup Hanelerin Eşkıyalık Faaliyetleri

Milli Aşireti'ne mensup bazı haneler, ticaret yolları üzerindeki kervanlara ve posta tatarlarına saldırı düzenlemiştir. Bu saldırılardan dolayı Urfa sancağındaki yolların güvenliği tehlikeye girmiş, bölgedeki ticarî faaliyetler ve haberleşme olumsuz etkilenmiştir. Örneğin 22 Haziran 1899 tarihli bir belgeye göre bazı Milli mensubu eşkıyalar Urfa sancağından geçen ticaret kervanına saldırmış ve bu kervandaki otuz beş deve ile devecilerin elindeki üç yüz lirayı almıştır. Bu saldırılardan dolayı 1898-1899 yıllarında İskenderun'a Harput-Siverek-Urfa güzergâhından bakır taşıyacak deveci bulunamamıştır.¹²⁹³

1899 yılında Rakka çöllerinde yaşayan göçebelere ait 800 adet koyun Milli Aşireti ve Ceys Aşireti'ne mensup Halefüs-Sâlih Ağa Kabilesi tarafından gasp edilmiştir. Mahalli idareciler tarafından yapılan tahkikatlar sonucunda bahsedilen 800 koyundan 400'ünün Milli reisi İbrahim Paşa tarafından iki yüz koyun ve yüz keçinin de Ceys Aşireti'nden Halefüs-Sâlih Ağa kabilesi tarafından gasp edildiği anlaşılmıştır. Her iki aşirete yapılan uyarılar neticesinde Milli Aşireti gasbettiği koyunları sahiplerine iade etmiştir. Halefüs-Sâlih Ağa kabilesi de 200 koyunu sahiplerine iade etmiş ve bir kısmının da çölde telef olduğunu belirtmiştir.¹²⁹⁴

Yengişehir'e i'zâm olunub avdet eden süvâri-i asker-i şâhâne -i zâbita ile seyyâre yüzbaşı tarafından... ”

¹²⁹¹ BOA, BEO. 877/65746, R.25 Teşrin-i Sâni 1312 (06 Kasım 1896)

¹²⁹² BOA, BEO. 887/66512, R.05 Kânûn-ı evvel 1312 (17 Aralık 1896)

¹²⁹³ BOA, DH. TMIK. M. 73/1/2, R.10 Haziran 1315 (22 Haziran 1899)

¹²⁹⁴ BOA, DH. TMIK. M. 70/91, R.02 Mayıs 1315 (14 Mayıs 1899) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Halep vilayetine gönderilen telgrafta: “...Mûmâ-ileyh

Milli Aşireti'nin yağma ve gasplarından zarar gören Urfa eşrâf ve tüccarlarından Hacı Karaağazade İshak, Köroğlu Bakır, Kürkçüzade Ömer, Kemalzade Mustafa, Mollazade Fahri, Halilü'r-Rahman Şeyhaze Hüseyin, Mankalzade Mahmut ve Kâmilzade Osman adlı kişiler Halep valisi Raif Bey'e 25 Haziran 1899'da telgraf göndermişlerdir. Halep valisi de bu telgrafi Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir. Urfa eşrâf ve tüccarlarının gönderdiği telgrafta Milli reisi İbrahim Paşa'nın Urfa'nın dört bir yanına kendi aşiretine mensup eşkıyalar gönderdiği ve bu eşkıyaların en son Dibe, Türkmân Colabı, Gazlı, Sakru ve Sülüklü köyleri ile Harran'ın doğu taraflarını yağmaladıkları belirtilmiştir. Ayrıca Urfa çevresinde yapılan bu yağmaların halkın huzurunu kaçırdığı ve ticaret faaliyetlerini sekteye uğrattığı da ifade edilmiştir.¹²⁹⁵

18 Ocak 1900 tarihinde Milli Aşireti'ne tâbi Advân Aşireti'nin reisi Hüseyin el Fazıl el Merar'a bağlı 40 atlı Harran'ın Türkmân Colabı nahiyesindeki Hamambendi köyünde gasp ve yağma gerçekleştirmiştir. Bu yağma hareketinden istediğini alamayan Advân Aşireti daha büyük bir grupla Hamambendi'ne saldırı hazırlığında iken yöneticiler bu durumdan haberdar olup o bölgeye yeterli sayıda askeri birlik sevk etmiştir.¹²⁹⁶

İbrahim Paşa'nın sağında Diyarbekir Jandarma Kumandanı Azîmet Paşa ve solunda Diyarbekir eşrafından Niyazi Efendi bulunduğu halde mahall-i vukû'dan çadırına avdeti akabinde ubûdiyyet ve sadâkatı münâfi hal ve harekete cür'et kılacağı me'mûren Yengişehir i'zâm olunub avdet eden süvâri-i asker-i şâhâne -i zâbıta ile seyyâre yüzbaşı tarafından...

¹²⁹⁵ BOA, DH. TMİK. M. 73/1/4, R.13 Haziran 1315 (25 Haziran 1899) tarihinde Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen telgrafta: "...Millî Aşireti reisi İbrahim Paşa kulları icâb-ı hâlinde muhâfaza-i mülk ve devlet için nâmûs-ı askeriyelerine tevdi edilen (kuvvetle)... meydana getirdüğümüz köylerimiz içine saldırmak ma'mûrelerimizi harab mallarımız yağma adamlarımızı katl ettirdi. Malı yağma edilenlerden ve sülâle-i Tâhireden meşhûr Şeyh Haysem ve rüfekâsı istirdâdı emvâl için süvâri olarak kendisine dehâlet ettikleri halde rakiblerinden kısrakları alınıb kendilerini piyade olarak iâde etti. Mûte'âkiben Dibe karyesine ve bir gün sonra dahi Türkmên Culabı'na hücum ve Gazlı ve Sakru karyelerindeki fukarâ-yı ahâliyi bütün mesâi-i beşeriyelerinden mahrûm etti."

¹²⁹⁶ BOA, Y. PRK. PT. 19/82, s.1, R.06 Kânûn-ı Sâni 1315 (18 Ocak 1900)

23 Ocak 1900 tarihinde Harz ile Milli aşiretlerinin Harran kazasına yaptıkları saldırı ve yağma hareketlerinin önlenmesi için Halep'ten Harran'a kırk kişilik bir askeri müfreze gönderilmiştir.¹²⁹⁷

1899 yılında Milli Aşireti'ne mensup bir miktar eşkıya Harran kazasının Urfa tarafında bulunan Ağşehir, Karaali ve Suvarca köylerine saldırarak bu köylerdeki halkın mal ve hayvanlarını gaspetmek istemiştir. Bu durumun engellenmesi için hızlı bir şekilde tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.¹²⁹⁸ Birkaç gün sonra Milli reisi İbrahim Paşa adı geçen köylerde gasp ve yağma gerçekleştirmiştir.¹²⁹⁹

6.1.7. Şemmer ve Alulde Aşiretleri Arasındaki Mücadeleler

2 Haziran 1864 tarihinde Şemmer şeyhi Abdülkerim, Alulde şeyhi Ebu Resak'tan bad-ı heva vergisi talep etmiştir. Abdülkerim, bu isteğinin yerine getirilmemesi durumunda Alulde Aşireti'ni vuracağını belirtmiştir. Şemmer şeyhinin bu tehdidi karşısında şeyh Ebu Resak tâbiyeti ile birlikte Urfa sancağına geçip buradaki Benî Kays ve Berâzi aşiretlerine saldırmış ve bu aşiretlere ait çok sayıda mal ve hayvan gasbetmiştir. Alulde Aşireti'nin bu saldırısını haber alan Şemmer şeyhi Abdülkerim, Aluldelerin üzerine giderek ellerindeki mal ve hayvanlarını gasbetmiştir.¹³⁰⁰

¹²⁹⁷ BOA, DH. MKT. 2299/3, R.11 Kânûn-ı Sâni 1315 (23 Ocak 1900) tarihinde Dâhiliye Mektubi Kaleminden Halep vilayetine gönderilen yazıda: “...*Millîli ve Harz aşâiri tecâvüzatının men'i zımında bir tedbîr-i acizle olmak üzere muktezâ-yı kuvve-i askeriyenin seri'an sevki...*”

¹²⁹⁸ BOA, DH. MKT. 2272/108, H.15 Receb 1317 (19 Kasım 1899) tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Sadaret'e gönderilen evrakta: “...*Millî Aşireti reisi İbrahim Paşa avânesinden bir takım eşhâs-ı müslimîne ahîren Harran'ın Urfa cihetindeki Ağşehir ve Karaali ve Suvarca karyeleriyle civarına hücum ederek bir hayli koyun ve kısrak ve emvâl ve eşyâ-yı sâ'ire gasbettikleri Urfa mutasarrıflığına bildirilmesi üzerine lâzım gelen tedâbirin seri'an ittihâz ve icrâsı...*”

¹²⁹⁹ BOA, BEO. 1405/105321, H.17 Receb 1317 (21 Kasım 1899) tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Seraskerlik makamına gönderilen tezkirede: “...*Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın avânesinden bir takım istihsâl ahîren Harran'ın Urfa cehtindeki Ağşehir, Karaali ve Suvarca karyelerine bi'l-hücüm gasb ve gâret ictisâr eylediklerini...*”

¹³⁰⁰ BOA, MVL. 772/89, H.26 Zi'l-hicce 1280 (02 Haziran 1864)

6.1.8. Şemmer ve Aneze Aşiretleri Arasındaki Mücadeleler

1868 yılında Aneze Aşireti'nin reisi Şeyh Dehâm'dır. Deham'ın yanında yönetici olarak Abdülhazal'ın oğlu Şeyh Muhsin de bulunmaktadır.¹³⁰¹ Belirtilen tarihte Deham kendi tâbiyetindeki aşiret mensuplarıyla birlikte Urfa havalisine gelerek birçok köy ve mezrayı yağmalamıştır. Aneze'nin bu saldırısını Urfa Mutasarrıfı Şamil Paşa'nın oluşturduğu askeri kuvvetler geri püskürtmüştür.¹³⁰²

Şemmer Aşireti, XIX. yüzyılda devlete itaatini bildirdiği için birçok kez Aneze eşkıyasının saldırılarına karşılık vermiştir. İdareciler de bu iki Arap aşiretini birbirine karşı birer denge unsuru olarak kullanmıştır. Bazı dönemlerde de iki aşiretin şeyhine maaş bağlanmıştır. Böylece bu aşiretler kontrol altına alınarak oluşturdukları tehdit bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, 1865-1866 yıllarında Şemmer şeyhi Abdülkerim'e ve kardeşine her ay devlet tarafından 21.000 kuruş maaş ödenmiştir.¹³⁰³ Bu iki aşiret arasında XVIII. ve XIX. yüzyıllarda birçok mücadele yaşanmıştır. Bu mücadelelere önceki bölümlerde değinildiği için burada bir kez daha açıklanmayacaktır.

6.2. Aşiret İsyanları

Tahir Öğüt tarafından hazırlanan “*XVIII. ve XIX. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı*” adlı doktora tezinde Birecik çevresinde yaşayan aşiretlerin çıkardığı Fahil Halil, El Ubeyd ve Birecik isyanlarına değinilmektedir.¹³⁰⁴ M. Rezan Ekinci tarafından hazırlanan

¹³⁰¹ BOA, İ. DH. 223/13281, H.07 Muharrem 1267 (12 Kasım 1850) tarihli belgede: “...urbân-ı mezkûrun Şeyhü'l-meşâyihleri Deham takımı ve Abdülhezal'ın oğlu şeyh Muhsin ve sâir...”

¹³⁰² BOA, A.} MKT. MHM. 419/90, R.04 Ağustos 1284 (16 Ağustos 1868) tarihli olup, Aneze Aşireti'nin gerçekleştirdiği taşkınlıkları konu alan evrakta: “...Aneze Şeyhü'l-meşâyihli Dehâm, aşiret halkıyla Urfa havâlisine gelerek bir takım kurâ ve mezra'ayı hisar eylemesi üzerine... Urfa mutasarrıfı Sa'âdetlü Şâmil Paşa hazretleri Urfa müfrezesini bi'l-istihsâb oraya azîmetle nusretle harb ve tenkil ettiği...”

¹³⁰³ BOA, YEE 37/46, s.30, H.1282 (M.1865-1866) tarihli olup Halep, Urfa ve Adana'ya ait nüfus, memur maaşları ve sair hususlara ait defterde: “...Şemmer Aşireti şeyhi Abdülkerim ile karındaşı Merhan'ın devletden mâh be mâh aldıkları maaşâtın yekûn 21.000 guruş...”

¹³⁰⁴ Öğüt, a.g.t., ss.119-124.

“Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII. - XIX. YY.” adlı doktora tezinde¹³⁰⁵ ve Naci Tikici tarafından hazırlanan “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret – Devlet İlişkisi: Millî Aşireti Örneği” adlı yüksek lisans tezinde¹³⁰⁶ El-Ubeyd ve Milli aşiretlerinin çıkardığı isyanlar üzerinde durulmaktadır. Yapılan arşiv araştırması neticesinde Urfa sancağında zikredilen isyanlar dışında farklı tarihlerde Aneze, Benî Yusuf, Berâzi ve Cümeyle aşiretleri tarafından da isyanların çıkarıldığı tespit edilmiştir. Bu isyanlar aşağıda başlıklar halinde açıklanmaktadır.

6.2.1. El Ubeyd Aşireti’nin İsyanı (1802-1805)

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Milli Aşireti Urfa, Viranşehir, Resulayn, Siverek, Mardin, Diyarbakır ve Cizre çevresinde güçlüyken El Ubeyd Aşireti de Bağdat, Musul, Harran, Türkmen Colabı, Akçakale ve Suruç’un güney kesimlerinde güçlüydü. Milli reisi Timur, Diyarbakır ve Rakka çevresinde bulunan birçok köyü yağmalamış ve buradaki aşiretlerle çatışmıştır. Bu durum üzerine Bağdat valisi Süleymân Paşa, Milli Aşireti üzerine El Ubeyd Aşireti’ne mensup Şavizade Kabilesi’ni göndermiştir. Milli ve El Ubeyd aşiretleri arasındaki bu mücadelede Milliler bozguna uğrayarak geri çekilmiştir.¹³⁰⁷ Merkezi yönetim bölgede huzuru yeniden tesis etmek amacıyla Timur’un zehirlenerek öldürülmesini kararlaştırmıştır. Bu görevin Timur’un hizmetinde bulunan Hanna’nın oğlu Tanel ve çırağı Kıryakis vâsıtası ile yapılması istenmiştir.¹³⁰⁸

Timur Paşa, 1802 yılında Rakka valisi iken El Ubeyd Aşireti, Suriye çöllerinden kuzeye doğru hareket ederek hayvanlarını Rakka ve Urfa arasındaki ekili arazilere salmıştır. Ayrıca El Ubeydliler, Türkmân Colabı’ndaki diğer Arap aşiretleri yanlarına alarak Harran civarındaki

¹³⁰⁵ Ekinci, *a.g.t.*, ss.137-146.

¹³⁰⁶ Tikici, *a.g.t.*, ss.57-61.

¹³⁰⁷ Ekinci, *a.g.t.*, s.137.

¹³⁰⁸ BOA, C. DH., 97/4831, H.21 Safer 1204 (10 Kasım 1789) tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim'e gönderilen hükümde: “...Diyarbakır ve Rakka taraflarında icrâ-yı şekâvet eden Millî Timur'un kolaylıkla vücûdunun izâlesi lâzımeden olmakla tabâbeti hizmetinde bulunan Hanna'nın oğlu Tanel ve şâkirdi Kıryakis vâsıtası ile zehirlenmesi...”

köyleri yağmalamıştır. Bu durum bölgede huzursuzluğu artırdığı gibi Milli ve El Ubeyd aşiretlerini bir kez daha karşı karşıya getirmiştir.¹³⁰⁹

1802 yılında Bağdat valiliğine Ali Paşa atanmıştır. Aynı yıl içerisinde Bağdat'ta El Ubeyd reislerinin karıştığı bazı olaylar meydana gelmiştir. 25 Temmuz 1803 tarihli belgeye göre Bağdat valisi Ali Paşa bozgunculuk yapan Şavizade Muhammed ile kardeşlerini asmış, Şavizade Muhammed'in oğlu Casım da bu durum üzerine Habur tarafına firar etmiştir. Şavizadeleri destekleyen Vahhabiler, El Ubeyd, Fadan, Aneze aşiretleri, Birecik mütesellimi Muhammed Bey ve Cizre Bota ahali ile ittifak yaparak Bağdat'ı almak istemişlerdir.¹³¹⁰ Bu isyanın bastırılması görevi Milli reisi Timur'a verilmiştir. Timur Paşa, Milli Aşireti'ne mensup kuvvetlerle birlikte El Ubeyd Aşireti üzerine gitmiş ve El Ubeydlilerin sayıca çok kalabalık olduğunu görünce de herhangi bir mücadeleye girmeden geri çekilmiştir. Bu durumu haber alan El Ubeyd reisleri otuz bin haneden oluşan bir güçle Habur Nehri'ni geçerek batıya doğru ilerlemiştir. El Ubeyd reisleri Habur, Urfa, Birecik, Suruç ve Rumkale çevresinde bulunup Milli Aşireti ile araları iyi olmayan aşiretleri de yanlarına almıştır. Bu bölgede bulunan birçok aşiret Milli Aşireti'nin baskısından hoşnut olmadığı için El Ubeyd Aşireti'ne destek vermiştir. El Ubeyd Aşireti'nin başını çektiği ortak aşiret kuvvetleri Milli Aşireti'ni bozguna uğratmıştır.¹³¹¹ Bozgundan dolayı geri çekilen Millilerin mal ve hayvanları El Ubeyd Aşireti ve ona destek veren aşiretler tarafından

¹³⁰⁹ Öğüt, a.g.t., s.119.

¹³¹⁰ BOA, HAT, 93/3802, H.04 Cemâziye'l-evvel 1218 (22 Ağustos 1803) tarihli hatt-ı hümayûnda: “...Müfsidlerden Şavizade Muhammed Bey ile kardeşlerini Bağdad Valisi Ali Paşa'nın asdığı... Vahhabilerin Aneze, El Ubeyd, Fadan aşiretleriyle birleşerek Bağdad'ı almak istediği... Birecik Mütesellimi Mehmed Bey'in de bunlarla ittifakı... Millili Eyüb Bey'in mağlûbiyeti...”

¹³¹¹ BOA, HAT., 118/4778, H.06 Cemâziyül âhir 1218 (23 Eylül 1803) tarihli hatt-ı hümayûnda: “...Rakka vâlisi Sa'âdetlü Timur Paşa hazretleri Şavizâdelerle ve kabilesi olan El Ubeyd ile muâdât ve muhâsaraları... kabile-i El Ubeyd otuz bin hâne hayme-nişin ile nehr-i Habur ve ahâli-i Ruha ve Aşiret-i Suruç ve Birecik ve Rumkale cümlesi El Ubeyd ile muvâfakat ettikleri...”

yağmalanmıştır.¹³¹² Milli reisi Timur Paşa, maiyetindeki beş yüz adamıyla Karacadağ ve Siverek taraflarına çekilmiştir.¹³¹³

El Ubeyd Aşireti, Timur Paşa'yı bozguna uğrattıktan sonra Suruç ve Birecik çevresindeki aşiretleri vurmaya başlamıştır. El Ubeydliler, Suruç çevresinde yaşayan ve kendi aleyhine Timur Paşa'yı destekleyen bazı Berâzi kabilelerinin mevcut zahiresini de gasbetmiştir. El Ubeyd Aşireti'nin bu isyanı sırasında Birecik mütesellimi Ahmed Ağa, Bizikî ve Berâzi aşiretlerinin reisleri, Bilecik müftü ve ulemâsıyla görüşerek isyana karşı bazı tedbirler almıştır.¹³¹⁴

El Ubeyd isyanının bastırılması için Birecik mütesellimi olan Ahmed Ağa'ya Mir-i Mirânlık rütbesi verilmiştir. Ahmet Ağa, devlete bağlılığını bildiren Benî Said, Benî Kays ve Barak aşiretlerinin desteğini alarak bu isyanı bastırmıştır.¹³¹⁵

Üç yıla yakın süren bu isyanda Urfa sancağındaki kaza ve köyler büyük zarar görmüştür. Özellikle Suruç kazasında yaşayan halk perişan bir vaziyete düşmüştür. Bu kazadaki halk canlarını kurtarmak için Birecik'e doğru göç edip Fırat Nehri'ni geçmeye çalışmıştır.¹³¹⁶

¹³¹² BOA, HAT., 104/4111-B, H.29 Zî'l-hicce 1218 (10 Nisan 1804) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...El Ubeyd ile ittîfâkı... Timur Paşa efendimiz hazretlerinin üzerine varub mağlûb ederek... Bâbender nâm mahalde aşiret-i mezkûre (Milli) üzerine hücum edüb... gayet perişân ve hayli mevcûd olan hânelerini deve ve ağnâm ve külliyyetlü emvâl ve eşyalarını urbân ile Ruhalı nehb ve âdet-i ziyâdesiyle katl-ı nüfûs olub..."

¹³¹³ Tikici, a.g.t., s.57-59; BOA, HAT., 118/4778, H.06 Cemâziye'l-âhir 1218 (23 Eylül 1803) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...El Ubeyd müşârün-ileyh ile azîm muhârebe edüb askerini kesr ve emvâl-ı küllisini gâret ve mehzûm ve müteferrik müşârün-ileyh hazretleri (Timur Paşa) perişân halde beş yüz mikdârı efrâdıyla gelüb Siverek pişgâhında..."

¹³¹⁴ BOA, HAT.176/7686, H.29 Cemâziye'l-âhir 1218 (16 Ekim 1803) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Birecik mütesellîmi olan Ahmed Ağa kulları istimâlet ve tatyîb ederek... Birecik kazâsında olan müftü ve ulemâ ve vücûh ve Berâzî ve Bizikî aşiretlerinin kethüdâ ve söz adları hasbe'l-cevarit Haleb şehbâniye vürüd ve nezd-i devam-hâhîde ve huzûr-ı şer'-i şerîfde ifâde ve takrîr... Birecik mütesellim olduğundan berü zabt ve rabt iktidâr ve muhâfaza-i fukarâya ihtimâmkâr olduğundan..."

¹³¹⁵ Öğüt, a.g.t., ss.119-120.

¹³¹⁶ BOA, HAT.176/7686, H.29 Cemâziye'l-âhir 1218 (16 Ekim 1803)

Merkezi hükümet, bu karışıklıkların en büyük sorumlusu olarak Timur Paşa'yı görmüştür. Bir süre sonra da Timur'u Rakka valiliğinden alarak Bağdat valisi Ali Paşa'nın emrine vermiştir. Ayrıca Bağdat'a tayin edilen Timur Paşa'nın El Ubeyd Aşireti ile uğraşmaması istenmiştir.¹³¹⁷

6.2.2. Şeyh Fahil Halil İsyanı (1820)

Arap aşiret reislerinden olan Şeyh Fahil Halil, 1820 yılında sekiz yüz hane ve iki yüz civarında atıyla Rakka eyaletine ve Urfa sancağına sızmak istemiştir. Bu durumu haber alan Urfa Mutasarrıfı Celâleddin Paşa, yanına bir miktar asker alıp Birecik'e gitmiştir. Celâleddin Paşa'nın Birecik'te olduğunu haber alan Şeyh Fahil Halil, uzun süre bulunduğu bölgeden hareket etmemiştir. Antep'te emniyet ve asayiş ile ilgili yaşanan sorunların Urfa'ya sirayet etmesi durumundan dolayı Celâleddin Paşa yanındaki askeri birliklerle beraber Urfa'ya dönmüştür.¹³¹⁸

Celâleddin Paşa'nın geri dönmesi üzerine Şeyh Fahil Halil, yanındaki iki yüz atıyla birlikte Birecik'teki bazı köyleri yağmalayıp Rakka'ya doğru ilerlemiştir. Bu yağma hareketleri neticesinde Birecik'e bağlı köylerdeki reaya, toprağını terketmiştir. Şeyh Halil, Rakka yakınlarındaki "Buk" isimli yere kadar ilerlemiştir. Bu durumu haber alan Celâleddin Paşa, Benî Hadidi ve Mevali aşiretlerinin desteğini alarak Şeyh Halil'i bozguna uğratmak istemiştir. Mevali ve Hadidi aşiretlerinin şeyhleri Halep'e gidip iki bin askerlerinin olduğunu ve kendilerine iki bin asker daha verilmesi durumunda Fahil Halil'in üzerine giderek onu ortadan kaldıracabileceklerini dile getirmişlerdir. Bu durum üzerine Mevali ve Hadidi şeyhlerine istedikleri sayıda asker verilmiştir. Bu şeyhler Fahil Halil'in üzerine gidip iki gün onunla birkaç kez muhârebe etmiş de

¹³¹⁷ BOA, HAT., 104/4111, H.29 Zî'l-hicce 1218 (10 Nisan 1804) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...El Ubeyd Aşireti'yle çarpışmalarda mağlûb olan Rakka Vâlisi Timur Paşa'nın Bağdad Vâlisi Ali Paşa mâiyyetine ta'yini ve aşiretle uğraşmamasının iş'ârı..."

¹³¹⁸ Öğüt, a.g.t, s.121; BOA, HAT 386/20677-İ, H.15 Cemâziye'l-evvel 1236 (18 Şubat 1821) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Fahil Halil nâm hain Rakka ve Meraş eyâletleri vâlisi Atûfetlü Celâleddin Paşa hazretleri Birecik tarafında iken hiç hareket etmeyüb Ayıntab gâilesiyle meşgûl olduklarından ba'zı ba'zı yine hiyânetden hâlî değil ise de müşârün-ileyhin hareketinden sonra su'âl ve cevab edecek vâlileri kalmadığından o sebab-i sâbık üzere yine her tarafa haramîlerini..."

sonradan gizlice Aneze urbânıyla birlikte Fahil Halil'in tarafına geçmişlerdir. Benî Hadidi ve Mevali aşiretleri taraf değiştirince Halep'ten gönderilen askeri birlikler ciddi kayıplar vererek geri çekilmiştir. Daha sonra Bağdat'tan gönderilen üç bin beş yüz kişilik askeri birlik Fahil Halil üzerine giderek bu isyanı bastırmıştır.¹³¹⁹

6.2.3. Ketikân, Berâzi ve Milli Aşiretlerinin İsyanı (1831)

Mısır valisi Mehmet Ali Paşa idare alanını genişletmek istiyordu. Bu hedefi doğrultusunda 1821 yılındaki Mora isyanının bastırılması karşılığında Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesini istemiştir. II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa'nın bu isteğini kabul etmiş ve onun desteğiyle Mora isyanını bastırmıştır. Avrupalı devletlerin Yunan isyanına müdahil olmasıyla 1829 yılında Edirne Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma doğrultusunda Mora'da bağımsız bir Yunan Devleti kurulmuştur.¹³²⁰ Mehmet Ali Paşa, bu durumu kabul etmeyerek Mora valiliği karşılığında kendisine Suriye valiliğinin verilmesini istemiştir. Bu talebi kabul edilmeyince de 1831 yılında Fransa'nın da desteğini alarak isyan etmiştir. Önce Akka şehrine doğru ilerleyerek Gazze, Hayfa ve Yafa gibi şehirleri almış sonra da Suriye'ye doğru ilerlemiştir. Osmanlı Devleti dışta Avrupalı devletlerle uğraşırken içte de gayrimüslim isyanları ve Mehmet Ali Paşa İsyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu durum ülke idaresinde zaafın ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹³²¹

¹³¹⁹ Ögüt, *a.g.t.*, s.121; BOA, HAT 20677-İ, H.15 Cemâziye'l-evvel 1237 (07 Şubat 1822) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Mevâlî ve Hadidi urbânının begleri ve şeyhleri Haleb vücûhundan ba'zı kimesnenin vâsıtasıyla nezd-i huzûrlarına gelüb efendim Fahil hâ'ininin nasihat ve tavsîi nâmına te'sîri olmaz bizimde bu kadar evimiz var iki bin askerimiz olur sen askerinden iki bin kadar asker bize ver bize evlerimiz ile askeri alub göçüb Buk nâm mahalle varub şeyh-i merkûmun cemaatini perîşân ederiz diyerek vâsıtalarıyla... zikr olunan Mevâlî ve Hadidi urbânın evlerine varub ol taraftan dahi evler ile göçebe Buk nâm mahale varub bir iki gün bir iki defa muhârebe olunmuş ise de hâ'in-i merkûm Mevâlî ve Hadidi ve bizim taraftan olan Aneze urbânlarına gizlice dehâlet idüb... Fahil Halil'e beraber olub askerimiz ile çenge mübâşeret eylediklerinden..."

¹³²⁰ Sabri Can Sannav, Yakındönem Tarihimizde Sakız Adası (1821-1923), Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1995, ss.26-28.

¹³²¹ Mehmet Kocaoğlu, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841) ve Sonuçları, *Bilig*, S.4, Kış-1997, ss.62-63.

1831 yılında Şam'a asker gönderilmesini fırsat bilen Berâzi Aşireti'ne bağlı Ketikânlılar Birecik'e hücum etmiştir.¹³²² Onlara bölgede yağmalar gerçekleştiren Milli ve Berâzi aşiretleriyle birlikte Birecik ahâlisi de destek vermiştir.¹³²³ İsyanın büyümesi üzerine Birecik Mütesellimi Lütfullah Ağa, Birecik müftüsü ve naibi mahiyetlerinde bulunan üç yüz askerle birlikte Birecik kalesine çekilmek zorunda kalmıştır.¹³²⁴ Bu isyan sırasında Birecik'in firari eşkiyasından Çulçununoğlu Emin, Çiftçininoğlu Ahmed ve İsmail gibi kişiler de mütesellimin idaresinden memnun olmadıkları için yanlarındaki kırk kadar kişiyle birlikte isyancılara destek vermiştir.¹³²⁵

Birecik mütesellimi Lütfullah Ağa, Birecik'i Ketikân, Milli ve Berâzi aşiretlerine teslim etmeyerek onlara karşı mücadele etmiştir. Birecik ileri gelenlerinden olan Osman Emin Ağazade, Ruhavioğlu Bekir ve Ruha Agvat Muhammed adlı kişiler çevrede bulunan Eyüp Ağa, Yusuf Ağa, İbiş Ağa ve diğer aşiret reislerine haber göndererek Birecik'e gelmelerini istemişlerdir.¹³²⁶ Bu yardım talebine Halep'e iskân edilmiş olan Beydili Aşireti'ne mensup Begmişli ve Araplı cemaatlerinin reisleri Eyüp Ağa, Yusuf Ağa, İbiş Ağa, Şâhin oğlu İbiş Ağa, Çarzu Ahmed Ağa ve Cafer Ağa olumlu cevap verip yardıma gelmiştir. Ayrıca çevrede bulunan diğer aşiret reislerinden Hacıoğlu, Hamdi Molla Ali-oğlu, Şeyh Ahmed Alizadeoğlu, Gükoglu Halil Ağa ve Fıratoğlu Ömer Ağa gibi

¹³²² BOA, HAT. 717/34204-C, H.21 Rebî'ül-evvel 1247 (30 Ağustos 1831)

¹³²³ Öğüt, a.g.t, s.122.

¹³²⁴ BOA, HAT. 389/20707, H.08 Rebî'ül-âhîr 1247 (16 Eylül 1831) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Birecik mütesellimi Lütfullah Ağa derakib Birecik müftü ve nâ'ibi ve birkaçları ve ma'îyyetinde bulunan üç yüz mikdar asâkir ile Birecik kal'asına habs edip..."

¹³²⁵ BOA, HAT 389/20707-B, H.08 Rebî'ül-âhîr 1247 (16 Eylül 1831) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Birecik eşkiyâ firâriyelerinden Çulcununoğlu Emin ayn ve Çiftçininoglu Ahmed kırk kadar mu'âvinleriyle bir gece kaçak olarak Birecik'e duhûl ve içerüde İsmail nâm şâkî ahâliye ikâz-ı fitne ve fesâd edüb..."

¹³²⁶ BOA, HAT. 389/20707-K, H.25 Rebî'ül-âhîr 1247 (3 Ekim 1831) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Gâretlü Sa'âdetlü karındaşlarımızın velî ağaları Eyüp Ağa Yusuf Ağa İbiş Ağa ve sâir ihtiyârları huzûrlarına selâmlar olunub hatırınız ne su'âl olunduktan sonra Birecik'e gayret ve nâmûsları öteden berü bizlerle râcî olmağla Ruha'dan mahsûsen bizleri münâsib görüb Birecik'e teşrifimiz mukarrer olmuştur."

kişiler de yardıma gelenler arasındadır.¹³²⁷ Çevrede bulunan aşiretler Birecik'e yardıma geldiklerinde isyancılar Birecik kalesini ele geçirmiş durumdaydı. Birecik'i asilerden geri almakla görevlendirilen Osman Paşa ve yardıma gelen aşiret kuvvetleri üç bin beş yüz asker ve iki bin civarında atlıdan oluşuyordu. Bu kuvvetler Birecik yakınlarındaki Ayran kasabasında asilerle çarpışmış ve onları bozguna uğratmıştır. Bozguna uğrayan Ketikân, Milli ve Berâzi asileri Suruç, Rumkale ve Urfa taraflarına dağılmıştır. Aşiretlerin bu isyanı arşiv belgelerinde “*Birecik Galesi*” şeklinde de geçmektedir.¹³²⁸

6.2.4. Milli Aşireti'nin Çıkardığı İsyanlar

XIX. yüzyılda Urfa sancağındaki en büyük aşiretlerden biri Milli Aşireti'dir. Bu yüzyılda Milli Aşireti'ne mensup haneler daha çok Urfa, Diyarbakır ve Mardin üçgenindeki bölgede konargöçer olarak yaşamıştır. Milli Aşireti'nin iskânbaşısı olan Timur Ağa, 1791 yılında sebep olduğu asayişsizliklerden dolayı görevden alınmıştır. Timur Ağa'nın yerine Milli iskânbaşılığına biraderi İbrahim Ağa getirilmiştir.¹³²⁹ İbrahim Ağa da Timur'un tarafına geçince 1792 yılında görevden alınmış¹³³⁰ ve yerine Bağdat valisi Süleymân Paşa'nın desteği ile Ali el-Mustafa

¹³²⁷ BOA, HAT 389/20707-L, H. 25 Rebî'ül-evvel 1247 (03 Eylül 1831) tarihli hatt-ı hümayûnda: “...İzzetli karındaş azizlerim Begmişli ve Arablı ağaları Eyüb Ağa ve Yusuf Ağa ve İbiş ve Şâhinoğlu İbiş Ağa ve Çarzu Ahmed Ağa ve Cafer sâ'ir ağalar huzurlarına selâmlar olunub hatırınız su'âl olunduktan sonra Birecik'in izzet ve nâmûsu birbirlerinizde râcî olmağla Birecik'in üzerine gitmemiz için ve Ruha'dan ve Eyüb Ağa efendimizden cümle aşâir ve kabâ'illerimize kagıd gelüb bizler dahi cümle toplanub Birecik'e geldik.”

¹³²⁸ Öğüt, a.g.t., ss.121-123; BOA, HAT 389/20707, H.11 Rebî'ül-âhîr 1247 (19 Eylül 1831)

¹³²⁹ Ekinci, a.g.t., s.143; BOA, C. DH. 145/7240, H.25 Şevvâl 1205 (27 Haziran 1791) tarihli belgede: “...Millî Timur şekâvete mevfûr ki ahz ve istisâline me'mûr halde Bağdad Vâlisi vezir-i mükerrerem Sa'âdetlü Süleymân Paşa hazretleri tarafından bu defa vürûd olan tahrîratın şukka-i merkûmu birâderi... veyahud münâsib birinin Millî Aşireti iskabaşı nesb olunması...”

¹³³⁰ Ekinci, a.g.t., s.143; BOA, C.DH., 32/1589, H.3 Zî'l-ka'de 1205 (12 Temmuz 1791) tarihli belgede: “...âlem-ifrâz bağı ve şekâvet olan Millî Timur mefsedet-i mevfûrun izâlesi husûsu bundan akdem taraf-ı çâker-âneme ihâle buyruldukda şikk-ı mezbûrun İbrahim Ağa nâm birâderi şikk-ı hilâfını mültezimen taraf-ı çâkeride olmağla...”

getirilmiştir.¹³³¹ Kısa bir süre iskânbaşılık görevinde kalan Ali el-Mustafa'dan sonra Rakka valisi Velî Paşa döneminde Urfa halkının talebi üzerine Milli reisliğine Mahmut Bey getirilmiştir. Mahmut Bey, 1821 tarihinde Vali Celâleddin Paşa'nın aşiret beylerini davet ettiği toplantısına katılmadığı için görevden alınmış¹³³² ve yerine Milli iskânbaşılığına Eyüp Ağa getirilmiştir.¹³³³ Yapmış olduğu asayişsizliklerden dolayı 1791 yılında görevden alınan Milli iskânbaşılardan Timur Ağa 1800/1801'de Bağdat valisi Süleymân Paşa aracılığıyla af edilip vezirlik rütbesiyle Rakka valiliğine getirilmiştir.¹³³⁴ Merkezin güvenini kazanmak isteyen Timur Ağa uygun şartların hazırlanması ve kendisine fırsat verilmesi durumunda aşiretler arasındaki mücadelelere son verebileceğini belirtmiştir. Onun bu düşüncesi kendisine vezirlik rütbesinin verilmesinde etkili olmuştur. Süleymân Paşa, Timur Ağa'ya ekonomik anlamda da güç kazandırmak için Rakka mukâtaasını malikâne sistemiyle ona vermiştir.¹³³⁵ Böylece Timur'un idari ve ekonomik gücü artmıştır. Timur güçlenince Urfa ve Antep çevresinde tekrar bazı zorbalıklarda bulunmaya başlamıştır. Daha sonra Habur, Urfa, Harran, Suruç ve Birecik çevresindeki aşiretlerle ittifak

¹³³¹ Ekinci, *a.g.t.*, s.143; BOA, HAT., 211/11416, H.29 Zî'l-hicce 1205 (29 Ağustos 1791) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Bağdat Vâlisi Süleymân Paşa kullarının kapu kethüdâsı Halilizâde Ahmed Ağa bendelerine bu defa müşârün-ileyhin bir kıta kimesesi gelüb defterde Timur şekâvet-i mevfûrun halazâdelerinden Ali el Mustafa nâm kimesne iskân-ı Millüsü miyânesinde mu'teber..."

¹³³² Ekinci, *a.g.t.*, s.144; BOA, HAT., 494/24258, H.23 Cemâziye'l-âhir 1236 (28 Mart 1821) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Rakka eyâletine vürüd-ı i'lâniyle ba'zı nush-ü pendî şâmil buyrulduklar neşr eyleyerek Ruha vücûhuna ve ba'zı aşâiri ve kabâ'il boy beglerini Ruhalının mukaddem nasb idub maslahaten taraf-ı müşârün-ileyhden re'y-i müsâ'ade gösterilmiş olan Millîli İskanbaşısı Mahmud Beg'i Birecik'e davet itmiş ise de merkûm gelmemiş..."

¹³³³ Ekinci, *a.g.t.*, 2017, s.144.

¹³³⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C. VII, s. 170; Ekinci, *a.g.t.*, s.371; Tikici, *a.g.t.*, s.55.

¹³³⁵ Tikici, *a.g.t.*, s.56; BOA, HAT. 127/5257, H.09 Zî'l-hicce 1216 (12 Nisan 1802) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Rakka vâlisi vezîr Timur Paşa hazretlerinin nüfûzu için senevî iktizâ iden mâlîna vakt ü zamaniyle edâ eylemek şartıyla Rakka eyâleti mukâta'âtı birkaç senelik olmak üzere müşârün-ileyhin ber-vech-i malikâne uhdesinde kayd olunması husûsu Bağdat vâlisi garetlü Süleymân Paşa hazretleri tarafından iltimâs olunduğu..."

yapan El Ubeyd Aşireti ile çarpışmış ve bozguna uğrayarak geri çekilmiştir.¹³³⁶

Milli iskânbaşısı Eyüp Ağa'nın idaresinde elli binden fazla atlı asker vardı. Eyüp Ağa, bu askeri güç sayesinde doğudaki birçok aşireti kendi kontrolüne almıştı. Sultan II. Mahmut 1821-1823 yılları arasındaki Osmanlı-İran Savaşı'na Milli reisi Eyüp Ağa'nın da aşiretiyle birlikte katılmasını istemiştir. Eyüp Ağa, ilk başta kendisi gitmek istemeyip yerine güvendiği bir akrabasını göndermek istemiştir. Fakat padişah bu duruma müdahale ederek bizzat Eyüp Ağa'nın Bağdat valisi Davut Paşa'nın komutasında İran seferine katılmasını emretmiştir.¹³³⁷ Fakat Eyüp Ağa, bu emre itaat etmeyerek aşiret güçleriyle birlikte Urfa, Rumkale ve Birecik çevresinde birçok köyü yağmalamıştır.¹³³⁸ Eyüp Ağa sonraki yıllarda da bu itaatsizliklerine ve yağmalarına devam etmiştir. II. Mahmut, 1834 yılında doğudaki asayişsizliğe son vermesi amacıyla Reşit Paşa'yı görevlendirmiştir. Reşit Paşa, Milli Aşireti üzerine gitmek üzereyken Eyüp Ağa bu durumu haber alıp padişaha bir dehaletname göndermiştir. Bu dehaletnamede devlete bağlı olduğunu ve herhangi bir kusur işlemediğini belirterek her türlü askeri ve ekonomik yardıma hazır olduğunu dile getirmiştir.¹³³⁹ 1835 yılında Reşit Paşa, Milli Aşireti üzerine gitmiştir. Eyüp Ağa, beş yüz kadar haneyle birlikte kaçmayı

¹³³⁶ BOA, HAT. 118/4778, H.06 Cemâziyelâhir 1218 (23 Eylül 1803)

¹³³⁷ Tikici, *a.g.t.*, s.69; BOA, HAT. 800/37083-J, H.25 Şevvâl 1237 (15 Temmuz 1822) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...İskanbaşı Eyüb Beg bundan akdem bâ-emr Bagdad tarafına me'mûriyetine irâde-i aliyye talik buyrulmuş ise de daha mahâll-i me'mûresine azim olmamış olduğundan akdemce duhûlumuzda idâre-i seniyye ta'lik buyrulduğu üzere mîr-i merkûmun mahall-i me'mûresine azîmetleri için tarafımızdan nasih olunmasını..."

¹³³⁸ BOA, HAT., 809/37201-E, H.11 Rebi'ül-evvel 1238 (26 Kasım 1822) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Millî iskânbaşısı Eyüb Beg... Bagdad tarafı memuriyeti emrinin ve müşârun-ileyh hazretlerinin buyurdıkları meâlin ve bu çâkerileri tarafından irsâl olunan tahrîrâtın meâllerine aşâir ve kabâ'il ahâlilerine müceb-i ihtilâl ve âdem-i emsâl olacak vechile manalar virerek ihtilâl ve izlâl-i mü'eddi ta'bîrât ederek cümleye dâire-i itâ'atden ihrâc ve zevk-i tûde-i âsiyâne ihrâc eylemek da'vâsına düşmüş olub..."

¹³³⁹ Ekinci, *a.g.t.*, s.154; BOA, HAT., 448/22336-C-3, H.27 Şevvâl 1243 (12 Mayıs 1828) tarihli hatt-ı hümayûnda: "...Millî Aşireti iskânbaşısının dehâletnâmesi vürûduna dâir Sivas Muhassılı devletlü Reşîd Paşa hazretlerinin kapu kethüdâsı tarafına vârid olan şukka..."

başarmışsa da 1836 yılında yakalanarak Diyarbakır kalesine hapsedilmiştir.¹³⁴⁰ Eyüp Ağa, 1837 yılında burada ölmüştür.¹³⁴¹

Eyüp Ağa'dan sonra Milli Aşireti'nin iskânbaşılığına kardeşi Mahmut Ağa geçmiştir. Fakat Mahmut Ağa, Kiki Aşireti ile girdiği bir çatışmada öldürülmüştür. Eyüp Ağa'nın ölümünden sonra aşiret iskânbaşılığına Timavi Ağa'nın geçtiğini belirten bazı eserlerde mevcuttur. Mark Sykes, Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa ile yaptığı görüşmede İbrahim Paşa'nın naklettiği bilgiye göre, Eyüp Ağa'nın ölümünden sonra Millilerin başına Timavi Ağa geçmiştir. Timavi Ağa, aşiret reisiyken Mısır'da Mehmet Ali Paşa isyan etmiştir. Bu isyan sırasında Timavi Ağa, Osmanlı Devleti'ne karşı Mısır Valisi'nin yanında yer almıştır. 1839 yılında yapılan Nizip Savaşı sırasında Timavi Ağa vurularak öldürülmüştür. Mardin ile Urfa çevreleri Aneze, Şemmer ve Tayy aşiretleri tarafından yağmalanınca Osmanlı yöneticileri Milli Aşireti'ni bu aşiretlere karşı bir denge unsuru olarak kullanmıştır. Bu doğrultuda Mahmut Ağa'nın Viranşehir çevresine yerleşmesine izin verilmiştir. Mahmut Ağa, Viranşehir'e yerleşerek burada bir kale inşa ettirmiş ve sonra Arap aşiretleriyle mücadele etmek için Şam valisine mürâcaat ederek asker istemiştir. Şam valisi Mahmut Ağa'ya aşiretini tekrar toplaması için yüz kişilik bir kuvvet göndermiştir. Mahmut Ağa, bu kuvvetlerin desteğiyle kısa sürede aşiretini toplamayı başarmıştır. Aşiretini toplamayı başaran Mahmut Ağa bir müddet Aneze, Şemmer ve Tayy aşiretleriyle mücadele etmişse de daha sonra aşiret mensupları ile birlikte çevredeki köy ve kazaları yağmalamaya başlamıştır. Bu yağma hareketleriyle bölgenin huzur ve güvenliğini ihlâl ettiği için Diyarbakır valisi Ömer Paşa tarafından gözaltına alınarak Diyarbakır'a götürülmüştür.¹³⁴² Mahmut Ağa'nın hapsedilmesi üzerine Milli Aşireti'nin iskânbaşılığına oğlu İbrahim Ağa getirilmiştir. İbrahim Ağa yörede “*Berho Ağa*” olarak nam salmıştır. İbrahim Ağa, Mısır Hidivi

¹³⁴⁰ Ekinci, *a.g.t.*, s. 157; BOA, HAT., 1264/48950-B, H.08 Ramazan 1252 (23 Haziran 1836) tarihli hatt-ı hümayûnda: “...*Millî iskânbaşısı Eyüb Beg ve Sufuk mücerred hulûs-ı miyân-ı mahsûs cenâb-ı pâdişâhî ile bir takrîb ele getirilerek mukaddem vak'a olan iş'ârımız üzere Diyarbekir'e gönderilüb karakol altına verilmiş ve merkûm Eyüb Beg'in aşâiri ikişer yüz üçer yüz hânelerle bilâ tefrika Urfa ve Siverek ve Karakeçili ve Mardin taraflarına iskân etirilmekte olub...*”

¹³⁴¹ Üner, *a.g.e.*, s.59.

¹³⁴² Ekinci, *a.g.t.*, 2017, ss.159-162, 166.

İsmail Paşa aracılığıyla Sultan Abdülaziz'e başvurmuş ve babasının affedilmesini istemiştir. Sultan Abdülaziz tarafından affedilen Mahmut Ağa kısa süre sonra vefat etmiştir.¹³⁴³

İbrahim Ağa, iskânbaşı olduğunda Milli Aşireti iyice zayıflamış durumdaydı. Bölgedeki en güçlü aşiret olan Şemmer Aşireti'ne haraç ödüyordu. Fakat İbrahim Ağa, Şemmer Aşireti'ne karşı başarılı bir siyaset takip ederek dağılmış olan Millileri tekrar kendi etrafında toplamayı başarmıştır. Hatta bununla da yetinmeyerek çevresindeki diğer aşiretlerin de desteğini almıştır.¹³⁴⁴

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda iç ve dış politikada önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde özellikle Rusya ile yapılan savaşlar Osmanlı Devleti'ni siyasi, sosyal ve ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. 1877-1878 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum daha da kötüye gitmiştir. Bu durum ülke içerisinde otorite boşluğunun artmasına ve huzurun bozulmasına neden olmuştur. Devlet yetkilileri Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da emniyetin yeniden tesis edilmesi için bazı tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlerden bir de doğuya “*Heyet-i İslâhiye*” adında bir heyet gönderilmesidir. Bu heyetin başına Abidin Bey getirilmiştir. Abidin Bey'in görevi bölgede bulunan aşiret reislerinin devlete itaat etmesini sağlamak ve bölgedeki karışıklıkların sebebini tespit etmektir. Abidin Bey başkanlığındaki Heyet-i İslâhiye bu doğrultuda Milli reisi İbrahim Ağa ile de temas kurmuş ve devlete bağlılığını bildirmesini istemiştir.¹³⁴⁵ İbrahim Ağa, bu uyarıyı kulak ardı ederek çevresindeki aşiretlerle çatışmaya devam etmiştir. Bu durum karşısında Kuzey Irak ve doğuda asayişin yeniden tesis edilebilmesi için aralarında İbrahim Ağa'nın da olduğu 146 aşiret reisi 1881 yılında Sivas ve Halep civarına sürgün edilmiştir. Sürgün edilen Milli ağaları Timavizade İbrahim Ağa, Mehmed, Ali, Yusuf ağalar ve Mardin Milli reisi Yusuf Ağa bin Şeyh Musa'dır. Urfa çevresinde sürgün edilen diğer aşiret reisleri de Karakeçili Aşireti reisi Halil Ağa ve kardeşi Derbi'dir. Urfa'daki Milli ve Karakeçili reislerinin sürgün edilme nedeni bu iki aşiretin sürekli birbiriyle mücadele etmesi ve miri vergilerini düzenli bir

¹³⁴³ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2014, ss.116-117.

¹³⁴⁴ Bruinessen, *a.g.e.*, s.96, 290

¹³⁴⁵ Ünal, *a.g.m.*, ss.183-204.

şekilde ödememeleridir.¹³⁴⁶ İbrahim Ağa, kısa bir süre Sivas'ta ikamete mecbûr bırakılmış ve aynı yıl içerisinde Sivas'tan firar ederek tekrar Viranşehir'e dönmüştür. 1892 yılında İbrahim Ağa komutasında Mardin ve Urfa'da Hamidiye Alayları oluşturulmuştur. Aynı yıl devlet erkânının ve halkın katıldığı bir törenle İbrahim Ağa'ya sancak ve berât teslim edilmiştir.¹³⁴⁷ Milli reisi İbrahim Paşa'nın komutasında Mardin merkez olmak üzere 41, 42 ve 43. Alaylar oluşturulmuştur. Bir süre sonra da yine Milli Aşireti bünyesinde 44. Alay teşkil edilmiştir.¹³⁴⁸

1890-1896 yılları arasında Hamidiye Alaylarının başında bulunan aşiret reisleri İstanbul'da Sultan II. Abdülhamit'i ziyaret etmişlerdir. Milli reisi İbrahim Paşa da bu ziyarete katılanlar arasındadır. II. Abdülhamit, kendisini ziyarete gelen bu aşiret reislerine çeşitli hediyeler verip onları onurlandırmıştır. Bu ziyaret sırasında II. Abdülhamit'in, İbrahim Paşa'ya çok sıcak davrandığı ve ona "Oğlum" diye hitap ettiği de bilinmektedir.¹³⁴⁹

XX. yüzyılın başlarında İbrahim Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı II. Abdülhamid'i desteklemiştir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, İbrahim Paşa ve oğullarını Halep'e sürgün etmiştir. İttihat ve Terakki'nin bu girişimde bulunmasının sebebi İbrahim Paşa'nın emrindeki kuvvetlerle birlikte isyan etme tehlikesidir. İttihat ve Terakki, bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için sürgünle birlikte İbrahim Paşa'yı destekleyen Molla Halil ve Hüseyin Kanco gibi kişilerin de askeri yetkilerini ellerinden almıştır. Bu duruma İbrahim Paşa'nın oğlu Abdülhamid, Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği bir

¹³⁴⁶ BOA, Y.A. HUS. 167/25, H.14 Cemâziye'l-âhir 1298 (14 Mayıs 1881) tarihli belgede: "...iş bu iki aşiret halkı rüesâ-yı mûmâ-ileyhin teşvikiyle tekâlif-i mîrîyyeden kendilerini istisnâ eylemekde oldukları gibi her bâr yekdiğerine gavga ve enva' fenâlıklar ifâ'ında hâli oldukları..."

¹³⁴⁷ BOA, Y.MTV. 62/3, R.18 Nisan 1308 (30 Nisan 1892) tarihli olup, Dördüncü Ordu Müşiriyetinden alınan telgraf hakkında Yaver Şakir Paşa'nın gönderdiği yazıda: "...Diyarbakir muvasalatlarına ve Millî Aşireti'nden müteşekkil Hamidiye Süvâri Alayına rrû'yet-i zaferiyyet cenâb-ı hilâfet-penâhîlerinin sûret-i teslîmine dâir Virânşehir yârîlerinden mir alay Vehbi Beğ kulları tarafından evvelki gün vârid olub..."

¹³⁴⁸ BOA, YEE. 81/42, s.2, R.18 Kânûn-ı evvel 1313 (29 Aralık 1897)

¹³⁴⁹ M. Şerif Fırat, *Doğu illeri ve Varto Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1961, s.107.

telgrafla tepki göstermiştir.¹³⁵⁰ Harbiye Nezâreti, İbrahim Paşa'nın oğlu Abdülhamid'in bu telgrafına cevap olarak İbrahim Paşa'nın Şam'da aldığı cephaneyi orduya teslim etmemesini ve bu durumun nedeninin öğrenilmesi için İstanbul'a davet edildiğinde de gelmemesini göstermiştir. İbrahim Paşa'nın suçsuz olduğunu ispatlaması için Halep'e ya da İstanbul'a gitmesi ve durumu izah etmesi istenmiştir.¹³⁵¹ İbrahim Paşa, bu teklifi de kabul etmeyerek Halep tarafından Fırat Nehri'ni geçip Viranşehir'e doğru gitmiştir. Merkezi hükümet, bu durumu haber alınca İbrahim Paşa'nın Viranşehir'de yakalanması için Midyat'taki askeri taburu görevlendirmiştir. Bu taburun elinde yeteri kadar mühimmat olmadığı için Midyat taburunun bağlı olduğu Diyarbakır Redif Taburu'na yüz bin kuruş gönderilmiştir.¹³⁵²

Askeri kuvvetler ile İbrahim Paşa arasında 6 Eylül 1908 tarihinde Tel Ahmer civarında çıkan çarpışmada İbrahim Paşa bozguna uğratılmışsa da kaçmayı başarmıştır. İbrahim Paşa, 24 Eylül 1908'de Milli Aşireti'nin reisliğinden alınmıştır.¹³⁵³ 27 Eylül 1908 tarihinde

¹³⁵⁰ Ekinci, *a.g.t.*, s.347; BOA, BEO., 3387/253984, H.05 Şâban 1326 (02 Eylül 1908) tarihli olup, Harbiye Nezaretine gönderilen evrakta: “...İbrahim Paşa'nın Haleb'e bir saat mesâfede vâki' Seramosa mevki'ine gelerek mai'yyetindeki zâbitandan ikisi bi'l-i'zâm kendisünün şark cihetine savuşduğuna... mahdûmlarıyla Kâ'im-makâm Molla Halil ve Binbaşı Hüseyin Kanco'nun rabt-ı askeriyelerinin refi...”

¹³⁵¹ Ekinci, *a.g.t.*, s.347; BOA, BEO., 3388/254040, H.06 Şâban 1326 (03 Eylül 1908) tarihli olup, Harbiye Nezaretine gönderilen evrakta: “...Millî reisi İbrahim Paşanın Medîne-i Münevereye gitmek üzere Şam'da almış olduğu silahları iâde etmediği gibi li-ecli'l-müzâkere Dersaâdete azîmeti için vukû' bulan da'vetde icâbet eylemeyerek Şam'dan habus-u firâri sadâkatine delâlet etmemesine binâen islâh-ı mezkûreye teslim ile aleyhinde ikâme olunan da'vâdan dolayı li-ecli'l-muhâkeme Halebe yahud da'vâ-yı mezkûrenin sûret-i müdâfa'a-i mezkûre için Dersaâdete azîmeti müsâ'adât etmediği halde bi't-ta'kîb derdeste ikdâm olunacağı...”

¹³⁵² Ekinci, *a.g.t.*, s.348; BOA, BEO., 3390/254199, R.21 Ağustos 1324 (03 Eylül 1908) tarihli olup, Harbiye Nezaretine gönderilen evrakta: “...Virânşehirde dogru Haleb civârından firâr eden Millî reisi İbrahim Paşa'nın derdesti için Midyât'daki nizâmiye taburu sevk eylemiş ise de taht-ı silâh alınması nezâret-i celîlelerinden mevki'i kumandanlığına iş'âr olunan Diyarbakır redif taburuna (gerekli) levâzımın tedârîki için yüz bin guruşun acilen sarfına...”

¹³⁵³ BOA, BEO., 3404/255255, R.11 Eylül 1324 (24 Eylül 1908) tarihli olup, Sadaret dairesinden Diyarbakır Vilayetine gönderilen evrakta: “...Millî Reisi

Nusaybin yakınlarındaki “*Sufeyye Tepesi*” civarında dizanteri hastalığından hayatını kaybetmiştir.¹³⁵⁴ İbrahim Paşa'nın ölmesi üzerine aşiret reisliğine oğlu Abdülhamid getirilmiştir. Abdülhamid, aşiret reisi olarak tayin edildikten sonra yirmi üç refikiyle birlikte Milli hanelerinin zahire sıkıntısı çektiğini belirterek daha önce kendilerinden alınan zahirenin tekrar kendilerine iade edilmesini talep etmiştir. Bu zahirenin verilmemesi durumunda kırk elli bin nüfusun telef olacağını belirtmiştir. Bu talep üzerine ilgili makamlar Milli reisi Abdülhamid'in bu isteğini kabul ederek halkın ihtiyaçlarının giderilmesini ve kimsenin aç bırakılmamasını Diyarbakır Vilayetine bildirmiştir.¹³⁵⁵

6.2.5. Benî Yusuf ve Cümeyle Aşiretlerinin İsyanı (1847)

1847 yılında Urfa'daki Benî Yusuf ve Cümeyle aşiretleri devlete ödemeleri gereken vergileri ödememiş ve Urfa civarında çeşitli yağmalar gerçekleştirmişlerdir. Mahalli idareciler bu aşiretleri itaate davet etmiş de aşiret reisleri buna kulak asmayarak Aneze urbânıyla birlikte ayaklanmışlardır. Benî Kays Aşireti'ne tâbi aşiretler olan Benî Yusuf ve Cümeyle aşiretlerinin şeyhleri Keyad, Keraf, İsa el Ömer ve Selami adlı dört reis beraberlerine bir miktar eşkiyayı da alarak Türkmân Colabı denilen bölgeyi yağmalamıştır. Bu durumu haber alan idareciler bölgeye askeri birlikler sevk edip bu şahıslardan Selami hariç diğer üçünü yakalamıştır. Selami adlı aşiret reisi de Türkmen Mustafa adında birinin yardımıyla kaçmayı başarmıştır.

Benî Yusuf ve Cümeyle hanelerinin şehirden uzaklaştırılması görevi Aziz Bey ve süvâri Miralay Nuri Bey adında iki kişiye verilmiştir. Bu kişiler kendilerine verilen yaya ve atlı askerlerle birlikte aşiret

İbrahimin aşiret reisliğini gasben elde ettiği ifâde olunmasına mebnî reisliğe aşiret-i mezkûreden münâsib bir diğeri atanması ve ta'yin olunmak üzere merkûmun aşiret reisliğinden de azlolunduğunun hemen i'lân edilmesi.”

¹³⁵⁴ Ekinci, a.g.t., s.354, 358.

¹³⁵⁵ BOA, BEO. 3446/258402, R.19 Teşrin-i Sâni 1324 (02 Şubat 1908) tarihli olup, Sadaret dairesinden Diyarbakır Vilayetine gönderilen evrakta: “...Hamidiye Miralayı Milli reisi Abdülhamid ve Kâ'im-makâm Mahmud ve yirmi üç refiki imzâlarıyla huzûr-ı sâmi-i fehîmânelerine takdîmi münderecâtı şâyân-ı dikkat olub... telgraflâmede zahîrelerinin zabt edilerek aşâir ve sâireden kırk elli bin nüfusun telef ve mahvına sebebiyet verilmek istenildiğinden bâhisle istid'â-yı muâdalet olunmasına...”

hanelerinin etrafını sararak onları Tel Bağdad adlı köye götürmüştür. Mahalli idareciler Benî Yusuf ve Cümeyle hanelerinin bu köye yerleşmeleri durumunda can ve mallarına bir zarar verilmeyeceğini belirtmiştir. Fakat Benî Yusuf ve Cümeyle haneleri Tel Bağdad köyünde durmayarak Döğerli köyüne saldırmıştır. Döğerli köyünden kuşatmayı yaran isyancılar Urfa'ya doğru harekete geçince Nuri Bey emrindeki yaya ve atlı birliklere hücum emri vermiştir. Uzun bir muhârebeden sonra Benî Yusuf ve Cümeyle aşiretleri dayanamayarak çöle doğru çekilmiş ve geride 300 civarında deve, 2400 civarında koyun bırakmıştır. Ayrıca adı geçen aşiretlere mensup 60 kadar kişi de esir alınarak Urfa'ya götürülmüş ise de bu kişiler sonradan serbest bırakılmıştır. Bu çarpışmada aşiretlerden otuz bir kişi ölmüş ve bir hayli kişi de yaralanmıştır. Askerlerden de 3 kişi ölmüş 12'si de hafif şekilde yaralanmıştır. İsyancılar çöle çekilirken Döğerli köyünde oturan halka ait çok sayıda hayvanı telef etmiş ve ekinlerine zarar vermiştir. Benî Yusuf ve Cümeyle aşiretlerinin geri de bıraktığı mal ve hayvanların bir kısmı idarecilerin gözetiminde Döğerli köyündeki mağdurlara dağıtılmıştır. Benî Yusuf ve Cümeyle aşiretleri çöle çekilince de askeri birlikler tarafından takip edilmiştir. Birliklerin kendilerini takip ettiğini haber alan Benî Yusuf Aşireti'ne mensup bazı asiler Aneze Aşireti'ne katılmak için Cümeyle Aşireti'nden ayrılmıştır. Askeri birlikler Benî Yusuf Aşireti'ne mensup bu asileri çölde yakalayarak onlara bir darbe daha vurmuştur. Bu durumu haber alan Cümeyle Aşireti âman dileyerek teslim olmuştur. Cümeyle Aşireti'nin bu talebi olumlu karşılanmış ve bu aşirete mensup hanelerin bir kısmı Urfa civarına bir kısmı da Türkmân Colabı'na yerleştirilerek Aneze eşkiyasına karşı bölgeyi koruma görevi verilmiştir. Selami adlı reisin kaçmasına yardımcı olan Topal Türkmen Mustafa ve oğlu Bedak yakalanarak Türkmân Colabı'ndan çıkarılmıştır. Bu iki kişi Urfa meclisinin aldığı karar doğrultusunda Urfa şehir merkezinin dışına çıkmama şartıyla Urfa'ya yerleştirilmiştir.¹³⁵⁶

Keyad, Keraf ve İsa el Ömer adlı şeyhler geçmiş yıllarda da birçok yağma ve gasp olayı gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetlerinden dolayı 1845 yılında yakalanıp tövbe ettirilerek Urfa Kaymakamı Osman Paşa'ya teslim edilmişlerdir. Fakat daha sonra her nasılsa bu kişiler serbest bırakılmış olup Urfa ve çevresinde taşkınlıklarına devam etmişlerdir. Bu taşkınlıklarından dolayı Urfa sancağındaki kaza ve köylerde büyük

¹³⁵⁶ BOA, İ. DH. 157/8175, s.2, H.11 Şevvâl 1263 (22 Eylül 1847)

tahribatlar meydana gelmiştir. Bu şahıslar Benî Yusuf ve Cümeyle aşiretlerini isyana teşvik ettikleri için idâm istemiyle Şam'da hapse atılmıştır. Daha önce de birçok suça karıştıkları ve çok sayıda kişinin ölümüne sebep oldukları tespit edilince Urfa'ya gönderilerek ibret-i âlem olsun diye idam edilmeleri istenmiştir. Fakat sonradan yapılan yazışmalarda aşiret isyanında rol aldıkları kesin tespit edilirse Rumeli'de bulunan Tırhala'ya müebbet sürgün edilmeleri istenmiştir.¹³⁵⁷

6.2.6. Aneze Aşireti'nin İsyanı (1860)

1843-1846 yılları arasında gerçekleşen kuraklık döneminde Aneze urbânı daha sulak ve verimli gördüğü Birecik ve Urfa civarına gelmeye başlamıştır. Anezeliler, 1847 yılında Fırat Nehri kıyısında bulunan köyleri yağmalamış, köylünün mal ve hayvanlarını gasbetmişlerdir. 1848 yılında Aneze saldırılarından dolayı Suruç ve Birecik arasında yüz civarında köy boşalmıştır. Aneze urbânının bu saldırgan tutumundan dolayı Urfa, Birecik, Suruç ve Harran çevresinde ekonomik ve sosyal denge bozulmuştur.¹³⁵⁸

Aneze Aşireti'ne tabi Sebaa ve Kadan kabilelerinin Şeyhi Cüdân, 1860 yılı içinde iki kez Urfa sancağındaki köylere saldırmıştır. Cüdân, Urfa mutasarrıfına haber göndererek üç-dört aylık maaşının yedi gün içerisinde kendisine ödenmesini istemiştir. Maaşının ödenmemesi durumunda da Urfa'yı harap etmekle tehdit etmiştir. Bu tehdit üzerine altı yüz süvâri, yeterli sayıda piyade ve iki kıta topla Şeyh Cüdân'ın üzerine

¹³⁵⁷ BOA, İ. MVL. 114/2743, H.05 Receb 1264 (07 Haziran 1848) tarihli olup, Kays Aşireti'nin ayaklanmasında etkili olan kişilere verilecek cezayı konu alan belgede: “...Urfa eyâletine tâbi Kays Aşireti meşâyihinden Kerâf ve Keyâd ve İsa el Ömer nâm üç nefer şahsın sû-i ahvâline dâir Arabistan Ordu-yı Hümayûn müşîri devletlü paşa hazretlerinin vârid eden tahrîrâtıyla... merkûmlar mukaddemâ âhz ü girift olunub tövbe verdirilerek eyâlet-i merkûme Kâ'im-makâmı Sa'âdetlü Osman Paşa'ya teslim olunmuş iken yine bir takrîb tahlis-giryân ederek ve tövbelerini bozarak âdet-i kadîmlerini icrâya müsaraat etmekte olub bunlar eyâlet-i merkûmenin ekser mahallerinin harâbiyetine sebep ve delil olmuş... Şam-ı Şerife gönderilmiş olduğunu ve bunların şimdîye kadar ellerinden ve yüzlerinden çok adam katl ve telef olmuş idiüğü beyânıyla Urfa'ya gönderilerek ibret-i âlem için orada katl ve i'dâm olunmaları stizân olunmuş olub...”

¹³⁵⁸ Öğüt, a.g.t., ss.130-131.

gidilmiştir. Bu durumu haber alan Cüdân, aşiretiyle birlikte Fırat Nehri’ni geçmiş ve üç dört adamıyla birlikte perişan bir halde Halep’teki hemşehrîsi Binbaşî Hacı Batran Ağa’ya sığınmıştır. Bu çekilme sırasında Cüdân’ın tabiiyetinde bulunan birçok hane çölde telef olmuştur. Batran Ağa, Cüdân’a iltifat ederek kendi çadırında ağırlamış, onun zahire ve çadır gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Cüdân annesini ve kâhyası Ahmed el Reşîd’i Halep’e göndererek üç dört aylık maaşının ödenmesini istemiştir.¹³⁵⁹

Şeyh Cüdân, 1860 yılındaki bozgunların intikamını almak için 1861 yılında ahâlden dört yüz kile zahire, kırk bin kuruş hınta almak bahanesiyle Fırat Nehri civarındaki “Siret” adlı yere gelmiştir. Bu durumu haber alan mahalli idareciler Cüdân’ın yağma amacı güttüğünü bildikleri için üzerine askeri birlikler göndermiş ve İbn-i Haddal, El Refidi, Sebaa ve Kadan oymaklarını bozguna uğratmışlardır.¹³⁶⁰

¹³⁵⁹ BOA, A. } MKT. UM. 428/48, H.08 Safer 1277 (26 Ağustos 1860) tarihinde Urfa mutasarrıfı Muhammed Takiyyuddin tarafından Sadaret dairesine gönderilen evrakta: “...Anezeli Şeyh Cüdanın yedi sekiz yüz kadar atlısıyla Haleb toprağına savuştuğı ve bunların atlarının çoğı telef olarak dört beş yüz kadar hayvanları kalmış ise de bunlar dahi kemal derece zedelenerek umûmatın hükmüne girmiş olduğı... Cüdan kemâl-i zâ’if ve perîşâniyetden nâşi sâil derecesine varub yalnız üç dört adamıyla Haleb askeri muvazzafa Binbaşısı Hacı Batran Ağa’nın çadırına gitmiş ve oradan dahi kendisine iltifât olunarak ve idâresine muktezâ-yı zahîre ve çadırlar verilerek kâhyası Ahmed el Reşîd ile vâlidesi Haleb’e gönderilüb üç dört aylık ma’âşî iddiâsında bulunmuş...”

¹³⁶⁰ BOA, MVL. 759/99, s.2, H.05 Rebî’ül-evvel 1278 (10 Eylül 1861)

7. AŞİRETLERİN EKONOMİK YAPISI

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşayan aşiretler genellikle konargöçer bir hayat sürmüşlerdir. Bu hayat tarzından dolayı aşiretler daha çok hayvancılıkla uğraşmıştır. Hayvancılıkla uğraşan aşiretler kış aylarında kuzeye göre nispeten daha sıcak olan Suriye topraklarına çekilmiş yaz aylarında ise Urfa ve çevresine dönmüşlerdir.

Aşiretler, besledikleri hayvanların et, süt, yağ ve peynirleriyle de halkın önemli ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Örneğin, hayvancılıkla uğraşan konargöçer aşiretlerin yol güzergâhı üzerinde bulunan Maraş sancağındaki aşiretler bölge halkına süt, yün, yağ, keçe gibi ürünler satmış onlardan bakırdan mutfak eşyaları, çuval, çul, giysi gibi ürünler satın almışlardır.¹³⁶¹ Bu durum Urfa sancağındaki aşiretler için de geçerlidir.

Osmanlı Devleti aşiretleri kontrol altında tutmak için idari ve iktisadi teşkilatlar oluşturmuştur. Bu teşkilatlar doğrultusunda aşiretler, üzerinde yaşadıkları topraklara göre tımar, zeamet ve has reayası şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Böylelikle aşiretler hem idari anlamda kontrol altında tutulmuş hem de belli bir vergi dairesi içine alınmıştır. Urfa ve çevresinde yaşamış olan aşiretler de bu teşkilatlar çerçevesinde idare edilmiştir. Örneğin, Karakeçili Aşireti'nin yaşadığı Karakeçili nahiyesindeki köylerin bir kısmı tımar, bir kısmı zeamet ve bir kısmı da has reayası şeklinde idare edilmiştir. Bu köylerdeki arazilerin bir kısmı da malikâne sistemiyle malikânelere kayd-ı hayat şartıyla verilmiştir.

¹³⁶²

Osmanlı Devleti, yerleşik aşiret mensuplarını bu şekilde kontrol altında tutarken konargöçer olan aşiret mensuplarını da sancakların idaresine bağlamış ve onlardan ağnam, ağıl, otlak, yaylak ve kışlak gibi vergiler almıştır. Örneğin, konargöçer bir aşiret olup Harran nahiyesinin sınırları içinde yaşayan Benî Kays Aşireti, Urfa Mutasarrıflığı'na bağlanmış ve vergilerini Urfa mutasarrıflığının gönderdiği vergi memurlarına ödemiştir.

¹³⁶¹ Memet Yetişgin, Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.67-68-69, C.XXIII, Ankara, Mart-Temmuz, Kasım, 2007, ss.263-303.

¹³⁶² BOA, NFS. d. 2703, s.309-329, H.01 Zî'l-hicce 1258 (3 Ocak 1843)

7.1. Aşiretlerin Has Reayası Olması

Osmanlı Devleti'nde mülkiyeti devlete ait olan miri araziler üzerinde dirlik sistemi uygulanmıştır. Dirlik sisteminde dirlikler temelde üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar has, zeamet ve tımarlardır. Tımarların yıllık geliri 3.000 ile 20.000 akçe arasındadır. Tımar gelirleri imâm ve asker gibi devlet memurlarına bırakılmıştır. Zeametlerin yıllık gelirleri 20.000 ile 100.000 akçe arasındadır. Zeametlerin gelirleri orta dereceli devlet memurlarına bırakılmıştır. Hasların yıllık gelirleri en az 100.000 akçedir. Haslar padişaha, padişah hanımlarına, oğullarına, kızlarına, vezirlere, beylerbeylerine ve sancak beylerine verilmiştir.¹³⁶³

Haslar da kendi içinde havâss-ı hümâyûn, havass-ı vüzerâ ve havass-ı mir-i miran gibi bölümlere ayrılmıştır.¹³⁶⁴ Padişah hasları olan havâss-ı hümâyûnlar, daha çok şehirlerde bulunan mukâtaalar ve köylerdeki öşürlerdir.¹³⁶⁵ Bu haslardan elde edilen gelirlerin bir kısmı vakıf payı olarak vakıflara aktarılmış diğer kısmı ise doğrudan hazineye aktarılmıştır.¹³⁶⁶ Gelirleri doğrudan hazineye aktarılan padişah haslarına hâssâ-i padişahi, hâss-ı şâhî ve âlem penâh gibi adlar da verilmiştir. Gelirleri vezirlere bırakılan haslar ise havass-ı vüzerâ olarak adlandırılmıştır.¹³⁶⁷

Halep eyaletinde bulunan Beydili Aşireti'ne mensup haneler 1530 yılında mali yönden padişah hasları içinde yer almıştır. Bu haneler daha sonra padişah haslarından ayrılmış ve Vâlîde Sultan Hassı'na bağlanmıştır.¹³⁶⁸ Yeni-il sancağında bulunan Beydili Aşireti'ne mensup haneler Üsküdar'da bulunan Atik Vâlîde Sultan Vakfı'na dâhildir. Bu Beydili haneleri Sultan III. Murat'ın annesi Atik Vâlîde Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı câmii vakfına dâhil oldukları için “*Üsküdar Türkmenleri*” şeklinde de adlandırılmıştır.¹³⁶⁹

¹³⁶³ İnalçık, *a.g.m.*, 2012, ss. 168-173.

¹³⁶⁴ Cengiz Orhonlu, Nejat Göyünç, Has, *TDV İA.*, C.16, İstanbul, 1997, ss.268-270.

¹³⁶⁵ Çakar, *a.g.e.*, 2003, ss.280-281.

¹³⁶⁶ Mehmet Ali Ünal, XVI. yy Sonlarında Bir İltizâm Sözleşmesi, *Tarih İncelemeleri*, Sayı VI, İzmir, 1991, s.59.

¹³⁶⁷ Halil İnalçık, Tımar, *TDV İA.*, C. 41. İstanbul, 2012, ss.168-173.

¹³⁶⁸ Orhan Kılıç, 1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterine Göre Halep Türkmenleri, *T.D.A.*, Ankara, 1996, s.105.

¹³⁶⁹ Çakar, *a.g.e.*, 2006, s.170.

Kanunî Sultan Süleymân döneminde padişah haslarının yanında miri mukâtaalar da ortaya çıkmıştır. Bu mukâtaaların gelirleri doğrudan devlet hazinesine aktarılmıştır. Zamanla idari teşkilat içindeki vezir, beylerbeyi ve sancak beylerinin hasları kaldırılmıştır. Kaldırılan bu hasslar, miri mukâtaalara eklenmiş ve idarecilere nakit ödemeler yapılmıştır.¹³⁷⁰

Osmanlı Devleti, mukâtaaların taksimatını yaparken arazilerin kimlere hangi usül ile verildiğini kayıt altına almıştır. Bu durumun somut örneklerinden biri de NFS. d. 2703 numaralı nüfus defteridir. Bu defterde Siverek çevresindeki toprakların hangi yöntemle kimlere verildiği de belirtilmektedir.

7.2. Urfa Sancağındaki Tımarlı Köyler

Tımar, kelime olarak “İlgi” ve “Bakım” anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti’nde dirlik sistemi içinde yıllık geliri 3.000 ile 20.000 akçe arasında olan idari ve askeri birime tımar denmiştir. Tımarlar kendi içinde arpalık, eşkinci, müşterek gibi bölümlere ayrılmıştır. Daha çok imam, papaz ve kale komutanlarına verilmiştir. Bu kişiler her 3.000 akçe için bir cebellü yani atlı asker beslemek zorundadır.¹³⁷¹

7.2.1. Döğerli Nahiyesi Tımarı

1856 yılında Urfa’da bulunan Döğerli nahiyesindeki Kadir köyüne yerleşmiş olan Döğerli Aşireti’nin tımarı, 24 aylığına Urfalı Halil veledi Muhammed’e 3.947 akçe bedel ile verilmiştir. 1857 yılında yine aynı köydeki farklı bir tımar, Urfalı Hacı Halil veledi Muhammed’e 4.191 akçe bedel ile verilmiştir.¹³⁷²

¹³⁷⁰ Orhonlu, Göyünç, *a.g.m.*, 1997, ss.268-270.

¹³⁷¹ İnalçık, *a.g.m.*, 2012, ss.168-173.

¹³⁷² BOA, ML. VRD. d. 3191/1, H.15 Şâban 1276 (08 Mart 1860) tarihli olup, Urfa sancağı kaza ve nahiyelerindeki tımar sahiplerinden alınan senelik meblağın miktarını gösteren defterde: “...Yetmiş üç senesine mahsûben verilen Urfa sancağına tâbi’ Döğerli nâhiyesinde vâki’ Kadir nâm karye ve nâhiye tımarına bâ-berât ‘an mutasarrıf olan Urfalı Halil veled Muhammed’e ber-mûceb-i sened verilen 3.947 gurus”, “...Yetmiş dört senesine mahsuben verilen Urfa sancağına tâbi Döğerli nâhiyesinde vâki’ Kadir nâm karye ve nâhiye tımarına bâ-berât ‘an

7.3. Urfa Sancağındaki Mukâtaalı Aşiret ve Cemaatler

Arapça “*Kat*” kelimesinden türeyen “*Mukâtaa*” kelimesi “*Kesişmek*” anlamına gelmektedir. Mukâtaanın özünde içerdiği anlam “*Belirli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma*” olarak da ifade edilebilir. Osmanlı’da mukâtaa ilk dönemlerde “*Devlete ait bir kısım verginin belirli bir meblâğ karşılığında iltizama verilmesi*” anlamını taşıdı. XIX. yüzyılda ise “*Hazineye ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş birer malî birim*” anlamını kazanmıştır.¹³⁷³ Mukâtaaların konusu maden ocağı, darphane, tuzla gibi gerçek işletmeye tasarruf hakkı veya gümrük, ispenç gibi bazı resim ve vergilerin tahsilidir.¹³⁷⁴ 1811-1839 yılları arasında bütün mukâtaalar merkezden tayin edilen vali, mütesellim veya voyvodalara iltizama verilerek idare edilmiştir.¹³⁷⁵ Voyvodalar tarafından idare edilen arazilerin gelirleri sultanlara, havâss-ı humayuna, beylerbeylerine, sadrazamlara, vezirlere ve sancakbeylerine verilmiştir.¹³⁷⁶

Mukâtaaların bedelleri birkaç yüz akçe olabileceği gibi yirmi milyon akçe de olabirdi. Bazen bir mezra veya köy mukâtaa konusuyken bazen de bir kaza veya sancak mukâtaa konusu olabirdi.¹³⁷⁷ Mukâtaa gelirleri genel olarak emanet ve iltizam usulüyle toplanmıştır. İltizâm usulünde mukâtaalar, açık artırma sistemiyle ihâl edilmiştir. Emanet usulünde ise mukâtaa gelirleri “*Emin*” adı verilen maaşlı görevliler tarafından toplanmıştır.¹³⁷⁸

İltizâm, devletin mukâtaaların işletmesini belli bir ücret karşılığında belli bir süreliğine açık artırma yoluyla şahıslara devretmesidir. Bu süreler genellikle üç yıl olmasına rağmen beş, dokuz ve hatta on iki yıllığına verilen mukâtaalar da olmuştur. Mukâtaaları

mutasarrıf olan Urfalı Hacı Halil veled Muhammed’e ber-mûceb-i sened verilen 4.191 guruş...”

¹³⁷³ Mehmet Genç, Mukâtaa, *TDV. İA.*, C.XXXI, İstanbul, 2006, s.129.

¹³⁷⁴ Halil Salihoğlu, Bir Mültezim Zimem Defterine Göre Darphâne Mukâtaaları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmûası*, C.2, Sayı 1, İstanbul, 1963, s.146.

¹³⁷⁵ Genç, *a.g.m.*, 2000, s.157.

¹³⁷⁶ Yılmazçelik, *a.g.m.*, ss.1209-2047

¹³⁷⁷ Genç, *a.g.m.*, 2006, ss.129-130.

¹³⁷⁸ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 7. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2007, s.164.

işletme hakkını elde eden kişiye “*Mültezim*” denmiştir.¹³⁷⁹ Bu sistemde iltizam bedelinin bir kısmı peşin alınmış diğer kısmıysa taksitler halinde alınmıştır. İltizâm sistemiyle verilen bir mukâtaadan hazinenin elde ettiği gelirler devlet bütçesinde “*İltizâm Bedeli*” şeklinde kaydedilmiştir.¹³⁸⁰

İltizâm sisteminde mukâtaalar belli bir süreliğine ihâle ile mültezime verilirken malikâne sisteminde kayd-ı hayat şartıyla verilmiştir. Malikâne sistemi, 1695 yılında ilan edilen bir fermânla yürürlüğe girmiştir. Savaşların uzun sürmesi hem mali dengeyi bozmuş hem de sosyal yapıyı olumsuz etkilemiştir. Savaşlar uzun sürdüğü için hazine açık vermeye başlamıştır. Bu açığın giderilmesi amacıyla daha önce iltizamla belli bir süreliğine malikâne cilere verilen mukâtaalar, malikâne sistemiyle ömür boyu vermeye başlanmıştır.¹³⁸¹ Bu durum XVIII. yüzyılda büyük mukâtaaların malikâneye dönüştürülmesini hızlandırmıştır.¹³⁸²

Malikâne sisteminde “*muaccele*” ve “*mü’eccele*” adlarıyla mukâtaaların gelirleri ihâleye çıkarılmıştır. Muaccele, mukâtaanın satışı sırasında peşin ödenen miktardır. Mü’eccele ise her yıl taksitle ödenecek miktardır.¹³⁸³ İhaleye katılmak isteyen mültezimler güvence olarak kefil göstermek zorundadır. Aynı kefilin birden fazla mültezime destek vermesine izin verilmemiştir.¹³⁸⁴ Sancaklardaki araziler mukâtaaya verildiği zaman, bu topraklar üzerinde bulunan aşiretler de hükümet tarafından malikâne olarak verilmiştir. Bu yolla merkezî hükümet, bir taraftan aşiretlerin kontrolünü sağlamış diğer taraftan da devlete bağlılıklarını artırmıştır.¹³⁸⁵ XVIII. yüzyılın ortalarından sonra malikâne

¹³⁷⁹ Genç, *a.g.m.*, 2000, ss.154-155.

¹³⁸⁰ Yavuz Cezar, *Osmanlı Mâliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s.21

¹³⁸¹ Erol Özvar, *Osmanlı Mâliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s.3.

¹³⁸² Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Mâliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, s.130.

¹³⁸³ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s.107.

¹³⁸⁴ Genç, *a.g.m.*, 2000, ss.154-158.

¹³⁸⁵ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri iskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1963, ss.17-18.

sistemi hızla genişleyerek mukâtaa sektörünün hemen hemen tamamını kapsamıştır.¹³⁸⁶

Urfa sancağında bulunan araziler, iltizam ve malikâne sistemleriyle mültezimlere verilmiştir. İhaleyi kazanan mültezim kendi sahası içinde yerleşmiş aşiretlerden yılın belli dönemlerinde vergi tahsil etmiştir.

1737’de Urfa sancağında birçok mukâtaalı aşiret bulunmaktadır. Bu aşiret mukâtaaları belli bir bedel karşılığında malikâneçilere ihale ile verilmiştir. 1737’de Urfa sancağındaki mukâtaalı aşiretlerin malikâneçileri ve bedelleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 7.9. Malikâne Usulüyle Verilen Aşiret Mukâtaaları ve Bedelleri

Aşiret Mukâtaasının Adı	Malikâneçi	Tutarı (Kuruş)
Döğerli mukâtaası	Asafoğlu	1.120
Hacebânlı mukâtaası	Hasan Ağa	906,5
Kohbinik mukâtaası	Ahmed Şeyh	490
Bizikî Mimtanlı mukâtaası	Ali Beg ve Ricali Veled	81,5
Keylun mukâtaası	Nasr-ı Zafer Beg	170,5
Gatarlı Cemaati mukâtaası	İbrahim	155
Şark-ı Berâzi mukâtaası Alaeddinli Cemaati	Hazreti Sehdîr Ağa	1.000
Melekli mukâtaası	Muhammed Efendi	66
Mersâvi mukâtaası	Muhammed Efendi	110
Halidli Cemaati mukâtaası	Aboş ve İbrahim	83
Toplam		4.012

Kaynak: BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

Tabloda görüldüğü üzere 1737 yılında Urfa sancağında kayıt altına alınan mukâtaalı aşiret sayısı 10’dur. Bunlar Döğerli, Hacebânlı, Kohbinik, Bizikî Mimtanlı, Keylun, Melekli, Mersâvi aşiretleri ve Halidli, Gatarlı ile Şark-ı Berâzi Alaeddinli cemaatleridir. Zikredilen aşiretlerin mukâtaa bedellerinin toplamı 4.012 kuruştur.

XIX. yüzyılda da Urfa sancağında birçok mukâtaalı aşiret bulunmaktadır. Bu mukâtaalı aşiretler malikâneçilere farklı miktarlarda vergi ödemişlerdir. Urfa sancağındaki mukâtaalı aşiretlerden bazıları aşağıda başlıklar halinde açıklanmaktadır.

¹³⁸⁶ Genç, *a.g.m.*, 2006, s.131. ss.129-132.

7.3.1. Badılı Aşireti Mukâtaası

Urfa sancağındaki bu aşiretin mukâtaa gelirleri İstanbul nükebasından kişilere gitmiştir. Bu mukâtaa içinde bulunan bazı Badılı mensupları haneleriyle birlikte iskân bölgelerini terk ederek Erzurum, Kars ve Çıldır taraflarına göç etmiştir. Bu durum mukâtaacıları zor duruma düşürdüğü için bu kişiler, Divânı Hümâyûn ve ilgili devlet birimlerine başvurarak Badılı Aşireti'ne mensup hanelerin yıllık ödemeleri gereken 100 kuruşu Erzurum gümrüğüne ödemelerini istemiştir. Ayrıca Rakka sakinlerinden olan ve belli bir süreden beri Sivas'ta ikamet eden Badılı Seyyid İbrahim isimli kimse kendisinin anne tarafından Seyit soyundan geldiğini iddia ederek Badılı hanelerinden vergi alınmamasını talep etmiştir. Bu iddialarına dayanak olarak da bir kıta şecere ve iki fetvayı göstermiştir. Bu belgeleri gören yetkililer bu şâhsın talebini olumlu karşılamıştır.¹³⁸⁷

7.3.2. Barak Aşireti Mukâtaası

Yeni-il hazinesine dâhil aşiretler Abalı, Avşar, Akçakoyunlu, Bahâdırlı, Barak, Bayat, Bayındır, Beydili, Çepni, Çiçli, Çiğdemli, Keçeli, Kılıçlı, Kızık, Musacalı ve Reyhanlı aşiretleridir. Barak Aşireti, 1690 yılından önce Yeni-il mukâtaasına dâhil iken bu yıldan sonra Rakka hazinesinin mukâtaalarına dâhil olmuştur.¹³⁸⁸

Barak Aşireti, yıllık ödemesi gereken miri vergisini Rakka hazinesine ödemiştir. 1783 yılında Birecik'te bulunan Mir Aşireti, Barak Aşireti'nin yerleştiği yerlerdeki mukâtaayı 11.500 kuruş mal bedeliyle kendi tasarrufuna almıştır.¹³⁸⁹

Barak Aşireti'ne mensup haneler Halep ve Rakka eyaletlerinin sınırına yerleştikleri için bazen her iki eyalet tarafından da vergiye tâbi tutulmuştur. Bu durum Baraklılar arasında huzursuzluklara neden olduğu gibi vergilerin toplanmasını da geciktirmiştir. Bu karışıklığın giderilmesi için Barak Aşireti'nin Halep eyaletine bağlanması istenmiştir. Nihâyetinde 1819 yılında Barak Aşireti'nin yaşadığı bölgeler Halep eyaletine bağlanmıştır.¹³⁹⁰

¹³⁸⁷ BOA, C. ML. 114/5089, H.16 Şâban 1196 (27 Temmuz 1782)

¹³⁸⁸ Ahmet Refik, *a.g.e.*, s.88.

¹³⁸⁹ Öğüt, *a.g.t.*, s.93.

¹³⁹⁰ BOA, C. DH. 167/8338, H.17 Receb 1234 (12 Mayıs 1819)

7.3.3. Berâzi Aşireti Mukâtaası

Urfa sancağındaki Berâzililer kendi içinde iki kola ayrılmıştır. Bunlar Berâzi Garbiyân ve Berâzi Şarkiyân'dır. Berâzi Garbiyan mensupları vergilerini Rakka hazinesine verirken Berâzi Şarkiyânlılar vergilerini Diyarbakır hazinesine ödemiştir. 1799 yılında Berâzi ve diğer Berâzi mukâtaasının malikânecisi Osman'ın ölmesi üzerine mukâtaadaki yarım hissesi açık artırma usulüyle 400 kuruş muaccele bedel ve 1.000 kuruş mal bedeliyle ihâle edilmiştir. Bu ihâleyi Berâzi sakinlerinden Mustafa kazanmıştır. Berâzi Aşireti mukâtaasını alan malikâneci Molla Mustafa, 1802 yılında Berâzi Aşireti'nden gerekli tahsilatı yapamadığı için ihâle bedeli olan yıllık 1.000 kuruş mal bedelini ödemekte zorlanmıştır. Molla Mustafa, Rakka valisine mürâcaat edip kalan miktarın kendi hanesine borç olarak yazılmasını talep etmiştir.¹³⁹¹

Osmanlı Devleti'nde bazı mukâtaalar hem iltizam hem de malikâne usulüyle ihâle edilmiştir. Örneğin 1819 yılında Berâzi mukâtaasının yarım hissesi 1.000 kuruş mal bedeliyle malikâne olarak verilmiş diğer yarım hissesi ise iltizam usulüyle Divânı Hümâyûn kapı kethüdâsı Sâlihizde'ye verilmiştir. 1819 yılında Berâzi mukâtaasının yarım hissesi olan 10.200 kuruş Humus sancağına tahsis edilmiş olup bu meblâğ Humus sancağına teslim edilmemiştir. Bu durum üzerine Humus sancağının mutasarrıfı El-Hac Halil Paşa durumu mahkemeye taşıyarak hakları olan meblâğın kendilerine teslim edilmesini istemiştir.¹³⁹²

7.3.4. Bizikî Mukâtaası

Urfa sancağındaki mukâtaalı aşiretlerden biri de Bizikî Aşireti'dir. 1737 yılında Bizikî Mimtânlı mukâtaası malikâne sistemiyle 81,5 kuruş bedelle Ali Bey'e verilmiştir.¹³⁹³ Bazı malikâneciler, aşiretlerden fazla vergi talebinde bulunmuştur. Bu durum aşiret halkı arasında huzursuzluğun çıkmasına neden olmuştur. 1854-1855 yıllarında Bizikî Aşireti'nin meskûn olduğu Melikviran köyü ve Ank nahiyesine bağlı bazı Bizikî köylerinde mültezimler defterde kayıt altına alınmış olan vergi miktarından fazla vergi talebinde bulunmuştur.¹³⁹⁴

¹³⁹¹ Öğüt, *a.g.t.*, ss.105, 420, 441

¹³⁹² Öğüt, *a.g.t.*, s.402,441.

¹³⁹³ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

¹³⁹⁴ Öğüt, *a.g.t.*, s.92.

7.3.5. Cihânbegli Aşireti Mukâtaası

1781-1782 yıllarında Urfa'daki Cihânbegli, Barcikânlı, Herdi, Şâhablı, Ziveli, Öküzlü, Badılı, Besyanlı, Muhavveratlı ve Atmalı aşiretlerine mensup bir miktar hane mukâtaa vergilerini ödememek için iskân bölgelerini terk edip Sivas, Erzurum ve Kars civarına göç etmiştir. Bu aşiretlerin mukâtaa gelirleri İstanbul nükebasından kişilere tahsis edilmiştir. Aşiretler ödemeleri gereken 300 kuruşu ödemeyince mukâtaacılar bu aşiretlerin mukâtaalarını ödemelerini talep etmiştir. Ödemezlerse Rakka'ya geri gönderilmelerini devlet yetkililerinden istemişlerdir. Aşiretlerle mukâtaacılar arasındaki bu anlaşmazlığın çözülmesi için yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu yazışmalar neticesinde mukâtaacılar aşiretlerin ödemeleri gereken 300 kuruş vergisi yerine 100 kuruş vergiyi Erzurum gümrüğüne ödemelerini kabul etmiş ve eğer bu vergiyi de ödemezlerse aşiretlerin Rakka'ya geri gönderilmelerini istemişlerdir. Cihânbegli Aşireti'ne mensup haneler bu vergiyi ödemek istemeyince 7 Şubat 1782 tarihinde iskân bölgesi olan Rakka'ya gönderilmiştir.¹³⁹⁵

7.3.6. Dalyânlı Rişvan Aşireti Mukâtaası

Bu mukâtaanın adı arşiv belgelerinde “*Aşiret-i Dalyânlı*” ve “*Cemaat-i Aşiret-i Dalyânlı*” şeklinde geçmektedir. Urfa sancağındaki Birecik ve Rumkale kazaları, Malatya, Hısnı Mansur ve Maraş civarına yerleşmiş olan bu aşiretin mukâtaa vergileri Keban Madeni Emîni tarafından idare edilmiştir. Aşiret halkının ödemesi gereken vergiler aşiret kethüdâsı tarafından toplanmış ve Keban Eminlerine teslim edilmiştir. H.1245 (M.1829-1830) ve H.1246 (M.1830-1831) yıllarında Tersane-i Amire Hazinesi'ne teslim edilen 7.373 kuruş hariç H.1244 (1828-1829) senesi ve H.1247 (M.1831-1832) ile H.1253 (M.1837-1838) seneleri arasında bu mukâtaanın gelirleri tahsil edilememiştir. Bu tarihlerde mukataa Trabzon valisi Osman Paşa, Ma'adini Hümâyûn Emîni İshak Bey, Sivas valisi Reşid Paşa ve Hâfız Paşa'nın uhdesine bulunuyordu. Bu zararın karşılanması amacıyla adı geçen kişilerden belli miktarlarda mal bedeli tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.¹³⁹⁶ Bu bedeller aşağıdaki tabloda verilmektedir.

¹³⁹⁵ BOA, C. ML. 114/5089, H.16 Şâban 1196 (27 Temmuz 1782)

¹³⁹⁶ Ulubaş, *a.g.t.*, ss.247-248

Tablo 7.10. Dalyanlı Rişvan Aşireti Mukâtaasından Alınan Vergi Miktarları

Reşid Paşa			
Miladi	Hicri	Yıllık Mal Bedeli	Toplam Alınan
1833-1834	(H.1249)	3.686,5	11.059,5
1834-1835	(H.1250)	3.686,5	
1835-1836	(H.1251)	3.686,5	
Hâfız Paşa			
Miladi	Hicri	Yıllık Mal Bedeli	Toplam Alınan
1836-1837	(H.1252)	3.686,5	7.373
1837-1838	(H.1253)	3.686,5	
İshak Bey			
Miladi	Hicri	Yıllık Mal Bedeli	Toplam Alınan
1831-1832	(H.1247)	3.686,5	7.373
1832-1833	(H.1248)	3.686,5	
Osman Paşa			
Miladi	Hicri	Yıllık Mal Bedeli	Toplam Alınan
1828-1829	(H.1244)	3.686,5	3.686,5

Kaynak: Ulubaş, *a.g.t.*, s.248. *Bkz.BOA, C.ML, 528/21640, H.29 Şevval 1254 (15 Ocak 1839)*

Tabloda görüldüğü üzere 1828-1838 yılları arasında İshak Bey, Reşid, Hâfız ve Osman paşalar tarafından Dalyanlı Rişvan mukâtaasından yıllık 3.686,5 kuruş vergi alınmıştır. Zikredilen yıllar arasında alınan vergi miktarlarının toplamı 29.492 kuruştur. Bu meblâğa 1829-1830 yılları arasında alınan miktar dâhil değildir.

7.3.7. Gökçe Öyük Aşireti Mukâtaası

Gökçe Öyük Aşireti'nin yaşadığı topraklar mukâtaa olarak malikâne usulü ile ihâle edilmiştir. 1835-1836 yıllarına kadar Gökçe Öyük Aşireti'nin yaşadığı topraklar Osman Nuri'nin mukâtaası iken bu toprakların mukâtaası üç yıl boşa kalmış ve 1839 yılında Ruha sakinlerinden Ömer adlı kişiye 2.500 kuruş muaccele bedeli ve 828,5 kuruş mal bedeli karşılığında verilmiştir.¹³⁹⁷

¹³⁹⁷ Ögüt, *a.g.t.*, s.444.

7.3.8. Mersâvî Mukâtaası

Urfa sancağında yer alan mukâtaalı aşiretlerden biri de Mersâvî mukâtaasıdır. 1737 yılında Mersâvî mukâtaası malikâne sistemiyle Muhammed Efendi'ye 110 kuruş bedelle verilmiştir.¹³⁹⁸ 1845 yılında Mersâvî Aşireti'nin mukâtaası malikâne usulüyle 1.050 kuruşla Mersâvî Aşireti'nden Hasan Ağa'ya verilmiştir.¹³⁹⁹

7.3.9. Milli Aşireti Mukâtaası

XVI. yüzyılda Milli Aşireti reisi Mehmed Ağa, soygun ve gasp sebebiyle tehdit edilen güneydeki yolların güvenliğini sağlamış ve Diyarbakır valisi Ahmed Paşa tarafından Habur Sancakbeyliği'ne getirilmiştir. Bunun yanında Mehmed Ağa'ya harap köylerin yeniden canlandırılması amacıyla da bazı yerler mukâtaa olarak iltizam usulüyle verilmiştir. Kısa bir süre bu mukâtaa gelirlerini alan Mehmed Ağa, Diyarbakır valisinin sefere gitmesinden dolayı geride kalan Diyarbakır Beylerbeyi Kaymakam Yusuf Ağa ve Mardin kadısıyla anlaşamamış ve isyan etmiştir. Bu isyanda bozguna uğrayan Mehmed Ağa'nın yerine Milli Aşireti'nin reisliğine Nevruz Bey getirilmiştir.¹⁴⁰⁰

1705 yılında Milli Aşireti mukâtaası 6.200 kuruş muaccele bedel ve 2.388 kuruş yıllık mal bedeli ile Hasan, Timur, Kasım ve Yusuf adlı kişilere verilmiştir. 1733 yılında Milli Aşireti'ne tâbi olan Cemaleddinli Cemaati 250 kuruş muaccele ve 500 kuruş yıllık mal bedeli olarak Abdullah, Murad ve Mustafa adlı kişilere ihâle yoluyla verilmiştir.¹⁴⁰¹

1800-1802 yıllarında Milli Aşireti reisi Timur Ağa, Bağdat valisi Süleymân Paşa'nın desteğini alarak Rakka Valiliği'ne getirilmiştir.¹⁴⁰² Süleymân Paşa, Timur Ağa'nın idari ve siyasi otoritesini artırmak amacıyla Rakka bölgesindeki mukâtaaların malikâne usulüyle Timur'a bırakılmasını sağlamıştır. Bu durum Milli Aşireti reisi Timur Ağa'nın mali anlamda da güç kazanmasını sağlamıştır.¹⁴⁰³

¹³⁹⁸ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.16, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

¹³⁹⁹ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 3, R. Mart 1258 (Mart 1842)

¹⁴⁰⁰ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâli İsyantarı"*, YKY, İstanbul, 2009, ss.434-435.

¹⁴⁰¹ Başarır, *a.g.m.*, ss.251-284.

¹⁴⁰² Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C. VII, s.170.

¹⁴⁰³ BOA, HAT., 127/5257, H.09 Zî'l-hicce 1216 (12 Nisan 1802) tarihli hatt-ı hümâyûnda: "...Rakka vâlisi vezîr Timur Paşa hazretlerinin nüfûzu için senevi

7.3.10. Recepli Avşarı Mukâtaası

Türkmen taifesinden olan Recepli Avşarı, inatçı ve başına buyruk bir aşiret olduğu için Urfa ile Rakka sancağı arasındaki bölgeye iskân edilmiştir. İskân bölgesine yerleşen Recepli Avşarları, Rakka mukâtaasına bağlanmıştır. Recepli Avşarı'na mensup haneler iskân bölgesinden çeşitli gerekçelerle firar ederek Maraş sancağının Zamantı kazası ile Kayseri çevresine yerleşmiştir. Bu durum vergi toplamayı zorlaştırmıştır. 1752 yılında Recepli Avşarlarının yeniden Rakka mukâtaasına bağlanması kararlaştırılmıştır. 1766 yılında Recepli Avşarları tekrar Rakka mukâtaasından ayrılmış ve Topalzade Ahmed Bey tarafından Maraş sancağının Zamantı kazasına iskân edilmiştir. Zamantı kazasına yerleşen Recepli Avşarları burada zirai faaliyetlerde bulunmuştur. Recepli Avşarı mukâtaasının sahibi olan Topalzade Ahmed, belli bir süre sonra firar etmiş olup mukâtaasından toplaması gereken vergileri toplamamıştır. Bu durum üzerine ilgili birimler hazineyi zarardan kurtarmak için Topalzade Ahmed'in zimmetindeki paraya el koymuştur.¹⁴⁰⁴

7.3.11. Reşi Aşireti Mukâtaası

1795 yılında Reşi Aşireti mukâtaasından olan Ayn-ı Şâhmaniye mukâtaasının malikânegisi Seyit Mehmed'in vefat etmesi üzerine söz konusu mukâtaa, 100 kuruş muaccele bedel ve 31.260 akçe mal bedeli karşılığında Mehmed Emin Bey'e devredilmiştir.¹⁴⁰⁵

7.3.12. Türkmân Colabı'ndaki Hacı Hümâyûn Mukâtaası

1691 yılında gerçekleştirilen iskânda bu bölgeye Avşar, Anterli ve Beydili gibi Türkmen aşiretler yerleştirildiği için buraya “*Türkmân Colabı*” denmiştir. Türkmân Colabı'ndaki Hacı Hümâyûn Mukâtaası 25.000 kuruşla mültezime verilmiştir.¹⁴⁰⁶

iktizâ iden mâlına vakt ü zamanıyla edâ eylemek şartıyla Rakka eyâleti mukâta'âtı birkaç senelik olmak üzere müşârün-ileyhin ber-vech-i malikâne uhdesinde kKaydolunması husûsu Bagdad vâlisi garetlü Süleymân Paşa hazretleri tarafından iltimâs olunduğu...”

¹⁴⁰⁴ Halaçoğlu, a.g.e., 1991, s.115.

¹⁴⁰⁵ Öğüt, a.g.t., s.430.

¹⁴⁰⁶ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 3, R. Mart 1258 (Mart 1842)

7.3.13. Urfa Sancağındaki Diğer Mukâtaalı Aşiret ve Cemaatler

- Biziki Mintanlı Mukâtaası
- Döğerli Mukâtaası
- Horzum Cemaati Mukâtaası
- İzol Aşireti Mukâtaası
- Karakeçili ve Tevâbi‘ Hasları Mukâtaası
- Merdisî Aşireti Mukâtaası
- Sarac Aşireti Mukâtaası¹⁴⁰⁷

7.4. Aşiretlerin Ödediği Vergiler

Konargöçer bir hayat süren aşiretler genellikle hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Dolayısıyla hayvancılığa dayalı bir ekonomi söz konusuydu. Aşiretlere savaş zamanlarında cephan ve zahire sevkiyatı konusunda da görev verilmekteydi.

Osmanlı Devleti, yerleşik tebaadan ve konargöçer aşiretlerden çeşitli vergiler almaktaydı. Urfa sancağındaki aşiretler de XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Rakka ve Halep vergi memurlarına vergiler ödemişlerdir. Bu vergilere ağnam ve ağıl vergileri, bad-ı heva vergisi, miri vergi, otlak vergisi, yaylak ve kışlak vergileri örnek gösterilebilir. Devlet aşiretlerden aldığı vergiyi aşiret reisleri aracılığıyla toplamıştır.¹⁴⁰⁸

7.4.1. Miri Vergi

Miri sözcüğü "*Devlete ve hazineye ait olan, hükümet malı*" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu kavram daha çok devlete ait toprakları ve bu topraklardan alınan vergileri ifade etmek için kullanılmıştır. Osmanlı toprak teşkilatı içinde yer alan miri araziler konargöçer durumda olan aşiretlerin iskânı amacına yönelik de kullanılmıştır. Özellikle 1858 Arazi Kanûnnâmesi'nde bu konu ile ilgili iyileştirici hükümlere yer verilmiştir. Kanûnnâmede kendisine verilen miri toprağı üç yıl üst üste ekmeyen çiftçiden toprağın alınacağı ve konargöçer durumdaki aşiretlere verileceğı belirtilmiştir. Bu durum aşiretlerin yerleşik hayata geçmesini hızlandırmıştır. Yine 1911 yılında çıkarılan bir kanunla Diyarbakır'daki konargöçer aşiretlere miri arazi tahsis edilmiş ve bu arazilere yerleşecek aşiretler için meralar

¹⁴⁰⁷ Türkay, *a.g.e.*, ss.500-501.

¹⁴⁰⁸ Chatty, *a.g.m.*, p.29-49.

verilmiştir.¹⁴⁰⁹ Urfa sancağında yaşayan aşiretlere de miri araziler tahsis edilmiştir. Bu araziler üzerinde yaşayan aşiretlerden arazinin büyüklüğüne ve aşiretteki hane sayısına göre farklı miktarlarda vergi alınmıştır. 1737 yılında Halep başta olmak üzere Anadolu'nun farklı bölgelerinden Rakka ile Urfa arasında bulunan Belih Nehri civarına Kılıçbegli, Canbegli, Dimlekli, Ömerli, Kıyas, Bayındır, Begmişli, Kazlı, Sabha?, Ayashlı, Kadulı, Göncü, Karaşeyhli, Avşar, Şeyhli, Hahalı, Döğer, Barak, Cihanbegli, Cera, Lekvan ve Milli gibi birçok aşiret iskân edilmiştir. İskân edilen bu aşiretler muhassıllara belli miktarlarda miri vergi ödemiştir. 1737 yılında aşiretlerin ödediği miri vergi miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7.15. 1737 Yılında Urfa Civarına İskân Edilen Aşiretlerin Ödediği Miri Vergi Miktarları

Aşiret Adı	Ödediği Miktar (Kuruş)
Kılıçbegli	1.760
Canbegli	1.931
Dimlekli	1.931
Ömerli	1.128
Kıyas	330
Bayındır	935
Begmişli	1.540
Kazlı	550
Sabiha?	200
Ayashlı	495
Kadulı	350
Göncü	550
Karaşeyhli	1.135
Avşar	400
Şeyhli	468
Hahalı	275
Döğer	300
Barak	2.310
Cihanbegli	140
Cera	40
Lekvan	500
Milli	7.500
Türkmân ve Ekrâd-ı Perakende Erzurum ma'a Rakka	4.000
Sivas ve Rum canibinden Rakka'ya İskân edilen Perakende aşiretler	4.000
Toplam	32.768

Kaynak: BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-6, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

¹⁴⁰⁹ M. Macit Kenanoğlu, Miri Arazi, *TDV İA.*, C. 30, İstanbul, 2005, ss.157-160.

Tabloda görüldüğü üzere Urfa ve Rakka arasına iskân edilen aşiretlerin Rakka vergi memurlarına ödediği vergi miktarı toplamda 32.768 kuruştur. İskân edilen aşiretler içerisinde en fazla vergiyi Milli Aşireti ödemiştir. Vergi talep edilen aşiretler arasında Erzurum, Sivas ve Rum eyaletlerinde olup Rakka'ya iskân edilen perakende aşiretler de bulunmaktadır. Bu perakende aşiretlerden toplamda 8.000 kuruş vergi alınmıştır.

Urfa, Rakka eyaletine bağlı bir sancak olmasına rağmen buradaki bazı aşiretlerin vergileri 1841'de Diyarbakır mâliye memurları tarafından toplanmıştır. Bu durum aşiretlerin konargöçer olmasıyla ilgilidir. Diyarbakır vergi memurları tarafından miri vergileri toplanan Urfa'ya tâbi aşiretler ve bu aşiretlerden alınan vergi miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.¹⁴¹⁰

Tablo 7.16. 1841 Yılında Diyarbakır Eyaletince Urfa Aşiretlerinden Alınan Mâl-i Miri ve Kışlakiye Vergisi

Aşiret Adı	Mâl-i Miri Miktarı (Kuruş)
Afazla Aşireti	14.950
Barak Aşireti	1.200
Benî Kays Aşireti	26.050
Berâzi Aşireti	2.150,5
Hamd el Nasr Aşireti	13.271
Mersâvî Aşireti	800
Milli Aşireti	1.200
Rişvan Aşireti (Kışlak Vergisi)	5.000
Toplam	64.621,5

Kaynak: BOA, ML. VRD. d.. 644/01, 29 Zî'l-hicce 1258 (31 Ocak 1843)

Afazla, Barak, Benî Kays, Berâzi, Hamd el Nasr, Mersâvî ve Milli aşiretleri Urfa sancağına bağlı olmalarına rağmen bu aşiretlere mensup bir miktar hane 1841 yılında Diyarbakır tarafındayken, Diyarbakır vergi memurları tarafından kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan bu aşiretlerin vergileri Diyarbakır vergi memurları tarafından tahsil edilmiştir. Zikredilen aşiretlerin Diyarbakır vergi memurlarına ödediği

¹⁴¹⁰ BOA, ML. VRD. d. 644/1, H.29 Zî'l-hicce 1258 (31 Ocak 1843)

vergi toplamda 64.621,5 kuruştur. En fazla vergiyi 26.050 kuruşla Benî Kays Aşireti ödemiştir. Bu durum vergi ödeyen aşiretler arasında en kalabalık aşiretin Benî Kays Aşireti olduğunu göstermektedir.

1842 yılında Urfa sancağındaki aşiretlerden alınan mâl-i miri ve kışlakiye vergilerinin miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.¹⁴¹¹

Tablo 7.17. 1842 Yılında Urfa Sancağında Aşiretlerden Alınan Mâl-i Miri ve Kışlakiye Vergisi

Aşiret Adı	Vergi Miktarı (Kuruş)
Afazla Aşireti	20.000
Alulde Aşireti	7.500
Avşarlı Aşireti	150
Badılı Aşireti	400
Barak Aşireti	21.200
Benî Kays Aşireti	50.000
Benî Said Aşireti	30.000
Berâzi Aşireti	113.700
Cihânbegli Aşireti	250
Cünha Aşireti	7.500
Çakallı Aşireti	500
Dögerli Aşireti	10.000
Ebu Muhammed Aşireti	2.500
Haltânlı Aşireti	2.000
Hamd el Nasır Aşireti	15.000
Kurucabegli Aşireti	3.000
Kohbinik Aşireti	1.000
Mersâvî Aşireti	800
Millî Aşireti	51.200
Müteferrik Aşireti ¹⁴¹²	15.000
Rumkale kazasında kâin Rişvan nâm-ı diğer Hamdli Aşireti'nin Kışlakiye Vergisi	5.000
Şemmer tâbi Benî Said Aşireti Haneleri	7.500
Toplam	364.200

Kaynak: BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

Tabloda görüldüğü üzere en fazla miri vergiyi 113.700 kuruşla Berâzi Aşireti ödemiştir. Aşiretlerden talep edilen vergi miktarı aşiretlerin büyüklüğü ve yayıldığı alanlarla doğru orantılıdır. Berâzi Aşireti Urfa'da en kalabalık aşiretlerden biridir. Bu durum onun geniş bir

¹⁴¹¹ BOA, Kâmil Kepeci 5935, s. 2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

¹⁴¹² H.1282 tarihli arşiv belgesinde Müteferrik aşiretleri Benî Zeyd, Benî İcr, Hubeydi, Benî Hüseyin, Beraki ve Na'im aşiretleri olarak zikredilmiştir.

alana yayılmasına ve dolayısıyla ödemesi gereken vergi miktarının da artmasına sebep olmuştur.

1844 yılında Urfa sancağında bulunan aşiretlerden alınan mâl-i miri miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Ayrıca Mart 1847 tarihinden itibaren Rakka sancağı Tanzimât-ı Hayriye düzenlemelerine dâhil edilmiştir. Bu düzenlemeler doğrultusunda Urfa sancağındaki aşiretlerden alınması planlanan mâl-i miri miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

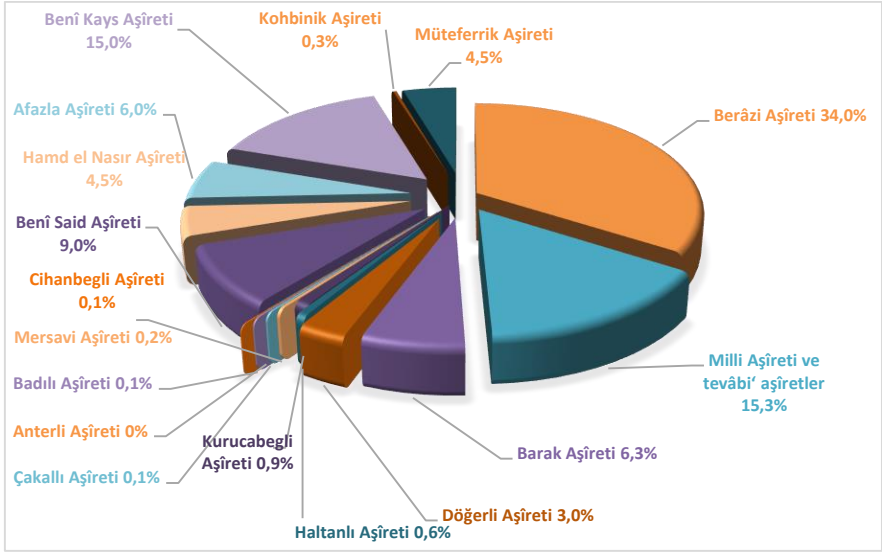
Tablo 7.18. Urfa'daki Aşiretlerden 1844 Yılında Alınan ve 1847 Yılından İtibaren Alınacak Olan Mâl-i Miri Miktarları

Aşiret Adı	1844 Yılı	1847 Yılı
Berâzi Aşireti	113.700	113.700
Millî Aşireti ve tevâbi' aşiretler	51.200	51.200
Barak Aşireti	21.200	21.200
Dögerli Aşireti	10.000	10.000
Haltânlı Aşireti	2.000	2.000
Kurucabegli Aşireti	3.000	3.000
Mersâvi Aşireti	800	800
Çakallı Aşireti	500	500
Badılı Aşireti	400	400
Cihanbegli Aşireti	250	250
Anterli Aşireti	150	150
Benî Said Aşireti	30.000	30.000
Hamd el Nasır Aşireti	15.000	15.000
Afazla Aşireti	20.000	20.000
Benî Kays Aşireti	50.000	50.000
Kohbinikli Aşireti	1.000	1.000
Müteferrik Aşireti	15.000	15.000
Toplam	334.200	334.200

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.1, H. 29 Şâban 1262 (22 Ağustos 1846)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 1844 yılında Urfa sancağında bulunan aşiretlerden alınan miri verginin toplamı 334.200 kuruştur. 1847 tarihinden itibaren Urfa sancağı Tanzimât-ı Hayriye düzenlemelerine dâhil edilmiş olmasına rağmen bu sancaktaki aşiretlerin ödediği mâl-i miri miktarlarında bir değişikliğe gidilmemiştir. Nitekim 1847 yılında da Urfa'daki aşiretlerden yine toplamda 334.200 kuruş vergi alınması kararlaştırılmıştır.

Grafik 7.1. 1844 Yılında Urfa Sancağında Aşiretlerden Alınan Mâl-i Miri Vergilerin Aşiretlere Göre Dağılımı

1844 yılında Urfa sancağında aşiretlerden alınan mâl-i mirinin toplamı 334.200 kuruştur. Bu meblâğın aşiretlere göre dağılımına bakıldığında en büyük payın %34 ile Berâzi Aşireti'ne ait olduğu görülmektedir. Anterli, Cihanbegli, Badılı ve Çakallı aşiretlerinin payı ise %0,1 civarındadır.

7.4.2. Ağnam Vergisi

Küçükbaş hayvan sahiplerinden alınan ağnam vergisi Osmanlı arşiv belgelerinde “*Ganem Vergisi*” ve “*Keçi Rusumu*” şeklinde de geçmektedir.¹⁴¹³ Ağnam vergisi, Şer’i vergiler arasında sayılmıştır. Bazı kanûnnâmelerde ağnam vergisi “*Âdet-i Zekât*” şeklinde de zikredilmektedir.¹⁴¹⁴ Bu vergi aşiret mensuplarından sahip oldukları koyun ve keçi sayısınca alınmıştır. Ekonomileri hayvancılığa dayanan konargöçer aşiretlerin ciddi sayıda küçükbaş hayvan beslediği bilinmektedir. Halep eyaletinde yaşayan Beydili Aşireti’ne mensup Begmişli, Dimlekli, Kazlı, Karaşeyhli, Ulaşlı ve Yalvaçlı cemaatlerinin 1536, 1550 ve 1570 yıllarında sahip oldukları küçükbaş hayvan sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

¹⁴¹³ BOA, ML. VRD. d. 5099/1 (Tarihsiz Belge)

¹⁴¹⁴ Feridun Emecen, Ağnam Resmi, *TDV İA*, C.I, İstanbul, 1988, ss.479-480.

Tablo 7.19. Halep Eyaletindeki Beydili Cemaatlerinin Sahip olduğu Küçükbaş Hayvan Sayısı

Yıl	1536		1550		1570	
	Nefer	Koyun	Nefer	Koyun	Nefer	Koyun
Begmişli	-	-	252	28.062	199	37.817
Dimlekli	122	32.061	86	10.194	145	9.636
Kazlı	42	7.680	117	18.590	118	23.186
Karaşeyhli	-	-	181	19.611	128	22.626
Ulaşlı	61	9.233	14	2.202	64	1.584
Yalvaçlı	2.234	405.181	3.544	358.069	3.855	572.648
Toplam	2.459	454.155	4.194	436.728	4.509	667.497

Kaynak: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Defteri Hakani Dizisi: XVI, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:109, Ankara, 2010, s.25-26.

Beydili Aşireti'ne mensup Begmişli, Dimlekli, Kazlı, Karaşeyhli, Ulaşlı ve Yalvaçlı cemaatlerinin besledikleri küçükbaş hayvan sayısına bakıldığında devlete ciddi miktarlarda ağnam vergisi ödedikleri anlaşılmaktadır. Zikredilen cemaatler arasında en fazla küçükbaş hayvana sahip olan Yalvaçlı Cemaati'dir. Bu cemaatin 1536 yılında nefer başına düşen küçükbaş ortalaması 181 adet, 1550 yılında 101 adet, 1570 yılında ise 148,5 adettir.

Urfa sancağı ve çevresinde bulunan Döğer, Geys, Haltânlı, Milli, Türkmen ve müteferrik aşiretleri ile Urfa'ya bağlı kaza ve nahiyelerin ödediği ağnam miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

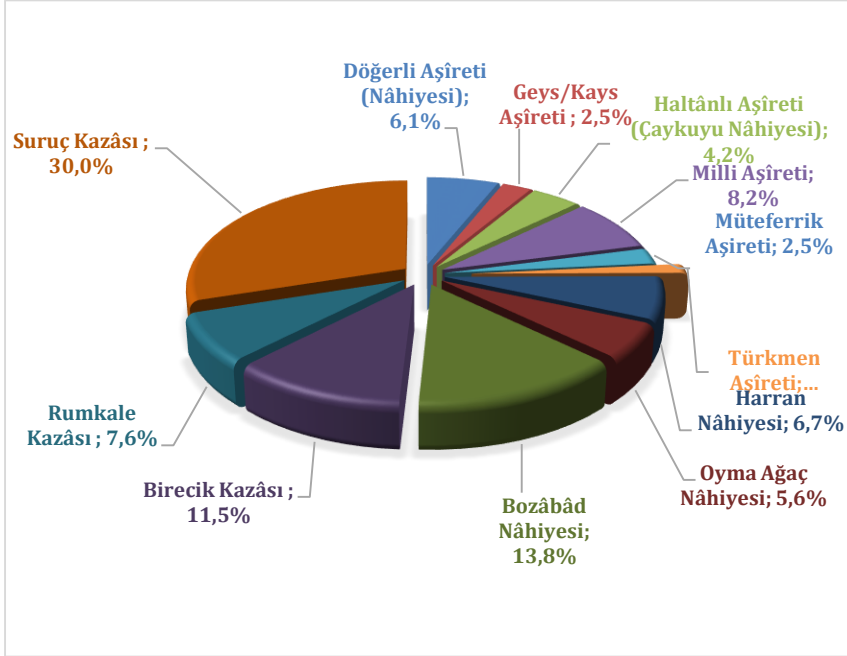
Tablo 7.20. Aşiret ve Kazalardan Alınan Ağnam Vergisi

Aşiret Adı	Resmi Ağnam Miktarı (Kuruş)
Döğerli Aşireti (nahiyesi)	27.384,5
Geys/Kays Aşireti	11.223,5
Haltânlı Aşireti (Çaykuyu nahiyesi)	18.797
Milli Aşireti	36.565
Müteferrik Aşireti	11.150
Türkmen Aşireti	6.437,5
Harran nahiyesi	29.912,5
Oymaağaç nahiyesi	24.926
Bozâbâd nahiyesi	61.800
Birecik kazası	51.500
Rumkale kazası	34.247
Suruç kazası	134.565
Toplam	448.508

Kaynak: BOA, ML. VRD. d. 5099/1 (Tarihsiz Belge)

Urfa çevresindeki Döğerli, Geys, Haltanlı, Milli, Türkmen ve birkaç aşiretten oluşan müteferrik aşiretlerin devlete ödediği bir yıllık ağnam vergisi toplamda 111.557,5 kuruştur. Bunun yanında aşiretlerle birlikte tüm Urfa sancağının ödediği ağnam vergisi 448.508 kuruştur.¹⁴¹⁵ Ağnam ödeyen aşiretler arasından en fazla vergiyi Döğerli Aşireti ödemiştir. Bu durum Döğerli Aşireti'nin sayıca fazla küçükbaş hayvana sahip olduğunu göstermektedir.

Grafik 7.2. Urfa Sancağında Kaza ve Aşiretlerden Alınan Ağnam Vergilerinin Dağılımı.

Grafikte Urfa sancağında toplanan ağnam vergisinin kaza, nahiye ve aşiretlere göre dağılımı verilmektedir. Bu dağılım değerlendirildiğinde idari birimlerde %30 ile Suruç kazası en yüksek paya sahip iken en düşük pay %4,2 ile Çaykuyu nahiyesine aittir. Aşiretler içerisinde de en fazla paya %8,2 ile Milli Aşireti'nin sahip olduğu en az payın ise %1,4 ile Türkmen Aşireti'ne ait olduğu görülmektedir. 1889'da Urfa sancağında toplanan ağnam vergisinin miktarı 939.697 kuruştur.¹⁴¹⁶

¹⁴¹⁵ BOA, ML. VRD. d. 5099/1 (Tarihsiz Belge)

¹⁴¹⁶ BOA, ML. EEM. 108/25, R.25 Kânûn-ı Sani 1304 (6 Şubat 1889) tarihli olup, Urfa sancağının ağnam rüsumundan hazineye irsal olunan meblağın

Tanzimât döneminde ağnam vergisi ile ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bazı kaynaklarda Tanzimât Fermanıyla ağnamın aynî olarak tahsilinin kaldırıldığı ve iltizam usulünün kaldırılmasıyla da ağnam idaresinin son bulduğu belirtilmektedir. Ancak Tanzimât sonrasında da bir süre bu vergilerin aynı adlarla toplandığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde farklı isimlerle toplanan ağnam vergisi yerine ülkenin her yerinde keçi ve koyun başına 5 kuruş vergi ve 20 para mübaşiriye konulduğu, toplanan bu meblâğların da muhassılların nezareti altında hazineye gönderildiği ifade edilmektedir.¹⁴¹⁷

Ağnamla ilgili en önemli değişiklik H.1274 (1858/1859) yılında yapılmıştır. Bu değişiklikte ağnam vergisinin bundan böyle hayvan varlığı üzerinden değil, elde edilen gelir üzerinden alınacağı belirtilmiştir. Bu usulde bir keçi veya koyunun bir yılda sütü, yünü ve yavrusu itibarıyla ne kadar hasılat getireceği tespit edilmiş, sonra eyalet ya da sancak olarak tespit edilen hasılatın % 10'luk kısmı ağnam resmi olarak kabul edilmiştir.

1418

7.4.3. Mücerred ve Bennâk Vergileri

Osmanlı Devleti'nin mâliye sisteminde evli olup koyunu olmayan aşiret mensuplarından “*Bennâk Vergisi*” alınmışken, bekâr olup küçükbaş hayvanı olmayan erkeklerden de “*Mücerred Vergisi*” alınmıştır.¹⁴¹⁹

Urfa sancağındaki Dinâyî Aşireti'nden 1523 yılında 30 mücerred, 1540 yılında üç kethüdâ idaresinde toplamda 45 mücerred mevcuttur.¹⁴²⁰ 1540-1569 yılları arasında Urfa sancağına iskân edilen Çakallı Aşireti'ne mensup mücerred sayısı 137'dir.¹⁴²¹ Suruç civarındaki Mersâvî

miktarını gösteren pusulada: “...*Urfa sancağı sene-i hâliye (1304) yılı ağnâm rüsûmundan hakanlık nâmıyla doğruca Hâzine-i Celîleye takdîm kılınan ve ba'zı tüccârân tarafından teslim-i hâzine olub ol bâbda Nezâret-i Celîlenin husûsu mücebince burada tevdi' olunan meblağın mikdarını mübeyyen pusuladır. Yekûn dokuz yüz otuz dokuz bin altı yüz doksan yedi guruşdur.*”

¹⁴¹⁷ Abdüllatif Şener, *Tanzimât Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, Bilimsel Araştırma Dizisi:6, İstanbul, s.140.

¹⁴¹⁸ Şener, *a.g.e.*, s.141.

¹⁴¹⁹ Söylemez, *a.g.e.*, s.114.

¹⁴²⁰ Türkay, *a.g.e.*, s.282.

¹⁴²¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2009, ss.490-491.

Aşireti'nden 1536 yılında 27 mücerred, 1590 yılında 9 mücerred mevcuttur.¹⁴²² 1595 yılında Beydili Aşireti'ne mensup oymaklardan 10.158 akçe mücerred vergisi alınmışken yine bu oymaklardaki Bennâklardan 2.856 akçe Bennâk vergisi alınmıştır.¹⁴²³ 75 nefer ve kethüdâya tâbi 680 haneden müteşekkil olan Mir Aşireti'nin devlete ödediği mücerred vergisi 472 akçedir.

7.4.4. Yaylak ve Kışlak Vergileri

Konargöçer bir hayat yaşayan aşiretler yaz aylarında “Yaylak” denilen yaşam alanlarına kış aylarında da “Kışlak” denilen yaşam alanlarına göç etmekteydi. Osmanlı Devleti konargöçer olan bu aşiretlerden yaylağa ve kışlağa göç ettikleri sırada “Yaylak” ve “Kışlak” adında vergiler tahsil etmiştir. Urfa sancağında konargöçer aşiretlerden 1737 yılında alınan kışlak vergi miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7.21. 1737'de Konargöçer Aşiretlerden Alınan Kışlak Vergisi

Cemaat Adı	Vergi Miktarı (Kuruş)
Herdi Cemaati	900
İzol Cemaati	600
Perâkende Oyum Ağaç Cemaati	740
Barak İçinde olan Perâkende Evli	55
Ecnas-ı Aşâir-i Derman Milli	1.500
Cihanbegli iskâm (Fırat Nehri civarında)	78
Barak tebası resmi (Fırat Nehri civarında)	1.000
Toplam	4.873

Kaynak: BOA, D. BŞM. d. 1827, s.18, H.14 Zi'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

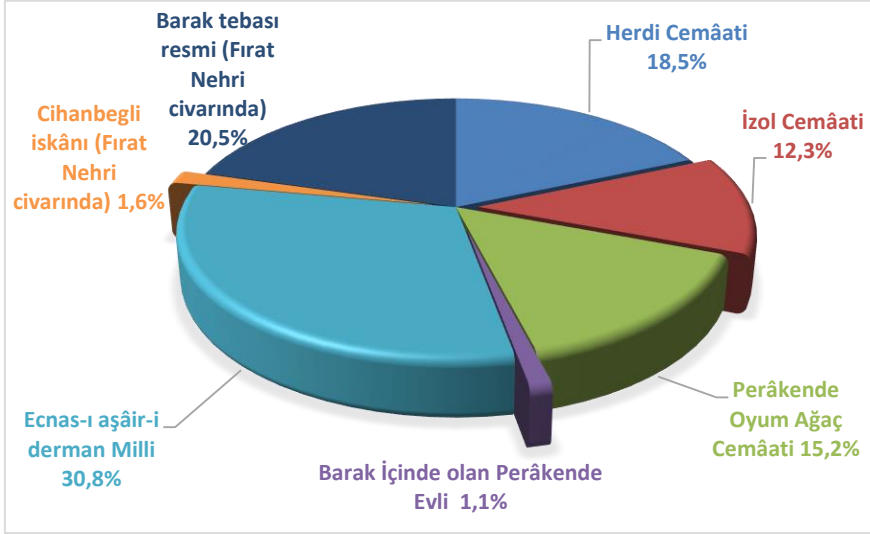
Urfa sancağına kışlak vergi ödeyen aşiretler arasında Herdi, İzol, Milli gibi konargöçer aşiretler olduğu gibi Fırat Nehri civarına iskân edilen Cihanbegli ve Barak gibi aşiretler de bulunmaktadır. Aynı yıl Bayındır Aşireti'nden 200 kuruş, Birecik kazasında yaşayan Barak Aşireti'nden de 400 kuruş yaylak vergisi alınmıştır.¹⁴²⁴

¹⁴²² Kara, *a.g.e.* 2019, s.13.

¹⁴²³ Hüseyin Özdeğer, Halep Bölgesi Türkmenleri, Türk İktisat tarihi Yıllığı, Sayı I, İstanbul Üniversitesi Türk ve İctimâiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1987, ss.178-191.

¹⁴²⁴ BOA, D. BŞM. d. 1827, s.6, H.14 Zi'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

Grafik 7.3. 1737’de Alınan Kışlak Vergisinin Aşiretlere Göre Dağılımı

1737’de aşiretlerden alınan kışlak vergisinin toplamı 4.873 kuruştur. Bu meblâğın aşiretlere göre dağılımında en yüksek pay %30,8 ile Milli Aşireti’ne ait iken en düşük pay ise %1,1 ile Barak Aşireti içindeki Perâkende Evli Cemaati’ne aittir. 1742 yılında Reşi ve Rışvan aşiretleri Rumkale mukâtaasına yıllık 1.010 akçe kışlak ve yatak vergisi ödemişlerdir. Bu yörelerde her 300 koyun bir sürü kabul edilmiş ve her sürü için 20 kuruş otlak ve yatak vergisi alınmıştır.¹⁴²⁵

1840 yılında Berâzi Aşireti’ne tâbi olan Şeyhânlılardan Hassı Hümâyûn mutasarrıfı tarafından 5.000 akçe yaylak ve kışlak vergisi talep edilmiştir. Suruç’taki Şeyhânlılar yerleşik hayata geçtikleri için artık yaylak ve kışlağa gitmediklerini belirterek bu vergiyi ödemek istememişlerdir.¹⁴²⁶ Urfa sancağındaki bazı aşiretlerin vergileri 1842 yılında Diyarbakır eyaletine bağlı mâliye memurları tarafından toplanmıştır. Diyarbakır eyaletince miri vergileri toplanan aşiretler arasında Urfa sancağında yaşayan Rışvan Aşireti de bulunmaktadır. Belirtilen yılda Rumkale kazasında bulunan Rışvan nam-ı diğer Hamdlı Aşireti’nin kışlak vergisi 5.000 kuruş olarak tahsil edilmiştir.¹⁴²⁷

¹⁴²⁵ Söylemez, *a.g.e.*, s.120.

¹⁴²⁶ Öğüt, *a.g.t.*, s.40.

¹⁴²⁷ BOA, ML. VRD. d. 644/1, H.29 Zi'l-hicce 1258 (31 Ocak 1843); BOA, Kâmil Kepeci 5935, s.2, R. Mart 1258 (Mart 1842)

Tanzimât döneminde vergilerle ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. H.1275 (M.1859-1860) yılında ağnam, otlak, yaylak ve kışlak resimleri dışında alınan tüm resimlerin kaldırıldığı ifade edilmiştir. Bu ifadeden Tanzimât Fermanı sonrasında kaldırıldığı söylenen çoğu verginin varlığını uzun süre devam ettirdiği anlaşılmaktadır.¹⁴²⁸

7.4.5. Bad-ı Hevâ Vergisi

Osmanlı vergi sisteminde “*Heva*” sözcüğü ne zaman tahsil edileceği belli olmayan vergi türünü ifade ederdi. Bu vergi resm-i tütün, resm-i tapu, resm-i arûs, resm-i zemin ve cürm-i cinayet gibi isimlerle de alınmıştır.¹⁴²⁹

1595 yılında Beydili Aşireti’ne mensup oymakların devlete ödediği bad-ı heva vergisi 19.565 akçedir.¹⁴³⁰ 2 Haziran 1864 tarihli arşiv belgesinde Şemmer Aşireti’nin şeyhi Abdülkerim, Alulde Aşireti’nin şeyhi olan Ebu Resak’dan bad-ı heva talep etmiş ve bu isteğinin yerine getirilmemesi durumunda Alulde Aşireti’ni vuracağını beyan etmiştir.¹⁴³¹

7.4.6. Otlak Vergisi

1901’de Sebaa ve Aneze aşiretleri Halep, Hama, Humus’taki ekili arazilere hayvanlarını salarak zarar vermiştir. Bu zararın Sebaa ve Aneze aşiretlerinden otlak vergisi olarak tahsil edilmesi istenmiştir.¹⁴³² Fakat Aneze ve Sebaa aşiretleri kendilerinden istenen otlak vergisini ödemek istememişlerdir.¹⁴³³ Bu durum üzerine otlak vergisinin bu

¹⁴²⁸ Şener, *a.g.e.*, s.143.

¹⁴²⁹ Halil Sahillioğlu, *Bad-ı Heva*, TDV İA, C.IV, İstanbul, 1991, ss.416-417.

¹⁴³⁰ Özdeğer, *a.g.m.*, ss.178-191.

¹⁴³¹ BOA, MVL. 772/89, H.26 Zî'l-hicce 1280 (02 Haziran 1864)

¹⁴³² BOA, DH. MKT. 2553/44, H.25 Receb 1319 (07 Kasım 1901) tarihinde Dâhiliye Mektubi Kaleminden Halep vilayetine gönderilen evrakta: “...*Sebaa ve Aneze aşiretlerinin Hama ile Humus arâzilerine vermiş oldukları zararın otlak rûsûmu ve sâ’ir olarak kendülerinden...*”

¹⁴³³ BOA, DH. MKT. 2590/71, H.11 Zî'l-ka'de 1319 (19 Şubat 1902) tarihinde Dâhiliye Mektubi Kaleminden Hazine-i Hassa-i Şahane Nezaretine gönderilen evrakta: “...*Haleb, Hama ve Humus arâzi-i seniyyesinde yaptıkları zararların karşılığı olarak Sebaa ve Aneze aşiretlerinden otlak rûsûmunun alınmasının mümkün olmadığı...*”

aşiretlerden alınması için zor kullanılması gerektiği belirtilince bu durumun doğru olmadığı ilgili makamlarca belirtilmiştir.¹⁴³⁴

7.4.7. Cemaatlerin Ödediği Zahire Bedelleri

Osmanlı Devleti'nde bazı örfi vergiler, belli konularda görevlendirilmiş devlet memurlarının gittikleri yerlerdeki masraflarını karşılama amacıyla konulmuştur. Bu örfi vergilerden bir tanesi de *Zahire Bahâsı*'dır.¹⁴³⁵ Bu vergi yerleşiklerden alındığı gibi konargöçer aşiretlerden de alınmıştır. Birecik, Suruç kazalarıyla Nizip nahiyesi ve bu bölgede bulunan cemaatlerden 1737 yılında zahire bahâsı adında bir bedel alınmıştır. Bu bedeller aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7.22. 1737'de Urfa Sancağında Cemaatlerin Ödediği Zahire Bedeli

Zahire Bedeli Alınan İdari Birim ve Cemaatler	Bab Harcı	Alınan Bedel	Toplam (Kuruş)
Atmalı Cemaatli	4	40	44
Birecik (Merkez)	100	1.000	1.100
Dadalı Cemaati	5	50	55
Görüler Beğdili Cemaati	4	40	44
Hacebânlı Cemaati	30	300	330
Melekli Cemaati	4	40	44
Nizip Nahiyesi	80	800	880
Suruç	-	2.500	2.500
Uluslu Cemaati	20	200	220
Yalvaçlı Cemaati	5	50	55
Toplam	252	5.020	5.272

Kaynak: BOA, D. BŞM. d. 1827, s.17 14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737)

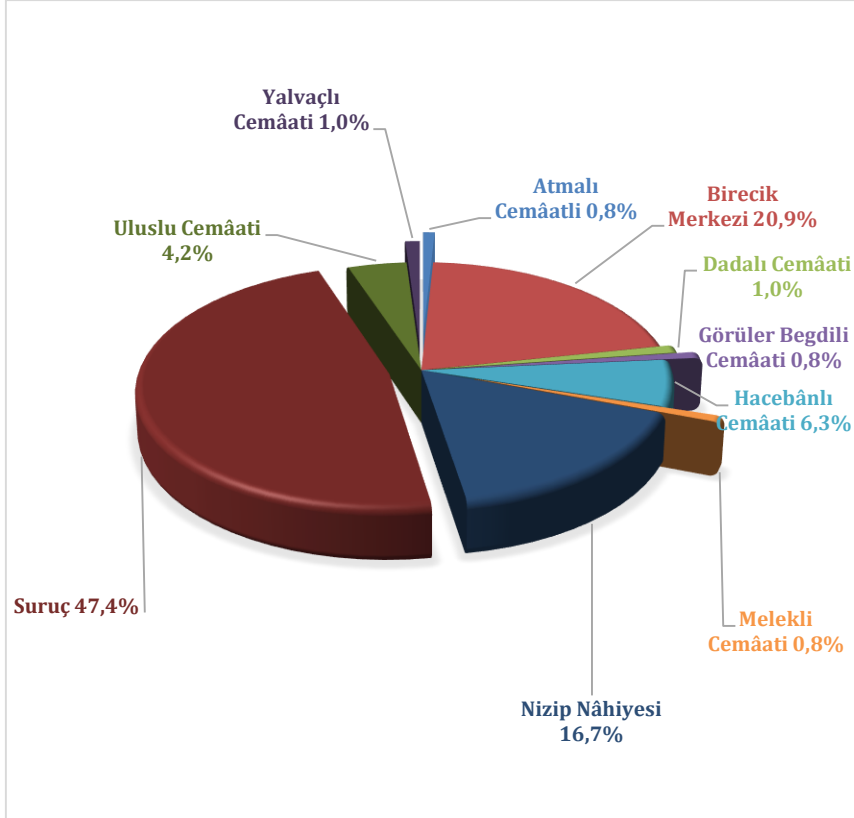
Zahire bedeli, Urfa sancağındaki Birecik, Suruç kazaları ve Nizip nahiyesi ile bu bölgede yaşayan Uluslu, Yalvaçlı, Dadalı, Melekli, Görüler Beğdili, Atmalı ve Hacebânlı cemaatlerinden alınmıştır. Zikredilen idari birim ve cemaatlerden zahire bedeli alınırken %10

¹⁴³⁴ BOA, DH. MKT. 467/17, H.23 Zî'l-hicce 1319 (02 Nisan 1902) tarihinde Dâhiliye Mektubi Kaleminden Halep vilayetine gönderilen evrakta: "...Haleb, Hama ve Humus arâzi-i seniyyesine ifâ eyledikleri telefât bedelâtıyla otlak rûsûmu vesâire olarak vermeye yanaşmayan Sebaa ve Aneze aşiretlerinde bunun zorla alınmasının doğru olmayacağı..."

¹⁴³⁵ Levent Küçük, Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007, s.123.

oranında harç bedeli de talep edilmiştir.¹⁴³⁶ Zahire bedeli alınan cemaatlerden Uluslu, Yalvaçlı, Melekli ve Görüler Begdili cemaatleri Beydili Aşireti'ne mensuptur.

Grafik 7.4. 1737'de Urfa Sancağında Cemaatlerin Ödediği Zahire Bedelinin Dağılımı

1737 yılında bazı idari birimlerden ve cemaatlerden alınan zahire bedelinin toplamı 5.272 kuruştur. Bu meblâğın kaza ve nahiyelere göre dağılımına bakıldığında en yüksek oran %47,4 ile Suruç kazasına ait iken en düşük oran ise %16,7 ile Nizip nahiyesine aittir. Cemaatler içerisinde en yüksek pay %6,3 ile Hacebânlı Cemâati'ne ait iken en düşük pay ise %0,8 ile Atmalı, Görüler Begdili ve Melekli cemaatlerine aittir.

¹⁴³⁶ Bab Harcı: Mukataa memurları, mal memurları, kadı ve kadı naibilerinin aldığı harç bedelidir. (Bkz. luggat.com/erişim, 01.12.2020)

7.4.8. Mükerrer Vergi Talep Edilen Aşiretler

XIX. yüzyılda bazı aşiretler konargöçer oldukları için hem bağlı buldukları sancaklar hem de göçebe gittikleri sancaklarda vergi defterlerine kaydedilmiştir. Örneğin Urfa sancağı aşiretlerinden olan Benî Kays, Benî Asir, Omerân, Cesabra, Cerayış, Şeyhânlı ve Herisân aşiretleri 1851 yılında Halep civarında oldukları için hem Urfa hem de Halep sancaklarının vergi defterlerine kaydedilmiştir. Bu durum sancaklar arasında karışıklıklara sebep olduğu gibi aşiret ahâlisinin de mağdur olmasına neden olmuştur. 1865 yılında Halep sancağında kayıt altına alınan aşiretlerden alınmak istenen vergi miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7.23. 1865 Yılında Mükerrer Vergi Talep Edilen Aşiretler

Aşiret Adı	Vergi Miktarı (Akçe)
Benî Asir Aşireti	17.629
Benî Kays Aşireti	9.785
Cerayış Aşireti	3.691
Cesabra Aşireti	2.460
Herisân Aşireti	7.622
Omerân Aşireti	4.310
Şeyhânlı Aşireti	13.285
Toplam	58.782

Kaynak: BOA, Y.E.E. 35/90, s.1, H.05 Zi'l-hicce 1282 (21 Nisan 1866)

Yukardaki tabloda görüldüğü üzere aşiretlerden mükerrer talep edilen vergi miktarı 58.782 kuruştur. Benî Asir Aşireti'nden alınan 17.629 akçenin 1.863 akçesi Urfa'ya aktarılmış ve geri kalan 15.766 akçe Halep sancağı adına kaydedilmiştir. Diğer aşiretler hem bağlı oldukları Urfa sancağına hem de Halep sancağına vergi ödeyemeyeceği için kendilerinden talep edilen vergiyi ödememek amacıyla Halep çevresinden göç ederek Urfa taraflarına dönmüşlerdir. Bu karışıklığın giderilmesi için her iki sancağa da gerekli uyarılar yapılmıştır.¹⁴³⁷ Benzer bir olay da Rakka ve Halep eyaletleri arasında meydana gelmiştir. 1819-

¹⁴³⁷ BOA, YEE. 35/90, H.05 Zi'l-hicce 1282 (21 Nisan 1866) tarihli olup, Halep ve Urfa sancaklarının vergi hesapları hakkında bilgi veren yazıda: "...aşiretçe iki tarafın vergisini ifâya muktedir olamayacakları tahkik olmasına mebnî Urfa sancağınca mukayyed olan vergilerini te'diye eylemek üzere Halebce mükerrer bulunan vergilerinin seksen iki senesinden itibâren tenzîli Meclisi İdâre-i Vilâyet tezkireyle karar verilüb Hâzine-i Celîle-i Mâlîyeye takdîm olunmak üzere..."

1820 yıllarında Rakka eyaletinin mukâtaalarına tâbi olan Barak Aşireti, Rakka ve Halep eyaletlerinin sınırına yerleşmiş olduğu için her iki eyalet idarecileri Barak Aşireti'nden vergi toplama yoluna gitmiştir.¹⁴³⁸

1842 yılında Rakka eyaletine bağlı olan Urfa sancağındaki Afazla, Barak, Benî Kays, Berâzi, Hamd el Nasr, Mersâvî ve Milli aşiretlerini miri vergileri ve Rişvan Aşireti'nin de kıtlak vergisi Diyarbakır eyaletine bağlı mâliye memurları tarafından toplanmıştır.¹⁴³⁹

7.5. Tanzimât Dönemindeki Mali Düzenlemeler ve Aşiretlere Etkileri

Abdülmeccid dönemindeki Tanzimât fermanının ilanından sonra Osmanlı maliyesinde yeni bir düzenleme hareketi başlamıştır.¹⁴⁴⁰ Bu hareketin temelleri II. Mahmut zamanında atılmıştır. II. Mahmut, yeni bir vergi düzenlemesi hazırlamış ve bu düzenlemeyi deneme amacıyla Gelibolu ile Hüdavendigâr sancaklarında uygulamaya koymuştur.¹⁴⁴¹

7.5.1. İltizâmın Kaldırılması

İltizam sisteminde bir bölgenin gelirlerini belli bir süreliğine toplayan mültezimler, bazen yetkilerini aşarak bölgede yaşayan reaya üzerine baskı kurmuş ve keyfi vergiler ihdas etmişlerdir. Bu durum iltizam sisteminin bozulmasına ve halkın mültezimlerden şikâyetçi olmasına neden olmuştur.

1839 yılında ilan edilen Tanzimât Fermanında iltizam, devlete hiçbir zaman faydası olmayan bir tahrip aracı olarak görülmüş ve kaldırılacağı açıkça ifade edilmiştir.¹⁴⁴² Fermanında bu durum devletin mali işlerini “*bir âdemin yed-i ihtiyarına ve belki pençe-i cebrü kahrına*” teslim etmek şeklinde değerlendirilmektedir. 1840 yılının mart ayından

¹⁴³⁸ BOA, C. DH. 90/4455, H.03 Cemâziye'l-âhir 1234 (30 Mart 1819)

¹⁴³⁹ BOA, ML. VRD. d. 644/1, H.29 Zî'l-hicce 1258 (31 Ocak 1843)

¹⁴⁴⁰ Halil İnalçık, Tanzimât'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri, *Belleten*, C.XXVIII, S. 109-112, 1964, s.623.

¹⁴⁴¹ Abdüllatif Şener, Tanzimât ve Osmanlı Maliyesi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.8, S.2, 1990, ss.49-51.

¹⁴⁴² Genç, *a.g.m.*, 2000. ss.154-158.

itibaren Tanzimâtın uygulandığı bölgelerde iltizam kaldırılmıştır. Bu boşluğun doldurulması amacıyla da muhasıllıklar kurulmuştur.¹⁴⁴³

7.5.2. Muhasıllıkların Kurulması

1840 yılında “*Meclis-i Muhasebe-i Maliye*” adıyla bir meclis kurulmuştur. Bu meclisin görevi Tanzimât’a dâhil olan bölgelerdeki vergileri yeniden tespit etmek, tahsilini sağlamak ve anlaşmazlıkları önlemektir. 1853-1856 yılları arasında meydana gelen Kırım Savaşı’nın etkisiyle Osmanlı maliyesinde ciddi açıklar ortaya çıkmıştır. Bu açıkların kapatılması amacıyla ilk kez 1854 yılında İngiltere’den dış borç alınmıştır. Sonraki yıllarda bütçe açıklarının artması üzerine 1859’da “*Islahât-ı Maliye Komisyonu*” oluşturulmuştur. Bu komisyonun görevi mali alanda yapılacak düzenlemeleri araştırmak, devletin gelir ve giderlerini gözden geçirmek ve vergilerin tahsil şeklini tespit etmektir. Tanzimât düzenlemelerinin yapılması için Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin de önemli çalışmaları olmuştur. Yapılan düzenlemeler ilk önce deneme amacıyla Anadolu ile Rumeli’deki bazı sancak ve eyaletlerde uygulanmıştır. Bu pilot sancak ve eyaletlerde ilk olarak örfi vergiler ve iltizam kaldırılmıştır. İltizamın kaldırılmasıyla birlikte buralara geniş yetkilere sahip “*Muhassıl-ı Emvâl*” veya “*Muhassıl*” adı verilen yetkililer atanmıştır. Bu kişiler vergileri halkın kazanç ve servetine göre yeniden düzenlemiştir. Uygulamaya konan bu düzenlemeler Tanzimât’ın uygulanmadığı alanlarda yürürlüğe konulmamıştır.¹⁴⁴⁴

Muhassılların ilk görevi Tanzimâtı halka anlatmak ve ellerindeki talimatnâmeği halka okuyarak onları yenilikler hakkında bilgilendirmektir. Muhassılların görevlerinden biri de “*Muhassıllık Meclisleri*” kurmak ve bu meclisler vasıtasıyla ahalinin mali durumuna göre vergi tespit edip toplamaktır.¹⁴⁴⁵ Muhassıllık teşkilatı ile vergi konusundaki yetkiler mültezim ve ayanlardan alınarak muhassıl ve meclise verilmiştir.¹⁴⁴⁶ Aşiretler de buldukları bölgelerde muhassıllar tarafından idare edilmiştir. Bazı aşiretler merkezi hükümete başvurarak

¹⁴⁴³ Şener, *a.g.e.*, ss.36-37.

¹⁴⁴⁴ Şener, *a.g.m.*, 1990, ss.49-51.

¹⁴⁴⁵ Ortaylı, *a.g.e.*, 2011, ss.102-105.

¹⁴⁴⁶ Ahmet Vefik Sayın, *Tekâlif-i Kavaid (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 319.

buldukları kazalara muhassıllık atanmasını istemişlerdir. Bu duruma 1840 yılında Yeni-il Türkmenlerinin merkeze yazdığı arzuhal örnek gösterilebilir. Bu arzuhalde Yeni-il kazasındaki aşiret mensupları kendi kazalarına bir muhassılın atanmasını talep etmiş ve bu talepleri merkezi yönetim tarafından olumlu karşılanmıştır.¹⁴⁴⁷

Muhassılların taşradaki işleyişe yabancı olması, bazı usulsüzlüklere karışmaları ve yeterli sayıda memurun bulunmaması gibi bazı nedenlerden dolayı 1840-1841 yılları arasında hazinenin gelirlerinde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün de etkisiyle 1842 yılında muhassıllık uygulamasına son verilmiştir.¹⁴⁴⁸

Tanzimât'a geçiş sürecinde Urfa ve çevresinde ciddi asayiş sorunları yaşanmıştır. Bu sorunların temelini Suriye ve Irak topraklarından gelen Arap aşiretleri oluşturmaktadır. Şemmer, Aneze gibi Arap aşiretlerinin gerçekleştirdiği eşkıyalık hareketleri bölgedeki sosyal ve ekonomik dengeyi bozmuştur. Tımar ve mukâtaa arazilerinin işletimi dahi bu eşkıyalık hareketlerinden etkilenmiştir. Bu saldırılar karşısında güvenlik endişesi taşıyan mukâtaa mutasarrıfları ve tımar ehli kendilerini korumak amacıyla bölgedeki ağaların himayesine girmişlerdir. Bu durum tımar ehli ve mukâtaa mutasarrıflarına karşı yükümlülük taşıyan halkı da olumsuz etkilemiştir. Urfa'da yaşayan halk arazi tasarrufunda tapu gibi senetlerden mahrum olduğu için mukâtaacıların keyfi taleplerine maruz kalmıştır. Bu talepler daha çok keyfi vergi uygulamalarıdır. Bu keyfi uygulamalardan dolayı Urfa ve çevresinde yaşayan birçok aşiret farklı yönere doğru firar etmiştir.¹⁴⁴⁹ Bu duruma 1848 yılında mukâtaacıların baskısı ve Aneze Aşireti'nin saldırılarından dolayı Suruç kazasındaki köylerini terk ederek farklı bölgelere göç eden Gökçe Öyük Aşireti örnek gösterilebilir.¹⁴⁵⁰ Keyfi uygulamaların sebeplerinden biri de tapusuz arazilerdir. Bu sorunun çözülmesi amacıyla 1850 yılında "*Tapu Tahsis Uygulaması*" başlatılmış ise de kısa süre sonra durdurulmuştur. 1858 yılında "*Yeni Arazi*

¹⁴⁴⁷ Fatma Akın, *Tanzimât Döneminde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2020, s.119.

¹⁴⁴⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimât Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, ss.201-211.

¹⁴⁴⁹ Öğüt, *a.g.m.*, 2011, ss.325-344.

¹⁴⁵⁰ Öğüt, *a.g.t.*, 2013, ss.93, 435.

Kanûnnâmesi” yürürlüğe konmuştur. Tanzimât’tan sonra kurulan yerel meclisler aracılığıyla da mültezimlerin, tımar ehlinin ve yerel idarecilerin kontrol edilmesi amaçlanmıştır.¹⁴⁵¹

Halep eyaletine bağlı olan Rakka’nın merkezi konumundaki Urfa sancağı da belli bir tarihe kadar bu Tanzimât düzenlemelerinin dışında tutulmuş ve nihâyetinde 1847 yılında Tanzimât düzenlemelerine dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda Urfa sancağında yaşayan yerleşiklerin ve konargöçerlerin vergilerinde de düzenlemeye gidilmiştir.¹⁴⁵² 1848 yılında Urfa’nın da içerisinde bulunduğu Rakka sancağında nüfus sayımı yapılmıştır. Arşiv kayıtlarına yansıyan bu nüfus sayımına dair belgelere ulaşılammıştır. Konargöçer aşiretlerin belli bir vergi dairesi içine alınması amacıyla yapılan bu nüfus sayımında Urfa ve kazalarına öncelik verilmiştir. Nitekim nüfus sayımına ilk olarak Birecik’ten başlanmış daha sonra Berâzi Aşireti’nin yoğun olarak yaşadığı Suruç, Bizikî Aşireti’nin yaşadığı Rumkale ve Barak Aşireti’nin yaşadığı Nizip’te devam edilmiştir. Konargöçer aşiretler kendilerinden alınan vergi miktarlarında ciddi artışların olacağını düşünerek mevcutları hakkında doğru bilgi vermektan imtina etmişlerdir. Bu durum karşısında nüfus sayımının idaresini yapan Urfa Kaymakamı aşiretlere ödedikleri vergi miktarlarında artışın olmayacağına dair söz vermiş ve sorun çözülmüştür.¹⁴⁵³

7.6. Urfa Sancağındaki Aşiretlerden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât kelimesi “*Dağıtım, dağıtmak, üleştirme, üleştirilmek*” ve “*Herkese payını vermek*” anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁵⁴ Osmanlı Devleti’nde mukâtaa gelirleri, avarız ve imdâd-ı hazariye gibi vergiler

¹⁴⁵¹ Öğüt, *a.g.m.*, 2011, ss.325-344.

¹⁴⁵² BOA, İ. MSM. 72/2077, s.14, 14a, H.18 Rebi’ül-âhîr 1263 (5 Nisan 1847) tarihli olup Meclis-i Vâlâ’dan yazılan mazbatanın arzına dair tezkirede: “...Haleb vâlisi ve Anadolu Ordu-yı Hümâyûn Müşîri Atıfetlü Paşa Hazretleri taraflarından vârid olan tahrîrât ve mahall-i mazbata ve Evrâk-ı sâ’ire mantûkunca bilâ-tanzîm Bâb-ı âlî’ye takdim olunan hülâsa müsveddesi mantûkunca Haleb eyâleti dâhilinde olub Tanzimât-ı Hayriyye’den müstesnâ bulunan Rakka sancağında dahi altmış üç senesi Martından itibaren Tanzimât-ı Mülkiyye usûllerinin icrâsıyla... kazâ ve aşâir vergü tahsîsi iş’âr olunan mebâligin zîrde muharrer olduğu...”

¹⁴⁵³ Öğüt, *a.g.m.*, 2011, ss.325-344.

¹⁴⁵⁴ Ali Nazîmâ, Faik Reşad, *a.g.e.*, s.535.

doğrudan devlet hazinesine aktarılmıştır. Tevziâtlar, diğer bir gelir türü olup reayadan alınan ve doğrudan merkezi hazineye aktırılmayan gelirlerdir.¹⁴⁵⁵ Tevziât payları, Kadı'nın denetim ve gözetiminde yerel ayanlarla eşraf öncülüğünde defterlere kaydedilmiştir. Bu defterlere “*Sâlyane Defteri*” de denmiştir.¹⁴⁵⁶ Tevziât defterleri doğrultusunda alınan payları bölgedeki idari birimin, hükümet konağının, valinin, voyvodanın, mütesellimin, memurların ve köy muhtarlarının masrafları için harcanmıştır. Ayrıca kışlaların, suyollarının, köprülerin tamir ve inşâ masrafları için de kullanılmıştır.¹⁴⁵⁷ Masraflar, sancaktaki kaza ve nahiyelerde bulunan mahalle, köy ve aşiretlere dağıtılmıştır.¹⁴⁵⁸ Kasım ayı ve Hıdırellez zamanı olmak üzere yılda iki kez toplanmıştır.¹⁴⁵⁹

Tevziâtlar, idari birimin nüfusuna ve aşiretlerdeki hane sayısına göre yapılmıştır. Bu durum tevziât paylarının birbirinden farklı olmasına sebep olmuştur. Tahir Öğüt tarafından hazırlanan “*XVIII. ve XIX. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı*” adlı eserde Berâzi, Barak, Kohbinik, Haltânlı, Cihanbeğli gibi bazı aşiretlerden yapılan tevziâtlara değinilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Urfa sancağında tevziat uygulamasına tabi tutulan aşiretlerin yukarıda sayılan aşiretlerle sınırlı olmadığı tespit edilmiştir. 1842-1844 ve 1847 yıllarında Urfa sancağındaki aşiretlerden yapılan tevziâtlar aşağıdaki tabloda verilmektedir.1847 yılının mart ayından itibaren Urfa, Tanzimât-ı Hayriye düzenlemelerine dâhil edilmiş ve vergileri bu düzenlemeler doğrultusunda tahsil edilmiştir.

¹⁴⁵⁵ Yavuz Cezar, 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Mali Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 9, İstanbul, Nisan 1999, ss. 89-143.

¹⁴⁵⁶ Hüseyin Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2000, s.307.

¹⁴⁵⁷ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2010, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Yayın Nu:108, İstanbul, 2010, s.53.

¹⁴⁵⁸ Yücel Özkaya, XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tevzi’ Defterlerinin Kontrolü”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, Konya, 1981, ss.135-155.

¹⁴⁵⁹ Emrah Maral, 1 Numaralı Tevziât Defteri (H.1207-1208/M.1792-1793) - (1/32 sayfa), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2013, s.28.

Tablo 7.24. 1842-1844 ve 1847 Yıllarında Urfa Sancağındaki Aşiretlerden Yapılan Tevziâtlar

Aşiret Adı	1842	1843	1844	1847	Toplam (Kuruş)
Afazla Aşireti	38.500	40.000	45.000	39.833,20	163.333
Anterli Aşireti	65	65	65	65	260
Barak Aşireti	17.950	19.000	19.500	18.816	75.266
Benî Said Aşireti	54.000	62.000	65.000	60.333,50	241.334
Berâzi Aşireti	111.750	117.300	164.750	133.933,20	527.733
Cihânbegli Aşireti	75	75	75	75	300
Çakallı Aşireti	50	50	50	50	200
Döğerli Aşireti	9.500	9.000	8.500	9.720	36.720
Haltânlı Aşireti	1.000	1.000	1.000	1.000	4.000
Hamd el Nasr Aşireti	14.500	15.500	16.500	15.333	61.833
Kays Aşireti	68.000	62.000	62.500	64.166,20	256.666
Kurucabegli Aşireti	300	300	300	300	1.200
Kohbinik Aşireti	100	100	100	100	400
Milli Aşireti ve tevâbi*	18.000	3.800	8.800	19.533	50.133
Müteferrik Aşiretler	12.000	15.200	12.900	13.366	53.466
Toplam	345.790	345.390	405.040	376.624,10	1.472,844

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhîr 1262 (10 Haziran 1846); BOA, İ. MSM. 72/2077, s.14, 14a H.18 Rebî'ül-âhîr 1263 (5 Nisan 1847)

Yukardaki tabloda görüldüğü üzere 1842-1844 ve 1847 yıllarında aşiretlerden yapılan tevziâtlar aşiretten aşirete farklılık göstermektedir. Bu farklılığın ortaya çıkmasında aşiretlerin hane sayılarının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Cihânbegli, Anterli, Kohbinik ve Çakallı aşiretlerinin hane sayıları az olduğu için ödedikleri tevziât miktarı da azdır. Bunun yanında Berâzi ve Kays gibi kalabalık aşiretlerin ödediği tevziât miktarı ise fazladır. Urfa sancağında bulunan on beş aşiretten 1842 yılında toplamda 345.790 kuruş, 1843 yılında 345.390 kuruş, 1844 yılında 405.040 kuruş ve 1847 yılında da 376.624,10 kuruş tevziât yapılmıştır. Sancaktaki on beş aşiretten alınan tevziât bedelinin toplamı 1.472,844 kuruştur.

1842-1844 yılları arasında Urfa sancağındaki aşiretlerden yapılan tevziâtların ayrıntıları aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 7.25. 1842-1844 Yılları Arasında Barak Aşireti'nden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Vulât-ı A'zam Pişkeşi	7.500	7.500	7.500	22.500
Müşârün-ileyh Daireleri Hesabı	2.500	2.500	2.500	7.500
Hazine-i Celileye Aid Miri Akçe Tahsildariyesi	1.500	1.500	1.500	4.500
Aşiretin Masrafları	6.450	7.500	8.000	21.950
Toplam	17.950	19.000	19.500	56.450

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhir 1262 (10 Haziran 1846)

Birecik kazasına yerleşmiş olan Barak Aşireti'ne mensup hanelerden 1842 yılında 17.950 kuruş, 1843 yılında 19.000 kuruş ve 1844 yılında da 19.500 kuruş tevziât yapılmıştır. 1842-1844 yılları arasında Barak Aşireti'nden yapılan tevziâtın toplamı 56.450 kuruştur.

Tablo 7.26. 1842-1844 Yılları Arasında Döğerli Aşireti'nden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Kaymakam Pişkeş Bahâsı	2.500	2.500	2.500	7.500
Tahsildar Aidatı	500	500	500	1.500
Nahiye Müdürü Ma'âşı	1.500	1.500	1.500	4.500
Rüsûmatı Vücûhiye	1.500	1.500	1.500	4.500
Döğerli Nahiyesinin Kendi Masrafları	3.500	3.000	2.500	9.000
Toplam	9.500	9.000	8.500	27.000

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhir 1262 (10 Haziran 1846)

Urfa merkez kazası sınırları içinde bulunan Döğerli Aşireti'ne mensup hanelerden 1842 yılında 9.500 kuruş tevziât yapılmışken bu meblâğ 1843 yılında 9.000 kuruşa ve 1844 yılında da 8.500 kuruşa düşmüştür. 1842-1844 yılları arasında Döğer Aşireti'nden yapılan tevziâtın toplamı 27.000 kuruştur.

Tablo 7.27. 1842-1844 Yılları Arasında Berâzi Aşireti'nden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Vulât-ı A'zam Pişkeşi	50.000	50.000	50.000	150.000
Müşârün-ileyh Dairesine	12.500	12.500	12.500	37.500
Kaymakam Pişkeş Bahâsı	15.000	15.000	15.000	45.000
Daire-i Kaymakam Harç Bahâsı	5.000	5.000	5.000	15.000
Rüsûmâtı Vücûhiye	6.000	6.000	6.000	18.000
İskân Kâtibi Aidiyatı	2.500	2.500	2.500	7.500
Arabi Kâtibi Aidiyatı	1.000	1.000	1.000	3.000
Berâzi Aşireti Müdürünün Ma'âşı	2.500	2.500	2.500	7.500
Berâzi Aşireti Boy Beyi	1.250	1.250	1.250	3.750
Tahsildar Â'idesi	4.000	4.000	4.000	12.000
Birecik'te Vâkî Olan Masraf Hissesi	2.000	2.000	2.000	6.000
Aşiretin Kendi Masraflarından	10.000	15.550	63.000	88.550
Toplam	111.750	117.300	164.750	393.800

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhir 1262 (10 Haziran 1846); Ögüt, *a.g.t.*, s.178

Suruç kazası sınırları içinde bulunan Berâzi Aşireti'ne mensup hanelerden 1842 yılında 111.750 kuruş tevziât yapılmışken bu meblâğ 1843 yılında 117.300 kuruşa yükselmiş ve 1844 yılında da 164.750 kuruşa yükselmiştir. 1842-1844 yılları arasında Berâzi Aşireti'nden yapılan tevziâtın toplamı 393.800 kuruştur. Ödenen tevziâtın 393.800 kuruş olması Berâzi Aşireti'nin sayıca kalabalık bir aşiret olduğunu göstermektedir.

Tablo 7.28. 1842-1844 Yılları Arasında Milli Aşireti'nden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Müşârün-ileyhin Harç Bahâsı	1.500	-	-	1.500
Kaymakam Pişkeş Bahâsı	5.000	-	-	5.000
Daire-i Kaymakam Harç Bahâsı	1.000	-	-	1.000
İskân Kâtibi Aidiyatı	2.500	2.500	2.500	7.500
Tahsildar Â'idesi	2.000	-	-	2.000
Aşiretin Kendi Masraflarından	6.000	1.300	6.300	13.600
Toplam	18.000	3.800	8.800	30.600

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhir 1262 (10 Haziran 1846)

Viranşehir ve Siverek civarına yerleşmiş olan Milli Aşireti'ne mensup hanelerden 1842 yılında 18.000 kuruş tevziât yapılmışken bu meblâğ 1843 yılında 3.800 kuruşa düşmüş ve 1844 yılında da 8.800

kuruşa yükselmiştir. 1842-1844 yılları arasında Milli Aşireti'nden yapılan tevziâtın toplamı 30.600 kuruştur. 1842'de en fazla tevziât, 5.000 kuruşla Kaymakam Pişkeş Bahâsı'na yapılmıştır.

Tablo 7.29. 1842-1844 Yılları Arasında Benî Kays Aşireti'nden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Vulât-ı A'zam Pişkeşi	30.000	30.000	30.000	90.000
Müşârün-ileyh Dairesine Harç Bahâsı	1.500	1.500	1.500	4.500
Kaymakam Pişkeş Bahâsı	10.000	10.000	10.000	30.000
Daire-i Kaymakam Harç Bahâsı	1.000	1.000	1.000	3.000
Rüsûmâtı Vücûhiye	1.000	-	-	1.000
Arabi Kâtibi Aidiyatı	2.000	2.000	2.000	6.000
Tahsildar Â'idesi	2.500	2.500	2.500	7.500
Aşiretin Kendi Masraflarından	20.000	15.000	15.000	50.500
Toplam	68.000	62.000	62.500	192.500

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhir 1262 (10 Haziran 1846)

Harran nahiyesi sınırları içinde bulunan Benî Kays Aşireti'ne mensup hanelerden 1842 yılında 68.000 kuruş tevziât yapılmışken bu meblâğ 1843 yılında 62.000 kuruşa düşmüş ve 1844 yılında da 62.500 kuruşa yükselmiştir. 1842-1844 yılları arasında Benî Kays Aşireti'nden yapılan tevziâtın toplamı 192.500 kuruştur.

Tablo 7.30. 1842-1844 Yılları Arasında Benî Said Aşireti'nden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Vulât-ı A'zam Pişkeşi	25.000	25.000	30.000	80.000
Müşârün-ileyh Dairesine	3.500	3.500	2.500	9.500
Kaymakam Pişkeş Bahâsı	15.000	20.000	17.500	52.500
Daire-i Kaymakam Harç Bahâsı	1.500	1.500	1.500	4.500
Rüsûmâtı Vücûhiye	2.000	-	-	2.000
Arabi Kâtibi Aidiyatı	4.000	4.000	4.000	12.000
Tahsildar Â'idesi	3.000	3.000	3.500	9.500
Aşiretin Kendi Masraflarından	-	5.000	6.000	11.000
Toplam	54.000	62.000	65.000	181.000

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhir 1262 (10 Haziran 1846)

Harran nahiyesi sınırları içinde bulunan Benî Said Aşireti'ne mensup hanelerden 1842 yılında 54.000 kuruş tevziât yapılmışken bu meblâğ 1843 yılında 62.000 kuruşa yükselmiş ve 1844 yılında da 65.000 kuruşa yükselmiştir. 1842-1844 yılları arasında Benî Said Aşireti'nden yapılan tevziâtın toplamı 181.000 kuruş olarak belirtilmiştir.

Tablo 7.31. 1842-1844 Yılları Arasında Afazla Aşireti'nden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Vulât-ı A'zam Pişkeşi	15.000	15.000	20.000	50.000
Müşârün-ileyh Dairesine	1.500	1.500	1.500	4.500
Kaymakam Pişkeş Bahâsı	15.000	15.000	15.000	45.000
Daire-i Kaymakam Harç Bahâsı	1.000	1.000	1.000	3.000
Rüsûmâtı İlayneye	1.000	-	-	1.000
Arabi Kâtibi Aidiyatı	2.500	2.500	2.500	7.500
Tahsildar Â'idesi	2.500	5.000	5.000	12.500
Toplam	38.500	40.000	45.000	123.500

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhîr 1262 (10 Haziran 1846)

Harran nahiyesine bağlı Afazla Aşireti'ne mensup hanelerden 1842 yılında 38.500 kuruş tevziât yapılmışken bu meblâğ 1843 yılında 40.000 kuruşa ve 1844 yılında da 45.000 kuruşa yükselmiştir. 1842-1844 yılları arasında Afazla Aşireti'nden yapılan tevziâtın toplamı 123.500 kuruştur.

Tablo 7.32. 1842-1844 Yılları Arasında Hamd el Nasr Aşireti'nden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Vulât-ı A'zam Pişkeşi	5.000	5.000	5.000	15.000
Müşârün-ileyh Dairesine	1.500	1.500	1.500	4.500
Kaymakam Pişkeş Bahâsı	3.500	4.000	4.000	11.500
Daire-i Kaymakam Harç Bahâsı	500	500	500	1.500
Rüsûmâtı İlayneye	500	-	-	500
Arabi Kâtibi Aidiyatı	2.000	2.000	1.500	5.500
Tahsildar Â'idesi	1.500	2.500	1.500	5.500
Aşiretin Kendi Masraflarından	-	-	2.500	2.500
Toplam	14.500	15.500	16.500	46.500

Kaynak: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhîr 1262 (10 Haziran 1846)

Harran nahiyesinde yaşayan Hamd El Nasr Aşireti'ne mensup hanelerden 1842 yılında 14.500 kuruş tevziât yapılmışken bu meblâğ 1843 yılında 15.500 kuruşa, 1844 yılında da 16.500 kuruşa yükselmiştir. 1842-1844 yılları arasında Hamd el Nasr Aşireti'nden yapılan tevziâtın toplamı 46.500 kuruştur.

Tablo 7.33. Müteferrik Urban Aşiretlerinden Yapılan Tevziâtlar

Tevziât Birimi	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Vulât-ı A'zam Pişkeşi	4.000	5.000	4.000	13.000
Müşârün-ileyh Dairesine	1.000	1.000	1.000	3.000
Kaymakam Pişkeş Bahâsı	3.500	4.000	3.500	11.000
Daire-i Kaymakam Harç Bahâsı	500	500	500	1.500
Arabi Kâtibi Aidiyatı	1.500	1.500	1.500	4.500
Tahsildar Â'idesi	1.500	1.200	1.200	3.900
Aşiretin Kendi Masraflarından	-	2.000	1.200	3.200
Toplam	12.000	15.200	12.900	40.100

BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhir 1262 (10 Haziran 1846)

Urfa'da bulunan Müteferrik urban aşiretlerden 1842 yılında 12.000 kuruş tevziât yapılmışken bu meblâğ 1843 yılında 15.200 kuruşa yükselmiş ve 1844 yılında ise 12.900 kuruşa düşmüştür. 1842-1844 yılları arasında Müteferrik urban aşiretlerden yapılan tevziâtın toplamı 40.100 kuruştur.

1846 yılında Rakka eyalet valisine ve valilik makamına yine Rakka'ya bağlı kaymakamlara ve kaymakamlık makamlarına Urfa'daki aşiretler tarafından verilen vergi miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7.34. Urfa'daki Aşiretlerin Mahalli İdarelere Ödediği Vergi Miktarları (Kuruş Cinsinden)

Aşiretler	Valiye	Valilik Makamına	Kaymakama	Kaymakamlık Makamına
Barak Aşireti	5.000	-	-	-
Benî Kays Aşireti	25.000	2.500	-	-
Benî Said Aşireti	30.000	3.000	15.000	1.500
Berâzi Aşireti	50.000	10.000	15.000	5.000
Bozâbâd Nahiyesi	-	-	2.500	-
Dögerli Nahiyesi	-	-	2.500	-
Harran Nahiyesi	-	-	2.500	-
Milli Aşireti	10.000	2.500	-	-
Oymaağaç Nahiyesi	-	-	2.500	-
Toplam	120.000	18.000	40.000	6.500

BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7, H.15 Cemâziyel âhir 1262 (10 Haziran 1846)

Tabloda da görüldüğü üzere Urfa sancağındaki aşiretler, 1846 yılı için mahalli idarelere ciddi miktarlarda vergi ödemişlerdir. Nitekim zikredilen yılda Rakka valisine toplamda 120.000 akçe, valilik makamına 18.000 akçe, kaymakama 40.000 akçe ve kaymakamlık makamına da 6.500 akçe vergi ödemişlerdir. Ödenen bu vergilerle idari birimlerin ve personellerinin ihtiyaçları karşılanmıştır.

7.7. Aşiretlere Yapılan Mali İndirimler

Osmanlı Devleti aşiretlerden miri vergi dışında tevziât vergisi gibi birçok vergi almıştır. Bazı dönemlerde aşiretler bu vergileri ödemekte zorlanmışlardır. Örneğin, Benî Said Aşireti'ne mensup haneler geçtikleri bölgelerdeki sancaklara vergi ödedikleri için zayıf ve perişan duruma düşmüşlerdir. Bu durum 1842-1844 yılları arasında vergilerini ödeyememelerine neden olmuştur.¹⁴⁶⁰ Devlet, bu gibi durumlarda vergisini ödemekte zorlanan aşiretlere bazı indirimler yapmıştır. 1842-1844 yılları arasında Urfa sancağındaki aşiretlerin miri vergisi, tevziât bedeli ve yapılan indirim miktarı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7.35. 1842-1844 Yıllarında Urfa Sancağındaki Aşiretlere Yapılan İndirim Miktarları

Aşiret Adı	Mâl-i Miri	Tevziât	Toplam Miktar (Kuruş)	İndirim Miktarı	Geriye Kalan (Kuruş)
Millî Aşireti	51.200	20.200	71.400	16.400	55.000
Benî Kays Aşireti	50.000	64.167	114.167	48.167	60.000
Benî Said Aşireti	30.000	60.333	90.333	24.333	66.000
Afazla Aşireti	20.000	43.000	63.000	18.000	45.000
Hamd el Nasr Aşireti	15.000	16.000	31.000	8.000	23.000
Berâzi Aşireti	247.950	-	247.950	16.950	231.000
Barak Aşireti	40.011	-	40.011	3.011	37.000
Toplam	454.161	203.700	657.861	134.861	517.000

Kaynak, BOA, İ. MSM. 72/2077, s.7, H.18 Rebî'ül-âhîr 1263 (5 Nisan 1847)

¹⁴⁶⁰ BOA, İ. MSM. 72/2077, s.7, H.18 Rebî'ül-âhîr 1263 (5 Nisan 1847) tarihli olup Meclis-i Vâlâ'dan yazılan mazbatanın arzına dair tezkirede: “...Urfa vücûhunda mukaddemce bâ-tanzîmi takdîm eyledikleri defterdir. Rakka eyâletinin el-hâletü hâzihi aşâir-i ve sâireden müretteb olan elli sekiz ve elli dokuz ve altmış seneleri peşî dışarı alınmakta olan meblağ birleştirilerek bilâ-muvâzat bir seneye isâbet eden hissenin mikdarına mübeyyen mukaddemâ Dersââdete takdîm kılınmış olan defterin hülâsası erkân-ı eyâlet kullarıyla tanzîm olunan defterdir...”

1842-1844 yılları arasında Urfa sancağında bulunan yukardaki aşiretlerden alınması gereken mâl-i miri ve tevziâtların toplamı 657.861 kuruştur. Bu meblâğdan 134.861 kuruş indirimle gidilmiştir. Yapılan indirim oranı %20'nin üzerindedir. İndirimler yapıldıktan sonra aşiretlerden tahsil edilmek istenen toplam meblâğ 517.000 kuruştur. Benî Kays Aşireti'ne mensup bir miktar hane belirtilen yıllardaki ağır vergileri ödememek için çöl tarafına firar edip Aneze urbânıyla birlikte hareket etmiştir. Bu durum vergi tahsilini zorlaştırmıştır. Afazla Aşireti'nin bulunduğu mahaller Urfa'dan kırk saat uzakta olduğu ve çölün iç kısımlarında yer aldığı için vergi tahsili zor yapılmıştır. Bu aşiret vergi tahsildarlarının geldiği zamanlarda çölün iç taraflarına çekilmiştir. Hamd el-Nasr Aşireti'nin bulunduğu mahaller Urfa'dan kırk saat uzakta olduğu için bu aşiretten çok zor vergi tahsil edilmiştir.¹⁴⁶¹

1844 tarihli arşiv belgesinde 1842-1844 yılları arasında Urfa ve çevresindeki bazı aşiretlere uygulanan vergi indirimleri verilmiştir. Bu aşiretler ve indirim miktarları aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Tablo 7.36. 1842-1844 Yılları Arasında Berâzi, Hamd el Nasr, Gazahanlı ve Milli Aşiretlerine Yapılan Mali İndirimler

Aşiret Adı	1842	1843	1844	Toplam (Kuruş)
Milli Aşireti	-	2.000	-	2.000
Berâzi Aşireti'nden Sami Bey'in	3.000	2.000	3.000	8.000
Gazahanlı Aşireti	-	2.000	2.000	4.000
Hamd el-Nasr Aşireti	-	500	-	500
Toplam	3.000	6.500	5.000	14.500

Kaynak: BOA, ML. d. 298, s.2, H.1260 (M.1843-1844)

Yukardaki tabloda görüldüğü üzere 1842 yılında Urfa sancağındaki Milli Aşireti'nden 3.000 kuruş, 1843 yılında Milli, Berâzi, Gazahanlı, Hamd el-Nasr aşiretlerinden 6.500 kuruş, 1844 yılında da Berâzi ve Gazahanlı aşiretlerinden 5.000 kuruş indirimle gidilmiştir. Zikredilen aşiretlere yapılan toplam indirim miktarı 14.500 kuruştur.

¹⁴⁶¹ BOA, İ. MSM. 72/2077, s.7, H.18 Rebî'ül-âhîr 1263 (5 Nisan 1847)

8. AŞİRETLERİN ASKERİ YAPISI

Konargöçer bir yaşam süren aşiretler hareket halindeki sosyal teşekküller oldukları için tehlikeye açık yaşamışlardır. Bu durum onların savaşı yapılarının diri kalmasına sebep olmuştur. Aşiretler bazen birbiriyle mücadele etmiş bazen de yerleşiklerin yaşadığı köy ve kaza gibi yerleşim birimlerine saldırmışlardır. Aşiretlerin elindeki bu kontrolsüz insan gücü hem merkezi otorite için bir tehdit oluşturmuş hem de idari, ekonomik ve sosyal dengeyi olumsuz etkilemiştir.

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıldan itibaren Avusturya, İran ve Rusya ile sık sık savaşmıştır. Bu savaşlar sırasında devlet yetkilileri aşiret kuvvetlerine sıkça ihtiyaç duymuştur. IV. Murat'ın 1636-1639 yılları arasında gerçekleştirdiği Bağdat Seferi sırasında Halep'teki Beydili oymakları zahire taşımacılığı yapmışlardır. Bunun yanı sıra devlet bu konargöçer aşiretlerden Celâlilik gibi taşkınlıkların bastırılmasında, çeşitli maden işlerinde, geçitlerin muhafazasında ve ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasında da yararlanmışlardır.¹⁴⁶² II. Viyana kuşatmasında Avusturya üzerine giden ordu içinde Halep, Yeni-il ve Konya aşiretlerinden birçok aşiret yer almıştır. Bu aşiretlere Avşar, Abalı, Akçakoyunlu, Beydili, Bahâdırlı, Danişmendli, Reyhanlı ve Mamalı Türkmen aşiretleri örnek gösterilebilir.¹⁴⁶³ Beydili Aşireti'ne mensup Beyoğlu Müşerref Bey ve Badoğlu Hacı Ali adlı kethüdâların 1690 yılında gerçekleştirilen Avusturya seferine çağrıldığı da bilinmektedir.¹⁴⁶⁴

Osmanlı Devleti, Urfa ve çevresindeki aşiretler üzerinde de hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda bazı tedbirlere başvurmuştur. Nitekim kimi zaman konargöçer aşiretleri yerleşik hayata geçirmeye çalışmış, kimi zaman onları bir vergi dairesi içine alarak kontrol altında tutmak istemiş, kimi zaman da askeri birlikler oluşturmak yoluyla onların insan gücünden faydalanma yoluna gitmiştir. Bu durumun en somut örneklerinden biri de 1890'dan itibaren kurulmaya başlanan Hamidiye Alaylarıdır.

¹⁴⁶² İlhan Şahin, "1638 Bağdat Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni il ve Halep Türkmenleri", *Tarih Dergisi* 33, İstanbul 1982, ss.227-236.

¹⁴⁶³ Ahmed Refik, *a.g.e.*, s.97-100.

¹⁴⁶⁴ Enver Çakar, *17.YY. Halep Eyâleti*, Fırat Üniversitesi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ, 2006, s.170.

8.1. Hamidiye Alayları ve Aşiretler

Aşiretlerin kontrol altına alınması için birçok padişah farklı tedbirlere başvurmuştur. Bu padişahlardan biri de II. Abdülhamit'tir. II. Abdülhamit, aşiretleri kontrol altına almak amacıyla Hamidiye Alaylarını kurmuştur. Hamidiye Alaylarının kurulma nedenlerini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Aşiretleri kontrol altına alarak bölgede merkezi otoriteyi güçlendirmek.
- Aşiretlerin insan gücünden faydalanarak onlardan askeri birlikler oluşturmak.
- Eşkıyalık ve benzeri faaliyetlerle toplumsal, ekonomik ve idari yapıyı bozan aşiretleri kontrol altına alarak idari, sosyal ve ekonomik dengeyi korumak.
- Doğuda devlet aleyhine faaliyet yürüten Ermenilere karşı askeri bir kuvvet oluşturmak.
- Doğu Anadolu'yu Rus saldırılarına karşı korumak ve herhangi bir saldırı sırasında aşiretlerden faydalanmak.
- İngilizlerin güneydeki aşiretleri devlete karşı kıskırtmasını engellemek.

Bayram Kodaman, "*Hamidiye Hafif Sûvâri Alayları*" adlı makalesinde alayların kuruluş sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır: Merkezi hükümetin doğuda otoritesini artırmak, aşiretleri kontrol altına alarak onlardan faydalanmak, Rusların ve İngilizlerin bölgede etkinlik kazanmasını engellemek ve Ermenileri kontrol altında tutmak.¹⁴⁶⁵

Martin Van Bruinessen, II. Abdülhamid'in Hamidiye Alaylarını kurma nedenlerini sayarken doğu eyaletlerini denetlemek, İngiltere ve Rusya gibi devletlerin doğudaki politikalarına engel olmak, ayaklanma ihtimali olan Ermenileri kontrol altında tutmak şeklinde sıralamıştır.¹⁴⁶⁶

Hamidiye Alaylarının kuruluşu ve planlaması Ahmet Zeki Paşa'nın başında bulunduğu bir heyet tarafından İstanbul'da hazırlanmıştır. Hazırlanan bu plan ve projelerin yerinde uygulanması görevi de Müşir Zeki Paşa'ya verilmiştir. 1890 yılında Müşir Zeki Paşa, Erzurum'da aşiret reislerinin de katıldığı bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda on üç aşiret reisi alay kurulması fikrine olumlu bakmış ve ellerindeki insan gücüyle bu oluşuma katılacaklarını belirtmişlerdir.

¹⁴⁶⁵ Bayram Kodaman, *Hamidiye Hafif Sûvâri Alayları, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.32, İstanbul, 1979, ss.427-480.

¹⁴⁶⁶ Bruinessen, *a.g.e.*, ss.285-286.

Bununla birlikte birçok aşiret reisi de alay kurulması fikrine sıcak bakmamıştır. Devlet, Hamidiye Alaylarına katılmayı kabul eden aşiretlere bir tarafında Kuran-ı Kerim ayeti diğer tarafında da padişah mührünün bulunduğu kırmızı atlastan sancak vermiştir. Ayrıca bu sancakların yanında aşiretlere, üzerinde alayların görev ve eğitim şekillerinin yazılı olduğu beyaz ipek kumaşa yaldızla işlenmiş fermânlar da verilmiştir.¹⁴⁶⁷ Hamidiye Alaylarına alınacak askerler üç sınıfa ayrılmaktadır.

- 17 ile 20 yaş aralığındakilere “*İbtidaiye*”
- 20 ile 32 yaş aralığındakilere “*Nizâmiye*”
- 32 ile 40 yaş aralığındakilere de “*Redif*” askeri adı verilmiştir.¹⁴⁶⁸

Her alayın eğitimi için iki çavuş belirlenmiştir. Bu çavuşlar İstanbul’da bulunan Merkez Ordu-yı Hümâyûn’da belli bir süre eğitime tâbi tutulduktan sonra “*Mülâzımlık*” rütbesine terfî ettirilerek memleketlerindeki alaylara gönderilmiştir. Kurulması düşünülen Hamidiye Alayları için ilk düzenleme 1891 yılında yapılmıştır. Bu düzenleme 53 maddeden ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır. Bu düzenlemede alayların nerede nasıl kurulacağı, idaresi ve savaş sırasında aşiretlerin devletle ve birbirleriyle olan ilişkileri ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Ayrıca kurulacak her alayın en az 512 kişiden en fazla da 1.152 kişiden kurulacağı ve her alayda en az 4, en fazla 6 bölük bulunacağı da belirtilmiştir.¹⁴⁶⁹

13 Mayıs 1896 tarihinde yayımlanan ve 121 maddeden oluşan diğer bir nizamnâmede kurulan alayların adı “*Hamidiye Hafif Sîvâri Alayları*” veya “*Hafif Sîvâri Alayları*” şeklinde zikredilmektedir. Bu nizamnâmede 4 alayın birleşip bir tuğay kurabileceği ve gerektiğinde de Erkan-ı Harbiye Umûmiye kararıyla tümen kurulabileceği belirtilmektedir.¹⁴⁷⁰

İkinci nizamnâmeden sonra Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa ve Hayderan Aşireti’nin reisi Kôr Hüseyin Paşa “*Mirlivâ*” olarak atanmıştır. Milli reisi İbrahim Paşa, II. Abdülhamit’e o kadar yakın olmuştur ki Urfa’daki Bucak Aşireti’nin reisi Osman Paşa, Milli reisinin eşkıyalıklarını ifade etmek için saraya gittiğinde padişah, İbrahim Paşa’yı kastederek “*Oğlum İbrahim nasıl?*” diye sormuştur. Karşılaştığı bu

¹⁴⁶⁷ Kodaman, *a.g.e.* 1983, ss.45, 47.

¹⁴⁶⁸ Cezmi Eraslan, Hamidiye Alayları, *TDV. İA*, İstanbul, C.15, 1997, ss.462-464.

¹⁴⁶⁹ Kodaman, *a.g.e.*, 1983, s.39.

¹⁴⁷⁰ Eraslan, *a.g.m.*, s.463.

durum karşısında şaşırın Osman Paşa, İbrahim Paşa aleyhine herhangi bir şey söylemeden saraydan ayrılmıştır.¹⁴⁷¹

Hamidiye Alaylarındaki aşiret mensuplarının savaşta gazi olmaları durumunda kendilerine, şehit olmaları durumunda ailelerine maaş bağlanacağı ve diplomalı subaylara emeklilik hakkının verilmesi gibi haklar bu alaylara katılımı artırmıştır. Yine Hamidiye Alaylarına mensup olan aşiretlere belli bir dönem vergi muâfiyetinin getirilmesi bu alaylara katılımı hızlandırmıştır.¹⁴⁷² Kuruluş aşamasında on üç aşiret Hamidiye Alaylarına dâhil iken bu sayı daha sonra altmış beşe kadar yükselmiştir.¹⁴⁷³

Alaylara tanınan haklar artırılınca aşiret reisleri Hamidiye Alaylarına kaydolabilmek için ordu merkezlerine telgraflar çekmişlerdir. Bu duruma Ohyân Şeddâdi Aşireti'nin reisi Gökoğlu Halil Paşa'nın talebi örnek gösterilebilir. 1897 yılında Ohyân Şeddâdi Aşireti'nden 700 hane ve 320 hayvan Hamidiye Alaylarını oluşturan Komisyon-u Mahsûsa tarafından kaydedilmiştir. Bu komisyon üyelerinin Deyr-i Zor'a gidip dönmeleri üzerine Ohyân Şeddâdi Aşireti'nin Hamidiye Alaylarına dâhil edilme işlemi yarıda kalmıştır. Aşiret reisi Gökoğluzade Halil Reşid bu sorunun giderilmesi ve kayıt altına alınan askerlerinin bir an önce Hamidiye Alaylarına dâhil edilmesi için yetkililere mektup göndermiştir.¹⁴⁷⁴

1890 yılında kurulan Hamidiye Alaylarına mensup aşiretler ve bu aşiretlerin alay numaraları arşiv belgelerinde kayıt altına alınmıştır. Bu belgeler incelendiğinde Hamidiye Alaylarının yedi livâda kurulduğu ve her bir livânın merkezinin farklı olduğu görülmektedir. Hamidiye Alaylarını oluşturan aşiretler ve bu aşiretlerin alay numaraları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

¹⁴⁷¹ Eyüp Kıran, *Kürt Milan Aşireti Konfederasyonu*, Elma Yayınları, Ankara, 2003, s.176.

¹⁴⁷² BOA, MV. 72/82, H.25 Cemâziye'l-evvel 1310 (15 Aralık 1892) tarihinde Meclis-i Vükela'da alınan kararda: "...Hamidiye Süvari Alayları ümerâsiyla Zâbitân ve efrâdının virgüden mu'âf olduklarının ta'yini husûsuna ve müddet-i askeriyyesini ikmâl edenler haklarında hüküm mu'âfiyetinin câri olub olmadığının istifsârına dâir Mâliye Nezâretinin tezkiresiyle ol bâbda taraf-ı seraskeriyede cevâben gelen tezkire üzerine Şurâ-yı Devlet Tanzîmât Dâiresinden kaleme alınan..."

¹⁴⁷³ Kemal Süphandağı, *Büyük Osmanlı Entrikası Hamdiye Alayları*, Komal Yayınları, İstanbul, 2006, s.152.

¹⁴⁷⁴ BOA, YEE 131/30, s.13, H.16 Kânûn-ı Sâni 1312 (26 Ocak 1897)

Tablo 8.1. Hamidiye Alaylarını Oluşturan Aşiretler ve Alay Numaraları

Birinci Livâ - Merkez: Karakulliya						
Aşiretler	Zilan Aşireti	Karapapak Aşireti	Adamanlı Aşireti	Heydaranlı Aşireti	Celâli Aşireti	Şazili Aşireti
Alay Numaraları	3	6	9	11	37	57
	4		10	12	38	
	5					
İkinci Livâ - Merkez: Hıms						
Aşiretler	Camadânlı Aşireti		Cirânlı Aşireti	Zirikânlı Aşireti		Cibrânlı Aşireti
Alay Numaraları	8		31	34		36
			32			
			33	35		
Üçüncü Livâ Merkez: Malazgird						
Aşiretler	Sipikânlı Aşireti		Karapapak Aşireti		Hasenânlı Aşireti	
Alay Numaraları	1		7		26	
					27	
					28	
	29					
	30					
2						
Dördüncü Livâ - Merkez: Erciş						
Aşiretler	Leyuli Aşireti			Heydaranlı Aşireti		
Alay Numaraları	13			21		
	14			22		
	15			23		
	16			24		
				25		
Beşinci Livâ - Merkez: Başkale						
Aşiretler	Mukarî Aşireti	Milân Aşireti	Şemsiki Aşireti	Şukufti Aşireti	Takorî Aşireti	
Alay Numaraları	17	18	19	20	39	
				56		
Altıncı Livâ - Merkez: Mardin						
Aşiretler	Milli Aşireti	Karakeçili Aşireti	Tayy Aşireti	Mirân Aşireti	Artuşî Aşireti	
Alay Numaraları	41	45	47	48	50	
	42					
	43	46		49		
	44					
Yedinci Livâ - Merkez: Urfa						
Aşiretler	Benî Kays Aşireti			Berâzi Aşireti		
Alay Numaraları	51			53		
				54		
	52			55		

Kaynak: BOA, Y.E.E. 81/42, s.2, R.18 Kânûn-ı evvel 1313 (29 Aralık 1897)

Tabloda görüldüğü üzere Hamidiye Hafif Süvâri Alayları yedi livâ olarak kurulmuştur. Kurulan alaylar genellikle Doğu Anadolu ve

Güneydoğu Anadolu'daki konargöçer aşiretlerden oluşturulmuştur. Yedi livâdan birincisinin merkezi Karakulliya olup altı aşiret ve on bir alaydan oluşmuştur. İkincisinin merkezi Hınıs olup dört aşiret ve yedi alaydan oluşmuştur. Üçüncüsünün merkezi Malazgirt olup üç aşiret ve sekiz alaydan oluşmuştur. Dördüncüsünün merkezi Erciş olup iki aşiret ve dokuz alaydan oluşmuştur. Beşincisinin merkezi Başkale olup beş aşiret altı alaydan oluşmuştur. Altıncısının merkezi Mardin olup beş aşiret ve on alaydan oluşmuştur. Yedincisinin merkezi Urfa olup iki aşiret ve beş alaydan oluşmuştur. Bu alayları oluşturan aşiretlerin çatısı altında birçok küçük aşiret ve cemaat bulunmaktadır. Örneğin Urfa'da yedinci livâyı oluşturan Berâzi ve Milli aşiretlerin çatısı altında İzol, Türkân, Dinâyi gibi birçok aşiret mevcuttur.

Hamidiye Alaylarının oluşturulması için “Komisyon-u Mahsûsa” denen özel komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlar sancak dâhilinde bulunan aşiretlerin Hamidiye Alaylarına uygun olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Urfa tarafına gönderilen komisyonun çalışmalarına Beşinci Ordu-yı Hümâyûn bazı engeller çıkarmıştır. Örneğin, Suruç ve Harran taraflarında kurulması planlanan on beş Hamidiye Süvari Alayı yerine sadece iki Redif Bölüğü'nün kurulması devlete bağlılığını bildiren aşiretler arasında hayal kırıklığı oluşturmuştur.¹⁴⁷⁵ 30 Haziran 1894 tarihine kadar görevlendirilen komisyon mükemmel bir şekilde çalışmış ve Urfa sancağında beş alay oluşturmuştur. Bu alaylar Arap Aşireti olan Benî Kays Aşireti'nin çatısı altındaki 51 ve 52. Alaylar, Ekrâd taifesinden olan Berâzi Aşireti'nin çatısı altındaki 53, 54 ve 55. Alaylardır.

8.1.1. Urfa ve Çevresinde Hamidiye Alaylarına Katılan Aşiretler

Oğuz Gümüştekin tarafından hazırlanan “*Urfa Hamidiye Alayları*” adlı yüksek lisans tezinde Urfa'da Hamidiye Alaylarına katılan aşiretler Karakeçili, Milli, İzol, Bizikî, Berâzi, Dinayi ve Kays aşiretleri

¹⁴⁷⁵ BOA, Y. MTV. 73/146, H.20 Cemâziye'l-âhir 1310 (9 Ocak 1893) tarihli olup, Urfa'da Hamidiye Alayları teşkilatına Beşinci Ordu-yı Hümâyûn tarafından müşkilat çıkarıldığını konu alan evrakta: “...Harran ve Suruç dâirelerinde meskûn göçebe aşâirden müteşekkili kararlaştırılan on beş Süvâri Hamidiye Alayının teşkilini yalnız iki bölük Redife mukâbil ukde-i te'hîre düşürmek ve bu vesile ile ve sadâkat arzusu gösteren aşâirin ye's ve inkisârıyla müceb-i ahvâli tervec eylemek...”

şeklinde sıralanmıştır.¹⁴⁷⁶ Yapılan arşiv araştırması sonucunda Urfa sancağı ve çevresinde kurulan Hamidiye Alaylarına zikredilen aşiretlerin dışında Tayy Aşireti, Kays Aşireti'nin çatısı altında Cümeyle ve Seyâle aşiretleri, Berâzi Aşireti'nin çatısı altında Şahin Bey Aşireti, Milli Aşireti'nin çatısı altında Türkân ve Takori aşiretleriyle Gömenkiş Kabilesi'nin de dâhil olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Suruç çevresinde yaşayan Şeddâdi Aşireti'nin reisi, Hamidiye Alaylarına dâhil olmak istemiş fakat tüm girişimlerine rağmen bu aşiretten bir Hamidiye Alayı teşkil edilmemiştir. Urfa ve çevresinde Hamidiye Alaylarına katılan aşiretler şunlardır:

8.1.1.1. Benî Kays Aşireti

Benî Kays Aşireti, Urfa sancağında Harran nahiyesi sınırları içerisinde konargöçer yaşamış bir aşirettir.¹⁴⁷⁷ 30 Haziran 1894 tarihinde oluşturulan Urfa merkezli 51. ve 52. Hamidiye Hafif Sûvâri Alayları Benî Kays Aşireti'ne bağlı aşiret ve kabileler tarafından oluşturulmuştur.¹⁴⁷⁸

30 Haziran 1894 tarihli belgeye göre komisyon Urfa'daki aşiretlerden 5 alay oluşturmuş ve bazı aşiretlerin de asker sayıları hakkında kayıtlar tutmuştur. Bu kayıtlarda Cümeyle Aşireti'nden Şeyh Muhammed Efendi'nin 434 askeri ve 239 hayvanının olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁷⁹

Benî Kays Aşireti tarafından kurulan 51. ve 52. Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarının idaresinden sorumlu olan kişiler alay kaymakamları, binbaşlıları ve yüzbaşlılarıdır. Bu idarecilerin yanında kolağası, kâtip,

¹⁴⁷⁶ Oğuz Gümüştekin, Urfa Hamidiye Alayları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2019, s.VII.

¹⁴⁷⁷ BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

¹⁴⁷⁸ Ali Karaca, *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*, 1.bs. Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993. s.181.

¹⁴⁷⁹ BOA, Y. MTV. 98/60, s.3, R.18 Haziran 1310 (30 Haziran 1894) tarihinde Müşir Zeki imzasıyla Şâkir Paşa'ya gönderilen telgrafta: "...8 Haziran 1310 Urfa cihetindeki aşâirin Hamidiye Alaylarının teşkilât-i ibtidâîyesini icrâ için gönderilen komisyona mükemmelen teşkil eylediği beş alaydan başka... Kays Aşireti'nin Cümeyle Kabilesi'nden Şeyh Muhammed Efendi'nin dört yüz otuz dört neferi ve iki yüz otuz dokuz hayvanâtdan ibâret olarak kayd-ı mu'âyene ettirdikleri alaylarının dahi ikmâline komisyon-ı mezkûr tarafından ikdâm olunmağla..."

sancaktar ve İmâm gibi görevliler de bulunmaktadır. 1903-1906 yılları arasında 51. ve 52. Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarında görev yapan kişilerin rütbe ve isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8.2. Benî Kays Aşireti'nden Oluşturulan 51. ve 52. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı

Yıl	51.Alay Ümera ve Zâbitanı	52.Alay Ümera ve Zâbitanı
H. 1321 M.1903	Kaymakam Mehmed Bey Binbaşı Şeyh Ali Efendi Kolağası İbrahim Efendi Tabur Kâtibi Faik Efendi	Kaymakam Hüseyin Efendi Binbaşı Halef Ağa Kâtib-i sâni Muhammed Efendi
H. 1322 M.1904	Kaymakam Hamid Bey Binbaşı-yı Evvel Şeyh Ali Binbaşı-yı Sani İbrahim Ağa Kolağası İbrahim Efendi Kâtib Durak Efendi	Kaymakam Hüseyin Bey Binbaşı-yı Evvel Halef Ağa Binbaşı-yı Sani Münhall Kolağası Münhall Kâtibi Muhammed Efendi
H. 1323 M.1905	Kaymakam Muhammed Efendi Binbaşı-yı Evvel Şeyh Ali Efendi Binbaşı-yı Sani İbrahim Ağa Kolağası İbrahim Efendi Kâtib Muhammed Turan Efendi	Kaymakam Hüseyin Bey Binbaşı-yı Evvel Halef Ağa Binbaşı-yı Sani Münhall Kolağası Münhall Kâtibi Muhammed Efendi
H. 1324 M.1906	Kaymakam Mahmud Efendi Binbaşı-yı Evvel Şeyh Ali Efendi Binbaşı-yı Sani İbrahim Ağa Kolağası İbrahim Efendi Kâtib Durak Efendi	Kaymakam Hüseyin Bey Binbaşı-yı Evvel Halef Ağa Binbaşı-yı Sani Münhall Kolağası Münhall Kâtibi Mahmud Efendi

Kaynak: H.1321 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.418; H.1322 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.434; H.1323 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.452; H.1324 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.445.

Tabloda görüldüğü üzere 1903-1906 yılları arasında 51. Alayın kaymakamları Mehmed, Hamid, Muhammed ve Mahmud beylerdir. 1903 yılında Binbaşı, Ali Efendi iken yanına 1904 yılında ikinci Binbaşı olarak İbrahim Ağa atanmıştır. 51. Alayın Kolağası İbrahim Efendi kâtibi de Durak ve Muhammed Turan efendilerdir. 52. Alayın Kaymakamı Hüseyin Bey, 1903-1906 yılları arasında görevine devam etmiştir. Zikredilen yıllarda 52.Alayın Binbaşısı Halef Ağa, kâtibi de Muhammed ve Mahmud efendilerdir. Bu teşkilat yapısı alayların belli bir hiyerarşi içinde idare edildiğini göstermektedir. Genellikle aşiret reisleri kaymakam, miralay ve binbaşı rütbeleriyle alayın idaresinde yer almışlardır.

51. ve 52. Alayları oluşturan Benî Kays Aşireti'ne tâbi aşiret ve kabileler arasında farklı zamanlarda çatışmalar meydana gelmiştir.

Örneğin, Cümeyle Aşireti ve Hamidiye 52. Alayını oluşturan Seyâle Aşireti arasında 2 Haziran 1895 tarihinde bir çatışma meydana gelmiştir. Bu çatışmanın sonlandırılması ve iki aşiretin kendi bölgelerine çekilmesi için askeri bir heyet bölgeye gönderilmiştir. Bu heyet tarafları kendi yurtlarına dönmeye davet edince Seyâle Aşireti'ne mensup askerler “*Biz Hamidiye'yiz kumandanımız ve aşiret reisimiz Kâ'im-makâm Ömer Bey gitmesinler demiş biz de bugün kumandanımıza bir adam daha gönderdik. Ne cevap gelirse ona göre hareket edeceğiz. Ama şimdi bir yere gidemeyiz*” demiştir. Bölgeye gönderilen heyet Hamidiye Alaylarına dâhil olan bu iki aşiretin çarpışmasına sebep olan kişilerin Cümeyle reisi Hamdi Bey ve Seyâle reisi Ömer Bey olduğunu tespit etmiştir.¹⁴⁸⁰

Aşiretlerin oluşturduğu Hamidiye Alayları diğer aşiretlerin gerçekleştirdiği gasp ve yağma hareketlerine de engel olmaya çalışmıştır. Örneğin 1901 yılında Milli reisi İbrahim Paşa'ya bağlı altmış atlı Harran'da yaşayan Tammah Aşireti'ne tâbi Benî Esed Kabilesi'ne saldırmış ve bu aşiretin ağnamını gasbetmiştir. Durumu haber alan Benî Kays Aşireti'nin 51. Alay Kaymakamı Hüseyin Bey, kardeşi Abdullah'ı bu gaspı gerçekleştirenlerin peşine göndermiş ve gasp edilen ağnamın bir kısmını geri almıştır. Bölgede bu tür hâdiselerin bir daha yaşanmaması için Halep ve Diyarbakır valileri gerekli tedbirleri almıştır.¹⁴⁸¹ Milli Aşireti ile yaşanan çatışmalardan dolayı Benî Kays Aşireti'nin kurduğu 51. ve 52. Hamidiye Hafif Süvâri Alayları 1910 yılından sonra Suriye'deki 5. Ordu-yı Hümâyûn'a bağlanmıştır.¹⁴⁸²

¹⁴⁸⁰ BOA, Y. MTV. 121/69, H.08 Zi'l-hicce 1312 (2 Haziran 1895)

¹⁴⁸¹ BOA, DH. TMIK. M., 108/13, R.11 Temmuz 1317 (24 Temmuz 1901) tarihinde Halep vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen evrakta: “...İbrahim Paşa tevâbi'inden ve Millî Aşireti'nden mürekkep altmış atlı Harran'da Tammah Aşireti'ne mensûb Benî Esed Kabilesi üzerine hücumla üç süvâri ağnâm gasb eyledikleri halde Hamidiye Elli Birinci Alayının Ceys Aşireti Kâ'im-makâmı Hüseyin Beğ'in birâderi Salih Abdullah'ın mu'âenette bilâ-ta'kîb magsûbât-ı mezkûre istirdâd edilmiş ise de bu gibi hâdisenin men'-i tekrarı zımında icâb idenlere o emr-i ekîd îtâsı Urfa mutasarrıflığının telgraf üzerine ma'rûzdur.”

¹⁴⁸² Müslüm Akalın, Fırat Kenârından Dersââdet'e Bucaklı Hacı Osman Paşa'nın Hikâyesi, Hamidiye Alayları Etrafında Osman Paşa- İbrahim Paşa Mücâdelesî, *Şurkav Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, Sayı 30, Şanlıurfa, Ocak 2018, ss.21-32.

8.1.1.2. Berâzi Aşireti

Berâzi Aşireti'ne mensup haneler yoğun olarak Suruç ve Birecik kazaları civarında yaşamıştır. Bu aşirete mensup bir miktar hane de Mardin sancağı ve Savur kazası, Rakka, Erzurum, Malazgirt, Çemişgezek, Arapgir sancakları, Diyarbakır, Halep ve Şam eyaletlerine yerleşmiştir.¹⁴⁸³ Hamidiye Alayları bölgedeki aşiretlerin nüfusları doğrultusunda oluşturulmuştur. Bazı aşiretler kendi çıkarlarını korumak amacıyla alay kurma konusunda ağır davranmışlardır. Ağır davranan bu aşiretlere çeşitli uyarılar yapılmıştır. Örneğin, 3 Ocak 1893 tarihinde Suruç kazası civarında yaşayan Berâzi reisleri on beş alay kuracaklarına dair taahhütte bulunmuş olmalarına rağmen bu sözlerini yerine getirmekte ağır davranmışlardır. Bu durum üzerine Berâzi Aşireti'ne mensup hanelerin Hamidiye Alaylarına alınmayacağı reislerine bildirilmiştir.¹⁴⁸⁴ Bu uyarı üzerine Berâzi reisleri gerekli tedbirleri almış ve alay teşkilini hızlandırmışlardır. Berâzi Aşireti'nden ilk başta iki Hamidiye Alayı oluşturulmuştur. Bu sayı 1902-1903 yıllarında üçe çıkarılmıştır.¹⁴⁸⁵

Urfa sancağında oluşturulan 53, 54 ve 55. Hamidiye Hafif Sûvâri Alayları, Suruç kazasındaki Berâzi Aşireti tarafından oluşturulmuştur.¹⁴⁸⁶ Bu üç alay içerisinde Berâzi Aşireti'ne mensup reislerin kayıt altına alınan asker ve hayvan sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8.3. Berâzi Aşireti'nin Hamidiye Alaylarındaki Asker ve Hayvan Sayıları

Oymak Reisleri	Asker Sayıları	Hayvan Sayıları
Şâhin Bey	455	236
Göçer Malikoğlu Mustafa ve Halil Ağalar	664	311
Rahmi ve Ata Ağalar	220	214
Abdülkadir Ağa	325	135
Toplam	1.664	896

Kaynak: BOA, Y. MTV. 98/60, s.3, R.18 Haziran 1310 (30 Haziran 1894)

¹⁴⁸³ Türkay, *a.g.e.*, s.62.

¹⁴⁸⁴ BOA, Y.MTV. 73/112, R.22 Kânûn-ı evvel 1308 (03 Ocak 1893) tarihinde Urfa mutasarrıflığından Yıldız Sarayı'na gönderilen evrakta: "...*Harran nâhiyesiyle Suruç kazâsından nâm-ı şevket i'tisam hazret-i Pâdişâhiye mensûben on beş alay teşkiline rüesâ-yı aşâir taraflarından te'hir olunduğundan...*"

¹⁴⁸⁵ H.1321 Halep Vilayet Sâlnâmesi, s.410.

¹⁴⁸⁶ Karaca, *a.g.e.*, s.163.

1894 yılında Berâzi Aşireti'nden Hamidiye Alayları için kayıt altına alınan asker sayısı 1.664 olup hayvan sayısı da 896'dır. Tabloda belirtilen reisler içinde en fazla asker ve hayvan sayısı Göçer Malikoğlu Mustafa ve Halil ağaların kontrolündedir.

1899 yılında Suruç kazasındaki Hamidiye kaymakamları Şâkir ve Mustafa ağalardır. Binbaşı ise Hasan Bey'dir.¹⁴⁸⁷ 1903-1906 yılları arasında 53, 54 ve 55. Hamidiye Hafif Süvâri Alaylarında görev yapan kişilerin rütbe ve isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8.4. Berâzi Aşireti'nden Oluşturulan 53, 54 ve 55. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı

Yıl	53. Alay Ümera ve Zâbitanı	54. Alay Ümera ve Zâbitanı	55. Alay Ümera ve Zâbitanı
H. 1321 M. 1903	Binbaşı-yı Evvel İmam Ağa	Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Hasan Efendi	Kaymakam Münhall
	Binbaşı-yı Sani Münhall	Binbaşı-yı Sani Bozan Ağa	Binbaşı Süleymân Ağa
	Kolağası Abdülkadir Efendi	Kolağası Şeyh Hasan Efendi	Kolağası Halil Ağa
	Kâtib-i sâni Muhiddin Efendi	Kâtib-i sâni Nebi Efendi	Kâtib-i sâni Ali Efendi
H. 1322 M. 1904	Kaymakam Galib Bey Binbaşı-yı Evvel İmam Ağa	Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Şeyh Hasan Efendi	Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Süleymân Ağa
	Binbaşı-yı Sani Münhall	Binbaşı-yı Sani Şeyh Bozan Ağa	Binbaşı-yı Sani Münhall
	Kolağası Abdülkadir Efendi	Kolağası Şeyh Hüseyin Efendi	Kolağası Şeyh Halil Ağa
	Kâtib-i sâni Muhiddin Efendi	Kâtib-i sâni Nebi Efendi	Kâtib-i sâni Ali Efendi
H. 1323 M. 1905	Kaymakam Galib Bey Binbaşı-yı Evvel İmam Ağa	Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Şeyh Hasan Efendi	Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Süleymân Ağa
	Binbaşı-yı Sani Münhall	Binbaşı-yı Sani Şeyh Bozan Ağa	Binbaşı-yı Sani Münhall
	Kolağası Abdülkadir Efendi	Kolağası Şeyh Hüseyin Efendi	Kolağası Şeyh Halil Ağa
	Kâtib-i sâni Muhiddin Efendi	Kâtib-i sâni Nebi Efendi	Kâtib-i sâni Ali Efendi
H. 1324 M. 1906	Kaymakam Galib Bey Binbaşı-yı Evvel İmam Ağa	Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Şeyh Hasan Efendi	Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Süleymân Ağa
	Binbaşı-yı Sani Münhall	Binbaşı-yı Sani Şeyh Bozan Ağa	Binbaşı-yı Sani Münhall
	Kolağası Abdülkadir Efendi	Kolağası Şeyh Hüseyin Efendi	Kolağası Şeyh Halil Ağa
	Kâtib-i sâni Muhiddin Efendi	Kâtib-i sâni Nebi Efendi	Kâtib-i sâni Ali Efendi

Kaynak: H.1321 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.410; H.1322 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.425-426; H.1323 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.445; H.1324 Haleb Vilayet Sâlnâmesi, s.439.

¹⁴⁸⁷ BOA, Y. PRK. ASK. 150/104, s.2, R.24 Nisan 1315 (6 Mayıs 1899)

Tabloda görüldüğü üzere 53. Alayın kaymakamı 1904-1906 yılları arasında Galib Bey, Binbaşısı İmam Ağa, Kolağası Abdülkadir Efendi ve Kâtibi de Muhiddin Efendi'dir. 1903-1906 yılları arasında 54. ve 55. Alayların kaymakamlık makamı boşta. 54. Alayın Birinci Binbaşısı Şeyh Hasan Efendi, İkinci Binbaşısı Şeyh Bozan Ağa, Kâtibi Nebi Efendi, Kolağaları da Şeyh Hasan ve Hüseyin efendilerdir. 55. Alayın Binbaşısı ise Süleymân Ağa, Kolağası Şeyh Halil Ağa ve Kâtibi de Ali Efendi'dir.

Hamidiye Hafif Sûvâri Alayları oluşturulurken aşiret içindeki tüm fertler bu alaylara alınmayıp askeri liyakat sahibi olan kişiler alınmıştır. Bu durum bazen Hamidiye Alaylarına alınmayan aşiret mensupları arasında çeşitli söylentilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin; Berâzi Aşireti'nden olup Hamidiye Sûvâri Alayları dışında bırakılan Suphi, Ata, Muhammed ve Ciro Şeyho adlı reislerin iftiraları sebebiyle azli istenen Urfa Kumandanı Hakkı Paşa'nın görevini lâıykıyla yaptığı ve şikâyetçi reislerin Hamidiye Alaylarına dâhil edilmeleri durumunda şikâyetlerinin son bulacağı belirtilmiştir.¹⁴⁸⁸ Berâzi Aşireti'nin kurduğu 53, 54 ve 55. Hamidiye Hafif Sûvâri Alayları sürekli Milli Aşireti ile mücadele halinde olduğu için Suriye'deki 5. Ordu-yı Hümâyûn'a bağlanmıştır.¹⁴⁸⁹ Berâzi Aşireti'nin kurduğu bu alaylar içerisinde Dinâyi ve Şâhin Bey aşiretlerinin askerleri de bulunmaktadır.

8.1.1.3. Dinâyi Aşireti

Dinâyi Aşireti, Berâzi Aşireti'ne tâbi bir aşiret olup Urfa sancağının Suruç ve Birecik kazaları ile Mardin ve Derik çevresinde

¹⁴⁸⁸ BOA, DH. MKT. 2243/92, R.25 Ağustos 1315 (06 Eylül 1899) tarihinde Dâhiliye Mektubi Kaleminden Halep vilayetine gönderilen evrakta: "...Berâzi Aşireti'nden Hamidiye Sûvâri Alayları dışında bırakılanların iftiraları sebebiyle azledilmesi istendiği anlaşılan Urfa Kumandanı Hakkı Paşa'nın görevini lâıykıyla yaptığı ve aşiretlerden birkaç Hamidiye Alayı teşkil edildiği takdirde bu gibi vukû'ât ve şikâyetlerin önleneyeceği..."

¹⁴⁸⁹ Akalın, a.g.m., 2018, s.23.

konargöçer olarak yaşamıştır.¹⁴⁹⁰ Suruç'taki Dinâyi mensupları Berâzi Aşireti'ne tâbi olarak Hamidiye Hafif Süvâri Alayları içinde yer alırken Mardin ve Derik çevresindeki Dinâyiler ise Milli Aşireti'nin oluşturduğu Hamidiye Alayları içinde yer almıştır. XX. yüzyılın başlarında Viranşehir ve Derik çevresinde yaşayan Hamidiye Alaylarının kâtibi ve aynı zamanda Binbaşısı olan Hüseyin Kanco, Dinâyi Aşireti'ne mensuptur.¹⁴⁹¹

8.1.1.4. Şâhin Bey Aşireti

Şâhin Bey Aşireti, Berâzi Aşireti'ne tâbi bir aşiret olup Suruç kazası sınırları içinde konargöçer olarak yaşamıştır. Bu aşirete mensup haneler Hamidiye Hafif Süvâri Alayları içinde yer almıştır. 1894 yılında Urfa'da bulunan Komisyon-u Mahsûsa Suruç civarında asker kaydı yaparken Şâhin Bey'in uhdesindeki 455 askeri ve 236 hayvanı da kayıt altına almıştır.¹⁴⁹² Suruç çevresindeki tüm aşiret ve oymaklar Hamidiye Alaylarına dâhil edilmemiştir. Örneğin; Hamidiye Alaylarına dâhil edilmeyen Hamo Ataa Aşireti ile Hamidiye Alaylarına dâhil edilen Şâhin Bey Aşireti arasında 1899 yılında birçok mücadele yaşanmıştır.¹⁴⁹³

8.1.1.5. Bizikî Aşireti

XIX. Yüzyılda Bizikî Aşireti'ne mensup haneler Urfa sancağında Rumkale, Suruç ve Bozâbâd'daki köylerde yaşamıştır.¹⁴⁹⁴ 22 Aralık 1892 tarihinde beş bin haneden oluşan Bizikî Aşireti'nin başında Davud bin Muhammed Emin adında bir reis bulunmaktaydı. Bu aşiretten üç yüz-dört yüz kadar hane yerleşik hayata geçmiş olup geri kalan kısmı göçebedir. Urfa sancağındaki Hamidiye Alayları içinde Benî Kays ve Berâzi

¹⁴⁹⁰ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

¹⁴⁹¹ Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.104.

¹⁴⁹² BOA, Y. MTV. 98/60, s.3, R.18 Haziran 1310 (30 Haziran 1894) tarihinde Müşir Zeki imzasıyla Şakir Paşa'ya gönderilen telgrafta: "...Hamidiye Alaylarının teşkilat ibtidâyesini icrâ için gönderilen komisyona mükemmelen teşkil eylediği beş alaydan başka Berâzi Aşireti'nden Şâhin Beg'in dört yüz elli beş neferi ve iki yüz otuz altı hayvanı..."

¹⁴⁹³ BOA, DH. MKT. 2203/103, R.04 Mayıs 1315 (16 Mayıs 1899)

¹⁴⁹⁴ BOA, DH. MKT. 398/42, H.22 Zî'l-hicce 1312 (16 Haziran 1895)

aşiretleri dışında Bizikî Aşireti de vardı. Urfa'ya gönderilen Komisyon-u Mahsûsa, Bizikî Aşireti'nden de bir alay teşkil etmiş olmasına rağmen bu aşirete mensup bir miktar hanenin yerleşik hayata geçmiş olması ve aşiret mensuplarının çeşitli taşkınlıklara karışması gibi sebepler gerekçe gösterilerek oluşturulan alay lağvedilmek istenmiştir. Bu duruma Bizikî reisi Davud bin Muhammed Emin karşı çıkmış ve Yâver Ekrem Şâkir Paşa'ya mektup yazarak kendi aşiretinden iki alayın kurulabileceğini belirtmiştir. Ayrıca aşiret mensuplarının Hamidiye Alaylarına dâhil olmak istediğini de ifade etmiştir.¹⁴⁹⁵

8.1.1.6. Karakeçili Aşireti

Karakeçili Aşireti'ne mensup haneler Urfa, Siverek ve Mardin arasındaki bölgede konargöçer olarak yaşamıştır. 6. livâya bağlı olarak Mardin merkezli kurulan 45. ve 46. Hamidiye Hafif Sûvâri Alayları bu aşiret tarafından oluşturulmuştur. Karakeçililerin kurduğu bu alaylara “*Ertuğrul Alayları*” adı da verilmektedir.¹⁴⁹⁶ Ayrıca Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa tâbiyetindeki 41. Hamidiye Alayının içinde de Karakeçili Aşireti'ne mensup haneler bulunmaktaydı.¹⁴⁹⁷

Karakeçililerin kurduğu 45. ve 46. Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarında 1900, 1901 ve 1903 yılları arasında görev yapan kişilerin rütbe ve isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

¹⁴⁹⁵ BOA, YEE. 139/31, R.10 Kânûn-ı evvel 1308 (22 Aralık 1892) tarihinde Urfa sancağından yaver-i ekrem Şakir Paşa'ya gönderilen telgrafta: “...*Urfa sancağı dâhilinde Davud Ağa riyâsetindeki Biziki Aşireti'nden teşkil olunan Hamidiye Alaylarının lağvı ile nişanlarının istirdâdı cihetine gidileceğine dâir...*”

¹⁴⁹⁶ BOA, YEE. 81/42, R.18 Kânûn-ı evvel 1313 (30 Aralık 1897)

¹⁴⁹⁷ Selçuk Günay, II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Millî Aşireti reisi İbrahim Paşa, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, 2010, s.129.

Tablo 8.5. Karakeçili Aşireti'nden Oluşturulan 45. ve 46. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı

Yıl	45.Alay Ümera ve Zâbitanı	46.Alay Ümera ve Zâbitanı
H. 1318 M. 1900	Kumandan Yüzbaşı-yı Evvel Timur Ağa Aşâir-i Kaymakam Reşid Bey Binbaşı-yı Sani Osman Ağa Kolağası İbrahim Ağa Alay Kâtibi Muhammed Tayyip Efendi Kâtib-i sânî Mustafa Reşad Efendi İmam Musa Namık Efendi Sancaktar Mülâzımı Sani Musa Ağa	Kumandan İsa Bey Binbaşı Yusuf Ağa Kolağası İbrahim Ağa Alay Kâtibi Abdülhalim Efendi
H. 1319 M. 1901	Kumandan Kaymakam Hüseyin Bey Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Münhall Binbaşı-yı Sani Osman Ağa Kolağası İbrahim Ağa Alay Kâtibi Tayyip Efendi Kâtib-i sânî Mustafa Efendi İmam Musa Namık Efendi Sancakdar Mülâzım Sani Musa Ağa	Kumandan Kaymakam Cemal Bey Kolağası İbrahim Ağa Binbaşı Yusuf Ağa Alay Kâtibi Abdülhalim Efendi Kâtib-i sânî Bekir Efendi
H. 1321 M. 1903	Kumandan Kaymakam Hüseyin Bey Kaymakam Münhall Binbaşı-yı Evvel Münhall Binbaşı-yı Sani Osman Ağa Kolağası İbrahim Ağa Alay Kâtibi Tayyip Efendi Kâtib-i sânî Mustafa Efendi İmam Musa Namık Efendi Sancakdar Mülâzım Sani Musa Ağa	Kumandan Kaymakam Cemal Bey Kolağası İbrahim Ağa Binbaşı Yusuf Ağa Alay Kâtibi Abdülhalim Efendi Kâtib-i sânî Bekir Efendi

Kaynak: H.1318 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.94-96, H.1319 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.98-100; H. 1321 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.98-100.

Tabloda görüldüğü üzere 45. Alayın aşiretler kaymakamı 1900 yılında Reşid Bey'dir. 1901 ve 1903 yıllarında Kaymakam Hüseyin Bey'dir. 1900 yılında 45. Alayın komutanlar ise Yüzbaşı Timur Ağa ve Binbaşı Osman Ağa'dır. 1901 ve 1903 yıllarında Birinci Binbaşı rütbesi açıkta olup bu rütbeye kumandan kaymakamın atanmış olması muhtemeldir. 1900, 1901 ve 1903 yıllarında 45. Alayın Kolağası İbrahim Ağa, Birinci Kâtibi Muhammed Tayyip Efendi, İkinci Kâtibi Mustafa Reşad Efendi, İmâmı Musa Namık Efendi ve Sancaktarı da Musa

Ağa'dır. 46. Alayın 1900 yılında komutanı İsa Bey'dir. 1901 ve 1903 yıllarında ise Kaymakam Komutan Cemal Bey'dir. 46. Alayın 1900, 1901 ve 1903 yıllarında Binbaşısı Yusuf Ağa, Kolağası İbrahim Ağa, Kâtibi Abdülhalim Efendi ve İkinci Kâtibi de Bekir Efendi'dir.

Hamidiye Alayları içinde yer alan aşiretler elde ettikleri askeri gücü bazen birbiriyle mücadele etmekte de kullanmıştır. Karakeçili reisi ve Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarının Kaymakamı olan Halil Paşa ve Milli reisi İbrahim Paşa ellerindeki bu askeri güçten cesaret alarak 1902-1904 yılları arasında birbirine karşı bazı saldırılar gerçekleştirmiştir. Yapmış oldukları bu saldırılardan dolayı adli merciler tarafından her ikisi de cezalandırılmıştır.¹⁴⁹⁸ İki aşiret arasındaki mücadeleler aşiret mensuplarının ve Urfa sancağındaki halkın perişan hale gelmesine neden olmuştur. İdareciler halkın gördüğü bu zararın giderilmesi için birtakım tedbirler almıştır.¹⁴⁹⁹ 45. ve 46. Hamidiye Alaylarında yer alan Karakeçili Aşireti, 1912 yılındaki I. Balkan Savaşı'na, 1914-1918 yılları arasındaki I. Dünya Savaşı'na ve Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır.¹⁵⁰⁰

8.1.1.7. Milli Aşireti

Milli Aşireti'ne mensup haneler yoğun olarak Urfa, Siverek, Viranşehir, Berriyecik ve Mardin çevresinde konargöçer olarak yaşamıştır. Bu aşiret bünyesinde kurulan 41., 42., 43. ve 44. Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarının merkezi Mardin'dir. Bu alayların başındaki komutan ise Milli reisi İbrahim Paşa'dır.¹⁵⁰¹ 1892 yılında Milli Aşireti

¹⁴⁹⁸ BOA, DH. ŞFR. 275/31, R.15 Kânûn-ı Sâni 1317 (28 Ocak 1902) tarihinde Urfa sancağından Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: "...Hamidiye Aşiret Alayları Mîralayı ve Millî Aşireti reisi İbrahim Paşa ile Hamidiye Aşiret Alayları Kâ'im-makâmlarından Karakeçili Aşireti reisi Halil Bey'in vukû'âtı nereden dolayı cezalandırılmaları..."

¹⁴⁹⁹ BOA, DH. ŞFR. 329/53, R.02 Haziran 1320 (15 Haziran 1904) tarihinde Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: "...Millî ve Karakeçili aşiretlerinin birbirlerine karşı olan taarruz ve müsâademesi yüzünden Urfa sancağı perişân bir hale geldiği..."

¹⁵⁰⁰ Say, a.g.m., ss.1903-1954.

¹⁵⁰¹ BOA, YEE. 81/42, s.2, R.18 Kânûn-ı evvel 1313 (30 Aralık 1897)

reisi İbrahim Paşa, Urfa ve Suruç çevresindeki aşiretlerin Hamidiye Alaylarına kaydedilmesi için Dâhiliye Nezâreti'ne telgraflar göndermiştir. Uygun görülmesi halinde Suruç'taki aşiretlerin birbirinden ayrı şekilde alaylara kaydedilmesini istemiştir.¹⁵⁰² 1894 yılında Milli Aşireti'ne bağlı Gömenkiş Kabilesi'nden olup Kabahaydar nahiyesinde yaşayan on dört haneden otuz yedi kişi Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarına dâhil edilmiştir.¹⁵⁰³ Takori Aşireti reisi ile Milli reisi İbrahim Ağa tarafından yazılan arzuhalde Takori Aşireti'nden bir alay teşkili edilmesi ve aşiret reisinin kaymakamlığa terfi ettirilmesi istenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Milli reislerinden Said Ağa ile Takori Aşireti reisinin birbiriyle husumetli olduğu ve bu iki aşiretten ayrı alayların teşkil edilmesinin husumeti artıracığı belirtilmiştir.¹⁵⁰⁴

Milli Aşireti tarafından oluşturulan 41. ve 42. Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarında 1901, 1903 ve 1905 yıllarında görev yapan kişilerin rütbe ve isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

¹⁵⁰² BOA, DH. ŞFR. 153/59, R.25 Kânûn-ı Sâni 1307 (06 Şubat 1892) tarihinde Halep vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta: “...Diyarbakir Aşireti'nden Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Urfa ve Suruç aşâir-i meskûnesini Hamidiye Alaylarına kaydedilmeleri husûsunda mektûblar göndermekte olduğundan, bunların kabûlleri halinde ayrı alaylar şeklinde birbirleri ile irtibâtı olmadan kaydedilmeleri husûsunun icrâ-yı icâbı...”

¹⁵⁰³ BOA, DH. MKT. 194/12, H.16 Zî'l-ka'de 1312 (11 Mayıs 1895)

¹⁵⁰⁴ BOA, YEE 131/30, R.12 Teşrin-i Sâni 1312 (24 Kasım 1896) tarihli olup, Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyetine gönderilen evrakta: “...Dukuri Aşireti'nden ayrıca bir alay müteşekkili ve reisinin emsâl misillü kâ'im-makâmılığına terfî aşiret-i mezkûre reisi ve Hamidiye Kırk Altıncı Alayı Kolağası İbrahim Ağa tarafından verilen arzuhâl leffen takdim huzûr-ı âli-i müşirileri kılınmış ve fî'l-hakîka Millî Said ve Dukuri aşiretlerinin beynlerindeki husûmet ve rekâbete nazaran bu iki aşiretten muhtelit bir alay teşkilinden ise her aşiretten ayrıca bir alay teşkile daha ziyâde kasvet ve muhassenât-ı müceb olacağı...”

Tablo 8.6. Milli Aşireti'nden Oluşturulan 41. ve 42. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı

Yıl	41.Alay Ümera ve Zâbitanı	42.Alay Ümera ve Zâbitanı
H. 1319 M. 1901	Kumandanı Kaymakam Hacı Kadri Bey Miralay İbrahim Paşa Binbaşı-yı Evvel Muhammed Ağa Binbaşı-yı Sani Mustafa Efendi Kolağası Hüseyin Efendi Alay Kâtibi Hüseyin Efendi Kâtib-i sâni Bekir Efendi İmam Muhammed Efendi	Kaymakamı Aşâir Abdülhamid Bey Binbaşı-yı Evvel Bişar Ağa Binbaşı-yı Sani İsmail Bey Kol Ağası Eyüb Ağa Kâtibi Evvel Tevfik Efendi Kâtib-i sâni İbrahim Efendi Sancakdar Mülâzım Sani Ahmed Ağa
H. 1321 M. 1903	Kumandanı Kaymakam Hacı Kadri Bey Miralay İbrahim Paşa Binbaşı-yı Evvel Muhammed Ağa Binbaşı-yı Sani Mustafa Kolağası Hüseyin Efendi Kâtib-i sâni Bekir Efendi Alay Kâtibi Hüseyin Efendi İmam Muhammed Efendi	Kumandanı Kaymakam Said Bey Kaymakamı Aşâir Abdülhamid Bey Binbaşı-yı Evvel Bişar Ağa Binbaşı-yı Sani İsmail Bey Kolağası Eyüb Ağa Kâtibi Evvel Tevfik Efendi Kâtib-i sâni İbrahim İbrahim Efendi Sancakdar Mülâzımı Sani Ahmed Ağa
H. 1323 M. 1905	Kumandan Muhâl Mirlivâ İbrahim Paşa Binbaşı-yı Evvel Muhammed Ağa Binbaşı-yı Sani Mustafa Efendi Kolağası Hüseyin Efendi Alay Kâtibi Hüseyin Efendi Kâtib-i sâni Bekir Efendi İmam Muhammed Efendi	Kumandan Kaymakam Said Bey Kaymakamı Aşâir Abdülhamid Bey Binbaşı-yı Evvel Bişar Ağa Binbaşı-yı Sani İsmail Bey Kolağası Eyüb Ağa Kâtibi Evvel Tevfik Efendi Kâtib-i sâni İbrahim Efendi Sancakdar Mülâzımı Sani Ahmed Ağa

Kaynak: H.1319 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.94-98; H.1321 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.94-98; H. 1323 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.95-99.

Yukardaki tabloda da görüldüğü üzere 41. Alayın kaymakamı 1901 ve 1903 yıllarında Hacı Kadri Bey'dir. 1905 yılında kaymakamlık makamı boştaadır. 1901, 1903 ve 1905 yıllarında Miralay İbrahim Paşa'dır. 41. Alayın Birinci Binbaşısı Muhammed Ağa, İkinci Binbaşısı Mustafa Efendi, Kolağası Hüseyin Efendi, Birinci Kâtibi Hüseyin Efendi, İkinci Kâtibi Bekir Efendi ve İmâmı Muhammed Efendi'dir. 42. Alayın aşiretler kaymakamı 1901, 1903 ve 1905 yıllarında Abdülhamid Bey'dir. 1903 ve 1905 yıllarında Kaymakam komutanı Said Bey'dir. 1901, 1903

ve 1905 yıllarında 42. Alayın Birinci Binbaşısı Bişar Ağa, İkinci Binbaşısı İsmail Bey, Kolağası Eyüp Ağa, Birinci Kâtibi Tevfik Efendi, İkinci Kâtibi İbrahim Efendi ve Sancaktarı Ahmet Ağa'dır.

Milli Aşireti tarafından kurulan 43. ve 44. Hamidiye Hafif Süvâri Alaylarında 1901, 1903 ve 1905 yıllarında görev yapan kişilerin rütbe ve isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8.7. Milli Aşireti'nden Oluşturulan 43. ve 44. Hamidiye Alaylarının Ümera ve Zâbitanı

	43.Alay Ümera ve Zâbitanı	44.Alay Ümera ve Zâbitanı
H. 1319 M. 1901	Kumandanı Kaymakam Muhammed Emin Bey Kaymakamı Aşâir Mahmud Bey Binbaşısı-yı Evvel Ömer Ağa Binbaşısı-yı Sani Setan Ağa Alay Kâtibi Zülfikar Efendi Kolağası Muhammed Ali Ağa Kâtib-i sânî Mustafa Efendi İmam Hacı Osman Efendi Sancakdar Mülâzımı Sani Zülfikar Ağa	Miralay Tosun Bey Kaymakam Halil Bey Binbaşısı-yı Evvel Şeyh Muhammed Ağa Binbaşısı-yı Sani İbrahim Ağa Kolağası Kâmil Efendi Alay Kâtibi Ali Rızâ Efendi Sancakdar Bako Ağa
H. 1321 M. 1903	Kumandanı Kaymakam Muhammed Emin Bey Kaymakamı Aşâir Mahmud Bey Binbaşısı-yı Evvel Ömer Ağa Binbaşısı-yı Sani Setan Ağa Kolağası Muhammed Ali Ağa Alay Kâtibi Zülfikar Efendi Kâtib-i sânî Mustafa Efendi Sancakdar Mülâzımı Sani Zülfikar Ağa İmam Hacı Osman Efendi	Miralay Mühal Kaymakam Halil Ağa Binbaşısı-yı Evvel Şeyh Muhammed Ağa Binbaşısı-yı Sani İbrahim Ağa Kolağası Kâmil Efendi Alay Kâtibi Ali Rızâ Efendi Sancaktar Bako Ağa
H. 1323 M. 1905	Kumandanı Kaymakam Muhammed Emin Bey Kaymakamı Aşâir Mahmud Bey Binbaşısı-yı Evvel Ömer Ağa Binbaşısı-yı Sani Setan Ağa Kolağası Muhammed Ali Ağa Alay Kâtibi Zülfikar Efendi Kâtib-i sânî Mustafa Efendi İmam Hacı Osman Sancakdar Mülâzımı Sani Zülfikar Ağa	Miralay Muhâl Kaymakam Halil Ağa Binbaşısı-yı Evvel Şeyh Muhammed Ağa Binbaşısı-yı Sani İbrahim Ağa Kolağası Kâmil Efendi Alay Kâtibi Ali Rızâ Efendi Sancakdar Bako Ağa

Kaynak: H.1319 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.94-98; H.1321 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.94-98; H. 1323 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.95-99.

Yukardaki tabloda da görüldüğü üzere 43. Alayın Kaymakamı 1901, 1903 ve 1905 yıllarında Muhammed Emin Bey'dir. Aynı yıllarda Aşiretler Kaymakamı Mahmud Bey, Birinci Binbaşı Ömer Ağa, İkinci Binbaşı Setan Ağa, Kolağası Muhammed Ali Ağa, Birinci Kâtibi Zülfikar Efendi, İkinci Kâtibi Mustafa Efendi, İmâmı Hacı Osman Efendi ve Sancaktarı Zülfikar Ağa'dır. 44. Alayın Kaymakamı 1901, 1903 ve 1905 yıllarında Halil Ağa'dır. 1901 yılında Miralay Tosun Bey iken 1903 ve 1905 yıllarında bu rütbe boşadır. 1901, 1903 ve 1905 yıllarında 44. Alayın Birinci Binbaşı Şeyh Muhammed Ağa, İkinci Binbaşı İbrahim Ağa, Kolağası Kâmil Efendi, Kâtibi Ali Rızâ Efendi ve Sancaktarı Bako Ağa'dır.

İbrahim Paşa, Hamidiye Alaylarından aldığı güçle kendisine rakip gördüğü Şemmer ve Karakeçili aşiretleri üzerine gidip bu iki aşireti itaat altına almaya çalışmıştır. Ayrıca çevresinde bulunan bazı aşiretleri de haraca bağlamıştır.¹⁵⁰⁵ 1902 yılında Urfa'daki aşiretlerden oluşturulan Hamidiye Alaylarının sayısının artırılması bazı sivil ve askeri idarecileri tedirgin etmiştir. Bu idareciler aşiretlerden yeni alayların kurulmaması gerektiğini birçok yazışmada üstlerine bildirmişlerdir. Özellikle aşiret reislerinin kendi nüfuzlarını artırmak ve hâkimiyet alanlarını genişletmek için bu alayları kullandıkları uyarısında bulunmuşlardır. Bu doğrultuda Urfa'da teşkil olunacak yeni Hamidiye Alaylarının Milli reisi İbrahim Paşa'nın nüfuzuna gireceği belirtilmiştir.¹⁵⁰⁶

Milli Aşireti, 1912-1913 yıllarında Mahmut Bey yönetiminde üç alayı ile I. Balkan ve II. Balkan savaşlarına katılmıştır.¹⁵⁰⁷ Milli Aşireti'nin kurduğu 41., 42., 43. ve 44. Hamidiye Hafif Süvâri Alayları içinde farklı aşiret ve kabileler de mevcuttu. Bu aşiretlere İzol ve Türkân aşiretleri örnek gösterilebilir.

¹⁵⁰⁵ Bruinessen, *a.g.e.*, s.290.

¹⁵⁰⁶ BOA, DH. MKT. 1935/21, R.09 Mart 1318 (22 Mart 1902)

¹⁵⁰⁷ Oktay Bozan, 20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Millî Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33(2): S.96, Ankara, 2017, ss.1-46.

8.1.1.8. İzol Aşireti

İzol Aşireti'ne mensup haneler Urfa sancağında Urfa kazası¹⁵⁰⁸, Siverek¹⁵⁰⁹, Karacadağ¹⁵¹⁰ çevresinde konargöçer olarak yaşamıştır. Başlıbaşına bir aşiret olan İzol Aşireti sonradan Milli Aşireti'ne tâbi olmuştur. Bu aşiret, İbrahim Paşa liderliğinde kurulan 41., 42., 43. ve 44. Hamidiye Hafif Süvâri Alayları içinde yer almıştır. İzol Aşireti, Yenişehir'e gönderilen Komisyon-u Mahsûsa aracılığıyla Hamidiye Hafif Süvâri Alayları defterlerine kaydedilmiştir. Fakat bu aşirete mensup bazı kişiler alaylara katılmak istemediklerinden firar etmişlerdir. Bu kişilerin yakalanması ve yeni firarların yaşanmaması için Komisyon-u Mahsûsa Heyeti bu aşiretin ileri gelenlerini vilayet merkezine çağırarak onlarla görüşmüştür.¹⁵¹¹

8.1.1.9. Şeddâdi Aşireti

XIX. yüzyılda Suruç kazasında yaşamış olan Şeddâdi Aşireti'nin başında 28 Ocak 1897 tarihinde Gökoğluzade Halil Reşid Bey bulunmaktadır.¹⁵¹² Bu reis, Kuvve-i Umumiye Islahat Dairesi'ne yazdığı arzuhalde Suruç kazasında üç Hamidiye Alayının oluşturulduğunu ve bu alaylarda yer alan aşiretlerin kendi aşireti kadar kalabalık olmadığını belirterek aşiretinden de 700 asker ve 320 hayvanla bir Hamidiye Alayının teşkil edilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine Suruç'a iki kez komisyon gönderilmiş fakat her iki seferde de asker sayımı tamamlanmadığı için bir Hamidiye Alayı oluşturulamamıştır.¹⁵¹³

¹⁵⁰⁸ Kahraman, *a.g.t.*, s.249.

¹⁵⁰⁹ BOA, MVL. 743/30, H.16 Zî'l-hicce 1282 (02 Mayıs 1866) tarihli olup Milli ve İzol aşiretleri arasındaki çatışmayı konu alan belgede: "...Siverek'e bağlı Hoşin nâhiyesi köylerinden Millisaray karyesi ahâlisiyle İzoli Aşireti halkının bir anlaşmazlıktan dolayı aralarında vukû' bulan mukâtelede..."

¹⁵¹⁰ BOA, Y. PRK. AZJ. 37/103, H.01 Receb 1316 (15 Kasım 1898)

¹⁵¹¹ BOA, BEO. 1056/79142, R.07 Kânûn-ı evvel 1313 (19 Aralık 1897)

¹⁵¹² BOA, YEE 131/30/10, R.18 Kânûn-ı Sâni 1312 (28 Ocak 1897)

¹⁵¹³ BOA, YEE 131/30, s.13, R.16 Kânûn-ı Sani 1312 (28 Ocak 1897) Suruç kazasının Ohyan Şeddadi Aşireti reisi Gökoğluzade tarafından Kuvve-i Umumiye Islahat Hakanlığı Huzur-ı Samisine gönderilen arzuhalde: "...Beşinci Ordu-yı Hümayûna olunan mürâca'at-ı resmiye-i aczi üzerine ordu-yı mezkûreden tahkîkata gönderilen Erkân-ı Harbiye Kolağası Samiddin Beğ'in

8.1.1.10. Tayy Aşireti

Tayy Aşireti'ne mensup haneler yoğun olarak Urfa sancağındaki Harran nahiyesi ve Mardin çevresinde yaşamıştır. Bu aşiret bünyesinde 47. Hamidiye Hafif Sûvâri Alayı oluşturulmuştur. Bu alayın merkezi Mardin'dir.¹⁵¹⁴ 47. Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarında 1901, 1903 ve 1905 yılları arasında görev yapan kişilerin rütbe ve isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8.8. Tayy Aşireti'nden Oluşturulan 47. Hamidiye Alayının Ümera ve Zâbitanı

Yıl	47. Alay Ümera ve Zâbitanı
H. 1319 M. 1901	Kumandanı Kaymakam Hacı İsmail Bey Kaymakam Abdurrahman Beğ Binbaşı-yı Evvel Ali Ağa Kolağası Salih Ağa Alay Kâtibi Sadullah Efendi Kâtib-i sânî Hacı İbrahim Efendi İmam Abdurrahman Efendi Sancakdar Mülazım Hüseyin Efendi
H. 1321 M. 1903	Kumandanı Kaymakam Hacı İsmail Bey Kaymakam Münhall Kolağası Salih Ağa Binbaşı-yı Evvel Ali Ağa Alay Kâtibi Sadullah Efendi Kâtib-i sânî Hacı İbrahim Efendi İmam Abdurrahman Efendi Sancakdar Mülazım Hüseyin Efendi
H. 1323 M. 1905	Kumandanı Kaymakam Hacı İsmail Bey Kaymakam Münhall Kolağası Salih Ağa Binbaşı-yı Evvel Ali Ağa Alay Kâtibi Sadullah Efendi Kâtib-i sânî Hacı İbrahim Efendi İmam Abdurrahman Efendi Sancakdar mülâzim-i sânî Hüseyin Ağa

Kaynak: H.1319 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.101; H.1321 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.101; H. 1323 Diyarbekir Vilayet Sâlnâmesi, s.102.

vürûdunda alayı aczi keşf ve ifâde-i çâkeriye tahkik eylediğinden dolayı tutulan üç yüz elli sûvârinin esâmileri hey'et-i mevcûd defterine almış ise de yine semeresinin kaldığı ve içinde bulunduğum kazâdan teşkil olunan üç alay sûvâri Hamidiye aşiretlerinden aşiret-i âcizi ziyâde hayvânâtı tuvânâ ve efrâdları çend oldukları halde bu şerefden mahrûm olunması... lütfen lâzım gelen mu'âmele-i teftîşîye ba'de'l-âhire hâl-i pür melâlîme merhameten emsâlim müşâhit ve acizlerinin dahi bu şerefe nâil ettirmeleri üzere alay-ı acizenin tasdiki husûsunda adâlet ve merhamet devletlerine ma'zûretimi ithâm ederim ol babda fermân."

¹⁵¹⁴ BOA, YEE. 81/42, s.2, R.18 Kânûn-ı evvel 1313 (30 Aralık 1897)

8.1.1.11. Türkân Aşireti

Türkân Aşireti, Milli Aşireti'ne tâbi bir aşirettir. Aynı adı taşıyan Beydili Aşireti'ne mensup bir cemaat de bulunmaktadır. Türkân Aşireti'ne mensup haneler Karacadağ, Siverek ve Diyarbakır çevresine yerleşmiştir. Bu aşiret Yenişehir'e gönderilen Komisyon-u Mahsûsa aracılığıyla 1897 yılında Milli Aşireti'nin çatısı altında Hamidiye Hafif Süvâri Alayları defterine kaydedilmiştir.¹⁵¹⁵

8.2. Hamidiye Alaylarına Karşı Tepkiler

Devlet erkânının bütün gayretlerine rağmen Hamidiye Alaylarından muntazam bir askeri teşkilat kurulamamıştır. Bunun en önemli sebebi ise aşiret reislerinin keyfi uygulamaları ve emirlere itaat etmeyerek kendi çıkarlarını korumaya çalışmalarıdır. II. Abdülhamid, bu alayların Ermenilere karşı bir denge unsuru olacağını düşündüğü için onları himaye etmiş ve sayılarını artırmaya gayret göstermiştir.¹⁵¹⁶

Hamidiye Alaylarının kurulmasıyla birlikte II. Abdülhamid'e ve bu alaylara karşı muhalefet de artmıştır. Nitekim bu alayların kurulmasıyla birlikte aşiretlerin padişaha bağlılığı artmış ve Ermeni olayları azalmıştır. Bu durumdan rahatsız olan bazı devletler ve Osmanlı topraklarındaki bazı kimseler Kürtlerin, Ermenilere karşı haksızlıklar yaptığını ileri sürerek hükümete baskı kurmaya çalışmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır temsilcisi olan Ziya Gökalp ve şehir eşrâfi aşiret reisleri hakkında özellikle de Milli reisi İbrahim Paşa aleyhine İstanbul'a birçok şikâyet telgrafi göndermiştir. Şikâyetlerine cevap alamayan Diyarbakır halkı 1905 yılında telgrafhaneyi basarak sesini İstanbul'a duyurmaya çalışmıştır. Bu birinci baskından istediklerini alamayan Diyarbakır halkı 1907 yılında ikinci kez telgrafhaneyi basmıştır. Bu tepki karşısında Milli reisi İbrahim Paşa bölgeden uzaklaştırılmıştır.¹⁵¹⁷

Hamidiye Alaylarının kurulduğu 1890 yılından II. Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılına kadar geçen sürede mülkî ve askeri idareciler ile

¹⁵¹⁵ BOA, BEO. 1056/79142, R.07 Kânûn-ı evvel 1313 (19 Aralık 1897)

¹⁵¹⁶ Kodaman, *a.g.m.*, 1979, ss.427-480.

¹⁵¹⁷ Berivan Tapan, *Terörün Bekçileri "Hamidiye Alaylarından Günümüze Koruculuk*, Güncel Yayınları, İstanbul, 2007, s.62.

alaylara mensup aşiret reisleri arasında birçok anlaşmazlık çıkmıştır. 1909 yılında II. Abdülhamid tahtan indirilerek yerine V. Mehmet Reşad getirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisi altında kalan V. Mehmet Reşad, Hamidiye Alaylarını tamamen kaldırmak yerine düzenlemeler yapmayı uygun görmüştür.¹⁵¹⁸ Bu doğrultuda 1910 yılında iki komisyon oluşturmuştur. Komisyonlardan birincisinin başına Binbaşı Hacı Hamdi Bey'i getirip Rus sınırına yakın bölgelerdeki aşiretlere göndermiştir. İkinci komisyonun başına da Fahreddin Altay'ı vererek Güneydoğuda bulunan aşiretlere göndermiştir. Bu kişilerin görevi gittikleri bölgelerde Hamidiye Alaylarını yeniden düzenlemektir. 1910 yılında aşiret alaylarını teftiş eden Mahmut Şevket Paşa bu alayların sadece kâğıt üzerinde kaldığını ve gerçek işlevlerini ifa etmediklerini belirtmiştir.¹⁵¹⁹

1910 yılında çıkarılan bir nizamnâme ile Hamidiye Hafif Sûvâri Alaylarının sayısı 24'e indirilmiş ve adı da “*Aşiret Sûvâri Alayları*” olarak değiştirilmiştir. Sayıları düşürülen Aşiret Sûvâri Alayları, Nizâmiye Ordusu'na dâhil edilmiş ve daha sonra ordu merkezlerinin değişmesi ile büyük bir kısmı Erzincan'daki III. Ordu Kumandanlığı'na bağlanmıştır. Aşiret Sûvâri Alaylarının içinde Urfa'daki Benî Kays ve Berâzi aşiretlerinin daha önce oluşturmuş olduğu 51., 52., 53., 54. ve 55. Alaylar yer almamıştır.¹⁵²⁰

Milli ve Karakeçili aşiretleri 1912-1913 yıllarında meydana gelen Balkan savaşlarına gönüllü üçer alayla katılmıştır. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nda aşiret alaylarının bazı askeri görevler üstlendikleri de bilinmektedir.¹⁵²¹

¹⁵¹⁸ Selçuk Günay, I. Dünya Harbi'nin Başlangıcında Rus Saldırısı Karşısında İhtiyat (Hamidiye) Sûvâri Alayları, *Türkler Ansiklopedisi*, 13, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.599.

¹⁵¹⁹ Janet Klein, *Hamidiye Alayları İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss.197-198.

¹⁵²⁰ Günay, *a.g.m.*, s.600.

¹⁵²¹ Eraslan, *a.g.m.*, s.464.

SONUÇ

Bu araştırmada, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde varlığı tespit edilen aşiret ve cemaatler incelenmektedir. Bu aşiret ve cemaatlerin bir kısmına XVI. yüzyıla ait arşiv belgelerinde de rastlanması, bunların uzun bir süre Urfa ve çevresinde yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Arapça “*El-Aşıra*” kelimesinden türemiş olan “*Aşiret*” sözcüğü, “*kan bağına dayalı ve birlikte konup göçen halk toplulukları*” anlamına gelmektedir. Araplarda “*Kabile*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılan bu kavram, kabileden daha küçük toplulukları tanımlamak için de kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde boydan küçük cemaatten büyük topluluklar için aşiret sözcüğü kullanılmıştır. Kamûs-ı Türkî de aşiret kelimesi, “*Bir asıldan olup birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen bedevîler halkı, oymağı ve kabilesi*” şeklinde izah edilmektedir.

Arapça’da “*Bir araya getirmek, toplamak*” manalarına gelen *cem*’ kelimesinden türeyen “*Cemaat*” sözcüğü, lügatte “*İnsan topluluğu*” anlamına gelmektedir. Bu kavram fıkhi anlamda “*imamla birlikte namaz kılan topluluk*” manasında kullanılmışken, sosyal anlamda Osmanlı Devleti’nde aşiretleri oluşturan toplumsal teşekküller için kullanılmıştır. Bir boyu veya aşireti oluşturan bölümlerin her birine “*Cemaat*” veya “*Oymak*” denmiştir. İbn-i Haldun, cemaati “*akrabalık bağıyla birbirine bağlanmış sosyal teşekküller*” olarak ifade etmektedir.

Osmanlı arşiv belgelerinde aşiret, cemaat, oymak ve kabile kavramları birbiri yerine sıkça kullanılmıştır. Örneğin, bazı arşiv belgelerinde “*Advân Aşireti*” şeklinde bazı arşiv belgelerinde “*Advân Kabilesi*” veya “*Advân Oymağı*” şeklinde geçmektedir. Arap aşireti olan Cümeyle, bazı arşiv belgelerinde “*Cümeyle Aşireti*” şeklinde bazı arşiv belgelerinde de “*Cümeyle Kabilesi*” veya “*Cümeyle Oymağı*” şeklinde geçmektedir.

Tarih boyunca birçok devletin hâkimiyetine giren Urfa sancağında XVIII. ve XIX. yüzyıllarda farklı etnik gruplara mensup aşiretler ve cemaatler görmek mümkündür. Bu durumun ortaya çıkmasına etki eden önemli bir faktör de XVII. yüzyıldan sonra bu bölgeye gerçekteşirilen iskân faaliyetleridir. Osmanlı Devleti, Anadolu’daki birçok aşireti gerçekteşirdikleri asayişsizliklerden dolayı Urfa ve Rakka arasındaki bölgeye iskân etmiştir. Bu durum Urfa sancağındaki

demografik yapıyı değiştirdiği gibi beraberinde birçok idari, iktisadi, sosyal ve hukuki sorunu da getirmiştir.

Etrâk, Ekrâd ve Urbân sözcükleri her daima Türk, Kürt ve Arap toplumlarının çoğulu anlamında kullanılmamıştır. Osmanlı belgelerinde bu kavramlar bazen sözlük anlamından sıyrılarak mecâzi bir anlam kazanmıştır. Bu sözcüklere tapu tahrir defterlerinde, kanûnnâmelerde ve diğer arşiv belgelerinde sıkça rastlamak mümkündür. Etrâk, Ekrâd ve Urbân kavramları bazen konargöçer olup hayvancılıkla uğraşan sosyal teşekküller için de kullanılmıştır. Örneğin, bazı arşiv belgelerinde Badılı Aşireti için “*Badılı Ekrâdi*” tabiri kullanılırken bazı belgelerde “*Etrâk*” anlamındaki “*Türkmân Taifesinden Badılı Cemaati*” ifadesi kullanılmıştır. Yine bu aşiret bazı arşiv belgelerinde “*Türkmân-ı Yörükân-ı Badılı*” ve “*Badılı Türkmân Aşireti*” şeklinde zikredilmiştir. 1822 tarihli belgede Arap Aşireti olan Fahil Halil Aşireti’nden bahsedilirken “*Arap Urbâni*” tabiri kullanılmıştır. Bu tabirden anlaşılacağı üzere “*Urbân*” tabiri “*Araplar*” anlamında değil “*Konargöçer olup çölde yaşayanlar*” anlamında kullanılmıştır.

Yukardaki örneklere benzer bir durumda Bozulus Türkmênlerinden olan Cihânbeyli Aşireti için geçerlidir. Bazı arşiv belgelerinde bu aşiret için “*Etrâk*” anlamındaki “*Bozulus Türkmênlerinden Cihânbeyli Aşireti*” tanımlamasında bulunulurken bazı belgelerde de “*Cihânbegli Ekrâd Taifesi*” tanımlamasında bulunulmuştur. Örneklerde görüldüğü üzere “*Ekrâd*” ve “*Etrâk*” kelimeleri aynı aşiretler için kullanılmıştır. Eğer bu kavramlar her daim bir milleti temsilen ifade edilmiş olsaydı, aynı aşiret için “*Kürtler*” veya “*Türkler*” anlamlarına gelen “*Ekrâd*” veya “*Etrâk, Türkmân*” tabirleri kullanılmazdı.

Yapılan araştırmalar neticesinde XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde toplamda 376 aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bunların 100’ü Urfa merkez kazası, 50’si Birecik kazası, 45’i Suruç kazası, 26’sı Rumkale kazası, 58’i Harran kazası, 93’ü de Karacadağ ve Viranşehir sınırları içindedir. Bu aşiretler dışında Urfa sancağına bağlı olmamakla birlikte yılın belli dönemlerinde gasp ve yağma amacıyla Urfa’ya gelen Aneze, şemmer, Caf ve Hemavend gibi birçok aşiret de araştırmada yer almaktadır. Açıklanan 376 aşiret, cemaat ve oymak dışında da birçok aşiret ve cemaatin adı araştırmada geçmektedir.

Urfa merkez kazasında 100 aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bunlar Acem, Afazla, Ağçadağ, Avsanlı, Avşar, Badelyân, Balabanlı, Behime, Benî Zeyd, Beydili, Beyhanlı, Bozanlı, Canikli, Celânli, Celbanlı, Cemaleddinli, Cerid, Cesabra, Cüheyne, Çakallı, Çepni, Dodanlı, Döğer, El-Veled, Fidan, Gazahanlı, Gınâyem, Hacebânli, Hakkalalı, Halidânli, Haltânli, Havas, Henâdi, Hıyanlı, Horanî, Kamar Uşağı, Kamaranlı, Karalivânli, Keremşivanlı, Kezi (Keji), Kızılkoyunlu, Kohbinik, Korikan, Kucaklı, Kûl, Lekvanik, Molla, Reşi, Salebdanlı, Serahi, Sergüranlı, Serrâc, Sincânli, Şarkevi, Şavî, Şığân, Tabanlı Türkmânı, Velili ve Zeridvanlı aşiretleriyle Acırlu, Araplı Türkmânı, Batılı (Badılı), Beglü, Begmişli, Cemokânli, Cihânbeyli, Civanlı, Çakallı Avşarı, Dadalı, Danişmendli Çepni, Diğer Acurlu, Dimlekli, Emir İlyaslı, Görüler Beydili, Gündeşli, Güneşli, Hacı Kırılı, Haçik, Halidoğlu Kethüdâ Batılı, Harezmi, Hoyi, Kabahaydâr, Kadılı Avşarı, Kadirli, Kandemir Çepni, Kara Şeyhli, Karkâtlı, Kazlı, Lor, Maksud Kethüdâ, Mamavi, Melek Avşarı, Melek Ahmedoğlu, Recepli Avşarı, Taif Avşarı, Tarsun, Tecirli Avşarı, Ulaşlı, Uluslu Çepni ve Yalvaç cemaatleridir.

Birecik kazasında 50 aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bunlar Avsanlı, Bahâdırlı, Bizani, Cumlu, Benî Asir, Benî Said, Dadalı, Deli Veliolu, Hacı Yusuf, Halid Uşaklı, Kethüdâ Kızığı, Nizib, Barak, El-Aziz, Geluli, Hartavi, İlbegli, Okcu İzzeddinli, Rişvan, Türkmen ve Yazat aşiretleriyle Bazikli, Benamlı, Celikanlı, Cum Yezidanı, Çağırğânli, Çelikânli, Dalyânli Rişvan, Dudal, Ekrâd-ı Reşi, Hacebânli, Hacı Ayvadoğlu, Hacı Hüseyinoğlu, Hacı Yusuf, Halikan, Hamolu, İrişvanlı, Kabağı Tokuzu, Kethüdâli, Kulaksız, Mandollu, Okçular, Perdel Tecirlisi, Rûmiyanlı, Sürkânli, Tarsun, Tecir, Tokuzlu, Umran ve Yalvac cemaatleridir.

Harran kazasında 58 aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bunlar Anterli, Ayâdi, Bakara, Benî 'İcil, Benî 'İz, Benî Amir, Benî Esed, Benî Hamid, Benî Hüseyin, Benî İsa, Benî Kays, Benî Muhammed, Benî Naif, Benî Ser, Benî Yusuf, Biheyimî, Cit, Cümeyle, Cünha, Ebu 'Asâf, Ebû Hamdan, Ebu Hâmis, El Ubeyd, Hamd El Nasr, Harz, Hayyi, İbn-i Zad Ma'a 'Acla, Kelector, Koyunlu, Mamalı, Meşhûr, Na'imî, Seyâle, Tâlib, Tammah, Tayy ve Ubâde aşiretleriyle Ayaslı, Bab-ı Altun, Bayındır, Burak, Cera, Göncü, Hacılı, Hahalı, Herdi, İrişvanlı, Kılıçbegli, Kısas, Köçekli, Modanlı, Musacalı, Sabiha, Şerefli, Şeyh Abdullah el Osman, Şeyhli, Tokuzlu ve Zerugânli cemaatleridir.

Rumkale kazasında 26 aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bunlar Atmalı, Barenki, Biçkânlı, Bizikî, Burak, Gürgânlı, Hevîdî (Hüveydî), Hiçikânlı, Kethüdâlı Kızığı, Sararlı ve Yazır aşiretleriyle Acarlı, Bahâdırlı, Deliler, İkinci, Karamürsel, Karayusuf, Kargin, Kazıktı, Kethüdâ Kızığı, Oturak, Oturakkargin, Sipahi, Tağ Bahâdırlısı, Ufacık Pehlivânlı ve Ulaşlı cemaatleridir.

Suruç kazasında 45 aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bunlar Acirat, Alâeddinli, Alulde, Asiyânlı, Bayhanlı, Berâzi, Beyhanlı, Didânlı, Dinâyi, Ebu'l-Cerâd, El-Avn, Hamo Ataa, Hubeydi, Kenanlı, Keşgânlı, Ketikânlı, Kurtgânlı, Kurucabegli, Kürdikânlı, Mersâvî, Mîr, Muâflı, Munbay, Ohyânlı, Öküzlü, Peştemânlı, Picânlı, Rızvanlı, Suruc, Şâhin Bey, Şeddâdi, Şirvânlı, Virânlı ve Zarvarlı aşiretleriyle Atayı Yemli Seğmen, Diranlı, Dodanlı, Doganlı, Eski Suruclu, Gökçe Öyük, Kapıcılı, Kevkani, Sırkındı, Şeyhânlı (Berâzi'ye Tâbi) ve Telallı cemaatleridir.

Karacadağ, Viranşehir ve Siverek'te de yüze yakın aşiret ve cemaat tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları Advân, Alışir, Alreşanlı, Amanlı, Balukanlu, Bayki, Benî Hatib, Beritanlı, Binara, Biroş, Bizikî Rişvan, Bizkuri, Ceme, Cikanlı, Cirânlı, Çuvan, Devrekânlı, Dodikânlı, Ezir, Fettahlı, Gedne, Gerger, Hadidi, Halidli, Hasenânlı, İzol, Karacor, Karakeçili, Karavar, Kejân, Körân, Makramân, Merdisî, Milli, Mukriyân, Nasrânlı, Omerânlı, Ömerli, Pirlî, Salur, Seydânlı, Sinikân, Sorukânlı, Şarkiyânlı, Şeyhânlı, Tirbirî, Türkân ve Yezidî Hâlidî aşiretleriyle Aminân, Anter, Balekân, Başıbüyük, Bozcalar, Cerabânlı, Çakan, Danişmendli, Geden, Gömenkiş, Holu, Kamışlı, Kavaklı, Kazıktı, Kis, Kocahacılı, Kulaatlı, Kuzkunlu, Küri, Oturak Milli, Oyuklu, Pulasatlı, Savlı, Sulutarıklı, Şarkiyânlı, Şeyhânlı (Millî'ye Tâbi), Şihan, Telbender ve Yılanlı gibi cemaatleridir.

Tespit edilen aşiretlerin büyük çoğunluğu konargöçer olduğu için bazen bir aşirete mensup haneler başka bir kaza veya sancağın sınırları içinde de kayıt altına alınmıştır. Örneğin Berâzi Aşireti'ne mensup haneler genel olarak Suruç kazası sınırları içinde yaşamış olsa da bu aşirete mensup bir miktar hane de Birecik, Rumkale ve Harran kazalarında kayıt altına alınmıştır. Yine Karakeçili Aşireti'ne mensup haneler genel olarak Karacadağ ve Siverek çevresinde yaşamış olsa da bir miktar Karakeçili hanesinin Suruç kazası ve Bozabâd nahiyesi civarında yaşadığı bilinmektedir.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa sancağı ve çevresinde yaşamış olan aşiretlerin sayısı muhakkak ki tespit edilenden daha fazladır. Bu

çalışma Urfa ve çevresinde yüzlerce aşiretin yaşamış olduğunu arşiv belgeleri ışığında ortaya koymaktadır. Bu aşiretlerden bazıları çevrelerinde bulunan diğer aşiretleri de kendi bünyelerine katarak konfederasyona dönüşmüştür. Bu konfederasyon aşiretlere Milli, Berâzi ve Benî Kays aşiretleri örnek verilebilir. Araştırmada bu konfedere aşiretlerin çatısı altında yaşayan aşiret ve cemaatler arşiv belgeleri doğrultusunda tespit edilerek ilgili konfedere aşiretin başlığı altında verilmiştir. Bu doğrultuda Milli Konfederasyonu çatısı altında Advân, Alreşanlı, Benî Hatîb, Cirânlı, Çuvan, Dodıkânlı, Hadidî, Hasenânlı, İzol, Kejân, Nasrânlı, Seydânlı, Sinikân, Sorukânlı, Şarkıyânlı, Şeyhânlı (Millî'ye Tâbi), Türkân aşireteri ve Gömenkiş kabilesi bulunmaktadır. Berâzi Konfederasyonu çatısı altında Alâeddinli, Asiyânlı, Didânlı, Dinâyi, Ketikânlı, Kurtgânlı, Kurucabegli, Mîr, Muâflı, Ohyânlı, Picânlı, Rızvanlı, Şâhin Bey, Şeddâdi, Şeyhânlı (Berâzi'ye Tâbi) aşiretleri ve Telallı Cemaati bulunmaktadır. Benî Kays Konfederasyonu çatısı altında Benî Muhammed, Benî Yusuf, Cit, Cümeyle, Meşhûr, Seyâle, Tammah aşiretleri ve Şeyh Abdullah el Osman Cemaati yer almaktadır.

Tarih çizgisi üzerinde devletler ve milletler medenileşme yolunda ilerlerken aşiretler genellikle eski yaşam tarzlarını, teşkilat yapılarını, örf ve âdetlerini muhafaza etmişlerdir. Bu durumun ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir sebep de aşiretlerin yaşam tarzlarıdır. Daha çok yarı göçebe hayat tarzını benimseyen aşiretler sürekli tehlikeye açık yaşamışlardır. Bu tehlikelere karşı korunma isteği aşiretler arasındaki akrabalık bağlarını güçlendirdiği gibi onları bir arada tutmuş ve geleneklerine daha da sıkı bağlanmalarına neden olmuştur.

Sıkı akrabalık bağlarından dolayı bir aşirete mensup fertler ve haneler ancak kendi aşiret reisini tanır ve onu dinlerdi. Aşiret reisinin verdiği emirler aşiret mensupları için birer kanun hükmündeydi. Bu durum aşiret reisinin otoritesini artırmıştır. Aşiretlerde reislik genellikle babadan oğula geçmiştir. Aşiret reisinin oğlu olmadığı zaman reislik kardeşi veya amca çocuklarına geçmiştir. Bu durum aşiret reisliğinin bir aile içinde devam etmesine neden olmuştur. Örneğin Urfa sancağında yaşayan Beydili Aşireti'nin idareci ailesi “*Begler*” oymağıdır.

Aşiretler, her ne kadar bir ailenin çoğalmasından meydana gelmişse de bazı aşiretler içerisinde başka ailelerden ve hatta inançlardan hanelerin de yaşadığı bir gerçektir. Küçük aşiretler belli bir amaç doğrultusunda büyük aşiretlere tâbi olmuşlarsa da kendi geçmişlerini ve

asıl mensup oldukları topluluğu unutmamışlardır. Bu duruma Urfa sancağındaki Çepniler, Beydililer, Türkânlılar, Döğçerliler ve Karakeçililer örnek gösterilebilir. Bu aşiretler Türkmen aşiretleri olmalarına rağmen bir kısmı diğer etnik unsurların oluşturduğu konfedere aşiretlerin çatısı altında küçük cemaatler halinde yaşamış ve onların kültürlerinden etkilenmiştir. Yüzyıllar boyunca çevrelerindeki baskın kültürlerin etkisinde kalmış olan bu aşiret mensupları Türkmen olduklarını ve Orta Asya'dan geldiklerini bilmektedirler.

Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yaşayan aşiretlerin devlete itaat durumu hükümetlerin güçlü ve zayıf olmasına göre değişmiştir. Hükümetlerin güçlü olup siyasi istikrarı sağladığı dönemlerde aşiretler hükümete tâbi olup medeniyete doğru ilerlerken, istikrarsızlığın olduğu zayıf hükümetler döneminde kendi kurallarını oluşturup birçok asayişsizlik meydana getirmişlerdir. Zayıf hükümetler döneminde bazı aşiretler güçsüz olan aşiret ve kabileleri kendi nüfuzları altına alıp güçlü bir aşirete dönüşmüşlerdir. Bu duruma Urfa sancağındaki Milli ve Benî Kays aşiretleri örnek gösterilebilir. Kuvvetli ve kudretli hükümetler zamanında bu iki aşiret devlet kanunlarına uymuş ve herhangi bir itaatsizliğe kalkışmamıştır.

İtaatsizliğe cesaret eden aşiretler de merkezi ve mahalli idareler tarafından uyarılmıştır. Uyarıları dikkate almayan aşiretler ise farklı şekillerde cezalandırılmıştır. Bu duruma XVII. ve XVIII. yüzyıllarda eşkıyalık yapan aşiretlerin Urfa, Harran ve Rakka civarına zorunlu iskâna tâbi tutulması örnek gösterilebilir.

İskânlar gerçekleştirilmeden önce iskân bölgesiyle ilgili resmi yazışmalar gerçekleştirilmiş, iskâna tâbi tutulacak aşiretlerin nüfusuna ve iskân bölgesine uyum sağlayıp sağlayamayacaklarına bakılmıştır. İskânın kalıcı olmasını sağlamak amacıyla aşiret mensuplarına belli miktarlarda toprak tahsis edilmiştir. Bu durumun en somut örneklerinden biri de 12 Ocak 1911 tarihinde Harran kazasına yerleştirilen aşiretlere yapılan toprak taksimatıdır. Urfa sancağındaki Kays Aşireti'ne baağlı Seyâle Aşireti'nin reisi Salih el Abdullah ve on üç kethüda Urfa mutasarrıflığına başvurarak Harran kazasındaki arazi-i mahlule (mirasçısı olmayan ve araziyi kullanan kişinin ölümüyle hükümete geçen arazi türü) ve arâzi-i hâliye (boş ve sahipsiz) topraklarının konargöçer aşiret ve kabilelere dağıtılmasını talep etmişlerdir. Onların bu talebi üzerine Dâhiliye

Nezareti tarafından Harran İdare Meclisi'nden durumla ilgili bir değerlendirme istenmiştir.

Harran İdare Meclisi'nden gelen cevapta Kays Aşireti'ne mensup hanelerin halen konargöçer durumda olduğu, kazada üç yüze yakın köyün bulunduğu ve bunların büyük bir kısmının Urfa halkına ait olduğu, ancak yirmi-otuz köyde konargöçerlerin cüzi hisselerinin var olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun konargöçerlere ve Harran kazasının imarına da zarar verdiği belirtilmiştir. Çözüm olarak kazadaki mahlule ve haliye topraklarının konargöçerlere dağıtılması ve gerekli öküz, alet, edevatın aşiret mensuplarına sağlanması gösterilmiştir. Maddi durumu iyi olmayanların tespit edilmesi için bir komisyon oluşturulması ve bunlara Ziraat Bankası tarafından maddi destek sağlanması gerektiği de belirtilmiştir.

Urfa mutasarrıfı, Harran'daki aşiret reisleri ve İdare Meclisi'nin Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı yazılar doğrultusunda bir komisyon oluşturularak Harran'a gönderilmiştir. Bu komisyon Meşhûr, Seyâle, Cümeyle, Türkmen, Benî Muhammed, Ebu 'Asâf, Benî Yusuf ve Mücadema aşiretlerine mensup fertlerden kaç kişinin kendi imkânlarıyla tarım arazisi temin edebileceğini ve kaç kişinin temin edemeyeceğini tespit etmiştir.

Bazı aşiretler tüm teşvik ve baskılara rağmen iskân bölgesinde durmayarak farklı yönlere doğru firar etmiştir. İskân bölgesinden firar eden aşiretlere Anterli, Avşar, Balabanlı, Cemaleddinli, Cerid, Cihanbegli, Çağırğanlı, Çakallı Avşarı, Çepni, Danişmendli, Doganlı, Ekinci, Feclü, Hacı Kırılı, Harbendelü, İlbegli, Karakocalı, Köçekli, Kürdikânlı, Mamalı, Modânlı, Musacalı, Okçu İzzeddinli, Recepli Avşarı, Rişvanlı, Sarıcalı, Tecirli, Tecerli Avşarı ve Bab-ı Altunlu aşiretleri örnek verilebilir. Firar eden bu aşiretlerin bir kısmı gittikleri bölgelerde yaptıkları taşkınlıklardan dolayı tekrar Urfa ve Rakka arasına iskân edilmiştir. Aşiretlerin iskân bölgesinden firar etmesinin sebepleri arasında iklim şartlarına alışamamaları, Arap aşiretlerinin baskısı, yeterli miktarda otlak ve meranın olmaması da sayılabilir.

Osmanlı Devleti, Urfa ve çevresinde yaşayan aşiretleri birbirine karşı denge unsuru olarak da kullanmıştır. Örneğin, Şemmer, Aneze ve Tayy gibi aşiretlerin Urfa çevresinde gerçekleştirdiği yağmaları durdurmak amacıyla İç Anadolu ve Halep çevresinden Beydili Türkmenlerini getirerek Harran kazasına yerleştirmiştir. Yöneticiler,

Aneze Aşireti'nin saldırılarını engellemek amacıyla Şemmer Şeyhi Abdülkerim b. Sufuk'e Beşinci Rütbeden Mecidiye Nişanı vermiş ve maaş bağlamıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında Milli Aşireti'nin bölgede bulunan aşiretlere ve köylere saldırması üzerine Bağdat valisi Süleymân Paşa bizzat kendisi Milli Aşireti üzerine gitmeyip El Ubeyd Aşireti'ne mensup Şavizade Kabilesi'ni Millier üzerine göndermiştir. Gerek merkezi yönetim ve gerekse de mahalli idare birçok kez Milli ve Karakeçili aşiretlerini Şemmer ve Aneze aşiretlerine karşı bir denge unsuru olarak kullanmıştır.

Konargöçer aşiretler yetiştirdikleri büyük hayvan sürüleriyle yerleşiklerin et, süt, yün ve yağ gibi ihtiyaçlarını karşılamış, bunun karşılığında onlardan buğday ve benzeri tüketim malları almışlardır. Bu durum konargöçerlerle yerleşikler arasında ticaretin gelişmesine ve dolayısıyla da bölge ekonomisinin canlanmasına sebep olmuştur.

Aşiretler, devlete mâl-ı miri, yaylak, kışlak, ağnam, ağıl, zahire bedeli ve tevziat gibi çeşitli vergiler ödemişlerdir. 1737 yılında Urfa sancağındaki aşiretlerden 4.873 kuruş kışlak vergisi ve 5.272 kuruş zahire bedeli alınmıştır. 1842 yılında Urfa sancağındaki aşiretlerin devlete ödediği mâl-ı miri vergisinin toplamı 364.200 kuruştur. Aşiretlerin ödediği ağnam vergisinin miktarı 448.508 kuruştur. Urfa'daki on beş aşiretten 1842 yılında 345.790 kuruş, 1843 yılında 345.390 kuruş, 1844 yılında 405.040 kuruş tevziât yapılmıştır. Her üç yılda da en fazla tevziât Berâzi Aşireti'nden yapılmıştır. Bu durum bölgede Berâzi Aşireti'ne mensup hane sayısının fazla olduğunu göstermektedir.

XIX. yüzyılda bazı aşiretler konargöçer oldukları için hem bağlı buldukları sancaklar hem de göçebe gittikleri sancaklarda vergi defterlerine kaydedilmiştir. Örneğin Urfa sancağı aşiretlerinden olan Benî Kays, Benî Asir, Omerân, Cesabra, Cerayış, Şeyhânlı ve Herisân aşiretleri 1851 yılında Halep civarında oldukları için hem Urfa hem de Halep sancaklarının vergi defterlerine kaydedilmiştir. Bu durum sancaklar arasında karışıklıklara sebep olduğu gibi aşiret ahâlisinin de mağdur olmasına neden olmuştur.

Aşiretlerin devlet ekonomisine ve toplumsal hayata olumlu etkileri olduğu gibi bazı olumsuz etkileri de olmuştur. Nitekim bazı aşiret mensupları hayvanlarını yerleşiklerin ekili tarlalarına salmış, bazen de köy, nahiye, kaza ve sancakları yağmalamışlardır. Bu gasp ve yağma

hareketleri Urfa sancağındaki idari yapıyı olumsuz etkilemiş, ekonomik ve sosyal dengeyi de bozmuştur.

Urfa, tarihi İpekyolu üzerinde bulunan bir şehirdir. Aşiretlerin tüccarlara yönelik saldırılarında gasp unsuru ön plana çıkmıştır. Harput sancağındaki Maden kazasından çıkarılan bakır madeni Urfa üzerinden İskenderun limanına taşınmıştır. Bu güzergâhtan geçen kervanlar birçok kez Milli, Ceys ve Karakeçili aşiretleri tarafından yağmalanmıştır. Aynı zamanda XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa, hacca giden kervanların uğrak merkezidir. Hacılar, Mekke ve Medine'ye giderken dini öneme sahip olan Urfa'ya da uğramışlardır. Bu kutsal yolculuk sırasında birçok hacı kervanı da aşiretlerin gasp ve yağmalarına maruz kalmıştır. Örneğin 1801 yılında El-Aziz Aşireti'ne mensup 212 eşkiya Birecik yakınlarında hacıların kaldığı hana saldırı düzenlemiş ve çok sayıda mal gasbetmiştir.

Konargöçer aşiretler bazen birbiri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmış ve bu doğrultuda birçok kez karşı karşıya gelmiştir. Araştırmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere Milli Aşireti bu hâkimiyet mücadelesinde Karakeçili, Şemmer, Ebu Hamis, Benî Kays ve El-Ubeyd gibi aşiretlerle birçok kez çarpışmıştır.

Aşiretler sadece kendi aralarında mücadele etmekle kalmamış bazen devlet idaresine karşı da isyan etmişlerdir. Bu isyanlara 1802'de El-Ubeyd isyanı, 1820'de Şeyh Fahil Halil isyanı, 1831'de Ketikân, Berâzi ve Milli aşiretlerinin gerçekleştirdiği Birecik isyanı, 1847'de Benî Yusuf ve Cümeyle isyanı, 1855'te Berâzi isyanı ile 1860'taki Aneze Aşireti isyanı örnek gösterilebilir.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın sonlarına doğru aşiretlerden oluşturduğu Hamidiye Alayları ile hem aşiretleri hem de doğuda ve güneyde Ermenileri kontrol altına almak istemiştir. Kurulan Hamidiye Alayları içerisinde Urfa sancağından birçok aşiret yer almıştır. Bu aşiretlere Berâzi ve Benî Kays aşiretleri örnek verilebilir. Benî Kays Aşireti'nden 51. ve 52. Alaylar oluşturulurken Berâzi Aşireti'nden 53., 54. ve 55. Alaylar oluşturulmuştur. Urfa sancağı çevresinde yaşayan Karakeçili Aşireti 45. ve 46. Alayları, Milli Aşireti 41., 42., 43. ve 44. Alayları, Tayy Aşireti ise 47. Alayı oluşturmuştur.

Hamidiye Alaylarının da verdiği askeri güçle bazı aşiretler vergi ödemek istememiş ve çeşitli asayişsizliklerde bulunmuşlardır. Özellikle Hamidiye Alayları içerisinde yer alan Milli ve Karakeçili aşiretleri bu askeri gücü birçok kez birbiri aleyhine kullanmıştır. Bu durum iki aşiret

yöneticilerinin uyarılmasına ve bazen de cezalandırılmasına neden olmuştur.

Urfa'daki aşiretlerin nüfusları tespit edilirken nüfus defterlerinden ziyade mali ve askeri kayıtlardan faydalanılmıştır. Tanzimât döneminde idari alanda yapılan bazı düzenlemelerle belli bir bölgeye yerleşmiş aşiretler idari birim olarak nahiye ve kaza gibi statülerle idare edilmiştir. Örneğin Rakka ve Urfa arasına yapılan iskânlarda Yeni-il ve Halep'ten getirilen Türkmenler, Colab Nehri kıyısına yerleştirilmiş ve buraya “*Türkmân Colabı Nahiyesi*” adı verilmiştir. Yine bu doğrultuda Suruç ve Birecik arasına yerleşmiş olan Berâzi Aşireti'nin yaşadığı bölgeye “*Berâzi kazası*”, Birecik'teki Barak Aşireti'nin yaşadığı bölgeye “*Barak nahiyesi*”, Urfa sancağında yaşayan Döğer Aşireti'nin yerleştiği bölgeye “*Döğer nahiyesi*”, Karacadağ civarına yerleşmiş olan Karakeçili Aşireti'nin yaşadığı bölgeye “*Karakeçili kazası*” ve Gerger Aşireti'nin yaşadığı bölgeye de “*Gerger kazası*” adı verilmiştir. Bu nahiye ve kazaların idaresi aşiret müdürlerine bırakılmıştır.

Urfa sancağında bulunan Badılı, Barak, Berâzi, Bizikî, Bizikî Mimitanlı, Cihânbegli, Dalyanlı Rışvan, Döğerli, Gatarlı, Gökçe Öyük, Hacebânlı, Halidli, Horzum, İzol, Karakeçili, Keylun, Kohbinik, Melekli, Merdisî, Mersâvî, Milli, Recepli Avşarı, Reşi, Sarac, Şark-ı Berâzi ve Türkmân Colabı'ndaki Hacı Hümâyûn cemaatinin yaşadığı topraklarda malikâne sistemi uygulanmıştır.

Osmanlı Devleti, Anadolu'daki aşiretleri göç, iskân ve sürgün politikalarıyla parçalayıp farklı bölgelere yerleştirmiştir. Uygulanan bu politikalar neticesinde bazı aşiretler zayıflayarak dağılmış olsa da bazıları varlıklarını XXI. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Bu aşiretlere Urfa'da Atman, Avşar, Beydili, Döğer, İzol, Karakeçili, Mersâvi, Şeyhanlı, Şeddadi, Şavi, Rışvan ve Mirdisi aşiretleri; Harran'da Benî Kays, Cümeyle, Benî Yusuf ve Tayy aşiretleri; Suruç ve Birecik çevresinde Alâeddinli, Barak, Berâzi, Bizikî, Ketikan ve Şirvan aşiretleri; Siverek, Viranşehir, Hilvan çevresinde Bucak, Burhan, Fettahlı, Karakeçili, Karavar ve Milli aşiretleri örnek gösterilebilir.

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda bazı ıslahatlar gerçekleştirilmiş olsa da modernleşme anlamında ilk ıslahatlar XVIII. yüzyılda gerileme döneminde gerçekleştirilmiştir. Modernleşme çalışmaları dağılma döneminde de devam etmiştir. Bunun en somut

örnekleri Tanzimat ve Islahat fermanları, I. ve II. Meşrutiyet'in ilanındır. Özellikle Tanzimat döneminde gerçekleştirilen idari ve mali düzenlemelerle aşiretler belli bir vergi dairesi içine alınarak idare edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı'dan sonra kurulan yeni Türk Devleti de aşiretlerin modernleşmesi için bazı düzenlemelere gitmiştir. Bu doğrultuda 1 Ağustos 1926 tarihinde "*İskân Muhtırası*" ilan edilmiştir. Buna göre, ülkedeki tüm konargöçer aşiretlerin ve çingenelerin uygun yerlere iskân edilmesi istenmiştir. İskân muhtırasının uygulanması sırasında bazı aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu aksaklıkların giderilmesi amacıyla 3 Haziran 1933'te yeni bir düzenleme yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu düzenlemelerdeki temel amaç modernleşme önünde önemli bir engel oluşturan konargöçer aşiretlerin kontrol altına alınması, boş arazilerin tarıma açılması, üretimin artırılması, ekonomik, sosyal ve idari alanda modernleşmenin sağlanmasıdır. Her biri yaşadığı bölgede kanun ve nizam fikrinden uzak olan aşiretlerin modernleşme yolunda belirlenen norm ve değerlere uyum sağlaması kolay olmamıştır.

I.Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında imzalanan anlaşmalarla Osmanlı toprakları İtilaf devletleri arasında paylaşılmıştır. Osmanlı, savaştan mağlup ayrılınca İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi devletler imzalanan anlaşmalar doğrultusunda Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. Bu sırada aşiretlerin yaşadığı topraklar da işgale uğramıştır. Bazı aşiret mensupları Irak ve Suriye topraklarında kalmıştır. Bu durumun somut örneklerinden biri de Urfa sancağındaki Beydili Aşireti'dir. Bu aşirete mensup haneler Akçekale, Harran, Rakka, Caber, Şam, Seylan, Bayındırhan, Tuban, Türkmân Colabı, Halep'in Bâb kasabası, Antep'in Nizip kazası ve Cerablus civarına yerleşmiştir. 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile imzalanan Ankara antlaşmasıyla bu aşirete mensup hanelerin bir kısmı Türkiye sınırları dâhilinde bir kısmı da Suriye topraklarındaki Halep, Şam, Cerablus, Bayındırhan ve Caber çevresinde kalmıştır.

KAYNAKLAR

Vilayet Sâlnâmeleri

Diyarbakır Vilayet Sâlnâmeleri

- H. 1318 Diyarbakır Vilayet Sâlnâmesi
H. 1319 Diyarbakır Vilayet Sâlnâmesi
H. 1321 Diyarbakır Vilayet Sâlnâmesi ve
H. 1323 Diyarbakır Vilayet Sâlnâmesinin ilgili kısımları.

Haleb Vilayet Sâlnâmeleri

- H. 1284 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1285 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1286 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1303 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1305 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1307 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1308 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1309 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1315 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1316 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1318 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1321 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1322 Haleb Vilayet Sâlnâmesi
H. 1323 Haleb Vilayet Sâlnâmesi ve
H. 1324 Haleb Vilayet Sâlnâmesinin ilgili kısımları.

Urfa Vilayet Sâlnâmesi

- 1927 Urfa Sâlnâmesinin ilgili kısımları.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv Belgeleri

Bab-ı Âsafî Belgeleri

- Bab-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi, (A.)DVN. MHM.): 31/26.
Bab-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi Defterleri, (A.)DVNS. MHM.
d.): 7/139. 84/121; 115/922; 132/623; 115/2740; 131/446; 136/120; 135/685;
136/1651; 130/595; 135/791; 110/729.
Bab-ı Âsafî Mektubi Kalemi, (A.)MKT.): 153/55; 163/79; 169/7; 43/93.
Bab-ı Âsafî Vakanüvislik Kalemi, (A.)VKN.): 2/18-2.

Sadâret Mektubî Kalemi Belgeleri

- Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı, (A.) MKT.): DV. 117/67.
Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı, (A.) MKT. MHM.): 240/47; 258/57;
261/44; 419/90; 498/70.

Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.} MKT. MVL.): 114/18; 117/44; 119/41; 138/37; 46/44; 45/78; 43/68.

Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı, (A.} MKT. NZD.): 103/105; 151/40; 204/1.

Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı, (A.} MKT. UM): 59/97; 363/57; 476/31; 514/66; 480/94; 523/42; 238/11; 241/50; 243/84; 325/53; 325/53; 394/57; 426/85; 428/48; 470/18; 509/71; 567/39; 69/60.

Ali Emirî

Ali Emirî Abdülhamid I , (AE. SABH. I.): 45/3206.

Ali Emirî Ahmed III, (AE. SAMD. III): 151/14877; 47/4673; 120/11839.

Ali Emirî Mahmud I, (AE. SMHD. I.): 86/5809.

Ali Emirî Mahmud II, (AE. SMHD. II): 92/7638; 94/10146.

Ali Emirî Selim III, (AE. SSLM. III.): 310/18060; 323/18733; 357/20491; 391/22614.

Babîâlî Evrak Odası Belgeleri

Babîâlî Evrak Odası Evrakı, (BEO.): 1028/77096; 1056/79142; 1190/89240; 1197/89745; 1405/105321; 152/11355; 1989/149147; 216/16169; 2415/181100; 2872/215358; 3388/254040; 3390/254199; 3404/255255; 3446/258402; 579/43391; 66/4931; 663/49724; 877/65746; 887/66512; 3387/253984.

Cevdet

Cevdet Adliye, (C. ADL.): 39/2365; 63/3774; 96/5788.

Cevdet Askeriye, (C. AS.): 312/12898.

Cevdet Dâhiliye, (C. DH.): 145/7240; 167/8338; 172/8566; 20/984; 23/1112; 24/1184; 63/3137; 7/316; 76/3784; 77/3838; 85/4214; 87/4318; 90/4455; 95/4730; 97/4831; 181/9017; 223/11101; 32/1589.

Cevdet Maliye, (C. ML.): 25054, H.26.12.1108; 200/8272; 114/5089; 479/19503; 528/21640; 67/3078; 753/30693.

Cevdet Nafia, (C. NF.): 18/853.

Cevdet Zabtiye, (C. ZB.): 60/2988.

Dâhiliye Nezâreti

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şube, (DH. EUM.): 4.Şb. 6/48
Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı, (DH. İD.): 2/13

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî, (DH. MKT): 104/12; 1794/51; 2160/45; 2272/108; 364/36; 1654/10; 1694/111; 1708/99; 1833/84; 1935/21; 194/12; 2119/26; 2203/103; 2204/7; 2231/18; 2243/92; 2274/70; 2299/3; 2553/44; 2590/71; 2599/110; 37/13; 398/42; 401/27; 404/7; 414/54; 420/45; 467/17.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrakı, (DH. ŞFR.): 263/26; 153/59; 186/76; 233/33; 235/98; 245/117; 262/64; 278/111; 523/112; 275/31; 329/53; 258/107.

Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu, (DH. TMIK. M.): 108/13; 145/17; 172/35; 173/8; 255/47; 70/91; 72/65; 73/1; 78/38; 81/39; 92/44, 183/44.

Fotoğraflar

FTG_1664/1.

Hatt-ı Hümâyûn

Hatt-ı Hümâyûn, (HAT.): 104/4111; 118/4778; 1264/48950-B; 127/5257; 128/5308; 176/7686; 195/9666; 211/11416; 386/20677-İ; 389/20707-B; 389/20707-j; 389/20707-K; 389/20707-L; 443/22229-A; 446/22282; 448/22336-C; 494/24258; 717/34204. C; 800/37083-J; 809/37201-E; 93/3802; 509/25016.

Hazine-i Hâssa

Hazine-i Hassa İradeler, (HH. İ.): 23/8.

Hariciye Nezâreti Siyasi

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı, (HR. MKT.): 339/60.

Haritalar

Haritalar, (HRT.): 2165.

İradeler

İrade Dâhiliye, (İ. DH.): 1286/101217; 157/8175; 223/13281; 457/30314.

İrade Mesail-i Mühimme, (İ. MSM.): 69/2009; 72/2076; 72/2077.

İrade Meclis-i Vâlâ, (İ. MVL.): 114/2743; 115/2764; 176/5250; 270/10380; 486/22035.

İrade Taltifat, (İ. TAL.): 115/11.

İbnülemin

İbnülemin Maliye, (İE. ML.): 76/7102.

Kâmil Kepeci

Kâmil Kepeci, (KK. d.): 5935.

Mâliye'den Müdevver Defterler Tasnifi

Mâliye'den Müdevver Defterler, (MAD.): 701.

Maarif Nezâreti

Maârif Nezâreti Mektubî Kalemî, (MF. MKT.): 908/5.

Mâliye Nezâreti

Maliye Kalemî Defterleri, (ML. d.): 298.

Maliye Nezâreti Emlak-ı Emriyye Müdüriyeti, (ML. EEM.): 108/25.
Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri, (ML. VRD. d.): 644/1; 3191/1; 5099/1.
Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri, (ML. VRD. TMT. d.): 16031.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları

Meclis-i Vükela Mazbataları, (MV.): 72/82; 85/2.

Meclis-i Vâlâ Evrakları

Meclis-i Vâlâ Evrakı, (MVL.): 762/32; 677/78; 750/4; 10/14; 201/66; 223/40;
255/33; 256/44; 262/21; 27/08; 30/30; 336/9; 381/133; 392/132; 611/30; 630/63;
631/19; 639/4; 662/68; 664/4; 700/31; 710/75; 719/130; 743/30; 746/74; 751/27;
756/28; 757/112; 757/121; 758/48; 759/99; 760/58; 761/49; 767/31; 767/38;
767/6; 772/89; 710/80.

Nüfus Defterleri

Nüfus Defterleri, (NFS. d.): 2703; 2130; 2708.

Şûrâ-yı Devlet Evrakı

Şûrâ-yı Devlet Evrakı, (ŞD.): 1455/49; 1876/14; 2230/7; 275/2; 2887/11.

Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri

Yıldız Esas Evrakı, (Y. EE.): 131/30; 139/31; 35/90; 37/40; 37/46, s.30, 46, 47;
81/42.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı, (Y. MTV.): 121/69; 141/33; 165/98; 190/3;
38/134; 62/3; 66/59; 68/28; 73/112; 73/146; 74/43; 98/60.

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat, (Y. PRK. ASK.): 150/104; 71/79.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal, (Y. PRK. AZJ.): 37/103.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı, (Y. PRK. BŞK.): 48/19.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Mâiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye
Dairesi, (Y. PRK. MYD.): 12/36.

Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı, (Y. PRK. PT.): 19/82.

Yıldız Perakende Evrakı Umumi, (Y. PRK. UM.): 32/9; 49/96; 55/98; 47/25.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, (Y. A. HUS.): 167/25; 309/6;
479/50.328/133; 328/83; 416/5; 474/37; 474/71.

Araştırma, İnceleme ve Kaynak Eserler

- Afyoncu, E. (2013). *Zeâmet. Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.44, S.162-164). İstanbul:
- Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1983). *Tarih-i Cevdet*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Ahmad, F. (2006). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Ahmed Refik. (1989). *Anadolu'da Türk aşiretleri H. 966-1200 Mühümme defteri kayıtları*. İstanbul: Enderun.
- Akalın, M. (2018). Fırat kenarından Dersaâdet'e Bucaklı Hacı Osman Paşa'nın hikâyesi, Hamidiye Alayları etrafında Osman Paşa- İbrahim Paşa mücadelesi. *Şurkav Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, 30, 21-32.
- Akalın, M. ve Kürkçüoğlu A. C. (2018). *Urfa milli mücadele albümü*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi.
- Akdağ, M. (1964). Celâli isyanlarından büyük kaçgunluk (1603-1606). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 14-15.
- Akdağ, M. (2009). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası "Celâlî isyanları"*. İstanbul: YKY.
- Akın, F. (2020). 19. yüzyılın ikinci yarısında aşiret idaresi: aşiret müdüriyeti. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 59-70.
- Akın, F. (2020). *Tanzimât döneminde Anadolu'da konar-göçer aşiretler (1839-1876)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aksoy, G. (Tarihsiz). Pazukiler ve İskitler. Yayımlanmamış makale.
- Akyıldız, A. (2011). *Tanzimât. Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.40, S.1-10). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ali Bey, (H.1314). *Seyahat journali, İsanbul'dan Bagdad'a ve Hindistan'a*, İstanbul: Raif Bey Kütüphanesi.
- Alper, M. (1988). *Tarihi süreç içinde Urfa*. Tarihi ve kültürel boyutları içerisinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumunda sunulan bildiri, İstanbul.
- Apak, A. (2011). *Anahatlarıyla İslam tarihi*. Ankara: Ensar.
- Apak, A. (2017). Kabile asabiyetinin mahiyeti üzerine değerlendirmeler. *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 80-89.
- Aslanoğlu, İ. (2016). *Bilimsel yöntem ve araştırma teknikleri*. Ankara: Gazi.
- Ataniyazov, S. Türkmen boylarının geçmişi, yayılışı, bugünkü durumu ve geleceği. *Bilig*, 10 (99), 1-32.

- Ataş, İ. H. (2011). *438 numaralı Siverek şer'iyeye sicili'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (H.1283-1284/M.1866-1867)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Atmaca, A. (2018). *206 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin, (H.1282-1287/M.1865-1870), 187-366. sayfaları transkripsiyon ve değerlendirmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Avcı, C. (2010). Şeyh. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi (C.39, S.49)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ayverdi, S. (2019). *Dünden Bugüne Ne Kalmıştır*. İstanbul: Kubbealti.
- Bardakoğlu, A. (2001). İstishâb. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi (C.23. S.376-381)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Barca, İ. (2018). Abdullah Es-Süveydi'nin (Ö.1174/1761) gözüyle Er-ruhâ/Şanlıurfa şehri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 51-70.
- Khoury P. S., Kostiner, j. ve Barfield, T. J. (1990). *Tribe and state relations, Tribes and State Formation in the Middle East*. California: Univ. of California Press.
- Başgelen, N. (2015). Nevali Çori/Veba Vadisi'nden Göbekli Tepe'nin Dilek Ağacı'na: Klaus Schmidt. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 46, 30-37.
- Barkan, Ö. L. (1945). Osmanlı İmparatorluğu teşkilatı ve müesseselerinin şer'iliği meselesi. *İÜHEM*, 11. (3-4), 203-224.
- Başarır, Ö. (2014). Diyarbekir eyaleti örneğinde XVIII. yüzyıl Osmanlı taşrasında mukâtaalar özelinde üretim ve ticaret. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29 (1), 127-166.
- Başarır, Ö. (2014). XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı mali uygulamaları çerçevesinde konargöçer topluluklar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54 (2), 251-284.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (2010). *Başbakanlık Osmanlı arşivi rehberi*, İstanbul: BOA.
- Berber, E. (2016). Kabile sistemi ekseninde Medine vesikası ve yeni İslam toplumunun sosyo-siyasal niteliği. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 26, 461-492.
- Benzer, Z. (2015). *222 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin, birinci kısım, transkripsiyonu ve değerlendirilmesi, (H.1308-1309/M.1891-1892)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

- Bezer, G. Ö. (2010). Şeddâdiler. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.39, S. 409-411). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bilge M. L. (2002). Kerek. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.25, S.278-279). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bizbirlik, A. (2015). Suruç kazası Şeyh Müslim Zâviyesi mütevellî ailesine ait belgeler üzerine, *Cihânnüma Tarih ve Coğrafya Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 81-130.
- Bois, T. (1962). *La vie sociale des Kurdes*, Beyrouth: Imprimerie Catholique.
- Bois, T., Minorsky, V. ve MacKenzie D. N. (2004). *Kürtler ve Kürdistan*. İstanbul: Doz.
- Bozan, O. (2017). 20. yüzyılın başında eşraf-aşiret çatışması: Milli aşireti ve Diyarbakır eşrafi örneği. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33(2), 1-46.
- Bozatay, Ş. A. ve Demir, K. A. (2014). Osmanlı adli ve idari sisteminde kadılık: kurumsal bir değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (10), 71-89.
- Bozkurt, İ. (2009). *Aşiretler tarihi*, İstanbul: Kitap.
- Bozkurt, İ. (2003). *Tarih boyunca aşiretçilik ve Şanlıurfa aşiretleri*. Şanlıurfa: İmaj Ofset.
- Bruinessen, M. V. (2006). *Ağa, şeyh devlet*, (Çev. B. Yalkut), İstanbul: İletişim. (Özgün Çalışma 1992).
- Canatar, M. (2002). Kethüdâ. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.25, S.332-334). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cezar, Y. (1986). Osmanlı mâliyesinde bunalım ve değişim dönemi. İstanbul: Alan.
- Cezar, Y. (1999). 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı taşrasında oluşan yeni mali sektörün mahiyet ve büyüklüğü üzerine, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 9, 89-143.
- Chatty, D. (2010). The bedouin in contemporary Syria: the persistence of tribal authority and control, *The Middle East Journal*, 64 (1), 29-49.
- Christoff, H. (1935). *Kurden und Armenier, Eine untersuchung über die abhängigkeit ihrer lebensformen und charakterentwicklung von der landschaft*, Hamburg: University of Hamburg,
- Cide, Ö. (2007). *205/2 numaralı Şanlıurfa şer'iyeye sicili'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, (Hicrî 1272-1282/Miladi 1856-1865). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

- Cuinet, V. (1892). “*La Turquie d’Asie-géographie administrative (Asya’nın Türkiyesi-idari coğrafyası)*”, Paris: Ernest Leroux.
- Cula, B. (2017). *227/2 numaralı Şanlıurfa şer‘iyeye sicili’nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi, (H.1303-1305/M.1886-1887)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Çadırcı, M. (2013). *Tanzimât döneminde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çağatay, N. (1947). Osmanlı imparatorluğunda reayadan alınan vergi ve resimler. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5, 483-511..
- Çakar, E. (2003). *16. yüzyılda Halep sancağı*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Çakar, E. (2006). *17. yy Halep eyaleti ve Türkmenler*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslâm öncesi Türk tarihi ve kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çelik, G. (1999). Osmanlı devleti’nin nüfus ve iskân politikası, *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Divân, 1, 49-110.
- Çelikdemir, M. (2001). *Osmanlı döneminde aşiretlerin Rakka’ya iskânı (1690-1840)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Çetinkaya, N. (1996). *Iğdır tarihi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çınar, H. (2000). *18. yüzyılın ilk yarısında Ayıntap şehrinin sosyal ve ekonomik durumu*, Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Demirtepe, M. T. ve Yılmaz, M. (2015). *Türk cumhuriyetleri ve toplulukları yıllığı-2013*. Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım.
- Develioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat içinde nefer*. Ankara: Aydın.
- Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling. (2008). *Türkmen aşiretleri*, (Çev. Ç. Önal), Ankara: Aşına Kitaplar. (Özgün Çalışma 1918).
- Döğüş, S. (2017). Atmalı aşireti. *Kahramanmaraş ansiklopedisi* (C.1, S.407-410). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Ebu Bekr-i Tihrani. (2001). *Kitab-ı Diyarbakriyya*. (Çev. M. Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı. (Özgün Çalışma 1469-1478).
- Erkal, M. (1991). Arşın. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.3, S. 411-413). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ekinci, A. (2013). Tarihsel süreçte Urfa’da değerler ve kırılmalar, *ŞURKAV Şanlıurfa, Kültür, Sanat, Tarih ve Turizm Dergisi*, 15, 12-18.
- Ekinci, A. (Ed.). (2018). *Osmanlı Urfası, şehrin aynası kapılar: Urfa şehir kapıları*, İstanbul: Urfa Okulu.

- Ekinci, A. (2019). *Harran ve çevresi tarihi, bilimin öncü şehri: Urfa, Şanlıurfa: Şurkav.*
- Ekinci, A. ve Paydaş K. (2018). Kuruluşundan Osmanlı Hâkimiyetine: Urfa Siyasi Tarihi, A. Ekinci (Ed.), *Osmanlı Urfası* içinde (6-31). İstanbul: Urfa Okulu.
- Ekinci, M. R. (2017). *Osmanlı devleti döneminde Milli aşireti XVIII. (XIX. YY.).* Yayımlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- El Belâzuri, (1987). *Fütûhu'l-buldan*, (Çev. M. Fayda), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. (Özgün Çalışma 9.yy).
- Emecen, F. (1988). Ağnam Resmî. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.1, S.478-479). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfî.
- Eraslan, C. (1997). Hamidiye Alayları. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.15, S.462-464). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfî.
- Eroğlu, C., Babuçoğlu, M. ve Köçer, M. (2012). *Osmanlı vilayet sâlnâmelerinde Halep*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Ertaş, K. (2016). 19. yüzyıl'da Urfa'da Ermeniler ve idari hayattaki konumları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 68, 1-24.
- Evliya Çelebi, (2006). *Evliya Çelebi seyahatnâmesi*, (Haz. S. A. Kahraman, Y. Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fayda, M. (1988). Adnân. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.1, S.391-392). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfî.
- Fayda, M. (2001). Kahtân. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.24, S.201-202). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfî.
- Fırat, M. Ş. (1983). *Doğu illeri ve Varto tarihi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Fırat, Ş. (1961). *Doğu illeri ve Varto tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Genç, M. (2000). İltizâm. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.22, S.154-158). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfî.
- Genç, M. (2006). Mukâtaa. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.31, S.129-132). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfî.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı imparatorluğunda devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötüken.
- Golden, P. B. (2016). *Türk halkları tarihine giriş*. (Çev. O. Karatay), İstanbul: Ötüken. (Özgün Çalışma 1992).
- Gökalp, Z. (2011). *Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tedkikler*. İstanbul: Kaynak.

- Göyünç, N. (1991). *16. yüzyılda Mardin sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gregory Abû'l-Farac. (1945). *Abû'l-Farac tarihi*, (Çev. Ö. R. Doğrul), Ankara: Türk Tarih Kurumu. (Özgün Çalışma 13.yy).
- Grenard, F. (1970). *Asya'nın yükselişi ve düşüşü*, (Çev. O. Yüksel), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı. (Özgün Çalışma 1890).
- Gümüş, E. (2018). Ahkâm defterlerine göre 18. yüzyıl ortalarında Urfa/Ruha'da yükselen yerel güçler ve bunların devlet ve çevreleriyle ilişkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 36, 104-129.
- Gümüş, E. (2006). *XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Mardin idaresinde Milli aşireti ve aşiretin nüfuz mücadeleleri*. I. Uluslararası Mardin Sempozyumu, Mardin.
- Gümüştekin, O. (2019). *Urfa hamidiye alayları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Gün, D. (2005). XVIII. yüzyılda Antakya'da şeyhlerin köylerdeki idarecilik fonksiyonları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (37), 277-288.
- Günaltay, M. Ş. (2006). *İslam öncesi Arap tarihi*, Ankara: Ankara Okulu.
- Günay, S. S. (2002). I. Dünya harbi'nin başlangıcında rus saldırısı karşısında ihtiyat, hamidiye süvâri alayları, *Türkler Ansiklopedisi* (C.3, S.599). Ankara: Yeni Türkiye.
- Gündüz, T. (2002). Konargöçer. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.26, S.161-163). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gündüz, T. (2009). *Bozkırın efendileri*, İstanbul: Yeditepe.
- Gündüz, T. (1996). *Bozulmuş Türkmenleri 1540-1640*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hacak, H. (2003). Mal. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.27, S.461-465). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Halaçoğlu, Y. (1996). Fırka-i İslâhiyye. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.13, S.35-37). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Halaçoğlu, Y. (2009). *Anadolu'da aşiretler, cemaatler, oymaklar (1453-1650)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Halaçoğlu, Y. (1991). Aşiret. *Diyanet vakfî islâm ansiklopedisi* (C.4, S.9). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Halaçoğlu, Y. (1996). Osmanlı belgelerine göre Türk-Etrak, Kürd-Ekrâd kelimeleri üzerine bir değerlendirme. *Belleten*, LX, 227, 139-146.
- Halaçoğlu, Y. (2007). *Tarih gelecektir-Türk tarihinde ve kültüründe Avşarlar*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

- Halaçoğlu, Y. (1992). Beydili. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.6, S.56-57). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XVIII. yüzyıl'da Osmanlı imparatorluğu'nun iskân siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi*. Ankara: TTK.
- Işık Bostancı, I. (1998). Halep Türkmenleri, boy ve oymaklar. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Işıltan, F. (1960). *Urfa bölgesi tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- İbn-i Haldun, (1997). *Mukaddime*. (Çev. Z. K. Ugan), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı. (Özgün Çalışma 1375).
- İnalcık, H. (1995). Eyalet. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.11, S.548-550). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İnalcık, H. (1964). Tanzimât'ın uygulanması ve sosyal tepkileri, *Belleten*, XXVIII, 109, 623-690.
- İnalcık, H. (2000). *Türk devletlerinde devlet kanunu geleneği- Osmanlıda devlet, hukuk, adâlet*. İstanbul: Eren.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı imparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi, (1300-1600)*. (Çev. H. Berktaş), İstanbul: Eren. (Özgün Çalışma 1994).
- İnalcık, H. ve Seyitdahoğlu, M. (2006). *Tanzimat değişim sürecinde Osmanlı imparatorluğu*. Ankara: Phoenix.
- İnalcık, H. (2012). Tımar. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.41, S.68-73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İlgürel, M. (2001). İstimâlet. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.23, S.362-363). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İşbilir, Ö. (2013). Yük. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.44, S.46-48). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İvanov, N. (2013). *Osmanlı devleti'nin Arap bölgelerini fethi (1516-1574)*. (Çev. İ. Kemaloğlu ve R. Abdieva), Ankara: Türk Tarih Kurumu. (Özgün Çalışma 2014).
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- Kahraman, Ş. (2016). *214 no'lu Urfa Şer'iyeye Sicili'nin 1-163. sayfaları arası transkripsiyon ve değerlendirilmesi (H.1287-1288/M.1870-1871)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Kallek, C. (2002). Kile. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.25, S.568-571). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kallek, C. (1995). Esed, Benî Esed. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.11, S.363-366). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Kallek, C. (2007). Okka. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.33, S.338-339). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kara H. (2019). *Mersâviler*. Ankara: Kalkan.
- Karaca, A. (1993). *Anadolu ıslahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa 1838-1899*, İstanbul: Eren.
- Karaca, F. (2007). Pişkeş. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.34, S.294-296). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kark R. ve Frantzman, S. J. (2012). empire, state and the bedouin of the Middle East, past and present: a comparative study of land and settlement policies, *Middle Eastern Studies*, 48 (4), pp. 487-510.
- Kaşgarlı Mahmud, (2006). *Divânü Lûgati't Türk*, (Çev. B. Atalay), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Özgün Çalışma 1072-1074).
- Kaya, A. M. (2004). *Avşar Türkmenleri*. Kayseri: Geçit.
- Kaya, K. Tanzimat'tan önce belediye hizmetleri ve voyvodalar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26 (41), 101-112.
- Kaya, M. (2013). *Modernleşme sürecinde aşiretlerin dönüşümü: Şanlıurfa aile ve aşiret dernekleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kenanoğlu, M. M. (2005). Miri Arazi. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.30, S.157-160). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kenger, S. (2006). *190 numaralı Besni kazası Osmanlı şer'iyeye mahkemesi kayıtlarının 118-236 sayfelerinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, *Hicrî 1313-1315/Miladi:1896-1897*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Kılavuz, A. S. (2013). Zeynelâbidîn. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.44, S.365-366). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kılıç, O. (1996). *1597 tarihli mufassal Yörük defterine göre Halep Türkmenleri*, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları.
- Kıran, E. (2003). *Kürt Milan aşireti konfederasyonu*. Ankara: Elma.
- Klein, J. (2013). *Hamidiye alayları imparatorluğun sınır boyları ve Kürt aşiretleri*. İstanbul: İletişim.
- Kocaoğlu, M. (1997). Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı (1831-1841) ve sonuçları. *Bilig*, 4, 62-63.
- Kodaman, B. (1979). Hamidiye hafif süvâri alayları. *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32, 427-480.

- Kodaman, B. (1983). *Şark meselesi ışığı altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu politikası*. İstanbul: Orkun.
- Korkmaz, S. (2006). *205/1 numaralı Şanlıurfa şer'iyeye sicili'nin transkripsiyon ve değerlendirmesi*, (H.1269-H.1272/M.1852-M.1855). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Kortepeter, C. M. (1968). The origins and nature of Turkish power, *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6, 1-11.
- Kurt A. O. ve Göler, M. E. (2017). Anadolu'da ilk tapınak: Göbeklitepe, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.21, S.2.
- Kuş, Y. (2018). *222/2 numaralı Urfa şer'iyeye sicili'nin, (h. 1309/m. 1891-1892) transkripsiyon ve değerlendirmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Kuş, C. (2008). *1780–1784 tarihli ve 4 numaralı Halep ahkâm defteri, s.1–53) transkripsiyon ve değerlendirme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kutay, C. (1963). *Necid çöllerinde Mehmet Akif*, İstanbul: Tarih.
- Küçükaçar, İ.; (2017). *213 numaralı Şanlıurfa şer'iyeye sicili'nin, (176-349 sayfaları arası) transkripsiyon ve değerlendirmesi (H.1290-1292/M.1873-1875)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Küçük, L. (2007). *Osmanlı vergi hukukunda avarız kavramı ve avarızın idaredeki rolü*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Lindner, R. P. (2000). *Ortaçağ Anadolu'sunda göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev. M. Günay), Ankara: İmge. (Özgün Çalışma 1983).
- Nikitine, B. (2010). *Kürtler*. (Çev. E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu), 2. Basım, İstanbul: Örgün. (Özgün Çalışma 1922).
- Ma'oz, M. (2012). *Tanzimatın ilk yıllarında modernleşme hareketinin Suriye siyaseti ve toplumu üzerindeki etkisi*. (Çev. H. Pınar, H. İncalık ve Der. M. Seyitdanlıoğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Özgün Çalışma 1999).
- Maral, E. (2013). *1 numaralı tevziât defteri (H.1207-1208/M.1792-1793) - (1/32 sayfa)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Marufoğlu, S. (1998). *Osmanlı döneminde Kuzey Irak*. İstanbul: Eren.
- Melek, A. ve Demir, A. (2009). *Dini değerler ile Diyarbakır*, Diyarbakır: Diyarbakır il Müftülüğü.

- Merçil, E. (1990). Sultan Selahaddin Eyyubi'nin Anadolu'daki Türk devletleriyle münasebetleri. *Belleten*, 209, 417-418.
- Mcdowal, D. (2005). *A modern history of the Kurds*. London: I.B. Tauris.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe sözlük* (3.bs. C.1). İstanbul: Dağarcık.
- Nazımâ, A. ve Reşad F. (2018). *Mükemmel Osmanlı lügati*, (4.bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Neçare, O. (2016). *Kütü'l-Amâre zaferi-Irak cephesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Nikitin, B. (1990). *Kürtler sosyolojik ve tarihi inceleme*. İstanbul: Deng.
- Orhonlu C.; Göyünç, N. (1997). Has. *Diyanet vakfi islâm ansiklopedisi* (C.16, S.268-270). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı imparatorluğunda aşiretlerin iskânı*. İstanbul: Eren.
- Orhonlu, C. (1963). *Osmanlı imparatorluğunda aşiretleri iskân teşebbüsü, (1691-1696)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahallî idareleri, (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öğmen, M. (2009). *XIX. yüzyılın son çeyreğinden Cumhuriyetin ilanına kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da aşiretlerin demografik yapısı*. II. Bingöl Sempozyumu, Bingöl.
- Öğüt, T. (2008). *18-19.yy.'da Birecik sancağında iktisadi ve sosyal yapı*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Öğüt, T. (2011). Urfâ'da Tanzimât'a geçiş sürecinde idari ve mali yapı. *Bülent Ecevit Üniversitesi Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7 (14), 325-344.
- Önel, A. (2016). *Harran'a Arap nüfusunun yerleşmesi ve meseller örneğinde Harran lehçesinin dilsel özellikleri*. I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu Ankara.
- Öreñç, A. F. (2006). Mutasarrıf. *Diyanet vakfi islâm ansiklopedisi* (C.31, S.377-379). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öz, M. (2010). Tahrir. *Diyanet vakfi islâm ansiklopedisi* (C.39, S.425-429). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özaydın, A. (1991). Aneze. *Diyanet vakfi islâm ansiklopedisi* (C.3, S.195-196). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özkaya, Y. (1981). XVIII. yüzyılın sonlarında tevzi' defterlerinin kontrolü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 135-155.

- Özcan, E. S. (2014). Göbekli Tepe. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 560, 32-39.
- Özdeğer, H. (1987). Halep bölgesi Türkmenleri. *Türk İktisat Tarihi Yıllığı, İstanbul Üniversitesi Türk ve İçtimâiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi*, 1, 178-191.
- Özer, A. (2003). *Doğu'da aşiret düzeni ve Brukanlar*, Ankara: Elips Kitap.
- Özgül, İ. (2019). Şer'iyeye sicillerine göre XVIII. yüzyılda Diyarbakır'da ikamet eden aşiretlerdeki problemler ve çözümleri, *Ekev Akademi Dergisi*, 77, 241-252.
- Özgüdenli, O. G. (2011). Târîh-i Âl-i Selçûk, *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.40, S.72-73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özlu, Z. (2015-a). *Cenûbda bir şehir-i medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özlu, Z. (2015-b). *Osmanlı döneminde Behisni (Besni) kazasında aşiret ve aileler*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Basımevi.
- Özvar, E. (2003). *Osmanlı mâliyesinde malikâne uygulaması*. İstanbul: Kitabevi.
- Pamuk, Ş. (2002). Kuruş. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.26, S.458-459). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Rafiq, A. K. (2011). *18. ve 19 Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu*. (Haz . Y. M. Choueiri), İstanbul: İnkılap.
- Rousseau, J. B. (1808). *Bağdad'dan Haleb'e Arabistan Seyahati*, (Muhammed Said, Mütercim), İstanbul: Türk Matbaası.
- Sabuncu, Ö. (2017). *Ebrurfa- ebrularla Urfa*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi.
- Sahillioğlu, H. (1991). Bad-ı Heva. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.4, S.416-418). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Salihoğlu, H. (1963). *Bir mültezim zimem defterine göre darphane mukâataaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmûası.
- Sannav, S. C. (1995). *Yakındönem tarihimizde Sakız adası (1821-1923)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sansar, M. F. (2013). 19. yüzyılda Çukurova Türkmen aşiretleri I: Cerid ve Tecirliler. *Osmanlı Hâkimiyet Sahası Çalışmaları Dergisi (Studies of The Ottoman Domain)*, 3 (5), 1-17.
- Satış, İ. (2016). *1835 Tarihli Siverek nüfus defteri- Şehr ve Dağbaşı nahiyeleri*. Ankara: Murat.
- Say, Y. (2009). Karakeçili aşireti ve Eskişehir'e iskân ile Kuyucak Karyesi'ndeki Özbekli Cemaati. *Turkish Studies, International Periodical Fort he*

Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4 (3), 1903-1954.

- Saydam, A. (2000). *XIX. yüzyılın ilk yarısında aşiretlerin iskânına dâir gözlemler*. Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu, Ankara.
- Sayın, A.V. (1999). *Tekâlif-i kavaid (Osmanlı Vergi Sistemi)*. Ankara: Maliye Bakanlığı.
- Segal J. B. (2002). *Edessa, Urfa kutsal şehir*. (Çev. A. Aslan), İstanbul: İletişim. (Özgün Çalışma 1959).
- Şen, A. (2018). *206 numaralı Urfa şer'iyeye sicili'nin (H.1282-1287 \M.1865-1870) 1-186. sayfaları transkripsiyon ve değerlendirmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Sevinç, N. (1983). *Gaziantep'de yer adları ve Türk boyları, Türk aşiretleri, Türk Oymakları*, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı yer adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Shaw, S. (2000). *Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye*. (Çev. M. Harmancı), İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi. (Özgün Çalışma 1976).
- Sonat, R. (2018). El Aneze aşireti ekseninde Birinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde devlet-aşiret ilişkisi ve yansımaları üzerine bir tarih kritiği. *History Studies - International Journal of History*, 10 (4), 167-187.
- Söylemez, F. (2011). *Osmanlı devletinde aşiret yönetimi-Rişvan örneği*, İstanbul: Kitabevi.
- Söylemez, F. (2017). Aşiret. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, (C.1, S.377). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Söylemezoğlu S. Ş. (2012). *Hicaz seyahatnâmesi*, (Haz. A. Çaycı, B. Ürekli), İstanbul: İz.
- Sümer, F. (1953). Bozoklu Oğuz boylarına dâir, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 65-103.
- Sümer, F. (1950). XVI. asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk aşiretlerine umûmi bir bakış", *İFM*, 11 (1-4), 511-512.
- Sümer, F. (1953). Döğörlere dâir, *Türkiyat Mecmûası (1951-1953)*, 10, 139-159.
- Sümer, F. (2001). Karakeçili. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.24, S.427-428). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar, (Türkmenler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Süphandağı, K. (2006). *Büyük Osmanlı entrikası hamdiye alayları*, İstanbul: Komal.
- Sykes, M. (1915). *The caliphs' last héritage, a short history of the Turkish empire*. London: Macmillan And Co.
- Şahin, İ. (2006). Nahiye. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.32, S.306-308). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şahin, İ. (2009). Sancak. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.36, S.97-99). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şahin, İ. (2006). *Osmanlı döneminde konar-göçerler*. İstanbul: Eren.
- Şahin, İ. (1997). XVI. yüzyılda Osmanlı Anadolu'su göçbelerinin idari ve sosyal yapısı. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15, 253-264.
- Şahin, İ. (1982). 1638 Bağdat seferinde zahire nakline memur edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri. *Tarih Dergisi*, 33, 227-236.
- Şanda, M. N. (2018). *Geçmişten günümüze Beydili aşireti siyasi, sosyal ve kültürel yapısı*, İstanbul: İKSAD Publishing House.
- Şemseddin Sami. (R.1317-M.1901). *Kamus-u Türki*, İstanbul: Akdem.
- Şener, A. (1990). *Tanzimât dönemi Osmanlı vergi sistemi*. İstanbul: İşaret.
- Şener, A. (1990). Tanzimât ve Osmanlı maliyesi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 49-51.
- Şeref Han (1971). *Şerefnâme. Kürt tarihi*, İstanbul: Ant.
- Şeşen R. (1997). Harran. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.16, S.237-240). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şeşen, R. (1993). Cezîre. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.7, S.509-511). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme dönemine girerken Osmanlı mâliyesi*. İstanbul: Dergâh.
- Tanyol, C. (1954). Baraklarda örf ve âdet araştırmaları. *Sosyoloji Dergisi*, 9, 68-69.
- Tapan, B. (2007). *Terörün bekçileri "hamidiye alaylarından günümüze koruculuk*. İstanbul: Güncel.
- Taş Y. (2013). *Kadı sicillerine göre XIX. asrın ikinci yarısında Urfa'da sosyal hayat*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Taşdemir M. (1996). *XVI. yüzyılda Adıyaman, Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger ve Kâhta sosyal ve iktisadi tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Taucher W., Vogl, M. ve Webinger, P. (2015). *The Kurds. (The language varieties of the Kurds Jaffer Sheyholislam)*, Vienna: Austrian Federal Ministry of the Interior.
- Tekarslan, E. (1989). *Sosyal psikoloji*. İstanbul: Filiz.
- Tekeboğan, S. (2016). *İbn Reşid ailesi ve Şammar emirliği, 1839-1918*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tekin, N. (2016). *228 numaralı Urfa şer'iyeye sicili'nin transkripsiyon ve değerlendirmesi (H.1288-1289\M.1871-1872)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Tikici, N. (2010). *XIX. yüzyılın ilk yarısında aşiret-devlet ilişkisi: Millî Aşireti örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Toğan, Z. V. (1982). *Oğuz destanı*. İstanbul: Enderun.
- Toğan, Z. V. (1981). *Umûmi Türk tarihi'ne giriş*. İstanbul: Enderun.
- Topaloğlu, B. (1996). Fırka. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.13, S.35). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Turan, A. N. (2005). *16.yüzyılda Ruha (Urfa) sancağı*. Şanlıurfa: Şurkav.
- Turan, A. N. (2010). Şanlıurfa. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.38, S.336-341). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Turan, O. (1980). *Doğu Anadolu Türk devletleri tarihi*. İstanbul: Nakış.
- Türkay, C. (2012). *Başbakanlık arşiv belgelerine göre Osmanlı imparatorluğunda oymak, aşiret ve cemaatlar*, İstanbul: İşaret.
- Uçakcı, İ. (2015). *Oğuz boyları aşiret, oymak, cemaatler - Bozoklar*. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Uğur, Y. (2010). Şer'iyeye Sicilleri. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.39, S.8-11). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ulubaş, M. (2016). *Maraş ve çevresinde aşiretler, 1774-1865*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Uluç, A. V. (2010). Kürtlerde sosyal ve siyasal örgütlenme: aşiret. *Mukaddime Dergisi*, 2, 35-52.
- Umut, A. (2008). *225 numaralı Urfa şer'iyeye sicili'nin (H.1297-1304/ M.1880-1887) transkripsiyon ve değerlendirmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Urfalı Mateos. (2019). *Urfalı Mateos vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*. (H. D. Anderasyan – Notlar: Edouard Dulaurer (Çev. H. Yınanç), Ankara: Türk Tarih Kurumu. (Özgün Çalışma 12.yy)

- Usta, O. (2016). *In pursuit of herds or land? nomads, peasants and pastoral economies in Anatolia from a regional perspective 1600-1645*, A Doctoral Thesis, University of Birmingham, Birmingham.
- Uzunpostalıcı, M. (1993). Cemaat. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (C.7, S.288-289). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ünal M. A. (1991). XVI. yy sonlarında bir iltizâm sözleşmesi. *Tarih İncelemeleri*, 6, 59-77.
- Ünal, F. (2007). Osmanlı devleti'nin son yıllarında Güneydoğu aşiretlerinden Milli aşireti ve İbrahim Paşa, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 41, 183-204.
- Ünal, M. A. (2007). *Osmanlı müesseseleri tarihi*, Isparta: Fakülte.
- Üner, M. E. (2009). *Aşiret, eşkıya ve devlet*, İstanbul: Yalın.
- Yalman, A. R. (1993). *Cenup'ta Türkmen oymakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Yalçın-Heckmann, L. (2016). *Kürtlerde aşiret ve akrabalık ilişkileri*. (Çev. G. Erkaya), İstanbul: İletişim. (Özgün Çalışma 2002).
- Yereli, A.B. (2010). *Yağma kültürüyle üretim kültürü arasında Türklerin "devlet" ideali*, Orhun Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu.
- Yetişgin, M. (2007). Osmanlı'nın son döneminde Maraş. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 23, 67-68-69.
- Yıldız, S. (2009). *Peygamberler diyarı Urfa*. Ankara: Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Yıldız, A. (2010). *204 numaralı şer'iyeye sicili defterine göre Urfa'da ekonomik sosyal ve kültürel hayat*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmazçelik, İ. (2002). Malî ve idarî bir birim olarak Diyarbakır voyvodalığı. *XIII. Türk Tarih Kongresi içinde* (1209-2047). Ankara: TTK.
- Yiner, A. (1996). *443 numaralı Siverek şer'iyeye sicili (H.1268-1269/M.1851-1853)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Yurtseven, Y. (2014). Klasik dönem Osmanlı devleti'nde vergi adaleti. I. *Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri içinde* (151-162). İstanbul: Türk Hukuk Tarihi Kongresi.
- Yüzbaşı Yusuf Rıza, (R.1331-M.1915). *"Musul-Van, Musul Halep seyahatleri"*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye-Süleymaniye.
- Zeki Beg M. E. (2014). *Kürtler ve Kürdistan tarihi*. İstanbul: Nübihar.

Zeyrek, G. (2009). *Barak Türkmenleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Görüşmeler

Kemal Çibek, Kişisel Görüşme, 05 Mayıs 2020.

Osman Badıllı, Kişisel Görüşme, 17 Şubat 2019.

Cevher Şanda, Kişisel Görüşme, 01 Mayıs 2013.

İsmet İlhan, Kişisel Görüşme, 19 Temmuz 2017.

Gülçin Akuş, Kişisel Görüşme, 29 Mayıs 2020.

Ahmet Pilis, Kişisel Görüşme, 30 Temmuz 2020.

İnternet Siteleri

wikipedia.org (Erişim, 24.11.2019)

lugatim.com/s/taife (Erişim:11.11.2020)

facebook.com/NasiranliAsireti (Erişim:09.09.2020)

Ek-1: Y. EE. 37/46/s.46 H.1282 Transkripsiyonu

Urfa Sancağında Bulunan Türkmen Aşâiri

Hane

- 100 Türkmen Colabı'nda Hamambendi'nde hayme-nişîn olarak zirâ'at iderler Şarkevi ta'bîr olunur.
- 010 Çaykuyu nahiyesinde
- 030 Harran nahiyesinde zirâ'atla meşgûl olan Anterli Aşireti dahi iskân ile tam ve haneleri vardır.
- 030 Bozabâd da meskûn zirâ'a olan Badılı Aşîreti dahi ekseri ile zirâ'adır.

170

- 330 Barak nahiyesi Birecik dâhilindedir. Cümlesi meskûn olmuştur.
Tahminen hanesi

500

Rumkale kazası ahâlisinin ekseri Kürddür.

Ve Urfa şehri ahâlisinin ekseri Türkdür.

Birecik ve Nizib ve Mizâr ahâlisinin dahi ekseri Türkdür.

Nevâhi-i Urfa Nüfûsu Defteri

Hane	Nüfus	
595	2516	Oymağaç nahiyesi
163	0561	Çaykuyu nahiyesi
358	1797	Dögerli nahiyesi
810	4400	Harran nahiyesi ma'a Türkmân Colabı
1906	9274	Hep İslamdır
1699	4574	<u>Bozabâd nahiyesi İslâmı</u>
3605	13848	
0175	00564	Bozabâd nahiyesi Ermeni Milleti
3780	14412	

Çaykuyu ahâlisi hep Haltânlı Aşireti'nden olup Ancak ekseri iskân halinde olarak bir mikdârı zîrde beyan olduğu üzere göçebe halindedir.

Suruç Kazası Yani Berâzi Aşireti Oymakları

Hane	Müstakil veya Tâbi Oymak add olunan	Mülhakât ve Mütefriat	
450	1	-	Dinayi Oymağı
350	1	-	Pıcanlı Oymağı
300	1	-	Kedikanlı Oymağı
1100	3	-	
0200	1	-	Alaeddinli Oymağı
80	-	1	Maafli Oymağı
60	-	1	Beğler Oymağı
1440	4	2	
100	1	-	Şeyhanlı Oymağı
050	-	1	Ohyanlı oymağı
080	-	1	Asiyanlı Oymağı
100	-	1	Şedadi Oymağı
50	-	1	Rızvanlı Oymağı
15	-	1	Kurucabeğli Oymağı
1835	5	7	
0060	1	-	Didanlı Oymağı
0060	-	1	Karakeçili Oymağı
20	-	1	Kurtganlı Oymağı
1975	6	9	

Urfa Sancağında Bulunan Diğer Aşâir-i Ekrâd Mevki’i Ve Tahmini Mikdârı Haneleri

Hane

400 Döğerli Aşireti, Döğerli Colabı nahiyesinde iskânı ile zirâ’at etmektedir.

56 Haltânlı Aşireti Çaykuyu nahiyesinde iskân ile zirâ’at etmekde olub eğerce bunlar göçebe olarak mevsim-i sayfda bu nahiyede bulunub mevsim-i şitâda ra’y-ı hayvanât için çöl tarafına giderler ise de onlar dahi iskân hükmündedir.

080 Kohbinikli Aşireti Bozabâd nahiyesinde iskân ile zirâ’at etmektedirler

060 Mersâvi Aşireti bunlar dahi kezalik

020 Çakallı Aşireti bu dahi

020 Canikli Aşireti bu dahi

- 595 Bizikî Aşireti Oymaağaç nahiyesinde iskân ile zirâ'at etmektedirler.
- 020 Kurucabegli Aşireti Harran nahiyesinde iskân iden zirâ'at takımındandır.
- 000 Sorkanlı Aşireti Bozabâd nahiyesinde iskân eden zirâ'attandır.
- 030 Atmanlı Aşireti bu dahi
- 020 Ohyanlı Aşireti bu dahi
- 040 Karakeçili Aşiretinden Şeyhanlı Oymağının bir mikdârı olub Urfa ile Siverek hudûdunda bulunurlar ve Berâzi Şeyhanlısı ile Karabet iddi'â ider Zeynelabidin neslinden oldukları iddi'âsındalar.

0885

1975 Berâzi Aşireti

1860

0097 Çaykuyu nahiyesinde diğer zirâ'a

1957

Urfa Sancağında Bulunan Arab Aşâiri Mevki'ileri Ve Tahmini Mikdâr Haneleri Beyân Olunur.

Hane

- 250 Benî Kays Aşireti'nden Benî Muhammed takımı olarak bir mikdârı Harran nahiyesinde zirâ'adır ve bir mikdârı hayme-nişîn olub biraz dahi yazın burada zirâ'at ve kışın çöl tarafında ra'y-ı hayvanât ve emvâl
- 120 Benî Kays Aşireti'nden Benî Yusuf oymağı Şemmer içine firâr etmiş olduklarından Şemmer'le beraber konub göçerler
- 400 Benî Kays Aşireti'nden Cümeyle(cemile) oymağı bunlar dahi Harran'da zirâ'at edib ancak ekseri kışın ra'y-ı hayvanât için çöle giderler fakat bir mikdârı Şemmer ve bir mikdârı Tayy aşiretleri içine firâr etmişlerdir.
- 100 Benî Kays Aşireti'nden Tammah oymağı bunlar dahi Harran tarafında zirâ'at ve ra'y-ı hayvanât ederler.

870

- 300 El-Avn Aşireti Suruç civârında ve nehr-i Fırat kenarında hayme-nişîn olarak biraz zirâ'at ederler
- 140 Ebu'l-Cerad Aşireti kırk kadar hanesi El-Avn Aşireti içinde olub bâ kış Amik Ovası'nda imiş
- 250 Benî Asir Aşireti Birecik kazası toprağında Barak nahiyesinin alt tarafında Fırat kenarında hayme-nişîn olarak zirâ'at ederler

150 Ebu'l-Asâf Aşîreti elli hanesi mikdârı Rakka'ya gidüb baki yüz kadar hanesi Türkmân Colabında hayme-nişîn olarak zirâ'at ederler

070 Meşhûr Aşîreti bu dahi Türkmen Colabında hayme-nişîndir.

020 Ebu Hamis Aşîreti bunlar Meşhûr Aşîreti'ne tâbi' olub Türkmen Colabındadırlar. Fakat bir mikdârı Harran Ovası'na gelüb giderler

1800

0040 Haca/Haci Aşîreti, evvel Harran ovası'nda iken birkaç seneden berü Türkmen Colabında hayme-nişîn olarak ikamet etmektedirler

0040 Havas Aşîreti fi'l-asl Rakka'dan gelme bir aşîrettir. Türkmen Colabında ve Urfa civârında bulunurlar.

1880

0400 Müteferrik Aşîreti Altı Oymaktır.

HANE

100 Benî Zeyd Aşîreti 'nden Urfa içinde ve etrâfında ikamet ederler.

070 Benî İcil (İcr) Aşîreti ve kışın birazı hayvanlarıyla çöle giderler.

030 Hubeydi Aşîreti ba'zısı zirâ'a ve ba'zısı hayvan besliyor olub bunlar dahi hayvanlarıyla çöle giderler.

025 Benî Hüseyin aşîreti bunlar dahi Urfa etrafındadırlar

025 Beraki Aşîreti Çarkuyu nahiyesi içindedirler

150 Na'im Aşîreti, Şemmer'e karışmıştır

400

2280

0250 Harran nahiyesinde Abade Aşîreti

0080 Benî Esed Aşîreti

0070 Benî Ayis (Abis) Aşîreti

0070 Ayn-ı Halil karyesinde sakin Benî Amir Aşîreti

2750

0040 Yine Harran'da Benî Naif Aşîreti

2790

Ek-2: BOA, İ. MSM. 72/2076, s.7 Transkripsiyonu (Urfa Sancağındaki Aşiretlerden Yapılan Tevziâtlar)¹⁵²²

Rakka eyaletinde güzêrân iden elli sekiz ve dokuz ve altmış senelerinde cânib-i hazîne-i celile-i mâliyyeye müretteb olan emvâl-ı miriyyeden ma'âdâ hâric olarak *vukû* ' gelen tevziât ve tahsilât mikdârını miyân müfredât defteri Sene-i merkûme zarfında re's eyaleti olan Urfada vâki' mesârifât müteferrik olarak kaffe kaza ve nevâhiye taksîm ve tevzi' olunmak üzere devletlü Vecihi Paşa hazretlerinin ve cânib-i şer'den mahsûs defter-i müfredât mücebince vâki' bulan tevziâtın mikdârı ve kemiyeti.

Sene Guruş
(1)258 252598
(1)259 152869
(1)260 227428
Yekûn 632895

Der-miyân

Nefs-i Urfa **Birecik** **Rumkale** **Bozabâd Nah.** **Harran Nah.** **Oymaağaç Nah.** **Dögerli Aşireti**
149756 157320 54962 104247 104200 34250 29160

Yekûn 632895

Barak Aşiret Tevziâtı											
Vulât-ı a'zam Hazretin Peşkeş Bahâ		Müşârün-ileyh hazreti dâ'ireleri hesabı		Cânib-i hazîne-i celileye'ye â'id miri Akçenin tahsilâriyyesi		Aşiretce Beynlerinde vukû' bulan mesârif tevziâtları		Cümle Yekûn			
Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş		
(1)258	7500	(1)258	2500	(1)258	1500	(1)258	6450	(1)258	17950		
(1)259	7500	(1)259	2500	(1)259	1500	(1)259	7500	(1)259	19000		
(1)260	7500	(1)260	2500	(1)260	1500	(1)260	8000	(1)260	19500		
Yekûn	22500	Yekûn	7500	Yekûn	4500	Yekûn	21950	Yekûn	56450		
Dögerli Nahiyesi											
Atüfetlü Kâ'im-makâm Paşa Hazretlerine Peşkeş Bahâsı		Tahsilâriyye Â'idisi		Nahiye Müdüri Ma'âşı		Rûsûmât-ı Vücûhiyye		Nahiyece Beynlerinde Vuku' Bulan Mesârifât			
Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş		
(1)258	2500	(1)258	500	(1)258	1500	(1)258	1500	(1)258	3500		
(1)259	2500	(1)259	500	(1)259	1500	(1)259	1500	(1)259	3000		
(1)260	2500	(1)260	500	(1)260	1500	(1)260	1500	(1)260	2500		
Yekûn	7500	Yekûn	1500	Yekûn	4500	Yekûn	4500	Yekûn	9000		
Berâzi Nahiyesi											
Velîyyü'l-a'zam Hazretlerine Peşkeş Bahâsı		Müşârün-ileyh Hazreti Dâ'irelerine Harc Bahâsı		Atüfetlü kâ'im-makâm Paşa Hazretleri Pişkeş Bahâsı		Daire-i Kâ'im-makâmiyye Harc Bahâsı		Rûsûmâtı Vücûhiyye		İskâniyye Kâtibi Bulan Mesârifât Â'idisi	
Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	(1)258	2500
(1)258	50000	(1)258	12500	(1)258	15000	(1)258	5000	(1)258	6000	(1)259	2500
(1)259	50000	(1)259	12500	(1)259	15000	(1)259	5000	(1)259	6000	(1)260	2500
(1)260	50000	(1)260	12500	(1)260	15000	(1)260	5000	(1)260	6000	Yekûn	7500
Yekûn	150000	Yekûn	37500	Yekûn	45000	Yekûn	15000	Yekûn	18000		
Millî Aşireti											
Müşârün-ileyh Hazreti Harc Bahâsı		Atüfetlü Kâ'im-makâm Paşa Hazretlerine Harc Bahâsı		Daire-i Kâ'im-makâmiyye Harc Bahâsı		İskân Kâtibi Â'idisi		Tahsilâriyye Â'idisi		Kendü Beynlerinde Vâki' Bulan Mesârifât	
Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş	Sene	Guruş
(1)258	1500	(1)258	5000	(1)258	1000	(1)258	2500	(1)258	2000	(1)258	6000
(1)259	0000	(1)259	5000	(1)259	0000	(1)259	2500	(1)259	0000	(1)259	1300
(1)260	0000	(1)260	5000	(1)260	0000	(1)260	2500	(1)260	0000	(1)260	6300
Yekûn	1500	Yekûn	5000	Yekûn	1000	Yekûn	7500	Yekûn	2000	Yekûn	13600

¹⁵²² Belgenin tamamı tarafımızca çevrilmiş olup, burada sadece bir kısmı örnek olarak verilmiştir.

عشیرتندن بولندقلری کوبکدن کونک استقال ایذن روایات و عنعنات ایله مؤید بر حقیقت تاریخیه در. [۱]

تیمورلنکک منسوب اولدیغی خاندانک آدی ده کورکان در. تیمورلنککله برابر کلن بو قبیله دن بر قسمی تیمورک عودتنده اورفانک شمال غریبسنده قاهره قوطن ایتشلردر .

آچارلی : بو قبیله یاووز سلطان سلیمک چالدرن سفرنده خارطاویلرک ریاستلری آلتنده بروسه دن کندیلریله برابر کلرک عودتنده بر قسمی اورفانک شمال غریبسنده قوطن ایتشلردر. خارطاویلرک احوال تاریخیه سی نعیماتاریخنده مندرجدر (خارطاوی) لقی تورک جنکاورلری آره سنده یارارقلری کوریلنلره ، سردارلری طرفندن کیدیریلن بر قاووغه اضافه توجیه ایدیله بر عنواندر. قره کچی عشیرتی : بو عشیرت تورک تاریخنده آدی صانی بر عشیرتدر . اورفاوسیورک آراسنده متوطن درلر. افرادی دیگر عشیرتله نسبة غایه لقدره. جسارت و بیحدیکارلیه مشهوردرلر. مع الاسف بو عشیرت افرادی بو کون آنا دیلنی اونوتارق عرب و کورد لسانلریله قونوشمقده درلر .

قره کچی شیخانلی عشیرتی : حضرت حسین اولادندن اولدقلری ادعا ایتمکده درلر . اللرنده بر وثیقه تاریخیه یوقدر .

دوکرلی عشیرتی: اورفانک حلوان قضاسیله صومطر، قباحیدر ناحیه لرنده سا کندرلر. بو عشیرت آی خان بوینک براویماغیدر [۳]. بو عشیرت بیک خانه قدر واردر. مع الاسف آنا دیلنی همان اونوتمشلوردر. اکثریتله کوردجه قونوشیرلر. بادلی عشیرتی : حلوان قضاسیله آق زیارت ناحیه سنده سا کندرلر. بو عشیرت (ییلدیز خان) بوینک براویماغیدر . بو عشیرتک اصل آدی (بک دیلیدر) بادلی بو کله دن محرفدر . بو عشیرتدن اولان تورکنلر اساساً آنجه قلعه ، بایندر خان [۳] رقه ، جعبر ، صام ، سیلان ، طوبان ، تورکن جولابی [۴] جهت لرنده سا کن ایدیله . بر قسمی حالا تورکن جولابنده

[۱] کورکان جهانکبر شهبز تیمورلنکک منسوب اولدیغی خاندانک اسمیدر . قاموس الاعلام ج ۵ ص ۳۹۱۸

[۲] تورک توره سی ص ۴۱ [۳] و [۴] بایندر خان و تورکن جولابی بو کون خطک جنوبنده سوریه اراضیسنده قالمشدر .

Ek-3: 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.98 Transkripsiyonu - Türkmen Beydili/Badılı, Karakeçili, Döğeri ve Aşiretleri Hakkında.

Sayfa 97'nin Sonu

Gürgenli: Bu oymağın aslen ve neslen Timurlenk bulunduğu (Gürgen)

Sayfa 98

Aşiretinden buldukları göbekden göbeğe intikâl eden rivâyet ile mü'eyyed bir hakikiyet-i târîhiyedir.¹⁵²³ Timurlenke mensûb olduğu hanedanın adı da Gürgandır Timurlenkle beraber gelen bu kabîleden bir kısmı Timurun avdetinde Urfanın şimâl-i garbiyyesinde kalarak tavattun etmişlerdir.

Açarlı: Bu kabîle Yavuz Sultan Selimin Çaldıran seferinde Hartavilerin riyâsetleri altında Bursadan kendileriyle beraber gelerek avdetde bir kısmı Urfa'nın şimâl-i garbiyyesine tavattun etmişlerdir. Hartavilerin ahvâl-i târîhiyesi Na'ima târihinde mündericdir. (Hartavi)lık Türk cengâverleri arasında yararlıklar gösterenlere serdarları tarafından giydirilen bir kavuğa izâfeti tevcîh edilen bir ünvândır.

Karakeçi Aşireti: Bu aşiret Türk târihinde adlı sanlı bir aşiretdir. Urfa ve Siverek arasında tavattundurlar. Efrâdı diğer aşiretlere nisbeten galabalıktır. Cesâret ve binicilikleriyle meşhûrdurlar. Ma'âlesef bu aşiret efrâdı bugün anadilini unutarak Arab ve Kürd lisânlarıyla konuşmaktadırlar.

Karakeçi Şeyhanlı Aşireti: Hazreti Hüseyin evlâdından olduklarını iddi'â etmektedirler. Elleri bir şukka-i târîhiye yokdur.

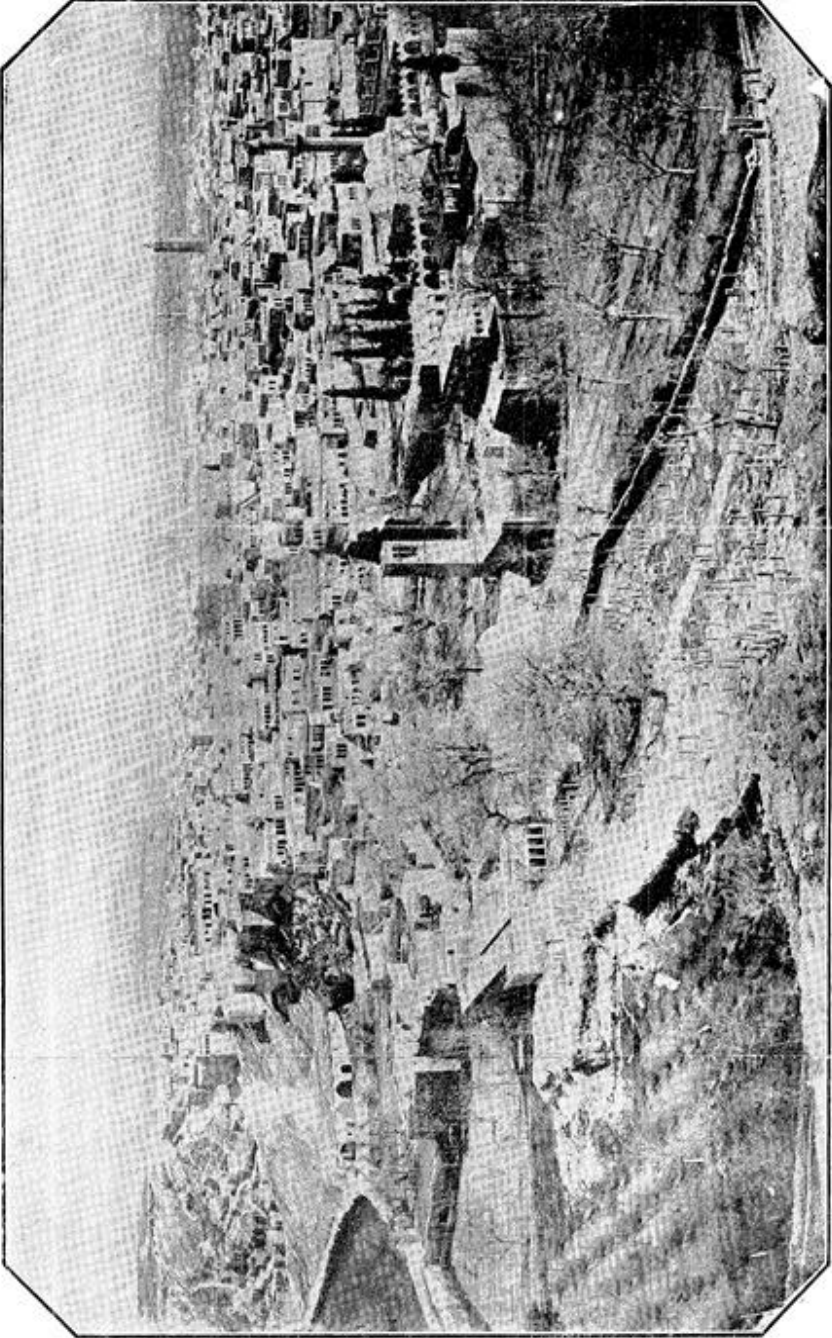
Döğeri Aşireti: Urfanın Hilvan kazasıyla Somatar, Kabahaydar nahiyelerinde sakindirler. Maalesef ana dilini hemen unutmuşlardır. Ekseriyetle Kürdce konuşurlar.

Badılı Aşireti: Hilvan kazasıyla Akziyaret nahiyesinde sakindirler. Bu aşiret (Begdilidir.) Badılı bu kelimedenden muharrifdir. Bu aşiretten olan Türkmenler esâsen Ağçakale, Bayındırhan, Rakka, Caber, Sam, Seylan, Tuban, Türkmen Colabı¹⁵²⁴ cihetlerinde sakin idiler. Bir kısmı hala Türkmen Colabında (Sayfa-99) mevcut olduğu gibi Haleb Vilayetinin Bab kasabasında, Gazi Ayıntab Vilayetinin Nizib kazasıyla, Cerablus nahiyesi hudûdunda toplu bir halde bulunmaktadırlar.

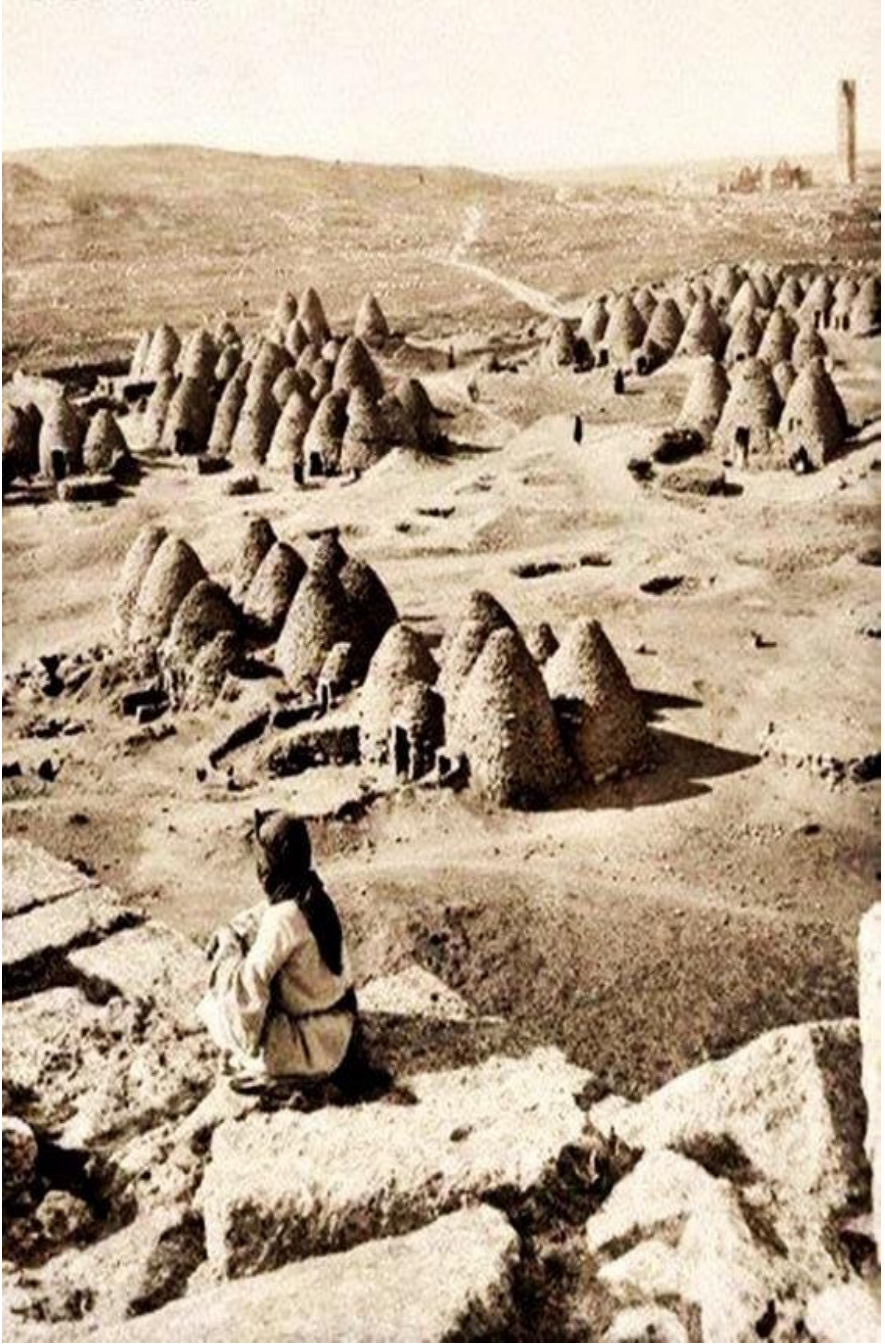
¹⁵²³ Gürgan, Cihagir şehir Timurlenkin mensûb olduğu hanedanın adıdır.

¹⁵²⁴ Bayındır han ve Türkmen Colabı bugün (1927) hattın cenubunda Suriye arazisinde kalmıştır.

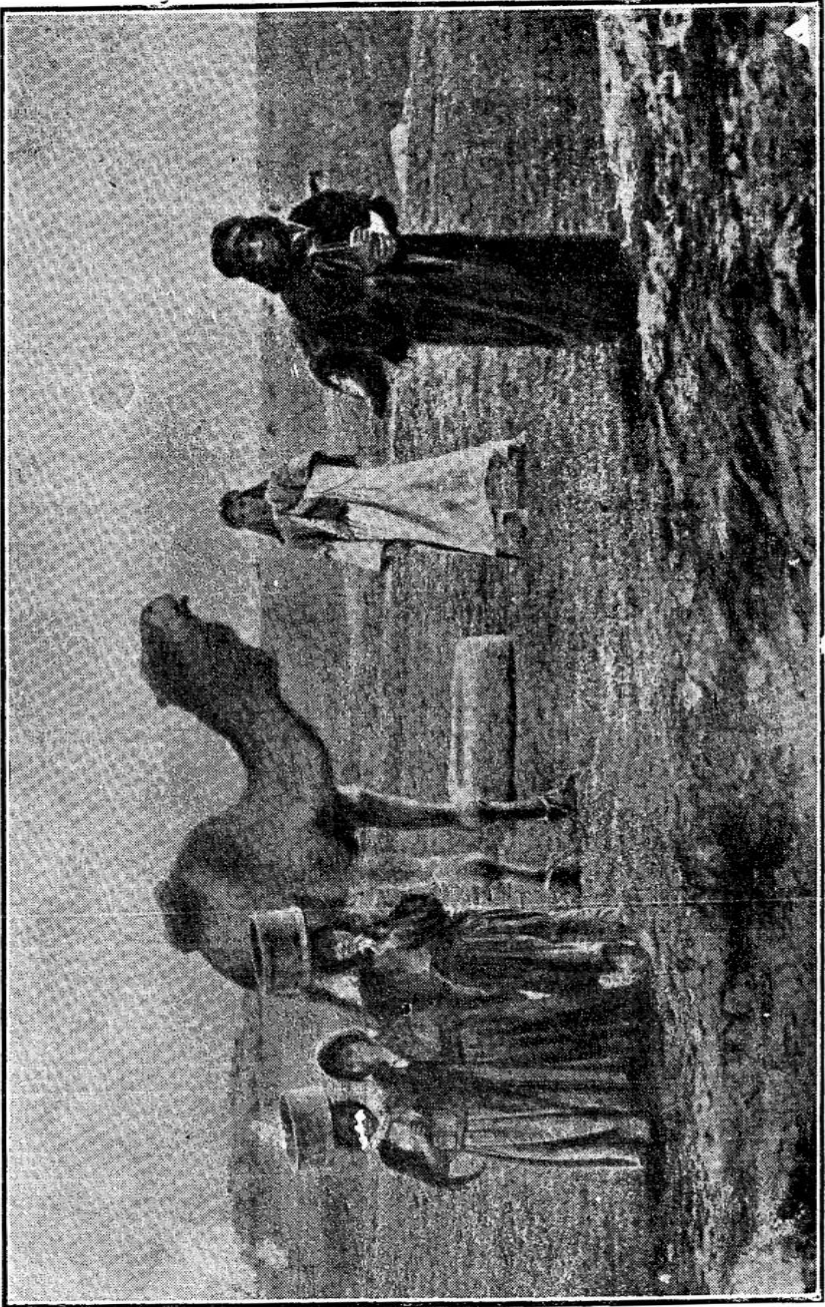
Ek-4: Urfa Şehrinin Genel Manzarası - (1927 Urfa Sâlnâmesi s.10-11.)

Ek-5: Urfa, Harran Kazası, 1910 - Kaynak: bitlisnâme.com (Erişim: 10.08.2020)

Ek-6: Harran'da Konargöçer Bir Aile. Kaynak: 1927 Urfa Sâlnâmesi, s.34.

Ek-7: Milli Aşireti'nin Hamidiye Alayı Teşkil Töreni-Kaynak: BOA, FTG_1664/1. (Tarihsiz)

Ek-8: XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Urfa Sancağında Büyük Aşiretlerin Yoğun Olarak Yaşadığı Bölgeler.

Kaynak: Arşiv Belgeleri Işığında Tarafımızca Çizilmiştir.

Abr: Kürt toplumunda aşiretlerin bir araya gelmesiyle oluşan sosyal teşekkül.

Adâvet-i kadime: Eskiden beri süren düşmanlık. *¹⁵²⁵

Âdât-ı Seyyie: Kötü âdetler. *

Âdet-i Kadîm: Geçmişten beri süre gelen âdet, gelenek ve görenekler.

Ağnam Vergisi: Küçükbaş hayvandan alınan vergi türü. Bu vergiye “*Ganem Vergisi*” veya “*Keçi Rusumu*” adı da verilmiştir.

Ağnam: Küçükbaş hayvan.

Âher: Başka, diğer, gayr.*

Ahz ü girift: Yakalama, ele geçirme.*

Akev: Türk toplumunda anne, baba ve çocukların bir araya gelmesiyle oluşan sosyal teşekkül.

Amediye: Irak’ın kuzeyinde bulunan bir ilçedir.

Arşın: Metre sistemine geçilmeden önce kullanılan uzunluk ölçüsüdür. Bu uzunluk biriminin ölçüsü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kadı arşını 47.483 cm, Yusuf arşını 49,408 cm, Küçük Haşimî arşını 45.558 cm, ölçek arşını 136,461 cm, Ömer arşını 68,231 cm’dir.¹⁵²⁶

Aşâir: Aşiretin çoğulu, aşiretler.

Aşiret: Bir asıldan olup kendi içinde şubelere ayrılan ve birlikte konup göçen halk topluluğu.¹⁵²⁷

Bad-ı Hevâ: Osmanlı vergi sisteminde “*heva*” sözcüğü ne zaman tahsil edileceği belli olmayan vergi türünü ifade ederdi. Bu vergi resm-i tütün,

resm-i tapu, resm-i arûs, resm-i zemin ve cürm-i cinayet gibi isimlerle de alınmıştır.¹⁵²⁸

Bâdiye Nişin: Bâdiye kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup “*Çöl*” anlamına gelmektedir. Nişin kelimesi “*Oturan*” farsça kökenli bir kelime olup “*Oturan*” anlamına gelmektedir. Bu iki kelime Osmanlıcada “*Bâdiye nişin*” yani “*Çölde oturan*” anlamında kullanılmıştır.

Bav/Baf: Birden fazla malbatın bir araya gelerek oluşturduğu topluluktur. Baba, ata ve ced anlamlarına da gelmektedir.¹⁵²⁹

Bedevi: Çölde yaşayan göçebe Arap topluluğu için kullanılmıştır. Bu topluluk geçimlerini hayvancılıkla sağlamışlardır.

Bend: Birden fazla “*Abr*”ın bir araya gelmesiyle oluşan sosyal katmandır.¹⁵³⁰

Bennâk Vergisi: Osmanlı Devleti’nin evli olup koyunu olmayan aşiret mensuplarından alınan vergi türü.

Biret-ül Fırat Kasabası: Birecik kazasının merkezi.

Bod: Türk toplumunda aileler birliği olan Urugların bir araya gelmesiyle oluşan sosyal teşekkül. Boy.

Bodun: Türk toplumunda boyların bir araya gelmesi ile oluşan boylar birliğidir.

Cemaat: Arapça’da “*Bir araya getirmek, toplamak*” manalarına gelen cem’ kelimesinden türeyen cemaat sözcüğü, lügatte “*İnsan Topluluğu*” anlamına gelmektedir.¹⁵³¹

¹⁵²⁵ Sözlükte “*” işaretli olan kelimeler kaynakçada verilen *Ali Nazîmâ ve Faik Reşad*’ın “*Mükemmel Osmanlı Lüğati*” adlı eserinden alınmıştır.

¹⁵²⁶ Mehmet Erkal, *a.g.m.*, s.411-413.

¹⁵²⁷ Faruk Söylemez, *a.g.a.*, s.377.

¹⁵²⁸ Halil Sahillioğlu, *a.g.m.*, s. 416-417.

¹⁵²⁹ İbrahim Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.307

¹⁵³⁰ İbrahim Bozkurt, *a.g.e.*, 2009, s.307

¹⁵³¹ Uzunpostalcı, *a.g.m.*, ss.288-289.

Çend: Farsça kökenli olan bu kelime sayı belirten “Kaç” sözcüğüne karşılık gelmektedir.

Daire-i Kâ'im-makâm: Kaymakamlık makamı.

Dehâletnâme: Sığınma talebi, himâye isteği.*

Delaliye: Alıcı ve satıcı arasında aracı olan kimse.*

Dellâliye vergisi: Dellâllardan alınan vergi türüdür.*

Derun: İç, içinde.*

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi: Osmanlı Devleti'nin borçlarını ödeyememesi üzerine Avrupalı devletler tarafından 1881 yılında kurulan teşkilat.

Ebnâ-yı sebîl: Seyahat eden, yolcu.*

Edessa: Urfa şehrinin eski adı.

Ehl: Arap toplumunda aile yani ayâlların bir araya gelmesiyle oluşan sosyal teşekkül.¹⁵³²

Ekrâd Ulus: Kürt ulusu anlamında kullanılmış olması muhtemeldir.

Ekrâd: Anlam olarak “Kürt” kelimesinin çoğuludur. Bu kavram Osmanlı'da konargöçer hayat süren halk toplulukları için de kullanılmıştır.

El-Cezire: Urfa'nın da içinde yer aldığı Mezopotamya bölgesi için Araplar “ada” anlamına gelen “El-Cezire” ifadesini kullanmışlardır. Bunun sebebi ise bölgedeki ovaların Dicle ve Fırat nehirleriyle çevrilmiş olmasıdır.¹⁵³³

Emvâl: “Mâl” sözcüğünün çoğuludur. Arapça'da “mâlik olunan her türlü şey”

mâl denir. Bu anlam Türkçe'ye de geçmiştir.¹⁵³⁴

Erca: Çok istenen, çok fazla talep edilen.*

Ester: Katır.*

Etrâk: Türk kelimesinin çoğulu olup “Türkler” anlamına gelmektedir.

Eyalet: Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilâtı içinde yer alan en büyük idari birimdir. Bu idari birimin başında “beylerbeyi” bulunmaktadır.¹⁵³⁵

Fâside: Fesat çıkararak.*

Fasile: Arap topluluğunda birkaç aşiretin bir araya gelmesiyle oluşan teşekkül.

Fellâh: Arap toplumunda yerleşik hayata geçmiş olup geçimlerini çiftçilikle sağlayan topluluk.

Felâhat: Çiftçilik.

Fırka: Lügatte “bölmek, ayırmak ve açıklayıp hükme bağlamak” gibi anlamlara gelen bu kavram, “insanlar arasından ayrılmış belli bir grup, bölüm ve topluluk” için de kullanılmaktadır.¹⁵³⁶

Fırka-i İslâhiyye Ordusu: 1865 yılında Çukurova, Kozan dağları ve Cebelibereket'te ıslahât yapan askerî firkadır.¹⁵³⁷

Gamirî: Öküzü ölmüşler. Bir aşiretin yerleştiği yeri terk etmeyeceğine delâlet eden sözcüktür.¹⁵³⁸

Gâret etmek: Yağmalamak.

Gest ü Güzâr Etmek: Dolaşmak, Gezmek.

Gulamiye Vergisi: Mübaşirlerin cizye ve avarız vergisi toplarken kendileri

¹⁵³² Gökalp, a.g.e., s. 19.

¹⁵³³ Ekinci ve Paydaş, a.g.e., s.6.

¹⁵³⁴ Hasan Hacak, Mal, TDV. İA. C. 27, Ankara, 2003, s.461-465.

¹⁵³⁵ Halil İncelik, Eyalet, TDV. İA., C.11, İstanbul, 1995, s.548-550.

¹⁵³⁶ Bekir Topaloğlu, Fırka, TDV. İA., C.13, İstanbul, 1996, s.35.

¹⁵³⁷ Yusuf Halaçoğlu, Fırka-i İslâhiyye, TAD İA., C.13, İstanbul, 1996, s.35-37.

¹⁵³⁸ İbrahim Bozkurt, a.g.e., 2009, s.307

için ikişer, üçer veya en fazla beşer akçe şeklinde aldığı vergi.¹⁵³⁹

Gülhane-i Hatt-ı Hümâyûn: 1839 yılında Sultan Abdülmecid döneminde Mustafa Reşid Paşa tarafından ilan edilen Tanzimât Fermanı.¹⁵⁴⁰

Hadari: Şehirlerde yaşayan yerleşik halk.

Haric ez-defter: XVI. yüzyıldan itibaren devlet Diyarbakır ve çevresinde, hâric-ez-defter vergi kaynakları için ciddi tedbirler almıştır. 1540 tarihli Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesine göre, “*haric-ez-defter*” ayrı bir kalemdi ve bazı kişilere iltizamla deruhte edilirdi. Bu işi üstlenen kişinin görevi, hâric-ez-defter vergi kaynaklarını ve vergi mükelleflerini tespit etmektir. Ancak bu işi yapanların sû-i isti'mâlleri, halkı büyük sıkıntıya sokuyor ve şikâyetlere konu oluyordu.¹⁵⁴¹

Havâss-ı Hümâyûn: Yıllık gelirleri en az 100.000 akçe olan topraklardır. Bu topraklar padişah ve vezir gibi üst düzey yöneticilere verilmiştir. Padişahlara verilen hasırlara havâss-ı hümâyûn denmiştir.

Hayme nişin: Göçebe halk topluluğu, Çadır ehli.

Heyet-i İslâhiye: Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da emniyetin yeniden tesis edilmesi için oluşturulan heyet.

Hınta: Buğday*

Hısn-ı Mansur: Adıyaman’ın eski adıdır.

İlgâr: Ansızın yapılan saldırı.*

İbtidâr: Girişmek, başlamak.*

İcmâl Defteri: Osmanlı bürokrasisinde bir bölgenin tahriri sonucu genellikle tımarların durumunu belirlemek için hazırlanan defter.¹⁵⁴²

İfrâg: Dökmek, başka bir kalıba koymak.*

İfrâz: Ayırmak, bir toprağın parsellere bölünmesi.*

İgrâm: Borç, cerime verdirmek, verdirilmek.*

İltizâm: Osmanlı’da mukâtaaların belli bir ücret karşılığında belli bir süreliğine açık artırma yoluyla şahıslara devredilmesidir. Bu süreler genellikle üç yıl olmasına rağmen beş, dokuz ve hatta on iki yıllığına verilen mukâtaalar da olmuştur.¹⁵⁴³

İmdâd-ı Hazariye Vergisi: Barışta bütçe açığını kapatmak amacıyla halktan alınan vergidir. Ayrıca eyalet valilerinin ödeneği için halktan barış sırasında alınan vergi türü olarak da tanımlanmaktadır.¹⁵⁴⁴

İmdâd-ı Seferiye Vergisi: Osmanlı Devleti’nde halktan olağanüstü durumlarda alınan bir vergi türüdür.

İnha: Yönelme, tebliğ etme.*

İşkân Kâtibi: Aşiretlerin iskânı sırasında iskân bölgelerini, hane sayıları gibi kayıtları tutan kâtiptir.

¹⁵³⁹ Yılmaz Yurtseven, *Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Vergi Adaleti, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, C.5, İstanbul, 2014, s.161.

¹⁵⁴⁰ Ali Akyıldız, *Tanzimât, TDV. İA.*, C.40, İstanbul, s.1-10.

¹⁵⁴¹ Özlem Başarır, *Diyarbakır Eyâleti Örneğinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı*

Taşrasında Mukâtaalar Özelinde Üretim ve Ticaret, Tarih İncelemeleri Dergisi, S.XXIX/1, İzmir, 2014, ss.127-166

¹⁵⁴² Mehmet Öz, *Tahrir, TDV. İA.*, C.39, İstanbul, s.425-429.

¹⁵⁴³ Genç, *a.g.m.*, 2000, s.154-155.

¹⁵⁴⁴ Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s.667.

İstanbul Kilesi: 1 İstanbul kilesi XVI. yüzyılda 20 okka, yani 25,6589 kg buğday ve una karşılık gelmektedir.¹⁵⁴⁵

İstid'â: Arzuhâl, Dilekçe.

İstihlâs: Kurtarma.*

İstimâlet: Osmanlıların uyguladığı meylettirici ve uzlaştırıcı fetih siyaseti için kullanılan tabir.¹⁵⁴⁶

İstishâb: Aksine bir delil bulunmadığı sürece serbestlik ve yükümsüzlüğe yahut daha önce varlığı bilinen bir durumun devam ettiğine hükmetme yöntemi anlamında fıkıh usulü terimi.¹⁵⁴⁷

İş'ar: Yazılı olarak haber vermek. Bildirmek. Anlatmak.

İtale-i dest: Hıyanet etme, el uzatma.*

İzlâl: Yoldan çıkma, gölgede bırakmak.*

Kabile: Aşiretlerin bir araya gelmesiyle oluşan teşekkül. Cemaat ve aşiret kavramları yerine de kullanılmıştır.

Kadı: Osmanlı Devleti'nde adalet işlerine bakan görevlidir. Eyalet, Sancak ve kazalarda görev yapmışlardır. Kadılar kazaların hem idari hem de adli işlerine bakmışlardır.

Kâffe: Tüm, bütün.*

Kan Tuzu: Aşiretlerde katlin gerçekleştiği gün maktûlün ailesi, akrabaları ve mensûbu olduğu cemaat, kâtil ile akrabalarının mal ve eşyalarını yağma etmesidir.

Karahisar-ı Sahib Sancağı: Afyonkarahisar

Karahisar-ı Şarkî Sancağı: Akşehir-âbâd, Akıncılar, Akeski, Akşar, Alucara, Alişar, Çamoluk, Eliğe, Emlâk, Feruz, Karahisar, Kavacık, Kuvase, Kuvate, Melise Gevezid, Gökçekent, Gölve, Giresun, Keşap, Kınık, Koyulhisar, Mindaval, Suşehri gibi yerleri içine alan kaza. (Bazı dönemler sancak statüsüne çıkarılmıştır).¹⁵⁴⁸

Karîb: Yakın.*

Kariye: Köy.

Kayd-ı Hayat: Ömür Boyu

Kaza: Köy ve nahiyelerin bir araya gelmesiyle oluşan idari birim.

Kethüdâ: Aşiretleri oluşturan cemaatlerin idaresinden sorumlu olan liderlerdir.

Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası: Savaşa katılıp cephede yararlılık gösterenlere verilen madalyadır.

Klan: Ortak bir atadan geldiklerine inanan akraba topluluğu.

Komisyon-u Mahsûsa: Özel komisyon, Hususi heyet.

Konargöçer Ekrâd: Konargöçer Kürt topluluğu.

Konargöçer Türkmânı: Konargöçer Türkmen topluluğu.

Konfederasyon Aşiret: Ortak menfaatler etrafında birleşen aşiretlerdir. Bu aşiret türünde akrabalık bağı aranmaz. Farklı etnik unsurlar ve inançlar bu aşiret türü içinde yer alabilir.

Kurâ: Köyün çoğulu. Köyler.

¹⁵⁴⁵ Cengiz Kallek, Kile, *TDV. İA.*, C.25, Ankara, 2002, s.568-571.

¹⁵⁴⁶ Mücteba İlgürel, İstimâlet, *TDV. İA.*, C.23, İstanbul, s.362-363.

¹⁵⁴⁷ Ali Bardakoğlu, İstishâb, *TDV İA.*, C.23, İstanbul, s.376-381.

¹⁵⁴⁸ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 217, s.1-500.

Kuruş: Osmanlı Devleti'nde kullanılan bir para birimidir. 1 Osmanlı kuruşu 120 akçe veya 40 paraya tekâbül etmektedir. Ayrıca 100 kuruş 1 liraya tekâbül etmektedir.¹⁵⁴⁹

Livâ: Kazaların birleşmesiyle oluşan idari birimdir. Sancak ve bayrak anlamlarına da gelmektedir.¹⁵⁵⁰

Ma'mûre: Memleket, yer.*

Mahdûm: Erkek evlat.

Mal Sandığı: Eyalet merkezlerinde bulunurdu. Eyalet genelindeki tahsilatlar bu sandığa yapılırdı. Yine eyaletin harcamaları bu sandıktan yapılırdı, geriye kalan meblâğ merkezi hazineye aktarılırdı.¹⁵⁵¹

Mâlbat: Kürt toplumunda "*Aileler Birliği*" anlamına gelmektedir. Mâlların bir araya gelmesi ile oluşur.

Mâl-i Miri: Miri kelimesi devlete ait olan, hükümet malı anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde devlet hazinesi yanında devlete ait toprakları ve bu topraklardan alınan vergileri ifade ederdi.¹⁵⁵²

Malikâne: Malikâne sistemi, 1695 yılında ilan edilen bir fermanla yürürlüğe girmiştir. İltizâm sisteminde mukâtaalar belli bir süreliğine ihâle ile mültezime verilirken malikâne sisteminde ömür boyu verilmiştir.

Marife: Belli, bilinen.*

Mârr-ül beyân: Yukarıda beyan edilen*

Mecrûh: Yaralı.

Mefrat: Büyük, pek.*

Mehzûm: Yenilmiş, hezimete uğramış.*

Menbut: Bağlı, bağlanmış olan.*

Menût: Bağlı.*

Merbût Olmak: Bağlantılı. Birbiri ile ilişkili. Bağlı anlamlarına gelmektedir.

Meskûn: İskân edilmiş olan, yerleşmiş, yerleşik.

Mevsukiyet: Gerçeklik, sağlamlık.*

Meyân: Orta, ara, aralık.*

Mezin: Büyük

Mezopotamya: Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgeye verilen ad.

Mir-i Aşiret: Kürt aşiretlerde en üst kademedeki bulunan reis.

Mir-i Livâ: Sancak beyi. Şehrin valisi.

Mizan-ül Harare: Sıcaklığı ölçen termometre.

Muâdât: Karşılıklı düşmanlık.*

Muhassıl: İltizâm sisteminin kaldırılması üzerine mültezimlerin yerine atanan kişilerdir. Muhassılların görevi vergileri halkın gelirlerine göre yeniden düzenlemek ve toplanmasını sağlamaktır.¹⁵⁵³

Muhtelit: Karma, karışık.*

Mukâtaa: Arapça "*Kat*" kelimesinden türeyen "*Mukâtaa*" kelimesi "*Kesişmek*" anlamına gelmektedir. Osmanlı'da mukâtaa ilk dönemlerde "*Devlete ait bir kısım verginin belirli bir meblâğ karşılığında iltizama verilmesi*" anlamını taşırdı. XIX. yüzyılda ise "*Hazineye ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş birer mali birim*" anlamını kazanmıştır¹⁵⁵⁴

Mûmâ-İleyh: Adı geçen kimse, Söz edilen kişi.

Mutasarrıf: Sancakların başındaki mülkî amir.¹⁵⁵⁵

¹⁵⁴⁹ Şevket Pamuk, Kuruş, *TDV. İA.*, C.26, Ankara, 2002, s.458-459.

¹⁵⁵⁰ İlhan Şahin, Sancak, *TDV. İA.*, C.36, İstanbul, 2009, s.97-99.

¹⁵⁵¹ Abdülatif Şener, *a.g.m.*, s.49-76.

¹⁵⁵² M. Macit Kenanoğlu, *a.g.m.*, s.157-160.

¹⁵⁵³ Abdülatif Şener, *a.g.e.*, s.49-51.

¹⁵⁵⁴ Genç, *a.g.m.*, 2006, s. 129.

¹⁵⁵⁵ Ali Fuat Örenç, Mutasarrıf, *TDV. İA.* C.31, İstanbul, 2006, s.377-379.

Mübâreze: Karşı koymak.*

Mücerred Vergisi: Bekâr olup küçükbaş hayvanı olmayan erkeklerden alınan vergi türü.¹⁵⁵⁶

Mükerrer: Tekrar. Tekrar eden.

Mültezim: Mukâataaları işletme hakkını elde eden kişi.

Münazaa: Kavga etme, çekişme.

Münbais: Neşet eden, ileri gelen.*

Müretteb: yerli yerine konulmuş, dizilmiş, , sıralanmış, tertip edilmiş.*

Müşârün-ileyh: İsmi daha önce geçen, Adı anılan.

Müteferrik: Dağılan, perâkende.*

Müteneffizân: Hatırı sayılır nüfuzlu kimse.*

Nahiye: Osmanlı idarî sisteminde bazen köyden büyük kazadan küçük bir idari birimi, bazen de büyük veya küçük bir bölge ve semti ifade etmektedir.¹⁵⁵⁷

Nakib: Kabile başkanı, cemaat büyüğü. Çoğulu Nükeba'dır.*

Nâşi: Neşet eden, ortaya çıkan.*

Nefer: Bir adam, tek kişi, er, asker anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁵⁸

Nefer-i am: Bütün halkın cenge sürülmesi.*

Nezr: Adak, adak adamak.*

Nizamnâme: Tüzük.

Oba: Akraha birkaç ailenin birleşerek oluşturduğu topluluk.¹⁵⁵⁹ Kaşgarlı Mahmud, obaların birleşmesiyle

boyların meydana geldiğini ifade etmektedir.¹⁵⁶⁰

Oğuş: Aile. Fertlerin bir araya gelmesiyle meydana gelmesiyle oluşan teşekkül.¹⁵⁶¹

Okka: Bir Osmanlı ağırlık ölçüsü olan kıyye okıyye, vukıyye ve vakıyye şeklinde de anılırdı. Bu ağırlık birimi zaman ve mekâna bağlı olarak farklılıklar göstermiştir. Örneğin 1528 yılına ait Aydın Kanunnâmesinde kıyye 300 dirheme eşittir. 1581 yılında yürürlüğe giren Yağcılar Kanunu'na göre 1 kıyye yağ 400 dirheme karşılık gelmektedir.¹⁵⁶²

Pend: Ögüt, nasihat.*

Perakende: Dağılık, dağıtma ve darmadağın anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁶³ Osmanlı Devleti'nde dağılık halde yaşayan konargöçer topluluklar için de kullanılmıştır.

Pişkeş: Farsça olan “*Pişkes*” kelimesi, Osmanlı devlet bürokrasisinde bir üst makama takdim edilen bahşiş ve hediye anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁶⁴

Râyet: Sancak, bayrak.*

Râyet-i zaferiyet: Zafer sancağı

Rekz-i hıyâm: Çadır kurma

Resim (Resm): Osmanlı maliyesinde vergi manasında kullanılan bir kavram. Bu kelimenin çoğulu “*Rüsûmât*” ve “*Rüsûm*” şeklindedir.

Rêspi: “*Ak Sakallı*” manasına gelmektedir. Birikim ve tecrübelerinden faydalanılan yol

¹⁵⁵⁶ Söylemez, *a.g.e.*, s.114.

¹⁵⁵⁷ İlhan Şahin, Nahiye, *TDV. İA., C. 32*, İstanbul, 2006, s.306-308.

¹⁵⁵⁸ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2013, s.1210.

¹⁵⁵⁹ Şahin, *a.g.e.*, 2006. s.175

¹⁵⁶⁰ Sümer, *a.g.e.*, s.202.

¹⁵⁶¹ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.227.

¹⁵⁶² Cengiz Kallek, Okka, *TDV İA., C.33*, s.338-339.

¹⁵⁶³ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2013, s.1270.

¹⁵⁶⁴ Filiz Karaca, Pişkeş, *TDV. İA., C34*, İstanbul, 2007, s.294-296.

gösterici lider anlamında kullanılan terim.

Rüesâ: Reis'in çoğulu, reisler.

Salif-üz zikr: Yukarda adı geçen.*

Sebâret: İlgili, hakkında.*

Süvâr: Binmek, binmiş.*

Şab: Arap toplumunda kabilelerin bir araya gelmesiyle oluşan sosyal katman.¹⁵⁶⁵

Şer'iyeye Sicili: Kadı ya da nâibi tarafından tutulan çeşitli türden davaları konu alan belgelerdir. Bu sicillere “*Kadı sicili, Mahkeme Kayıtları, Kadı Divanı*” veya “*Sicilât-ı Şer'iyeye*” de denir.¹⁵⁶⁶

Şeyh: Bir grup veya kabilenin lideri, yönetici, reis, devlet adamı.¹⁵⁶⁷

Şeyhü'l-Meşâyih: Şeyhlerin kendi aralarından seçtikleri kişiye “*şeyhü'l-meşâyih*” denilmektedir.¹⁵⁶⁸ Arap aşiretlerinin tabi olduğu en yetkili reistir.

Yezidi Ekrâd Yörükânı: Osmanlı topraklarında konargöçer bir hayat yaşayan ve Yezidî inancına mensup olan Kürtler anlamına gelmektedir.

Şıkak: Karşı çıkmak, muhalefet etmek.*

Şukaa: Parça, kâğıt parçası, küçük tezkire, mektup manasında da kullanılır.*

Tâbiyyet: Tabi olmak, bağlanmak.*

Tahrım: Yasaklamak, Haram kılmak.

Tahsildar Aidatı: Tahsildara ödenen maaş.

Tahsildar: Halktan kamu alacağını veya vergisini toplayan me'mur.

Taife: İnsan topluluğu, Fırka, Cemaat, Kabile.¹⁵⁶⁹

Tanzimat-ı Hayriye Dönemi: 1839 yılında Tanzimât Fermanı'nın ilanı ile başlayan ve 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilanı ile son bulan dönemdir.

Tefrit: Ahlâkî davranışlarda itidal noktasının altında kalan sapmalar için kullanılan terim.

Tehviye: Hevâ.*

Tekellüm: Söyleme. Konuşma.

Temessük: Borç senedi.*

Tevâbi: Bir kimse veya gruba tâbi olan kimseler.* Tâbi kelimesinin çoğuludur. Tabi olanlar anlamına gelmektedir.

Tevârid: *Gelmek, Yetişmek, Gelen, Yetişen*.*

Tevziât Bedeli: Tevziât kelimesi “*Dağıtım, dağıtmak, üleştirmek, üleştirmek*” ve “*Herkeseye payını vermek*” anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁷⁰

Tımar: Yıllık gelirleri 3.000 ile 20.000 akçe arasında olan topraklardır. Bu toprakların gelirleri yaptıkları hizmet karşılığında imam ve kale muhafızı gibi kişiler bırakılmıştır.

Tire: Türk toplumunda soyların bir araya gelmesi ile “*Yarım tire*” ve yarım tirelerin bir araya gelmesi ile de “*Tire*” oluşmuştur.¹⁵⁷¹

Tüde: Küme, yığın.*

¹⁵⁶⁵ Gökalp, a.g.e., s. 19.

¹⁵⁶⁶ Yunus Uğur, Şer'iyeye Sicilleri, TDV. İA., C. 39, İstanbul, 2010, s.8-11.

¹⁵⁶⁷ Casim Avcı, Şeyh, TDV. İA., C.39, İstanbul, 2010, s.49.

¹⁵⁶⁸ Casim Avcı, Şeyh, TDV. İA., C.39, İstanbul, 2010, s.49.

¹⁵⁶⁹ lugatim.com/s/taife (Erişim:11.11.2020)

¹⁵⁷⁰ Ali Nazîmâ, Faik Reşad, a.g.e., s.535.

¹⁵⁷¹ Z. Gökalp, a.g.e., s.20-21.

Türkmân Colabı Nahiyesi: Urfa sancağının Harran kazasına bağlı bir nahiyeye.

Türkmân Ekrâdı: Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da birbirinin himayesi altına girmiş konargöçer Türk ve Kürt aşiretleri bulunmaktaydı. Birbirine karışmış olan bu iki konargöçer grubu tanımlamak için Osmanlı’nın kullandığı tabir şeklinde yorumlanabilir.

Türkmân Yörükânı: Konargöçer Türkmen Yörükleri Taifesine mensup topluluk.

Türkmân: Anadolu’ya ikinci göç dalgası ile gelen ve daha çok Orta ve Batı Anadolu’yu yurt tutan konargöçerlere “*Türkmen*” denmiştir.¹⁵⁷²

Tüvânâ: Kuvvetli, güçlü.*

Urbân: Çölde yaşayan göçebe Araplar.

Urug: Aileler Birliği anlamına gelmektedir. Urugların bir araya gelmesiyle “*Boy-(bod)*” meydana gelmiştir.¹⁵⁷³

Üniter: Teklik özelliği gösteren.

Vesgue: Bir aşirete mensup kişi diğer bir aşirete mensup kişiden borç alır ve bu borcu ödemezse alacaklı olan kişi kendi aşiretinin himayesi altında borçlu olan kişinin aşiretine mensup herhangi bir kişinin malını rehin alabilirdi. Bu durum aşiretler arasında gasp sayılmazdı. Borçlu borcunu ödediğinde bu rehin kendisine veya ailesine iade edilirdi. Bu duruma aşiretler arasında “*Vesgue*” denirdi

Vilayet: Osmanlı Devleti’nde taşra teşkilâtı içinde yer alan idari birimdir.

Bu idari birimin başında “*Beylerbeyi*” bulunmaktadır. Bu idari birime eyalet adı da verilmiştir.¹⁵⁷⁴

Vilayet-i Şarkiye: Doğu illeri.

Yârî: Dost, Dostluk, yardım.*

Yeni İl: 1548 yılında kurulan, Sivas ve çevresini içine alan idari birim.

Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası: Kurtuluş Savaşı sırasında TBMM’de yararlılık gösteren üyelere verilen madalyadır.

Yörükân: Anadolu’ya ilk göç dalgası ile gelen ve daha çok Batı Anadolu ile Rumeli’de konargöçer bir hayat yaşayan topluluklar “*Yörük*” denmiştir.¹⁵⁷⁵

Zahire Bahâsı: Osmanlı Devleti’nde bazı örfi vergiler, belli konularda görevlendirilmiş devlet memurlarının gittikleri yerlerdeki masraflarını karşılama amacıyla konulmuştur. Bu örfi vergilerden bir tanesi de zahire bahâsıdır.¹⁵⁷⁶

Zeâmet: Yıllık gelirleri 20.000 ile 100.000 akçe arasında olan topraklardır. Bu toprakların gelirleri yaptıkları hizmet karşılığında orta dereceli devlet görevlilerine bırakılmıştır. Bu kişilere silahtarlar, sipahiler, beylerbeylerinin ve sancakbeylerinin oğulları örnek verilebilir.¹⁵⁷⁷

Zikr-i âtî: Aşağıda zikredilen. Aşağıda sözü edilen.

Zom: Ailelerin bir araya gelmesiyle “*Çadır*”, çadırların bir araya gelmesiyle de “*Zom*”, adı verilen toplumsal birim oluşmaktadır.¹⁵⁷⁸

Zozan: Yayla, yayl

¹⁵⁷² Tufan Gündüz, Konar Göçer, *TDV. İA. C. 26*, Ankara, 2002, s.161-163.

¹⁵⁷³ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.227

¹⁵⁷⁴ Halil İncelik, Eyalet, *TDV. İA.*, C.11, İstanbul, 1995, s.548-550.

¹⁵⁷⁵ Tufan Gündüz, Konar Göçer, *TDV. İA. C. 26*, Ankara, 2002, s.161-163.

¹⁵⁷⁶ Küçük, *a.g.t.*, 2007, s.123.

¹⁵⁷⁷ Erhan Afyoncu, Zeâmet, *TDV. İA.*, C.44, İstanbul, 2013, s.162-164.

¹⁵⁷⁸ Özer, *a.g.e.*, s.27.

A
Ş
İ
R
E
T
L
E
R

S
E
R
İ
S
İ

 SERÜVEN
YAYINEVİ

www.seruenyayinevi.com

 /seruenyayinevi

 /seruenyayinevi

 /seruenyayinevi

9 786256 644656